T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

İslam Hukuku Bilim Dalı

Doktora Tezi

AHVÂLİ ŞAHSİYYE KANUNLARININ BOŞANMA KONUSUNDA GETİRDİĞİ YENİLİKLER (KLASİK FIKIH DÜŞÜNCESİYLE MUKAYESELİ)

Selahattin YILMAZ

12911025

Danışman

Doç. Dr. Aydın TAŞ

Diyarbakır 2022

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

İslam Hukuku Bilim Dalı

Doktora Tezi

AHVÂLİ ŞAHSİYYE KANUNLARININ BOŞANMA KONUSUNDA GETİRDİĞİ YENİLİKLER (KLASİK FIKIH DÜŞÜNCESİYLE MUKAYESELİ)

Selahattin YILMAZ

12911025

Danışman

Doç. Dr. Aydın TAŞ

Diyarbakır 2022

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "**AHVÂLİ ŞAHSİYYE KANUNLARININ BOŞANMA KONUSUNDA GETİRDİĞİ YENİLİKLER (KLASİK FIKIH DÜŞÜNCESİYLE MUKAYESELİ)"** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

06/01/2022

Selahattin YILMAZ

T.C

DİCLE UNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DİYARBAKIR

Selahattin YILMAZ tarafından yapılan "**AHVÂLİ ŞAHSİYYE KANUNLARININ BOŞANMA KONUSUNDA GETİRDİĞİ YENİLİKLER (KLASİK FIKIH DÜŞÜNCESİYLE MUKAYESELİ)"** konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesinin Ünvanı Adı Soyadı	
Başkan : Prof. Dr. Metin YİĞİT	.....
Üye : Doç. Dr. Aydın TAŞ	.....
Üye : Doç. Dr. Hayreddin KIZIL	.....
Üye : Doç. Dr. İbrahim ÖZDEMİR	Online katıldı
Üye : Doç. Dr. Bekir KARADAĞ	Online katıldı

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 07/01/2022

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../2022

Prof. Dr. Yılmaz DEMİRHAN

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

ÖN SÖZ

İslam'da evlilik gibi boşanma da bir takım prensipler dâhilinde meşru kılınmış; ancak evlilik ve evliliğin devamı, İslam dini tarafından teşvik edilirken ve sağlam temellere oturtulurken, boşanma ise hoş karşılanmamıştır. Aile kurumunun karı-koca arasında yaşanabilecek ufak bir problem karşısında hemen yıkılmaması için Kur'ân ve Sünnette çeşitli tedbirler ve çözüm önerileri getirilmiş; bu kurumun sona ermesi söz konusu olduğunda da bir takım prosedürlere uyulması öngörülmüştür. Ailenin devamı ile ilgili Kur'an ve sünetin getirdiği genel esaslara ilaveten her çağın ihtiyacına uygun olan bazı düzenlemelere de ihtiyaç duyulabilmektedir. Bu çerçevede günümüzde ailenin korunması ve tarafların haklarının korunması bağlamında boşanma öncesi ve sonrası, şâriin maksatlarına uygun olarak, haksızlıkları engelleyecek, talâk ile ilgili problemleri çözüme kavuşturacak bazı düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Allah (cc) ve Resulü (sav), talâkın nasıl yapılacağını açıklamışlardır. Nitekim Kur'ân'da talâk konusu diğer birçok konuya göre teferruatlı olarak anlatılmıştır. Talâk konusu ile ilgili hadis rivayetleri ise hadis kitaplarının Kitâbu't-Talâk bölümlerinde yer almakta ve bu bölümlerde merfû, mevkûf ve maktû birçok rivayet bulunmaktadır. Kur'ân ve Sünnette talâk konusu bu kadar geniş yer almasına rağmen, talâk ile iligili bazı konular, İslamın ilk dönemlerinden günümüze kadar hep tartışıla gelmiştir. Bu bağlamda bir lafızda üç talâk, hayız döneminde yapılan talâk, talâka şahitlik, boşama yeminleri, boşamanın şarta ve zamana bağlanması, iddet içinde kadının talâka mahal olup olmaması gibi hususlar fukaha arasında ihtilaf konusu olmuştur.

Günümüz ahvâl-i şahsiyye kanunlarında talâk ile ilgili getirilen bazı hükümler klasik fıkıhta meşhur olan hükümlerden farklı olup bu kanunlarda talâk ile ilgili yeni düzenlemeler de getirilmiştir. Zamanımızdaki birçok İslam hukukçusu da

söz konusu kanunların getirdiği değişiklikleri savunmaktadır. Dolayısıyla boşanma ile ilgili bazı konularda bir değişimin yaşandığı gözlenmiştir. Söz konusu durumun ortaya konması önem arzettiğinden bu çalışmada özel örnekler seçilerek boşanma konusunda yaşanan değişimin ve farklı bakış açıı incelenmeye çalışmıştır.

Çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. **Birinci bölümde** tezin ismine uygun olarak seçilen konuların klasik fıkıhtaki ayrıntılarına inilmiş ve ardından günümüz ahvâl-i şahsiyye kanunlarındaki hükümleri ortaya konulmuştur. Tezin bu bölümünde konu sayısını; iddet içinde kadının talâka mahal olup olmadığı, şarta bağlanan talâk, talâka yemin ve talâka şahitlik şeklinde dört ile sınırlandırılması sebebi ile derinlemesine bir çalışma fırsatı yakalanmıştır. Konular Kur'ân ve Sünnet açısından, dört mezhep, dört mezhebin dışındaki Zâhirî, Caferî, Zeydî ve İbâzî mezheplerinin görüşleri ve delilleri açısından ele alınmıştır. Bunun yanında ahvâl-i şahsiyye kanunları, muasır âlimlerin görüşleri ve ahvâl-i şahsiyye kanunlarının esbâbı mûcibeleri ele alınarak, hükme nasıl vardıklarını ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece klasik fıkıhtaki hükümlerle günümüz ahvâl-i şahsiyye kanunlarını birbirleri ile mukayese edebilemekte ve meydana gelen değişim daha rahat görülebilmektedir.

İkinci bölümde ise ilk dönemlerden itibaren meşhur olan klasik fıkıh anlayışı ile günümüzde değişen ve uygulamaya geçen modern anlayışı mukayese edip, analize tabi tutulmuştur. Bu şekilde her iki tarafın talâka yaklaşım şekilleri ortaya çıkmışmıştır.

Tez çalışmamda kıymetli vakitlerini bana ayıran ve bu konuda bana yol gösteren başta tez danışmanım Doç. Dr. Aydın Taş'a, Doç. Dr. İbrahim Özdemir, Doç. Dr. Bekir Karadağ, Prof. Dr. Metin Yiğit ve Doç. Dr. Hayrettin Kızıl'a, çalışmamı okuyarak katkı sunan Dr. Cuma Karan'a ve çalışmalarım esnasında beni teşvik eden aileme teşekkür ediyorum. Rabbim bu çalışmamızı hayırlara vesile eylesin.

Selahattin YILMAZ

Diyarbakır 2021

ÖZET

Modern dönem ahvâl-i şahsiyye kanunlarındaki talâk ile ilgili bazı hükümler, klasik fıkha nazaran farklılık arzetmektedir. Bu bağlamda geçmişte verilen bazı hükümler terkedilerek farklı görüşler tercih edilmiş ve talâk konusunda yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu değişimin sebeplerinin ve yeni düzenlemelerin yapılmasının mümkün olup olmadığının bilinmesine ihtiyaç vardır. Çalışmamızın birinci bölümünde geçmişe nazaran farklılık arzeden; iddet içinde kadının talâka mahal olup olmadığı, şarta bağlanan talâk, talâka yemin ve talâka şahitlik şeklinde dört konu seçilmiş ve bu konuların geçmişte ve ahvâl-i şahsiyye kanunlarında nasıl ele alındığı ortaya konulmuştur. İkinci bölümde ise talâk konusunda geleneksel fıkıh düşüncesi ile başta ahvâl-i şahsiyye kanunları olmak üzere modern fıkıh düşüncesi karşılaştırılmıştır. Klasik fıkıhta talâkın kapsamının geniş tutulduğu, boşanma yöntemi olarak talâkın ön plana çıkarıldığı ve verilen birçok hükmün ictihadi olduğu söylenebilir. Ahvâl-i şahsiyye kanunlarında ise farklı görüşlerden tercihler yapıldığı, talâk kapsamına bir sınırlama ve düzenleme getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Talâk konusunda ictihada açık olan ve olmayan hususlar göz önünde bulundurularak, delili kuvvetli olan görüşün seçilmesi, görüşler arasından farklı bir görüşün tercih edilmesi, bazı haklarda sınırlandırmaya gidilmesi ve oluşan duruma uygun yeni düzenlemelerin yapılması mümkündür. Bu durum ihtiyaca ve zamana göre zaruri hale gelebilmektedir. Ahvâl-i şahsiyye kanunları da bu gerekçelerle ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede bazı ahvâl-i şahsiyye kanunlarında kadının iddet içerisinde talâka mahal olmadığı, yemine ve şarta bağlanan talâkın geçerli olmadığı, talâk esnasında şahitlerin şart olduğu gibi görüşler yer almıştır ki bunları deliller açısından daha isabetli buluyoruz.

Anahtar Kelimeler

Fıkıh, Talâk, Ahvâl-i Şahsiyye, Talâka Şahitlik, Talâka Yemin, Talâkın Ta‘lîki.

ABSTRACT

Some provisions regarding talaq in the civil status laws of the modern period differ from those of classical fiqh. In this context, some provisions given in the past were abandoned and different views were preferred and new regulations were made on talaq. It is necessary to know the reasons for this change and whether it is possible to regulate. In the first part of our study, which differs from the classical studies; Four topics such as whether a woman is involved in iddah, conditional talaq, talaq oath and talaq witnessing have been selected and it has been revealed how these issues were handled in the past and in the civil status law of personal life. In the second part, the traditional fiqh thought on talaq and the modern fiqh thought, especially the laws of civil status, were compared. It can be said that the scope of talaq is broad in classical fiqh, talaq is brought to the fore as a divorce method, and many of the judgments given are judicial opinions. It is seen that in civil status laws, preferences are made from different views, and a limitation and regulation is tried to be brought to the scope of talaq. It is possible to choose the opinion with strong evidence, to choose a different opinion from among the views, to restrict some rights, and to make new arrangements according to the situation, taking into account the issues that are suitable to ijtihad or not. This situation may become necessity depending on the need and time. Civil status laws emerged for these reasons. In this context, in civil status law, there are some provisions of law such as the fact that the talaq is not possible in period of menstruation, that the talaq that is tied to oath and condition is not valid, that witnesses are required during talaq, which we find more accurate in terms of evidence.

Keywords

Fiqh, Talak, Civil Status Law, Marriage Testimony, Wedding Vow, Conditional Talaq

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ ..... **I**

ÖZET ..... **III**

ABSTRACT ..... **IV**

KISALTMALAR ..... **XIII**

GİRİŞ **1**

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU 1

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEM VE AMACI 3

III. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI 5

IV. ARAŞTIRMADA İZLENEN YÖNTEM 6

V. KAYNAKLAR 7

A. Sünnî Fıkıh Kaynakları 8

B. Şii Fıkıh Kaynakları 8

C. İbâzîye Kaynakları 10

D. Zahirî Mezhebi Fıkıh Kaynakları 10

E. Tefsir, Hadis ve Hadis Şerhi Kitapları 10

F. Ahvâli Şahsiye Kanunları ve Bazı Tasarıları 11

G. Muasır Çalışmalar 20

H. Mukâren Fıkıh, Ahvâl-i Şahsiyye ve Fetva Kitapları 21

I. Ansiklopedi Maddeleri 22

J. Talâk konularına ait bazı çalışmalar 23

1. İddet İçinde Kadın Talâka Mahal Olup Olmadığı İle İlgili Kaynaklar 23

2. Şarta Bağlanan Talâk İle İlgili Kaynaklar 23

3. Boşama Yemini İle İlgili Kaynaklar 24

4. Talâka Şahitlik konusu İle İlgili Kaynaklar 25
5. Tescil ve Mahkeme Yolu İle Boşanma İle İlgili Kaynaklar..... 26
6. Ahkâmın Tagayyürü, Siyaset-i Şeriyye ve Boşanma Felsefesi İle İlgili Kaynaklar 26
VI. KAVRAMSAL ÇERÇEVE 28
A. Ahvâli Şahsiyye 28
B. Modern ve Klasik Tabirleri 29
C. Talâk (Boşama ve Boşanma) Kavramı 30
VII. TARİHİ SÜREÇ VE BAZI DEĞERLENDİRMELER 31
BİRİNCİ BÖLÜM 35
AHVALİ ŞAHSİYE KANUNLARININ TALÂK KONUSUNDA GETİRDİĞİ YENİLİKLER 35
1.1. İDDET İÇİNDE KADININ TALÂKA MAHAL OLUP OLMADIĞI 35
1.1.1. Ric'î Talâkla Boşanmış Kadının İddet İçinde Talâka Mahal Olup Olmadığı 37
1.1.1.1. İddet Bekleyen Kadın Talâka Mahaldir 37
1.1.1.1.1. Kitap 40
1.1.1.1.2. Sünnet 44
1.1.1.1.3. Akli Delil 56
1.1.1.2. İddet Bekleyen Kadın Talâka Mahal Değildir 58
1.1.1.2.1. Kitap 59
1.1.1.2.2. Sünnet 63
1.1.1.2.3. Akli Delil 72
1.1.1.2.4. İddet İçinde Kadının Talâka Mahal Olmadığını İfade Eden İslam Hukukçuları 79
1.1.1.2.5. Zeydîlerin Görüşleri 80
1.1.1.2.6. Câferîlerin Görüşleri 81
1.1.2. Bain Talâkla İle Boşanmış Kadının İddet İçinde Talâka Mahal Olup Olmadığı 83
1.1.3. Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında İddet İçindeki Kadının Talâka Mahal Olup Olmadığı 86

1.1.3.1. İddet İçindeki Talâkı Vaki Kabul Etmeyen Kanunlar 87
1.1.3.2. İddet İçindeki Talâkı Vaki Kabul Eden Kanunlar 90
1.1.3.2.1. Ric'î Talâk İddetindeki Kadını Talâka Mahal Kabul Eden Kanunlar 90
1.1.3.2.2. Bain Talâk İddetinde Kadının Talâka Mahal Olduğunu Kabul Eden Kanunlar 92
1.1.3.3. Bir Mecliste Peşpeşe Yapılan Boşamaları Bir Boşama Sayan Kanunlar 93
1.1.4. İddet İçinde Kadının Talâka Mahal Olup Olmadığı İle İlgili Değerlendirme 95
1.2. ŞARTA BAĞLANAN TALÂK 97
1.2.1. Şarta Bağlanan Talâk/Muallak Talâk 98
1.2.1.1 Şarta Bağlanan Talâkı Geçerli Sayanlar 100
1.2.1.1.1. Kitap 103
1.2.1.1.2. Sünnet 104
1.2.1.1.3. Aklî Delil 105
1.2.1.2. Şarta Bağlanan Talâkı Geçerli Saymayanlar 108
1.2.1.2.1. Kitap 109
1.2.1.2.2. Sünnet 110
1.2.1.2.3. Akli Delil 113
1.2.1.2.4. Geçerli Saymayan Bazı İslam Hukukçularının Görüşleri 115
1.2.1.3. Şarta Bağlanan Talâkı Kısmen Geçerli Sayanlar 116
1.2.1.3.1. Kitap 119
1.2.1.3.2. Sünnet 120
1.2.1.3.3 Akli Delil 122
1.2.1.3.4. Kısmen Geçerli Sayan Bazı İslam Hukukçularının Görüşleri 124
1.2.2. Delillerin Değerlendirilmesi 127
1.2.2.1. Şarta Bağlanan Talâkı Geçerli Sayanların Delillerinin Değerlendirilmesi 127

1.2.2.2. Şarta Bağlanan Talâkı Geçerli Saymayanların Delillerinin Değerlendirilmesi 131
1.2.2.3. Şarta Bağlanan Talâkı Kısmen Kabul Edenlerin Delillerinin Değerlendirilmesi 133
1.2.3. Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında Şarta Bağlanan Talâk 134
1.2.3.1 Geçerli Sayan Kanunlar 135
1.2.3.2. Geçerli Saymayan Kanunlar 135
1.2.3.3. Kısmen Geçerli Sayan Kanunlar 138
1.2.4. Şarta Bağlanan Talâk İle İlgili Değerlendirme 143
1.3. TALÂKA YEMİN 146
1.3.1. Talâka Yemin Meselesi 146
1.3.1.1. Talâkın Gerçekleşeceğini Söyleyenler 148
1.3.1.2. Talâkın Gerçekleşmeyeceğini Söyleyenler 150
1.3.1.2.1. Zâhirîlerin Görüşleri 151
1.3.1.2.2. Caferîlerin Görüşü 152
1.3.1.2.3. Talâkın Gerçekleşmeyeceği Konusunda Muasır Bazı İslam Hukukçularının Görüşleri 153
1.3.1.2.4. Talâkın Gerçekleşmeyeceğini Söyleyenlerin Delilleri 154
1.3.1.3. Yemin Kefaretinin Gerekeceğini Söyleyenler 157
1.3.1.3.1. Bu Görüşteki Bazı Muasır İslam Hukukçularının Görüşleri 159
1.3.1.3.2. Yemin Kefareti Gerekeceğini Söyleyenlerin Delilleri 160
1.3.2 Delillerin Değerlendirilmesi 164
1.3.2.1. Talâk Gerçekleşir Diyenlerin Delillerinin Değerlendirilmesi 164
1.3.2.2. Talâkın Gerçekleşmeyeceğini Söyleyenlerin Delillerinin Değerlendirilmesi 168
1.3.2.3. Yemin Kefaretinin Gerekeceğini Söyleyenlerin Delillerinin Değerlendirilmesi 168
1.3.3. Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında Talâka Yemin 171
1.3.3.1. Talâka Yemini Geçerli Saymayan Kanunlar 171
1.3.3.2. Talâka Yemini Kısmen Geçerli Sayan Kanunlar 174

1.3.3.3. Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında Haram Lafzı İle Yemin Meselesi 176
1.3.4. Talâka Yemin İle İlgili Değerlendirme 177
1.4. TALÂKA ŞAHİTLİK 179
1.4.1. Talâka Şahit Göstermenin Müstehap Olduğu 180
1.4.1.1. Dört Mezhebin Görüşü 180
1.4.1.2. Zeydîlerin Görüşü 189
1.4.1.3. İbâzîlerin Görüşü 190
1.4.2. Talâka Şahit Göstermenin Vacip Olduğu 191
1.4.2.1. Bazı Muasır İslam Hukukçularının Görüşü 192
1.4.2.1.1. Kitap 196
1.4.2.1.2. Sünnetten Delilleri, Sahabe ve Tabiin Görüşleri 198
1.4.2.1.3. Akli Delil 203
1.4.2.2. Zâhirîlerin Görüşü 205
1.4.2.3. Caferîlerin Görüşü 205
1.4.2.4. Devlet Başkanının Maslahata Uygun Görüşü Seçme Yetkisi 208
1.4.2.5. Talâka Şahitlik İle İlgili Güncel Tartışmalar 209
1.4.2.6. Evlenme ve Boşanmada Şahitliğin Kurumsallaştırılması 210
1.4.2.6.1. Şahitliğin mahkeme murakabesinde olması 210
1.4.2.6.2. Talâka Şahitlik Vazifesinin Mahkemedeki Görevlilere Verilmesi 211
1.4.2.7. Ehl-i Sünnet Klasik Fıkıhçıların Talâkta Şahitlik Konusuna Pek Değinmemeleri 212
1.4.3. Delillerin Değerlendirilmesi 215
1.4.4. Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında Talâka Şahitlik 219
1.4.4.1. Şahidi Şart Koşmayan Kanunlar 219
1.4.4.2. Şahidi Şart Koşan Kanunlar 222
1.4.4.3. Boşamanın Tescilinde Şahidi Şart Koşan Kanunlar 226
1.4.5. Talâka Şahitlikle İlgili Değerlendirme 227
İKİNCİ BÖLÜM 229

KLASİK VE MODERN İSLAM HUKUKÇULARININ TALÂKA YAKLAŞIMLARININ MUKAYESESİ 229

2.1. KOCANIN MUTLAK OLARAK TALÂK YETKİSİNE SAHİP OLUP OLMADIĞI 230

2.1.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı 230

2.1.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı 232

2.2. YASAKLANAN BİR ŞEYİN, YAPILDIĞI TAKDİRDE SONUÇ DOĞURUP DOĞRUMAYACAĞI 234

2.2.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı 235

2.2.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı 236

2.3. TALÂKIN ISKAT TASARRUFLARINDAN SAYILIP SAYILMAYACAĞI 239

2.3.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı 240

2.3.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı 241

2.4. TALÂKIN MAHKEME DENETİMİNE BIRAKILIP BIRAKILAMAYACAĞI 243

2.4.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı 243

2.4.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı 244

2.4.2.1. Mahkemelerin Bid‘î Talâk Şekillerini Engelleyebileceği 247

2.4.2.2. Hul‘un Mahkeme Denetiminde Meydana Gelmesi Gerektiği 248

2.4.2.3. Şahitlik Emrinin Tatbik Edilmesinin Sağlanacağı 249

2.4.2.4. Tahkim Usulünün Resmî Bir Nitelik Kazanacağı 249

2.4.2.5. Şifahî ve Fevrî Boşamaların Geçersiz Olacağı 250

2.5. RİC‘Î VE BÂİN TALÂKIN KAPSAMI 250

2.5.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı 251

2.5.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı 252

2.5.2.1. Ric‘î Talâkın Kapsamı 252

2.5.2.2. Bain Talâkın Kapsamı 253

2.5.2.2.1. Beynûnet-i suğrâ(Küçük Ayrılık) 253

2.5.2.2.2. Beynûnet-i kübrâ (Büyük Ayrılık) 254

2.5.2.3. Fesih Kapsamının Genişletilmesi 255

2.5.2.4. İddet İçerisindeki Talâkların Geçerli Sayılmaması 255
2.6. NİKÂHIN HEMEN BOZULAN BİR AKİT OLUP OLMADIĞI 256
2.6.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı 256
2.6.1.1. Nikâhın Hemen Bozuluveren Bir Akit Olması 256
2.6.1.2. Boşanmaya Ait Şartların Sıhhat Şartı Olmadığı 256
2.6.1.3. Talâk Kapsamının Genişletilmesi 256
2.6.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı 260
2.7. TEFRİK SEBEPLERİNİN SINIRLI OLUP OLMADIĞI 264
2.7.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı 264
2.7.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı 265
2.8. MUHÂLEAYI KOCANIN KABUL ETMESİNİN ŞART OLUP OLMADIĞI 267
2.8.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı 267
2.8.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı 268
2.8.2.1. Muhâleanın Kocanın Kabulüne Bağlı Olmadığı 268
2.8.2.2. Muhâlea - İftidâ Ayırımı 270
2.9. TALÂKIN İHTİYATEN GEÇERLİ SAYILIP SAYILMAMASI ... 271
2.9.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı 271
2.9.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı 273
2.10. TALÂKA LAFIZ AÇISINDAN YAKLAŞIM 275
2.10.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı 275
2.10.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı 277
2.11. BİD‘Î TALÂKIN KAPSAMI VE GEÇERLİLİĞİ 278
2.11.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı 278
2.11.1.1. Bid‘î Talâkın Kapsamı 278
2.11.1.2. Bid‘î Talâkın Geçerliliği 279
2.11.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı 279
2.11.2.1. Bid‘î Talâkın Kapsamı 279
2.11.2.2. Bid‘î Talâkın Geçerliliği 280
2.12. TALÂKLA İLE İLGİLİ YENİ DÜZENLEMELER YAPMANIN MÜMKÜN OLUP OLMADIĞI 282
2.12.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı 282

2.12.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı 282
2.13. SULH GİRİŞİMİNİN ŞART OLUP OLMAMASI..... 285
2.13.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı 286
2.13.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı 286
2.14. ÇÖZÜM İÇİN HİLE-İ ŞER'İYYELERE BAŞVURULMASI 289
2.14.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı 289
2.14.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı 292
2.15. BOŞANMADA TALÂKIN ÖN PLANA ÇIKARILMASI 293
2.15.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı 293
2.15.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı 294

SONUÇ 296

KAYNAKÇA 312

KISALTMALAR

a.mlf. : Aynı müellif
b. : İbn
Bkz./bkz. : Bakınız
byy. : Basım yeri yok
c. : Cilt no
cc : Celle Celaluh
Çev. : Çeviren/Çevirenler
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
h. **:** Hicri
h. no : Hadis no
Hz. : Hazreti
İFAV : İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAM : İslami Araştırmalar Merkezi
m : Miladi
md. : Madde
Nşr. : Neşreden
ö. **:** Ölüm tarihi
r.a. : Radıyallâhuanh / Radıyallâhu anhâ
s. : Sayfa
sav : Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss. : Sayfa sırası
sy. : Sayı
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
trc. : Tercüme eden
thk. : Tahkik eden
trsz. : Basım tarihi yok/tarihsiz
Ünv. : Üniversite
Yay. : Yayınları
yy. :Yayınevi yok

GİRİŞ

Tezimizde talâk konularında ahvâl-i şahsiyye kanunlarının klasik fıkıh düşüncesinden ayrıldığı hususları ele alacağız.

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Talâk konularında ilk dönemlerden günümüze kadar genelde müslümanlar Ehl-i sünnet mezhep ve müctehidlerinin görüşlerine tabi olmuşlardır. 20.yüzyıla geldiğimizde talâk ile ilgili birçok konunun İslam hukukçuları tarafından yeniden ele alınıp değerlendirildiği ve bunlardan bazılarından vazgeçildiği görülmektedir. Dahası eskiden şâz görülen bazı görüşler muasır bazı hukukçular tarafından savunularak günümüzde meşhur hale gelmiş ve bunlardan bir kısmı ahvâl-i şahsiyye kanunlarına girerek kanunlaşmıştır. Bu değişim başlangıçta bir-iki meselede olmuş ise de gittikçe diğer birçok meseleye de yansımıştır. Bir anda, bir temizlik dönemi içinde veya üç kur' olan iddet içerisinde verilen üç talâkın tek bir talâk kabul edilmesi, şarta bağlanan talâkın geçersiz sayılması ve kocadan sadır olan talâkın mümkün olduğu kadar ric'î sayılması gibi ictihadlar kanun haline getirilmiştir. Şaz da olsa farklı ictihadların tercih edilmesi, bu görüşlerin aile hayatına ait sıkıntılara çare olarak görülmesi ve talâkla ilgili yeni bazı düzenlemeler getirilmesi gibi hususları incelenmeye değer bulunmuştur.

Bu çalışma, geleneksel fıkıh düşüncesi ile başta ahvâl-i şahsiyye kanunları olmak üzere modern fıkıh düşüncesini karşılaştırmayı konu almaktadır. Bu amaçla öncelikle günümüz ahvâli şahsiye kanunları ve bazı tasarıları incelenecektir. Bu bağlamda Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi, Mısır, Suriye Ürdün, Fas, Irak, Libya, Yemen, Sudan, Kuveyt Sünnî ve Kuveyt Caferi, Katar, Cezayir, Birleşik Arap Emirlikleri, Tunus, Umman, Körfez Ülkeleri, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ve Moritanya Ahvâl-i Şahsiyye Kanunları önem arzetmektedir.

Görüşler ve kanunlar arasında karşılaştırma yapabilmek için öncelikle geçmişte meselenin nasıl ele alındığı, farklı görüşleri ile ortaya çıkan fraksiyonlar, şâz görülen ve kabul edilmeyen görüşler, tarafların delillerini, delillerin tahlilleri, günümüzde meselenin vardığı boyut, hangi ülkede nasıl hüküm verildiğini, muasır âlimlerin bu konudaki duruşunu, meydana gelen değişimin sebebini ve günümüz hukuk, kültür ve örfünü, ahvâl-i şahsiyye kanunlarını, şerhlerini ve modern bakış açıları gibi ilgili hususlar da ele alınacaktır. Bunun yanında boşanma ile ilgili bazı konulardan yola çıkarak geçmişte ve günümüzde boşanma hükümlerinin değişimi, mukayesesi, bakış açıları ve günümüze uygun çözüm ve neticeleri ortaya konulacaktır. Bu amaçla iddet içinde kadının talâka mahal olup olmadığı, talâkın ta'lîki, talâka yemin ve talâka şahitlik konuları ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

İslam boşanma hukukunun tek bir mezhebin görüşüne göre değil İslam âlemindeki muteber tüm mezhep ve müctehidlerin görüşlerinden istifade edilerek, delil ve maslahat itibari ile en uygun olanının seçilmesi önem arzetmektedir. Tek bir mezhebin hükümleri boşanma problemlerine cevap veremediğinden toplumsal değişime paralel olarak günümüzde Kur'ân ve Sünnetteki boşanma ile ilgili nassların günümüzde nasıl anlaşılabileceği tartışılması gerekmektedir. Ayrıca talâk konusunda delil olarak zayıf hadislere dayalı olan ictihadlar da yeniden değerlendirilmelidir.[1]

Yukarıdaki belirttiğimiz hususlar yanında şu sorular önem arzetmektedir:

Boşanma sadece kocaya verilen bir hak mıdır? Koca bu hakkı mutlak olarak, istediği gibi kayıtsız şartsız kullanmaya yetkili midir?

Boşanmanın belli usul ve kaideleri, şekil ve prosedürü var mıdır? Var ise şekil ve prosedürü yerine getirmek şart mıdır? Bid'î talâk geçerli midir?

İslam hukukunda gerek kocanın gerekse boşama yetkisi alan kadının boşanmada şahit bulundurma zorunluluğu var mıdır? Boşama da şahit bulundurmak boşamanın geçerlilik şartı mıdır? Talâk süresindeki "İçinizden iki adil şahit tutunuz.

[1] Bkz. Abdüsselâm Muhammed Şerîf Âlim, **Nazariyyetü's-Siyâseti'ş-Şer'iyye**, Câmiatu Karyûnus, Bingazi 1996, 155-157; Yusuf Karadâvî, **İslam Hukuku Evrensellik-Süreklilik,** Marifet Yayınları, İstanbul 1999, 145.

Şahitliği Allah için dosdoğru yapın."[2] şahitlik emri vucûb mu nedb mi ifade etmektedir?

Boşanma hususunda Kur'an ve Sünnetteki veriler esas alınarak, bir prosedür ve düzenleme çerçevesinde boşamalar mahkeme murakabesine bağlanabilir mi?

Klasik ve modern İslam hukukçularının boşanma meselelerine yaklaşımı nasıldır?

Yukarıdaki soru ve sorunlar günümüzde sosyal birer problem olarak karşımızda durmaktadır. Çalışmamızda bu gibi sorulara eskiden ve günümüzde verilen cevapları ve önerilerimizi, çözüm yollarını ortaya koymaya çalışacağız. Bu konudaki öneri ve çözüm yollarımız, nihai bir çözüm ve sonuç olmayıp günümüz problemlerine sağlıklı bir bakış açısı getirme çabası ve bu konudaki gayretin bir ifadesidir.

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEM VE AMACI

Önceki asırlarda olduğu gibi günümüzde de insanları en fazla ilgilendiren konulardan biri boşanmadır. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı ve müftülüklere en fazla sorunun geldiği konuların başında boşanma ile ilgili mevzular gelmektedir. Ülkemizde Cumhuriyetin başlangıcında İsviçre Medeni Kanunu alınarak Türk Medeni Kanunu kabul edilse de halk arasında İslam dininin talâk ile ilgili hükümleri, varlığını devam ettirmiştir. Günümüz Türkiye'sinde Müslümanlar genelde, boşanma konusunda klasik İslam hukuku doktrinindeki mezheplerin verdiği hükümlerle amel etmektedir. Klasik fıkıhtaki anlayışa göre ise ailenin kurulması ve boşanmak oldukça kolaydır. Hal böyle olunca İslam hukukçuları tarafından boşanma yetkisi, şekli ve prosedürü hakkında günümüz insanının maslahatına uygun çalışmalar yapılması bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu bakımdan ele alınacak konu, son derece önem arzetmektedir. Ülkemizde yaşayan insanların çoğunun Müslüman oluşu, birçok kimsenin evlilik ve boşanma gibi hususları gayrı resmi olarak da olsa İslam'a göre devam ettirmesi sebebi ile; din, vicdan hürriyeti ve insan hakları bağlamında devletin isteyen kimseler için evlenme ve boşanma hususlarında İslam hukukuna uygun

[2] Talâk 65/2.

kanunlar da çıkartmasını gerektirmektedir. Pratikte Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Müftülüklerde ve fetva komisyonlarda bu gibi soru ve sorunlara İslam dininin hükmü cevap olarak verilmektedir. Ancak bu fetvaların herhangi hukuki bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır.

Akademik açıdan meselenin irdelenmesini hedefleyen bu çalışmanın temel amacı, yeni bir bakış açısı geliştirerek Türkiye'de yaşayan Müslümanların talâk problemlerine çözüm getirmeye gayret etmektedir. Yanı sıra talâk konularında yapılacak hukuki düzenlemelerin alt yapısının İslami ilkelere uygun hazırlanmasına katkı sağlamak da çalışmanın başlıca amaçlarından biridir.

İslam hukukçuları, boşama konularını genelde ibadet konuları gibi değişmez addederek, boşanmayla ilgili hükümlere dokunmamışlardır. Boşanma ile ilgili ihtiyaç haline gelen yeni düzenlemelerin yapılması genelde dine aykırı bir durum olarak algılanmış, mezhebin görüşü dışında farklı bir görüşün tercih edilmesine genelde pek müsbet yaklaşılmamıştır. Bu anlamda ihtiyaç haline gelen ve bazen de kimilerince suiistimal edilen konularda yapılması gereken yeni düzenlemeler yeterince ve zamanında ele alınamamıştır. Öyle ki boşanma konularının ilk asırlardaki ictihadlar çerçevesinde kalması gerektiği, Müslümanlar tarafından dindarlığın bir gereği olarak değerlendirildiğinden, bunun değişmesi gerektiği fikrini savunanlara karşı tepkiler gösterilmiştir.

Klasik fıkıhtaki bazı hükümlerin boşanmayı hemen gerçekleştirmesi ve aksi görüşlerin ise şaz görülmesi, günümüzde bu konular hakkında sorgulamalara ve daha önce verilen hükümlerin delillerinin tekrar incelemesine götürmüştür. Bu inceleme sonunda muasır birçok İslam hukukçusu daha önce meşhur olan bazı hükümlerin ictihadi olduğunu veya zayıf hadislere dayandığını; buna karşın meşhur olmasa da farklı görüşlerin de olduğunu görmüşlerdir. Bu İslam hukukçuları tarihte kitaplar arasında kalmış, itibar edilmemiş hatta icmâya aykırı gibi görülen bu görüşlere ışık tutarak, nasslar açısından değerlendirmeye tabi tutmuşlar ve daha önce meşhur olmamış bu görüşlerin günümüzde insanların maslahatına uygun olduğunu, bu görüşlerle amel edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu çalışmada Müslümanların istifade edebilmesi temennisiyle İslam Hukuk tarihinde pek meşhur olmamış ancak günümüzde işlerliği olabilecek görüş ve bakış açıları incelenecektir.

Günümüzde İslam ülkelerinde boşanma ile ilgili ahvâl-i şahsiyye kanunları çıkartılmış, birçok meselede yeni tercihlere gidilmiştir. Bu değişimin sebeplerini ve yeni düzenlemelerin yapılmasının mümkün olup olmadığını bilmeye ihtiyaç vardır. Dört mezhep içerisinde bile olsa, bir başka mezhepten görüş almanın geçmişte ve günümüzde ciddi zorlukları olmuş ve eleştirileri beraberinde getirmiştir. Hukuk-ı Aile Kararnamesi ve Mısır'da çıkarılan aile kanunları bu yönü ile kimilerince eleştirilmiştir.

III. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI

Boşanma konusunda geleneksel fıkıh düşüncesi ile ahvâl-i şahsiyye kanunlarının bütün konuların teker teker incelenmesi ve mukayese edilmesi bir doktora tezini aşacak boyuttadır. Yaptığımız incelemelerde klasik fıkha nazaran günümüz ahvâli şahsiye kanunlarında hükmü değişen yaklaşık on beş konu olduğunu tespit edilmiştir.[3] Bu konuların hepsinin detaylı incelenmesi bir doktora tez sınırlarını aşacağından konuların sınırlandırılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Önümüzde iki strateji vardı ya bu on beş konunun hepsini yüzeysel olarak ele alıp değerlendirecektik ya da bu konulardan bir kısmını ele alıp derin bir şekilde inceleyecektik. Meselelerin yüzeysel kalmaması adına, derinlemesine çalışılması için belli bazı konuların

[3] Bu konular:
1. İddet içerisinde kadının talâka mahal olmadığı,
2. Şahitler olmadan boşama gerçekleşmeyeceği,
3. Bir lafızda veya peşpeşe üç talâkın üç talâk olarak değil, bir talâk olarak geçerli sayılacağı,
4. Müneccez talâk dışındaki muallak ve muzâf talâkın geçerli olmadığı,
5. Yemine bağlanan talâkın geçerli olmadığı,
6. Kinevî talâkın geçersiz olduğu,
7. İstisnai durumlar hariç bütün boşamaların ric'î oluşu, kocanın kendi iradesi ile ric'î talâkı bâin talâka çeviremeyeceği,
8. Bid'î boşama sayılan hayız halindeki boşamanın veya karı koca arasında cinsel birleşmenin olduğu temizlik döneminde yapılan boşamanın geçerli olmadığı,
9. İradesi sakatlanan mükreh, matûh, mecnûn, medhûş, muhti', baygın veya sekrân kişilerin boşamasının geçerli olmadığı,
10. Kadının farklı gerekçelerle tefrik için yargıya başvurabileceği,
11. Boşamanın mahkemede olması ve tescil edilmesi gerektiği, bu anlamda şifahi boşamaların geçerli olmadığı,
12. İddet içerisinde ric'at olmuşsa bu ric'atin resmi kurumda tescil edilmesi gerektiği
13. Boşanma öncesi sulh girişiminin/hakem heyetinin şart olması, sulh girişimi olmadan boşanmaya karar verilemeyeceği
14. Kadının muhâlea talebinde kocanın rızası olmasa bile muhâleaya hükmedilebileceği,
15. Boşanılan her kadına muta/tazminat verilmesi gerektiği hususları kabul edilmiştir.

Bu hususlar bütün ahvâl-i şahsiyye kanunlarında bulunmamakla beraber ahvâl-i şahsiyye kanunlarına girmiş hükümlerdir.

seçilerek bu örneklemeler üzerinde yoğunlaşılacaktır. Bu bağlamda iddet içinde kadının talâka mahal olup olmadığı, talâkın ta'lîki, talâka yemin ve talâka şahitlik konuları ele alınacaktır.

IV. ARAŞTIRMADA İZLENEN YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yönteminin araçlarından biri olan dokuman analiz yöntemi kullanılacaktır. Bu bağlamda klasik dönem fıkıh eserleri ile modern dönem ahvâl-i şahsiyye kanunları incelenecektir. Ayrıca modern dönem islam hukukçularının görüşlerinin tespit edilmesi amacıyla bunların eserleri de incelenecektir.

Söz konusu yöntem takip edilerek çalışmanın konusunu teşkil eden dört meselenin klasik dönem İslam hukukçuları ile muasır İslam hukukları tarafından nasıl değerlendirildiği incelenecektir. Görüşler arasındaki mukayese ile beraber ahvâl-i şahsiyye kanunlarının bu konulara yaklaşımı tespit edilecektir.

Tezin araştırma safhası daha çok kaynakların taranması, dört mezhep ve dört mezhebin dışındaki diğer mezheplerin asıl kaynaklarına ulaşılmaya çalışılması, ahvâl-i şahsiyye ile ilgili modern çalışmalar, kanun şerhleri ve bu konulardaki Türkçe ve Arapça makalelerin taranması şeklinde olmuştur.

Çalışmamızın ikinci adımında islam ülkelerinin ahvâl-i şahsiyye kanunlarına ulaşmaya çalıştık. Bu alanda yazılan "ahvâl-i şahsiye" ile ilgili kitaplarda kısa kısa bazı ülkelerin kanun maddelerine değinilse de bütün ülkelerin kanun maddelerinin tamamını bu kitaplarda bulmak mümkün değildir. Ahvâl-i şahsiyye kanunlarını şerheden kitaplar vardır. Ancak bunlar bir ülkenin kanunu ile sınırlı olmakta ve genelde 15-20 yılda bir kanunlar tadil edildiğinden bu şerh kitapları en son çıkarılan kanunlara ait olmayabilmektedir. Bu sebeple bir taraftan ülkelerin en son çıkarılan kanunlarına diğer taraftan daha önce çıkarılan kanunlara ve şerhlerine ulaşmaya çalışarak birbiri ile mukayese etmeye ve süreç içerisinde nasıl bir değişim meydana geldiğini gözlemlemeye çalıştık.

Çalışmamızda en son yapılan ahvâl-i şahsiyye kanunlarını her ülkenin adalet bakanlığına ait internet sayfalarından indirdik. Bazı ülkelerin eskiye ait kanunlarına

da ulaşmaya çalıştık. Bu eski kanunları bazen adalet bakanlığı dışındaki sayfalardan bazen de eski şerh kitaplarından temin etmeye çalıştık. Böylece günümüzde Müslümanların yaşadığı her bir bölgede kanun dili Arapça olan ahvâl-i şahsiyye kanunlarına ulaşmış olduk.

Çalışmamızda incelemek üzere belirlediğimiz mezkûr dört konu ile ilgili olarak ahvâli şahsiyyelerde hangi hükmün verildiğini belirttik, kanunların esbâbı mûcibesi, müzekkirei izahiyesi varsa oraya da atıfta bulunduk. Bazen aynı ülkenin tadil edilen kanunun eski hükmüne de değindik. Ahvâl-i şahsiyye kanunlarındaki bu hükümlerin geçmişte hangi fikre muvafık veya muhalif olduğunu da ifade ettik. Ahvâl-i şahsiyye kanun maddelerinin bazen alt fıkraları olabilmektedir. Elif fıkrası A, ba fıkrası B, cim fıkrası C diye gösterilecektir.

Her bir konuda ahvâl-i şahsiyye kanunlarına değinirken bütün ülkelerin kanun maddelerini karışık bir şekilde sıralamak yerine görüşleri taksim ederek her bir başlık altına o görüşe sahip ülkeleri ve görüşlerini yazdık. Ülkeler arası hükümlerde nüans farkı olan yerleri belirterek, benzeşen ve farklılaşan yönlerini vurguladık. Bazı kanun maddeleri bazen çok özet olduğundan neyi kapsayıp kapsamadığını anlamak için şerh kitaplarına baktık. Şerhine ulaşamadığımız kanunları da lafzın manasına göre kendimiz yorumunu yaptık.

Genel olarak ahvâl-i şahsiyye kanunları bazı maddelerinin 15-20 yılda bir tadil edildiğini, dolayısı ile bazı hükümlerinin değiştiğini, tadil edilen bu maddelerde eski fıkıh hükmünün terk edilip modern fıkıh anlayışına ait hükümleri aldığını görüyoruz. Bunun tek istisnası Libya Ahvâl-i Şahsiyye Kanunudur. Örneğin eski Libya kanununda boşanma mahkemeye yolu ile olması şart iken 2015'te yapılan tadilatla boşamanın mahkeme yolu ile yapılması kaldırılıp boşamanın kocanın iradesi ile olacağı kanunlaştırılmıştır.[4]

V. KAYNAKLAR

Bu çalışmada klasik dönem fıkıh kaynakları, modern dönem hukuk çalışmaları ve ahvâl-i şahsiyye kanunları kaynak olarak kullanılacaktır.

[4] Libya 2015 yılı 14 Nolu Kanunun 28. maddesinin tadili.

A. Sünnî Fıkıh Kaynakları

Klasik fıkhın kaynaklarında boşanma hukuku ile ilgili hükümler geniş bir şekilde Kitâbu't-Talâk başlığı altında işlenmiştir. Klasik dönem fukahanın boşanma ile ilgili görüşlerini tespit edebilemek için dört sünni mezhebin temel fıkıh kaynakları incelenecektir. Bu amaçla;

Hanefî Mezhebinin konuyla ilgili görüşleri tespit etmek için Serahsî'nin (ö.483/1090) el-Mebsût, Kâsânî'nin (ö.587/1191) Bedâiu's-sanâi'i, Mevsılî'nin (ö.683/1284) el-İhtiyâr, İbn Hümâm'ın (ö.861/1457) Fethü'l-Kadîr, İbn Âbidîn'in (ö.1252/1836) Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr eserlere müracaat edilecektir.

Mâlikî Mezhebinin görüşleri için Sahnûn'un (ö.240/854) el-Müdevvene, İbn Abdilberr'in (ö.463/1071) el-İstizkâr, Ebu'l-Velîd el-Bâcî'nin (ö.474/1081) Müntekâ İbn Rüşd el-Kebîr'in (ö.520/1126) el-Mukaddemât el-Mümehhedât, İbn Rüşd el-Hafîd'in (ö.595/1198) Bidâyetü'l-Müctehid, Haraşî'nin (ö.1101/1690) Şerhu Muhtasar Halîl isimli eserleri incelenecektir.

Şafiî Mezhebinin görüşleri için İmam Şâfiî'nin (ö.204/819) Ümm, Mâverdî'nin (ö.450/1058) el-Hâvi'l-Kebîr, Şîrâzî'nin (ö.476/1083) el-Mühezzeb fî Fikhı'l-İmâmi'ş-Şâfiî, Nevevî'nin (ö.676/1277) el-Mecmû', Hatîb eş-Şirbînî'nin (ö.977/1570) Mugni'l-Muhtâc adlı eserleri incelenecektir.

Hanbelî Mezhebinin görüşleri için de İbn Kudâme el-Makdisî'nin (ö.620/1223) el-Mukni' ve el-Mugnî adlı eserleri ile Buhûtî'nin (ö.1051/1641), Keşşâfü'l-Kınâ' an Metni'l-İknâ' isimli eseri incelenecektir.

B. Şii Fıkıh Kaynakları

Konu ile ilgili Şîa'nın Caferî mezhebinin tefsir, hadis ve fıkıh kaynaklarına başvurulacaktır. Bu amaçla Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen Et-Tûsî'nin (ö. 460/1067) el-Mebsût fî fıkhi'l-İmâmiyye, Tehzîbu'l-Ahkâm fi Şerhi'l-Muknia, et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân, Ebu'l-Kasım Necmuddîn Cafer b. Hasen Hillî'nin (ö.676/1277) Şerâiu'l-İslâm, el-Hasen b. Yûsuf b. Mutahhar el-Hıllî'nin (ö.726/1325) Muhtelefü'ş-Şîa fî Ahkâmi'ş-Şerîa, Zeynüddîn el-Âmilî'nin (ö.965/1558) er-

Ravdatü'l-Behiyye fî Şerhi'l-Lumati'd-Dımaşkıyye, Cevâd Kâzımî'nin Mesâliku'l-Efhâm ilâ Âyâti'l-Ahkâm, Muhammed b. Hasen el-Hür Âmilî'nin (ö.1104/1693) Tafsîlu Vesâilü'ş-Şîa ilâ Tahsîli Mesâili'ş-Şerîa ve Kâşifu'l-Gıtâ'nın (ö.1373/1954) Aslu'ş-Şîa adlı eserleri kullanılacaktır.

Caferi fıkhının temel fıkıh kaynaklarının yanı sıra bu mezhebin talâkla ilgili görüşlerini ele alan Ahmet Niyazov'un "Caferi Fıkhında Boşama Mahdudiyetleri" adlı makalesi ve "Caferi Fıkhında Boşama Yetkisi" adlı Doktora tezinden de yer yer isitifade edilecektir.

Ayrıca Zeydî Mezhebinin[5] temel eserlerine müracaat edilerek ilk kaynakları incelenecektir. Zeydî fıkhının oluşumunda Kasım b. İbrahim er-Ressî (ö.247/861) ve İmam Hâdi İlel Hak lakabı ile bilinen Yahya b. Hüseyin'in (ö.298/911) önemli bir yer teşkil etmektedir.[6]

Tezimizde Zeyd b. Ali'nin (ö.122/739), Müsnedü Zeyd b. Ali, Zeydiyye mezhebinin bir kolu olan Hâdeviyye'nin kurucusu Hâdî İlel Hak Yahya b. el-Hüseyin (ö.298/910) Kitâbu'l-Ahkâm fi'l-Helâl ve'l-Harâm ve Muntehab adlı eserleri, Müeyyed Billah Ahmed b. Huseyn el-Hasenî'nin (ö.411/1020) Şerhu't-Tecrîd fî Fikhı'z-Zeydiyye adlı eseri ile Ahmed b. Kasım Ansî'nin (ö.1390/1970) et-Tâcü'l-Müzehheb li Ahkâmi'l-Mezheb Şerhu Metni'l-Azhar fî Fıkhi Eimmeti'l-Athar adlı kitapları incelenecektir.

Klasik Zeydi kaynaklarının yanında Ahmet Ekinci'nin "Zeydî Fıkhının Gelişiminde İmam Hâdî ve Hâdeviyye" doktora tezi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam

[5] Zeydî Mezhebî, II./VIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Kûfe'de ortaya çıkan, Irak, Taberistân ve özellikle Yemen'de varlığını sürdüren ılımlı bir Şiî fırkasıdır. İsmini Hz. Hüseyin'in torunu olan Zeyd b. Ali'den (122/740) alır. Bkz. Yusuf Gökalp, "Zeydiyye", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2013, 44/331. Bu mezhep imamet konusunda diğer Şiî fırkalardan ayrılmakta, Hz. Ali'ye işaret edilmek suretiyle onun açık nas ve bir tayinle imam olduğu görüşüne katılmamaktadır. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilâfetini kabul etmekle diğer Şiî fırkalardan ayrılmaktadırlar. Ayrıca imâmetin sadece Hüseyin soyundan devam etmesini, imamların mâsum olup sözlerinin sünnet kapsamında delil olarak kabul edilmesini reddetmektedir. Ahmet Ekinci, **Zeydî Fıkhının Gelişiminde İmam Hâdî ve Hâdeviyye, (**Doktora Tezi, Necmeddin Erbakan Üniv. SBE, Konya 2019), 21.

[6] Zeydî fıkhının oluşumunda bu imamların gayretleri sebebi ile bu imamların isimlerine nispetle Kâsımiyye, Hâdeviyye fıkıh ekolleri oluşmuştur. Hâdeviyye, Kâsımiyye'nin devamı ve geliştirilmiş şekli olup günümüze kadar varlığını sürdüren ve halen müntesipleri bulunan tek fırkadır. Ekinci, **Zeydî Fıkhının Gelişiminde İmam Hâdî ve Hâdeviyye,** 34.

Ansiklopedisi'nin "Zeydîler" maddesi, Kadir Demirci ve Mehmet Ümit'in "Zeydî Kaynaklar Ve Zeydiyye Üzerine Yapılmış Çalışmalar"[7] makalesi de müracaat edilen kaynaklar arasında yer alacaktır.

C. İbâzîye Kaynakları

Tabiinden olan Cabir b. Zeyd'in (ö.93/711) rivayetlerini esas alan İbâzîlerin[8] seçilen meseleler hakkındaki görüşlerini tespit etmek için tefsir eseri olarak Muhammed b. Yusuf Ettafeyyiş'e (ö.1332/1914) ait "Tefsîru Ettafeyyiş", Hûd b. Muhakkem Hevvârî'ye (ö.280/893) ait "Tefsîru Kitâbillahi'l-Azîz"; fıkıh kitabı olarak Diyâuddîn Abdulaziz es-Semînî'ye (ö.1808) ait "Kitâbu'n-Nîl ve Şifâu'l-Alîl" ve Muhammed b. Yusuf Ettafeyyiş'e ait "Şerhu Kitâbi'n-Nîl ve Şifâi'l-Alîl" adlı kitapları ile bir hadis kitabı olan Nureddin es-Sâlimî'e (ö.1914) ait "Şerhu'l-Câmii's-Sahîh" kitaplarını incelenecektir.

D. Zahirî Mezhebi Fıkıh Kaynakları

Zahiri mezhebinin konuyla ilgili görüşleri ise mezhebin günümüze gelen tek eseri İbn Hazm'ın (456/1064) el-Muhallâbi'l-Âsâr adlı kitabından incelenecektir.

E. Tefsir, Hadis ve Hadis Şerhi Kitapları

Araştırmamızın konuları hakkında oluşan farklı görüşlerin delillerini ayet ve hadisler teşkil ettiğinden bu iki alanla ilgili eserler de incelenecektir. Bu bağlamda tefsir kitaplarına müracaat edilerek ilgili ayetlerin nasıl anlaşıldığını anlamaya çalışılacaktır. Hz. Peygamber, sahabe ve tabiinin boşama ile ilgili uygulamalarını, görüşlerini ve Hz. Peygamberin boşama konusundaki müdahaleleri ise temel hadis kaynaklarından incelenecektir. Konuyla ilgili hadis kaynaklarındaki merfû, mevkûf

---

[7] Bkz. Kadir Demirci, Mehmet Ümit, "Zeydi Kaynaklar Ve Zeydiyye Üzerine Yapılmış Çalışmalar" **İslami İlimler Dergisi**, 6. Sayı, 347-367.

[8] İbâzî Mezhebî: Hâricî fırkalarının en mutedili ve günümüze ulaşan tek koludur. Adını kurucusu olduğu kabul edilen Abdullah b. İbâz'dan almıştır. Fırkanın adı Kuzey Afrika ve Umman'da Ebâziyye şeklinde söylenirken çağdaş yazarlar İbâziyye'yi tercih etmişlerdir. İbâzîler, kendilerine "ehlü'l-îmân ve'l-istikâme, ehlü'l-adl ve'l-istikâme, cemâatü'l-müslimîn, ehlü'd-da've" isimlerini de verirler. Ethem Ruhi Fığlalı, "İbâziyye", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1999, 19/256.

ve maktû haberler tespit edilecek, ilgili yerlerde hadis şerh çalışmalarına müracaat edilecektir.

F. Ahvâli Şahsiye Kanunları ve Bazı Tasarıları

Ahvâl-i Şahsiyye Kanunları ilk çıktığında daha çok belli bir mezhebi esas alarak ortaya çıkmakla beraber bazı meselelerde farklı mezheplerden de istifade etmişlerdir. Örneğin Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi Hanefî Mezhebini esas alarak hazırlanmakla beraber bazı konularda diğer mezheplerden yararlanmıştır. Bir iki meselede de dört mezhebin dışındaki görüşlerden de istifade etmiştir. Diğer ahvâl-i şahsiyye kanunlarında kimi zaman Hanefî, kimi zaman Mâlikî mezhebi daha fazla esas alınarak kanunlaştırmalar yapılmış; kanunun eksik bıraktığı konuların bu mezheplerin görüşü ile tamamlanacağı belirtilmiştir. Zamanla Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında dört mezhepten yararlanma artmakla beraber dört mezhebin dışındaki mezhep ve görüşlerden istifade de artmıştır.

1917 yılında isdar edilen Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi, Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarının ilki olma özelliğiyle öne çıkmaktadır. Birinci dünya savaşından sonra bağımsızlığını kazanan ve sistemini resepsiyon[9] yolu ile oluşturan Türkiye'de Hukuk-ı Aile Kararnemisi yürülükten kaldırılmıştır. Fakat diğer İslam ülkelerinde de birçok alanda Batı hukukunun tesirleri görülürken, aile hukuku alanında ise batıdan iktibas etme yoluna gitmemiş bu kanunlar İslam dinine uygun olarak çıkarılmaya çalışılmıştır.

1970 yılından sonra siyaset sahnensine çıkan Katar, Bahreyn, Kuveyt gibi Körfez ülkeleri Ahvâl-i Şahsiyye Kanunları alanında diğer ülkelerde daha önce çıkan kanunlardan istifade etmişlerdir.[10]

[9] Resepsiyon, hukuk tarihinde bir toplumun hukuki mevzuatının bir başka toplum tarafından kendi hukuku olmak üzere alınmasını ifade etmektedir. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti İsviçre Medeni Kanununu yeni devletin medeni kanunu olarak iktibas etmiştir. Bkz. Muhammed Tayyib Kılıç, **İslam Hukukunda Kanunlaştırma Olgusu**, (Doktora Tezi, Ankara Üniv. SBE, Ankara 2008), 12.

[10] Kılıç, **İslam Hukukunda Kanunlaştırma Olgusu,** 235.

Bu çalışmada Osmanlı, Mısır, Suriye, Ürdün, Irak, Tunus ve Fas ahval şahsiyye kanunları diğer İslam ülkelerine göre daha önce çıktığından bunlara kısaca değinecektir.

Bazı kanunlar zaman içerisinde tadil edildiği için tezimizde kanunların tadil edilmiş biçimi ile en son hali esas alınmıştır. Eğer söz konusu kanunun ilk hali ile mukayese yapılmış ise bu durum ayrıca belirtilmiştir.

1. 1917 tarihli Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi (ve 1923, 1924 tarihli Aile Hukuku Kanunu Tasarıları): Hukûk-ı Âile Kararnâmesi, İslam ve Osmanlı hukuk tarihinde aile hukukunun kanunlaştırılması bakımından bir ilktir. Daha önce Muhammed Kadri Paşa tarafından hazırlanan el-Ahkâmu'ş-Şeriyye fi'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye adlı kanun taslağı aile hukuku alanında ilk çalışma olmakla beraber yürürlüğe girmemiştir.

Hukûk-ı Âile Kararnâmesi 1917 yılında yürürlüğe girmiş olup yaklaşık iki yıl sonra 1919 yılında kaldırılmıştır. 1923 ve 1924 tarihli Hukuku Aile Kararname tasarıları hazırlanmış ise de siyasi süreçten dolayı yürürlüğe girememiştir.

Osmanlı devletinde yürürlükten kaldırılmasına rağmen kararnamenin etkisi islam aleminde uzun süre devam etmiştir. Kararnamede Hanefî Mezhebi dışındaki mezheplerden istifade ederek tek bir mezhebin görüşleri ile yetinilmemesi, zihinlerde bir devrim yaratmış ve kendisinden sonraki çalışmalara örnek olmuştur. Bu kararname 1953 yılına kadar Suriye'de tatbik edilmiştir. 1950'den sonra Ortadoğu Coğrafyasında Müslüman ülkelerde yapılan kanun çalışmalarında ilham olmuş ve böylece kanunlaştırmada sadece bir mezhebe bağlı kalınmamış bütün mezheplerden istifade yolunu açmıştır.[11]

1917 yılındaki kararname ile 1923 ve 1924 yılındaki tasarılar, Sabri Şakir Ansay tarafından "Eski Aile Hukukumuza Bir Nazar" ismi ile İstiklal Matbaacılık tarafından 1952 yılında Ankara'da yayınlanmıştır. Ayrıca kararname metni, Orhan Çeker tarafından "Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi" ismi ile Mehir Vakfı

[11] Kılıç, **İslam Hukukunda Kanunlaştırma Olgusu**, 210.

tarafından yayınlanmıştır. Bu kararname ve 1923, 1924 tarihli Hukuku Aile Kanunu tasarıları tezimizin önemli başvuru kaynaklarıdır.

2. Mısır Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu: 1917 yılında hazırlanan Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi Mısır'da uygulanmamıştır. Zira Mısır 1915'te kendi Ahvâl-i Şahsiyye Kanununa ait bazı maddeleri hazırlamış; ancak bu kanuna yönelik itirazlar sebebi ile yürürlüğe girmesi 1920 yılını bulmuştur. Mısır'da 1920 ve 1929 yıllarında aile hukuku alanında iki kanun çıkartılmıştır. Bu kanunlar bütün ahvâl-i şahsiyye konularını ihtiva etmeyip sadece bazı konuları almıştır. Bunun yanında 1943 yılında Miras Kanunu, 1946 yılında Vasiyyet Kanunu, 1952 yılında velayet konularına ait kanunlar çıkarılmıştır. Çıkarılan bu kanunlardaki bazı maddeler farklı zamanlarda tadil edilmiştir.

1929 yılında çıkarılan kanun maddelerinde yemin maksatlı şartlı talâkların geçerli olmayacağı ve bir lafızda üç talâkın bir talâk olarak geçerli olacağı kabul edilmiş olup, bu iki görüş ile dört mezhebin dışından bir görüş benimsenmiştir.

Osmanlı ve Mısır'daki bu kanunlar, getirdikleri bazı yenilikler bakımından aile hukuku açısından bir dönüm noktası oluşturmuş, fıkıh müdevvenatında daha önce pek kabul görmemiş bazı görüşlerin dönemin problemlerini gidermede çözüm olabileceğini gündeme getirmiştir. Böylece diğer birçok yönetici ve ilim adamına zamana uygun ancak geçmişte şâz addedilen görüşlere yönelilebileceğini ve bu içtihatların tercih edilebileceğini göstermiştir. Bu iki ülkenin çıkardığı kanunlardan sonra Ahvâl-i Şahsiyye Kanunları diğer ülkelere de yayılmıştır.

1920 yılı 25 Nolu Kanun, 1929 yılı 25 Nolu Kanun ve 1985 yılı 100 Nolu tadili ve 2000 yılı 1 Nolu Kanun, Mısır'da ahvâl-i şahsiyye alanında çıkarılan kanunlardır. Tezde hangi kanuna atıf yapılmış ise o kanuna ait isim belirtilmiştir.

3. Suriye Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu: 1946 yılında bağımsızlığına kazanan Suriye ilk olarak bağımsızlığının göstergesi olarak kanun çalışmalarına başlamıştır. 7 Eylül 1953 yılında 59 nolu yasa ile 307 maddeden oluşan Suriye Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu tatbikata girmiştir. Bu kanun Muhammed Ali Tantâvî başkanlığındaki bir komisyon tarafından hazırlanmış olup Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi, Mısır Ahvâl-i Şahsiyye Kanunları ve diğer mezheplerden yararlanarak hazırlanmıştır. Bu

kanun ile 1917 yılından itibaren uygulanmakta olan Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi, 36 yıl sonra yürürlükten kaldırılmıştır. Bu kanun Suriye'deki Dürzî ve Hırıstiyan vatandaşlara şamil değildir.[12]

Suriye Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu İslam dünyasında Ahvâl-i Şahsiyye konularını bir bütün halinde ele alan ilk çalışma olması bakımından önem arz etmektedir. Bu kanunun 304. Maddesinde kanunda olmayan hususlar için Hanefî Mezhebinin râcih görüşlerine müracaat edilmesi kanunlaştırılmıştır.

Suriye Ahvâl-i Şahsiyye Kanununda karşılaşılan bazı sorunları gidermek için 21 Ocak 1976'da resmi gazete de yayımlanan 34 sayılı kanunla birtakım maddeler tadil edilmiştir. Bu kanun, en son olarak 2019 yılında 4 nolu kanunla bazı maddeleri tadil edilmiştir. Tezimizde kanunun en son tadil edilen şekli esas alınmıştır.

Konu ile ilgili Abdurrahman Sâbûnî'nin "Şerhu Kanûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyyeti's-Sûrî" ve Mustafa Sibâî'nin "Şerhu Kanûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye" çalışmaları incelenmiştir.

4. Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu: Osmanlı sonrası Ürdün'de farklı zamanlarda aile kanunları çıkarılmıştır. Bunlar 1927 tarihli hukuku Aile (Nikâh ve İftirâk) Kanunu, 1947 tarih ve 26 sayılı Hukuku Aile Kanunu, 1951 Tarih ve 92 sayılı Hukuku Aile Kanunu, 1976 tarihli ve 61 sayılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu[13] ve 2010 yılı 36 sayılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarıdır. Bu kanunlar 1927'de yapılan kanuna ekleme veya tadil şeklindedir.

Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi fiili olarak, 1927 tarihli Nikâh ve İftirâk Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır. 1927 tarihli Nikâh ve İftirâk Kanunu büyük ölçüde Hukûk-ı Âile Kararnâmesine dayanmakta ve birçok maddesi oradan aynen iktibas edilmiştir. Ürdün, 1947 de bağımsızlığını kazandıktan sonra yaptığı en önemli kanun çalışmalarından biri 1951 tarihli Ürdün Aile Kanunu olmuştur. Toplam 131

[12] Kılıç, **İslam Hukukunda Kanunlaştırma Olgusu**, 239; M K. Abdussamet Bakkaloğlu, **Suriye'de Aile Hukuku Alanındaki Gelişmeler ve Bunlar Üzerinde Osmanlı Tesirleri,** (Doktora Tezi, Marmara Üniv. SBE, İstanbul 2005), 19, 20; **Meşrû' Kânûnu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Muvahhad li-İklimeyni'l-Mısrî ve's-Suriy,** Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1996, 11, 12.

[13] İbrahim Alhalasheh, **Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunun Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesiİle Mukayesesi,** (Doktora Tezi, Marmara Üniv. SBE, İstanbul 2009), 63, 64.

maddenin 68 maddesi Hukûk-ı Âile Kararnâmesinin aynısıdır. Osmanlı sonrası bağımsızlığını kazanan Arap devletleri arasında aile hukuku ile ilgili ilk kanunu çıkaran ülke Ürdün'dür. Muhtemelen daha önce 1927 yılında çıkarılan kanun tecrübesinin bunda etkisi olmuştur.[14]

Ürdün'de en son çıkarılan ahvâl-i şahsiyye kanunu, 2010 yılı 36 nolu kanundur. Tezimizde bu kanunu esas aldık. Mukayese için yeri geldikçe 1976 tarihli ve 61 sayılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu ile şerhlerini inceledik. Bu amaçla Muhammed Semâra'nın "Ahkâm ve Âsâru'z-Zevciyye Şerhun Mukâren li-Kanûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye" ve Mahmûd Ali Sertavî'nin "Fikhu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye" adlı Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu ile ilgili çalışmaları incelenmiştir.

5. Fas Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu: 1956 yılında bağımsızlığını Fransızlardan kazanan Fas'ın ilk icraatlarından biri 1957'de Mâlikî Mezhebinin temel metinlerinden Müdevvene'nin esas alındığı bir aile kanununu yapmasıdır. Bazı hususlarda Mâlikî Mezhebinin dışına da çıkmıştır. Bu kanun çalışmalarında en önemli isim hukuk Fakültesi öğretim üyesi Allâl el-Fâsî'dir (ö.1974). Mâlikî Mezhebinin bölgede hâkim olması ve Müdevvene'nin halk nezdinde kabul görmüş olması sebebi ile kanun daha çok Mâlikî Mezhebine dayanmaktadır.[15]

Fas eski kanununu (1957), kanunda olmayan hususlar için Mâlikî Mezhebinin meşhur görüşünün esas alınacağı belirtilirken,[16] tadil edilen yeni kanunda ise Mâlikî Mezhebinin görüşü yanında diğer içtihatlardan da istifade edilebileceği kanunlaştırılmıştır.[17]

Fas'taki aile ile ilgili kanunlar Ahvâl-i Şahsiyye ismi ile değil, "Müdevvenetü'l-Üsre" ismi ile kanunlaştırılmıştır. Bu kanun en son olarak 2004 yılı 70.03 nolu kanun ile tadil edilmiştir.

Tezimizde en son çıkarılan 2004 yılı 70.03 nolu kanun esas alınmıştır. Yeri geldikçe 1957 yılında çıkarılan Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu ve şerhleri ile mukayese yapılmıştır. Bu amaçla Abdülkerim Şehbûn'un "Şerhu Müdevveneti'l-Ahvâli'ş-

[14] Kılıç, **İslam Hukukunda Kanunlaştırma Olgusu**, 240, 241.
[15] Abdülkerim Şehbûn, **Şerhu Müdevveneti'l-Ahvâli'ş-Şahsiyyeti'l-Mağribiyye,** Dâru Neşri'l-Ma'rife, Rabat 1987, 21, 25.
[16] 1958 Yılında çıkarılan kanunun, 82. Maddesi.
[17] 2004 yılı 70.03 nolu kanun 400. Maddesi.

Şahsiyyeti'l-Magribiyye" ve Muhammed İbn Ma'cûz'un "Ahkâmü'l-Üsrefi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye Vifka Müdevveneti'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye" adlı çalışmaları incelenmiştir.

6. Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu: Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu 1959 yılında 188 nolu kanunla çıkarılmış; ancak 1978 yılında bazı maddeleri tadil edilmiştir. Daha sonraki yıllarda da bazı maddeleri tadil edilmiş veya bazı maddeler eklenmiştir. Ancak bu kanun ilk yapısını muhafaza ederek Irakta hala yürürlükte kalmaya devam etmektedir.

Irak içinde yer alan Irak Kürt Bölgesel Yönetimi, Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanununu tatbik etse de bazı maddelerde yapmış oldukları tadilatlarından dolayı bu çalışmada değerlendirilmiştir. [18] Bu bağlamda Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin 2008 yılı 15 nolu Ahvâl-i Şahsiyye Kanunun düzenlemesi esas alınmıştır.

Irak'ta 2013 yılında Caferîler için Ahvâl-i Şahsiyye Kanun tasarısı hazırlanmış; ancak bu tasarı henüz yürürlüğe girmemiştir.

7. Libya Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu: Libya Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu 1984 yılı 10 sayılı kararla çıkarılmış, 2015 yılında ise bazı maddeleri tadil edilmiştir. 1984 yılındaki kanunda boşama sadece mahkeme kararı ile mümkün iken, 2015 yılında çıkarılan kanunla boşama yetkisi kocanın iradesine bırakılmıştır.

Bu kanun için Abdüsselâm Muhammed Şerîf Âlim'in "ez-Zevâc ve't-Talâk fi'l-Kânûni'l-Lîbî" adlı eseri incelenmiştir.

8. Kuveyt Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu (Sünnî): Kuveyt Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu (Sünnî) 1984 yılında 51 nolu kararla çıkmıştır. 1996, 2004, 2007 yıllarında bazı maddeleri tadil edilmiştir.

Bu kanuna ait güzel bir şerh çalışması Ahmet Gandûr'un "el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye fî Teşrîi'l-İslâmî mea Beyâni Kanûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye lil-Kadâi fî Mehâkimi'l-Kuveyt" adlı çalışmasıdır.

9. Kuveyt Caferî Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu: 2019 yılı 124 nolu kanunla Caferîlere mahsus Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu çıkartılmıştır. Böylece Sünnî ve Caferîler için iki ayrı Ahvâl-i şahsiyye kanunu çıkartılmıştır. Afganistan'da da Şîî ve

[18] http://iraqld.hjc.iq:8080/LoadArticle.aspx?SC=020220151037642 (01.02.2020).

Sünnîlere yönelik iki ayrı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu çıkartılmıştır. Bu iki ülke bu yönü ile dikkat çekicidir.

10. Tunus Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu: 1956 yılında Fransızlardan bağımsızlığını kazanan Tunus, Zeytûne Üniversitesi Rektörü Tâhir b. Âşûr'un da bulunduğu bir komisyon; Osmanlı, Mısır, Ürdün ve Suriye aile kanunlarını incelemiş ve bunlardan yararlanarak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu hazırlamışlardır. Ancak kanun 1958-1964 tarihleri arasında yapılan tadilatla modernist ve seküler bir yapıya dönüşmüştür. Örneğin boşanma sebebi ile kadına bir başkası ile evleninceye kadar veya kadın ölünceye kadar kocadan nafaka alması hükmü getirilmiştir.[19] Kanun "Mecelletü'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye" ismi ile çıkmıştır.[20] Sonraki yıllarda farklı zamanlarda bazı maddeleri tadil edilmiştir.[21]

11. Sudan Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu: Çalışmamızda 1991 yılında çıkarılan kanun esas alınmıştır.

12. Katar Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu: 2006 yılı 22 nolu kanunla çıkmıştır.

13. Cezayir Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu: Cezayir Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu 1984 yılında 11-84 nolu kanunla çıkarılmıştır. Bu kanun 2005 te bazı maddeleri tadil edilmiştir.

14. Birleşik Arap Emirlikleri Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu: 2005 yılı 28 nolu kanun esas alınmıştır.

15. Yemen Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu: Yemen Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu 1992 yılı 20 nolu kanunla çıkmıştır. 1998, 1999 ve 2003 yıllarında bazı maddeleri tadil edilmiştir.

16. Umman Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu: 1997 yılında çıkarılan kanun esas alınmıştır.

17. Körfez Ülkeleri Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu: 2001 yılındaki kanun esas alınmıştır.

18. Moritanya Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu: 2001 yılındaki kanun esas alınmıştır.

---

[19] 1956 Yılında çıkarılan kanunu 31. Maddesi.
[20] http://www.legislation.tn/sites/default/files/codes/StatutpersonnelArabe.pdf (09.02.2020)
[21] Ahmet Temel (Ed.), **Güncel Uygulamalarıyla İslam Aile Hukuku,** Kayhan Yayınları, İstanbul 2020, 194.

19. Filistin Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu: Filistin Yasama Meclisi resmi internet sayfasından ahvâl-i şahsiyye kanunlarına bakıldığında Filistin için özel bir kanun görülmemekte, sayfa Ürdün 1976 Ahvâl-i Şahsiyye Kanununa yönlendirmektedir.[22] Buradan Filistin'de, Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunun geçerli saydığı anlaşılmaktadır. Diğer sitelerde de Filistin Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu diye 1976 yılında çıkarılan Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanununu verilmektedir.[23] Filistin Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu ile aynı olduğundan tezimizde Ürdün Kanunu ele aldığımızdan ayrıca Filistin kanunundan bahsetmeyeceğiz.

Suudi Arabistan'daki Uygulama: Suudi Arabistan'da ise Ahvâl-i Şahsiyye kanunu hazırlanmamış olup ilgili hükümler daha çok Hanbelî Mezhebi çerçevesinde hüküm verilmektedir.[24] Tezde yeri geldikçe Suûd âlimlerince verilen fetvalara değinilmektedir.

Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığının Görüşleri: Diyanet İşleri Başkanlığının görüşleri resmi sitesinden ve kitaplarından alınmıştır.

Ayrıca **İran Medeni Kanunu, Afganistan Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, Afganistan Şîî Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu ve Pakistan İslam Aile Hukuku Yasası** kısmen incelenmiştir. Zira bu kanunlar Arapça olmadığından sadece ihtiyaç olan kanun maddelerine bakılmıştır.

Bu kanunlar dışında incelediğimiz **kanun tasarıları ise** şunlardır:

1. 1923 ve 1924 tarihli Aile Hukuku Kararname Tasarıları
2. 2019 Ezher Ahvâl-i Şahsiyye Kanun Tasarısı
3. Birleşik Mısır ve Suriye Devleti Ahvâli Şahsiye Kanun Tasarısı: Bu tasarının içeriğini önemi itibari ile burada zikredilecektir. 1958 yılında Mısır ve Suriye siyasi olarak birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti ismini almış, bu birliktelik 1961 yılına kadar devam etmiştir. Birleşik Mısır ve Suriye Devleti Kanun Tasarısı

[22] Bkz. http://www.plc.ps/ar (06.03.2020)

[23] Bkz. http://arabic.dci-palestine.org/sites/arabic.dci-palestine.org/files/qanwn_al-ahwal_al-shkhsyh_lsnh_1976.pdf (30.10.2020)

[24] Alhalasheh, **Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunun Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesiİle Mukayesesi,** 59; Abdülkerim Şehbûn, **Şerhu Müdevveneti'l-Ahvâli'ş-Şahsiyyeti'l-Mağribiyye,** 20.

Mısır ve Suriye Devletlerinin siyasi olarak birleşmesi neticesinde, her iki devletin ortak aile kanunu olarak hazırlanıp ancak kanunlaşamayan bir tasarıdır. Mustafa Ahmet ez-Zerkâ başkanlığında oluşturulan edilen bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Her iki tarafın hukuki tecrübe ve birikimi tasarıya yansımış olup, farklı görüşler arasında yapılan tercihlerin gerekçeleri müzekkire-i izahiyesinde tafsilatlı olarak ilmi bir üslupla zikredilmiştir. Heyet başkanı Zerkâ'nın 1953 tarihli Ahvâl-i Şahsiyye kanununu hazırlayanlar arasında yer almış olması onun önemini arttırmıştır. Mısır ve Suriye'nin siyasi olarak ayrılması ile bu tasarı hak ettiği ilgiyi görememiştir. Tasarının boşamada şahitliğin şart olduğunu getirmesi dikkat çekmektedir. Bu kanun tasarısı Mustafa Ahmet ez-Zerkâ tarafından "Meşrû' Kânûnu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Muvahhad li-İklimeyni'l-Mısrî ve's-Sûrî" ismi ile yayınlanmıştır.

Bu kanun ve tasarıların müzekkirei izahiyeleri de incelenmiş ve en geniş şekilde meseleleri izah eden müzekkirei izahiyyenin Birleşik Mısır ve Suriye Devleti Kanun Tasarısına ait olduğunu görülmüştür.

Konumuzla ilgili ahvâl-i şahsiyye kanun maddelerini inceleyip birbirleri ile mukayese etme imkânı elde edilmiştir. Böylece tezimizin ana hedefi olan ahvâl-i şahsiyye kanunları ile klasik fıkhımızı mukayese etme imkânı bulunmuştur.

Tezimizde bir konuyu incelerken çok sayıda ahvâl-i şahsiyye kanunu ele alınacağından, kısa olması adına hangi ülkenin ahvâl-i şahsiyye kanununu ifade edilecekse sadece o ülkenin ismi belirtilecek, dipnot kısmında da madde numarası verilecektir. Örneğin "Suriye Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'na" göre cümlesi yerine "Suriye'ye göre" denilecektir. Eğer ele aldığımız madde kanun değil tasarıya ait ise bu da belirtilecektir.

Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında talâk konuları, kanun mantığı çerçevesinde kanunlaştırmaya çalışılmış ve yeni bazı düzenlemeler de getirilmiştir. Ahvâl-i Şahsiyye Kanunları İslam Ülkelerinde yaklaşık yüz yıllık devam edegelen bir çalışmadır. Çıkarılan kanunlar zamanla ihtiyaca göre tadil edilebilmektedirler.

G. Muasır Çalışmalar

Ahmed Muhammed Şâkir'in "Nizâmü't-Talâk fi'l-İslâm" adlı eseri üç talâkın bir talâk sayılması, talâkta şahitlerin olması gerektiği hususlarını öz bir şekilde ifade edip modern fıkhın konularını delilleri ile dile getiren en güzel çalışmalardandır. Muhammed Zahit Kevserî'nin "el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk" adlı eseri Cumhur'un görüşlerini savunmak gayesi ile Ahmed Muhammed Şakir'in eserine reddiye olarak yazılmıştır. Bu kitap cumhurun görüşünü ifade eden hadis ve akli delillerini bir araya getirmiştir.

Muhammed Dusûkî'nin"Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd" adlı eseri modern bakışla yazılmıştır. Müellif talâkla ilgili ihtilaflı bazı konuları ele alarak günümüzde hükmün nasıl olması gerektiğini delilleri ile ortaya koymuştur.

Abdulmelik Abdurrahmân es-Sa'dî'nin "et-Talâk ve Elfâzuhu'l-Muâsıra fî Dav'i'l-Fikhı'l-İslâmî" adlı kitabı kullanılan talâk lafızları açısından cumhurun bakış açısı ile meseleleri ele almaktadır.

Muhammed Ebû Zehra'nın "İmam İbn Teymiyye" adlı eseri hem İbn Teymiyye'yi anlatmakta hem de konumuzla ilgili İbn Teymiyye'nin görüşlerine yer vermektedir.

Ahmed b. Muhammed Ahmed Küleyb'in "Mesâil Mukârane fi-Ahvâli'ş-Şahsiyye alâFikhı'l-Mezâhibi'l-Erbaa ve'l-İmâm Tâvûs" adlı eseri Tâvûs'un talâk ile ilgili görüşlerini ele almaktadır.

Osmanlı dönemindeki boşanma ile ilgili uygulamalar için Mehmet Akif Aydın'ın "İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları", Halil Cin'in "Eski Hukukumuzda Boşanma" adlı çalışmaları önemli bir yere sahiptir.

H. İbrahim Acar'ın, "İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi", Türkiye'de bu alan da yapılmış önemli bir çalışmadır.

Nihat Dalgın'ın "İslam Hukukunda Boşama Yetkisi", "Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular" adlı kitapları, "Boşanma İle İlgili Dini Hükümlere Yeni

Yaklaşım Ve Yorumlar" adlı makalesi Türkiye'de son dönem yapılan güzel çalışmalar olup bu alanda çalışan herkes için istifade edilecek kaynaklardır.

Hamza Aktan'ın "Kur'ân'a Göre Boşanma Prosedürü" makalesi ve aynı isimle olan Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ders notları sosyal değişimi iyi açıklayan, boşanma ahkâmıyla ilgili günümüzde en iyi değerlendirmeyi yapan çalışmalardandır. Klasik anlayışın dışında günümüz mantığı ile İslam Hukukunu birleştirmesi açısından yapılan orijinal çalışmalardan biridir.

Ali Bardakoğlu'nun "Hukuki ve Sosyal Açıdan Boşanma", "Türk Aile Hukukunun Tarihi Gelişimi" adlı yazıları bu alandaki boşluğu dolduran kıymetli değerlendirmeleri barındırmaktadır. Ayrıca Bardakoğlu'nun Diyanet İslam Ansiklopedisi'ndeki ikrah, ıskat, hak gibi maddeleri de istifade ettiğimiz maddelerdir.

Diyanet İşleri Başkanlığının 2002 de düzenlemiş olduğu "Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-I" çalışmasının üçüncü oturumu olan "Kadının Evlenmesi ve Boşanması" konusu, 2007 düzenlediği "Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-II" çalışmasının birinci oturumu olan "Sosyal Hayatla İlgili Problemler-I" konusu ve 2008 de "Aileye İlişkin Sorunlar İstişare Toplantısı" çalışmasının beşinci oturumunda ele alınan "Boşanma" konusu toplumumuzda sorun haline gelen boşanma meselelerini ve İslam Hukukçularının yeni yaklaşımlarını dile getirmeleri, öneri ve değerlendirmelerinin topluca görülmesi adına Türkiye'de bu alanda yapılmış önemli ve güzel çalışmalardandır. Bu çalışmalarda günümüz bakış açısı ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak meselelere yaklaşılmış, geçmişteki bazı ictihadların terkedilmesi gerektiği, boşamaların tescil ve mahkemeye bağlanması, kadının boşama yetkisi, otoritenin yeni düzenlemeler yapabileceği gibi konularda fikir teatisi ve tartışmalar yapılmıştır. Sosyal değişimin gereği değişimin kaçınılmazlığı ve günümüze uygun düzenlemeler yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

H. Mukâren Fıkıh, Ahvâl-i Şahsiyye ve Fetva Kitapları

İbn Teymiyye'nin (ö.728/1328) "Mecmûu Fetâvâ" adlı eseri tezimizle ilgili önemli bir kaynaktır. İbn Teymiyye'nin talâk ile ilgili konularda dört mezhebin

dışında hükümler vermesi ve bu hükümleri hararetli bir şekilde savunması sebebi ile kendi döneminden günümüze kadar aleyhinde olan kimselerin çıkmasına sebep olmuştur. İbn Kayyim'in (ö.751/1350) "Zâdü'l-Meâd", "İ'lâmü'l-Muvakkiîn", "İgâsetü'l-Lehfân" eserleri talâka ait konuları dakik bir şekilde ele alması açısından fevkalade öneme sahiptir.

Abdulkerîm Zeydân'ın, "el-Mufassal fî Ahkâmi'l-Mer'e ve'l-Beytü'l-Müslim fi'ş-Şeriati'l-İslâmiyye" adlı eseri "Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi" adı ile Türkçeye çevrilmiş olup günümüzde talâk konusunu en ayrıntılı işleyen kitaplardan biri olup, dört mezhep dışındaki görüşleri de delilleri ile ele alan, birbirleri ile kıyaslayan ve konuların sonunda kendi tercihini de ifade eden bir eserdir.

Görüşleri mukayeseli bir şekilde ele alan Şeltût ve Sâyis'in "Mukârenetü'l-Mezâhib Fi'l-Fıkh", Seyyid Sâbık'ın "Fikhu's-Sunne"si, Hayrettin Karaman'ın "Mukayeseli İslam Hukuku" eserleri konumuzla ilgili yapılan güzel çalışmalardır.

Modern dönemde evlenme ve boşanma ile ilgili "Ahvâli Şahsiyye" adıyla müstakil ve detaylı çalışmalar yapılmıştır. Zekiyuddîn Şaban, Muhammed Ebu Zehra, Abdulvahhâb Hallâf, Mustafa Şelebî, Mustafa Sibâî, Muhammed Nebîl Genâyim ve Kuleysî'nin Ahvâl-i Şahsiyye ile ilgili eserlerini inceledik.

Kuleysî'nin "Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye" adlı kitapta talâk konusunda dört mezhebin ve dört mezhep dışındaki mezheplerin görüşünü delilleri ile ifade eden bir kitaptır.

Ayrıca fetva kitaplarında bu konular sıklıkla geçmektedir. Ahmed Şerebasî, İbn Bâz ve Ali Cuma'nın konuyla ilgili fetvalarını taradık.

I. Ansiklopedi Maddeleri

Ansiklopedi maddeleri olarak Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisindeki M. Akif Aydın'ın "Hukûk-ı Âile Kararnâmesi" ve "Ahvâl-i Şahsiyye", H. İbrahim Acar'ın "Talâk", Ertuğrul Boynukalın'ın "Yemin" adlı maddelerini, Hamza Aktan'ınİslâmda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış

Ansiklopedisi'ndeki "Talâk" maddesini ve Türk Aile Ansiklopedisi'ndeki boşanma ile ilgili konuları inceledik.

J. Talâk konularına ait bazı çalışmalar

Tezimizde özellikle ele aldığımız belirli konularda yapılan çalışmalardan istifade ettik.

1. İddet İçinde Kadın Talâka Mahal Olup Olmadığı İle İlgili Kaynaklar

Türkiye'de bu konuda yapılan bir çalışma mevcut değildir. Arap dilinde yapılan çalışmalar da azdır. Abdurrahman el-İmrânî "Nezerü'l-Fukahâfî Hükmi Talâki'l-Mereti fî İddetihâ" adlı makalesinde ve Muhammed Dusûkî "Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd" adlı kitabında "HükmüİdhâIi't-Talâk ale't-Talâk" başlığı altında kadının iddet içerisinde talâka mahal olup olmadığını ele almakta, her iki müellifte Cumhurun görüşüne muhalif olarak iddet içinde kadının talâka mahal olmadığı görüşünü ifade etmektedirler.

Yüksek lisans çalışmamızdaüç talâkı incelediğimiz için üç talâk ile ilgili veya peşpeşe yapılan talâklarla ilgili kaynakları oraya havale ediyoruz.

2. Şarta Bağlanan Talâk İle İlgili Kaynaklar

Murat Osmanoğlu'nun "Şarta Bağlanan Talâk" adlı yüksek lisans tezi, bu alanda yapılmış tek bir çalışmadır. Kısa ve öz bir şekilde konuyu ele almıştır.

Hasan Moğol'un "Osmanlı Aile Hukukunda Şartlı Talâk" adlı makalesinde Osmanlı dönemine ait şartlı talâka ait iki mahkeme kararını örnek getirmektedir. Bu örneklerin birinde koca uzak bir diyara gidip de dönmediği takdirde boşanmasını zamana bağlamakta, ikinci örnekte ise eşinin izni olmaksızın bulunduğu şehirden ayrıldığı takdirde boş olmasını ifade ederek boşamayı şarta bağlamaktadır. Ancak makalede bu iki örnek dışında şartlı talâka ait bir bilgi verilmemektedir.

Abdurrahman el-İmrânî'nin "Hel Yuhteseb et-Talâkü'l-Muallak alâ Şart?" adlı makalesi bu konuda tarafların delillerini dile getirmekte, Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında konunun nasıl ele alındığını ve muasır fıkıhçıların yaklaşımını ortaya

koymaktadır. Yazar makale sonunda İbn Teymiyye'nin görüşünü tercih etmektedir. İbn Teymiyye'ye göre talâkı şarta bağlayan kimsenin maksadı hanımını boşamak ise şart gerçekleştiğinde eşi boşanmış olur. Maksadı bir şeyin teşvik edilmesi veya yapılmasını engellemek ise şartın gerçekleşmesi ile talâk meydana gelmez. Bu durum yemin gibi olduğundan yemin kefareti vermesi gerekir.

3. Boşama Yemini İle İlgili Kaynaklar

İbn Teymiyye bu konu ile ilgili olarak "Risâletü'l-İctimâ've'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk" ve "Lemhatü'l-Muktetef fi'l-Fark Beyne't-Talâk ve'l-Hilf" isimli eserleri yazmıştır.

Ebu'l-Hasen Takiyyuddîn Alî b. Abdülkâfî es-Subkî (ö.765/1355), "ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'r-Redi alâ İbn Teymiyye" kitabında İbn Teymiyye'nin görüşlerini reddetmektedir. O, "Nakdu'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fî Mesâili'l-Eymân ve't-Talâk" adlı eserini, İbn Teymiyye'nin "Risâletü'l-İctimâ've'l-İftirâk Fi'l-Hilfi bi't-Talâk" adlı risalesine reddiye olarak yazmıştır. Sübkî'nin ayrıca "en-Nezerü'l-Muhakkik fi'l-Hilfi bi't-Talâki'l-Muallak" şeklinde risaleleri bize ulaşmıştır.

Kaşif Hamdi Okur "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi" adlı makalesinde şartlı boşamanın/ta'lîkü't-talâkın yemin gibi kullanılması noktasından yola çıkarak meseleyi ele almakta, konu ile ilgili farklı yaklaşımlara ve günümüz İslam ülkelerindeki uygulamalara değinmektedir.

Abdurrahman el-İmrânî "el-Halfu bi't-Talâk Metâ Yeka'?" adlı makalesinde bu konudaki tarafların görüş ve delillerini zikretmekte, bazı muasır âlimlerin görüşlerini nakletmekte, Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında konunun nasıl geçtiğine değinerek kendi tercihini ortaya koymaktadır.

Muhammed Muhammed Şerkâvî'nin "el-Halfu bi't-Talâk Bid'atün Müstehdesetün" adlı makalesi el-Ve'yu'l-İslâmî dergisinde hicri 1401'de ve 1414(1994) yılında olmak üzere aynı makale iki defa yayımlanmıştır. Bu makalede boşama yemininin geçersiz olduğu, kefaretin dahi gerekmeyeceği ifade edilmiştir.

4. Talâka Şahitlik konusu İle İlgili Kaynaklar

Türkiye'de bu konuda iki çalışma yapılmış olduğunu tesbit edebildik. Birincisi Talip Türcan'ın "İslam Hukukunda Boşanmada (Talâk) Şahit Bulundurma Zorunluluğu" adlı makalesidir. Bu makale, boşamada şahitlik konusunda klasik tefsirlerin ve klasik fıkhın meseleye yaklaşımını ifade etmekle beraber günümüze ait çalışmalara ve Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarına değinmemesi yönüyle eksiktir. Biz bu çalışmamızda söz konusu eksiklikleri tamamlayacağımızı umuyoruz.

İkincisi Fatma Doğramacı'nın "İslam Hukukunda Boşamada Şahit Bulundurma Zorunluluğu" adlı yüksek lisans çalışmadır. Bu çalışmada şahitlikle ilgili ihtilaf konusu boşanmada şahitliğin gerekip gerekmediği iken tezde bunun yerine "Bain Boşamayı İspatta Şahitlik" ana başlığı ile mesele incelenmiştir. Ric'ate şahitlik konusu ise "Ric'î Boşamayı İspatta Şahitlik" adı altında ele almıştır. Malumat vermekle beraber, tarafların görüşlerini art arda değil bazen farklı görüşleri iç içe vermesi, kavram kargaşası, müelliflerin isim ve lakaplarının sanki farklı kişilermiş gibi kullanılmış olması ve bazı yanlış isnatlar derli toplu bir tezin ortaya çıkmasına engel olmuştur. Dört mezhebe göre boşamada şahit tutmanın vacip olduğu, İbn Hazm'a göre boşama da şahit tutmanın şart olmadığı, Zeydî Mezhebine göre işhâd emrinin vücûb ifade ettiği gibi yanlış bilgilerle de karşılaşabilmekteyiz.

Türkiye dışında Said Ali Kudaynetov'unOş İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisinde "Nikâh ve Talâk'ta Şahitlik" adlı makalesi Türkçe olarak yayınlanmıştır. Söz konusu makale 16 sayfa olup sadece bir sayfası talâkta şahitlikle ilgili olup basit birkaç malumatı paylaşması dışında herhangi kayda değer bir bilgi mevcut değildir.

Bu konuda Arapça olarak birçok makale yayınlanmıştır. Muhammed Dusûkî'nin Elve'yu'l-İslâmî adlı dergide yayınlanan "el-İşhâd ale't-Talâk ve'r-Rec'a" adlı makalesi aynı zamanda Muhammed Dusûkî'ye ait "Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd" adlı kitabında da yayınlanmıştır. Bu makale talâk ve ric'atte şahitlerin olması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Hüseyin b. Avde Avâyişe'nin "el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetu'l-Müyessere fî Fıkhi'l-Kitâb ve's-Sünneti'l-Mutahhara" kitabındaki "Boşanmada Şahitlik" bölümü

istifade ettiğimiz bir kitaptır. Araştırmanın meselenin çağdaş yorumuna önemli katkısı olmuştur

Abdurrahman Sâbûnî, "Medâ Hürriyyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye" kitabının "Talâka Şahitlik" kısmında tarafların delillerini, işhâd ayetine yapılan yorumları, tarafların mantıki açıklamalarını ve bunların değerlendirilmesini mezhebi kaygılardan uzak bir şekilde ilmi bir üslupla çok güzel bir şekilde ele almaktadır.

Abdünnâsır Ebu'l-Besal "Medâ Sultatu Veliyyi'l-Emr fi Takyîdi Îkâi't-Talâk," Abdullah Assâf Temâm Avde "el-İşhâd ale't-Talâk" ve Şiî müelliflerden es-Seyyid Muhammed Bahru'l-Ulûm "eş-Şehâdetü ale'z-Zevâc ve't-Talâk ve'r-Rec'a fi'ş-Şerîati ve'l-Kânûn" adlı makalelerinde bu konuyu ele almışlardır.

5. Tescil ve Mahkeme Yolu İle Boşanma İle İlgili Kaynaklar

İbrahim Yılmaz'ın "Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma" adlı çalışması İslam boşanma siteminin farkının ortaya konması, İslam Hukuku açısından günümüzde yargı yolu ile boşanma anlayışı vb. konuları ele alan boşama konusunda yapılan en iyi doktora çalışmalarındandır. "Türk Medeni Kanunu'na (TMK) Göre Gerçekleşen Boşanmaların İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi" makalesi medeni kanuna göre yapılan boşanmaların İslam dini açısından geçerli olup olmadığı sorusuna cevap bulmaya çalışmaktadır.

Cemil Liv'in "İslam Aile Hukukunda Evlilik Akdinin ve Boşanmanın Tescili" adlı Doktora çalışması nikâh ve boşamaların tescil edilmesinin bir gereklilik olduğunu ortaya koyan bir çalışmadır.

6. Ahkâmın Tagayyürü, Siyaset-i Şeriyye ve Boşanma Felsefesi İle İlgili Kaynaklar

İctihadın değişebilirliği ile ilgili olarak Yusuf Karadâvî'nin "Günümüzde Fetvanın Değişebilirliği" ve "İslam Hukuku Evrensellik-Süreklilik" kitapları ictihada kapalı olan ve açık olan alanları zikredip, hangi konularda ictihadın değişebileceğini örneklerle vermektedir. Bu iki kitap fetva veren müftülerin çok istifade edeceği iki

eserdir. Saffet Köse'nin "Çağdaş İhtiyaçlar ve İslam Hukuku" adlı kitabında da İslam hukukunun statik olup olmadığı konusu detaylı ele alınmıştır.

Muammer Erbaş'ın "Boşanma Örneğinde Dini Ahkâmın Kur'ân ve Sünnet Işığında Güncellenmesi" ve İbrahim Paçacı'nın "Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde Aile Hukuku (Evlenme ve Boşanma Örneği)" adlı makalelerinde talâk konuları modern bir nazarla ele alınmış, aile hukukunun değişiminin gerekliliği ifade edilmiştir.

Mustafa Öztürk'ün "Kur'ân Hükümlerinin Tarihsel ve Yerel Bağlamı-Cahiliye Devri Arap Toplumunda Ahvâl-i Şahsiyye Örneği-" adlı makalesi toplum düzeni ve hukukla ilgili ahkâmın genelde konjektürel olduğunu, Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde Arap örf ve adetlerini göz önünde bulundurduğunu, bazı hükümlerin tüm zamanlarda uygulanmak üzere vazedilmediğini; zıhâr, îlâ, iddet gibi daha önce toplumda var olan pratikleri devam ettirdiğini söylemektedir.

Çağdaş yaklaşımları ile İslam hukukuna ait meseleleri ele alan Mustafa Ahmed ez-Zerkâ'nın "el-Medhalü'l-Fikhiyyu'l-Âmm" adlı eseri istifade ettiğimiz bir kitaptır.[25]

Yunus Vehbi Yavuz'un "Kur'ân'da Boşama Mertebeleri" ve Selahaddin Eroğlu'nun "Talâk Hakkında Kur'ânı Kerimin Genel Tutumu" adlı makaleleri, klasik fıkıh anlayışından modern fıkıh anlayışına geçişe ait güzel örneklerdir. Bu makalelerde klasik anlayışa ait bazı fikirler sorgulanmaktadır.

Fatma Yıldız'ın "Kur'ân Ve Sünnete Göre Kadının Evliliği Sona Erdirme Hakkı" adlı yüksek lisans tezi iftidâ ve muhâlea ayrımı açısından güzel ve orijinal bir çalışmadır.

Günümüzde evlenme ve boşanma ile ilgili piyasada birçok kitap bulunmaktadır. Ancak bu kitapların çoğu klasik fıkıh kitaplarındaki bilgilerin

[25] Servet Armağan tarafından "Çağdaş yaklaşımla İslam Hukuku" şeklinde Türkçeye çevrilen kitabın tercümesini anlamak zordur. Kitabın tercümesi orijinalindeki bilgileri aktarmada yetersiz kalmıştır. Bu sebeple kitabın değeri ortaya çıkmamaktadır. Ayrıca bkz. Davut İltaş, "Çağdaş Yaklaşımla İslam Hukuku" Adlı Çevirideki Hatalar Üzerine", **Bilimname,** 2013 (2), ss. 101-132.

nakledilmesi şeklindedir. Günümüze uygun düzenlemelere ve ihtiyaçlara yer vermemektedirler.

VI. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmada boşama/ talâk, talâkın ta'lîki/muallak talâk/ şarta bağlanan talâk, muzâf talâk/ talâkın zamana bağlanması gibi aynı manayı ifade eden kavramlardan belirli birisi tercih edilmeden duruma göre herhangi biri kullanılacaktır. Bu kavramlardan önemli görülen birkaç tanesi ele alınacak, diğerlerine ise yeri geldiğinde konu içerisinde değinilecektir.

A. Ahvâli Şahsiyye

Ahvâl-i şahsiyye kavramı, klasik fıkıhta kullanılmayan bir terim olup batı hukukunun etkisi ile 19. yüzyıldan sonra İslam Ülkelerinde kullanılmaya başlanmıştır. Söz konusu kavram, İslam hukukunun daha çok aile hukukuyla ilgili konuları için kullanılmış ve çağdaş fıkıhçılarca benimsenmiştir.[26] Fakat bu kavramın muhtevası geniş olup Evlenme ve boşanma konularının yanı sıra doğum, ölüm, velâyet, vesâyet, ehliyet, nesep ve miras gibi kişinin şahsî hallerine ve ailenin kurulmasına taalluk eden hükümler topluluğunu da kapsamaktadır. Bu meseleler, klasik fıkıh kitaplarında "Kitâbu'n-nikâh", "Kitâbu't-talâk", "Kitâbu'l-mîrâs", "Kitâbu'l-vesâyâ", "Kitâbu'l ferâiz" gibi başlıklarda ele alınmaktadır.[27]

Kadri Paşa'nın (ö.1888) "el-Ahkâmu'ş-Şer'iyye fi'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye" adlı kitabı söz konusu isimle yazılan ilk eserdir. Eserde başlıca Evlenme, boşanma, nafaka, vesâyet, nesep, hibe, hacir, vasiyyet, miras gibi konulara yer verilmiştir. Söz konusu kavram zamanla fakihler arasında yayılmış, bu alandaki kitaplara isim olmuştur. Meselâ M. Muhyiddin Abdülhamîd, Muhammed Ebû Zehra, Zekiyyüddîn Şa'bân'ın eserleri bunlardandır. Son zamanlarda bu adla anılan kitaplar, daha çok aile hukuku alanına inhisar etmekte, ehliyet, vakıf, miras, hibe gibi konular ise ayrı

[26] Bkz. Alhalasheh, **Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunun Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesiİle Mukayesesi**, 61.

[27] M. Akif Aydın, "Ahvâl-i Şahsiyye", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 1989, 2/192; Alhalasheh, **Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunun Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesiİle Mukayesesi,** 61, 62; Muhammed Şemmâ', **el-Müfîd mine'l-Ebhâs fî Ahkâmi'z-Zevâc ve't-Talâk ve'l-Mîrâs,** Dârü'l-Kalem, Dimeşk 1995, 25.

kitaplarda işlenmektedir.[28] 20. yy.da Arap üniversitelerinin Hukuk ve Şeriat fakültelerinde bu isimle dersler de okutulmaya başlanmıştır.

İslam dünyasında aile hukuku alanında isdar edilen kanunlar bu terimle isimlendirilmiştir. Mısır Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu (1929), Suriye Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu (1953), Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu (1976), Tunus Mecelletu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye (1956) gibi kanunlarda bu kavramın kullanıldığı açıkça görülmektedir.

Ahvâl-i şahsiyye terimi her ne kadar batıdan alınmış olsa da içeriği İslam hukuku açısından yabancı değildir. Zira ahvâl-i şahsiyye kanunları, içerik olarak İslam ülkelerinin çoğunda İslam hukukuna ait kanunlardan oluşmaktadır. Nitekim Batı hukuku diğer alanlardaki kanunları etkilediği halde, aile hukukunun içeriğine olarak etki etmemiştir. Bunun sebebi müslümanların aile ve namus konusundaki hassasiyetleri, bu alanda olabilecek değişikliğin toplumsal tepkilere sebep olma ihtimalidir.[29] Yanı sıra bu durumun sömürgeci batı devletlerin dünyevi menfaatlerine bir engel teşkil etmemesi gibi bir sebebin bulunması da muhtemeldir.

B. Modern ve Klasik Tabirleri

Bu çalışmada ele alınan konular özelinde genel anlamda klasik fukaha ile modern dönem fıkıhçılar arasında iki farklı tutumun olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan söz konusu farklılığı ifade etmek için "klasik ve modern" yaklaşım kavramları kullanılacaktır.

Klasik kelimesi sözlükte kökleşik, alışılmış, üzerinden çok zaman geçtiği hâlde değerini yitirmeyen ve yenilik getirmeyen gibi manalara gelmektedir.[30] Bu çalışmada "Klasik yaklaşım" tabiri daha çok eskiden meşhur ve yaygın olan ve o dönemde uygulamada geçerli olan ve günümüzde de bu görüşleri savunanlar için kullanacaktır.

---

[28] Aydın, "Ahvâl-i Şahsiyye", 2/192.

[29] Alhalasheh, **Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunun Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesiİle Mukayesesi,** 62, 63.

[30] Bkz. Türk Dil Kurumu, "Klasik", **Genel Türkçe Sözlük**, https://sozluk.gov.tr/ (24.12.2020)

Modern kelimesi sözlük olarak çağdaş, bulunulan çağın anlayışına, şartlarına uygun olan demektir.[31] Bu çalışmada modern tabiri günümüzde aile hukuku ile ilgili klasik anlayıştan farklı bir anlayışa sahip görüşe sahip olan fıkıhçılar için kullanılacaktır. Yanı sıra söz konusu kavram, ilk dönemlerde meşhur olmayan, ancak son bir yüzyıldır insanlar arasında şöhret kazanan görüşler için de kullanacaktır. Dahası Ahval-i Şahsiyye kanunlarında bu yöndeki değişim de modern kelimesi ile ifade edilecektir.

C. Talâk (Boşama ve Boşanma) Kavramı

Talak kelimesi, sözlükte "serbest bırakmak, bağından kurtulmak/bağını çözmek" gibi anlamlara gelmektedir. Fıkıh terimi olarak talak, genel olarak belli lafızlarla nikâh akdinin çözülmesini ifade eder.[32]

Biri dar diğeri geniş olmak üzere iki anlama sahip olan talâk kavramı, dar anlamda "Kocanın karısını tek taraflı iradesi ile boşamasıdır" Şeklinde tanımlanmıştır.[33] Talâk denince genelde ilk akla gelen bu anlamınr. Türkçedeki karşılığı boşamadır. Geniş anlamdaki talak ise erkeğin tek taraflı iradesi ile yapmış olduğu boşama dışında kadının bir bedel karşılığı boşanması olan muhâlea ve mahkemenin boşama yetkisi olan tefriki de kapsamaktadır. "Nikâh ile eşler arasında sabit olan şer'î/hukukî bağın kaldırılması." olarak tanımlanan bu anlamın Türkçedeki karşılığı boşanma demektir. Nitekim klasik fıkıh kaynaklarında talâkın geniş anlamını yansıtacak düzeyde tefviz-i talâk, muhalea ve tefrik gibi konuların da kitâbü't-talâk başlığı altında işlendiği görülmektedir.[34]

---

[31] Türk Dil Kurumu, "Modern", **Genel Türkçe Sözlük,** https://sozluk.gov.tr/ (24.12.2020); Modern kelimesi köken olarak Latince'deki "modernus" kelimesinden gelmektedir. Modernus ise Latince'de "hemen şimdi" anlamına gelen "modo"dan türetilmiştir. Birçok sosyal kavram ve kuramda olduğu gibi moderniteyi de tek bir anlamla sınırlandırmak mümkün değildir. Bkz. Cuma Karan, "Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi", **İlahiyat Akademi Dergisi**, Cilt No:11, 126, 127.

[32] Bkz. H. İbrahim Acar, "Talâk", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2010, 39/496; Mehmet Erdoğan, **Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998, 434, Hamdi Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, Altınoluk Yayınları, İstanbul 2001, 342.

[33] Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî, **el-Binâye Şerhu'l-Hidâye,** Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, 5/280.

[34] Bkz. Ömer Nasûhi Bilmen, **Hukûku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kâmûsu**, I-VIII, Bilmen Yayınevi, İstanbul trsz, 2/174; Halil Cin, **Eski Hukukumuzda Boşanma,** Ankara Ünv. Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1976, 33-34; İbrahim Yılmaz, **Yetki ve Sistem Açısından İslam**

Talak kavramının geniş anlamı bağlamında Türkçedeki boşanma kelimesinin aynı zamanda "evlilik bağının çözülmesi ile karı ve kocanın birbirinden ayrılması" manasına gelen müfârakât/ayrılma kelimesi ile de uyumlu olduğunu ifade etmemiz gerekir. Nitekim 1917 yılında çıkan Hukûk-ı Âile Kararnâmesi ayrılma ve ayrılmaya ait sonuçları müfârakât başlığı altında kanunlaştırmıştır.[35]

Tezde her iki kavramdan da yeri geldikçe istifade edilecektir. "Boşama" kavramı, kocanın tek taraflı irade beyanı ile evliliği bitirmesi yani kocanın talâk yetkisi için "boşanma" kavramı ise erkeğin talâk yetkisini, kadının tefvîz ve muhâlea hakkını ve yargının tefrik hakkını kapsayan durumları ifade etmek için kullanılacaktır.

VII. TARİHİ SÜREÇ VE BAZI DEĞERLENDİRMELER

Evlenme, insanoğlu için bir ihtiyaç olduğu gibi gerektiğinde boşanma da bir ihtiyaçtır. Ancak İslam dini, evlenme ve boşanmayı serbest bırakmamış, bunu bazı şartlara bağlamıştır. İslam dini diğer bazı inançların aksine[36] boşanmayı caiz görerek, üç boşama ile sınırlandırmıştır. Üç boşamadan sonra yeniden beraberlik için bazı şartlar getirmiştir.

İnsanlar Resûlullâh (sav) döneminden itibaren, farklı şekillerde eşlerini boşamışlardır. Kimi, boşamanın yasaklandığı hayız dönemi içerisinde eşini boşamış, kimi üç talâkla eşini boşamış, kimi liân da bulunmuş kimi de muhâleada bulunmuştur. Resûlullâh (sav) bir devlet başkanı, bir yargıç/hâkim olarak yanlış şekilde yapılan boşanmalara müdahale etmiştir. Bu konuda en meşhur örnek Abdullah b. Ömer'in eşini hayız döneminde boşaması örneğidir. Allah'ın boşamanın temizlik dönemi içerisinde olmasını emretmesi sebebi ile Resûlullâh (sav), eşini hayız döneminde boşayan Abdullah b. Ömer'e eşine dönmesini emretmiştir.

Hukukunda Boşanma, Laçin yayınları, Kayseri 2007, 10-11, Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 342. Klasik fıkıh kaynaklarında terim olarak talâk,

[35] **Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi,** Yayına hazırlayan: Orhan Çeker, Mehir Vakfı, Konya 2012, 47-64.

[36] Mesela Katoliklerde boşanma yasaktır. Bkz. Ömer Faruk Harman, "Katoliklik", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, Ankara 2002, 25/58.

Yapılanın yanlış olduğunu, geri döndürerek ortaya koymuş ve nasıl boşaması gerektiğini izah etmiştir.

Resûlullâh (sav) döneminden sonra yeni talâk şekilleri ortaya çıkmış ve mevcut örfün etkisi ile talâkın kapsamı da çok genişletilmiştir. Boşamanın şarta bağlanması, zamana izafesi, boşama yeminleri Resûlullâh (sav) döneminde mevcut olmayan şekillerdir. Bu şekiller sahabe devrinde de pek karşılaşılmamış olup sahabe devrinin sonuna doğru bazı örnekleri ortaya çıkmıştır. Bu anlamda rivayetleri incelediğimiz zaman boşamanın zamana izafesi ile ilgili sahabeden bir-iki rivayet bize ulaşmıştır. Boşama yemini ile ilgili sahabeden gelen bir rivayet bulunmamaktadır. Boşama yeminlerinin sultana biat hadisesi ile meşhur hale geldiği ve tabiîn döneminde yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Boşama yeminleri başlangıçta daha çok siyasi olarak kullanılmıştır.

Tabiîn döneminde itibaren ise talâk örneklerine ait rivayetler ve maktu haberler büyük bir yekûn tutmaktadır. Bu konularda tabiîn arasında bir görüş birliği de mevcut değildir. Her bir tabiîn büyüğü, kendi fikrini ortaya koyması itibari ile büyük bir müdevvenat ortaya çıkmıştır.

Boşanma konularında sağlam bir hüküm verilebilmesi için boşanma ile ilgili merfû, mevkûf ve maktû hadis rivayetleri birbirinden ayırarak mukayese etme zorunluluğu bulunmaktadır. Ayrıca merfû rivayetlerin sahih, zayıf ve uydurma olanlarının birbirinden temyiz edilmesi gerekmektedir. Toptancı bakış açısı ile bütün hadisler sahih olarak değerlendirildiği zaman hak ile batıl birbirine karışmakta, sahih hükümlere varılamamaktadır. Sahih hadisler ve Kur'ân'ın hükümleri genelde birbirine muvafakat etmektedir. Geriye kalan zayıf merfu hadisler, bazı mevkûf ve maktu hadislerin, bazen sahih hadislere ve Kur'ân'ın emirlerine muvafık olmadığını ve aileyi korumaya çalışan İslam dininin aksine talâkın kapsamının çok genişlettiğini söyleyebiliriz.

Hadis kitaplarının Kitâbu't-Talâk bölümlerinde talâk ile ilgili farklı örnekler, merfu, mevkuf ve maktu rivayetler zikredilmiştir. Fıkhî mezheplerin, hicri ikinci asırdan itibaren teessüs etmesiyle müçtehid imamların görüşleri kitaplara kaydedilmiş ve insanlar arasında yayılmıştır.

Talâk ile ilgili hükümler müctehid imamlar devrinden sonra pek değişime uğramamış, sonraki yüzyıllarda insanlar hep bu görüşlerle amel etmiş ve bu görüşlerin dışına pek çıkılmamıştır. Fıkıh mezhepleri talâkla ile ilgili olarak, ilk devirdeki bazı örnekleri, sahabe ve tabiîn görüşlerini, sahih veya zayıf hadisleri kendilerine delil getirerek bu konudaki görüşlerini açıklamışlardır.

Talâk ile ilgili konularda Ehl-i sünnet içerisinde farklı tutum sergileyen ve bu konulardaki görüşlerini en ciddi ve ateşli bir şekilde savunan İbn Teymiyye'dir. Ehl-i sünnet fıkıh mezhepleri olan dört mezhebe aykırı görüş belirtenler aşırı olarak görülmüştür. İbn Teymiyye'nin talâk konularında dört mezhebin dışına çıkmış olması sebebiyle, tarih boyunca onu meşhur bir muhalif haline getirmiştir. İbn Teymiyye bazı fetva ve görüşlerinden dolayı çokça eleştirilmiş ve sultanın fetva verme yasağını çiğnediği için hapse atılmıştır.[37] Ancak yine de görüşlerinden vazgeçmemiş ve görüşlerini yazdığı risale ve verdiği fetvalarla yaymaya çalışmıştır. Talebesi İbn Kayyim de bu görüşleri uzun uzadıya kitaplarında savunmuştur.

Dört mezhep tarafından şifahî ve bid'î boşamaların geçerli sayılması sebebi ile bir taraftan İslam hukukunda boşanmaların hukuken kolaylaştırıldığı, diğer taraftan ise bid'î boşamaların dine aykırı kabul edilerek dinî, ahlakî ve sosyal açıdan zorlaştırıldığı görülmektedir. Bu ikinci durum sayesinde kısmen de olsa boşanma oranlarının çok artmadığı görülmektedir.[38]

Asrımızda ise ulemanın birçoğu, aile kurumunun devamı ve bu konudaki hadislerin sıhhati sebebiyle, bid'î talâkın geçerli olmaması gerektiği noktasına gelmeye başlamıştır. Bu gün İslam ülkelerinin bazılarında bid'î talâk geçerli sayılmamaktadır.

Günümüz dünyasında evliliklerin ve boşanmanın kontrol altına alınması devletler açısından bir zorunluluk haline geldiğinden bütün dünyada evlilik ve boşanmaların resmi kaydı tutulmakta ve belli düzenlemeler getirilmektedir.

[37] "Talâka yemin" görüşü sebebi ile beş ay hapiste kalmıştır. Bkz. Ferhat Koca, İbn Teymiyye, **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, Cilt No: 20, İstanbul 1999, 393.
[38] Yılmaz, **Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma**, 446.

Asrımızda boşanmanın hukukî kriterlere bağlanması konusunda İslam ülkelerinde ahvâl-i şahsiyye kanunları çıkartılmış olup, ülkemizde ise böyle bir şey olmayıp boşanma hususu dini ve vicdani bir mesele olarak bazen klasik bazen modern diyebileceğimiz fetvalarla yürümektedir. Türkiye'deki Müslümanlar için boşanmayı hukuki kriterlere bağlayacak ahvâl-i şahsiyye kanunu çıkartılması gerekmektedir. İslam ülkelerindeki ahvâl-i şahsiye kanunları her ne kadar yüzyıllık bir tecrübeye dayansa da mezhep taassubu sebebiyle günümüze uygun yeni düzenlemeler getirme noktasında sıkıntı yaşanmaktadır. Bunun en bariz örnekleri şifahi boşamaların, bid'î boşamaların, zamana ve şarta bağlı boşamaların halen birçok ülkenin kanunlarında geçerli sayılmasıdır.

Kaynağını şer'î delillerden alan günümüze uygun hukuki düzenlemeler için gerek Türkiye'de gerekse diğer ülkelerde yapılan ve yapılacak olan kanunlar, bu kanunlara ait tadiller ve eklemelerle bu alandaki çalışmalar daha da olgunlaşacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AHVALİ ŞAHSİYE KANUNLARININ TALÂK KONUSUNDA GETİRDİĞİ YENİLİKLER

Bu bölümde ele alınacak konular hakkında geleneksel fıkıhtaki görüşler ile delilleri zikredilerek söz konusu deliller değerlendirilecektir. Ardından ahval şahsiyye kanunlarında konunun nasıl ele alındığı incelenecektir. Bu bağlamda görüşler arasında mukayese yapılarak söz konusu kanunların talak konusunda getirdiği yenilikler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1.1. İDDET İÇİNDE KADININ TALÂKA MAHAL OLUP OLMADIĞI

İslam aile hukukunda üzerinden ihtilaf edilen hususlardan biri gerek ric'î talâkla[39] gerekse de bâin talâkla[40] boşanmış kadının iddet içerisinde boşanmaya mahal olup olmadığıdır.[41] Bu ihtilaf, daha çok geleneksel fıkıh anlayışı ile günümüzdeki ahvâl-i şahsiyye kanunları arasında görülmektedir.

Kişi ayrı ayrı üç defa hanımını boşamışsa ve bu boşamaların her biri ric'atten veya iddet bitiminde yeni bir evlilikten sonra olmuşsa, fukahanın ittifakıyla bu kadın başka bir kocayla evlenmedikçe ilk kocasına helal değildir. Ancak fukaha şu üç konuda ihtilaf etmiştir:

1. Bir lafızda birden fazla yapılan talâkların hükmü

---

[39] Ric'î Talâk: İddet süresi içerisinde yeniden nikâh akdi gerekmeksizin ve kadının rızası aranmaksızın kocaya tek taraflı iradesiyle dönüş hakkı veren boşama şeklidir. Bkz. Acar, "Talâk", **DİA,** 39/498; Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 394.

[40] Bâin Talâk: Evliliği derhal sona erdiren ve yeni bir nikâh akdi olmadıkça evliliğin devam etmesine imkân vermeyen boşamaya "bâin boşama" denir. Bkz. Acar, "Talâk", **DİA,** 39/499; Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 398.

[41] Abdurrahman el-İmrânî, "Nezerü'l-Fukahâ fî Hükmi Talâki'l-Mereti fî İddetihâ", **Elve'yu'l-İslâmî**, Sayı 447, 72.

2. Bir mecliste peşpeşe yapılan talâkların hükmü

3. İddet içerisinde farklı meclislerde yapılan talâkların hükmü

Fıkıh kitaplarında genelde üç talâk meselesi ele alınırken "bir lafızda üç talâk, bir mecliste üç talâk, farklı meclislerde üç talâk" gibi konular ele alınmaktadır. Bazı ahvâli şahsiye kanunları da bu üç kısma uygun olarak hükümleri maddeleştirmiştir. Kimi bu boşamaları geçerli saymış, kimi bir boşama saymış, kimi ise iddet içindeki boşamaları geçerli saymamıştır.

Bir anda yapılan üç talâk meselesini yüksek lisans çalışmamızda ele aldığımızdan bu konuya girmeyip meseleyi oraya havale ediyoruz. Söz konusu çalışmada kocanın bir anda üç talâka malik olmadığı, bir lafızda üç talâkla yapılan boşamaların bir boşama olarak vukubulacağı sonucuna varılmıştır.[42]

Yukarıda ikinci ve üçüncü maddede ifade edilen bir mecliste yapılan peşpeşe boşama ve iddet içerisinde farklı meclislerde yapılan boşama konuları "iddet içinde kadının talâka mahal olup olmadığı" konusunun içine dâhildir. Zira bir mecliste peşpeşe yapılan boşamalar ve farklı meclislerde birinci boşamadan sonra yapılan diğer boşamalar, iddet içinde yapılmış olmaktadır.

Burada ihtilaf konusu olan durum, boşamadan sonra iddet bekleyen kadının, iddet dönemi içerisinde kocası tarafından boşandığı takdirde bu boşamanın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ve kocanın bu durumda boşamaya yetkili veya kadının boşanmaya mahal olup olmadığı meselesidir.

Bu konu, hükümlerinin farklı olması sebebi ile iki açıdan ele alınacaktır. Birincisi, ric'î talâkla boşanmış kadının iddet içinde talâka mahal olup olmadığı; ikincisi bâin talâkla boşanmış kadının talâka mahal olup olmadığı konusudur.

[42] Bkz. Selahattin Yılmaz, **İslam Aile Hukukunda Bir Anda Yapılan Üç Talak**, (Yüksek lisans Tezi, Selçuk Üniv. SBE, Konya, 2003).

1.1.1. Ric'î Talâkla Boşanmış Kadının İddet İçinde Talâka Mahal Olup Olmadığı

Ric'î talâk ile boşanmış bir kadının iddet içinde talâka mahal olup olmadığı hususunda İslam hukukçuları arasında iki görüş bulunmaktadır. Cumhurun benimsediği birinci görüşe göre kadın ric'î talâk iddeti içerisinde talâka mahaldir. Azınlıkta kalan bazı fakihlerin benmsediği ikinci görüşe göre ise iddet içerisinde kadın talâka mahal olmayıp koca, eşine ric'at etmeden onu bir daha boşamaya yetkili değildir.

1.1.1.1. İddet Bekleyen Kadın Talâka Mahaldir

Cumhura göre (dört mezhep dahil) ric'î talâkla boşanan kadın talâka mahaldir. Dolayısıyla birinci talâktan sonra iddet içerisinde verilen ikinci ve üçüncü talâk geçerlidir. Çünkü ric'î boşamada, iddet sona ermedikçe evlilik bağı devam etmektedir. İkinci ve üçüncü boşama için ric'at şartı olmayıp, talâka, talâk eklenebilir.[43] Bu konuda İslam hukukçuları, neredeyse görüş birliği içindedirler.[44] Zâhirîlerden İbn Hazm da bu görüştedir.[45]

Bu görüşü kabul eden fukahaya göre koca, ric'î talâk iddeti içerisinde eşini ikinci bir talâkla boşayabileceği gibi iddet içerisinde mülkiyet devam ettiğinden; îla, zıhâr, mülâane ve muhâlea gibi evliliği sona erdiren diğer yöntemlere de

---

[43] Ali Ahmed Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, Mektebetü Cîli'l-Cedîd, Sana 1993, 2/37; Muhammed Nebil Genâyim, **Min Fikhı'l-Üsre fi'l-İslâm,** Dâru'l-Hidâye, byy 2006, 138; Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 362; Abdulvahhâb Hallâf, **Ahkâmu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** Dâru'l-Kalem, Kuveyt 1990, 133.

[44] Bkz. Ebû İshâk İbrahim b. Ali eş-Şîrâzî, **el-Mühezzeb fi Fikhı'l-İmâmi'ş-Şafiî,** Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, (el-Mektebetu'ş-Şâmile programı, Versiyon 3,65), 3/47; Şemsu'l-Eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, **Mebsût,** Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1993, 6/20; a.mlf., **Mebsût,** İhsan Kahveci, Osman Güman (Çev.), Gümüşev Yayıncılık, İstanbul 2008, 6/32;. İbn Kudâme Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed, **el-Mukni',** Mektebetu's-Sevâdî, Cidde 2000, 357; a.mlf., **el-Mugnî**, Mektebetu'l-Kahire, byy 1968, 7/519; Mansûr b. Yunus el-Buhûtî, **Keşşâfü'l-Kınâ' an Metni'l-İknâ',** Dâru'l-Fikr, Beyrut 1402, 5/343; İbn HazmEbû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr, Beyrut trsz, 10/16; Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, **Delilleri ile Büyük Şafiî Fıkhı Muğni'l-Muhtâc,** Soner Duman (Çev.), Mirac Yayınları, İstanbul 2015,13/540; Ahmet Yaman, **İslam Aile Hukuku**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1999, 81; Emine Gümüş Böke, **İslam Hukukunda Tek Taraflı İşlemler**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013, 183;Mahmûd Ali es-Sertâvî, **Fikhu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye,** Dârü'l-Fikr, Amman 2013, 146.

[45] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/484;Genâyim, **Min Fikhı'l-Üsre fi'l-İslâm,** 144.

başvurabilir. Çünkü boşamaya ehil olan, bunlara da ehil sayılır. Ric'î talâk iddeti içerisinde karı koca birbirlerine mirasçı da olurlar.[46]

Hanefî Mezhebine göre iddet içerisinde üç ayrı temizlikte birer defa boşamak, sünnî talâk biçimidir. Bir temizlik döneminde birden fazla boşama yapılması ise bid'î talâktır.[47] Bu şekilde boşayan kimse günahkâr olmakla birlikte boşaması geçerlidir.[48] Şâfiî Mezhebine göre bir talâkla boşamak müstehap olup, iddet içerisinde yapılan boşamalar geçerli olup bu şekildeki boşamalar mubah sayılıp, bid'î ve haram değildir.[49]

Çoğunluğa göre ise bir boşamadan sonra iddet içinde bir daha boşamamak sünnet olup, iddet içerisinde yapılan boşama ise bid'î boşamadır. Bu anlamda bir temizlikte veya üç temizlikte üç kere boşamak da bid'îdir. Bid'î boşama ise geçerlidir. İmam Mâlik, Ahmet b. Hanbel, Evzâî, Sevrî, bir görüşünde Şâfiî ve Ebû Ubeyd bu görüştedir.[50]

Koca, bir mecliste hanımını peşpeşe "sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun" diyerek boşamışsa ve koca ikinci ve üçüncü boşamayla birinci boşamayı tekid etmeyi

---

[46] Şîrâzî, **el-Mühezzeb fi Fikhı'l-İmâmi'ş-Şafiî,** 3/47; Serahsî, **Mebsût,** Dâru'l-Ma'rife, 6/20; a.mlf. **Mebsût,** Gümüşev Yayıncılık, 6/32;İbnKudâme, **el-Mugnî**, 7/519; **el-Mukni',** 357; Buhûtî, **Keşşâfü'l-Kınâ' an Metni'l-İknâ',** 5/343;**İbn Hazm, el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,10/16; Şirbînî, **Delilleri ile Büyük Şafiî Fıkhı Muğni'l-Muhtâc,** 13/540;Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 397.

[47] Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsılî (ö.683/1284), **el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr,** Çağrı Yayınları, İstanbul 1991, 3/121, 122; Serahsî, **Mebsût,** Dâru'l-Ma'rife, 6/4-5; a.mlf. **Mebsût,** Gümüşev Yayıncılık, 6/5-7; İbn Kudâme, **el-Mugnî**, 7/365; Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, (587/1191), **Bedâiu's-Sanâi',** I-VI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, 3/94; Hayreddin Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, İz yayıncılık, İstanbul 1999, 1/360.

[48] Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsılî (ö.683/1284), **el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr,** Çağrı Yayınları, İstanbul 1991, 3/121, 122; Serahsî, **Mebsût,** Dâru'l-Ma'rife, 6/4-5; a.mlf. **Mebsût,** Gümüşev Yayıncılık, 6/5-7; İbn Kudâme, **el-Mugnî**, 7/365; Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, (587/1191), **Bedâiu's-Sanâi',** I-VI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, 3/94; Hayreddin Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, İz yayıncılık, İstanbul 1999, 1/360.

[49] Mâverdî, **el-Hâvi'l-Kebîr**, 10/117; Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Mur b. Hasen b. Huseyn en-Nevevî, **el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1980, 17/132; Şemsuddîn er-Remlî, **Nihâyetü'l-Muhtâc ila Şerhi'l-Minhâc**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1984, 6/455; Ahmed Gandûr, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye fî Teşrîi'l-İslâmî Mea Beyâni Kânûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye li'l-Kadâi fî Mehâkimi'l-Kuveyt**, Mektebetu'l-Felâh, Kuveyt 2006, 325.

[50] İbn Abdilber, **İstizkâr**, Müessesetü'r-Risale, Dımaşk, trsz, 7/9, 10; Ebû'l-Velid Süleyman el-Bâcî, (474), **el-Müntekâ,** Dâru'l-Fikri'l-Arabî, byy trsz, 4/3, 4; İbn Kudâme el-Makdisî, **eş-Şerhu'l-Kebîr**, (el-Mektebetu'ş-Şâmile programı, Versiyon 3,65), 8/252; Muhammed b. Abdillâh b. Ali el-Haraşî, (ö.1101/1690), **Şerhu MuhtasarHalîl I-VIII**, Dâru'l-Fikr, Beyrut trsz, 4/27;Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, 1/360; İmrânî, "Nezerü'l-Fukaha fî Hükmi Talâki'l-Mereti fî İddetihâ", 72.

kast etmişse bu durumda cumhura göre bir talâk vaki olur. Eğer te'kit etmeyi kast etmemişse her seferinde yeni bir boşamayı kastetmiş ise iki defa boşamışsa iki boşama, üç defa boşamışsa üç boşama vaki olur.[51] Birinci boşamadan sonra iddet başlamaktadır ki hemen peşinden yapılan ikinci boşama da iddet içerisinde yapıldığından ve iddet içinde kadın talâka mahal olduğundan bu boşamalar geçerlidir.

Peşpeşe yapılan boşamalar geçerli olduğu gibi, iddet içerisinde farklı zamanlarda veya farklı mekânlarda yapılan boşamalar da geçerlidir. İkinci ve üçüncü talâkın gerçekleşmesi için kocanın ric'ati şart değildir. Bu boşamaların sayısı üçü bulduğunda beynûnet-i kübrâ ile birbirlerinden ayrılmış olurlar.[52] Cumhura göre şu iki durumda yapılan boşamalar geçerli değildir.

1. Nikah akdinden sonra cinsel beraberlikte bulunulmayan kadın, iddet beklemeyeceği için kocanın birinci boşamasından sonra bâin olarak ayrılmış olur ve kadın ikinci ya da üçüncü defa boşamaya mahal değildir.

2. Beynûnet-i kübrâ ile ayrılma gerçekleştiğinde, iddet içerisinde yapılan diğer boşamalar geçersizdir. Bu durumda kocanın boşama hakkı bitiğinden, kadın talâka mahal değildir.

Cumhurun ric'î talâk ile boşanmış kadının, iddet içinde talâka mahal olduğu görüşü ile ilgili getirdiği deliller şunlardır.

---

[51] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/486**;** Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali el-Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, Ta'lîk: İbn Türkmânî, Meclisü Dâireti'l-Meârifi'n-Nizâmiyye el-Kaine fi'l-Hind, byy 1344, 7/339; İbn Kayyim, **Zâdu'l-Meâd,** Muzaffer Can (Çev.), Cantaş Yayınları, İstanbul 1991, 5/2235; Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdî, **el-Hâvi'l-Kebîr,** Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999,10/122; Nevevî, **el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb**, 17/131; İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî,** Mektebetü Gazzâlî, Dımaşk trsz, 9/364; Şehâbuddîn es-Seyyid Mahmud el-Âlûsî, **Rûhu'l-Meânî,** Dâru'l-Fikr, Beyrut 1987, 1/237; Elmalılı M. Hamdi Yazır, **Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh Istılahları Kamusu,**Eser Neşriyat, İstanbul 1997, 5/235; Ömer Nasûhi Bilmen (ö.1971), **Hukûku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kâmûsu**, I-VIII, Bilmen Yayınevi, İstanbul trsz, 2/208; Mahmûd Şeltût - Muhammed Ali Sâyis,**Mukayeseli Mezhebler Hukuku,**Said Şimşek (Çev.), İlim yayınları, İstanbul trsz, 121; Vehbe Zuhaylî,**el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, Dimeşk1997, 9/6930; a.mlf., **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** Ahmed Efe (Çeviren), Feza yay, İstanbul 1994, 9/323; Mustafa El-Buğâ, Hasan el-Buğa, **Kânûnu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye,** Câmiatu'l-İftirâdiyye es-Sûriyye, byy 2018, 172; Muhammed Semâra**, Ahkâm ve Âsâru'z-Zevciyye Şerhun Mukâren li-Kânûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye**, Dârü's-Sekâfe, Amman 2002, 277.

[52] Bkz. İbn Hacer (852), **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî,** Mektebetü Gazzâlî, 9/365; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, (ö.1250/1834) **Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr,** Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, 6/232; Döndüren**, Delilleriyle Aile İlmihali**, 401.

1.1.1.1.1. Kitap

Cumhur, kadının iddet içerisinde talâka mahal olduğuna dair birçok ayeti delil göstermektedir. Bunlardan önemli olanları şunlardır:

Birincisi: "(Dönüş yapılabilecek) boşama, iki defadır."[53] ayetinin genel manasıdır. Çünkü bu ayette ric'at şartı olmaksızın, birinci boşamadan sonra ikinci boşamanın da yapılabileceğine delalet etmektedir.[54] Bu sebeple ister bir lafızda olsun ister ayrı ayrı olsun üç talâkla veya iki talâkla yapılan boşama gerçekleşir.[55]

Bu görüşte olan fakihlere göre "Boşama iki defadır" ayetinin zahirinden istifade edilen hükme göre, bir kimse hanımına 'sen boşsun, sen boşsun' diyerek ayrı ayrı iki defa boşadığında, ayetin hükmü kapsamında iki defa boşanmış olmaktadır.[56] İki boşamayı peşpeşe yapmak caiz olduğuna göre üç talâkı da peşpeşe yapmak caizdir. Gerek bir anda yapılan boşamalar gerekse ayrı ayrı temizlik dönemlerinde yapılan boşamalar geçerlidir. Zira ayette bu iki durum arasında herhangi bir fark gözetilmemiştir.[57]

Zâhidu'l-Kevserî (ö.1952) de benzer bir istidlalde bulunarak şöyle demektedir: "Eğer مرتان 'iki kere' kelimesi iki ayrı boşamaya delalet ediyorsa, bu durumda üç ayrı lafızla boşamaya da delalet eder. Üç ayrı lafızla boşama, bir temizlik dönemi içerisinde olabileceği gibi, üç ayrı temizlik döneminde, bir hayız döneminde, bir mecliste veya farklı meclislerde de olabilir. Bu durumların hepsinde üç boşama gerçekleşir."[58]

---

[53] Bakara 2/229.

[54] Muhammed b. Ali eş-Şevkânî (ö.1250/1834), **Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr,** Mektebetu'l-Îmân, Mensûra 1999, 6/270; Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, 2/37.

[55] Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr,** Mektebetu'l-Îmân, 6/270.

[56] İbn Hacer (852), **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî,** Mektebetü Gazzâlî, 9/365; Komisyon, "Hükmü't-Talâki's-Selâs bi-Lafzin Vâhid", **Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye,** sy. No: 3, Riyad 1975, 58; Kamil Miras, **Sahîhi Buhârî Muhtasarı Tecrîdi Sarîh Tercemesi ve Şerhi**, trc. ve şerh: Ahmed Naim (I-II), Kâmil Miras (III-XII), DİB yayınları, Ankara trsz., 11, 451.

[57] Bkz. Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr,** Mektebetu'l-Îmân, 6/270; Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6931; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/324.

[58] Bkz. Muhammed Zâhid Kevserî, (1371/1952), **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, Âsitâne, byy. Trsz., 39.

İkincisi: "Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman, onları temizlik dönemlerinde boşayın."[59]

Bir kadının iddeti, üç temizlik dönemini kapsamaktadır. Bu ayeti kerime, kocanın üç talâk hakkını bu üç temizlikte kullanabileceğini ifade etmektedir. Cessâs bu ayeti kerime'den yola çıkarak üç temizlik döneminde üç boşamanın yapılabileceğini ifade etmekte, Kâsânî de "Temizlik dönemlerinde boşayın." ayetine "Üç temizlik döneminde birer defa boşayarak üç defa boşayınız." manasını vermektedir.[60]

Üçüncüsü: Boşamayı mutlak olarak ifade edip, belli bir sayı ile sınırlandırmayan ayetler:

a. "Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur."[61]

b. "Boşanmış kadınların, örfe göre geçimlik hakları vardır."[62]

c. "Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp da henüz onlara dokunmadan boşarsanız, onların üzerinde sayacağınız bir iddet yoktur."[63]

d. "Erkek (üçüncü) defa boşarsa, artık bundan sonra kadın başka bir kocaya varmadan kendisine helal olmaz"[64]

Cumhura göre bu ayetler mutlak olup, boşamaların iddet süresi içerisinde yapılabileceğine delalet etmektedir. Bu boşamalar bir lafızda olabileceği gibi, peşpeşe veya iddet içerisinde farklı zamanlarda da olabilir. Zira iddet içindeki kadının evlilik bağı devam etmektedir, sahih bir evlilik ile alakası bitmemiştir.

---

[59] Talâk, 65/1.
[60] Cessâs, Ahmed b. Ali, **Ahkâmu'l-Kur'ân,**Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut (h)1405, (el-Mektebetu'ş-Şâmile programı, Versiyon 3,65), 5/347; İmrânî, "Nezerü'l-Fukahâ fî Hükmi Talâki'l-Mereti fî İddetihâ", 73; Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi',** 3/91; Gandûr, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye …,** 323.
[61] Bakara, 2/236.
[62] Bakara, 2/241.
[63] Ahzâb, 33/49.
[64] Bakara, 2/230.

Ayetler mutlak olduğu için ister iddet içerisinde olsun ister normal evlilik içinde olsun yapılan boşamalar geçerlidir.[65]

Dördüncüsü:"Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almaya daha çok hak sahibidirler."[66]ile "Apaçık bir hayasızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar."[67]ayetleri

Bu ayetler ric'î talâkın sonucundan bahsetmekte ve ric'î boşamada iddet içerisinde evlilik bağının devam ettiğini göstermektedir. İddet müddetlerince kadınlar evlerinden çıkarılamazlar ve iddet içinde koca hanımına ric'at edebilir. Ayrıca ric'î talâkla boşanan kadın, iddeti müddetince kocasıyla aynı evi paylaşabilmekte, birbirlerine mirasçı olmakta ve kadının nafaka hakkı bulunmaktadır. Bu durumlar evlilik bağının hükmen devam ettiğini göstermektedir. Evlilik bağı devam ettiğinden, kadın iddet içinde ikinci ve üçüncü talâka mahal olmaktadır.[68]

Ayetlerin Değerlendirilmesi: "(Dönüş yapılabilecek) boşama, iki defadır."[69] ayeti dönüş yapılabilecek talâk sayısını ifade etmektedir. İddet içerisinde boşama yapılabileceğine dair sarih bir delalet yoktur.

"Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman, onları temizlik dönemlerinde boşayın."[70] ayetindeki "Temizlik dönemlerinde boşayın." cümlesi "Kadını ancak temiz olduğu zaman boşayın." manasına gelmektedir. Eğer "Her temizlik döneminde birer defa boşayarak üç defa boşayınız." manası verilirse boşayan kocanın her bir temizlik döneminde bir defa boşayarak üç temizlik döneminde üç defa boşaması gerekir ki, bunu söyleyen hiç kimse olmamıştır.

---

[65] Bkz. Ebû Bekr Ahmed b. Ali Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1986, 1/386; İbn Hazm Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Benderî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988, 9/394, 395; Şeltût - Sâyis, **Mukayeseli Mezhebler Hukuku**, 104; Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6931; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/324; Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr**, Mektebetu'l-Îmân, 6/270; Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 6/232; Şerîf b. Ali Şerîf, **Talâku's-Selâs bi Lafzin Vâhid**, yy, byy trsz, 27; Muhammed Semâre, **Ahkâm ve Âsâr ez-Zevciyye Şerhun Mukâren li Kanun el-Ahvâli'ş-Şahsiyye**, 276.

[66] Bakara 2/228.

[67] Talâk 65/1.

[68] Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, 2/37.

[69] Bakara 2/229.

[70] Talâk, 65/1.

Boşama ile ilgili mutlak olduğu ifade edilen bazı ayetlerde, iddet içerisinde meydana gelen boşamanın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği hususunda, herhangi bir delalet yoktur. Aksine bu mutlak ayetler, boşamayı bir defa ile yapılmasını emreden delillerle ve kocanın hanımına dönüşünü serbest kılan ayetlerle takyid edilir.[71] Zira meşru ve sünnî olan boşama biçimine göre bir defa ile boşama yapılır. Birden fazla boşayan kimseye Resûlullâh (sav) kızmıştır.[72] Kur'ân'daki boşama ayetleri hep dönüşü mümkün kılan ric'î boşamalardır. Yani iddet içerisindeki boşamalar hesaba katılmamaktadır. Dolayısıyla bu ayetler her ne şekilde yapılırsa yapılsın mutlak olarak tüm boşamaları geçerli kılmamaktadır.

Ayrıca bahsi geçen Bakara 230. ayeti kerime, tüm müfessir ve fakihlere göre üçüncü talâkla ilgilidir, mutlak değildir.[73] Bu ayeti kerimede ilk iki talâktan sonra meydana gelen üçüncü talâkın hükmü ifade edilmektedir. O da hanımı bir kocaya varmadıkça tekrar kendisine helal olmayacağıdır. Üçüncü talâktan sonra iddet içerisinde yapılan boşama bir anlam ifade etmeyip, böyle bir boşama geçerli değildir.

Ric'at ve sonuçlarından bahseden ayetlerden yola çıkarak, ric'î talâkta evlilik bağının bazı yönleri ile devam etmesi sebebi ile kadının iddet içerisinde talâka mahal olduğunun söylenmesini isabetli olmadığı ve kıyas meal fârık olduğu kanaatindeyiz. Zira iddet, boşama sürecinin bir parçasıdır. Ric'î boşamada verilen üç kur' mühleti, karı koca için muallakta olan bir ara dönem olup geçiş dönemidir. Bu ara dönemde karı koca ne tam evli kimseler gibi aile hayatı yaşarlar, ne de birbirlerine tamamen yabancı iki insan gibi olurlar. Eğer koca fiili veya sözlü ric'at yaparsa muallaktaki bu ara dönem sona erip evlilik hayatına dönmüş olur, kadının iddeti sona erer. Kur'ân'da bu duruma "imsâk bilmarûf" denmektedir. Eğer koca ric'at etmeyip iddet sonuna

---

[71] Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr**, Mektebetu'l-Îmân, 6/270-271.

[72] Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, **es-Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, Talâk, 6; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1991, 3/349.

[73] Bkz. Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, , **el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl,** Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, 1/272; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, **el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,** Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire 1964, 3/147; Cemâluddîn Muhammed b. Muhammed Saîd el-Kâsimî (ö. 1332/1914), **Mehâsinü't-Te'vîl,** Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1418, 2/139; Muhammed İzzet Derveze (1984), **et-Tefsîru'l-Hadîs**, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kahire 1383, 6/426.

kadar beklerse beynûnet-i suğrâ ile ayrılırlar ki Kur'ân'da buna "tesrîhunbiihsân" denmektedir.[74] İddetin bitmesi ile karı-koca birbirlerine tamamen yabancı olurlar.

Hanımını ric'î talâkla boşamış olan kimse, iddet içinde eşine ric'at etmeden tekrar boşamaya yetkili olmamalıdır. Çünkü ric'at ile ancak hakiki bir evliliğe sahip olunabilmektedir. İddet içerisinde boşayan kimse, vaktinden önce bir şeyde acele etmiş olmaktadır. Yani şeriatın talâk için koyduğu merhaleler daha bitmeden beynûnet-i kübrâ ile ayrılmada acele etmektedir ki buna itibar edilmemelidir. Zira koca buna malik değildir, dolayısıyla iddet içerisindeki bu talâklar geçersiz olmalıdır.[75] İddet içinde verilen talâkların gerçekleştiğine dair Kur'ân'da sarih bir ifade bulunmamaktadır.

1.1.1.1.2. Sünnet

Kadının iddet içerisinde talâka mahal olabileceğine dair tesbit ettiğimiz hadis delilleri şunlardır:

Birincisi: Uveymir el-Aclânî, hanımı ile mülâanede bulunduktan sonra bazı rivayetlerde, Resullullah'ın (sav) yanında iken hanımını üç talâkla boşadığı,[76] bazı rivayetlerde ise "O boştur, o boştur, o boştur" diyerek peşpeşe üç talâkla boşadığı rivayet edilmektedir.[77]

i. Delil Oluş Biçimi: Uveymir'in Resûlullâh'ın (sav) yanında, hanımı için "O boştur, o boştur, o boştur." diyerek peşpeşe boşaması ve Resûlullâh (sav) bir şey dememesi, iddet içinde ric'at olmaksızın boşamanın caiz olduğunu göstermektedir. Eğer peşpeşe üç talâk geçerli ise, ayrı meclislerde yapılan boşamalarda geçerlidir. Peşpeşe üç talâkla boşama caiz olmasaydı Resûlullah (sav), bu durum karşısında sessiz kalmayıp, Uveymir'i bundan nehyederdi. Resûlullah'ın tebliğ ve irşâd görevinin bir gereği olarak, yanlış bir harekete karşı sessiz durması mümkün

---

[74] Bkz. Bakara, 2/229.

[75] Bkz. Muhammed Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd,** Evkaf Bakanlığı Yayınları, Kahire 2005, 98.

[76] Buhârî, Talâk, 4, 29; Müslim, Kitâbu'l-Liân,1; Ebû Dâvûd, Talâk, 26-27; Mâlik, Talâk, 24; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/265; İbn Hıbbân (354), **Sahîhu İbn Hıbbân,** Tertîb: İbn Balaban el-Farisî (739), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, 6/242; Nesâî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 3/49.

[77] Ahmed Abdurrahman Bennâ, **el-Fethu'l-Rabbânî mea Muhtasar Şerhihî Bulûgi'l-Emânî,** İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut trsz, 17/7.

değildir.[78] Bu hadis boşanmış kadının iddet içinde talâka mahal olduğunu göstermektedir.

ii. Hadisin Değerlendirilmesi: Cumhurun bu delili birçok itiraza konu olmuştur. Buna göre Uveymir ile ilgili rivayetleri incelediğimizde, hadisin tüm varyantlarında, Uveymir'in üç talâkla boşaması liândan sonra olmuştur. Yani ayrılık, liânla gerçekleşmiştir.[79] Kadın liândan sonra, talâka mahal olmayıp, Uveymir'in üç defa "O boştur, o boştur, o boştur." **ş**eklindeki boşaması geçerli değildir. Bu boşama boş bir söz hükmünde olup, yabancı bir kadını boşamak gibidir. Bu sebeple Resûlullâh'ın (sav) Uveymir'i alıkoymasına gerek olmayıp; Resûlullâh'ın (sav) sükûtu, onaylamak için değildir.[80] Bu hadiste zikredilen olayda ayrılık liânla gerçekleştiğinden iddet içinde talâkların gerçekleşip gerçekleşmediğine dair bir delil yoktur. Eğer ayrılık liânla gerçekleşmeyip kadın boşanmaya mahal olsaydı, başka yerlerde Resûlullâh(sav), üç talâkla hanımını boşayan kimseye kızıp, kınadığı gibi, burada da kınardı.[81]

Liânla ilgili birçok hadiste "Resûlullâh (sav) ikisinin arasını ayırdı."[82] İfadesi geçmektedir. Eğer ayrılığın liânla değil de, üç talâkla olduğu söylenirse "Resûlullâh (sav) ikisinin arasını ayırdı" sözünün bir anlamı kalmamaktadır. Şayet bu üç boşama geçerli olsaydı, Resûlullâh'ın (sav) onların arasını ayırmasına gerek kalmadan, ayrılma kendiliğinden gerçekleşecekti. Onun için "Resûlullâh (sav) ikisinin arasını ayırdı." sözü ayrılığın liânla gerçekleştiğini göstermektedir.

---

[78] Bkz. Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 7/329; Nevevî, Muhyiddîn **el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim,** Dâru'l-Marife, Beyrut 1998, 10/361; İbn Kayyim, **Zâdu'l-meâd,** Muzaffer Can (Çev.), Cantaş yay., 5/32; Muhammed Emin Şinkîtî, **Edvâu'l-Beyân fi Îdâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995, 1/105-106; Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 29; Muhammed Saîd Ramazan el-Bûtî, **Muhâdarât fi'l-Fıkhi'l-Mukâren**, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1981, 101; Şeltût - Sâyis, **Mukayeseli Mezhebler Hukuku**, 114; Bennâ, **el-Fethu'l-Rabbânî mea Muhtasar Şerhihî Bulûgi'l-Emânî,** 17/7; Şerîf, **Talâku's-Selâs bi Lafzin Vâhid**, 48.

[79] Bkz. Ebû Avâne, **Müsnedü Ebî Avâne,** Dâru'l-Marife, Beyrut 1998, 3/200-205.

[80] Bkz. Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr,** Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 6/228; Muhammed b İsmâîl el-Emîr es-San'ânî, **Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûği'l-Merâm**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, 3/234; İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takıyyuddîn Ahmed b. Abdulhalîm b. Abdusselâm b. Abdullâh b. Muhammed (ö. 728/1328), **Mecmûu Fetâvâ I-XXXVII**, Mecme'u'l-Melik Fehdli-Tibâati'l-Mushafi'ş-Şerîf, Medine 1995, 33/78; Nevevî, **el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim,** 10/361; Bûtî, **Muhâdarât fi'l-Fıkhi'l-Mukâren**, 109; Komisyon, "Hükmü't-Talâki's-Selâs bi-Lafzin Vâhid", 60; Bennâ, **el-Fethu'l-Rabbânî,** 17/7.

[81] Reşîd Rıza, **Tefsîrü'l-Menâr,** Dâru'l-Fikr, byy. Trsz., 2/384.

[82] Buhârî, Talâk, 32, 33, 34, 35; Müslim, Kitâbu'l-Liân, 2, 3, 4, 5, 6, 9; Ebû Dâvûd, Talâk, 26, 27.

Ravinin "Bu, artık liânlaşanların âdeti olmuştur." sözü de bunu desteklemektedir. Cumhur, bu cümlenin "Karı ve kocanın birbirinden ayrılmalarının sırf liânla oluşu, adet hükmüne gelmiştir" manasına geldiğini söylemiştir.[83]

Uveymir meselesinde ayrılığın liânla olduğuna dair birçok rivayet vardır. وكان فراقه اياها بعد. سنة فى المتلاعنين. "Bundan sonra kocanın hanımından ayrılması liânlaşanların âdeti oldu."[84]

Diğer varyantlarda Resûlullâh (sav) mülâaneden sonra Uveymir'e لاسبيل لك عليها "Senin için hanımına dönüş yolu yoktur." demektedir.[85]

"فتلاعنا ثم فرق بينهما " "Liânlaştılar sonra da Resûlullâh aralarını ayırdı."" شهدت النبي (ص)فرق بين المتلاعنين" "Resûlullahın liânlaşanların arasını ayırdığına şahit oldum."[86]

Eğer ayrılık, yapılan peşpeşe üç talâkla gerçekleşmiş olsaydı, kadın, bir başka erkekle evlenmesinin ardından, ilk kocasına helal olurdu. Ayrılık liânla gerçekleştiği için hadisin bazı varyantlarında, bunların ebedi olarak bir araya gelemeyecekleri sarih olarak ifade edilmektedir.[87] Böylece iddet içinde talâkların geçerli olduğu konusunda getirilen bu hadis, delil olma özelliğini yitirmektedir.

İkincisi: Hasanı Basrî'den şöyle rivâyet edilmiştir. "İbn Ömer, hanımını hayızlı iken bir talâkla boşadı. Ardından diğer iki kur'da (hayız veya temizlik döneminde) iki talâkla boşamayı istedi. Bu durum, Resûlullâh'a (sav) ulaşınca, Resûlullâh (sav) şöyle dedi:

[83] Nevevî, **el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim**, 10/361; Bennâ, **el-Fethu'l-Rabbânî,** 17/29.
[84] Müslim, Liân, 2. Bkz. Ebû Avâne, **Müsnedü Ebî Avâne**, 3/200; Ebû Dâvûd, Talâk, 27; Müslim, Liân, 3.
[85] Ebû Avâne, **Müsnedü Ebî Avâne**, 3/205.
[86] Bkz. Ebû Avâne, **Müsnedü Ebî Avâne,** 3/199, 201, 204.
[87] Ebû Dâvûd, Talâk, 26, 27; Ebû Avâne, **Müsnedü Ebî Avâne**, 3/200.

- "Ya İbn Ömer! Allah sana bu şekilde boşamayı emretmedi. Sen bu işin sünnetinde yanıldın. Sünnet olan, (hanımını) temizlik döneminde boşamandır. Öyleyse boşamak istediğinde temizlik dönemlerinde boşa…"[88]

i. Delil Oluş Biçimi: Bu hadis, kocanın eşini temizlik döneminde boşaması gerektiğini ve iddet içerisinde diğer iki temizlik döneminde de boşama yapabileceğini ifade etmektedir. İbn Ömer'in diğer iki kur'da iki talâkla boşamayı istemesi, o dönemde her bir kur'da birer boşamanın yapıldığına delalet etmektedir.

Bu hadiste Resûlullâh (sav) talâkın Sünnet boyutunu ve iddet içerisinde boşamanın mümkün olduğunu şöylece açıklamaktadır: " والسنة أن تستقبل الطهر فيطلق لكل قروء" "Sünnet olan, (hanımını) temizlik dönemlerinde boşamandır. (Boşamak istediğinde) temizlik dönemlerinde boşa." Serahsî bu ifade yerine " فتطلقها لكل طهر تطليقة" "Her temizlik döneminde bir kere boşa." lafzı ile rivayeti zikretmektedir.[89]

Burada kadının temizlik dönemlerinde boşanılabileceği sarih olarak ifade edilmektedir. Koca eşini boşadıktan sonra her temizlik döneminde iddet içerisinde de boşayabilir. Buradaki ifade mutlak olup, hem iddet öncesinde hakiki evlilik içerisinde hem de iddet içinde temizlik dönemlerinde boşama yapılabileceğini ifade etmektedir. Kâsânî ve Zeylaî hadisten bu şekilde mana çıkartmaktadırlar. Bu ifadeye göre üç temizlik döneminde üç talâkla boşamak sünnî talâktır.[90]

İbn Abbâs'ın görüşü de bu şekildedir. فكان بن عباس يري إنما الطلاق عند كل طهر"İbn Abbâs, boşamanın sadece temizlik dönemlerinde yapılabileceği görüşünde idi."[91]

Dolayısıyla koca iddet içinde ric'at etmeden her bir temizlik döneminde bir defa boşaması Sünnî talâk kapsamına girer. Boşama temizlik döneminde yapıldıktan

---

[88] Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, **Sünenu'd-Darekutnî,** Ta'lîk: Ebû Tayyib b. Muhammed Abadî, Âlemü'l-Kutub, Beyrut 1986, 4/31; Nûruddîn Ali b. Ebî Bekr el-Heysemî, **Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid**, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Beyrut 1994, 4/618 (Taberânî rivayeti); İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr**, thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Benderî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 9/392; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 7/334.

[89] Serahsî, **Mebsût,** Dâru'l-Ma'rife 6/4.

[90] İmrânî, "Nezerü'l-Fukahâ fî Hükmi Talâki'l-Mereti fî İddetihâ", 73; Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi',** 3/91.

[91] Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned,** 1/265.

sonra iddet içerisinde ikinci ve üçüncü temizlik dönemlerinde de birer defa yapılabilir.

ii. Hadisin Değerlendirilmesi: İbn Ömer hadisinde Resûlullâh (sav) boşamanın sünnet veçhesini anlatmaktadır. "(Boşamak istediğinde) temizlik dönemlerinde boşa." ibaresinden her bir temizlik döneminde bir boşama yapılarak üç temizlik döneminde üç boşama yapmanın sünnete uygun olduğu anlamı çıkarılamaz. Bu manayı destekleyecek Resûlullâh'tan (sav) bir rivayet veya o döneme ait bir uygulama yoktur. Bu ibarede boşamanın temizlik evresi içerisinde yapılması gerektiği ifade edilmektedir ki manası şöyledir: "Boşamak istediğinde kadının temiz olduğu evrede boşa." demektir. Aynı şekilde İbn Abbâs'a ait görüşten çıkarılması gereken de boşamanın temizlik dönemi içerisinde olmasıdır.

Serahsî delil olarak getirdiği ve Hz. Peygamber'e izafe ettiği " فتطلقها لكل طهر تطليقة" Her temizlik döneminde bir kere boşa." şeklindeki rivayetin kaynağını zikretmemiştir.[92] Bu lafızla rivayet, birçok Hanefî mezhebine ait kitaplarda geçmektedir. Ancak hadis kaynaklarında yaptığımız taramalarda bu lafızla böyle bir rivayeti bulamadık. Hadis kitaplarında bu söz Hz. Peygambere değil, Abdullah b. Ömer'e izafe edilmektedir.[93]

Hanefîlere göre kocanın eşini her temizlikte bir kere boşayabileceği, üç temizlik döneminde üç kez boşamanın sünnete uygun olduğu konusundaki görüşlerinde kesin bir delilleri yoktur. Koca temizlik döneminde eşini ilkin boşadığında kadının iddeti başlar. İkinci temizlikte ikinci defa boşadığı takdirde yeni bir iddet başlamamaktadır. Çünkü hala birinci iddet devam etmektedir. Bu durumda ikinci talâk, meşru talâk biçimine aykırı olup, geçersiz olmalıdır.[94]

---

[92] Serahsî, **Mebsût,** Dâru'l-Ma'rife, 6/4.

[93] İbn Mâce, Talâk, 2. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: " فِي طَلَاقِ السُّنَّةِ: يُطَلِّقُهَا عِنْدَ كُلِّ طُهْرٍ تَطْلِيقَةً، فَإِذَا طَهُرَتِ الثَّالِثَةَ، طَلَّقَهَا، وَعَلَيْهَا بَعْدَ ذَلِكَ حَيْضَةٌ şeklinde rivayet edilmiştir.

[94] Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd**, 99.

İbn Rüşd: "İmam Mâlik'e göre her temizlik döneminde boşamak caiz olmayıp, Sünnete uygun olmayan bid'î talâktır. Çünkü bu durumda ikinci ve üçüncü talâka ait iddet ortadan kalkmaktadır."[95] demektedir.

Üçüncüsü: Üç talâkla hanımını boşayan bir adamın durumu İbn Ömer'e sorulduğunda "Eğer bir kere veya iki kere hanımını boşadıysan (hanımına dönme hakkın vardır.) Çünkü Allah'ın Resûlü (sav), bana bunu emretti. Eğer onu üç talâkla boşamışsan, başka kocaya varmadıkça sana haram olur." demiştir. [96]

i. Delil Oluş Biçimi: Resûlullâh'ın (sav) "Eğer bir kere veya iki kere hanımını boşadıysan (hanımına dönme hakkın vardır.)" sözü boşama yapıldıktan sonra tekrar boşama yapılabileceğine açıkça delalet etmektedir. "Eğer onu üç talâkla boşamışsan, başka kocaya varmadıkça sana haram olur." ifadesi de, bir lafızda ve peşpeşe üç talâkın veya iddet içerisinde farklı zamanlarda yapılan boşamaların vaki olduğunu ifade etmektedir.

Bu hadise göre koca üç talâka yetkili olup, talâk konusunda istediği şekilde tasarruf edebilir. İster hakiki evlilik içerisinde ister kadının iddeti içerisinde bir defada veya farklı zamanlarda bu yetkisini kullanabilir.[97] Koca hanımıyla evlilik bağını tamamen kesmek ve bir daha dönmemek için bu yola başvurabilir.

ii. Hadisin Değerlendirilmesi: İbn Ömer hadisini incelediğimizde peşpeşe veya ayrı meclislerde yapılan boşamaların gerçekleşip gerçekleşmemesinden bahsedilmemektedir. Her biri tek başına müstakil olan boşamalardan bahsedildiği anlaşılmaktadır ki cümlenin takdiri şöyledir: "Eğer hanımını bir kere veya iki kere boşadıysan hanımına dönme hakkın vardır. Eğer onu üçüncü defa boşamışsan, başka kocaya varmadıkça sana haram olur."[98] Hadisteki *"*Onu üç talâkla boşamışsan, başka kocaya varmadıkça sana haram olur." cümlesindeki "üç talâkla boşama" tabiri bir

[95] Bkz. İbn Rüşd el-Kurtubî, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, **el-Mukaddemât el-Mümehhedât,** Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1988, 1/501;Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd,** 97.

[96] Buhârî, Talâk, 7.

[97] Genâyim, **Min Fikhı'l-Üsre fi'l-İslâm,** 139.

[98] Bkz. Bennâ, **el-Fethu'l-Rabbânî,** 17/5; İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî,** Mektebetü Gazzâlî, 9/373; Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî, **Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî,** Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut trsz, 20/240-241; Nevevî, **el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim,** 10/307-308; Ebû Avâne, **Müsnedü Ebî Avâne,** 3/144.

lafızda üç talâka veya iddet içindeki gerçekleşen talâklara delaleti, kat‘î değildir. Aksine hadis rivayetlerinde geçen “Kocası onu üç talâkla boşamıştı.” tabiri ile ilintili olarak raviler rivayetlerinde bu tabiri “Kocası daha önce iki defa eşini boşamış olup bu üçüncü boşamaydı.” diye izah etmektedirler.[99]

“Kere/defa” kelimesinin dilde kullanılış şekli de böyledir. Bir kadın daha önce bir kere boşanmış olup kocası ric‘at ettikten sonra tekrar boşadığı takdirde bu boşama için “Kocası iki defa boşadı.” denir. Daha önce iki kez boşamış ve bu sefer üçüncü kez ise “Kocası üç kere boşadı” denir. Bu hadiste de “iki kere boşadıysan” yani daha önce bir kez boşayıp bu ikinci boşama ise, “üç talâkla boşamışsan” tabiri de daha önce iki kez boşayıp bu üçüncü boşama ise manasındadır. Yoksa boşamadan sonra iddet içinde ikinci ve üçüncü boşama kastedilmemektedir. Zira hiçbir sahih merfû hadiste boşamaktan sonra tekrar boşama ile ilgili bir ifade bulunmamaktadır. Bu hadiste bir lafızda veya iddet içerisinde boşanmanın gerçekleşmesine ait kesin bir delalet söz konusu değildir.

İddet içerisinde üç boşamanın cevazı için “koca evlilik bağını tamamen kesmek istiyor” gerekçesi[100] isabetli görünmemektedir. Eğer koca evlilik bağını koparmada kesin kararlı ise, birinci boşamadan sonra iddet bitinceye kadar ric‘at etmemekle, kesin ayrılmış olur. Kimse onu ric‘ate mecbur kılamaz. İddet bittikten sonra da ikinci defa bu eşle evlenmesini de kimse ona zorlayamaz. Eğer iddet içinde hanımına ric‘at etmekten korkuyorsa, ric‘at etse dahi tekrar boşamaya yetkilidir. Kocanın iddet içerisinde ikinci defa boşamasında ne dinen ne de dünyevi bir maslahat mevcut değildir.[101]

Dördüncüsü: Âişe el-Hasamiyye, Ali b. Ebî Tâlib'in oğlu Hasan’ın nikâhı altındaydı. Hz. Ali şehid olduğunda, Hasan’a biat edildi. Hasan’ın zevcesi Âişe:

— “Ey müminlerin emiri! Halifelik sana mübarek olsun.” dedi. Hasan:

---

[99] Bkz. Müslim, Talâk, 40, 41; İbn Hibbân **Sahîhu İbn Hibbân, 6**/246; Bennâ, **el-Fethu’l-Rabbânî,** 17/49, 52, 53; Nesâî, Talâk, 70, 73; Ebu Avane, **Müsnedü Ebî Avâne,**3/177-178. Ayrıca bkz. Bkz. Selahattin Yılmaz, **İslam Aile Hukukunda Bir Anda Yapılan Üç Talâk**, (Yüksek lisans Tezi, Selçuk Üniv. SBE, Konya 2003), 75.

[100] Kâsânî, **Bedâiu’s-Sanâi‘,**3/89.

[101] Dusûkî, **Fikhu’t-Talâk Beyne’t-Taklîd ve’t-Tecdîd**, 99, 100.

— “Ali öldürülüyor ve sen de sevinç mi izhar ediyorsun? Haydi, git, sen üç talâkla boşsun.” dedi. Âişe bunun üzerine elbisesi ile örtünerek iddeti bitinceye kadar orada kaldı.

Hasan, Âişe’nin mehrinin kalan kısmını ve on bin dirhemi mut‘a olarak, Âişe’ye gönderdi. Âişe bunları görünce “Ayrılan bir sevgiliden, ne kadar da az bir mal!” dedi. Âişe’nin bu sözü, Hasan’a ulaşınca ağlayarak:

“Eğer dedemden (veya babam dedemden) yani Hz. Peygamber’den “Her kim hanımını bir defada üç talâkla boşarsa veya temizlik dönemlerinde (her bir temizlik döneminde birer defa boşayarak üç temizlik döneminde) üç talâkla boşarsa, hanımı başka kocaya varmadıkça ona helal değildir.” hadisini işitmemiş olsaydım, onu geri alırdım.” dedi.[102]

Bu hadisin iki mütâbi‘i[103] vardır. Birincisi Beyhakî,[104] ikincisi Darekutnî[105] rivayet etmiştir.

i. Delil Oluş Biçimi: Hz. Hasan Resûlullâh'tan (sav) yaptığı rivayette “Her kim hanımını bir defada üç talâkla boşarsa veya temizlik dönemlerinde üç talâkla boşarsa, hanımı başka kocaya varmadıkça, ona helal değildir.” demektedir. Buradaki “temizlik dönemlerinde üç talâk”tan kasıt üç temizlik döneminde yapılan üç boşamayı kapsamaktadır. Dolayısı ile bu hadiste iddet içerisinde temizlik dönemlerinde yapılan üç boşamanın geçerli olduğu ve boşanan kadının beynûnet-i kübrâ ile ayrılmış olacağı, başka biri ile evlenmeden ilk kocasına dönemeyeceği anlaşılmaktadır.

---

[102] Dârekutnî, **es-Sünen,** 4/30 (h. no: 82); Heysemî, **Mecmau’z-Zevâid ve Menbau’l-Fevâid**, 4/624 (Taberânî rivâyeti).

[103] Bir hadisin, mana ve lafız itibariyle benzerinin aynı sahabede birleşmek üzere başka bir ravi tarafından rivayet edilen hadistir. Ferd veya garîb olduğu sanılan bir hadisin başka isnadlarla nakledildiğinin ortaya çıkması anlamında hadis terimidir. Abdullah Sirâcuddîn, **Şerhu’l-Manzûmeti’l-Beykûniyye fî Mustalahi’l-Hadîs,** Matbaatü’s-Sabâh, Halep trsz., 129; Selahattin Polat, “Mütâbaat”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2006, 32/180.

[104] Beyhakî, **es-Sünenü’l-Kübrâ**, 7/336.

[105] Dârekutnî, **es-Sünen,** 4/31 (h. no: 83).

Resûlullâh'tan (sav) bu konuda bir hüküm gelmemiş olsaydı, Hz. Hasan'ın hanımına ric'at etmek istediği, ancak konu ile ilgili Resûlullâh'ın (sav) hükmü sebebi ile ric'at etmediği yukarıdaki hadiste ifade edilmektedir.

ii. Hadisin Değerlendirilmesi: Dârekutnî ve Beyhakî'nin rivayet ettiği bu hadisin üç varyantı da, sened itibariyle zayıftır ve ravileri arasında çok yalan söyleyen, hata yapan ve zayıf olan raviler mevcuttur.[106]

İbaredeki "temizlik dönemlerindeki üç talâkla boşama" cümlesi iddet içinde üç temizlik döneminde yapılan üç boşamaya hamledilebileceği gibi iddet dışında temizlik dönemlerinde yapılan müstakil üç ayrı boşamaya hamledilmesi daha uygundur. Ayrıca bu hadis Resûlullâh (sav) döneminde üç talâkın bir talâk sayıldığını ifade eden İbn Abbâs'tan[107] yapılan rivayetlere muhalefet etmektedir.

Beşincisi: Bir lafızda ve peşpeşe üç talâkın geçerli olduğuna dair birçok sahih merfû rivayet vardır. Fâtıma binti Kays,[108] Rifâa el-Kurazî,[109] Hasan b. Ali[110] ile ilgili hadislerde ve Hz. Âişe,[111] Hz. Ali,[112] Ubâde b. Sâmit,[113] Muâz b. Cebel[114] ve

---

[106] Ebû Zür'a senetteki râvîlerden, Muhammed b. Humeyd'in yalancı olduğunu, İbn Hacer ise onun zayıf bir râvî olduğunu ifade etmektedir. İbn Hacer, ravilerden Seleme b. Fadl hakkında, çok hata yapan birisi olduğunu; Ebû Hâtim, bu râvînin hadisiyle ihticâc edilmeyeceğini, Buhârî ise onun rivayetlerinde münker şeylerin bulunduğunu ifade eder. İshâk b. Râhûye ve birçok kimse onu zayıf saymışlardır. Amr b. Ebî Kays, doğru bir râvî olmakla beraber hata yapan bir râvîdir. Ebû Dâvûd onun hakkında, bir defasında "hadisi alınabilir", bir defasında da "hadisinde yanlışlıklar bulunan bir râvîdir" demiştir. Sünen sahipleri ondan rivayet etmişlerdir. İbn Hibbân ise "Sikât"inde zikretmiştir. Dârekutnî'deki rivâyetin mütâbi'i olan hadisin râvîlerinden, Ömer b. Şemr hakkında İbn Hibbân "Bu râvî, mevzû hadis aktaranlardandır", Buhârî ise "Bunun hadisi alınmaz" demektedir. Bkz. Yılmaz, **İslam Aile Hukukunda Bir Anda Yapılan Üç Talâk**, 88.

[107] Müslim, Talâk, 2; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, 2/227; Bennâ, **el-Fethu'l-Rabbânî mea Muhtasar Şerhihî Bulûgi'l-Emânî,** 17/7; Abdürrezzak İbn Hemmâm es-San'ânî, **Musannefu Abdurrezzak**, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1403, 6/391, 392; Ebû Avâne, **Müsnedü Ebî Avâne,** 3/152; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 7/336; Hâkim en-Nîsâbûrî, **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn,** 2/214; Tahâvî, **Şerhu'l-Meâni'l-Âsâr**, 3/56; Dârekutnî, **es-Sünen,** Âlemü'l-Kutub, 4/46; İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr**, thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Benderî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 9/389.

[108] Nesâî, Talâk, 15, 70; Müslim, Talâk, 43, 50, 52; İbn Mâce, Talâk, 4; Tirmizî, Talâk, 5.

[109] Buhârî, Talâk, 4; Dârimî, Talâk, 4; Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, **Tertîbu'l-Müsnedi'l-İmâmi'l-Mu'zemi'l-Müctehid el-Mukaddem,** Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, byy 1951, 2/35.

[110] Dârekutnî, **Sünenu'd-Darekutnî,** 4/30(h. no: 82, 83); Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 7/336;Heysemî, **Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid**, 4/624 (Taberânî rivâyeti).

[111] Buhârî, Talâk, 4; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 7/329.

[112] Dârekutnî, **Sünenu'd-Darekutnî,** 4/20.

[113] Dârekutnî, **Sünenu'd-Darekutnî,** 4/20, (h. no: 53); İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr**, thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Benderî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 9/392; Heysemî, **Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid**, 4/622 (Taberânî rivayeti).

Mahmûd b. Lebîd'den[115] rivayet edilen hadislerde üç talâkın geçerli olduğu sarih olarak ifade edilmektedir.

i. Delil Oluş Biçimi: Çoğu sahih olan bu hadisler, en muteber hadis kitaplarında geçmektedir. Söz konusu hadislerdeki "Üç talâkla boşadı" tabiri ya "Bir lafızda üç talâkla boşadı" ya da "Peşpeşe üç talâkla boşadı" manasına gelir. Her iki durumda da bu hadislere göre beynûnet-i kübrâ oluşmaktadır. Peşpeşe üç talâkın caiz ve geçerli olması, iddet içinde yapılan diğer boşamaların da geçerli olduğunu göstermektedir.[116]

ii. Hadislerin Değerlendirilmesi: Bu rivayetleri incelediğimizde Fâtıma binti Kays, Rifâa el-Kurazî ile ilgili hadisler ve Hz. Âişe'den rivayet edilen hadis, senet açısından sahihtir. Ancak bu rivayetlerde geçen "üç talâkla boşadı." sözünü "Bir lafızda veya peşpeşe üç talâkla boşadı." şeklinde anlayanlar, hadisin diğer varyantlarını araştırmadan, sadece bir varyantı göz önünde bulundurdukları anlaşılmaktadır. Bu hadislerin diğer tarîklerinde, kocalarının onları daha önce iki defa boşadığı bu boşamanın son kalan üçüncü talâk olduğu ifade edilmektedir.[117] Yani bu boşamalar, ayrı ayrı zamanlarda meydana gelmiştir. Bir lafızda, bir mecliste veya peşpeşe üç talâk söz konusu değildir. Bu sebeple bu rivayetler konu ile ilgili delil olmaktan çıkmaktadır.

Ubâde b. Sâmit, Hz. Ali, Muâz b. Cebel'den rivayet edilen hadisler ile Hz. Hasan ile ilgili hadisleri ise, bir lafızda veya peşpeşe üç talâkın meydana geleceğine delaleti olmasıyla beraber, bu rivayetlerin sened zincirindeki bazı ravileri eleştirilmiştir. Bu hadisleri ve mütâbi'lerini incelediğimizde, senetlerdeki bazı râvîlerin şedîdü'd-da'f seviyesinde olduğunu görmekteyiz.[118]

---

[114] Dârekutnî, **Sünenu'd-Darekutnî,** 4/20-45 (h. no. 54, 129, 130); Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 7/327.
[115] Nesâî, Talâk, 6; Nesâî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 3/349.
[116] Genâyim, **Min Fikhı'l-Üsre fi'l-İslâm,** 138,139; Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr**, 6/270.
[117] Müslim, Talâk, 40, 41; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 7/398; İbn Hibbân, **Sahîhu İbn Hibbân,** 6/246; Bennâ, **el-Fethu'l-Rabbânî,** 17/49, 52, 53; Nesâî, Talâk, 70; Ebû Avâne, **Müsnedü Ebî Avâne**, 3/155, 177-179; Nesâî, Talâk, 73; Buhârî, Kitâbu'l-Edeb, 68; Müslim, Nikâh, 112.
[118] Bkz. Yılmaz, **İslam Aile Hukukunda Bir Anda Yapılan Üç Talâk**, 94.

Mahmûd b. Lebîd hadisinde ise, üç talâkın geçerli olduğuna dair herhangi bir bilgi mevcut değildir.[119]

Cumhurun bir lafızda veya peşpeşe üç talâkın geçerli olduğuna dair getirdiği merfû‘ hadis delilleri ya mevzu veya zayıf ya da sübutu kat‘î olup konu hakkında delaleti kat‘î olmayan ve konu hakkında kesin delil olamayacak hadislerdir. Dolayısı ile iddet içerisinde yapılan boşamaların geçerli olduğuna dair Peygamber Efendimizden gelen rivayetlerden delaleti kat‘î ve sahih bir hadis mevcut değildir.

Altıncısı: Bu konuda rivayet edilen mevkuf hadislerdir. Sahabenin büyüklerinden Abdullah b. Abbâs,[120] Abdullah b. Ömer,[121] Abdullah b. Mesûd,[122] Ömer b. Hattab ve Ali b. Ebî Tâlib'e[123] göre bir lafızda birden fazla verilen talâklar(iki veya üç talâk) veya peşpeşe verilen talâklar geçerlidir. Tabiinin büyükleri de bu görüştedir.[124] Üst üste üç defa boşayan koca, beynûnet-i kübrâ ile hanımından ayrılmış olur. Tarih boyunca da ulema bu görüşe sahip olmuştur. Hatta sahabeden bazılarına göre bazı kinevî lafızlarla boşamak, üç talâkla boşamak gibi olup beynûneti kübrâya sebep olmaktadır. Bunlar, Sahabenin görüş ve fetvasıdır.

Saîd el-Makberî: "Ben İbn Ömer'in yanındayken, adamın biri İbn Ömer'e gelerek, hanımını yüz kere boşadığını söyledi. İbn Ömer: 'Hanımın üçle senden ayrılmıştır. Doksan yedisinin ise hesabını Allah kıyamet günü soracaktır.'" dedi.[125]

---

[119] Abdulkerîm Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** Heyet (Çev.), Asalet Yayınları, İstanbul 2019, 10/62, 66.

[120] Ebû Dâvûd, Talâk, 10; Abdürrezzak, **Musannefu Abdurrezzâk**, 6/397; Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed el-Ezdî et-Tahâvî, **Şerhu'l-Meâni'l-Âsâr**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, 3/57; Dârekutnî, **Sünenu'd-Darekutnî,** 4/60; İbn Ebî Şeybe, **Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ahâdîs ve'l-Âsâr**, Dâru't-Tâc, Beyrut 1989, 4/61; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 7/331.

[121] Dârekutnî, **Sünenu'd-Darekutnî,** 4/32.

[122] Mâlik, Talâk, 2; Abdürrezzâk, **Musannef**, 6/394; Heysemî, **Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid**, 4/622-623

[123] Dârekutnî, **Sünenu'd-Darekutnî,** 4/21; İbn Ebi Şeybe, **Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ahâdîs ve'l-Âsâr**, Dâru't-Tâc, 4/62; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 7/335.

[124] Dârekutnî, **Sünenu'd-Darekutnî,** 4/45; İbn Ebi Şeybe, **Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ahâdîs ve'l-Âsâr**, Dâru't-Tâc, 4/61; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 7/332, 340.

[125] İbn Ebi Şeybe, **Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ahâdîs ve'l-Âsâr**, 4/62. Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 7/344.

Başka bir rivayette İbn Ömer: "(Bir kimsenin boşama niyetiyle karısına) 'Sen serbestsin', 'Senden kurtuldum' demesi üç talâk sayılır." dedi.[126]

Ali b. Ebî Tâlib: "Sen serbestsin, senden kurtuldum, kesin olarak boşsun, bâin talâkla boşsun, sen bana haramsın (cümleleri ile yapılan boşamalar) üç talâktır. Hanımı başkasına evlenmedikçe, kendisine helal olmaz"[127] demektedir.

Enes, şöyle nakletmektedir. "Bir mecliste hanımını üç talâkla boşayan biri Ömer'e getirildiğinde, Ömer onu döverek incitti ve ikisinin arasını ayırdı."[128]

i. Delil Oluş Biçimi: Sahabenin büyükleri bir lafızda üç talâkı ve kinevî lafızlarla üç talâkı geçerli saydığına göre, iddet içerisinde yapılan boşamaları hayli hayli geçerli sayacaklardır.

ii. Mevkuf ve Maktu' Hadislerin Değerlendirilmesi: Sahâbe ve tâbiînin birçoğundan, bir lafızda veya peşpeşe yapılan üç talâkın geçerli olduğu fetvası rivayet edilmiştir. Bu haberlerin çoğu sahihtir.

Sahabeden nakledilen, bir lafızda veya peşpeşe yapılan üç talâkın geçerli sayılacağı ile ilgili fetvalar, Hz. Ömer döneminde üç talâkın taziren geçerli kılınacağı görüşüne muvafık olarak verilmiştir. Zira Hz. Ömer devrinde üç talâkla yapılan boşamalar arttığı için, Hz. Ömer insanları sünnet veçheye yönlendirmek maksadı ile taziren üç talâkı geçerli saymıştır. Üç talâkın geçerli olduğuna fetva veren sahabilerden hiçbiri "Uygulama Resûlullâh (sav) döneminde böyle idi." veya "Resûlullâh (sav) bu şekilde hüküm verirdi." dememişlerdir. Bu hadisler hükmen merfû' değillerdir, mevkûfturlar.

İbn Abbâs'tan rivayet edilen şu hadisler de bunu işaret etmektedir.

---

[126] Mâlik, Talâk, 7; Şafiî, **Müsned,** 2/41; İbn Ebî Şeybe, **Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ahâdîs ve'l-Âsâr**, 4/194.

[127] Dârekutnî, **Sünenu'd-Darekutnî,** 4/32. Bkz. Mâlik, Talâk, 6; Abdürrezzâk, **Musannef,** 6/356, 358, 359; İbn Ebî Şeybe, **Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ahâdîs ve'l-Âsâr**, 4/93, 94; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 7/344, 351.

[128] İbni Ebi Şeybe, **Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ahâdîs ve'l-Âsâr**,4/61.

- "Ebû's-Sahba, İbn Abbâs'a "Bilir misin? Hani Resûlullâh (s.a.v.) ile Ebû Bekir döneminde ve Hz. Ömer'in hilafetinin ilk üç yılında üç talâk bir talâk sayılırdı" dedi. İbn Abbâs, "evet" cevabını verdi.[129]

- Tavus, İbn Abbâs'tan rivayet ettiğine göre; İbn Abbâs:

- "Resûlullâh (sav) ile Ebû Bekir devirlerinde ve Ömer'in hilafetinin ilk iki yılında üç talâk, bir talâk sayılırdı. Bilahare, Ömer b. Hattab: "İnsanlar kendilerine mühlet verilmiş olan bir konuda acele ediyorlar. Acaba bunu (üç talâkı) onlar hakkında geçerli saysak mı?" dedi ve ardından bu hükmü onlar hakkında geçerli saydı."[130] dedi.

Kanaatimizce Ashabı kiramın ve tabiinin büyüklerinin bir lafızda veya peşpeşe üç talâkı geçerli saymasının sebebi, Hz. Ömer'in maslahata binaen aldığı karar sebebi iledir. Ashabı kiram, Hz. Ömer'in bu ictihadına katılmış ve buna uygun olarak üç talâkı geçerli kılan fetvaları sahih bir yolla bize ulaşmıştır.

1.1.1.1.3. Akli Delil

İddet içerisinde kadının talâka mahal olduğunu söyleyenlerin akli delilleri olarak da şunları ifade edebiliriz:

Birincisi: Koca, üç talâka malik olduğundan istediği şekilde mülkünde tasarruf edebilir. Şâri', kocayı üç talâka malik kılmıştır. Koca, bu üç boşamayı bir defada, peşpeşe veya iddet döneminde farklı zamanlarda yapabilir. Koca sair

---

[129] Müslim, Talâk, 16; Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, **es-Sünen Ebi Davud,** Tahkik: Şuayb el-Arnavutî, Muhammed Kamil Karabelli, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009, Talâk, 10; Nesâî, Talâk, 8; Dârekutnî, **es-Sünen,** Âlemü'l-Kutub, 4/46, 48; İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr**, thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Benderî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 9/390; Tahâvî, **Şerhu'l-Meâni'l-Âsâr**, 3/55.

[130] Müslim, Talâk, 2; Ahmed b. Hanbel, 2/227; Abdürrezzâk, **Musannef**, 6/391, 392; Ebû Avâne, **Müsnedü Ebî Avâne,** 3/152; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 7/336; Hâkim en-Nîsâbûrî (ö.405/1015), **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn,** Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988, 2/214; Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed el-Ezdî et-Tahâvî, (321), **Şerhu'l-Meâni'l-Âsâr**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, 3/56; Dârekutnî, **es-Sünen,** Âlemü'l-Kutub, 4/46; İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr**, thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Benderî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 9/389; Bennâ, **el-Fethu'l-Rabbânî Mea Muhtasar Şerhihî Bulûgi'l-Emânî,** 17/7.

mülkünde tasarrufta yetkili olduğu gibi, üç boşamada da istediği gibi tasarrufa sahiptir.[131]

İkincisi: Bid‘î talâk, yasaklanmasına rağmen geçerlidir. Bir şeyin yasak olması, yapıldığı takdirde gerçekleşmeyeceği anlamına gelmemektedir.[132] Hakkında nehiy varid olan bir fiil, yapıldığı takdirde günah olmakla birlikte vaki olur. Bu işlenen fiilin günah olması, şer‘î hükmün meydana gelmesine engel değildir. Örneğin zıhârda bulunmak günah ve yasak olmakla beraber bir kimse, hanımı hakkında zıhârda bulunursa, şeriata göre bu zıhâr geçerli olup kocanın kefaret vermesi gerekmektedir.[133] Bunun gibi iddet içerisindeki boşamalar bid‘î de olsa, kızılacak bir şey de olsa bu talâklar gerçekleşir.

Üçüncüsü: Talâkın ciddisinin ve şakasının geçerli olması, iddet içinde yapılan boşamaların geçerli olduğunu göstermektedir. Ebû Hüreyre, Peygamber’den (sav) naklettiği bir hadiste “Üç şeyin ciddisi de, şakası da ciddidir. Bu üç şey, nikâh, talâk ve ric‘attır”[134] demektedir.

Eğer şakadan boşayan kimsenin talâkı geçerli ise ciddi olan kimsenin talâkı evla olarak geçerlidir. İddet içerisinde boşayan kimse, bu konuda ya ciddidir; ya da şakadan boşamıştır. Her hâlükârda boşaması geçerlidir.

Akli Delillerin Değerlendirilmesi: Koca, bilfiil evli olduğu eşi için ayrı ayrı meydana gelen üç talâka maliktir. Koca bir defada üç talâkla boşamaya malik olmadığı gibi iddet içerisinde de boşamaya yetkili değildir. İddet içindeki kadın zaten boşanmıştır. Peşpeşe boşamak, iddet içerisinde boşamak veya bir defada birden fazla boşamak bid‘îdir. Kişi, sünnete uygun boşamadığında, bu hareketi ret edilir, sünnete uygun olan hale döndürülür.

“Nehyedilen bir şeyin yapılması, günah olmakla birlikte hükmü gerçekleşir.” kaidesi her zaman için geçerli değildir. Şeriatın helal-haram, sahih-batıl ayırımı

[131] Komisyon, “Hükmü’t-Talâki’s-Selâs bi-Lafzin Vâhid”, 95, 167.
[132] Şinkîtî, **Edvâu’l-Beyân fî Îdâhi’l-Kur’ân bi’l-Kur’ân**, 1/111.
[133] Bkz. Tahâvî, **Şerhu’l-Meâni’l-Âsâr**, 3/55; Maverdî, **el-Hâvi’l-Kebîr,** 10/116, 117; Cessâs, **Ahkâmu’l-Kur’ân,** Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1/388.
[134] Dârekutnî, **Sünenu’d-Dârekutnî,** 3/18, 19.

yaptığı yerlerde haram ve batıl kabul edilen işlemler, yapıldığı takdirde bunlar hükümsüzdür. Örneğin şigâr nikâhı[135] mahremi ile evlenme, domuzun satışı gibi bunlar batıl akitler olduğu için gerçekleşmez. Talâkın, sünnî tarzı olduğu gibi, bid'î tarzı da vardır. Talâkın bid'î tarzı geçerli olmamalıdır. Tamamen haram kılınıp, helal yolu olmayan hususlarda ise yapıldığı takdirde cezası terettüp eder. Zıhar, katl, iftara da olduğu gibi, kim bunları yaparsa cezası terettüp eder.[136]

"Üç şeyin ciddisi de ciddidir, şakası da ciddidir. Nikâh, talâk, ric'at."[137] hadisi evliliği ve boşanmayı ciddi bir kurum olarak gördüğü, eşlere boşanma yetkisi vermekle beraber bu konunun şaka malzemesi haline getirilmemesi gerektiği ve bu işin şakasının dahi ağır olduğu mesajını vermektedir. Yoksa şaka ile yapılan boşamanın geçerli olduğu anlamına gelmemektedir. Bir nevi "Bu ciddi bir iştir, bu konuda şaka yapmayınız." demek istiyor.[138]

Bu hadisi delil getirerek ağızdan çıkan boşamaya ait her bir sözü geçerli sayarsak Hz. Peygamber'in diğer uygulamalarını, Kur'ân'daki hakemlik, iddet içinde boşama ve şahitlik emrini göz ardı edersek isabetli bir karar verme imkanı bulmak zor olur.

İmam Mâlik ve Ahmet b. Hanbel'den gelen bir görüşe göre hâzilin talâkı geçerli değildir.[139] Zira boşamanın gerçekleşmesi için niyet ve kast olmalıdır. "Eğer onlar boşamaya karar verilerse..."[140] ayetinden hareketle boşamanın ancak azim ve niyetle olacağını söylemişlerdir.

1.1.1.2. İddet Bekleyen Kadın Talâka Mahal Değildir

Bazı fakihlere göre, ric'î talâkla boşanan kadın ikinci bir talâka mahal değildir. Talaka talak elenemeyeceği için boşanmış kadın ikinci defa boşanmaya

[135] Şigâr Nikâhı: İki kadının mehirsiz olarak biri diğerine mukabil olmak üzere iki erkeğe nikâhlanmasıdır. İki erkeğin bacılarını mehirsiz olarak değiş tokuş yoluyla birbirlerine nikâh etmeleri bu tip nikahın örneği olarak verilir. Erdoğan**, Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, 370.
[136] İbn Teymiyye, **Mecmûu Fetâvâ**, 33/89-90.
[137] Ebû Dâvûd, Talâk, 10.
[138] Diyanet İşleri Başkanlığı, **Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-I,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, 266.
[139] Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd,** 69.
[140] Bakara 2/227.

konu olamaz Bu sebeple iddet içinde yapılan boşamalar geçerli değildir. Kişi iddet içinde ric‘at edip hanımına malik olduktan veya iddet bitip yeni bir akitle evlendikten sonra ikinci defa boşamaya yetkilidir. Bu görüşe göre ric‘at olmadıkça iddet içerisinde yapılan ikinci talâk gerçekleşmemektedir. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim bu görüştedir. İbn Teymiyye’ye göre böyle bir boşamaya ihtiyaç olmadığı gibi ona izin de verilmemiştir.[141] Zeydîler, Mu‘tezileden bir grup[142] ve Ca‘ferîler[143] de bu görüşü benimsemektedir. Caferi Sâdık, Muhammed Bâkır[144] bu görüşte olup, muasır âlimlerden Mahmud Şeltût, Allâl el-Fâsî de bu görüşü kabul etmişlerdir.[145] Genelde bir anda üç talâkı bir talâk sayanlar, talâka talâk eklenemeyeceği görüşünü benimsemişlerdir.[146]

İddet içinde kadının talâka mahal olmadığı görüşünde olan Zeydî ve Câferîlerin görüşleri konunun sonunda müstakil olarak ele alınacaktır.

1.1.1.2.1. Kitap

İddet içerisinde kadının talâka mahal olmadığına delalet edebilecek ayetler şunlardır:

Birincisi: “(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır.”[147]ayeti

“(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır.” ayeti ve devamındaki “Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka koca ile nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz.” ayeti kocaya ilk ikisi ric‘at etme imkânı olan üç ayrı boşama yetkisi vermiştir. الطلاق مرتان “Talâk/boşama iki defadır.”[148] ayetinin delaleti, talâkların ayrı ayrı olmasını ve talâka talâk eklenmemesini gerektirmektedir.

---

[141] İbn Kayyim el-Cevziyye**, İgâsetü’l-Lehfân min Mesâyidi’ş-Şeytân,** Dâru’l-Marife, Beyrut 1975, 1/303-305;İmrânî, “Nezerü’l-Fukahâ fî Hükmi Talâki’l-Mereti fî İddetihâ”, 73; Sertâvî, **Fikhu’l-Ahvâli’ş-Şahsiyye,** 146;**Meşrû‘ Kânûni’l-Ahvâli’ş-Şahsiyye el-Muvahhad li-İklîmeyni’l-Mısr ve’s-Sûrî**, 147; Gandûr, **el-Ahvâlu’ş-Şahsiyye …**, 399.

[142] Kuleysî, **Ahkâmu’l-Üsre fi’ş-Şerîati’l-İslâmiyye**, 2/37, 84, 90, 95; Genâyim, **Min Fikhı’l-Üsre fi’l-İslâm,** 138-139.

[143] Ahmet Niyazov, “Caferi Fıkhında Boşama Mahdudiyetleri”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy.15, 246; Zuhaylî, **el-Fikhu’l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru’l-Fikr, 9/6928; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/322. Bkz. Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr,** Mektebetü’l-Îmân, 6/269, 270.

[144] Sertâvî, **Fikhu’l-Ahvâli’ş-Şahsiyye,** 146.

[145] İmrânî, “Nezerü’l-Fukahâ fî Hükmi Talâki’l-Mereti fî İddetihâ”, 73, 75.

[146] İbn Kayyim el-Cevziyye, **İgâsetü’l-Lehfân min Mesâyidi’ş-Şeytân,** Dâru’l-Marife, 1/303.

[147] Bakara, 2/229.

[148] Bakara 2/229.

Her bir boşamanın meydana gelebilmesi için boşamanın ya ric‘atten sonra ya da yeni bir evlilikten sonra meydana gelmesi gerekmektedir. Bu sebeple talâka talâk eklenmez.[149]

Ric‘at hakkı birinci ve ikinci talâka ait bir netice olup, iddet içerisinde kadının talâka mahal olduğu kabul edilirse, hem Kur’ân’ın tanıdığı ric‘at hakkı iptal edilmiş olur hem de ric‘î talâk iki defa olmamış olur. Boşamaların gerçek evlilik içerisinde olması gerekir, hükmü evlilik denilen iddet içinde vaki olmamalıdır.

İkincisi: “Bilmezsin belki Allah, bundan sonra, iddet süresi içinde yeni bir durum ortaya çıkartır (Eşler arasında bir sevgi yaratır. Bir anlaşma zemini hazırlar).”[150]ayeti

Şâri‘ iddeti bazı hikmetlere mebni teşri kılmıştır. Bu hikmetlerden biri de kocanın hanımına dönme fırsatının sağlanmasıdır. Müfessirlere göre ayetteki yeni durumdan maksat ric‘attir.[151]

İbn Teymiyye’ye göre sahabe, tabiîn ve ulemanın çoğuna göre, bu ayette zikredilen talâk, ric‘î talâktır. İddet içinde talâkın vuku bulduğu görüşü kabul edildiği takdirde iddet içerisinde boşama hakları bittiğinde, koca pişman olup eşine dönmek istediğinde ric‘at edemeyecektir. Karı koca birbirlerini arzularsa dahi ric‘at olamayacak ve bu durum onları sıkıntıya sokacaktır. Allah ise kullarının menfaatlerine olan şeyleri emretmekte ve zararlarına olan şeyleri ise nehyetmektedir.[152]

İbn Kayyim’e göre de bu ayette zikredilen “yeni bir durumun ortaya çıkması” ric‘atın olma ihtimalidir. Üç talâkın bir defada veya iddet içinde talâkın vuku

[149] Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, **İgâsetü’l-Lehfân min Mesâyidi’ş-Şeytân,** Dâru’l-Marife,1/299-305.
[150] Talâk, 65/1.
[151] Fahruddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî (ö.606/1209), **Mefâtîhu’l-Gayb et-Tefsîru’l-Kebîr**, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut 1997, 30/261; Şevkânî, **Fethü’l-Kadîr**, 5/234; Ayrıca Bkz. İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah Muhammed (235), **Kitâbu’l-Musannef fi’l-Ahâdîs ve’l-Âsâr**, Dâru’t-Tâc, 4/191.
[152] İbn Teymiyye, **Mecmûu Fetâvâ**, 33/33.

bulduğu kabul edildiği takdirde yeni bir durum diye ifade edilen ric‘at mümkün olamayacaktır.[153]

Üçüncüsü: Boşamadan sonra ric‘ati ifade eden diğer ayetler

“Kocaları bu süre içinde (iddet müddetinde) barışmak isterlerse, onları almaya hak sahibidirler...”,[154]

“(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır bundan sonra, ya iyilikle tutmak veya güzellikle salıvermek lazımdır.”[155]

“Kadınları boşadığınızda, onlar da bekleme sürelerini doldurduklarında ya onlarla yeniden evlenip iyilikle tutun ya da iyilikle serbest bırakın.”[156]

“Kadınları boşadığınızda, onlar da bekleme sürelerini tamamladıklarında, aralarında makul ve meşrû ölçülerde rızalaştıkları takdirde boşayan kocalarıyla yeniden evlenmelerine engel olmayın.”[157],

“Ey peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz Allah’a saygısızlıktan sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmış olmadıkça onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah’ın koyduğu sınırları aşarsa aslında kendisine yazık etmiş olur. Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarıverir. Sürelerinin sonuna ulaştıklarında onları ya uygun biçimde tutun yahut onlardan uygun biçimde ayrılın.”[158]

Bütün bu ayetler kocaya ric‘at hakkını tanıyarak her bir boşamadan sonra iki durumdan birinin tercih edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. İlk iki boşamada bu iki yol dışında başka bir yol bulunmamaktadır. Bu iki durum ya ric‘at etmektir ya da iddet bitinceye kadar ric‘at etmeyip karısını serbest bırakmaktır. İlk iki boşamadan sonra Kur’ân’ın bizden istediği budur. Kur’ân’da zifaf gerçekleşen kadınlar hakkında ilk iki boşamada ric‘at imkânının olmadığı bir telakki söz konusu değildir. Bu ayetlerde, birinci boşamadan sonra ikinci defa boşamayı emreden veya cevaz kılan bir hüküm yoktur. Ric‘at imkânı ilk iki boşamaya bağlı olan lâzımî bir sıfattır. Koca ric‘atin olmayacağı bir şekilde boşamaya yetkili değildir. Allahu Teâlâ talâkları ayrı

[153] İbn Kayyim el-Cevziyye, **İgâsetü’l-Lehfân min Mesâyidi’ş-Şeytân,** Dâru’l-Marife, 1/304.
[154] Bakara 2/228.
[155] Bakara 2/229.
[156] Bakara 2/231.
[157] Bakara 2/232.
[158] Talâk 65/1, 2.

ayrı var kılarak her bir talâkta(ilk iki talâk için) ric‘at hakkını tanımıştır. Bu durumun Kur’ân’daki tek istisnası, zifaftan önceki talâktır. Zifaftan önce yapılan boşamada ric‘at söz konusu değildir.[159] “(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır bundan sonra, ya iyilikle tutmak veya güzellikle salıvermek lazımdır.”[160] ayeti kapsamında iddet içinde ikinci defa boşamak ne iyilikle tutmaya nede iyilikle salıvermeye girmektedir.[161]

Şâri‘ kocaya üç ayrı boşama hakkını vermiş olup, her bir boşama ya evlilik içerisinde ya da boşadığı kadına ric‘at ettikten sonra olmalıdır. Ric‘at etmeden ikinci talâk vaki olacağı konusunda Kur’ân’da ve Resûlullâh’ın (sav) Sünnetinde ispat edici bir nass yoktur.

Ayetlerin Değerlendirilmesi: Kur’ân’daki boşama ile ilgili tüm ayetler ric‘î boşamaya delalet etmekte olup, boşamanın ardından ric‘atin varlığını sabit kılmaktadırlar. Kur’ân, bu durumun sadece iki istisnası olduğunu belirtmiştir:

Birincisi; üçüncü boşamadır ki beynûneti kübrâyı ifade etmektedir.

İkincisi; zifaf gerçekleşmeyen kadının boşanmasıdır. Kur’ân’da bu iki boşama dışındaki tüm boşamalar ric‘î boşamalara delalet etmektedir. Bu da ilk iki boşamada boşamaların oldubittiye getirilemeyeceğini, boşamanın ardından ric‘atin mümkün olduğunu, boşamanın ardından tekrar boşayarak ric‘at hakkının iptal edilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Bir lafızda, peşpeşe veya iddet içerisinde üç talâkla yapılan boşamalar ile ric‘at hakkı iptal edilememekte ve bu durumlarda dahi ric‘atin olabileceğine bu ayeti kerimeler işaret etmektedir.

İddet içinde boşamanın meydana geldiğinin söylenebilmesi için özel bir delil bulunması gerekiyor. Ne ayetlerde ne de Hz. Peygamberin uygulamasında iddet içinde yapılan boşamanın gerçekleşeceğine dair bir delil bilinmemektedir. Bu durumda iddet içinde boşamanın gerçekleştiğini ifade eden görüşlerin ictihadi olduğu karşımıza çıkmaktadır.

---

[159] Bkz. **Kuveyt Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu**, 103. Maddesinin esbâbı mûcibesi; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İgâsetü’l-Lehfân min Mesâyidi’ş-Şeytân,** Dâru’l-Marife, 1/302.

[160] Bakara, 2/229.

[161] İmrânî, “Nezerü’l-Fukahâ fî Hükmi Talâki’l-Mereti fî İddetihâ”, 73.

1.1.1.2.2. Sünnet

İddet içerisinde kadının talâka mahal olmadığı ile ilgili olarak şu hadisler delil getirilmiştir.

Birincisi: Mahmûd b. Lebîd'den (r.a) geldiğine göre Resûlullah'a (sav) adamın birinin, karısını üç talâkla boşadığı haberi verilince, kızarak ayağa kalktı ve: "Ben daha aranızdayken, Allah'ın kitabı ile mi oynanıyor?" dedi. Nihayet bir adam kalktı; "Ya Resûlallâh! Onu öldüreyim mi?" dedi.[162]

i. Delil Oluş Biçimi: Buradaki üç talâkla boşamadan kasıt, ya bir lafızda yada peşpeşe üç talâk şeklindedir. Peşpeşe olan üç talâkta, birinci talâktan sonra yapılan iki talâk iddet içerisinde cereyan etmiş olmaktadır. Her hâlükârda Resûlullâh (sav) üç talâkla boşamayı "Allah'ın kitabıyla oynamak" şeklinde tavsif ederek, bu şekilde boşayan kimseye kızmaktadır. Peygamberimiz'in (sav) bu açıklaması, üç talâkın gerçekleşmeyeceğine işaret etmektedir. Bu şekilde bir defada veya peşpeşe üç talâkla boşama biçimi Allah'ın mühlet verdiği bir şeyde acele etmektir ki, bu da Allah'ın verdiği nimeti kabul etmemek ve ona karşı bir nankörlüktür.[163] Netice olarak kadının iddet içerisinde boşanılması yanlış bir şey olduğundan hem kızılacak bir durum olduğu ortaya çıkmakta hem de bu boşamanın geçerli olmadığı anlaşılmaktadır.

ii. Hadisin Değerlendirilmesi: Hem iddet içinde kadın talâka mahal olduğunu hem de olmadığını söyleyenler, bu hadisi kendilerine delil getirmişlerdir.[164]

Bu hadis mürsel[165] olması sebebiyle eleştirilmiştir.[166] Ancak bu rivayeti Resûlullâh'tan (sav) nakleden Mahmûd b. Lebîd, sahâbîdir; Sahabenin mürseli de makbüldür.[167] Nesâî bu hadisi sadece Mahreme'nin rivayet ettiğini söylemektedir.

---

[162] Nesâî, Talâk, 6; a.mlf, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 3/349.
[163] Genâyim, **Min Fikhı'l-Üsre fi'l-İslâm,** 139.
[164] Hadisin senedi için bkz. Yılmaz, **İslam Aile Hukukunda Bir Anda Yapılan Üç Talak**, 91, 92.
[165] Mürsel: Tabii'nin sahabeyi atlayıp, Resûlullâh (sav)'e hadis isnâd etmesidir. Bkz. Talat Koçyiğit, **Hadis Terimleri Sözlüğü,** Rehber yayınları, Ankara 1992, 341-343.
[166] Bkz. İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Benderî, 9/387-389.
[167] Sahabe Mürseli: Sahabenin, Resûlullâh (sav)'den işitmediği veya yaşının küçüklüğünden dolayı Resûlullâh (sav)'den hadis almadığı halde, Resûlullâh (sav)'e izafe ettiği söz ve fiillerdir. Bkz. Koçyiğit, **Hadis Terimleri Sözl**üğü, 343; Abdullah Sirâcuddîn, **Şerhu'l-Manzumeti'l-Beykûniyye,** 111.

Bu durumda hadis ferddir (yani garîbtir.)[168] İbn Hacer[169] ve İbn Kesir[170] râvîlerin sikâ olduğunu, Abdülgaffâr Süleymân da,[171]senedin sahih olduğunu söylemişlerdir. Bu durumda hadis garîb de olsa sahihtir.

Resûlullâh (sav) iddet içerisinde yapılan boşamaları geçerli kılıp-kılmadığına dair bu hadiste herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bu rivayetten anlaşılan, bir lafızda veya peşpeşe üç talâkla boşamaktan kaçınmak gerektiğidir. Buna uygun olarak da iddet içinde boşamaktan kaçınmaktır. Bir boşamadan sonra iddet bitimine kadar bir daha boşamamaktır. Çünkü Resûlullâh (sav) bir lafızda üç talâkla hanımını boşayan kimseye kızıp, bunu "Allah'ın kitabıyla oynamak" şeklinde tavsif etmektedir.

İkincisi: Resûlullâh (sav): "Kim bizim işimize uygun olmayan bir şey yaparsa, o iş kabul edilmez"[172] buyurmuştur.

i. Delil Oluş Biçimi: Allah Teâlâ talâk hakkını erkeğe mutlak bir biçimde vermeyerek talâkı bazı kaide ve kurallara bağlamıştır. Kişinin bunlara uygun hareket etmesi gerekir. Kişi gelişi güzel her istediği şekilde boşama yapmaya yetkili değildir.[173] Kocanın eşini bir defa boşaması sünnî talâk kapsamındadır. Bir lafızda veya iddet içerisinde birden fazla boşamak ise bid'îdir. Bid'î şekilde boşamak, meşru boşama biçimine terstir. Bu sebeple bid'î boşama geçerli değildir. Kocanın iddet içinde eşini tekrar boşaması geçerli değildir, kocanın buna yetkisi yoktur.[174]

ii. Hadisin Değerlendirilmesi: Bu hadis âmm bir hadistir. Doğrudan konumuzla ilgili bir beyanat içermemektedir. Ancak işaret yoluyla konuya delalet etmektedir.

Üçüncüsü: İbn Abbâs'tan yapılan rivayete göre: "Rukâne b. Abdiyezîd, eşini bir mecliste, üç talâkla boşadı. Ardından Rukâne, yaptığına çokça üzüldü. Bunu üzerine Hz. Peygamber (s.a.v):

---

[168] Şinkîtî, **Edvâu'l-Beyân fî Îdâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân**, 1/109.
[169] San'ânî, **Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûği'l-Merâm**, 3/331.
[170] Şinkîtî, **Edvâu'l-Beyân fî Îdâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân**, 1/, 111.
[171] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr**, thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Benderî, 9/389 (Tahkîk kısmı).
[172] Müslim, Kitâbu'l-Akdiye, 17.
[173] Genâyim, **Min Fikhı'l-Üsre fi'l-İslâm,** 139.
[174] Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd**, 97-100.

- " Nasıl boşadın " diye Rükâne'ye sordu. Rükâne:

- " Üç talâkla boşadım." dedi. Hz. Peygamber (sav):

- "Bir mecliste mi? " diye sordu. Rukâne:

- "Evet" dedi.

- Hz. Peygamber (sav): "Bu bir (ric'î) talâktır, istersen eşine dönebilirsin." buyurdu. Bunun üzerine Rükâne, eşine geri döndü.[175]

Ebû Davud[176] ve Beyhakî[177] bu hadisi benzer şekilde tahrîc etmişlerdir.

i. Delil Oluş Biçimi: Bu hadiste Rükâne'nin bir mecliste eşini üç talâkla boşadığı ve Hz. Peygamberin (sav) bu üç boşamayı bir boşama saydığı ifade edilmektedir. Hadis metnindeki "Bir mecliste üç talâkla boşadı." tabirinin kullanılmış olması üç boşamanın peşpeşe olduğunu ortaya koymaktadır. Bu hadise göre birinci boşamadan sonra iddet içerisinde yapılan boşamalar geçerli değildir.

Rükâne'nin "Üç talâkla boşadım." demesinden sonra Resûlullâh'ın (sav) boşamaların bir mecliste mi yoksa farklı meclislerde mi gerçekleştiğini sorması iddet içerisinde farklı meclislerde yapılan boşamaların geçerli olduğunu ifade etmek için değildir.[178] Bu soru yapılan üç boşamanın birbirinden ayrı müstakil boşamalar mı yoksa bir mecliste, bir anda veya peşpeşe yapılan boşamalar mı olduğunun anlaşılması içindir. Rükâne'nin verdiği cevapta bu üç boşamanın müstakil boşamalar olmadığı, boşamaların bir mecliste ve iddet içinde meydana geldiği ifade edilmektedir.

Bu hadisten bu boşamaların bir mecliste olduğu ve bu üç boşamanın sadece ilk boşamasının geçerli sayılacağı, iddet içindeki diğer boşamaların geçerli

[175] Ahmed b. Hanbel**, Müsned**, 1/265.
[176] Ebû Dâvûd, Talâk, 10; İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Benderî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 9/390.
[177] Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 7/339.
[178] Ahmed Muhammed Şâkir, **Nizâmü't-Talâk fi'l-İslâm**, Mektebetü's-Sünne, Kahire trsz,38.

sayılmayacağı anlaşılmaktadır. Rükâne bu olaydan sonra hanımına geri dönmüş, Hz. Ömer döneminde ikinci defa, Hz. Osman döneminde üçüncü defa boşamıştır.[179]

ii. Hadisin Değerlendirilmesi: Cumhurun görüşünü benimseyenler, bu hadisin ravilerini eleştirmişlerdir.[180] Hadisin şaz ve muzdarib[181] olduğunu,[182] ravilerin bazen "Rükâne hanımını üç talâkla boşadı." bazen de "Elbette ile boşadı." diyerek farklı bilgiler verdiğini söyleyerek bu hadislerin hüccet olamayacağını söylemişlerdir.[183]

Ebû Ya'lâ ise bu hadisin sahih olduğunu söylemektedir.[184]Ahmed Muhammed Şakir: "Ahmed b. Hanbel'in bu rivayeti en açık, en güzel ve en sahih rivayettir. Bu hadiste bir zayıflık söz konusu değildir. Kur'ân'ın ifadesine uygun olarak, bir meclisteki bir lafızda üç talâk veya peş peşe yapılan üç talâk, bir talâk sayılmıştır." demektedir.[185]

Ahmed b. Hanbel'den gelen bu rivayet, Ebû Davud'un Sünen'inde başka bir tarikten gelen rivayetle desteklenmektedir. Ayrıca bu hadis içeriği itibarıyla, Tavus'un İbn Abbâs'tan yaptığı rivayete de[186] muvafıktır. Âlimler bu ve benzeri

---

[179] Ebû Dâvûd, Talâk, 14.

[180] Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl,** 20/282; Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk,** 52; Bûtî, **Muhâdarât fi'l-Fıkhi'l-Mukâren**, 114; Muhammed Emîn Er, **el-Hüccetü'd-Dâmiga fi'r-Red alâ Men Yüftî bi Enne't-Talâke's-Selâse Def'aten Vâhide Tekau bihî Vâhide,** Mektebetü'l-İslâmiyye, Diyarbakır, trsz, 35-40; Ekrem Doğanay,**İslam'da Talağın Hükmü ve Hikmetleri,** Gonca yayınları, İstanbul, trsz.,152; Şinkîtî, **Edvâu'l-Beyân fî Îdâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân**, 1/118;

[181] Şaz Hadis: Güvenilir bir râvinin mütâbii olmaksızın tek başına rivayet ettiği hadistir.
Muzdarib Hadis: Birden çok rivayeti bulunduğu halde rivayetlerinin birini diğerine tercih edecek sebep bulunmayan hadislere denir. İsmail Lütfü Çakan, **Hadis Usulü**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 143.

[182] Bkz. Miras, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi**, 11, 454; Komisyon, "Hükmü't-Talâki's-Selâs bi-Lafzin Vâhid", **Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye,** Sy. No:3, 71,72.

[183] Dârekutnî, Sünenu'd-Dârekutnî, Ta'lîk: Ebû Tayyib b. Muhammed Abadî, (Talik kısmı), 4/33; Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk,** 51-52; Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/50.

[184] Mahmûd Şeltût, Muhammed Ali Sâyis, **Mukârenetü'l-Mezâhib fi'l-Fıkh**, Dâru'l-Maârif, byy 1986, 84; Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr,** Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 6/271.

[185] Bkz. Ahmed Muhammed Şâkir, **Nizâmü't-Talâk fi'l-İslâm,** 27, 28; Ahmed b. Hanbel, **Müsned,** Şârih: Ahmet Muhammet Şakir, Dârü'l-Hadis, Kahire 1995, 3/91.

[186] Bkz. Müslim, Talâk, 2; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, 2/227; Bennâ, **el-Fethu'l-Rabbânî mea Muhtasar Şerhihî Bulûgi'l-Emânî,** 17/7; Abdürrezzâk, **Musannef**, 6/391, 392; Ebû Avâne, **Müsnedü Ebî Avâne,3/**152; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 7/336; Hâkim en-Nîsâbûrî, **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn,** 2/214; Tahâvî, **Şerhu'l-Meâni'l-Âsâr**, 3/56; Dârekutnî, **es-Sünen,**

senetle gelen rivayetleri sahih sayarak amel etmişlerdir.[187] Ebû Tayyib b. Muhammed Abadî, Sünenu'd-Darekutnî'ye yazdığı ta'likte bu rivayetin en sahih ve en açık rivayet olduğunu söylemektedir.[188]

Bu hadis muzdarib ve şâz hadis değildir. Rükâne hadisi dört farklı tariklerden rivayet edilmiştir. Bazı rivayetlerde "Rükâne üç talâkla boşadı." bazılarında ise "Elbette ile boşadı." denmektedir. Yapılan araştırmalarda merfû hadislerdeki "elbette" kelimesin üç talâk lafzı yerine kullandığını tesbit edilmiştir.[189] Ahmed b. Hanbel de, Medine'lilerin üç kere eşini boşayan kimsenin boşamasını "elbette" diye isimlendirdiklerini söylemektedir.[190] Bu durumda bu rivayetlerde tearuz yoktur. İbn Abbâs'tan başka rivayetler de geldiği için hadisin şâz olması da söz konusu değildir.

Rükâne hadisi ile ilgili rivayetler hasen seviyesindedir. Bu rivayetler delil olarak kullanılabilirler. Metin olarak bu hadisi değerlendirdiğimizde Rükâne hanımını bir mecliste üç talâkla boşamış olabileceği gibi bir mecliste peşpeşe üç ayrı defada da boşamış olabilir. Her iki ihtimalde de üç talâkın bir ric'î talâk olduğu ortaya çıkmaktadır.[191] Bir mecliste üç talâkla hanımını boşayan Rukâne, Resûlullâh'ın (sav) izniyle, hanımına ric'at etmiştir. Bir meclisteki bir lafızda veya peşpeşe üç boşaması bir boşama olarak geçerli sayılmıştır.

Dördüncüsü: Abdullah b. Ömer hanımını hayızlı iken boşadığında, Hz. Peygamber (sav) ona eşine dönmesini emretmiş ve eşi hayızdan temizlendikten sonra onunla cinsel olarak beraber olmadan isterse boşayabileceğini ifade ederek "İşte bu Allah'ın kadınların boşanması için emrettiği iddet(dönemi) budur."[192] demiştir.

Âlemü'l-Kutub, 4/46; İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr**, thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Benderî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 9/389.

[187] İbn Teymiyye, **Mecmûu Fetâvâ,** 33/85, 86; San'ânî, **Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûği'l-Merâm,** 3/333; Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr,** Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 6/232.

[188] Dârekutnî, **es-Sünen,** Âlemü'l-Kutub,(Ta'lîk kısmı) 3/34.

[189] Örneğin Fatıma b. Kays bir rivayette "elbette" ile (Ebû Avâne, **Müsnedü Ebî Avâne,**3/185) boşandığı ifade edilirken, diğer rivayetlerde üç talâk ile boşandığı ifade edilmektedir. Müslim, Talâk, 41, 47; Nesâî, Talâk, 73; Ebû Avâne, **Müsnedü Ebî Avâne,**3/178.

[190] İbn Teymiyye, **Mecmûu Fetâvâ,** 33/86; Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 10/61.

[191] Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd,** 132.

[192] Ebû Dâvûd, Talâk, 4; Müslim, Talâk, 1, 14; Buhârî, Talâk, 1; İbn Mâce, Talâk, 2, 3; Tirmizî, Talâk, 1;Muvatta, Talâk, 53.

i. Delil Oluş Biçimi: Hz. Peygamber(sav), İbn Ömer için "Eşine ric'at etsin. Eşi temizlendikten sonra boşasın." demişti. Eğer talâktan sonra talâk vermek mümkün olsaydı Hz. Peygamber İbn Ömer'e ric'at etmesini emretmeyip gelecek olan temizlik döneminde tekrar boşamasını emrederdi. Ancak iddet içinde ikinci boşama için ric'at şartı olduğundan, Hz. Peygamber ric'at etmesini emrederek temizlik vakti geldiğinde boşama yapabileceğini söylemektedir.[193]

ii. Hadisin Değerlendirilmesi:

Abdullah b. Ömer'in bu boşamasının geçerli olduğunu ifade eden rivayetler[194] olduğu gibi bu boşamanın geçerli olmadığını ifade eden rivayetlerde[195] vardır.

Kanaatimizce bu hadiste Hz. Peygamberin emrettiği "ric'at" kelimesi terim manasında değil lügat manasında kullanılmıştır. Yaptığı boşama geçerli olmadığını ifade bağlamında, "ailevi hayatına dönsün, devam etsin" demektir. Bu hadiste boşamanın yasaklandığı zaman diliminde boşamayı yapan İbn Ömer'e boşamasının geçerli olmadığı söylenmekte, eşine dönmesi ve boşamak istiyorsa Allah'ın emrettiği şekilde temizlik döneminde boşama yapması istenmektedir.

Hayız dönemindeki boşamalar geçerli kabul edildiği takdirde bir sonraki temizlik döneminde ikinci bir talâk verilmesinin emredilmesi kocanın zararına olup, ikinci defa boşamak gereksiz hale gelmektedir.

Resûlullah'ın Abdullah b. Ömer'e temizlik döneminde boşamayı emretmesi ile talâk süresinde boşamanın temizlik döneminde emredilmesi birbirine muvafıktır. Hem hadiste hem Kur'ân'da boşamanın temizlik döneminde olması emredilmektedir. Bu hadis temizlik döneminde boşamayı emreden ayetin tatbikatıdır.

Bu hadis hayız döneminde yapılan boşamaları geçerli sayan Cumhura karşı şu şekilde de delil getirilmiştir: Hayız döneminde yapılan boşamadan sonra Hz. Peygamber (sav) sünnete uygun temizlik döneminde boşama yapılması için ric'atı

[193] Müeyyed Billâh Ahmed b. Huseyn el-Hasenî, **Şerhu't-Tecrîd fi Fikhı'z-Zeydiyye,** Merkezü't-Turâs ve'l-Buhûsi'l-Yemenî, Sana 2006, 3/273.
[194] Buhari, Talak, 1; Muslim, Talak, 1; Nesai, talak,1.
[195] Ebu Davûd, Talak, 4; Ahmet b. Hanbel, 2/80, 102.

emretmiştir. İkinci bir boşama için ricat şartının getirildiği ifade edilmektedir.[196] Ancak yukarıdaki görüş daha isabetli görülmektedir.

Beşincisi: Hz. Ömer döneminde üç talâkın geçerli kılındığını ifade eden aşağıdaki İbn Abbâs rivayetleri bu konuda delildirler.

1. Tavus, İbn Abbâs'tan yaptığı rivayete göre İbn Abbâs: "Resûlullâh (sav) ile Ebû Bekir devirlerinde ve Ömer'in hilafetinin ilk iki yılında üç talâk, bir talâk sayılırdı. Sonradan Ömer b. Hattab: "İnsanlar kendilerine mühlet verilen bir konuda acele ediyorlar. Bunu (üç talâkı) onlar hakkında geçerli saysak mı?" dedi ve ardından bu hükmü onlar hakkında geçerli saydı." dedi.[197]

Abdürrezzâk'ın Musannef'inde geçen İbn Abbâs'tan yapılan benzeri bir rivayet ise şöyledir: "Ömer, insanlara 'üç talâkla boşamayı çoğalttınız. Kim bu şekilde boşarsa hüküm onun dediği gibidir (üç talâkla boşaması geçerlidir.)' dediği ana kadar, Resûlullâh (sav) ile Ebû Bekir döneminde ve Ömer'in velayetinin az bir zamanında üç talâk bir talâk sayılırdı."[198]

2. "Ebu's-SahbaİbnAbbâs'a: 'Resûlullâh (sav) ile Ebû Bekir devirlerinde ve Ömer'in hilafetinin üç yılında, üç talâkın bir talâk sayıldığını biliyor musun?'deyince İbn Abbâs: 'Evet', cevabını verdi."[199]

3. "Ebu'l-CevzâİbnAbbâs'a: 'Resûlullâh (sav) döneminde ve Ömer'in halifeliğinin başlangıcında üç talâkın bir talâk sayıldığını biliyor musun?'deyince İbn Abbâs: 'Evet' dedi.[200]

---

[196] Müeyyed Billâh Ahmed b. Huseyn el-Hasenî, **Şerhu't-Tecrîd fi Fikhı'z-Zeydiyye,** Merkezü't-Turâs ve'l-Buhûsi'l-Yemenî, Sana 2006, 3/273.

[197] Müslim, Talâk, 2; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/227; Bennâ, **el-Fethu'l-Rabbânî mea Muhtasar Şerhihî Bulûgi'l-Emânî,** 17/7; Abdürrezzak, **Musannefu Abdurrezzâk**, 6/391, 392; Ebû Avâne, **Müsnedü Ebî Avâne,** 3/152; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 7/336; Hâkim en-Nîsâbûrî, **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn,** 2/214; Tahâvî, **Şerhu'l-Meâni'l-Âsâr**, 3/56; Dârekutnî, **es-Sünen,** Âlemü'l-Kutub, 4/46; İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr**, thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Benderî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 9/389.

[198] Abdürrezzâk, **Musannef**, 6/392.

[199] Müslim, Talâk, 2; Şafiî, **Müsned**, 2/37; Abdürrezzak **Musannef**, 6/392; Ebû Avâne, **Müsnedü Ebî Avâne**, 3/152; Ebû Dâvûd, Talâk, 10; Dârekutnî, **es-Sünen,**(Âlemü'l-Kutub, 4/46, 48; Nesâî, Talâk, 8; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 7/336; Tahâvî, **Şerhu'l-Meâni'l-Âsâr**, 3/55; İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Benderî, 9/390.

[200] Dârekutnî, **es-Sünen,** Âlemü'l-Kutub, 4/53, 55; Hâkim en-Nîsâbûrî, **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn,** 2/214.

i. Delil Oluş Biçimi: Gerek bir lafızda birden fazla boşamalar gerekse peşpeşe verilen boşamalar yani iddet içerisinde boşamaların geçerli sayılması Hz. Ömer devrinden itibaren geçerli sayılmaya başlanmıştır. Hz. Ömer insanların çokça üç talâkla boşadıklarını görmesi üzerine insanları bundan alıkoymak ve Sünnet veçhe üzerebir talâkla boşamalarını sağlamak üzere bu düzenlemeyi yapmıştır. Bu düzenlemenin amacı yanlış olarak yapılan boşama şeklinin engellenmesidir. Bu hadisi varyantları ile beraber değerlendirildiğinde Hz. Ömer öncesi hükmün farklı olduğu Hz. Ömer'le beraber üç talâkın geçerli sayıldığı sarahaten ifade edilmektedir. Buradaki üç talâkın geçerli sayılması bir lafızda olabileceği gibi bir mecliste peşpeşe veya farklı meclislerde iddet içerisinde verilen üç talâk şeklinde de olabilir. Peşpeşe veya farklı meclislerde üç talâk verildiğinde birinci talâkın hemen ardından verilen diğer talâklar iddet içerisinde verilmiş olmaktadır.

Hz. Ömer'in bu şekildeki talâkı geçerli sayma gerekçesi, toplumda bu şekilde boşanmaya başvuruların çokça artması, bunun halk arasında yayılması ve bu şeklin Sünnete uymaması sebebi ile bundan alıkoymaya çalışmasıdır. Hz. Ömer'in verdiği bu hüküm kıyamete kadar devam etmesi gereken ve değiştirilemeyecek olan bir hüküm değildir. Bir lafızda, peşpeşe veya iddet içinde farklı zamanlarda yapılan üç talâkın hükmünün bir talâk olarak kabul edilmesi ile bu konudaki asıl hükme dönülmüş olacaktır. Maslahata binaen verilen fetvalar maslahat kalktığı takdirde kalkar. Hz. Ömer'in ictihadı bugün aile hukuku açısından bir maslahat oluşturmayıp, mefsedetlere sebep olduğundan bunu uygulamak caiz değildir.[201]

ii. Hadislerin Değerlendirilmesi: Bu hadislerde Resûlullâh (sav), Hz. Ömer ve Hz. Ebu Bekir döneminde üç talâkla yapılan boşamaların (bir lafızda, peşpeşe veya iddet içinde farklı meclislerde olması fark etmeksizin) iddet içinde yapılan boşamaların bir talâk sayıldığı, Hz. Ömer devrinde ise bunun hükmünün değiştiği ve üç talâk olarak geçerli sayıldığı ifade edilmektedir.[202]Sahabilerin ve sonradan gelen müctehidlerin üç talakla yapılan boşamaları geçerli saymalarından, Hz. Ömer'in uygulamasına tabi oldukları anlaşılmaktadır.

[201] Bkz. Genâyim, **Min Fikhı'l-Üsre fi'l-İslâm,** 141.
[202] Şâkir, **Nizâmü't-Talâk fi'l-İslâm**, 40.

Hadislerdeki "Üç talâk bir talâk sayılırdı." cümlesinden hem bir lafızda üç talâkın hem de peşpeşe yapılan üç talâkın bir talâk sayıldığı anlamı çıkmaktadır. Çünkü koca, peşpeşe üç defa boşadığında genelde bunu "Üç talâkla boşadım." şeklinde ifade etmektedir.

Bu konudaki asıl hüküm -ister bir lafızda olsun ister peşpeşe olsun- birden fazla boşamaların, bir talâk sayılmasıdır. Bu yönü ile peşpeşe boşamaların geçerli sayılması içtihâdî bir hükümdür. Devamlı yürürlükte kalması gereken bir hüküm değildir.

Cumhurun görüşünü benimseyenler kendi görüşlerine uyacak şekilde İbn Abbâs hadislerinin senedlerini ve içeriğini kimi zaman eleştirerek, kimi zaman te'vil ederek, kimi zaman ise bu hadislerin münker, şâz, muzdarib, mensûh olduğunu ve icmâya ters düştüğünü söyleyerek onlarla ihticâc edilemeyeceğini söylemişlerdir. Ancak bu hadislerin hadis usul ilmi açısından senedleri sahihtir. Ravileri de sikadır. Mütâbi'i ve müşâhidi[203] olan hadislerdir.[204] Metin olarak hadisin zahir manası konuyu vuzuha kavuşturmaktadır. Hadisin zahir manasına göre Hz. Ömer insanları gerek bir lafızda üç talâkla gerekse peşpeşe üç talâkla yapılan boşamalardan alıkoymak için bu şekildeki boşamaları taziren geçerli kılacağını ilan etmiştir ve geçerli saymıştır. Bu konuda yapılan te'villerin genelde zorlama olduğunu ve bu hadislerin bu konuda delil olduğunu söyleyebiliriz.

Bu hadisler sahih olduğuna göre Resûlullâh'ın (sav) uygulamasına tabi olmak, Hz. Ömer'in ictihadına uymaktan evladır. Zira Hz. Ömer bir müctehiddir. Görüşünde hata da edebilir isabet de edebilir.[205]

Altıncısı: Bu konuda başka bir delilde mevkuf ve maktu' hadislerdir. Ebû Davud, İbn Abbâs'ın yukarıda kendisinden rivayet edilen hadislere uygun fetva verdiğini nakletmektedir. İbn Abbâs: "Bir lafızda söylenen 'sen üç talâkla boşsun'

[203]Müşâhid/Şâhid: Rivâyet edilen hadisin, mana ve lafız itibariyle, benzerinin başka bir sahabi yoluyla nakledildiği hadistir. Bkz. Abdullah Sirâcuddîn, **Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye fî Mustalahi'l-Hadîs,** 129; Selahattin Polat, "Şahid", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2010, 33/273.

[204] Bkz. Yılmaz, **İslam Aile Hukukunda Bir Anda Yapılan Üç Talâk**, 114-138.

[205] Abdüsselâm Muhammed Şerîf Âlim, **ez-Zevâc ve't-Talâk fi'l-Kânûni'l-Lîbî,** Câmiatu Karyûnus, Bingazi 1992, 215.

sözü, bir talâktır." şeklinde fetva vermiştir.[206] Tabiinden İkrime de "Bir lafızda söylenen 'Sen üç talâkla boşsun' sözü, bir talâktır."[207] fetvasını vermiştir.

i. Delil Oluş Biçimi: İbn Abbâs ve İkrime'nin bu fetvasına göre bir lafızda üç talâkla yapılan boşama bir boşama olup üç boşama olarak gerçekleşmemektedir. Bir lafızda üç talâk ile üç boşama gerçekleşmiyorsa kıyas yolu ile peşpeşe yapılan üç talâkla da üç boşama gerçekleşmeyeceği söylenebilir. Peşpeşe yapılan boşamalarda birinci talâktan sonra iddet başlamaktadır ki ikinci ve üçüncü talâk iddet içerisinde verilmiş olmaktadır. Bir boşamadan sonra iddet içerisindeki diğer boşamaların geçerli olmadığı anlaşılmaktadır.

ii. İbn Abbâs ve İkrime'nin Fetvasının Değerlendirilmesi: İbn Abbâs ve İkrime'nin bu fetvaları bir lafızda üç talâk ile ilgilidir. Doğrudan iddet içinde boşama ile ilgili sarih bir delil değildir. İbn Abbâs'ın bu fetvası dışında bir lafızda üç talâkı geçerli sayan fetvaları da bulunduğundan üç talâkı bir talâk sayan görüşünün Hz. Ömer öncesi fetvası olduğunu, üç talâkı geçerli sayan fetvalarının ise Hz. Ömer devri sonrası olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.1.2.3. Akli Delil

Bu konuda akli olarak da şu delilleri ifade edebiliriz:

Birincisi: Boşanmış bir kadının iddet içerisinde tekrar boşanılmasının hiçbir anlam ve faydası yoktur. Gerçekte iddet içerisindeki diğer boşamalar birinci boşamayı te'kid babındandır.

Talâk ihtiyaç durumunda meşru kılınmış olup, ailede devam eden bir sıkıntıyı def etmek için teşri kılınmıştır. İhtiyaç bir boşama ile hâsıl olmaktadır. Boşama sayısını arttırılması ile kocanın veya ailenin kazanacağı şer'î bir maslahat ortaya çıkmamaktadır.[208]

---

[206] Ebû Dâvûd, Talâk, 10.
[207] Ebû Dâvûd, Talâk, 10.
[208] Gandûr, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye …,** 399; Genâyim, **Min Fikhı'l-Üsre fi'l-İslâm,** 139;Sertâvî, **Fikhu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye,** 146; Bkz. Kuveyt Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu 103. Maddesinin Esbâbı Mûcibesi; **Meşrû' Kânûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Muvahhad li-İklîmeyni'l-Mısr ve's-Sûrî**, 146.

İkincisi: İddet içindeki ikinci boşamadan dolayı kadın ikinci bir iddet beklememektedir. Kadın sadece birinci boşamanın iddetini beklemektedir. Bu, ikinci boşamanın geçersiz olduğuna delalet etmektedir.[209]

Üçüncüsü: Bir lafızda ve bir mecliste yapılan üç talâkın bir talâk sayılacağı görüşünde olan hukukçular bulunmaktadır. Ayrıca günümüzde ahvâl-i şahsiyye kanunlarının çoğu bir lafızda üç talâkı ve bir mecliste üç talâkı bir talâk saymaktadırlar. Ancak bu görüşte olanların bazıları iddet içerisinde farklı meclislerde yapılan boşamaları ise geçerli saymaktadırlar. Bu görüşe sahip olanlara yönelik şu kıyas yapılabilir:

Bir lafızda üç talâk, üç talâk olarak geçerli olmadığı gibi; bir mecliste peşpeşe veya meclis içerisinde aralıklarla yapılan üç ayrı talâkta üç talâk olarak geçerli değildir. Bir mecliste yapılan boşamalarda sadece birinci boşama geçerli olup diğer iki boşama geçerli olmadığı gibi, iddet içerisinde birinci boşamadan sonra ayrı zaman ve meclislerde yapılan boşamalarda geçerli değildir. Zira her iki durumda da ilk boşama sözüyle kadın boşanmış olmakta, ikinci ve üçüncü boşamada boşanmış olan kadın tekrar boşanılmaktadır. İkinci ve üçüncü talâkın geçersizliği bir meclis ile sınırlandırılamaz. İddet boyunca yapılan tüm boşamalar geçersizdir.

Dördüncüsü: Koca iddet içerisinde boşamaya yetkili değildir. Nasıl ki yabancı kadının boşanması, beynûneti kübrâdan sonra yapılan dördüncü boşama ve cinsel beraberlik gerçekleşmeyen kadının boşanmasından sonra yapılan ikinci boşamada koca boşamaya yetkili olmayıp yapılan boşama lağv ise aynı şekilde iddet içerisinde de koca boşamaya yetkili olmayıp yapılan boşama lağv sayılır.

Kocaya verilen talâk yetkisi mutlak olmayıp belli kaide ve kuralları vardır. Muhammed Nebîl Genâyim "Allah Teâlâ erkeğe talâk hakkını mutlak bir biçimde vermeyerek onu bazı kaide ve kurallarla bağlamıştır. Kişi her istediği şekilde boşama konusunda hür değildir. Kişi şeriatın kaide ve kurallarına uygun hareket etmesi gerekir. Gelişi güzel bu hakkı kötüye kullanmamalıdır."[210] demektedir.

[209] Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, **İgâsetü'l-Lehfân min Mesâyidi'ş-Şeytân,** Dâru'l-Marife, 1/303.
[210] Genâyim, **Min Fikhı'l-Üsre fi'l-İslâm,** 139.

Beşincisi: Bir lafızda ve peşpeşe üç talâkın geçerli olacağı hükmü Hz. Ömer devrinde olmuştur. Hz. Ömer insanların talâk konusunu hafife aldıklarını ve bir defada üç talâkla boşamaların çoğaldığını görünce insanları sünnî talâka yöneltmek maksadı ile bunu geçerli saymıştır. Bu şekilde yanlış yapanları tazir nevinden cezalandırmayı amaçlamıştır. Çünkü insanlar bu cezayla karşı karşıya gelirse, haram-bid'î olan talâk biçiminden vazgeçeceğini düşünmüştür. Bir lafızda ve peş peşe üç talâk gerçekleşmediği gibi, aynı şekilde iddet içerisindeki talâklarda gerçekleşmemektedir.[211] Bu konuda Hz. Ömer öncesi verilen asıl hükme dönmek gerekir.

Altıncısı: Şâri' talâka ait bazı hükümler koymuştur. Bu hükümlere muhalefet caiz değildir. Örneğin zifaftan önce boşanılan kadına ric'at edilmesi ve iddet beklemesi, hakeza üçüncü talâkta veya muhâleada ric'at edilmesi caiz olmadığı gibi; koca tarafından yapılan ilk iki talâkta boşama ne şekilde ve hangi lafızda olursa olsun Şâri' tarafından verilen ric'atin iptal edilmesi mümkün değildir.[212] Bu yönü ile gerek bir lafızda yapılan üç talâk gerekse iddet içinde yapılan talâklar geçerli değildir.

Yedincisi: Koca sadece sahih ve hakiki bir şekilde evli olduğu karısını boşamaya yetkilidir. Evlilik karı koca arasında hükmi olarak değil gerçekten var olmalıdır. Eğer aralarındaki evlilik sahih değil ise aralarında bir evlilik bağı olmayacağından bunları ayırmaya da gerek kalmayacaktır. Çünkü bu durumda nikâh geçersizdir. Kişi karısını boşadıktan sonra ister iddet içinde olsun ister iddet bittikten sonra olsun yaptığı boşamalar geçerli değildir. Zira elindekini salıverdiğinden ona sahip değildir. Boşamanın meydana gelmesi için ya iddet içinde koca ric'at etmiş olacak ya da iddet bittikten sonra yeni bir evlilik yapmış olacaklar ki koca boşamaya malik olsun.

Sekizincisi: Zifaf gerçekleşen kadınların iddetlerinin üç kur' olması onları tekrar boşamak için değil, ilk iki boşamada tarafların yeniden düşünüp birbirlerine

---

[211] Genâyim, **Min Fikhı'l-Üsre fi'l-İslâm,** 141; Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr,** Mektebetu'l-Îmân, 6/273.

[212] **Meşrû' Kânûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Muvahhad li-İklîmeyni'l-Mısr ve's-Sûrî**, 180; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İgâsetü'l-Lehfân min Mesâyidi'ş-Şeytân,** Dâru'l-Marife, 1/300.

dönmelerine fırsat vermek veya boşama sürecinin tamamlanması için meşru kılınmıştır.

Ric‘î boşama sürecinde iddet bitinceye kadar karı koca arasında bazı hakların devam ediyor olmasında, boşamanın yapılabileceğine dair şer‘î bir delil bulunmamaktadır. İddet, ikinci boşamanın yapılması için teşri kılınmamıştır. İddetin böyle bir şer‘î bir işlevi bulunmamaktadır. İddetin asıl amacı ricate fırsat verilmesi, ric‘at olmadığı takdirde de boşanma sürecinin tamamlanmasıdır. İddet boşama sürecinin bir parçasıdır. Boşanma süreci devam ettiği esnada ikinci bir talâkın meydana gelmesi mümkün değildir.

Dokuzuncusu: Şâri‘ boşamayı bir defa ile değil, üç defa ile sınırlamıştır. Kur’ân’ın beynûnet-i kübrâ diye isimlendirdiği üç boşama üç defa evlilikten sonra gelen üç boşamayı ifade eder. Koca birinci defa evlendikten sonra eşini boşayabilir. Bu boşamanın ardından koca iddet içinde ric‘at ederek veya iddet bittikten sonra yeni bir nikâh yaparak evlilik hayatına ikinci defa döndükten sonra ikinci defa boşayabilir. Koca iddet içinde ric‘at ederek ya da iddet bittikten sonra üçüncü defa nikâh kıyarak evlilik hayatına döndükten sonra üçüncü defa boşayabilir. Bu şekildeki üç evlilik tecrübesinin ardından gelen üç boşamadan sonra beynûnet-i kübrâ meydana gelir.

Eğer peşpeşe boşamaları, bir meclisteki boşamaları ve iddet içerisindeki ikinci ve üçüncü boşamaları geçerli sayarsak, bu durumda üç boşamayı bir boşamaya indirmiş oluruz.

Onuncusu: İddet içerisinde boşamak bid‘îdir. Allah’ın izin verdiği bir boşama şekli değildir.[213] Eğer Allah Teâlâ’nın yasakladığı, haram kıldığı talâk şeklinin geçerli olduğunu kabul edersek, Allah ve Resulünün kerih gördüğü bir fesadı meydana getirmiş oluruz. Yokluğu istenilen fesadı gerçekleştirmiş oluruz. Bid‘î talâkın yasaklanma sebebi ise fesadı engellemektir. Bir şeyin nehyedilmesi, haram kılınması, o fiildeki mefsedet sebebiyledir. Haramlık vasfı da mefsedetin

[213] İmrânî, “Nezerü’l-Fukahâ fî Hükmi Talâki’l-Mereti fî İddetihâ”, 74.

önlenmesi içindir. Bunu geçerli kılmak, şâriin istemediği fesadı ortaya çıkarmaktır.[214]

Bid'î boşamalar izin verilmeyen boşama çeşididir, şer'an nehyedilmiştir. Bir kimse belli bir zamanda ve belli şartlar dâhilinde eşini boşamak için birine vekâlet verse, vekil de müvekkilin şartlarını yerine getirmeden boşamayı gerçekleştirirse, bu boşama geçerli olmaz. Çünkü vekil kendisine izin verilen şekilde hareket etmemiştir. Bu meselede de insanlar şâriin izin verdiği şekilde boşamayı yaptıkları takdirde boşama gerçekleşir, izin vermediği şekilde yapılan boşamalar gerçekleşmez.[215]Nasıl ki hayız döneminde boşama geçerli değil ise iddet içerisinde yapılan boşamada bid'î olup geçerli değildir.[216]

Onbirincisi: Şâri'in, bir şey hakkında helal ve haram diye iki kısma ayırdığı yerlerde helal yollar geçerlidir, netice doğurur; haram kılınan yollar ise hükümsüzdür, nafiz değildir. Örneğin nikâhın hem haram hem helal şekli vardır. Kişi mahremi ile evlenirse, şiğâr nikâhı yaparsa veya hanımı ile birlikte hanımının mahremini de nikâhlarsa bu nikâhların hepsi batıldır. Şeriat, bu evlilik tarzlarını yasaklamıştır. Yine domuzun, leşin alım satımı batıldır. Yasaklanan bu hususları yapmakla nafiz hale gelmemektedir. İbadetler ve (haram kılınan) akitler, yasaklanan tarzda yapıldığı takdirde, bu ibadet ve akitler batıl olur. Bu gibi durumlarda bir şeyin nehyedilmiş olması, yapıldığı takdirde butlanını gerektirmektedir.

Cumhurun zihârda bulunan kimsenin zihâr cezası almasını, öldüren kimsenin had cezasına çarptırılmasını örnek göstererek bid'î boşama yapan kimsenin de boşamasının gerçekleşeceğini söylemesi kıyas meal fârıktır. Zira zihâr, adam öldürme vb. fillerin helal ve haram tarzları olmayıp, her hâlükârda haram olup, bir ceza takdir edilen fiillerdir. Yasaklanan bu filleri yapanlar cezaya müstahak olurlar. Bunların yaptıkları cezasız kalmaz.[217] Bu filleri yapanların cezaya müstahak olmaları

---

[214] İbn Teymiyye, **Mecmûu Fetâvâ,** 33/23, 24. Bkz. San'ânî, **Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûği'l-Merâm, 3**/333; Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6925; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/319.

[215] Tahâvî, **Şerhu'l-Meâni'l-Âsâr**, 3/55; Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1/387; Maverdî, **el-Hâvi'l-Kebîr,** 10/116.

[216] Sertâvî, **Fikhu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye,** 146.

[217] Bkz.İbn Teymiyye, **Mecmûu Fetâvâ,** 33/18, 19, 24, 26, 89-90.

yaptıkları suç sebebi iledir. Bu irtikâbın işlenmesi de yaptıklarını meşru kılmamaktadır. Bid‘î talâkın geçerli sayılması bir tür ceza olarak değerlendirilemez. Zira İslam'da bid‘î talâkın geçerli kılınması gibi bir ceza yoktur.

Onikincisi: Talâka talâk eklemek, genelde kocanın kızgınlık neticesinde öfke ile İslam'ın talâk ile ilgili rahmet ve genişliğini daraltmaya çalışma çabasıdır. Koca bu şekilde öfkesini, hırsını ve tepkisini göstermek ister. Fıkhî mezheplere göre iddet içinde verilen talâklar geçerli olduğundan, koca çoğu kez pişman olur, eşine dönmek ister, ancak bu dönüşe fetva verilmemektedir. İddet içinde kadının talâka mahal olduğu görüşü doğrudan kadına ve aileye zarar vermek demektir. Bu durum, günümüzde büyük oranda zarar gören aile kurumunu daha da zor duruma sokmaktadır. Aileler bu durumda ya dağılmakta ya da İslam'ın yasakladığı hülle uygulamasına gidebilmektedirler.

İslam dini getirdiği prensiplerle aile hayatını teşvik etmekte, aile kurumunun korunmasına ve devamına yönelik tedbirler almaktadır. Geçimsizlik karşısında da çözüm yolları göstermektedir. Makâsıd açısından ve aile kurumunun zarar görmemesi için iddet içindeki talâkların geçerli sayılmaması gerekir.

Şâri‘ talâkı, bir lafızda veya peşpeşe talâklarla oldubittiye gelecek şekilde değil, tecrübeye fırsat olacak şekilde teşri‘ kılmıştır. İddet içerisinde ikinci veya üçüncü talâkın gerçekleşmesi talâkın üç defa olma hikmetine terstir.[218]

Onüçüncüsü: Ric‘at hakkı ıskat edilemez.[219] Koca boşama yaptıktan sonra “Ben ric‘at hakkımı ıskat ediyorum. Bir daha dönüşüm olmasın.” demesi ile ric‘at hakkı ıskat edilememektedir. Aynı şekilde kocanın “Boşadım, boşadım, boşadım” demesi veya “Üç boşama hakkımı iptal ettim.” demesi ile de üç boşama hakkı ve ric‘at hakkı ıskat ve iptal edilememektedir.

Bu sebeple ilk iki boşamada kullanılan şiddet ifade eden sözcükler, sayısal boşamalar, peşpeşe boşamalar veya iddet içinde yapılan boşamalar ile ric‘î boşamanın bâine çevirme imkânı yoktur. Boşamayı bâine çevirme kocanın kendi elinde değildir. Bu gibi durumlarda karı koca beynûnet-i kübrâ ile ayrılmış olmaz.

[218] Sertâvî, **Fikhu’l-Ahvâli’ş-Şahsiyye,** 147.
[219] Semâre, **Ahkâm ve Âsâr ez-Zevciyye…**, 299.

Akli Delillerin Değerlendirilmesi: Kişi eşinden ayrılmak istiyorsa bir talâk kâfidir. İddetin sonunda da ayrılık gerçekleşmektedir. İddet içerisindeki diğer boşamalar genelde daha önce yapılan boşamayı tekid nev'indendir.

Koca ilk boşamasında kızgınlıkla veya haklı bir sebeple boşamayı gerçekleştirebilmekte ve akabinde iddet içinde bu boşamayı defalarca tekrar edebilmektedir. Koca öfkesi geçtikten sonra veya başka sebeplerle pişman olabilmekte ve eşine dönmek isteyebilmektedir. Eğer iddet içerisinde verilen talâklar geçerli sayılırsa karı koca bir araya gelmek isteseler dahi bu mümkün olamayacak, karı-koca ve varsa çocukları hayatları boyunca bunun acısını çekeceklerdir. Hâlbuki talâk üç ayrı tecrübeyi ifade etmektedir. Bu durumda ilk tecrübede bu aile yıkılmış olacaktır. Ya da bu sorunu çözmek için haram kılınan hülleye başvuracaklardır. Bu her iki durum evliliğin maksadına, şâriin korunması istediği maksatlara terstir. İddet içinde talâkların geçerli sayılması ya mefsedete ya da evliliğin tamamen bitmesine sebep olabilmektedir.

Bu konudaki ihtilafın sebebi boşamadan sonra iddet içerisinde karı koca arasında tam bir nikâh bağının olup olmaması ile ilgilidir. Eğer kadınla koca arasında tam bir nikâh bağı var ise koca boşamaya yetkilidir. Bu bağ yoksa boşamaya yetkili değildir.

Cumhur iddeti süresince karı koca arasında nikâh bağının varlığını devam ettiğini kabul ettiği için iddet içerisinde yapılan boşamaları geçerli saymaktadır.

Diğerleri ise boşama ile ayrılmanın gerçekleştiğini ancak iddet içerisinde şâriin kocaya ric‘at etme imkânı verdiğini söylemektedirler. Bu dönemde koca ric‘at ettiği takdirde yeni bir evliliğe gerek yoktur. İddetin bir hikmeti de budur. İddetin hikmeti tekrar boşamak değildir. İddet, boşamaya ait sürecin bir parçasıdır. Koca dönüş yapmadığında bu boşama bâine dönüşmektedir. Ric‘at, sözlü veya fiili yapabilir. Bunun dışında kocanın ric‘at gayesi olmadığı halde kadına yaklaşması caiz değildir. Bu sebepledir ki fukaha fiili yaklaşmayı ric‘at olarak değerlendirmişlerdir.

Cumhurun iddet içerinde nikâh bağı devam ettiği gerekçesi ile boşamanın geçerli olduğu görüşü, akli kıyasa dayanan ictihadi bir hüküm olup şer‘î bir delili

bulunmamaktadır. Namusların helal ve haram haline gelmesi konusunda elimizde şer‘î bir nass olmalıdır. Aksi takdirde şer‘an boşanmamış oldukları halde, boşanmış sayarsak adamın ismetindeki karısının başkası ile evlenmesini sağlamış oluruz. Ric‘atleri mümkün olduğu halde ric‘at hakkının olmadığınısöylersek şeriatın verdiği ric‘at hakkını iptal etmiş ve rahmet dini olan İslam dinin hükümlerini insanlara meşakkat haline getirmiş oluruz.

1.1.1.2.4. İddet İçinde Kadının Talâka Mahal Olmadığını İfade Eden İslam Hukukçuları

Muhammed Nebîl Genâyim iddet içindeki kadın talâka mahal olup olmadığı konusundaki her iki görüşü değerlendirdikten sonra şöyle demektedir: “Doğru olan şudur ki ikinci görüş(iddet içinde kadının ikinci talâka mahal olmadığı görüşü), gerçeğe ve akla daha yakındır. Allah’ın en sevmediği helal, talâk olduğuna göre neden bunu çoğaltalım? Bir tek boşama, istenileni gerçekleştirmede yeterlidir. İddetten maksat ric‘at imkânını vermek veya rahmin temizlenmesidir. Yoksa iddetten maksat yeni bir talâkla daha boşamak veya kadına kötülükte bulunmak değildir.”[220] “Nasıl ki bir lafızda üç talâk üç olarak vaki olmaz ise aynı şekilde iddet içerisindeki talâk da vaki olmamaktadır ve bu doğru bir görüştür.” [221]

Muhammed Dusûkî şöyle demektedir: “Hanımını bir talâkla boşayan kimse, hanımının iddeti bitmeden önce (iddet içinde) onu ikinci defa boşamaya yetkili değildir. Bu şekilde boşayan kimse talâk konusunda izin verilen şekle muhalefet etmiş olmaktadır. Zira “bir kere” kavramı erkeğin boşamasını ve ric‘ati kapsar ki, iddet içinde ric‘at etmeden ikinci kez boşamak; bir lafızla birden fazla boşamak veya boşanmış kadını boşamak demektir. Dolayısıyla bu boşama üstüne boşama olmuş olur ki bu ikinci boşamadan dolayı kadın iddet beklemez ve bu ikinci boşama geçersiz olur. Kadın sadece birinci boşamanın iddetini bekler. İddet bitinceye kadar koca ric‘at etmezse koca hanımından beynûnet-i suğrâ ile ayrılmış olur. Bu, üst üste

[220] Genâyim, **Min Fikhı’l-Üsre fi’l-İslâm,** 139.
[221] Genâyim, **Min Fikhı’l-Üsre fi’l-İslâm,** 141.

boşayamama demektir. Yani kişi boşadığı eşini, iddeti devam ettiği esnada tekrar boşamaya malik değildir. Bu meşru olan talâk biçimine terstir."[222]

İslam Hukukçusu Ahmet Yaman, "Bir temizlik süresince veya bir mecliste sadece bir boşama vaki olur" şeklindeki görüşün delillerindeki açıklık sebebi ile tercihe şayan olduğunu söylemektedir."[223] Ahmet Yaman meseleyi bir meclisle veya bir temizlik süresi ile sınırlandırılmaktadır.

Ahmed Muhammed Şakir,[224]Mahmut Şeltût, Ali Hasbullâh,[225]Libya Ahvâl-i Şahsiyye kanununu şerheden Abdüsselâm Muhammed Şerîf Âlim[226] ve Ahmet Gandûr[227]boşamadan sonra iddet içinde verilen ikinci talâkın oluşmayacağını ifade etmektedirler.

1.1.1.2.5. Zeydîlerin Görüşleri

Zeydîlere göre ric'î talâk veya bâin talâk iddetindeki kadın boşamaya mahal değildir. İddet içerisindeki ikinci talâkın hükmü yoktur. Yabancı kadını boşamak gibidir.[228]

İmam Hâdî'ye (Hâdeviliğin kurucusu)[229] göre de boşamadan sonra iddet içerisinde ikinci bir boşama yapılamaz. Boşamadan sonra ric'at edildiği takdirde ikinci boşama yapılabilir.[230] Zira Kur'ân-ı Kerîm'de "Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir." denmektedir. Bu ayetteki imsak, ric'attir. Ric'at olmadan da ikinci bir boşama meydana gelmez.[231]

---

[222] Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd**, 97.
[223] Yaman, **İslam Aile Hukuku**, 93.
[224] Şâkir, **Nizâmü't-Talâk fi'l-İslâm**, 40, 95.
[225] İmrânî, "Nezerü'l-Fukahâ fî Hükmi Talâki'l-Mereti fî İddetihâ", 73.
[226]Abdüsselâm, **ez-Zevâc ve't-Talâk fi'l-Kânûni'l-**Lîbî, 209.
[227]Gandûr, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye …**, 400.
[228] Müeyyed Billah, **Şerhu't-Tecrîd fi Fikhı'z-Zeydiyye,** 3/275.
[229] İmam Hâdî-İlelhak (298/911),Yemen'de Zeydîler Devleti'nin kurucusu olup, Zeydiyye mezhebinin önde gelen temsilcilerindendir. Fıkıh ve kelâm alanında kendine has görüşler ortaya koyması sebebiyle bu mezhep ona nisbetle Hâdeviyye diye de anılmıştır. Bkz. Saffet Köse, "Hâdî-İlelhak", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 1997, 15/17.
[230] Yahya b. Hüseyin Hâdî İlelhak, **el-Müntehab,** Dârü'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, Sana 1993, 1/164.
[231] Müeyyed Billah, **Şerhu't-Tecrîd fi Fikhı'z-Zeydiyye,** 3/272.

Sünnete uygun üç talâkla boşamak, her bir temizlik döneminde cinsel beraberlik olmaksızın üç temizlik döneminin her birinde birer defa boşamakla olur. Her bir talâk üzerinden bir temizlik dönemi geçmesi gerekir. İkinci boşama için ric‘at edilmesi gerekmektedir. Yani iki boşama arasında ric‘at olması gerekmektedir aksi takdir boşanma meydana gelmez. Sünnete uygun boşama ardından ric‘atın gelebildiği boşamadır. “Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarıverir.”[232] ayeti buna delalet etmektedir.[233]

Zeydîlere göre bir temizlik döneminde bir defada üç talâkla boşamak veya üç defa boşamak caiz değildir.[234]

1.1.1.2.6. Câferîlerin Görüşleri

Câferîlere göre iddet içerisinde ric‘at etmeden ikinci boşamak geçerli değildir. Çünkü kişi boşanmış kadını boşamış olmaktadır. Boşanmış kadını iddet içerisinde de olsa kocanın boşama yetkisi yoktur. Zira kadın onun nikâhı altında değildir. Ancak iddet içerisinde fiili ric‘at ettikten sonra bir sonraki temizlik döneminde boşama yetkisi vardır. Ric‘atin, fiili olması gerekmektedir. Koca iddet içerisinde ric‘at ettiğinde eşi ile cima etmemiş ise bu ikinci temizlik döneminde ikinci boşamayı yapamaz. Zira ikinci boşama yapmak istediği zaman dilimi birinci boşamanın iddeti kapsamına girmektedir ki iddet içerisinde kadın boşamaya mahal değildir.[235]

Bir kimse eşini boşadıktan sonra ikinci defa boşamak istiyorsa iddet içerisinde eşine ric‘at ederek onunla beraber olması gerekir. Kocanın fiili ric‘atinden sonra kadın hayız dönemine girip temiz hale geldikten sonra kocası eşi ile beraber olmadan ikinci defa boşayabilir. Koca üçüncü defa boşamak istiyorsa tekrar ric‘at eder. Eşi ile beraber olur. Eşi hayız görüp temizlenince üçüncü kez boşar. Bu üçüncü boşamadan sonra kadının üç kur’ beklemesi gerekir. Câferîler bu boşamaya “idde

---

[232] Talâk 65/1.

[233] Ahmed b. Kasım el-Ansî, **et-Tâcü'l-Müzehheb li Ahkâmi’l-Mezheb**, Dâru’l-Hikmeti’l-Yemâniyye, byy 1993, 2/125, 126; Zeyd b. Ali, **Müsnedü Zeyd b. Ali**, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut trsz, 1/264; Müeyyed Billah, **Şerhu’t-Tecrîd fi Fikhı’z-Zeydiyye,** 3/283.

[234] Ansî, **et-Tâcü'l-Müzehheb li Ahkâmi’l-Mezheb**, 2/125, 126.

[235] Tûsî, **Tehzîbu’l-Ahkâm fî Şerhi’l-Muknia,** 8/84, 85; Muhammed b. Hasen el-Hür el-Âmilî, **Tafsîlu Vesâili’ş-Şîa ilâ Tahsîli Mesâili’ş-Şerîa,** Müessesetü Âli Beyt, Kum 1414, 22/139.

talâk"ismini vermektedirler. Bu boşama onlara göre caizdir. Ancak onlara göre bir de "Sünnî boşama" vardır ki bu da kişinin eşini boşadıktan sonra iddet içinde ikinci bir boşama yapmamasıdır.[236]

"İdde talâkta" iddet içerisinde ric'at etmeden yapılan ikinci boşama geçerli değildir. Şiî fukahâsı bu konunun Ehl-i sünnete bir reddiye olduğunu söylemektedirler. Çünkü Ehl-i sünnete göre ric'at olmadan iddet içinde talâk meydan gelmektedir.[237]

Ebû Cafer (Muhammed Bâkır): "Kişi eşinin temizlik döneminde iki şahit huzurunda eşini boşadığında iddet bitinceye kadar bir daha boşayamaz. Ancak ric'at ettiği takdirde boşayabilir."[238] demektedir.

Caferi Sâdık'ın bu konuda "Koca kadına ric'at edip cinsel olarak beraber olmadıkça diğer bir boşama yapamaz."[239], "Eşini boşayıp ardından ikinci defa boşayan adam için ric'at edip cimada bulunmadıkça yaptığı ikinci talâk geçerli değildir.' demiştir."[240]

İmam Kazım,"Boşanılan kadına aynı günde ric'at edilerek tekrar boşama yapılarak aynı temizlik dönemi içinde üç boşama meydana gelir mi?"sorusuna "Bu durumun Sünnete muhalif olduğunu, fiili ric'atte bulunduktan sonra ve başka bir temizlikte boşama yapabileceğini" söylemektedir.[241]

Câferîlere göre boşamanın ardından ric'at olmadan ikinci bir talâk vaki olmaz. Buradaki ric'at için kimi fiili ric'atı-cima şartını koşarken kimi de sözlü ric'atı yeterli görmektedir. Caferi Sâdık ve İmam Rıza'dan eşini boşayan ve ardından ric'at edip onunla cima etmeyip bir sonraki temizlik döneminde ikinci defa boşayan

---

[236] Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî, **Tehzîbu'l-Ahkâm fî Şerhi'l-Muknia,** Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, Tahran 1386(h), 8/84; Niyazov, "Caferi Fıkhında Boşama Mahdudiyetleri", 246; el-Hucce eş-Şeyh Yusuf el-Fakîh, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye fî Fıkhi Ehli'l-Beyt**, Dâru'l-Advâ', Beyrut 1989, 306.

[237] Tûsî, **Tehzîbu'l-Ahkâm fî Şerhi'l-Muknia,** 8/104.

[238] Tûsî, **Tehzîbu'l-Ahkâm fî Şerhi'l-Muknia,** 8/104; Âmilî, **Tafsîlu Vesâili'ş-Şîa ilâ Tahsîli Mesâili'ş-Şerîa,** 22/69, 139.

[239] Niyazov, "Caferi Fıkhında Boşama Mahdudiyetleri", 253.

[240] Tûsî, **Tehzîbu'l-Ahkâm fî Şerhi'l-Muknia,** 8/107; Âmilî, **Tafsîlu Vesâili'ş-Şîa ilâ tahsîli Mesâili'ş-Şerîa,** 22/141, 142.

[241] Fakîh, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye fî Fıkhi Ehli'l-Beyt**, (dipnot kısmı) 314.

kimsenin ikinci boşamasının geçerli olduğu da rivayet edilmektedir.[242] Kişi ric'at ettikten sonra eşini boşayabilir. Ancak bu konudaki ihtilaftan kaçınmak için kişi ric'at edip, cinsel beraberlikten sonra eşinin hayız döneminin geçmesini bekler. Eşinin temizlenmesinden sonra onunla beraber olmadan boşayabilir. Bu boşama icmâ ile geçerlidir.[243] Bununla beraber sözlü ric'at edip eşi ile cinsel beraber olmasa dahi bu ric'atin geçerli olduğu, bu sebeple sözlü ric'atten sonra talâkın caiz olduğu da söylenmiştir.[244]

1.1.2. Bain Talâkla İle Boşanmış Kadının İddet İçinde Talâka Mahal Olup Olmadığı

Bain talâk, beynûnet-i suğrâ/küçük ayrılık ve beynûnet-i kübrâ/büyük ayrılık olmak üzere iki kısma ayrılır. Beynûneti suğrâ, kocaya boşadığı eşine iddet içinde veya daha sonra yeni bir nikâhla ve yeni bir mehirle dönme imkânı veren boşamadır. Beynûnet-i kübra ise, şer'î hülle olmaksızın yeniden evlenme imkânı bulunmayan boşama çeşididir.[245]

Cumhura göre (Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî mezhepleri) bâin talak sonucu iddet bekleyen kadına verilen talâk geçerli değildir. Çünkü talâk, tasarrufunda olan bir şeyi izale etmektir. Tasarruf yetkisi ve evlilik bağı bâin boşamayla bitmiştir. Dolayısıyla bu çeşit boşama geçerli değildir.[246] İbn Hazm[247] ve İbâzîler[248] de bu görüştedir.

Hanefîlere göre ise, bâin talak ile boşanan kadın iddet içinde boşanmaya mahaldir. Çünkü evlilik bağı iddet süresince hükmen mevcut kabul edilmektedir. Bu

---

[242] Niyazov, "Caferi Fıkhında Boşama Mahdudiyetleri", 253. Bkz. Tûsî, **Tehzîbu'l-Ahkâm fî Şerhi'l-Muknia,** 8/106.107; Âmilî, **Tafsîlu Vesâili'ş-Şîa ilâ tahsîli Mesâili'ş-Şerîa,** 22/144.

[243] Zeynüddîn el-Âmilî, **er-Ravdatü'l-Behiyye fî Şerhi'l-Lumati'd-Dımaşkıyye**, Dâru't-Teâruf, Beyrut trsz, 6/34.

[244] Âmilî, **er-Ravdatü'l-Behiyye fî Şerhi'l-Lumati'd-Dımaşkıyye**, 6/35.

[245] Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, 2/79; Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 398.

[246] Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, 2/38, 84; Yaman, **İslam Aile Hukuku**, 81; Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 362,391; Böke, **İslam Hukukunda Tek Taraflı İşlemler**, 183.

[247] İbnHazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr, 9/483;Genâyim, **Min Fikhı'l-Üsre fi'l-İslâm,** 144. İbn Hazm'a göre sadece iki durumda bâin talâk meydana gelir. Bu iki durum dışında bâin talâk oluşmaz. Bu iki durumdan birincisi zifaf gerçekleşmeyen kadın, ikincisi beynûneti kübrâ ile boşanan kadındır.

[248] İbrahim b. Ali, **Mevsûatü Âsâri'l-İmâm Câbir b. Zeyd el-Fıkhıyye,** Mektebetü Muskit, Umman 2006, 2/871.

yüzden kocası onu iddet içinde yeniden boşayabilir. Kadının iddet içinde başka birisiyle evlenememesi, nafakanın koca üzerinde vacip olması, kadının iddet süresince evinde oturması gibi hükümler evlilik bağının devam ettiğini göstermektedir.[249]

Cumhura göre ric'î boşama, koca tarafından bâin boşamaya dönüştürelemezken, Hanefî mezhebine göre kullanılan sözcüklerle koca ister ric'î olarak ister bâin olarak boşaması mümkündür. Bu sebeple Hanefî mezhebine göre şiddet ifade eden ve kinayeli ifadelerle yapılan boşamalar bâin boşama sayılmaktadır.

Muhâlea ile yapılan boşamalar Mâlikî, Şâfiî ve İbâzî mezhebine göre bâin talâk sayıldığından muhâlea sonrası iddet içerisinde yapılan boşamalar geçerli değildir. Çünkü bâin talâk iddetinde kadın talâka mahal değildir. İbn Abbâs ve İbn Zübeyr muhâleadan sonra iddet içerisinde eşini boşayan kimseye "Sahip olmadığı kimseyi boşamıştır." diyerek bu boşamanın geçerli olmadığını ifade etmişlerdir. Tâbiînden Hasan-ı Basrî'ye (ö.110/728) göre bâin talâk iddetinde talâka talâk eklenemez. Câbir b. Zeyd de bu görüştedir. Ebû Hanîfe'ye göre ise muhâlea bâin talâk olup iddet devam ettiği müddetçe kadın talâka mahaldir. Bu aynı zamanda İbn Mesud'un görüşüdür.[250]

Nikâh akdinden sonra cinsel birleşme olmaksızın yapılan boşanma, bâin boşanma olmasına rağmen Hanefiler bu durumu istisna ederek cumhur ile aynı doğrultuda fikir beyan etmişlerdir. Zira böyle bir durumdaki kadına iddet gerekmediğinden kadın talâka mahal olmadığı kabul edilmiştir. Allah Teâlâ "Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (zifafa girmeden) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet

[249] Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, 2/38, 84; Hallâf, **Ahkâmu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 133; Gandûr, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye …**, 400; Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 362; Yaman, **İslam Aile Hukuku**, 81; Böke, **İslam Hukukunda Tek Taraflı İşlemler**, 183; Mehmet Keskin, **Büyük Şafiî İlmihali**, Semerkant Yayınları, İstanbul 2005, 563.

[250] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/518; İbrahim İbn Ali, **Mevsûatü Âsâri'l-İmâm Câbir b. Zeyd el-Fıkhıyye**, Mektebetü Muskit, Umman 2006, 2/871.

hakkınız yoktur."[251] buyurmaktadır. Kadına iddet gerekmediği için boşamadan hemen sonra birbirlerine yabancı olurlar, ortada karı kocalık kalmamaktadır.[252]

Beynûnet-i kübrâ ile ayrılan kadın da, tüm fakihlere göre iddet içerisinde talâka mahal değildir. Çünkü koca karısı üzerinde en fazla üç defa boşama hakkına sahip olmuş ve bu hakkını kullanmıştır.[253] Buna göre beynûnet-i kübrâ ile boşanan bir kadının iddet içerisinde tekrar boşanması bir anlam ifade etmemektedir.

Konu ile ilgili deliller yukarıda, ric'î talâkla boşanan kadının talâka mahal olup olmadığı kısmında geçen delillerle benzer olduğu için burada tekrar edilmeyecektir.

Bâin talâkla ile boşanan kadının, iddet içinde talâka mahal olup olmadığına yönelik görüşlerin değerlendirilmesi: Bain talâkla boşanan kadının iddet içinde başkasıyla evlenemeyeceğini ve kadının nafaka ve mesken hakkı olduğunu söyleyen Hanefîler, beynûnet-i kübrâ ile boşanan kadın için de, iddet bitmeden başkasıyla evlenemeyeceğini, iddet sonuna kadar kocasının evinin bir bölümünde kalacağını ve kocasının nafaka yükümlülüğü devam edeceğini söylemektedirler. Kocası ölen kadın da iddet beklemekte ve iddet süresinde kocasının evinde kalmaktadır. Öyle ise iddet içerisinde başkası ile evlenememe, mesken hakkının olması aralarındaki nikâhın devam ettiğini göstermemektedir.

Bain boşama ve beynûnet-i kübrâ ile ayrılanlarda da bahsedilen gerekçeler aynı olmasına rağmen, Hanefîlerin bâin boşamada iddet boyunca evlilik bağı devam ettiği gerekçesiyle, beynûnet-i suğrâ ile boşanan kadının talâka mahal olduğunu söylemeleri yerinde değildir. Zira bu mezhebe göre beynûnet-i kübrâ ile boşanan bir kadın boşanmaya mahal değildir. Öyle ise aynı gerekçelerin olduğu bâin boşamada da kadın iddet içinde boşanmaya mahal olmamalıdır.

---

[251] Ahzâb 33/49.
[252] Hallâf, **Ahkâmu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 132.
[253] Yaman, **İslam Aile Hukuku**, 81; Hallâf, **Ahkâmu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 132; Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 362.

Bain talâkla boşanan kadının iddet müddetince nafaka ve mesken hakkı bulunması Hanefî mezhebine göredir. Hanbelî ve Zâhirîlere göre ne mesken ne de nafaka hakkı vardır. Diğer mezheplerde ise bu konuda farklı görüşler vardır.[254]

Şâfiî mezhebine göre, bâin talâk kesin ayrılık ifade ettiğinden, koca bâin talâkla boşanan eşinin daha iddeti içerisinde kız kardeşi gibi, bir arada evli tutulması haram olan bir kimse ile evlenebilir. Zira bâin ile kesin ayrılık hâsıl olmuştur.[255]

Yemen'de Sana Üniversitesinde İslam Hukuku hocası olan Prof. Ahmet el-Kuleysî her iki tarafın görüşünü beyan ettikten sonra şöyle diyor. "Râcih olan görüş, cumhurun görüşüdür. Çünkü bâin talâkla kadın kocasına yabancı olur. Dolayısıyla yabancı kadına da verilen talâk geçerli değildir."[256]

Bain boşama karı kocanın aralarının tamamen ayrılması demektir. Böyle bir boşamada "İddet içinde nikâh bağı devam ediyor, kadın iddet içerisinde boşanmaya mahaldir." demek yerinde değildir.

Bu konuda Hanefî mezhebinin diğer mezheplerden görüş olarak ayırılma sebebi, Hanefî mezhebinde bain talâk kapsamının genişletilerek, diğer mezheplerin ric'î boşama saydığı bazı hususları bain saymalarından kaynaklanmaktadır. Bu sebepledir ki Hanefî mezhebinde zifaftan önce gerçekleşen ve beynûnet-i kübrâ ile gerçekleşen bain boşamalarda ikinci bir boşama mümkün değildir. Daha çok diğer mezheplerin ric'î boşama saydıkları ancak Hanefî mezhebinde bain sayılan durumlar, boşamaya mahal kabul edilmektedir.

1.1.3. Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında İddet İçindeki Kadının Talâka Mahal Olup Olmadığı

Ahvâl-i şahsiyye kanunlarının bir kısmı iddet bekleyen kadının talâka mahal olmayacağını bir kısmı ise talâka mahal olduğu görüşünü benimsemiştir.

[254] Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 11/529.
[255] Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, 2/96.
[256] Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, 2/39.

1.1.3.1. İddet İçindeki Talâkı Vaki Kabul Etmeyen Kanunlar

Kuveyt,[257] Katar,[258] Körfez Ülkeleri,[259] Birleşik Arap Emirlikleri,[260] Umman[261]Ahvâl-i Şahsiyye Kanunları ve Birleşik Mısır ve Suriye Devleti Ahvâli Şahsiye Kanun Tasarısına[262] göre kadın iddet içinde talâka mahal değildir. Dolayısıyla bir lafızda birden fazla yapılan boşamalar ve peşpeşe yapılan boşamalar geçerli değildir. Boşanma için kadının kocası ile sahih bir evlilik içerisinde olması ve kadının iddet içerisinde olmaması gerekmektedir. Koca, bu şartlara uygun üç ayrı boşama hakkına sahiptir. Bu anlamda hükmen evlilik sayılan iddet içindeki boşamalar geçerli değildir. Kuveyt ve Birleşik Mısır ve Suriye Tasarısının esbâbı mûcibesinde bâin ve ric'î boşanan kadının iddet içinde talâka mahal olmadığı ictihadının tercih edildiği, bu görüşün nakli ve akli deliller açısından daha kuvvetli olduğu ifade edilerek, Kur'ân'dan deliller getirilmekte ve akli olarak talâka talâk eklemede bir maslahat olmadığı, bunun boş bir şey olduğu vurgulanmaktadır.[263] Ayrıca Birleşik Mısır ve Suriye tasarısına göre talâkın şifahi olarak söylenmesi ile talâk meydana gelmemektedir. Boşamanın mahkemedeki görevli memur huzurunda gerçekleşmesi gerekmektedir.[264] Bu maddeye göre boşanmış bir kadının iddet içinde iken bir daha boşanması mümkün olmadığından koca ikinci bir boşama için mahkemeye müracaat edemeyecektir. Koca ancak karısına ric'at ettikten sonra mahkemeye boşamak için tekrar başvurabilecektir.

Ürdün'e göre iddet içindeki kadın talâka mahal değildir.[265] Koca birbirinden ayrı olarak gerçekleşen üç talâka sahiptir.[266] Peşpeşe yapılan talâklar bir talâk olarak

[257]**Kuveyt Ahvali Şahsiyye Kanunu**, 103. Madde
[258] 18. Maddenin 2 ve 4. fıkrası
[259] 84. Madde
[260] 102. Madde
[261] 84. Madde
[262] 77. ve 82. Madde
[263] Bkz. Kuveyt Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu 103. Maddesinin Esbâbı Mûcibesi; **Meşrû' Kânûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Muvahhad li-İklîmeyni'l-Mısr ve's-Sûrî**, 146. Kuveyt ve Birleşik Mısır ve Suriye tasarısının bu konu ile ilgili esbâbı mûcibesinin neredeyse kelimelerinin dahi aynı olduğu görülmektedir. Bu husus, daha sonra çıkarılan Kuveyt esbâbı mûcibesinin daha önce hazırlanan Birleşik Mısır ve Suriye Tasarının esbâbı mûcibesinden alındığını göstermektedir.
[264] 79. Madde
[265] 81. Madde
[266] 82. Madde

geçerli kabul edilmiştir.[267] Daha önceki Ürdün kanununa göre bir mecliste yapılan peşpeşe boşamalar bir boşama sayılmışken farklı meclislerde yapılan boşamalar ise geçerli sayılmaktaydı.[268] Ancak eski kanundaki "farklı meclislerde yapılan boşamaların geçerli sayılması" hükmünün iddet içinde farklı meclislerde yapılan boşamaları kapsayıp kapsamadığı konusu belirsiz kalmıştı.[269] En son çıkarılan kanunda bu kapalılık giderilmiş ve iddet içindeki kadının talâka mahal olmadığı net olarak ifade edilmiştir.

Yemen'e göre iddet içinde fiili veya kavli ric'at olmadan talâka talâk eklenmez. Bu sebeple iddet içinde ric'at olmadan kadın talâka mahal değildir. Bir lafızda birden fazla yapılan boşamalarda da sadece bir boşama geçerlidir.[270] Yemen bu görüş ile Hâdevî mezhebinin görüşünü benimsemiştir.

Mısır'da Ezher tarafından hazırlanan yeni Ahvâl-i Şahsiyye Kanun Tasarısında iddetli kadının talâka mahal olmadığı açıkça yer almaktadır.[271]

Fas kanunu, iddet içerisinde kadının boşanmasının mümkün olup olmayacağı konusunda özel bir madde hazırlamazken sadece boşanmanın mahkemenin murakabesinde gerçekleşebileceğini, bu amaçla kocanın yetkili makam nezdinde şahitlerin huzurunda boşamak için izin alması gerektiğini, izin başvurusundan sonra mahkemenin her iki tarafı barıştırmak için gayret sarf edeceğini, başarılı olmadığı takdirde mahkemenin kocaya boşama izni vereceğini hükme bağlamıştır.[272] Boşamadan sonra koca ric'î talâkta ric'at etmek istediği takdirde iki şahit huzurunda ric'at edip bunu mahkemede tescil ettirmesi gerekmektedir.[273] Bu bilgilerden kadının iddet içerisinde talâka mahal olmadığı, iddet içerisinde kocanın ric'at edip ric'atini tevsik ettikten sonra boşamak için mahkemeye başvuracağı anlaşılmaktadır. Fas eski

[267] 89. Madde
[268] 1976 yılı 61 nolu kanunun 85 ve 90. Maddesi
[269] Semârâ, **Ahkâm ve Âsâru'z-Zevciyye …**, 276-278; Sertâvî, **Fikhu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye,** 146.
[270] 63. Ve 64. Madde. Ayrıca bkz. Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, 2/37.
[271] **Mısır Ezher Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu Taslağı**, 52. Madde. Bkz. https://akhbarelyom.com/news/newdetails/2934123/1/... (30.10.2020)
[272] 78- 88. madde
[273] 124. madde

kanununda ise ric'î talâkla boşanan kadının iddet içerisinde talâka mahal olduğu ifade edilmektedir.[274]

Tunus'a göre "Talâk sadece mahkemede gerçekleşir."[275] Cezayir'e göre kocanın boşanma talebinin hâkime yapması gerektiği ve hâkimin sulh girişiminde bulunmadan boşamanın olmayacağı karara bağlanmıştır.[276] Irak'a göre talâk hakkını kullanmak isteyen kimse aile mahkemesinde boşama davası açarak boşama kararını çıkarması gerekir.[277] Tunus, Irak ve Cezayir'e göre boşanmalar mahkeme huzurunda yapılması gerektiğinden iddet içinde kadın talâka mahal olmamaktadır.

1984 yılında çıkarılan Malezya İslam Aile Hukuku Kanunu'na göre de boşanmak isteyen kocanın mahkemeye başvurması gerekir. Mahkeme dışındaki boşamalar geçerli değildir. 1994'te ise mahkeme dışındaki boşamaların 7 gün içinde mahkemeye getirilmesi gerektiği, mahkemenin boşamayı İslam hukukuna uygun bulduğu takdirde boşamanın geçerli olacağı kanunlaştırılmıştır. Malezya kanununda iddet içinde kadının talâka mahal olup olmadığına doğrudan değinmemektedir. Ancak boşamanın mahkemede nezdinde olacağının ifade edilmesi iddet içinde talâkın olmadığı anlaşılmaktadır.[278] Zira mahkeme evli olanların boşamasına karar verdikten sonra iddet içinde kocanın boşama yapmak için mahkemeye başvurması düşünülemez. Zira mahkeme bunları birbirinden zaten ayırmıştır.

İran Medeni Kanunu, Afganistan Şiî Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu ve Kuveyt Caferi'ye göre iddet içindeki kadın talâka mahal değildir. Zira boşamadan sonra ricat olmadan veya iddet bitmiş ise yeni bir evlilik yapmadan ikinci bir boşama meydan

[274] Fas Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu,1957 yılı, 45. Madde.
[275] 30. Madde
[276] 49. madde
[277] 39. Madde
[278] Malezya'ya göre de boşanmak isteyen kocanın mahkemeye başvurması gerekmektedir. Diğer tarafta boşanmak istiyorsa mahkeme kocaya bir boşama yapmasını öğütler. Yapılan boşama kayıt altına alınır. Fakat taraflardan biri boşanmaya razı değilse karı kocanın aralarının bulunması için mahkeme bir din görevlisinin başkanlığında tercihen akrabalarından hakem heyeti tayin eder. Hakem heyeti tarafları barıştıramazlarsa iş mahkemeye havale edilir. Mahkeme kocaya bir boşama yapmasına izin verir. Şikâk durumunda mahkeme hakem heyetine boşama yetkisi verirse hakem heyeti boşamaya yetkili olup, boşamaya karar verebilir. İsmail Yalçın, **Malezya'da İslam Hukuku uygulamaları: Yeni Gelişmeler ve Problemler (1981-2003)**, (Doktora Tezi, Marmara Üniv. SBE, İstanbul 2004), 63-65, 144, 145.

gelmemektedir.[279] Ayrıca boşama için başka şartlar da vardır. Bütün şartlar meydana gelmeden boşama meydana gelmemektedir.[280] İran'a göre boşama sertifikası olmadan yapılan boşamalar geçersizdir.[281] Kuveyt Caferi Ahvâl-i şahsiyye Kanunu kadının iddet içinde talâka mahal olmasını mümkün görmediğinden bu konuyu kanunlaştırmaya dahi ihtiyaç duymamışlardır. Bunun yerine kadının nasıl boşanması gerektiğini ve şartların yerine getirilmesinden sonra boşamanın olabileceği kanunlaştırılmıştır. Esbâbı mûcibede Caferi Sâdık ve Muhammed Bâkır'dan yapılan rivayetleri delil getirerek bir kimse eşini boşamak istiyorsa eşinin hayız dönemine girmesini bekleyeceği, hayız dönemi bittikten sonra onunla beraber olmadan boşayabileceği ifade edilmektedir.[282]

1.1.3.2. İddet İçindeki Talâkı Vaki Kabul Eden Kanunlar

İddet içinde kadının talâka mahal olduğu konusunda kimi ahvâli şahsiyyeler sadece ric'î talâk iddetine inhisar ederken kimi de hem ric'î hem bâin talâk iddetine şamil kılmaktadır.

1.1.3.2.1. Ric'î Talâk İddetindeki Kadını Talâka Mahal Kabul Eden Kanunlar

Sudan,[283] Moritanya,[284] Libya[285] ve Afgan[286]ahvâli şahsiye kanunlarına göre ric'î talâkla boşanmış kadın iddet içerisinde boşanmaya mahaldir. Bu ahvâli şahsiyyelerde talâkın, sadece sahih nikâh altında ya da ric'î talâk iddetinde olan kadın üzerinde vuku bulacağı ifade edilmektedir. Örneğin Afgan Medenî Kanunu,

[279] Bkz. Afganistan Şii 143. Maddenin 5. Fıkrası ve 148. Madde; İran 1145. Maddenin 4. fıkrası.
[280] Örneğin boşama hayız halinde veya temizlik döneminde kocası ile beraber olmamış olması gerekmektedir. Kuveyt Caferî Ahvâl-i şahsiyye Kanunu 171. Madde; Afganistan Şiî 145.Madde.
[281]Temel (Ed.), **Güncel Uygulamalarıyla İslam Aile Hukuku,** 103; İran 1133. Madde.
[282] Bkz. 159-180. Maddeler ve 171. Maddenin Esbâbı Mûcibesi. Ayrıca Bkz. Irakta 2013 yılında Ca'ferîler için hazırlanan Irak Caferi Ahvâl-i Şahsiyye Tasarısın da bu konuya hiç temas edilmemektedir. Çünkü Ca'ferîlere göre kadının iddet içinde talâka mahal olması söz konusu değildir. Bunun yerine kadının boşanabilmesi için gereken şartları ve bütün bu şartların yerine getirilmesinden sonra boşamanın olabileceği kanunlaştırılmıştır. Bkz. 2013 Irak Caferi Ahvâl-i Şahsiyye Tasarısı 136. Madde.
[283] 135. Madde
[284] 85. Madde
[285] 33. Madde
[286] Kanuni Medeni Afganistan, md 136. "Talâk, sadece sahih nikâh altında ya da ric'î talâk iddetinde olan kadın üzerinde vuku bulur." denmektedir.

"Talâk, sadece sahih nikâh altında ya da ric'î talâk iddetinde olan kadın üzerinde vuku bulur."[287]demek suretiyle bu hususstaki görüşünü ortaya koymuştur. Bu ahvâl-i şahsiyye kanunlarına göre ric'î talâk iddeti gören kadın, talâk mahalli olarak görülmekte, bâin talâk iddeti bekleyen kadın ise talâk mahalli olarak görülmemektedir. Bu görüş Hanefî mezhebi dışındaki üç mezhebin görüşüne muvafık olarak kanunlaştırılmıştır.

Mısır'a göre iddet içinde farklı meclislerde yapılan boşamalar geçerli olduğundan kadının iddet içinde talâka mahal olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bir mecliste yapılan boşamalar ise bir boşama sayılmaktadır. Bir mecliste ve peşpeşe olan boşamalar hakkında kanunda açıklayıcı bir madde olmayıp uygulama bu şekildedir. Mısır Evkaf Bakanlığına bağlı Dâru'l-İftâ'ya göre bir mecliste gerçekleşen farklı üç boşamayla bir talâk vaki olur.[288] Mısır mahkemeleri de bir mecliste peş peşe yapılan birden fazla boşamaları bir talâk saymaktadır. Mısırlı bazı kanun yorumcuları da bu görüştedir.[289] Mısır'da 2019 yılında Ezher tarafından hazırlan yeni Ahvâl-i Şahsiyye Kanun Tasarısında ise iddetli kadının talâka mahal olmadığı yer almaktadır.[290] Ancak bu tasarı yasalaşmamıştır.

Suriye'ye göre ric'î talâkla boşanmış kadın talâka mahaldir.[291] İddet içerisinde farklı meclislerde yapılan boşamalar geçerlidir. Bir mecliste peşpeşe yapılan boşamalar kaç defa söylenmiş ise o kadar geçerlidir. Ancak koca tekid gayesi ile tekrarladığını ifade ederse bu durumda bir talâk olarak geçerlidir.[292]

Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığına göre; "Eşini, bir celsede veya eşinin bir temizlik dönemi içinde bir veya birden fazla boşama sözü söyleyen kişi, eşini bir talâkla boşamış olur." Başkanlığa göre bir temizlik içinde peşpeşe veya farklı meclislerde yapılan boşamalar geçerli olmamakla beraber, farklı temizlik

[287] Kanuni Medeni Afganistan, md 136. Bkz. Hamidullah Qeyam, **Hanefi ve Caferi Mezhepleriyle Mukayeseli Olarak Afgan Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, 35.
[288] https://al-maktaba.org/book/432/559, (23, 04, 2021).
[289] Abdurrahman Sâbûnî, **Şerhu Kanûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyyeti's-Sûriy**, Câmiatu Dımaşk, Dimeşk 1986, 19; a.mlf.,**Medâ Hürriyyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** Dârü'l-Fikr, Beyrut 1968, 264.
[290] Bkz. **Mısır Ezher Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu Taslağı**, 52. Madde.
[291] 86. Madde
[292] 92. Madde. Maddenin 2 ve 3. fırkası

dönemlerinde yapılan boşamalar geçerlidir.[293] Diyanet İşleri Başkanlığı bu görüşü ile diğer ülkelerin görüşlerinden ayrılmaktadır. Diğer ülkeler iddet içinde ya kadının talâka mahal olduğunu ya da mahal olmadığını kabul etmektedirler. Mahal olduğunu kabul edenlerden bazıları da bir mecliste olan boşamaları tek boşama saymaktadırlar. Diyanet İşleri Başkanlığı ise bir taraftan iddet dönemi içindeki her bir temizlik evresinde birden fazla yapılan boşamaları geçersiz sayarken, diğer taraftan üç temizlik döneminin her bir evresinde birer boşama yapılarak üç boşama yapılabileceğini söylemektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı her bir temizlik döneminde birden fazla boşamanın olmayacağı görüşü ile dört mezhebin görüşünden ayrılırken, her bir temizlik döneminde bir talâk verilerek üç temizlik döneminde üç boşamanın olacağı görüşü ile Hanefî Mezhebinin ve İbn Mesud'un görüşünü almıştır.

1.1.3.2.2. Bain Talâk İddetinde Kadının Talâka Mahal Olduğunu Kabul Eden Kanunlar

Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesinin 103. Maddesine göre "Talâkın mahalli nikâhı sahih ile menkûhe veya mutedde olan kadındır."[294] diyerek iddet halindeki kadının talâk mahal olduğunu karara bağlamıştır. Kararnamedeki bu madde Hanefî Mezhebine uygun olarak düzenlenmiş olup gerek ric'î talâk gerekse bâin talâk iddeti içindeki kadının talâka mahal olduğu kabul edilmiştir.

Hanefî Mezhebine göre boşanacak kadın, erkeğin gerçek veya hüküm bakımından eşi olmalıdır. Hanefî Mezhebine göre ric'î veya bâin boşamadan dolayı iddet beklemekte olan kadın iddet süresince hükmen evli sayılmaktadır.[295] Bu sebeple Hanefîlere göre bâin boşama iddetinde kadın boşanmaya mahaldir. Ancak diğer mezheplere göre bâin boşamada ayrılık kesin olarak meydana geldiği için kocanın boşama yetkisi olmayıp kadın boşanmaya mahal değildir.

---

[293] Diyanet İşler Başkanlığı Dini Sorular Komisyonuna sorduğumuz sorunun, 20.11.2007 tarihli ve 20112007111047 kayıt nolu cevabı

[294] **Osmanlı Hukuk-ı Aile kararnamesi,** Yayına hazırlayan: Orhan Çeker, 49.

[295] Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 363.

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu cumhurun görüşünü benimsenerek bâin boşamada zevciyyet bağı sona erdiği, kadının boşanmaya mahal olmadığı görüşünü almıştır.[296]

1.1.3.3. Bir Mecliste Peşpeşe Yapılan Boşamaları Bir Boşama Sayan Kanunlar

İddet içindeki kadının boşanmaya mahal olduğu görüşünde olan ülkelerden bazıları bir mecliste yapılan boşamaları veya peşpeşe yapılan boşamaları bir talâk saymaktadırlar.

Bazı ülkelerin ahvâl-i şahsiyye kanunları bir mecliste yapılan boşamaları ve peşpeşe yapılan üç talâkı, bir lafızda verilen üç talâk gibi bir talâk saymaları ile dört mezhebin dışında bir görüşle amel etmekte ve iddet içinde kadının talâka mahal olduğu meselesinde az da olsa bir genişlik getirmiş olmaktadırlar.

Bu bölümde "Bir mecliste yapılan boşamalar" ve "peşpeşe yapılan boşamalar" şeklinde iki ayrı tabiri kullanmamızın sebebi kanunlarda bu iki kalıbın kullanılmış olmasındandır. Bu iki cümle arasında şöyle bir fark vardır. "Bir mecliste yapılan boşamalar" tabirinde, meclis ne kadar uzarsa uzasın meclis bitmeden yapılan tüm boşamalar bir boşama sayılmaktadır. Bu tabir bir müddeti ifade etmektedir. Ancak "peşpeşe yapılan boşamalar" tabiri ise "boşadım, boşadım, boşadım" şeklinde ardı sıra yapılan ve fazla bir süre geçmeyen boşamaları ifade etmektedir. Bazı kitaplarda "peşpeşe üç talâk" kavramı "üst üste yapılan üç talâk" şeklinde geçmektedir.

Normalde dört mezhebe göre peşpeşe ve bir mecliste verilen talâklar geçerlidir. Ancak aynı mecliste birinci boşamadan sonraki boşamaların tekid maksatlı olduğu iddia edilirse tekid kabul edilir, yeni bir boşama kabul edilmez. Sudan[297] ve Suriye'ye[298] göre ric'î talâkla boşanmış kadın talâka mahal olup, bir mecliste peşpeşe yapılan boşamalar -kaç defa söylenmiş ise o kadar- geçerlidir.

[296] Diyanet İşleri Başkanlığı, **Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar,** 455.
[297] 130. Maddenin c fıkrası ve 131. Madde.
[298] 86, 92. Maddenin 2 ve 3. Fırkası.

Ancak koca tekid gayesi ile tekrarladığını ifade ederse bu durumda bir talâk olarak geçerlidir.

Günümüzde neredeyse bütün ahvâl-i şahsiyye kanunları "bir lafızda üç talâkın" bir talâk sayılacağını ifade etmektedirler. Ancak bir lafızda üç talâkın bir talâk sayılması hükmü bir mecliste peşpeşe yapılan üç boşamayı da kapsamakta mıdır? Hukukçular ve kanunu şerh edenler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Bir mecliste veya peşpeşe yapılan boşamaların hükmünü ayrı ayrı izah eden bir kanun maddesi yoksa kimi hukukçular bir mecliste yapılan peşpeşe üç boşamanın da bir lafızda yapılan üç boşama gibi bir boşama sayılacağını söylerken, kimi hukukçularda bu kapsama girmeyeceğini bunun üç boşama sayılacağını ifade etmişlerdir. Örneğin Muhammed Ebû Zehra peşpeşe yapılan boşamaların bu kanun kapsamında bir talâk sayılacağını, Ali Hafîf ise bir lafızda üç talâk ile ilgili verilen hükmün peşpeşe talâkları kapsamadığını ve peşpeşe verilen üç talâkın bu kanuna göre üç talâk sayılacağını ifade etmektedir.[299]

Mısır'a göre "İşaret veya lafızla sayısal çokluk ifade eden boşamalar sadece bir talâk olarak vaki olur."[300] denmektedir. Bu kanun bir lafızda üç talâkın bir talâk olacağını beyan etmekle beraber, peşpeşe talâkın hükmünü beyan etmemektedir. Mısır'a göre kadın iddet içinde talâka mahal kabul edildiği halde bir meclisteki birden fazla yapılan boşamalar uygulamada bir talâk olarak kabul edilmektedir.[301]

Kadının talâka mahal olmadığı görüşünde olan bazı ülkelerde bu konuya temas etmişler ve özel bir madde çıkarmışlardır. Kuveyt,[302] Katar,[303] Yemen,[304] Ürdün[305] ve Birleşik Mısır ve Suriye Devleti Ahvâli Şahsiye Kanun Tasarısına[306] göre kadın iddet içinde talâka mahal olmayıp peşpeşe yapılan boşamalarda sadece ilk

[299] Sâbûnî, **Medâ Hürriyyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 263-264.
[300] 1929 yılı 25 nolu kanunun 3. Maddesi.
[301] Sâbûnî, **Şerhu Kanûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyyeti's-Sûriy**, 19; Sâbûnî, **Medâ Hürriyyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 264; https://al-maktaba.org/book/432/559, (23.04.2021).
[302] 103. Madde.
[303] 108. Maddenin 2 ve 4. Fıkrası.
[304] 63. Ve 64. Madde. Ayrıca bkz. Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, 2/37.
[305] 89. Madde
[306] 77. Madde.

talâk geçerli olup diğer talâklar geçerli değildir. Fas[307], Tunus[308] ve Irak'a[309] göre talâk sadece mahkemede gerçekleştiğinden peşpeşe verilen talâkların gerçekleşmediği anlaşılmaktadır.

1.1.4. İddet İçinde Kadının Talâka Mahal Olup Olmadığı İle İlgili Değerlendirme

İddet içerisinde talâkın gerçekleşeceğine dair Kur'ân-ı Kerîm'de ve Peygamberin (sav) Sünnette kesin ve sarih bir nass bulunmamaktadır. Ayetlerden anlaşılan husus, boşamadan sonra kocanın hanımına ric'at edebileceğidir. Ric'at, ilk iki boşamada geçerlidir. İddet içerisinde kadının talâka mahal olduğu söylendiği takdirde, iddet içinde yapılan ikinci ve üçüncü talâkla kocanın ric'at imkânı kalkmış olmaktadır ki bu da Kur'ân'da verilen ric'at hakkının ortadan kaldırılması demektir. Kadının iddet içerisinde talâka mahal olduğu görüşü, ric'at hakkını veren ayetler ile uyuşmamaktadır.

Kadının iddet içerisinde talâka mahal olduğu ile ilgili getirilen merfu hadisler ya zayıftırlar, ya da delaleti kat'î olmayan ve konu hakkında delil olamayacak sahih hadislerdir. Kocanın iddet içerisinde eşini boşayabileceği ile ilgili sarih bir nass bize ulaşmamıştır.

Akli delil olarak kocanın mutlak talâk yetkisine sahip olduğunun ve bid'î talâkın geçerli olduğunun ifade edilmesi pek yerinde olmayan delillerdir. Zira bizzat Kur'ân-ı Kerîm ve hadisler kocanın nasıl boşaması gerektiği ile ilgili bir prosedür getirmektedirler. Koca bu prosedüre göre uygun olarak ancak boşayabilmelidir. Kurallar uygulanmak için vardır. Eğer emredilen hususlar yerine getirilmeyecekse ve yasaklanan hususlar da geçerli olacaksa yasaklama ve emretmenin bir manası kalmayacaktır.

Tarih boyunca uygulama, cumhurun görüşüne göre olmuştur. Cumhura göre ric'î talâkla boşanan kadın boşanmaya mahaldir. Bu sebeple dört mezhebe göre de

[307] 124. madde
[308] 30. Madde
[309] 39. Madde

boşanılan kadın iddet içerisinde boşanılabilmektedir. Bu da birçok problemi, anlaşmalı hülleyi ve ailelerin parçalanmasını beraberinde getirmektedir.

Kadının iddet içerisinde talâka mahal olmadığını söyleyenlerin ayetlerden getirdikleri delilleri incelediğinde, üçüncü boşamayı ve zifaf gerçekleşmeyen kadının durumunu ifade eden ayetler hariç Kur'ân'daki tüm talâkların kocaya ric'at hakkı tanımasından ve ric'atsız bir boşama düşünülmediğinden yola çıkılarak, ric'at hakkını yok eden uygulamaların isabetli olmayacağını söyleyebiliriz.

Hadis delillerinde ise bu konuda sarih bir delilleri bulunmamakla beraber bize ulaşan bazı sahih hadislerden yola çıkarak Hz. Ömer döneminden önce üç talâkın bir talâk sayıldığını ancak Hz. Ömer döneminden itibaren üç talâkın taziren geçerli kılındığını söyleyebiliriz. Burada geçerli kılınan üç talâk hem bir lafızda üç talâka hemde peşpeşe veya bir meclisteki üç talâka da olması muhtemeldir. Buradaki üç talâkı sadece bir lafızda üç talâka hasredecek bir durum yoktur. Bir meclisteki üç talâkta ve peşpeşe üç talâkta birinci talâktan sonra verilen ikinci ve üçüncü talâklar iddet içerisinde meydana gelmiş olmaktadır ki bu hadislere göre iddet içindeki bu talâklar geçerli değildir.

Hz. Ömer'in bu ictihad ve uygulamasından sonra sahabenin de buna uygun fetva verdiği ve üç talâkı geçerli saydıkları anlaşılmaktadır ki üç talâkın geçerli kılındığına dair sahabeden birçok mevkûf rivayet gelmiştir. Sahabiler üç talâkın geçerli olduğu ilgili fetvalarını verirken hiç biri "Resûlullâh (sav) döneminde böyle idi." veya "Resûlullâh (sav) böyle hüküm verdi." diyerek Resûlullah'a (sav) dayandırmamışlardır.

Akli delilleri olarak, Şâri'in boşamayı bir defa ile değil, üç defa ile sınırlandırdığını, eğer bir boşamadan sonra iddet içerisindeki ikinci ve üçüncü boşamayı geçerli sayılırsa, bu durumda üç boşamanın bir boşamaya indirilmiş olacağını, zira bu boşamaların hepsi hakikatte bir boşama olacağını söylemişlerdir. Birinci boşamadan sonra yapılan diğer boşamalar tekid nev'indendir. Bu da üç ayrı talâkın veriliş hikmetine münafidir. Pişman olan karı kocaya yeniden bir fırsat vermemektir.

Boşama ailede devam eden bir sıkıntıyı def etmek için meşru kılınmıştır. İddet içerisinde boşamanın bir faydası olmadığı gibi bir zararı def edecek değildir. İhtiyaç bir boşama ile hâsıl olmaktadır.

İddet içindeki ikinci boşamadan dolayı kadın ikinci bir iddet beklememektedir. Kadın sadece birinci boşamanın iddetini beklemektedir. Bu da ikinci boşamanın geçersiz olduğuna delalet etmektedir. Yani talâka ikinci bir talâk eklenemeyeceğini göstermektedir.

İslam dini, getirdiği prensiplerle aile hayatını teşvik etmekte, aile kurumunun korunmasına ve devamına yönelik tedbirler almaktadır. Geçimsizlik karşısında da çözüm yolları göstermektedir. Makâsıd açısından ve aile kurumunun zarar görmemesi için iddet içindeki talâkların geçerli sayılmaması daha uygundur.

İslam'ın aileyi ve namusu koruma ile ilgili getirdiği ilkeler, bir boşamanın istenilen ayrılığı gerçekleştiriyor olması, iddet esnasında boşama sürecinin devam ediyor olması, iddet içinde yapılan tüm boşamaların sadece tekid olduğu ve yeni bir boşamaya sebep olmayacağı görüşünden yola çıkarak iddet içerisinde kadının talâk mahal olmadığını ifade eden görüşün daha isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

1.2. ŞARTA BAĞLANAN TALÂK

Derhal hüküm ifade edip etmemesi açısından talâk üçe ayrılır. Bunlar: müneccez talâk,[310] zamana bağlanan talâk/muzâf talâk[311] ve şarta bağlanan talâk/muallak talâktır.

[310] Müneccez Talâk/Derhal Hüküm ifade eden Talâk: Şarta, zamana, eyleme, mekâna vb. bir şeye bağlanmadan, kişinin eşine "seni boşadım", "sen boşsun" vb. demek suretiyle, derhal boşamayı isteyerek yaptığı boşamadır. Kişinin hanımı hakkındaki bu boşaması anında gerçekleşir. Kişinin boşamayı yaptığında boşamaya ehil, kadının da boşanmaya mahal olması gerekir. Boşamada asıl olan şekil budur. İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk**, Tahkik Muhammed b. Ahmed Seyyid Ahmed**,** Mektebu'l-Menâre, Mekke 1988, 59; Muhammed Ebû Zehra, **el-Ahvâlü'ş-Şahsiyye,** Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 1957, 297;Bilmen, **Hukûku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kâmûsu,** 2/ 232; Muhammed Mustafa Şelebî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'l-İslâm,** ed-Dâru'l-Câmiiyye, Beyrut 1983,514; Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6966; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/347; Döndüren, **Delilleri ile Aile İlmihali**, 388; Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre**, 2/55; Seyyid Sâbık, **Fikhu's-Sünne**, Dâru'l-Feth, Kahire 1999, 3/22; Hallâf, **Ahkâmu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 137; Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd,** 71; Kaşif Hamdi Okur, "İslam Hukukunda Boşama

Modern dönem ahvâl-i şahsiyye kanunlarının aile hukuku alanında yenilik getirdiği hususlardan biri, şarta bağlanan talâk ile ilgilidir. Bu başlık altında şarta bağlanan talâk ile ilgili klasik fıkıh eserlerindeki farklı görüşleri ve delilleri zikredilecektir. Ardından modern dönem ahval şahsiyye kanunlarının bu konuya nasıl yaklaştığı ele alınarak mevzuyla ilgili getirdiği yenilik tespit edilmeye çalışılacaktır.

1.2.1. Şarta Bağlanan Talâk/Muallak Talâk

Şarta bağlanan talâk/muallak talâk; meydana gelmesi, gelecekteki bir işin olmasına veya olmamasına bağlanan talâktır. Bu iş kocanın, hanımının veya üçüncü bir kişinin işi olabilir. Meselâ kocanın eşine "Babanın evine gittiğin takdirde boşsun.", "İçki içersem boşsun.", "Kardeşin bugün yolculuğa çıkmazsa boşsun." demesi durumunda koca, talâkı şarta bağlamış olmaktadır.[312] Bazı müellifler şarta bağlı talâkı kocanın maksadına göre iki kısımda değerlendirmişlerdir.

a. Muallak Yemin/Ta'lîkî Kasem/Şartlı Yemin: Bir işi teşvik etme, bir şeyi engelleme veya bir haberi tekid etmek gayesi ile sözü kuvvetlendirme maksadı ile talâkı yemin gibi kullanmaktır. Kocanın "Şöyle yapar isem/şöyle yapar isen/eğer

---

Yemini (Talâka Yemin) Meselesi", **Hitit Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 8, sayı 15, 9.

311 Zamana Bağlanan Talâk/Muzâf boşama: Yürürlüğe girmesi gelecekteki bir tarihe bağlanan talâktır. Mesela hanımına "Gelecek ayın başında benden boşsun.", "Yarın benden boşsun." gibi sözleri kullanan koca, boşamayı zamana bağlamış demektir. Dört mezhebe göre talâkın, ay, gün ve yıl gibi gelecekteki bir zamana bağlanması geçerlidir. Ebû Zehrâ, **el-Ahvâlü'ş- Şahsiyye,** 297;Şelebî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'l-İslâm,** 514; Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6966; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/347; Döndüren, **Delilleri ile Aile İlmihali**, 389; Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre**, 2/55; Abdurrahman el-Cezîrî, **el-Fıkhu ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa**, Dâru'l-Fecr li't-Turâs, Kahire 2004, 4/321; Bilmen, **Hukûku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kâmûsu,** 2/254-257. Zâhirîler ve Ca'ferîler'e göre ise zamana bağlanan talâk muteber değildir ve hiçbir sonuç doğurmaz. Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî, **el-Mebsût fî Fıkhi'l-İmâmiyye**, Thk. Muhammed el-Bâkır el-Behbevdî, Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, Beyrut trsz, 5 /36;Âmilî, **er-Ravdatü'l-Behiyye fî Şerhi'l-Lumati'd-Dımaşkıyye**, 6/15; Ebu'l-Kasım Necmuddîn Cafer b. Hasen el-Hillî, **Şerâiu'l-İslâm,** Dâru'l-Kârî, Beyrut 2004, 3/10; Fakîh, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye fî Fıkhi Ehli'l-Beyt**, 305; İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/479;Bilmen, **Hukûku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kâmûsu,** 2/257; Sâbık, **Fikhu's-Sünne,** 3/24; Cin, **Eski Hukukumuzda Boşanma,** 59; Hillî, **Şerâiu'l-İslâm,** 3/10; Muhammed Cevâd Mugniyye, **el-Fıkhu alâ Mezâhibi'l-Hamse**, Dâru'l-Cevâd, Beyrut 2000, 413.

312 Bkz. Ebû Zehrâ, **el-Ahvâlü'ş- Şahsiyye,** 297; Bilmen, **Hukûku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kâmûsu,** 2/232; Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6968; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/348; Cin, **Eski Hukukumuzda Boşanma,** 59; Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre**, 2/57.

doğru söylemiyorsam eşim boş olsun." şeklinde boşamayı gerçekleştirme isteği olmaksızın talâkı şarta bağlamasıdır.[313] Kişinin hanımına boşamak için değil evden çıkmasını engellemek için "Eğer evden çıkarsan boşsun." demesi de böyledir.

Bu çeşit talâkta yemine benzerlik vardır. Buna "mecaz yoluyla yemin" adı da verilmiştir.[314] Burada kişinin maksadı talâkın meydana gelmesi değil, işin yapılmasını veya yapılmamasını sağlamak, sözünü kuvvetlendirmektir. Şartlı talâkın yemin olduğu üç husus ile anlaşılır.

1. Maksat teşvik, tekid ve men' ise

2. Şart gerçekleştiğinde cezanın gerçeklemesi aslında istenmiyorsa, bundan hoşlanılmıyorsa

3. Ta'lîk sîğası, yemin gibi anlam ifade ediyorsa, bu durumlarda şartlı talâk yemin ifade etmiş olmaktadır. Şartlı talâkı söyleyen kişide yemin etmiş kabul edilir.[315]

b. Ta'lîkî şart: Şart vuku bulduğunda talâkın gerçekleşmesi istenilen şartlı talâk biçimidir. "Eğer mehrin geri kalan kısmından vazgeçersen boşsun veya bin dirhem verirsen boşsun." derse karısı da alacağı mehirden vazgeçerse veya bin dirhem verirse burada boşama iradesinden başka bir anlam çıkmayacaktır. Kişi karısına "Hırsızlık ettiğin takdirde boşsun." dediğinde, karısına bir ceza olarak veya onunla birlikte yaşamayı çirkin görerek onu boşamaisteği sözkonusudur. Bu

---

313 Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi'**, 3/30; Avâyişe, Hüseyin b. Avde, **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetu'l-Müyessere fî Fıkhi'l-Kitâb ve's-Sünneti'l-Mutahhara,** Mektebetu'l-İslâmiyye, Amman (h) 1429, 5/262; İbn Rüşd el-Kurtubî, **el-Mukaddemât el-Mümehhedât,** 1/576; İbn Kudâme, **el-Mugnî**, 7/434.

314 Döndüren, **Delilleri ile Aile İlmihali**, 389; Sâbık, **Fikhu's-Sünne**, 3/22; Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6968; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/348, 349; Bilmen, **Hukûku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kâmûsu,** 2/232; Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre**, 2/57. Kimi de buna "şarta yemin" diye de isimlendirmiştir. Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd,** 72.

315 Müsâid Abdullah İbn Hamdu'l-Hekîl, "İn'ikâdu'l-Yemîn bi-Sîgati't-Ta'lîk", **Mecelletü'l-Cemiyyeti'l-Fıkhiyyeti's-Suûdiyye,** Sayı: 42, 573; Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/484.

şekildeki şarta bağlamalarda, yemin manası olmayıp, haber verme ve sonucun gerçekleşmesini isteme manası vardır.[316]

Genelde halk arasında şarta bağlı yapılan boşamalar, birinci kısımda ifade edilen şekliyle yemin gibi kullanılmaktadır. Boşama niyeti ile şarta ta'lîk edilmesi istisnai durumlardır.

Şarta bağlanan talâk hakkında Kitab ve Sünnete bir nass olmadığından bu konuda ihtilaf edilmiştir. Kimi Kur'ân ve Sünnete geçmediğinden bu talâkı lağv saymış, kimi yemin maksadı ile kullanan kimse için maksadına bakarak yemin saymış, kimi de lafzın zahirine bakarak boşamayı geçerli saymıştır. Bu konuda üç görüş bulunmaktadır. Şimdi bu görüşleri delileri ile ele alacağız.

1.2.1.1 Şarta Bağlanan Talâkı Geçerli Sayanlar

Hanefîler,[317] Mâlikîler,[318] Şâfiîler[319] ve Hanbelîlere[320] göre şarta bağlanan talâk geçerlidir. Dolayısıyla şart gerçekleşince talâk da meydana gelir. Eğer şart gerçekleşmezse talâkta meydana gelmez.[321]

Zeydîlere göre de şarta bağlı talâkta şart gerçekleştiğinde boşama gerçekleşir.[322] Mekâna bağlanan talâkta "Mescidde boş ol." dediğinde derhal boş olur.[323] Bu görüşleri ile Hanefî Mezhebi ile mutabıktırlar.

---

[316]Bkz. İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/64, 65; Sâbık, **Fikhu's-Sünne**, 3/22-23; Avâyişe, **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetu'l-Müyessere …,** 5/262; Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/488.

[317] Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi',** 3/30-36, 126; Fahruddîn Osman b. Ali ez-Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik,** Dâru'l-Kutubi'l-İslâmî, Kahire 1313, 2/231;Mergînânî, **el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî,** 1/244-247.

[318] İbn Rüşd el-Kurtubî, **el-Mukaddemât el-Mümehhedât**, 1/576; Abdüsselâm b. Saîd Tenûhî Sahnûn (ö. 240/854), **el-Müdevvene,** Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994 (Dış kapakta yazar adı: Malik b. Enes Mâlik b. Enes (ö.179/795), 2/60.

[319] Şâfiî, **el-Ümm,** 5/199; Mâverdî, **el-Hâvi'l-Kebîr,** 15/391; Nevevî, **el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb,**17/152; Şirbînî, **Mugni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc,** 4/534-570.

[320] İbnKudâme, **el-Mugnî**, 7/374, 434.

[321] Haraşî, **Şerhu Muhtasar Halîl,** 4/60; İbn Rüşd Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Hafîd, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesıd**, Dâru'l-Marife, Beyrut 2000, 3/120; Cezîrî, **el-Fıkhu ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa,** 4/323**;** Keskin, **Büyük Şafiî İlmihali,** 565; Döndüren, **Delilleri ile Aile İlmihali**, 389, 391; Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6972; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/ 351; Şeltût - Sâyis, **Mukârenetü'l-Mezâhib fi'l-Fıkh**, 108.

[322] Ansî, **et-Tâcü'l-Müzehheb li Ahkâmi'l-Mezheb**, 2/129, 130, 139-141, 144-145; Müeyyed Billah, **Şerhu't-Tecrîd fi Fikhı'z-Zeydiyye,** 3/286.

İbâzîlere göre talâk şarta bağlandığında şartın gerçekleşmesi ile talâk gerçekleşir.[324] Yabancı bir kadına "Seninle evlenirsem boş ol." dendiği takdirde evlendiğinde boş olmaz. Çünkü talâk ancak nikâhtan sonra olur.[325]

Şarta bağlı talâkı geçerli sayanlara göre, eğer şart o esnada mevcutsa, boşama derhal meydan gelir. Örneğin "Dün evden çıkmış isen boşsun" denilmesi durumunda dün evden çıkmış ise boşama derhal meydana gelir. Eğer şart mümkün olmayacak bir şey ise örneğin "Havada uçarsan boşsun." derse böyle bir şart geçersiz olup boşama meydana gelmez.

Boşamanın şarta bağlandığı esnada ve şartın gerçekleştiği esnada kadının boşanmaya mahal olması gerekir. Bir kimse yabancı bir kadına "Filan ile konuşursan boşsun." derse, bu kadın denilen kimse ile konuşsa da boşama gerçekleşmez. Çünkü aralarında bir evlilik bağı yoktur. Sonradan bu erkek bu kadınla evlense de kadın o kişi ile konuşsa yine boşama gelmez. Çünkü boşamanın şarta bağlandığı sırada kadın boşanmaya mahal değildir.[326]

Ancak koca boşamayı evliliğe bağlarsa örneğin kişinin yabancı bir kadına "Seninle evlenirsem boş ol." deyip sonradan bu kadınla evlenirse bu durumda Hanefî ve Mâlikîlere göre talâk meydana gelir. Çünkü boşamayı evliliğe bağlamıştır. Evlilik bağı oluştuğu anda boşama gerçekleşir. Şâfiî ve Hanbelîlere göre talâk meydana gelmez. Zira kişi boşamayı telaffuz ettiği anda malik olmadığı bir kadını müneccez olarak boşayamayacağı gibi ta'lîken de boşayamaz.[327]Hz. Peygamber (sav) "Nikâhtan önce boşama yoktur."[328] ve "İnsanoğlu sahip olmadığı bir şeyi adar, azad

---

[323] Ansî, **et-Tâcü'l-Müzehheb li Ahkâmi'l-Mezheb**,2/143.

[324] Semînî, **Kitâbu'n-Nîl ve Şifâu'l-Alîl,** 2/443;Ettafeyyiş, **Şerhu Kitâbi'n-Nîl ve Şifâi'l-Alîl,** Dâru'l-Feth**,** 7/467; İbn Ali, **Mevsûatü Âsâri'l-İmâm Câbir b. Zeyd el-Fıkhıyye**, 2/855.

[325]Nureddin es-Sâlimî, **Şerhu'l-Câmii's-Sahîh,** (İbâzîlere ait el-Mektebetu'ş-Şâmile programı, Versiyon 3.47),3/70.

[326] Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6971; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/349, 350; Döndüren, **Delilleri ile Aile İlmihali**, 390, 391; Sâbûnî, **Şerhu Kanûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyyeti's-Sûriy**, 2/31.

[327]Abdülganî el-Guneymî el-Meydânî, **el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb**, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, 3/46; Sa'dî, **et-Talâk ve Elfâzuhu'l-Muâsıra fî Dav'i'l-Fikhı'l-İslâmî**, 103; San'ânî, **Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûği'l-Merâm,** 3/47;Mergînânî, **el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî,** 1/243; Sertâvî, **Fikhu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye,** 145; Gandûr, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye …**, 399.

[328]İbn Mâce, Talâk, 17; Ebû Dâvûd, Talâk, 7; Ahmed b. Hanbel, **Müsned,** 2/ 207.

eder ve boşarsa bunlar hükümsüzdür."[329] diyerek bu tasarrufun sonuç doğurmayacağını açıkça beyan etmiştir. Dolayısıyla bir kişinin henüz evlenmediği bir kadın üzerinde boşama tasarrufu söz konusu olamadığından yapılan şartlı talâkında herhangi bir geçerliliği yoktur. Koca hanımına "Eğer filan yere gidersen boşsun." derse ardından başka bir sebeple boşama vuku bulup, kadın iddeti bittikten sonra kocasının dediği yere giderse boş olmaz çünkü kocası ile aralarında evlilik bağı yoktur.

Talâkın gerçekleşmesi bazen bir mekâna bağlanabilmektedir. Meselâ kocanın karısına "İstanbul'da boş ol.","Ahmed'in evinde boş ol.", "Gökte boş ol." gibi sözler söylenmesi durumunda talâk mekâna bağlanmış olmaktadır. Hanefî Mezhebine göre, talâk isteği bir yer şartına bağlanınca talâk hemen meydana gelir. Çünkü talâkın bir yere tahsis edilmesi söz konusu olmayıp, yani filan yerde talâk meydana gelip filan yerde meydana gelmemesi diye bir şey yoktur. Talâk verildiği her mekânda geçerli olur. Ancak koca "Ahmed'in evinde boş ol", "İstanbul'da boş ol" sözünden eğer "Ahmed'in evine gittiğinde boş ol", "İstanbul'a gittiğin zaman boş ol." manasını kast ettiğini söylerse bu iddiası diyaneten kabul edilir. Yani müftü buna göre fetva verir. Ancak mahkeme tarafından bu, kabul edilmez.[330]

Şartlı boşamanın ikrah altında söylenmesi halinde, Hanefîler'e göre bu geçerli olup diğer mezheplere göre hem yemin hem talâk bağlamında bir sonuç doğurmamaktadır. Zira diğer üç mezhebe göre ikrah ile talâk meydana gelmemektedir.[331] Nitekim Hz. Peygamber (sav) "Kuşkusuz Allah, ümmetimden yanılma, unutma ve yapmaya zorlandıkları şeyin hükmünü kaldırmıştır."[332] buyurmuştur.

---

[329]Bkz. Ebû Dâvûd, Talâk, 7; İbn Mâce, Talâk, 17; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, 2/207.

[330] Bkz.İbnu'l-Hümâm Kemâlüddîn Muhammed b. Abdulvâhid es-Sivâsî, **Fethu'l-Kadîr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut trsz, 4/24; Serahsî, **Mebsû**t, Dâru'l-Ma'rife6/116, 117; a.mlf. **Mebsût,** Gümüşev Yayıncılık, 6/180; Bilmen, **Hukûku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kâmûsu,** 2/255; Cin, **Eski Hukukumuzda Boşanma,** 59.

[331] Hanefîlere göre ikrah halindeki kişinin boşaması geçerlidir. Serahsî, **Mebsût,** Dâru'l-Ma'rife, 24/41,42; a.mlf. **Mebsût,** Gümüşev Yayıncılık, 24/61, 62; Bardakoğlu, "İkrah", 22/35; Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/328; https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/4476/sarta-bagli-bosama--muallak-talâk- (03.09.2020)

[332]İbn Mâce, Talâk, 16; Bkz. Buhârî, Talâk, 11; Müslim, Îmân, 201; Ebû Dâvûd, Talâk, 16; Tirmizî, Talâk, 8.

Klasik anlayışa göre talâkın ta'lîki bir çeşit yemin olup,[333] kişi yeminden rucû' edemeyeceği gibi talâkı şarta bağlayan kimsede, bu ta'lîkinden rucû edemez.[334] Bu sebeple talâkı şarta bağlayan kimse ardından pişman olsa bile, koyduğu bu şartı iptal edemez.

Bu görüş sahiplerine göre muallak talâkın geçerli olduğuna dair icmâ' vardır. Birçok âlim bu icmâyı nakletmiştir. İcmâ-ı ümmet hata üzere birleşmez. Dört mezheb bu meselede ittifak etmişlerdir.[335] Bu konudaki delilleri Kur'ân, Sünnet ve akli olmak üzere üç alt başlıkta toplamak mümkündür.

1.2.1.1.1. Kitap

✓ Kur'ân'daki talâk ile ilgili ayetler mutlak olup, bu ayetlerde derhal boşama (müneccez) ile şartlı boşama arasında bir ayrım yapılmamış ve talâkın meydana gelmesi herhangi bir şeyle kayıtlanmamıştır. Kural olarak mutlak olan bir hüküm, bir şeyle kayıtlandığına dair bir delil bulunmadığı sürece onunla mutlak olarak amel edilir. Mutlak olan bu ayetlerde kocaya nasıl boşayacağı konusunda bir sınırlama getirilmemiştir. Bundan dolayı kocanın ister tencîz suretiyle ister ta'lîk suretiyle veya bir başka şekilde dilediği gibi talâk verme hakkı vardır.[336]

✓ "Ey iman edenler! Akitlerin (gereğini) yerine getirin."[337] ayetine göre yapılan akitlerin gereğini yapmak gerekir. Ta'lîk, insanın sözü ve niyeti ile sorumluluk üstlendiği ve şarta bağladığı bir akittir. Bu akdin gereğini yapmak vaciptir. Talâk şarta bağlanıp şart gerçekleştiğinde, talâkın vukuu ile akdin gereği yerine getirilmiş olur. O halde ta'lîk şeklinde verilen talâk, muteber bir talâktır.[338]

---

[333] İbn Kudâme, **el-Mugnî**, 7/434.

[334] İbn Âbidîn Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülaziz, **Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1992, 3/342.

[335] Subkî, **ed-Durretü'l-Mudiyye fi'r-Reddi alâ İbn Teymiyye**, 11-13; Ebu'l-Hasen Takiyyuddîn Alî b. Abdülkâfî es-Subkî, **en-Nezerü'l-Muhakkik fi'l-Hilfi bi't-Talâki'l-Muallak,** Matbaatü't-Terakkî, Şam 1347, 57. Bkz. Kevserî, Muhammed Zâhid, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 55.

[336] Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6972; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/351; Döndüren, **Delilleri ile Aile İlmihali**, 389; Şeltût - Sâyis, **Mukârenetü'l-Mezâhib fi'l-Fıkh**, 108.

[337] Mâide, 5/1.

[338] Şeltût - Sâyis, **Mukârenetü'l-Mezâhib fi'l-Fıkh**, 108; Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6973; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/351; Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre,** 2/57.

1.2.1.1.2. Sünnet

✓ Hz. Peygamber, "Müslümanlar şartlarına bağlıdırlar."[339] buyurmuştur. Koca, talâkı bir şarta bağladığında şart gerçekleştiğinde bu hadise göre talâkında gerçekleşmesi gerekmektedir.[340] Zira Müslümanlar koydukları şartlara bağlıdırlar, gereğini yaparlar.

Şarta bağlı talâkın câiz ve geçerli olduğunu ifade eden sahâbe ve tabiîn fetvaları da vardır. Bunlar:

✓ İbn Ömer: Bir adamın eşine "Evden çıkarsan kesin olarak boşsun."demesi ilgili olarak "Eğer çıkarsa kocasından kesin olarak boşanmış olur, eğer çıkmazsa bir şey gerekmez."[341] demiştir.

✓ İbn Mesûd: Eşine "Şöyle şöyle yaparsan boşsun" diyen ve eşi de belirtilen şeyi yapan adam hakkında "Karısı bir talâkla boş olmuş olur. Ancak kocası onun üzerinde başkalarından daha fazla hak sahibidir."[342] demiştir.

✓ Ebû Zer el-Gıfârî'nin hanımının Kadir gecesi ile ilgili bir soruda ısrar etmesi üzerine, ona "Bir daha sorarsan boşsun." dediği rivayet edilmiştir.[343] Bu hadis bir şeyden engelleme gayesi ile boşamaya ta'lîk edilmiştir.

✓ Hz. Âişe'den şöyle rivayet edilmiştir: "Ne kadar büyük olursa olsun her yemine keffaret gerekir. Ancak azat etme ve talâk hariç (bu ikisinden kurtuluş yoktur)."[344]

✓ İbrahim en-Nehaî[345] ve Saîd b. Müseyyeb'e göre şartlı talâk geçerlidir.[346]

---

[339] Buhârî, İcâre, 14; Tirmizî, Ahkâm, 18; Ebû Dâvûd, Akdiye, 12.

[340] Benî Ahmed, **Muhâlefetü'l-İmâm İbn Hazm ez-Zâhirî li'l-Eimmeti'l-Erbaa fî Fıkhi'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye ve'l-Muâmelât**, 191; Şîrâzî, **el-Mühezzeb fî Fikhı'l-İmâmi'ş-Şâfiî,** 3/21.

[341] Buhârî, Talâk 10.

[342] Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ,** 7/356.

[343] İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/49; Şeltût - Sâyis, **Mukârenetü'l-Mezâhib fi'l-Fıkh**, 109; Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6973; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/352; Subkî, **ed-Durretü'l-Mudiyye fi'r-Reddi alâ İbn Teymiyye,** 17 (Bu rivayeti hadis kitaplarında bulamadık).

[344] Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6973; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/352; Subkî, **ed-Durretü'l-Mudiyye fi'r-Reddi alâ İbn Teymiyye,** 17; İbn Abdilber, **et-Temhîd,** Vizâretü Umûmi'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Mağrib 1387, 20/90.

[345] Abdürrezzak, **Musannefu Abdirrezzâk**, 6/225.

[346] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/477.

✓ Ebû Zinâd'dan[347], Medine'deki fakihlerin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bir adam karısına 'Geceye kadar evden çıkarsan boş ol' derse, kadın da geceden önce evden çıkarsa boş olmuş olur."[348]

✓ Urve b. Zübeyr'den şöyle rivayet edilmiştir: Zübeyr b. Avvâm, eşi Esmâ bnt. Ebû Bekr'i dövdüğü esnada Esmâ bağırmış, Abdullah b. Zübeyr de annesinin sesini duyması üzerine annesini babasının elinden kurtarmaya gelmişti. Zübeyr, Abdullah'a, "Eğer annene yardım edersen annen boş olsun." demesi üzerine babasının boşama tehdidine aldırmadan Abdullah annesini kurtarmıştı. (Şartlı talâk sebebiyle) Zübeyr eşinden boşandı."[349] Zübeyr boşamayı şarta bağladığından, şart gerçekleşmesi sebebi ile eşinden boşanması gerçekleşmiştir.

Bütün bu rivayetler şarta bağlanan talâkın, şart gerçekleşince meydana geleceğini göstermektedir. Sahâbe bu görüştedir. Sahabenin kavli de hüccettir.[350] Ayrıca birçok tabiîn büyüğünden bu görüş nakledilmiştir.[351]

1.2.1.1.3. Aklî Delil

✓ Talâkın tencîzen/derhal verilmesi bir ihtiyaç olduğu gibi; kadına gözdağı vermek, onu terbiye etmek ve yola getirmek için de talâkın bir şarta bağlanmasına ihtiyaç duyulabilir. Bu durumda kadın şarta aykırı hareket ederse kendisini cezalandırmış olur.[352] Eğer koca sorumsuzca bir şart koşmuş ise, şart gerçekleşirse koca da bu davranışının cezasını çekmelidir.

✓ Iskat tasarrufları, şarta ve zamana bağlanabilen tasarruflardır. Boşanma, kocanın evlenme ile karısı üzerinde elde ettiği haklardan olup bu haktan vazgeçmesi bir ıskat tasarrufudur. Bu sebeple boşanma şarta ve belli bir zamanın gelmesine bağlanabilir. Belli bir süreye ve şarta bağlanan azat etme, efendisinin ölümüne bağlanan köle azadı (tedbir muamelesi) ve borçtan ibranın şarta bağlanması

---

[347] Hadis hafızı ve fakih tabiîdir. Ali Osman Koçkuzu, "Ebü'z-Zinâd", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, Cilt No: 10, İstanbul 1994, 10/354.

[348] Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ,** 7/356.

[349] Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul 1983, 1/121; Ebû Mâlik Kemal b. es-Seyyid Sâlim, **Sahîhu Fıkhi's-Sünne ve Edilletuhû ve Tavdîhu Mezâhibi'l-Eimme**, el-Mektebetü't-Tevfîkiyye, Kahire 2003, 3/303.

[350] Subkî, **ed-Durretü'l-Mudiyye fi'r-Reddi alâ İbn Teymiyye,** 17.

[351] Subkî, **ed-Durretü'l-Mudiyye fi'r-Reddi alâ İbn Teymiyye,** 18.

[352] Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6974; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/352.

nasıl geçerli ise aynı şekilde talâkında şarta bağlanması caizdir, geçerlidir. Bir kimse borçlusuna "Şu işi yaparsan bana olan borcundan ibra ettim." derse, o da işi yapsa borç düşer. Talâkta bunun gibidir.[353]

✓ Boşamanın şarta bağlanması kocanın eşi üzerindeki otoritesini artırıcı bir unsurdur. Koca eşinin davranışlarını düzeltmesi için talâkı ta'lîk edebilir. Şayet eşi bu şarta riayet ederse talâk gerçekleşmez ve evlilik hayatı devam eder. Eşi bu şarta riayet etmezse bu bir anlamda ayrılmayı tercih ediyor demektir.[354]

✓ Şarta bağlı boşamada bir şeyin yapılmasına teşvik veya engelleme anlamı vardır. Bu mananın bulunması onu hakiki yemine dönüştürmez. Bundan dolayı fakihler yemine benzediğinden mecazî yemin demişlerdir. Dolayısı ile yeminin hükümlerini alamaz. Şart gerçekleştiğinden boşama gerçekleşir.[355] Sübkî bunu şöyle ifade etmektedir. "Talâkın ta'lîki şeklinde bir yemin yoktur. Mana itibari ile yemin gibi olduğundan mecazen buna yemin denmiştir. Yemin hükümlerinin altına girmemektedir."[356]

✓ Bu görüş ihtiyata uygun olan görüştür. Boşama gerçekleşmeyeceğini söyleyenler, insanları boşamanın ciddiyetinden uzaklaştırmakta ve Allah'ın sınırlarını aşmada cüret vermektedirler. Talâk ciddi bir hadisedir. "Sakın Allah'ın ayetlerini eğlenceye almayın."[357] ayeti bu şekilde boşamaların basitleştirilmesini reddediyor. Boşamanın geçerli olmadığı söylendiği takdirde, kocalar ağzına geldiği şekilde defalarca boşayabilmekte ve Allah'ın boşanma konusundaki ayetlerini eğlenceye almış olmaktadırlar.[358]

✓ Koca mutlak olarak boşamaya yetkilidir. Koca bu yetkisini derhal kullanabileceği gibi şarta da bağlayabilir. Nasslar bu konuda bir sınırlama koymamıştır. Takiyyuddîn es-Sübkî, "Kişi bir şeye teşvik, bir şeyi engellemek veya bir şeyi tasdik için yemin niyeti ile boşamayı şarta bağlarsa ve şart gerçekleşirse

---

[353] Nevevî, **el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb,** 17/152; Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6974; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/352; Döndüren, **Delilleri ile Aile İlmihali**, 388; Hallâf, **Ahkâmu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 137; Cin, **Eski Hukukumuzda Boşanma,** 58; Ebu'l-Ayneyn Bedrân, Ahkâmu'z-Zevâc ve't-Talâk fi'l-İslâm, Matbaatü Dâri't-Te'lîf, Mısır 1961, 237.

[354] Okur, "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi",12.

[355] Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 2/69.

[356] Subkî, **en-Nezerü'l-Muhakkik fi'l-Hilfi bi't-Talâki'l-Muallak**, 57.

[357] Bakara 2/231.

[358] Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 2/68, 69.

boşamada gerçekleşir. Boşama erkeğin takdir ve tasarrufunda olup müneccez ve muallak şekilde gerçekleştirebilir." demektedir.[359]

✓ Muallak talâk, sarih boşama biçimidir. Sarih boşama nasıl geçerli ise muallak talâkta öyle geçerlidir.[360] Burada boşamayı ifade için açık sözler kullanılınca niyete bakılmaz. Boşamanın kendisine bağlandığı şartın gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılır.[361]

✓ Talâkın ta'lîki ile her ne kadar bir şeyi yaptırmak veya engellenmek isteniyorsa dahi burada kasıtlı bir şekilde talâkın talebi söz konusudur. Talâk kast edilerek şart söylenmektedir. Şart gerçekleştiğinde, kocanın maksadı olan talâkta vuku bulacaktır.[362]

✓ Kişinin koştuğu şartın, gerçekleşmesi ile kendine lazım kıldığı şeyin gereğini yapması gerekmektedir.[363]

Kuleysî, "Ahkâmu'l-Üsre" adlı kitapta tarafların görüşlerini serdettikten sonra cumhurun görüşünü tercih ettiğini söylüyor. Ona göre, boşamayı şarta bağlayan kimse ister boşamaya niyet etsin veya etmesin, boşamayı şarta bağlamak sarih talâk biçimidir. Kocanın karısına söylediği "Eğer evden çıkarsan boşsun." cümlesi sarih boşama ifadesidir. Kocanın bununla eşini tehdit etmek istediğini, evden çıkmasını istemediğini beyan etmesi bir anlam ifade etmez. Zira itibar sarih lafzadır.[364]

Zekiyyüddîn Şa'bân da[365] bu görüştedir. Suûd'daki fetva komisyonu da bu görüşe uygun karar almıştır.[366]

---

[359] Subkî, **en-Nezerü'l-Muhakkik fi'l-Hilfi bi't-Talâki'l-Muallak**, 57.
[360] Subkî, **Nakdu'l-İctimâ ve'l-İftirâk fî Mesâili'l-Eymân ve't-Talâk**, 45.
[361] Döndüren, **Delilleri ile Aile İlmihali**, 392; Acar, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, 256.
[362] Subkî, **en-Nezerü'l-Muhakkik fi'l-Hilfi bi't-Talâki'l-Muallak**, 57.
[363] İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk,** 61; Abdurrahmân el-İmrânî, "el-Halfu bi't-Talâk Metâ Yeka'", **Elve'yu'l-İslâmî**, 1423 (h), sayı: 441, 69; Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/486.
[364] Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 2/68, 69.
[365] Sâlim el-Behnesâvî, **Kavânînü'l-Üsre Beyne Aczi'n-Nisâ ve Da'fi'l-Ulemâ**, Dârü'l-Kalem, Kuveyt 1984, 252.
[366] İmrânî, "Hel Yuhteseb et-Talâkü'l-Muallak alâ Şart?", 82.

1.2.1.2. Şarta Bağlanan Talâkı Geçerli Saymayanlar

Zâhirî[367] ve Caferîlere[368] göre hangi suretle olursa olsun bir şarta bağlanan talâk, bu şart gerçekleşse bile meydana gelmez. İbn Hazm,[369]Dâvûd ez-Zâhirî[370] ve İmam Şâfiî'nin ashabından Ebû Abdurrahman b. Yahya b. Abdilazîz[371] şartlı talâkı geçerli saymamıştır. Buradaki şartın yemin manasında olup olmaması da sonucu değiştirmez. Ta'lîk şeklinde söylenen cümle ise hükümsüz, boş bir cümledir. Evlilikte nasıl sadece müneccez sîğa geçerli ise talâkta da sadece müneccez sîğa geçerlidir.[372]Allah Teâlâ boşamanın belli bir şekil üzerine yapılmasını istemiştir. Bu şekle uymayan boşamalar geçerli değildir.[373]

Hz. Ali, Şureyh, İkrime, Atâ ve Tâvûs'a göre şarta bağlanan talâk geçerli olmayıp, böyle bir şart boş bir sözden ibarettir.[374]

---

[367] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/476-483; Şeltût - Sâyis, **Mukârenetü'l-Mezâhib fi'l-Fıkh**, 108; Bilmen, **Hukûku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kâmûsu,** 2/240; Sâbık, **Fikhu's-Sünne,** 3/23; Döndüren, **Delilleri ile Aile İlmihali**, 392,393.

[368] Mugniyye, **el-Fıkhu alâ Mezâhibi'l-Hamse**, Dâru'l-Cevâd, Beyrut 2000, 413;Mugniyye, **Fikhu'l-İmâm Ca'feri's-Sâdık**, İntişârâtü Kudsî Muhammedî, Kum Trsz, 9; Şelebî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'l-İslâm,** 516; Acar, Talâk", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** 39/497; Fidan, **İslam Hukukuna Göre Boşamada İrade ve Beyan Uygunluğu**, 36. Ayrıca bkz. Âmilî, **er-Ravdatü'l-Behiyye fî Şerhi'l-Lumati'd-Dımaşkıyye**, 6/15; Et-Tûsî, **el-Mebsût fî fıkhi'l-İmâmiyye**, 5/14, 20, 36, 43; Hillî, **Şerâiu'l-İslâm,** 10; Ebû Zehra, **İmam İbn Teymiyye**, 409.

[369] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr, 9/476-483.

[370] İbn Teymiyye Dâvûd ez-Zâhirî'nin bu görüşte olduğunu söylemektedir. İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/224; Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/486.

[371] İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/71; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İgâsetü'l-Lehfân min Mesâyidi'ş-Şeytân,** Dârü't-Takvâ li't-Turâs, 169; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn,** 3/54, 4/78; Muhammed İbn Ma'cûz, **Ahkâmü'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye Vifka Müdevveneti'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye,** Matbaatü'n-Necâhi'l-Cedîde, Dârülbeyzâ1998, 1/197; **Meşrû' Kânûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Muvahhad li-İklîmeyni'l-Mısr ve's-Sûrî,** (76. Maddenin açıklanmasında), 142.

[372] Benî Ahmed, **Muhâlefetü'l-İmâm İbn Hazm ez-Zâhirî li'l-Eimmeti'l-Erbaa …**,192; Şelebî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'l-İslâm,** 516; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 4/78.

[373] Benî Ahmed, **Muhâlefetü'l-İmâm İbn Hazm ez-Zâhirî li'l-Eimmeti'l-Erbaa …**,180; İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,**Dâru'l-Fikr, 9/478; Şeltût - Sâyis, **Mukârenetü'l-Mezâhib fi'l-Fıkh**, 109-112; Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/485.

[374] Aydın, "Aile Hayatı", 2/232; Şeltût - Sâyis, **Mukârenetü'l-Mezâhib fi'l-Fıkh**, 109; Abdürrezzak, **Musannefu Abdirrezzâk**, 6/406; İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr**, Dâru'l-Fikr, 9/478; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/53; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, 1, 364; Acar, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, 257;Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 392; Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6974; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/352; İbn Hamdu'l-Hekîl, "İn'ikâdu'l-Yemîn bi-Sîgati't-Ta'lîk"**,** 563.

Bazı kitaplarda sahabe ve tabiinden bazı kimselerin ismi verilerek şarta bağlı talâkı geçerli saymadıkları ifade edilmektedir.[375] Ancak bunu doğrulayacak bir hadis kaynağı ve rivayet olmadığından bu görüşün onlara nisbet edilmesi yeterli değildir. Bu sebeple bu isimleri zikretmeyi gerek görmedik.

Şâfiîlerden Kaffâl (ö. 417/1026) bu görüşte olduğu söylenmiştir.[376]Ancak doğrusu sadece "… talâk bana gereksin." şeklindeki biçimi ile talâk meydana gelmeyeceğidir. Bunun dışındaki suretlerde meydana geleceğidir.[377]

Kimi âlimler de şarta bağlı talâkların Hz. Peygamber devri sonrası ortaya çıkması sebebi ile bu çeşit boşamayı bid'î boşama olarak nitelendirmişlerdir.[378] Bu görüş günümüzde İslam Hukukçuları arasında yayılan ve kabul gören bir görüştür.

Caferîlere göre şartlı talâkta edat olsun olmasın tüm şartlı talâklar geçerli değildir.[379]Ayrıca boşanan kadında bulunması gereken şartlardan biri de kadının bilfiil evli olması gerekir. Kişinin evli olmadığı kimseler için "Seninle evlenirsem boşsun.", "Evleneceğim bütün kadınlar boştur" şeklinde yaptığı boşamalar icmâ ile lağv sayılır, geçerli değildir.[380]

Bu görüş sahiplerinin dayandığı Kur'ân, Sünnet ve akli delilleri şöyledir.

1.2.1.2.1. Kitap

✓ Talâk süresi birinci ayetinde ve hadislerde boşamanın kadının temizlik dönemlerine dikkat edilerek, temizlik dönemi içinde boşanması gerektiği bildirilmektedir. Boşamayı şarta izafe eden biri, bu boşamanın kadının temizlik veya hayız dönemine denk gelip gelmeyeceğini bilemez. Bu şekildeki boşama rastgele bir

---

[375] Aşşâ Gessân, **ez-Zevâc ve't-Talâk ve Teaddüdü'z-Zevcât fi'l-İslâm,** Dârü's-Sakafî, Beyrut 2004, 144.
[376] Ebû Zehra, **el-Ahvâlü'ş-Şahsiyye,** 301-302;
[377] Zikredilen cümlede talâk, kadına izafe edilmemiştir. Kadına izafe edilmeyen talâk geçerli değildir İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/217; İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk,** 61,100; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/54; Ebû Zehra, **el-Ahvâlü'ş-Şahsiyye,** 301-302; Gandûr, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye …,** 424.
[378] Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, 1/364.
[379] Et-Tûsî, **el-Mebsût fî fıkhi'l-İmâmiyye**, 5/43; Âmilî, **Tafsîlu Vesâili'ş-Şîa ilâ tahsîli Mesâili'ş-Şerîa,** 22/31, 41; Mugniyye, **el-Fıkhu alâ Mezâhibi'l-Hamse**, 414.
[380] Mugniyye, **Fikhu'l-İmâm Ca'feri's-Sâdık**, 9.

boşama şeklidir ki Kur'ân'ın bize öğrettiği şekil değildir. İslam'da keyfi boşama yoktur, bilinçli boşama vardır.

✓ Talâk süresi ikinci ayetinde boşama için iki adil şahidin getirilmesi emredilmektedir. Boşamanın şarta bağlanmasında şartın ne zaman meydana geleceği bilinmediği için şahit tutma imkânı da yoktur. Allah Teâlâ boşama esnasında şahitlerin varlığını istemektedir. Ancak şartlı boşamada bu imkân yoktur. Zira şartlı boşamada, boşama hemen gerçekleşmemekte şartın gerçekleşmesi ile boşama meydana gelmektedir. Şartlı boşamada sulh girişimi de mümkün olmayacaktır. Bu sebeple meşru boşama şekline uymadığından bid'î boşama kapsamına girmektedir.[381]

✓ Şarta bağlanan talâkın meydana geleceğine dair ne bir ayet ne de bir hadis mevcuttur. Allah ve Resûlünün bize bildirdikleri arasında böyle bir talâk şekli yoktur. Allah Teâlâ "Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur."[382] buyurmuştur. Bu şekildeki talâk Allah'ın koymuş olduğu sınırları aşmak demektir.[383]

✓ Kur'ân'da bahsedilen talâk çeşidi, müneccez talâktır. Muallak ve muzâf talâk çeşidi Kur'ân'da yoktur.[384]

1.2.1.2.2. Sünnet

✓ Resûlullâh (sav) döneminde talâka yemin etme, şarta bağlama durumu söz konusu değildir. Bu sebeple bu şekildeki talâkın geçerli olduğuna dair Hz. Peygamberden gelen bir hadis yoktur. Sahabe döneminde de bu alışkanlık pek yoktur. Tâbiûn döneminde ise talâka yemin ve talâkı şarta bağlama insanlar arasında artınca kimi âlimler talâkın gerçekleşeceğini kimi de gerçekleşmeyeceğine fetva vermiştir.[385]

Şarta bağlanarak yapılan boşama tarzı, sünnî boşama tarzına uymamaktadır. Bu şekildeki boşama bid'î boşama olup, Allah'ın Kitabında ve Resûlullahın

---

[381] Cemâluddîn Muhammed b. Muhammed Saîd el-Kâsimî, **Mehâsinü't-Te'vîl,** 9/255.
[382] Talâk 65/1.
[383] Bkz. İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr, 9/478; Şeltût - Sâyis, **Mukârenetü'l-Mezâhib fi'l-Fıkh**, 109; Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6974; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/352; Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 392, 393.
[384] Bakara 2/229, 230, 231; Mahmûd Şeltût, **el-Fetâvâ**, Dâru'l-Meşrûk, Kahire 2004, 258.
[385] Ebû Zehra, **el-Ahvâlü'ş-Şahsiyye**, 301-302

Sünnetinde öğretilen boşama şekline muhaliftir. Allah ve Resulünün öğrettiği şekle muhalif olan bu boşamalar geçerli değildir.[386]

- ✓ Şarta bağlanan boşamalar, genelde yemin işlevini görmektedir. Aslında boşamaya yemin edilmiş olunmaktadır. Peygamberimiz (sav) "Kim yemin etmek isterse sadece Allah'ın ismiyle etsin."[387] buyurmuştur. Bu hadisten anlaşılan; Allah'ın ismi dışında yapılan yeminler, yemin sayılmamaktadır. Boşamayı şarta bağlayarak yapılan yeminler, Allah adı ile olmadığından talâkta, yeminde meydana gelmemektedir.[388]
- ✓ Hz. Âişe'den yapılan rivayette Peygamber (sav) "Allah'ın kitabında olmayan her bir şart batıldır."[389] buyurmaktadır. Boşamanın şarta bağlanması ne Allah'ın kitabında ne de Resulünün Sünnetinde mevcuttur. Şarta bağlanılan boşamada şart batıldır.[390]
- ✓ Hz. Ali'den şartlı boşamanın gerçekleşmeyeceği rivayet edilmiştir.[391] Bu rivayete göre, bir adam sefere çıkacağından hanımını kayınpederlerinin yanına götürerek, hanımına "Eğer bir aya kadar sana nafakanı göndermesem boşsun." diyerek sefere çıkmıştır. Ancak bir ay içinde nafakayı göndermediğinden hanımını almak için geri geldiğinde, hanımının akrabaları ile tartışmış ve mesele Hz. Aliye intikal ettirilmiştir. Hz. Ali: "Siz ona baskı yaparak hanımının boş olmasını sağladınız." diyerek adama eşini geri vermiştir.[392] Burada Hz. Ali şartlı talâkı geçerli saymadığı görülmektedir. Bu konuda Hz. Ali'ye hiçbir muhalif çıkmamıştır.[393]

İbn Hazm burada ikrah olmadığını, kayınpederi ile tartışmasının sebebinin nafakanın gönderilmemesi olduğunu bu sebeple Hz. Ali'ye meselenin götürüldüğünü

---

[386] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr, 9/476, 478.
[387] Nesâî, Eymân, 3; Buhârî, Eymân 4; Tirmizî, Nüzûr 8; Ahmed b. Hanbel, 2/34. İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** 9/477.
[388] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr, 9/476, 477; Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 393; Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6974; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/352.
[389] Müslim, Itk, 2; Buhârî, Buyû',67.
[390] Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 2/68.
[391] Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd,** 74.
[392] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr, 9/477; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 4/76.
[393] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr, 9/478.

söylemektedir. Söz konusu rivayette ikrah olmayıp koca rahat sefere çıkmak için talâkı şarta bağlamıştır.[394]

✓ Tâvus: "Boşamaya yapılan yemin bir şey sayılmaz. Geçerli değildir."[395], İkrime: "Talâka yemin şeytanın adımlarından bir adımdır. Bununla bir şey meydana gelmez."[396], Kadı Şureyh de "Talâka yeminle bir şey lazım gelmez." demişlerdir.[397] Şarta bağlanılan talâk, talâka yemin gibidir. Tabiinin büyükleri talâka yemini geçerli saymamışlardır.

✓ Şureyh, Atâ, Hakem b. Uteybe, İkrime ve Ebû Sevr şartlı talâkı geçerli saymamıştır.[398]

Sünnî kaynaklara ait bu rivayetlerin dışında Şîa'ya ait hadis kaynaklarında şartlı talâkın geçerli olmadığına dair şu rivayetler geçmektedir:

Caferi Sâdık'tan rivayet edilen bir hadiste adamın biri eşine "Eğer üzerine evlenirsem boş ol." demesi üzerine, Resûlullâh (sav): "Kim Allah'ın kitabında olmayan bir şartı koşarsa, bu boş bir sözdür, geçerli değildir."[399] demiştir.

Caferi Sâdık'a bir adamın hanımına "Eğer kapıdan dışarı çıkarsan üç talâkla boşsun." diyerek yemin ettiği ve kadının da dışarı çıktığı bir durum ile ilgili olarak "Ona söyleyin bu talâk değildir, eşine dönsün." demiş, ardından etrafındakilere dönerek "Sübhânallâh! Kadının kocası var iken (boşanmış olduğu iddiası ile) bir başkası ile evlenmesini emrediyorlar." demiştir.[400] Burada şartlı olarak üç talâkla

---

394 İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr, 9/476; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 4/76.

395 Abdurrezzak, **Musannef**, 6/406;İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr, 9/478; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 1/212, 3/53; Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, 2/66.

396 İbn Hamdu'l-Hekîl, **"**İn'ikâdu'l-Yemîn bi-Sîgati't-Ta'lîk**"**, 563; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 1/212, 3/53."Kardeşi ile konuşmayacağına dair talâka yemin eden bir adamın durumu İkrime'ye anlatılınca, İkrime bunu geçerli saymadı ve "Şeytanın peşinden gitmeyiniz." (Bakara 2/168) ayetini okudu." İkrime İbn Abbâs'ın önemli talebelerindendir. İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 4/77.

397 Abdurrezzak, **Musannefu Abdurrezzâk,** 6/388; Ebû Zehra, Muhammed, **el-Ahvâlü'ş- Şahsiyye,** 301, 302; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 4/76.

398 Bkz. İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr, 9/477, 478; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/53; **Meşrû' Kânûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Muvahhad li-İklîmeyni'l-Mısr ve's-Sûrî,** (76. Maddenin açıklanmasında), 142.

399 Âmilî, **Tafsîlu Vesâili'ş-Şîa ilâ tahsîli Mesâili'ş-Şerîa,** 22/45.

400 Tûsî, **Tehzîbu'l-Ahkâm fî Şerhi'l-Muknia,** 8/120; Âmilî, **Tafsîlu Vesâili'ş-Şîa ilâ tahsîli Mesâili'ş-Şerîa,** 22/44.

yapılan boşamanın geçerli olmadığı, dolayısı ile kadının başka bir koca ile evlenemeyeceği ifade edilmektedir.

Muhammed Bâkır'a göre bir kimse "Filan ile evlenirsem boş olsun." deyip, o kadınla evlenirse boşama meydan gelmez. Çünkü kişi sahip olduğu eşini sadece boşamaya yetkilidir. Kişi sahip olmadığı malı sadaka veremeyeceği gibi, sahip olmadığı köleyi azad edemez, nikâhı altında olmayan eşi de boşayamaz.[401]

1.2.1.2.3. Akli Delil

✓ Şarta bağlanmış bir talâk, ne zaman gerçekleşeceği bilinmediği için kadını devamlı baskı altında tutar. Böyle bir boşama çeşidi koca tarafından kadına yönelik bir tehdit unsuru olarak da kullanılabilmektedir.[402] Bu da kadına eziyettir. Eğer talâk bir ihtiyaç haline gelmişse koca eşinden ayrılmak istiyorsa, kadına eziyet etmeden Allah'ın meşru kıldığı şekilde boşamayı yapabilir.

✓ Talâk ciddi bir husustur. Kocanın eşine "Bu yıl tuttuğum takım şampiyon olmazsa, sen boşsun." deyip, şart gerçekleştiğinde evliliği bitirmek, evlilik gibi önemli bir kurumun ciddiyeti ile bağdaşmamaktadır.[403] Talâkı herhangi bir şahsın isteğine veya şarta bağlamak, talâkla oyun oynamaktır. Allah'ın ayetlerini eğlenceye almaktır. Aile kurumunu hafife almaktır. İslam dini, evlenmeyi ve ailenin kurulmasını teşvik ederken ve aile kurumunu devam ettirmeye çalışırken; talâkın ta'lîkinin geçerli kılınması İslam dininin maksadının zıddına bir durumdur.

✓ Talâkı şarta bağlamak, evliliği geçici bir süreye bağlamak olup, evliliği mut'a evliliğine[404] çevirmektedir. Örneğin koca eşine "Filan işi yaparsan boşsun." deyip hanımı o işi yaptığında boşama meydana gelecektir. Bu durumda evlilik, geçici bir zamana bağlanmış olmaktadır. Hâlbuki evlilik daimilik üzere kuruludur. Mut'a ve geçici evlilikler caiz değildir.

---

[401] Tûsî, **Tehzîbu'l-Ahkâm fî Şerhi'l-Muknia,** 8/114; Âmilî, **Tafsîlu Vesâili'ş-Şîa ilâ tahsîli Mesâili'ş-Şerîa,** 22/32.

[402] Cin, **Eski Hukukumuzda Boşanma,** 61.

[403] Erbaş Muammer, **Boşanma Örneğinde Dini Ahkamın Kur'ân ve Sünnet Işığında Güncellenmesi,** Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013, sayı 37, 25.

[404] Mut'a Nikâhı: Bir kadını belli bir mehir karşılığı geçici bir süre için nikâhlamak. Şia bu nikâh çeşidini caiz görür ve belli kurallar dâhilinde halen uygular. Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü,** 349.

✓ Verildiği anda meydana gelmeyen talâkın daha sonra meydana gelmesi mümkün değildir.[405] Bu konuda kıyas yapılacaksa talâk ibra ve azat etmeye değil; nikâha ve ric'ata kıyas edilmelidir. Bir şarta bağlanan nikâh ve ric'at nasıl geçerli değilse, şarta bağlanan talâk ta geçerli değildir. Talâkta asıl olan müneccez olmasıdır. Müneccez olmayan talâk geçerli değildir.[406] Nikâhı şarta bağlamak nikâhtan beklenen gayeye ters olduğu gibi, talâkın da şarta bağlanması talâk ve nikâhtan beklenen gayeye terstir.

✓ Maslahatı mürsele açısından şarta bağlanan talâkın gerçekleşmemesi gerekir. Talâkın vaki olmayacağı görüşü, nikâh ve boşama konusundaki şâriin maksatlarına uygun bir tutumdur.[407]

✓ Halk arasında şarta bağlı boşamaların olur olmaz her bir şeyde ağız alışkanlığı ile kullanılması ve şartın gerçekleşmesi ile boşamanın gerçekleşeceği görüşü insanları büyük sıkıntıya sokmaktadır. İnsanların şartlı talâkın yemin gibi kullanılması adet haline gelmiş olup, İslam ülkelerinde yaygınlık kazanmıştır. Bu durumda insanlar boşanmış olduğunu kabul ederek ya haram olduğuna inanarak eşleri ile evlilik hayatı yaşamaya devam etmektedirler veya hülle yoluna başvurmaktadırlar. Ya da eşlerinden ayrılmakta, aileler parçalanmaktadır. Her iki durumda da mefsedet bulunmaktadır.[408]

✓ Bu konuda başka deliller olmasa dahi istihsanen bile bu şekildeki boşamalar geçersiz kılınabilir.[409] Zira boşanmanın geçerli sayılmasında daha büyük şerler mevcuttur.

✓ Şarta bağlı talâkın vaki olacağını söylemek zanna dayanan bir görüştür. Zannî olan bir bakış açısı ile Allah'ın helal kıldığı şey haram kılınamaz.[410]

---

[405] Şeltût - Sâyis, **Mukârenetü'l-Mezâhib fi'l-Fıkh**, 109; Sâbık, **Fikhu's-Sünne,** 3/24.

[406] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/479, 481; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 4/78; Şeltût - Sâyis, **Mukârenetü'l-Mezâhib fi'l-Fıkh**, 110; Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6975; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/353; Fidan, **İslam Hukukuna Göre Boşamada İrade ve Beyan Uygunluğu,** s. 36; Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd,** 74,78; Şeltût, **el-Fetâvâ**, 258.

[407] Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, **el-Medhalü'l-Fikhiyyu'l-Âmm,** Dâru'l-Kalem, Dimeşk 2004, 1/262; Okur, İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka yemin) Meselesi, 24 (dipnot kısmı).

[408] Bkz. Ebû Zehra, **el-Ahvâlü'ş-Şahsiyye**, 302.

[409] Zerkâ, **el-Medhalü'l-Fikhiyyu'l-Âmm,** 1/262.

[410] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr, 9/481.

✓ Boşama şarta bağlanıldığında, şartın gerçekleşmesi anında taraflardan birisinin ölmüş olması veya tarafların boşanmış olmaları ihtimal dairesinde olduğundan, talâkın şarta ta'lîki lağv sayılıp, talâk geçersizdir.[411]

1.2.1.2.4. Geçerli Saymayan Bazı İslam Hukukçularının Görüşleri

Günümüz birçok İslam hukukçusu "şarta bağlı talâkın" gerçekleşmeyeceğini söylemişlerdir. Bu görüş son bir asırdır âlimler arasında yaygınlık kazanarak İslam devletlerinin ahvâli şahsiye kanunlarına da yansımıştır. Burada tarihte dört Sünnî mezhebin dışında azınlığın görüşü diye bilinen bir görüşün tercih edildiğini ve yayıldığını görmekteyiz.

Bu probleme çözüm sunulması ve ışık tutulması adına bazı İslam hukukçularının görüşlerine yer vereceğiz.

Yusuf el-Karadâvî şarta bağlı talâkın gerçekleşmeyeceğini belirttikten sonra şöyle demektedir. "Yaygın olarak eşler arasında meydana gelen boşanmalar bu şekildedir. Yani evlilik akdine tesir etmeyen, onu bozmayan davranışlardır. İnsanlar boşanmanın gerçekleşmediği durumları bilmediğinden dolayı bu tür olayları şer'î talâk zannediyor. Oysa bu doğru değildir."[412]

Ahmed Muhammed Şâkir'e (ö.1958) göre; şarta bağlı boşama her çeşidi ile geçerli değildir. Zira ta'lîk edilen boşama Kur'ân'ın izin verdiği bir boşama şekli değildir. Koca ancak kendisine izin verilen şekilde boşama yetkisine sahiptir. Bid'î talâkın geçersiz olduğu ile ilgili deliller, şarta bağlı talâkın da geçersiz olduğuna yeterli bir delildir.[413] Tüm şekilleri ile şarta bağlı boşamalar ve talâka yemin geçersizdir.[414]

Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, bu konuda klasik fıkıh literatüründe dayanağı olmasaydı bile, günümüzdeki fıkıhçıların istihsan veya maslahatı mürsele yolu ile bu

---

[411] Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd,** 77; Fidan, **İslam Hukukuna Göre Boşamada İrade ve Beyan Uygunluğu**, 36; Şelebî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'l-İslâm,** 516.

[412] Yusuf Karadâvî, **Fetâvâ Muâsıra**, Dâru'l-Kalem, Kahire, 2005, 1/534. Bu durumda talâk gerçekleşmemekle beraber Yusuf Karadâvî'ye göre yemin kefareti verilmesi gerekmektedir. 1/534; 3/342, 343

[413] Şâkir, **Nizâmü't-Talâk fi'l-İslâm**, 77.

[414] Şâkir, **Nizâmü't-Talâk fi'l-İslâm**, 95.

şekildeki boşamaların geçersizliğine varmaları gerekeceğini söylemektedir. Bu görüş ve buna uygun kanuni düzenlemelerin şâriin maksatlarına uygun bir tutum içerisinde olduğunu belirtmektedir.[415]

Mahmûd Şeltût da Kur'ân'daki talâkların müneccez olduğunu ve talâkın herhangi bir şeye ta'lîk edilmemesi gerektiğini söylemektedir.[416] Ali Hasbullâh da bu görüştedir.[417]

1.2.1.3. Şarta Bağlanan Talâkı Kısmen Geçerli Sayanlar

İbn Teymiyye ve İbn Kayyim bu görüşle tanınmaktadır. Bu görüşe göre şarta bağlanan talâkın hükmü ta'lîki yapanın niyetine göre değişiklik arz eder.[418]

a. Eğer talâkı şarta bağlayanın maksadı bir şeyin yapılmasını sağlamak veya buna engel olmak yahut sözünü güçlendirmek ise şart gerçekleştiğinde talâk meydana gelmez. Bu şarta bağlama, yemin manasında olup, yeminin bozulmasından dolayı yemin kefareti verilmesi gerekmektedir.[419] Bir şeye teşvik etmek, engellemek yahut sözünü güçlendirmek gibi nedenlerle yemin sîğası ile veya ceza maksadı ile yapılan talâkın, halkın örfünde yemin olduğu herkesçe malumdur. Aslında boşamaya yemin eden kimse dininden çıkmayı nasıl çirkin görüyorsa, boşamanın gerçekleşmesini de böyle çirkin görmekte, boşamayı dilememektedir. Buradaki asıl

---

[415] Zerkâ, **el-Medhalü'l-Fikhiyyu'l-Âmm,** 1/262; Okur, "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi", 24 (dipnot kısmı).

[416] Mahmûd Şeltût, İbn Teymiyye gibi bazen boşama kastı ile yapılan şartlı boşamaları ve yemin maksatlı şartlı boşamaları birbirinden ayırmakta yemin maksatlı boşamaların geçersiz olduğunu beyan etmektedir. Ancak kendisi bu konudaki kanaatinin talâkın müneccez olması gerektiğini, muallak olmaması gerektiğini ifade etmektedir. Şeltût, **el-Fetâvâ**, 257, 258; İmrânî, "Hel Yuhteseb et-Talâkü'l-Muallak alâ Şart?", 80, 81.

[417] İmrânî, "Hel Yuhteseb et-Talâkü'l-Muallak alâ Şart?", 80.

[418] Bkz. İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/59; Ebû Zehra, **İmam İbn Teymiyye**, 405-407; Şelebî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'l-İslâm,** 516.

[419] İbn Teymiyye, **el-Fetâva'l-Kübrâ**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, byy. 1987, 3/234, 235, 311; İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/46, 55, 59, 141; Yusufel- Karadâvî, **Fetâvâ Muâsıra,** Dâru'l-Kalem, Kuveyt 2003,3/342,343; Zuhaylî,**el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6972; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/351; Acar, "Talâk", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** 39/497; İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk,** 64, 65; Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd, 74,75;** Ebû Zehra, **İmam İbn Teymiyye**, 405; Şeltût - Sâyis,**Mukârenetü'l-Mezâhib fi'l-Fıkh**, 108; Avâyişe, **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetu'l-Müyessere …,** 5/263.

gaye boşamak değil, bir şeyi engelleme veya yaptırma isteğidir.[420] Şartlı talâkta yemin manası açık olduğundan bu ifadelere yemin hükmünün verilmesini gerektirir. Bu sebeple yemin niteliğindeki şarta bağlı boşamalarda yemin ile ilgili hükümler geçerlidir.[421]

b. Ta'lîki yapanın maksadı şart gerçekleşince talâkın meydana gelmesi ise bu durunda şart tahakkuk edince talâk da meydana gelmiş olur. Mesela kadın kocasından kendisini boşamasını istese, o da "Eğer mehrin geri kalan kısmını bağışlarsan boşsun." veya "Bin dirhem verirsen boşsun." derse karısı da mehrin geri kalan kısmını bağışlarsa veya bin dirhem verirse burada boşama iradesinden başka bir anlam çıkmayacağı için boşama geçerli olur. "Zina edersen boşsun." diyen kocanın da maksadı boşamak olduğundan, şart gerçekleştiğinde boşama meydana gelir.[422]

Sahabilerden bazen şartlı talâkın geçerli olduğu bazen de geçerli olmadığına dair rivayetler gelmiştir. Bunun sebebi, boşama maksadı ile yapılan şartlı talâkın gerçekleşeceğine, yemin maksadı ile söylenilen şartlı talâkın ise gerçekleşmeyeceğine fetva vermiş olmalarıdır.[423] Hz. Ali, Şureyh, İkrime, Atâ ve Tâvûs'a göre şarta bağlanan talâk geçerli değildir.[424] Boşama kastı ile yapılan şartlı boşamaları ise sahabe geçerli saymıştır.[425]

Bu görüşe göre şarta bağlı boşama kinevî lafız gibi değerlendirilmiştir. Yemin kastı varsa yemin, boşama kastı varsa boşama meydana gelmektedir.[426]

---

[420] İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk,** 61; İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 35/289; Sâbık, **Fikhu's-Sünne**, 3/23; Döndüren, **Delilleri ile Aile İlmihali**, 392; Ahmed Muhammed Ali Davud, **el-Ahvâlu**'ş-Şahsiyye, Dâru's-Sekâfe, Amman 2009, 2/84.

[421] Ebû Zehra, **İmam İbn Teymiyye**, 407.

[422] İbn Teymiyye, "Lemhatü'l-Muktetef fi'l-Fark Beyne't-Talâk ve'l-Hilf", **Advâ eş-Şerîa**, Tahkik Muhammed Seyyid Nidâ, 7/104; İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/46, 55, 59, 64, 65, 141; İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk,** 65; İbn Teymiyye, **el-Fetâva'l-Kübrâ,** 3/311; Ebû Zehra, **İmam İbn Teymiyye**, 405; Şelebî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'l-İslâm,** 516,517; Avâyişe, **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetu'l-Müyessere …,** 5/263.

[423] İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/48.

[424] Aydın, "Aile Hayatı", 2/232; Şeltût - Sâyis, **Mukârenetü'l-Mezâhib fi'l-Fıkh**, 109; İbn Hamdu'l-Hekîl, **"İn'ikâdu'l-Yemîn bi-Sîgati't-Ta'lîk",** 563.

[425] Buhârî, Talâk 10.

[426] Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, 2/66.

İbn Teymiyye'ye göre burada kişinin maksat ve niyetine bakılır. Kişinin niyeti, şartın gerçekleşmesi anında boşamanın gerçekleşmesi ise boşama meydana gelir. Kişinin niyeti boşamayı gerçekleştirme olmayıp şartlı talâkı yemin gibi kullanmak ise yeminini bozduğunda boşama gerçekleşmeyip, yemin kefareti gerekli olur.[427] Zira boşamayı şarta bağlayan kimse, boşamanın gerçekleşmesini aslında arzulamayıp sadece bir şeyin yapılmasını teşvik, teyid veya men etmeye çalışmaktadır. Burada lafızlara değil, mana ve maksada bakılır.[428]

Bu görüşü ile İbn Teymiyye, şarta bağlamayı tamamen kabul eden cumhurun görüşü ile şartlı boşamaları tamamen red eden Zâhirîlerin ve İmâmiyye'nin görüşü arasında bir noktada durmaktadır. Onun boşama niyeti ile yapılan boşamaları geçerli saymasının nedeni bu konuda müctehid sahabelerden şartlı boşamayı geçerli saydıklarına dair fetvaların nakledilmiş olmasıdır.[429]

İbn Teymiyye'nin bu görüşü dışında Malikî fakihlerinden Eşheb (ö. 204/820)ve Şâfiîlerden Kaffâl'a (ö. 417/1026) göre bazı yönleri ile şarta bağlanan talâk geçerli değildir. Eşheb'e göre koca boşamayı kadının bir fiiline bağlayıp, kadında boşanma maksadı ile o fiili yaptığı takdirde boşanma meydana gelmemektedir. Zira boşama kadının yetkisinde olmayıp, erkeğe ait bir yetkidir. Örneğin koca eşine "Filan ile konuşursan boşsun. Evimden çıkarsan boşsun" derse, kadın da boşanmak gayesi ile o kimse ile konuşursa veya evden çıkarsa boşanma meydana gelmez. Bunun dışındaki hallerde boş olur.[430] Kaffâl'a göre iltizam suretinde "… talâk bana gereksin." şeklindeki biçimi ile talâk meydana gelmez. Zikredilen cümlede ise talâk kadına izafe edilmemiştir. Kadına izafe edilmeyen talâk

---

[427] İbn Teymiyye, **Lemhatü'l-Muktetef fi'l-Fark Beyne't-Talâk ve'l-Hilf,** 104;İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/59.

[428] İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/56, 35/320.

[429] Bkz. İbn el-Kayyim, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn,** 3/66, 67; Okur, **İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi**,18.

[430] İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk,** 101; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/53; İbn Rüşd el-Kurtubî, **el-Mukaddemât el-Mümehhedât,** 1/576 (İbn Rüşd bu görüşün şâz olduğunu söylemektedir); İbn Ma'cûz, **Ahkâmü'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye Vifka Müdevveneti'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye,** 1/197.

geçerli değildir. Bunun dışındaki suretlerde boşama meydana gelir.[431] Eşheb ve Kaffâl'ın bu görüşü İbn Teymiyye'nin yukarıdaki görüşünden tamamen farklıdır.

Şarta bağlanan talâkı kısmen geçerli sayan görüş sahiplerinin delillerini Kur'ân, Sünnet ve akli olmak üzere üç alt başlıkta toplamak mümkündür.

1.2.1.3.1. Kitap

✓ Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "Allah, (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmanızı size meşru kılmıştır. Sizin yardımcınız Allah'tır. O, bilendir, hikmet sahibidir."[432]

"Allah sizi, kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Fakat kasıtlı yaptığınız yeminlerinizden sizi sorumlu tutar. Bozulan yeminin keffareti (cezası), ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on yoksulu yedirmek veya giydirmek yahut da bir köle azad etmektir. Verecek bir şey bulamayan kimse için de üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz zaman yeminlerinizi bozmanın cezası budur. Yeminlerinizi koruyun. İşte Allah âyetlerini size böyle açıklar ki, şükredesiniz."[433]

Talâk üzerine yapılan yeminler, bu ayetlerin kapsamına girmektedir. Talâkı şarta bağlayan kişinin maksadı bir şeyin yapılmasını sağlamak veya yapılmasına engel olmak yahut sözünü güçlendirmek için ise ta'lîk, yemin manasındadır. Dolayısıyla ta'lîk, yeminin hükümlerini almış olur. Yeminini bozduğu takdirde yemin keffareti gerekli olur. İbn Teymiyye de şartlı talâk suretinde talâkla yeminin Müslümanların kullandığı bir çeşit yemin olduğunu bu sebeple ayetin kapsamında kefaret verilmesi gerektiğini söylemektedir.[434]

✓ Allah Teâlâ, Peygamberi ile Müslümanları doğruya yönlendiriyor. "Peygamber, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır."[435] ayetinin ifadesi ile Hz. Peygamber, Müslümanlar üzerindeki ağır yükleri

---

[431] İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/217; İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk,** 61,100; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/54; Ebû Zehra, **el-Ahvâlü'ş-Şahsiyye,** 301-302; Gandûr, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye …,** 424.
[432] Tahrîm 66/2.
[433] Mâide 5/89.
[434] İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/69.
[435] A'râf 7/157.

kaldırmaktadır. Bu meyanda Peygamberimiz (sav): "Her kim bir hususta yemin eder de ondan başkasını daha hayırlı görürse, yemininden dolayı kefâret versin ve hayırlı olanı yapsın."[436] demektedir. Talâkla yemin halk arasında kullanılan bir yemin biçimi olup, bu yemin bozulduğu takdirde yemin kefareti verilir. Yukarıdaki hadis hem Allah adı ile yapılan yeminleri, hem de Müslümanların kendi aralarında yaptıkları diğer yeminleri kapsamaktadır.[437]

✓ Allah Teâlâ kalbi imanla dolu kimsenin küfre zorlanıp, küfre ait cümleler kurmasının kendisini kâfir kılmayacağını beyan etmektedir.[438] Bu durumdaki kişinin kullandığı bu lafızlar küfre ait lafızlar olsa da kalbinde böyle bir niyet yoktur. Zira maksadı küfür olmayıp canını kurtarmaktır. Aynı şekilde şartlı talâkta da talâk lafzına değil niyete itibar etmek gerekir. Şartlı talâkta maksat boşamak ise şartın meydana gelmesi ile boşama meydana gelir. Ancak şartlı talâktan maksat hanımını boşamak değil de şartlı talâkı yemin gibi kullanmak ise boşama meydana gelmez, yemin kefareti gerekir.

1.2.1.3.2. Sünnet

✓ İbn Abbâs "Boşama bir ihtiyaca binâendir."[439] demektedir. İbn Abbâs'ın bu sözüne göre boşama arzulanıyorsa ve boşamaya ihtiyaç duyuluyorsa boşama gerçekleşir. Boşama istenmediği halde yemin gibi kullanılan şarta bağlı boşamalarda ve ikrah halinde boşama meydana gelmez.[440]

✓ Leylâ bintü'l-Acmâ, kölesi Ebû Rafi' hakkında "Hanımını boşamazsa bütün kölelerim hür olsun, mallarım kurban olsun, Yahudi olayım, Hırıstiyan olayım." diye yemin edince, Hz. Âişe, Hafsa, Ümmü Seleme, İbn Ömer, İbn Abbâs, Ebû Hüreyre ve Hz. Peygamberin üvey kızı Zeynep onun kölelerinin azat olmayacağı, sadece yemininden dolayı keffaret vermesi gerektiği yönünde fetva

---

[436] Müslim, Eymân 11-13.
[437] Ebû Zehra, **İmam İbn Teymiyye**, 405.
[438] "Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanman kimse hariç, inandıktan sonra Allah'ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah'tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır." Nahl 16/106.
[439] Buhârî, Talâk 10.
[440] İbn Teymiyye, **Lemhatü'l-Muktetef fi'l-Fark Beyne't-Talâk ve'l-Hilf, 105;** İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/61; Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6976; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/354.

vermişlerdir.[441] Bu hadis sahih bir hadistir.[442] Yukarıdaki hadiste köle azadı şarta bağlandığında ve şart gerçekleştiğinde sahabe bu durumda kölelerin azat olmayacağına, yemin kefaretinin yeterli olacağına hüküm vermişlerdir. Azat etme hayırlı ve sevap bir iş olduğu halde, bir şarta bağlandığı takdirde meydana gelmeyip yemin kefareti yeterli görülüyorsa; İslâm'ın hoş görmediği ve şarta bağlayan kimsenin de meydana gelmesini istemediği talâk, şartın gerçekleşmesi ile vuku bulmayacaktır, yemin kefareti yeterli olacaktır.[443]

- ✓ "Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır."[444] Niyet ve maksat amellerin sıhhati için en önemli husustur. Talâkı şarta bağlayan kimsede boşama niyeti yoksa boşama meydana gelmez. Şartlı talâk, yemin maksatlı kullanıldığında yemin hükümlerini alır.[445] Akitlerde söz ve cümle şekillerine değil maksat ve manaya bakılır.[446]
- ✓ "Rükâne hanımı Süheyme'yi elbette/kesin olarak boşadıktan sonra, bu durumu Peygamber'e (sav) bildirerek 'Vallahi sadece bir talâk vermek istemiştim' dedi. Bunun üzerine Resûlullâh (sav) 'Sadece bir talâkı kastettiğine yemin edermisin?' dedi. Rükâne: 'Vallahi ben bununla bir talâk kastettim' cevabını verince, Resûlullâh (sav)Rükâne'yi hanımına döndürdü. Rükâne hanımını Hz. Ömer zamanında ikinci kez, Hz. Osman zamanında da üçüncü kez boşadı." denmektedir.[447]Talâkın gerçekleşmesinde niyet ve kasta bakılacağı konusunda bu

---

[441] Abdurrezzâk, **Musannef**, 8/486; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 10/66; Darekutnî, Ali b. Ömer, **Sünenu'd-Darekutnî,** Tahkik Şuayb el-Arnavut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2004, 5/288, 289; İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/61;Şeltût - Sâyis, **Mukârenetü'l-Mezâhib fi'l-Fıkh**, 110; Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6975; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/354; İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** 6/251;Bkz. Subkî, **ed-Durretü'l-Mudiyye fi'r-Reddi alâ İbn Teymiyye,** 36; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/50.

[442] Ebû Mâlik, **Sahîhu Fıkhi's-Sünne ve Edilletuhû ve Tavdîhu Mezâhibi'l-Eimme**, 3/304.

[443] İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/61.İbn Ömer ve İbn Abbâs'tan azad etmeye yeminin vaki olacağı ile ilgili rivayetlerde vardır. Ebû Mâlik, **Sahîhu Fıkhi's-Sünne ve Edilletuhû ve Tavdîhu Mezâhibi'l-Eimme**, 3/305.

[444] Buhârî, Bed'u'l-Vahy, 1.

[445] İbn Hamdu'l-Hekîl, **"İn'ikâdu'l-Yemîn bi-Sîgati't-Ta'lîk",** 566; Ahmed b. MuhammedAhmed Küleyb, **Mesâil Mukârane fi-Ahvâli'ş-Şahsiyye alâ Fıkhi'l-Mezâhibi'l-Erbaa ve'l-İmâm Tâvûs,** Dâru'n-Nefâis, Amman 2010, 125.

[446] Mecelle'nin 3. Maddesi

[447] Bkz. Ebû Dâvûd, Talâk, 14; Şafiî, Müsned, 2/37, 38; Hâkim, **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn,** 2/218; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 7/342; Dârekutnî, **Es-Sünen,** Âlemü'l-Kutub, 4/33.

rivayet önemlidir. Bu hadisten boşama maksatlı olmayan, bir şeyi teşvik veya terk ettirme maksadı ile yapılan muallak talâkın geçerli olmadığı anlaşılmaktadır.[448]

1.2.1.3.3 Akli Delil

✓ Şarta bağlı talâk ifadeleri talâk anlamında olmayıp, yemin anlamına geldiğinden yemin hükümlerini alır. Talâkı şarta bağlayarak "Şöyle yaparsam eşim boş olsun" cümlesi; "…bana talâk lazım olsun", "…vallahi eşimi boşayacağım" anlamındadır. Şartlı talâk yemin gibi kullanıldığından yemin kefareti verilmesi gerekir. Eğer yemin olarak kabul edilmezse bu durumda şartlı talâk, batıl bir söz olur.[449]

Gerek Kur'ân gerekse Sünnet talâk için belli bir nizam getirmiş, talâkın bir azme ve niyete bağlı olduğunu bildirmiş ve dinî-hukukî tasarrufların, kişinin niyetine göre sonuç doğuracağını haber vermiştir.[450] Bu konuda Mecelle'nin ikinci maddesinde de geçen "Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir" kuralı işletilmelidir.[451]

✓ Allah Teâlâ talâk ve yeminin hükümlerini beyan etmiştir. Talâkın ve yeminin kapsam ve sınırları vardır. Talâk ve yemini birbirinden ayırt etmek gerekir. Yemin olan bir şeyin talâk sınırları içerisine alınması doğru olmadığı gibi talâk olan bir şeyinde yemin kapsamına alınması doğru değildir. Talâk ile yemin arasını ayırmayanlar bu karıştırma sonucu çıkmaz bir yola girmekte, insanlara kalkamayacakları yükü yüklemekte ve kendilerini sözde çözüm adına şeriata karşı hile içerisinde bulmaktadırlar. Kimi ilk nikâhı fasit kılmak için çeşitli hilelere başvurmakta kimi de hülleyi yol göstermektedir. Yasaklanan hülleye başvurmanın önemli bir sebebi şartlı talâktır. Bu fesadın sebebi yemin ile talâkı birbirinden ayıramamadan kaynaklanmaktadır. Şartlı talâkta kocanın maksadı boşamak ise boşama kapsamına girer. Kocanın maksadı şartlı talâkı yemin gibi kullanmak ise

---

[448] Behnesâvî, **Kavânînü'l-Üsre Beyne Aczi'n-Nisâ ve Da'fi'l-Ulemâ**, 253, 255.

[449] İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/53; Şeltût - Sâyis, **Mukârenetü'l-Mezâhib fi'l-Fıkh**, 109.

[450] Bakara 2/227; 229; 231; 265; Âl-i İmrân 3/152; Nisâ 4/114; Talâk 65/1-2; Buhârî, Talâk 1; Bed'ü'l-Vahy 1; Ebû Dâvûd, Talâk 10-11.

[451] Mecelle, 2. Madde.

boşama kapsamına girmez, yemin kapsamına girer. Bu konuda Allah'ın sınırları aşılmamalıdır.[452]

✓ Kıyas yolu ile boşamanın gerçekleşmeyeceğini, kefaret verilebileceğini söyleyebiliriz. Nezirde bulunan kimse nezrini yerine getirmediğinde yemin kefareti gerekiyorsa talâka yemin eden kimseye de yemin kefareti gerekmektedir. Hz. Peygamber (sav) "Nezir kefareti, yemin kefaretinin aynısıdır.",[453] "Kim Allah'a itaat olan bir şeyi nezrederse yerine getirsin. Kim de Allah'a isyan olan bir şeyi nezrederse Allah'a isyan etmesin."[454] demektedir.

Hz. Peygamber (sav) kızgınlık anında yapılan nezrin geçerli olmadığını, bu durumda yemin kefareti verilmesi gerektiğini söylemiştir.[455] Şartlı talâkta bulunan kimsede çoğu zaman kızgınlıkla talâkı şarta bağlamaktadır. Bu sebeple şart gerçekleştiği takdirde talâk değil kefaret verilmesi gerekmektedir.

✓ Maslahat itibari ile de bu talâk vaki olmaz, kefaret kâfidir. Şarta bağlı talâk ifadeleri ile talâkın meydana gelmesine fetva vermekle, insanların kastetmedikleri ve dilemedikleri bir hususla fetva verilerek, evlilik bağı koparılmakta ve insanlar kaldıramayacakları bir yük altına sokulmaktadır. Hâlbuki insanlar bu bağın kopmasını istememektedirler. Bu yüzden caiz olmayan hilelere başvurmakta ve şeriatın istemediği birçok mefsedet ortaya çıkmaktadır. Doğru olan, bu duruma mahal vermeden açık olan bu görüşün kabul edilmesidir.[456]

✓ Talâkta şarta bağlanılan husus Allah'ın razı olduğu, iyilik nevinden bir şey dahi olsa talâkın vaki olması bu iyilikten çok daha fazla büyük bir zarara sebep olmaktadır. O iyiliğin meydana gelmesi bu zarar karşısında cüzi bir şeydir. Talâkın geçerli sayılması Allah'ın yüklemediği ve insanların kaldıramayacağı bir yükü insanlara yüklemektir. Allah Teâlâ en büyük günahlara bile bir çıkış yolu göstermişken bu konudaki çıkış yolları kapatılmaktır. Şartlı talâk sebebi ile boşamanın gerçekleşmesi/kadının kocasına haram kılınması zorlu bir durum olup bunun yerine yemin kefareti ile çözüm bulunması kolaylık dini olan İslam'a muvafık bir yoldur. Cahiliye döneminde zıhâr bir talâk şekli iken İslam bunu tadil edip talâk

[452] İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/62-64; Ebû Zehra, **İmam İbn Teymiyye**, 406.
[453] Müslim, Nezr, 5.
[454] Buhârî, Eymân ve'n-Nüzûr, 30.
[455] Nesâî, Eymân ve'n-Nüzûr, 41.
[456] Ebû Zehra, **İmam İbn Teymiyye**, 407.

olmaktan çıkarmış bunun yerine zıhâr kefareti getirmiştir. Bu konuda bile kolaylığı getirmiştir. [457] Şâri‘ bir rahmet ve kolaylık olsun diye özellikle kişinin güç yetiremeyeceği yeminleri bozmaya fırsat vermiştir.

1.2.1.3.4. Kısmen Geçerli Sayan Bazı İslam Hukukçularının Görüşleri

Günümüz birçok İslam hukukçusu "şarta bağlı boşama" konusunda İbn Teymiyye'nin görüşünü almıştır. Bu görüş bir taraftan âlimler arasında yaygınlık kazandığı gibi bir taraftan da İslam devletlerinin ahvâli şahsiye kanunlarına da yansımıştır.

Abdulkerîm Zeydân yemin manasındaki şartlı talâkın gerçekleşmeyeceğini, sahabeden gelen şartlı talâkın gerçekleşeceği ile ilgili bazı rivayetlerin ise yemin manasında olmayıp boşama maksatlı şartlı talâklarla ilgili olduğunu ifade etmektedir.[458]

Muhammed Ebû Zehra şarta bağlı boşamalarda koca, boşamayı kastetmediği takdirde boşamanın meydana gelmeyeceğini, bu yönü ile İbn Teymiyye'ye katıldığını, ancak kefaret verilmesinin gerekmediğini söylemektedir.[459]

Ahmet Şerebâsî ve Abdulvahhâb Hallâf da bu görüştedir. Bunlara göre genelde insanların şarta bağlı talâkla boşamayı kastetmediklerini, bununla bir şeyi teşvik etmeye, engel olmaya veya tekit etmeye çalıştıklarını, dolayısı ile yemin manasında kullanılan şartlı talâkta şart gerçekleşse de ayrılığın vuku bulmayacağını ifade etmektedirler. Zira koca boşamanın gerçekleşmesini murad etmemektedir. Ancak koca boşama niyeti ile talâkı şarta bağlayıp, şart gerçekleştiği takdirde boşama gerçekleşecektir. Örneğin "Verem hastalığına yakalanırsam sen boşsun." dediğinde şart gerçekleştiğinde boşama da gerçekleşir.[460] Hallâf'a göre boşama niyeti

[457]İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 35/300, 301.
[458]Abdulkerîm, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/489.
[459] Ebû Zehra, **İbn Teymiyye**, 411.
[460] Şerebâsî, **Sorulu-Cevaplı İslam Fıkhı**, 2/315, 318, 382, 504; Hallâf, **Ahkâmu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 137,138.

olmayan şarta bağlı boşamalar, lağv-hükümsüzolduğundan kefarette gerekli değildir.[461]

Elbânî'ye göre, şartlı boşama korkutma için veya yemin manasında ise talâk meydana gelmez. Boşama niyeti ile ta'lîk te bulunulmuşsa ve buna şahit tutulmuşsa talâk meydana gelir. İki şahit tutulmayan tüm boşamalar geçersizdir.[462]

Hayrettin Karaman şarta bağlı olarak söylenen "…üçten dokuza şart olsun" ile ilgili olarak koca yemin niyeti ile söylemiş ise bu şekildeki şarta bağlı boşamanın gerçekleşmeyeceğini, lafız olarak bunun kefareti gerektiren yemin olmamakla beraber, maksadın yemin olması sebebi ile yemin kefaretinin verilmesi gerektiğini söylemektedir.[463]

Faruk Beşer göre kişi "Şart olsun/Üçten dokuza şart olsun" ifadeleri ile ya boşamayı bir şarta bağlamıştır ya da o işi yapmayacağına yemin etmiştir. Kocanın niyeti bu sözcüklerle kesin olarak bir işi yapmama kararlılığını göstermek ise bu bir yemin olur. Dediği şeyin yapılması ile karısı kendisinden boş olmaz. Yemin kefareti vermesi gerekir. Örneğin "Eğer bugün işe gidersem üçten dokuza şart olsun." demişse, bu durumda ya işe gitmemeye yemin etmiştir ya da karısını boşamayı işe gitmesine bağlamıştır. Eğer niyeti işe gitmeme azmini gösterme ise bu bir yemin sayılır. İşe gittiği takdirde yeminini bozmuş olur ve yemin kefareti vermesi gerekir. Bu durumda karısı kendisinden boş olmaz. Eğer niyeti karısının boş olmasını işine gitmesine bağlamak ise bu durumda işe giderse karısı boş olur. "Üçten dokuza şart olsun." demişse üç talâkla, sadece "şart olsun" demiş ve üçe niyet etmemişse bir talâkla boş olur.[464]

Mısır Müftüsü Ali Cuma, şartlı talâkı kinevî bir lafız gibi değerlendirmekte ve bunu kocanın niyetine göre değerlendirileceğini; tehdit ve yemin manasında

[461] Hallâf, **Ahkâmu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 138.
[462] Avâyişe, **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetu'l-Müyessere …,** 5/264, 165.
[463] Yılmaz, **Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma,** 176.
[464] Faruk Beşer, **Hanımlara Özel Fetvalar**, Nûn Yayıncılık, İstanbul, 2010, 234, 235, 239, 240.

kullanmışsa yemin olacağını, talâk niyeti ile kullanmışsa talâk olacağını söylemektedir.[465]

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu şartlı talâk konusunda İbn Teymiyye'nin görüşüne muvafıktır. Ancak"Falanca şu işi yaparsa boşsun." gibi karı-kocanın dışında üçüncü kişilerin fiiline bağlanan boşamaların ise, yemin anlamı taşımadığı gerekçesi ile bu şekildeki şartlı boşamaların geçerli olacağını söylemekte ve bu konuda İbn Teymiyye'den ayrılmaktadır.[466]Şartlı talâkın yemin gibi kullanılması sadece eşin fiillerine has olmayıp, üçüncü şahısların fiilleri ile de ilgili olabilir. Örneğin kişi dükkânının önüne park edilmesini engellemek maksadı ile "Arabanı dükkânımın önünden kaldırmazsan eşim boş olsun/Şart olsun" diyebilmekte, şartlı talâkı üçüncü şahıslarla ilgili olarak yemin gibi kullanabilmektedir.

Müsâid Abdullah İbn Hamdu'l-Hekîl "İn'ikâdu'l-Yemîn bi-Sîgati't-Ta'lîk" adlı makalesinde,[467]Abdurrahman el-İmrânî, "Hel Yuhteseb et-Talâkü'l-Muallak alâ Şart?" adlı makalesinde[468] bu konudaki bütün görüşleri ve delilleri ele aldıktan sonra şartlı talâk konusunda İbn Teymiyye'nin bu görüşünü tercih etmektedirler. Haseneyn Muhammed Mahlûf,[469] Mustafa Sibâî,[470] Ebû Mâlik el-Mısrî de bu görüştedir.[471]

Abdurrahman el-İmrânî[472] ve Abdülkerîm Şehbûn[473] konu ile ilgili eserlerinde İbn Hazm'ın bu görüşte olduğunu söylemektedir ki bu doğru bir tesbit değildir. Doğru olan İbn Hazm'ın hiçbir surette ta'lîki geçerli saymamasıdır.

---

[465] Ali Cuma, **el-Kelimu't-Tayyib Fetâvâ Asriyye,** Dârü's-Selâm, Kahire 2006, 404, 405.
[466] https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/4476/sarta-bagli-bosama--muallak-talâk- (03.09.2020)
[467] İbn Hamdu'l-Hekîl, **"İn'ikâdu'l-Yemîn bi-Sîgati't-Ta'lîk"**, 571.
[468] İmrânî, "Hel Yuhteseb et-Talâkü'l-Muallak alâ Şart?"**,** 79-82.
[469] Hasaneyn Muhammed Mahlûf, **İslami Araştırmalar ve Şer'i Fetvalar**, Naim Erdoğan (Çev.), Demir kitabevi, İstanbul 1971, 104, 382-384,391-393.
[470] Sibâî, **el-Mer'etü Beyne'l-Fıkhi ve'l-Kânûn**, 95.
[471] Ebû Malik el-Mısri, **Hanımlar İçin Kıyafet-Zinet-Nişan-Evlilik-Talâk ve Hükümleri**, 213.
[472] İmrânî, "Hel Yuhteseb et-Talâkü'l-Muallak alâ Şart?", 80,81.
[473] Abdülkerim Şehbûn, **Şerhu Müdevveneti'l-Ahvâli'ş-Şahsiyyeti'l-Mağribiyye**, 220**.**

1.2.2. Delillerin Değerlendirilmesi

Şarta bağlanan talâkın hükmü ile ilgili olarak doğrudan bir nass olmadığından fukaha farklı görüşler ortaya koymuştur. Bu bağlamda mesele nasslarla ilişkilendirilmeye çalışılmış ve sahabeden nakledilen uygulamalar da yorumlanmıştır.[474] Burada tarafların delillerinin değerlendirmesini yapacağız.

1.2.2.1. Şarta Bağlanan Talâkı Geçerli Sayanların Delillerinin Değerlendirilmesi

Şarta bağlanan talâkı geçerli sayanların getirdikleri delilleri şu şekilde değerlendirebiliriz.

a. Talâkla İlgili Ayetlerin Mutlak Olduğu İddiası: Talâkla ilgili ayetler mutlak değildir. Talâk ile ilgili ayet ve hadisler talâkın nasıl yapılacağına dair ayrıntılı hükümler ortaya koymuştur. Örneğin Talâk Sûresinde boşamanın temizlik içerisinde olması gerektiğini ve talâkla ilgili diğer hükümleri, Bakara 229 ve 230 ayeti kocanın üç ayrı talâk hakkı olduğunu hükme bağlamıştır. Hadislerde talâk ilgili birçok ayrıntıyı bulabiliyoruz.

Nitekim Abdullah b. Ömer eşini hayızlı iken boşadığında Resûlullâh (sav) ona eşine geri dönmesini emretmekte ve Kur'ân'a uygun olarak temizlik döneminde boşamayı yapması gerektiğini ifade etmektedir. Bazı hadislerde hayız döneminde yapılan bu boşamanın geçerli sayılmadığı rivayet edilmiştir.[475]

b. Sahabe Sözlerinin Delil Getirilmesi: Şarta bağlı talâkın geçerli olacağı ile ilgili olarak sahabeden İbn Ömer, İbn Mesûd, Ebû Zer, Hz. Âişe ve Urve b. Zübeyr'e atfedilen rivayetler bulunmaktadır. Ebû Zer'e atfedilen rivayeti hadis kitaplarında bulamadık. Hz. Âişe'ye atfedilen hadis ise İbn Abdilber'in et-Temhîd'inde senedsiz olarak zikredilmekte olup, başka bir hadis kaynağında da geçmemektedir. Bu hadis sahih kabul edilse dahi şartlı talâkın geçerli olduğunu veya olmadığını ifade

[474] Okur, "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi", 19.

[475] Ebû Dâvûd, Talâk, 4; Nesâî, Talâk,1; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ,** 7/327; Şîa hadis kaynaklarında da İbn Ömer'in talâkının geçerli kılınmadığı ifade edilmektedir. Âmilî, **Tafsîlu Vesâili'ş-Şîa ilâ tahsîli Mesâili'ş-Şerîa,** 22/45.

etmemektedir.[476] İbn Mesûd'un rivayeti ise munkatı'dır.[477] Ravilerden İbrahim, İbn Mesud'dan duymamıştır. Bu hadis zayıftır.[478]Taberânî'de geçen Urve b. Zübeyr'den yapılan rivayet de zayıftır.[479] İbn Ömer'in şartlı talâkın geçerliliği konusundaki görüşü Buhârî'nin sahihinde rivayet edilmiştir. Şartlı talâkın geçerli olacağı konusunda elimizde sahih rivayet olarak sadece İbn Ömer'in görüşü vardır.

Tabiîn büyüklerinden de şarta bağlı boşamaların geçerli olduğu görüşü nakledilmiştir.

Delil olarak getirilen sahabe ve tabiîn fetvalarını teyid edecek Hz. Peygamber'den (sav) rivayet edilen bir hadis bulunmamaktadır. Bu şekildeki boşamalar Kitap ve Sünnette şekli ve özellikleri belirlenmiş olan talâk biçimine muvafık değildir.

Şarta bağlı boşama şekli Peygamber (sav) devri sonrası ortaya çıkan ve sahabe döneminin son zamanlarında, tâbiûn devrinde örnekleri ortaya çıkan bir meseledir. Şarta bağlı talâkın geçerli olacağına dair fetvalar sahabe ve tabiinin kendi içtihatlarıdır. Yani bu görüş bir ictihaddır. Fukaha ve müctehidlerin çoğunluğu, sahabenin bu görüşünden dolayı onlara tabi olarak şartlı boşamaları caiz görmüşlerdir. Fıkıh usulünde re'y ve ictihada dayanan sahabî kavlinin sahabeden sonra gelen nesiller için delil olup olmayacağı tartışılmıştır. Kimi, sahabi kavlini delil sayarken kimi de re'y ve ictihada dayanan sahabî söz ve fetvalarının kaynak-delil sayılamayacağı görüşündedir.[480] Sahabî kavlinin hücciyyeti bir tarafa, şartlı boşamayı geçerli sayan sahabi fetvaları yanında, boşamanın geçerli olmayacağını ifade eden sahabe ve tabiinler fetvaları da vardır.[481]

---

[476] Ebû Mâlik, **Sahîhu Fıkhi's-Sünne ve Edilletuhû ve Tavdîhu Mezâhibi'l-Eimme**, 30/304.
[477] İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/49.
[478] İbn Hamdu'l-Hekîl, **"İn'ikâdu'l-Yemîn bi-Sîgati't-Ta'lîk"**, 562; Ebû Mâlik, **Sahîhu Fıkhi's-Sünne ve Edilletuhû ve Tavdîhu Mezâhibi'l-Eimme**, 3/303.
[479] Ebû Mâlik, **Sahîhu Fıkhi's-Sünne ve Edilletuhû ve Tavdîhu Mezâhibi'l-Eimme**, 3/303.
[480] Bkz.Zekiyyüddîn Şa'bân, **İslam Hukuk İlminin Esasları(Usûlü'l-Fıkh)**, İbrahim Kâfi Dönmez (Çev.), TDV Yayınları, Ankara 1996, 215.
[481] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr, 9/478; İbn el-Kayyim, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn,** 3/66;4/98; Subkî ve Kevserî'ye göre Hz Ali ve Tavus'tan yapılan rivayetlerde söz konusu olaylarda ikrah olması sebebi ile boşamanın gerçekleşmemiş olduğuna hüküm verilmiştir. Kevserî'ye göre ilk dönem sahabe ve tabiine nisbet edilen boşama yeminini geçerli saymadıkları ile ilgili bilgiler doğru değildir. Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 55, 57, 95-

Talâkın gerçekleşeceği konusu şart gerçekleşince netice ortaya çıkacağını öngören bir akıl yürütmeye dayanmaktadır. Bu görüşün bir ictihad olduğu ortadır. Bu ictihad yerine Kur'ân ve Sünnetteki boşanma prosedürüne ve ailenin maslahatına uygun kararlar vermek daha uygun olacaktır.

c. Yapılan Sözleşmelere/Akitlere Uymak Gerektiği: Şarta bağlanan talâk, tek taraflı bir işlem olduğundan diğer akitlerde olduğu gibi icab ve kabul söz konusu değildir. Bu sebeple şarta bağlanan talâk "Yaptığınız akitleri yerine getiriniz."[482] ayetinin kapsamına girmemektedir. Ayetteki "el-ukûd" (akitler) kelimesi, mutlak olarak kullanıldığından, tek taraflı tasarrufları kapsamaması gerekir.[483]

Ayrıca bu ayet Allah'ın gereğini yapılmasını emrettiği akitlerle ilgilidir. Allah'ın yasakladığı, yapılmasını istemediği ve günah üzere olan akitlerle ile ilgili değildir. Günah üzere olan akitlerde şartın gereği yapılmaz. Talâk, Allah'ın en sevmediği helal olup, bu şekildeki boşama aynı zamanda sünnî talâka muhaliftir. Zamana ve şarta bağlanan talâkın kadının temizlik döneminde denk gelip gelmeyeceği belli olmadığı gibi iki şahitte bulunmadığından Allah'ın emrettiği şekilde bir boşama gerçekleşmeyecektir. Boşama Allah'ın istediği ve hayır boyutu olan bir şey olmadığından bu şekildeki talâk geçerli olmamalıdır.[484]

d. Talâkın Hakkı Düşürücü Tasarruflara Benzetilmesi: Talâk; azat etme, borcu ibra gibi hakkı düşürücü tasarruflara ve vakıf, vasiyet gibi gelecek zaman izafesi caiz olan mali tasarruflara kıyas edilecek bir muamele değildir. Kur'ân ve Sünnet, talâk için belli bir prosedür getirmiştir ve ona tabi olmak gerekir. Bu prosedüre uymayan uygulamalar geçerli olmamalıdır.

Kıyas yapılacaksa talâk nikâha kıyas edilmelidir. Nikâh ileriki bir zamana ve şarta bağlanamayacağı ve böyle bir nikâhın batıl olduğu konusunda âlimler arasında

---

96; Subkî, **ed-Durretü'l-Mudiyye fi'r-Redi alâ İbn Teymiyye,** 16;Ancak Tavus'un rivayetinde ikrah olduğuna dair bir bilgi mevcut değildir.

[482] Maide 5/1.

[483] Osmanoğlu, **Şarta Bağlanan Talâk,** 50.

[484] Bkz. İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr, 9/482.

ittifak vardır. Talâkta bu yönü ilenikâh gibidir, ileriki bir zamana ve şarta bağlanması batıldır.[485] Boşanmanın gerçekleşeceği hususunda bir nass yoktur.

e. Kadını veya Erkeği Cezalandırması İddiası: Talâk kocaya ait bir yetki olup, talâkın nasıl kullanılacağı ayet ve hadislerde belirlenmiş ve Allah Teâlâ "Sınırları aşmayın."[486] buyurmuştur. Talâk, kadına gözdağı vermek için meşru kılınmamıştır. Erkeğin sorumsuzca davranışından dolayı cezalandırıldığı düşünülse bile, böyle bir durumda asıl mağdur olan kadın ve çocuklardır.[487]

f. Boşamayı Geçerli Saymanın İhtiyata Uygun Olduğu Görüşü: Şeriatın aileyi korunmasına yönelik çaba ve önerilerini göz önüne aldığımızda, zan ve şüphelerle ailenin yıkılmasının değil korunmasının ihtiyat olduğu ortaya çıkmaktadır. Talâkın ciddi oluşu, zan ve şüphelerle hemen yıkılacağı anlamına gelmemektedir. Sünnete muvafik olmayan ve talâkın ciddiyetine uygun olmayan boşamalarda belki işin ciddiyetini hatırlatmak için uyarı ve tazir cezası verilebilir.

g. Kocanın Boşama Hususunda Mutlak Bir Yetkiye Sahip Olduğu/ İstediği Şekilde Boşama Hakkını İcra Edebileceği: Kur'ân ve Sünnette boşama için sınırlar konulmuştur. Bundan dolayı sünnî ve bid'î boşama diye iki çeşit boşama ortaya çıkmıştır. Kur'ân ve Sünneti inceleyen her bir kimse bilir ki boşamanın belli kuralları varıdır. Rastgele boşama Allah'ın çizdiği hududu aşmak demektir. Boşamada mutlak yetki söz konusu değildir. Kur'ân ve Sünnette, şarta bağlanarak yapılan bir boşama şekli yoktur. Sünnî talâka uymayan bu şekillerde boşamak mubah değildir. Birbirlerine helal olan karı koca, zanna dayanılarak haram kılınmamalıdır.[488]

ğ. Muallak Boşamanın Sarih Bir Boşama Olduğu: Muallak boşanma sözlerinde sarih boşama ifadeleri kullanılsa da tencîz sığasında yapılmadığından bu boşama şekilleri geçerli değildir. Bu şekildeki boşamalar evliliği geçici bir süreye bağlamakta ve mut'a evliliğine dönüştürmektedir. Cumhurun görüşünü savunanlar buradaki geçiciliğin nikâh için olmayıp talâk için olduğunu söyleyerek, geçici

[485] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr**,** 9/482.
[486] Bakara 2/229.
[487] Erbaş, **Boşanma Örneğinde Dini Ahkamın Kur'ân ve Sünnet Işığında Güncellenmesi**, 25.
[488] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/481.

nikâhın oluşmadığını söylemişlerdir.[489]Ancak böyle bir cevap nikâhın geçiciliğine engel olmamakta, nikâh muvakkat halden çıkmamaktadır.

h. Bu Konuda İcma Olduğu: Bu mesele Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan bir meseledir. İcmanın varlığından bahsetmek için, icmânın dayandığı bir senedi olması gerekir.[490] Bu meselede bir dayanak yoktur. Sadece sahabenin ictihadına ait birkaç mevkûf hadis mevcuttur. Tâvûs ve başkalarından da talâka yeminin geçersiz olduğu bilgisi geldiğinden icmâ olmayıp, bu konuda ihtilaf olmuştur.[491]

Sonuç olarak bu görüş, konuyla ilgili doğrudan ve açık bir delile dayanmayıp, koşulan şartlara uymayı, verilen sözlere bağlı kalmayı emreden genel anlamlı âyet ve hadislere, bazı sahabî görüşlerine ve kişilerin kendi yetkilerini serbest iradeleri ile şarta bağlayabilecekleri yönündeki hukuk kuralına dayandırılmıştır.[492]

1.2.2.2. Şarta Bağlanan Talâkı Geçerli Saymayanların Delillerinin Değerlendirilmesi

Allah ve Resulü, talâkın nasıl yapılacağını ve sonuçlarını bize açıklamıştır. Şarta bağlanan talâkın meydana geleceğine dair ne bir ayet ne de bir hadis gelmiştir. Allah ve Resûlünün bize bildirdikleri arasında böyle bir talâk şekli yoktur. Örfte şarta bağlanan talâk genelde yemin manasında kullanılsa da, şeriatta böyle bir talâk biçimi yoktur. Dolayısı ile bu talâk biçimi bid'î talâk bahsine girmektedir.[493] Bid'î talâkın geçerli olup olmadığı konusunda farklı görüşler olsa da bizim kanaatimiz bid'î talâkın geçerli olmaması gerektiğidir. Bu sebeple şartlı talâk geçerli olmadığı gibi yemin de olmadığından kefaret verilmesine de gerek yoktur. Ancak bu şekilde doğru boşamayan bir kimseye, yanlış yaptığı için taziren kefaret cezası verilebilir.

---

[489] Semârâ, **Mukâren li-Kanûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye**, 289.
[490] Şa'bân**, İslam Hukuk İlminin Esasları**, 120.
[491] Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 4/77; İbn Hamdu'l-Hekîl, **"İn'ikâdu'l-Yemîn bi-Sîgati't-Ta'lîk"**, 563; Ebû Mâlik, **Sahîhu Fıkhi's-Sünne ve Edilletuhû ve Tavdîhu Mezâhibi'l-Eimme**, 3/306.
[492] https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/4476/sarta-bagli-bosama--muallak-talâk- (03.09.2020)
[493] Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku,** 1/364.

Şarta bağlı talâkın kabul edilmemesi, Kur'ân'ın evlilik bağını "sağlam bir güvence" olarak niteleyen tutumu ile uyum içerisindedir.[494] Talâkın şarta bağlanarak gerçekleştirilmesi talâkın ciddiyetinin bozmasına ve aile kurumunun dağılmasına sebep olmaktadır.

Kur'ân ve Sünnet, talâk için belli bir prosedür getirmiştir. Bu prosedüre uymayan uygulamalar geçerli olmamalıdır. Nikâh gibi boşamanın da müneccez olması gerekmektedir. Her ikisinde de ta'lîk ve zaman izafe geçerli olmamalıdır.[495]

Allah Teâlâ boşamayı, boşamaya yemin veya şarta bağlı boşama suretinde meşru kılmamıştır. Boşamanın, bir işi yapmaya zorlamak için veya yapılmasını engellemek için kullanılması, boşamanın konuluş amacının dışında kullanılması ve tabiatından çıkarılması demektir.[496] Boşamanın yemin suretinde kullanılması meşru değildir. Bu şekildeki boşamaların geçersiz sayılması ile bu gibi durumlara dur denilebilir.

Hz. Peygamber (sav) döneminde şarta bağlanan talâka ait bir örnek olmadığından doğrudan Peygamber Efendimizden bu çeşit talâkın geçerli veya geçersiz olduğuna dair bir rivayet gelmemiştir. Ancak şartlı talâkın sünnî talâka uymadığını, talâkın asıl şeklinin müneccez olması gerektiğini söyleyebiliriz. Bu durumda şartlı talâkın geçerli kılınmasının bir ictihad olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu görüşün hadis rivayetleri ile ilgili olarak da şunları diyebiliriz:

Şartlı talâkın geçerli olmadığı ile ilgili getirilen hadis delillerini incelediğimizde bu konudaki merfu hadislerin doğrudan bu konu ile ilgili olmadığını genel anlam ifade ettiğini görmekteyiz.

Hz. Ali'den şartlı talâkın geçerli olmayacağı konusunda gelen rivayette, Cumhur ikrah sebebi ile Hz. Ali'nin talâkı geçerli saymadığını, zira kızın ailesinin, sefere giden kocayı sıkıştırarak talâka ta'lîk yaptırdığını söylemektedirler. Hz. Ali'ye

[494]Mugniyye, **el-Fıkhu alâ Mezâhibi'l-Hamse**, 414; Okur, "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi", 13.
[495] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/482; Fidan, **İslam Hukukuna Göre Boşamada İrade ve Beyan Uygunluğu**, 36.
[496] Karadâvî, **Fetâvâ Muâsıra,** 1/556.

göre de talâkta ikrah geçerli olmadığından, Cumhura göre Hz. Ali bu boşamayı geçerli saymamıştır.[497] Ayrıca bu rivayet sadece İbn Hazm'da geçmekte ilk döneme ait diğer hadis kaynaklarında geçmemektedir.

Tavus'un talâka yemini geçerli saymaması ile ilgili hadis ise Abdurrezzâk'ın Musannef'inde "Bâbu Talâki'l-Kurh" kısmında zikredilmiştir. Cumhurun görüşünü savunanlar bu hadisin ikrah ile ilgili olduğunu bu sebeple şartlı talâk konusunda delil olamayacağını söylemektedirler. Ancak bu hadiste ikrahtan bahsedilmediği halde musannifin bu babda bu hadisi zikretmesi musannifin talâka yeminin geçerli sayılmamasını ancak ikrah sayesinde olabileceğini düşündüğünden kaynaklanmış olabilir. Müellifin ikrah olmayan bir konuyu ikrah kısmına dâhil etmesi kendi tasarrufu olduğu, dolayısı ile bir öznel yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür.

Şartlı talâkın geçerli olmadığı yönünde birçok tabiine yapılan nisbetleri de hadis kitaplarında bulamadık.

1.2.2.3. Şarta Bağlanan Talâkı Kısmen Kabul Edenlerin Delillerinin Değerlendirilmesi

Bu görüştekilere göre talâkı şarta bağlayan kişinin maksadı boşamak ise şartın gerçekleşmesi ile boşama gerçekleşir. Ancak maksat bir şeyin yapılmasını sağlamak, bir şeye engel olmak veyahut sözünü güçlendirmek için ise bu durumda şarta bağlama yemin manasındadır. Dolayısıyla yeminin hükümlerini alır. Bu durumda kişi yeminini bozarsa yemin keffareti gerekli olur.

Ancak şeriatta talâkla yemin diye bir şey yoktur. Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Kim yemin etmek isterse sadece Allah'ın ismiyle etsin."[498] Bu hadisten anlaşılan; Allah'tan başkasına yapılan yemin, yemin sayılmamaktadır.[499] Yemin de Allah'ın azametine sığınarak veya onu şahit tutarak sözünü kuvvetlendirme vardır. Allah'ın dışında hiçbir şey ile yapılan yeminlere kefaret gerekmez.

---

[497] Subkî, **ed-Durretü'l-Mudiyye fi'r-Reddi alâ İbn Teymiyye,**16;Beyyûmî, Hüseyin - Mahmûd ed-Dînârî - Muhammed el-İnânî, **Müzekkire bi'r-Red alâ Meşrûi'l-Kânûni'l-Hâs bi-Ba'di Ahkâmi'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye**, Matbaatü't-Tedâmüni'l-Ehavî, Kahire trsz, 32.

[498] Nesâî, Eyman,3; Buhârî, Eymân 4; Tirmizî, Nüzûr 8; Ahmed b. Hanbel, 2/34. İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/477.

[499] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/477.

Talâkla yemin, Hz. Peygamber'den (sav) sonra ortaya çıkmıştır. Kişinin sözünü kuvvetlendirmek, bir şeyin yapılmasını teşvik etmek veya bir şeyi engellemek maksadı ile "Talâk bana şart olsun ki..." "…şöyle olursa boş ol." şeklindeki sığalarla talâkı yemin gibi kullanması ve buna "boşamaya yemin" veya "mecazi yemin" denmesi bunu hakiki yemine çevirmemektedir. Talâka yemin diye bir yemin çeşidi ve şarta bağlama şeklinde bir boşama da meşru kılınmadığından yemin de, boşama da gerçekleşmemelidir. Tâvûs'un dediği gibi "Boşamaya yapılan yemin bir şey sayılmaz. Geçerli değildir."[500] Dolayısı ile şartın gerçekleşmesi ile yemin veya boşama hükümleri cereyan etmez. Bu sözler boş hükmündedir.

Sübkî de, boşamanın şarta bağlanması ile kefaretin verilmesi gerektiği hususunda İbn Teymiyye'den önce hiç kimseden böyle bir görüşün sabit olmadığını söylemektedir.[501]

Mâlikîlerden Eşheb'e göre koca, boşamayı kadının bir fiiline bağlar ve kadında boşanma maksadı ile o fiili yaparsa boşanma meydana gelmez. Zira boşama kadının yetkisinde olmayıp, erkeğe ait bir yetkidir. Bunun dışındaki şartlı talâklar ise geçerlidir. Ancak koca talâk hakkını kadına tefvîzi talâk şeklinde verebileceği gibi kadını kendisi ile evli kalması veya boşanması noktasında muhayyer bırakabilmektedir. Koca talâk yetkisini eşine verdiğinde kadın boşamayı gerçekleştirebilmektedir. Şartlı boşamada da koca eşini bir nevi muhayyer bırakmakta veya boşamayı hanımının eline vermektedir. Meseleye bu noktadan yaklaşarak şartlı talâkın geçerli sayılmaması yerinde değildir. Eşheb bu görüşünde yalnız kalmıştır.

1.2.3. Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında Şarta Bağlanan Talâk

20. ve 21. asırda İslam ülkeleri aile hukuku kanunları "şarta bağlı boşama" konusunda genelde dört mezhebin/cumhurun değil azınlığın görüşleri doğrultusunda

---

[500] Abdurrezzak, **Musannefu Abdirrezzâk**, 6/406;İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/478; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 1/212, 3/53; Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, 2/66.

[501] Ebû Zehra, **İmam İbn Teymiyye**, 411.

düzenlemelerde bulunmuş ve bu boşama ya kısmen geçerli sayılmış ya da geçerli sayılmamıştır. Bunları şu alt başlıklar altında açıklamak mümkündür

1.2.3.1 Geçerli Sayan Kanunlar

a. Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesinin 106. Maddesinde "Boşamanın bir şarta bağlanması geçerlidir." denmektedir.

b. Umman "Bir işi yapmaya teşvik veya terk için kullanılan muallak talâk geçerlidir."[502] demektedir.

1.2.3.2. Geçerli Saymayan Kanunlar

Mısır'ın yemin maksatlı şartlı boşamaları geçersiz kılmasının ardından, bazı ülkeler yaptıkları düzenlemelerle boşamanın şarta bağlanmasını tamamen geçersiz saymışlardır. Şarta bağlı talâkı geçerli saymayan ülkeler ya doğrudan şarta bağlanan talâkın geçersiz olduğunu veya talâkın müneccez olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ya da talâkın sadece mahkeme nezdinde geçerli olduğunu kanunlaştırarak şarta bağlanan talâkı geçersiz kılmışlardır.

a. Kuveyt: "Talâkın müneccez olması şarttır."[503]; Moritanya: "Muallak olmayan (müneccez olan) talâk geçerlidir."[504]; 1959 tarihli Irak kanununa göre: "Müneccez olmayan ve şarta bağlanan talâk geçerli değildir."[505] denilerek müneccez olmayıp şarta ve zamana izafe edilen talâkların geçerli olmadığına hükmedilmiştir.

Kuveyt Caferî Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu ise "Talâk sîğasının tencîz suretinde ve bir şeye de ta'lîk edilmemiş olması gerekir. Tencîz'den murat talâk sîğasısöylendiği anda boşamayı gerçekleştirmektir."[506] demektedir. Bu kanuna göre boşamanın müneccez olması gerektiği gibi bu tencîz sîğasının da bir şeye bağlı olmaması gerekmektedir. Dört mezhebe göre eğer şart o esnada mevcutsa, boşama derhal meydan gelir. Örneğin "Dün evden çıkmış isen boşsun" denilmesi durumunda dün evden çıkmış ise boşama derhal meydana gelir. Burada Caferîler, Sünnîlerden

[502] 85. madde
[503] 105.Madde
[504] 86. Madde
[505] 36. madde
[506] 163. Madde

ayrılmaktadırlar. Bu durumda tencîz sığasında da olsa geçmişe yönelik koşulan muallak talâklar geçerli değildir. İran Medeni Kanunu[507] ve Afganistan Şiî Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'na[508] göre talâkın müneccez olması gerekli olup muallak talâk geçerli değildir.

Birleşik Suriye ve Mısır Devleti Kanun Tasarısı göre "Talâkın müneccez olması şarttır. Gerçekleşmemiş bir şeye talâkın bağlanması ve zamana izafesi geçerli değildir."[509] denilerek şartlı talâk geçersiz addedilmektedir.

Kuveyt Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'nun şartlı talâkı geçersiz kılan 105. Maddesinin müzekkirei izahiyesinde özetle şöyle denmektedir: Şarta bağlanan talâk, bazen bir günahın yapılmasını, bazen bir ibadetin yapılmasını istediği gibi, bazen hanımı ile hiç bir alakası olmayan bir fiil ile ilgili olabilmekte, bazen de yemin manasında kullanılabilmektedir. Kocasına itaat eden ve saliha olan bu hanımlar yapılan şartlı boşamadan haberdar olmayıp, kocaları da hanımlarını çok sevdiği ve ayrılmayı istemediği halde, sebepsiz bir şekilde birçok boşama gerçekleşmektedir. Bir kimse bir konuda azmini göstermek istiyorsa bunun yolu Allah'ın adı ile yemin etmektir. Talâkın yemin suretinde kullanılması, talâkı gayesinden saptırmaktır. Günümüzde gerek ta'lîken gerekse tencîzen ta'lîk suretinde talâkın yemin olarak kullanılması en yaygın olduğu bir dönemdir. Bu sebeple muzâf talâk, muallak talâk ve talâka yemin geçersiz olacağı görüşü tercih edilmiştir. Bu görüş selef ve haleften birçok kimse, İmam Ali, Şureyh, Tâvûs, İkrime, Atâ, Ebû Sevr, Hakem b. Uteybe, İbn Hazm, Davud ez-Zâhirî ve ashabından nakledilmiştir.[510]

b. Tunus[511], Cezayir[512] ve Fas[513] ise talâkın sadece mahkeme nezdinde geçerli olacağını kanunlaştırarak, şartlı boşamayı lağv saymıştır.

1958 tarihli Fas eski Kanunu 52. Maddesinde "Bir şeyi yapmaya ve terk etmeye ta'lîk edilen muallak talâk geçerli değildir."[514], 48. Maddesinde ise "Talâkın

[507] 1135. Madde
[508] 143. Maddenin 4. Fıkrası.
[509] 76. Madde
[510] 105. Maddenin müzekkirei izahiyye kısmında
[511] 30. madde
[512] 49. Madde
[513] 78, 79. Madde
[514] 52. madde

iki şahit huzurunda tescil edilmesi gerekir." denilerek şartlı talâk geçersiz kılınmıştır.[515] Aslında 52. Maddeden yemin manasında olmayan talâkların geçerli olabileceği manası da çıkmaktadır. Ancak 48. Maddede boşamada şahitlerin isteniyor olması ile tüm muallak talâklar geçersiz kılınmaktadır. Fas kanunu en son çıkarılan tadilatla kanunun 78 ve 79. maddelerinde talâkın mahkeme gözetiminde ve iki şahit huzurunda olma şartı getirilerek boşama mahkeme murakabesine bağlanmıştır. Böylece mahkeme nezdinde olmayan boşamalar geçersiz sayılmıştır.

Fas kanunu daha çok Mâlikî mezhebine dayandığı halde bu konuda Mâlikî mezhebinin ve cumhurun görüşü dışına çıkmıştır. Mâlikîlerden Eşheb'e göre koca boşamayı kadının bir fiiline bağlayıp, kadında boşanma maksadı ile o fiili yaptığı takdirde boş olmamaktadır. Zira boşama kadının yetkisinde olmayıp, erkeğe ait bir yetkidir. Bunun dışındaki hallerde boş olur. Ancak Fas Kanunu Eşheb'in de görüşünü esas almamıştır.[516]

Muallak talâkın hükmü ile ilgili ilk değişim yemin maksatlı muallak talâkları geçersiz sayan Mısır'la başlamış olup, diğer ülkeler de Mısır'a uyarak kendi ülkelerinde bu kararı çıkartmışlardır. Mısır'daki bu karar, nisbeten de olsa boşama problemlerine bir ilaç olmuştur. Ancak şartlı talâkta kocanın niyetinin yemin mi boşama mı olduğu bilgisi, kişinin iç âlemine ait bir bilgi olduğundan, mesele sübjektif hale gelmektedir. Ayrıca yemin maksatlı muallak talâkın geçersiz sayılması da boşama problemlerine yeterince çözüm olmadığı, yetersiz kaldığı görüldüğünden; talâkı rastgelelikten kurtarmak, talâkı zabtu rabt altına almak ve talâk problemlerine tam bir çözüm getirmek için ta'lîkle yapılan tüm boşamalar geçersiz sayılarak bu görüş kanunlaştırmıştır.

Şartlı talâkı geçerli saymayan ahvâl-i şahsiyye kanunları, Zâhirî ve Caferîlerin görüşüne uygun bir düzenleme yapmış olmaktadırlar. Yemin manasındaki şartlı talâkı geçersiz sayanlar ise İbn Teymiyye'nin görüşünü almışlardır. Cumhura göre boşamanın gerçekleşmesi sebebiyle içtimâî hayatta ailelerin ayrılıpzorluklar yaşamasından dolayı kanun koyucular ve çağdaşfakihler tarafından bu görüş tercih

[515] Abdülkerim Şehbûn, **Şerhu Müdevveneti'l-Ahvâli'ş-Şahsiyyeti'l-Mağribiyye**, 220.

[516] İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/53; İbn Rüşd el-Kurtubî, **el-Mukaddemât el-Mümehhedât,** 1/576 (İbn Rüşd bu görüşün şâz olduğunu söylemektedir); İbn Ma'cûz, **Ahkâmü'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye Vifka Müdevveneti'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye,** 1/197.

edilmemiştir. Bunun yerine şartlı talâkı kısmen veya tamamen yok sayan bu iki görüş, zaruri olarak mercek altına alınmış ve bu görüşlerle amel edilmesine yönelik kanunlar çıkarılmasına ihtiyaç duyulduğundan bu yönde kanunlaştırmalar yapılmıştır.

Ahvâl-i şahsiyye kanunlarındaki bu iki görüş, talâk dairesinin kapsamının daraltılması noktasında insanların maslahatına olmuştur. İnsanlardan mefâsidin defi ve zorluğun kaldırılması adına birçok ahvâli şahsiye kanunu, kısmen veya tamamen şartlı talâkı geçersiz sayarak toplumda yayılmış olanbu şekildeki boşamaya ait sıkıntıyı tedavi etmeye ve çözüm getirmeye çalışmıştır.

1.2.3.3. Kısmen Geçerli Sayan Kanunlar

a.Mısır 1929 yılı 25 nolu kanununun 2. Maddesinde: "Bir şeyi yapmaya veya terk etmeye yönelik müneccez olmayan boşamalar (şarta bağlı boşama ve boşama yemini) geçersizdir." denmektedir. 20. yüzyıla kadar Sünnî bütün İslam ülkeleri, dört mezhebin görüşüne göre muallak talâkı geçerli saymaktaydı. Mısır'da da 1929'a kadar şarta bağlı boşama geçerli iken, bu tarihten itibaren çıkarılan kanunla yemin nitelikli boşamaların sonuç doğurmayacağı prensibi kanunlaştırılmıştır.

Burada evlilik hayatını bitirme amacı taşımayan, ancak bir işin yapılmasına veya yapılmamasına ya da sözü kuvvetlendirmeye yönelik yemin nitelikli şarta bağlı boşamaların geçersiz olduğu kabul edilmiştir. Yemin anlamında kullanılan şartlı talâkın, talâk olarak değil yemin olarak değerlendirildiği görülmektedir. Ancak boşamayı şarta bağlayan kişi, bu tasarrufu ile aile hayatını sona erdirmeyi amaçlıyorsa ilgili tasarruf yemin değil talâk sayılmıştır. Mısırdaki kanun, yemin kefareti ile ilgili bir düzenleme getirmemiştir.

Bu kanunun müzekkiresinde şöyle denmektedir. "Muallak talâk eğer korkutma, bir işi yaptırma, engelleme manasında kullanılıp talâkın meydana gelmesi arzulanmıyorsa, yemin manasındadır. Gerek talâka yemin, gerekse yemin manasındaki muallak talâk geçersizdir. Ancak diğer boşamalar geçerlidir. Kanun, boşama yeminini bazı Hanefîlerin, Mâlikî ve Şâfiî âlimlerinin, Dâvûd ez-Zâhirî ve ashabının görüşüne uyararak geçersiz kılmıştır ki bu görüş İmam Ali ve Şüreyh'ın görüşüne muvafıktır. Yemin manasında olan muallak talâk daAli b. Ebî Tâlib, Kadı

Şüreyh, Atâ, Hakem b. Uteybe, Dâvûd ez-Zâhirî ve ashabı ve İbn Hazm görüşüne uyarak geçersiz kılınmıştır."[517]

Kanunun dayandırıldığı mezhep ve şahısların görüşlerini kanun maddesi ile mukayese ettiğimizde tam bir uygunluk söz konusu değildir. Örneğin Zâhirî Mezhebinde müneccez olmayan tüm talâklar ister şarta bağlansın ister zamana izafe edilsin, ister yemin maksatlı olsun ister boşama maksatlı olsun geçerli değildir. Bu kanun maddesinde ise sadece yemin maksatlı şartlı boşamaların geçerli olmayacağı kabul edilmiştir.

Mısır Medeni kanunun, daha çok İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in görüşüne uygun bir düzenleme getirdiğini söyleyebiliriz. Ancak yemin kefareti gerekip gerekmediği konusunda bir hüküm getirmemiştir. Buradan yemin kefareti gerekmediği anlaşılmaktadır. Yemin kefareti gerektiren İbn Teymiyye'nin görüşünden ayrılmaktadır.

Aynı zamanda talâk meydana gelmeyeceği kısmı ile Zâhirî ve Câferîlerin görüşüne uymakla beraber, boşama niyeti ile yapılan şartlı boşamaların geçerli olacağı görüşü ile onlardan ayrılmaktadır. Zira Zâhirî ve Caferîlere göre, şarta bağlı tüm boşamalar geçersizdir. Müzekkirei izahiyede kanun Zâhirîlere atıfta bulunduğu halde, Câferiyyeye atıfta bulunmamıştır. Bunun sebebinin dört mezhebe mensup Ehl-i sünnet âlimlerinin Zâhirîleri Şîa'ya göre kendilerine daha yakın, Şîa'yı ise kendilerine daha uzak ve siyasi rakip görmeleri olması mümkündür. Bu sebepledir ki Ehl-i sünnet âlimleri bir konuda delil getirirken kolay kolay Şîa'dan bir âlimin görüşünüzikretmemektedirler. En fazla sadece Şîa'nın bu konudaki görüşüne değinmektedirler.

Mısır'da yapılan hukuki düzenleme Suriye ve Ürdün'de de hayata geçirilmiştir.

b. Ürdün kanunu farklı maddelerde muallak talâkı niyete göre değerlendirmiştir. Muallak talâkta, maksat yemin ise boşama geçerli değildir, maksat boşamak ise geçerlidir.

Ürdün Ahval şahsiye kanunu 87. Maddesi A fıkrasında "Bir işi yaptırma veya yaptırmama maksadı ile (şarta bağlanılan)müneccez olmayan talâk vaki olmaz."

[517] Sâbık,**Fıkhu's-Sünne,** 3/24; İmrânî, "el-Halfu bi't-Talâk Metâ Yeka'", 69; Kanun metni ve müzekkiresi için bkz. https://manshurat.org/node/12369 (16.02.2020).

denilmektedir. Bu maddede yemin maksatlı şartlı boşamaların geçerli sayılmayacağı, boşama maksatlı şartlı boşamaların ise geçerli sayılacağı anlaşılmaktadır. 88. Madde A fıkrasında ise "Talâkın şarta bağlanması geçerlidir. Kocanın bundan vazgeçmesi/rucû kabul edilmez." denilerek boşama niyeti ile yapılan muallak talâkın geçerli olduğu sarahaten söylenmiştir. Kocanın bu ta'lîkten rucû edemeyeceği görüşü Cumhurun görüşüne muvafiktır. B fıkrasında ise "Şarta bağlanılan talâkta şartın gerçekleşmesi aklen, âdeten imkânsız ise veya nadirattan bir mesele ise veya vukuu şüpheli bir şey ise söylendiği anda lağv sayılır." denmektedir. Ürdün kanunlaştırdığı bu görüşü ile yemin kefareti verilmesi hariç İbn Teymiyye'nin görüşünü almıştır.

c. Suriye Ahvâl-i Şahsiyye kanunu 90. Maddesi "Bir işi yaptırma veya yaptırmama hususunda teşvik maksadı olan veya sözünü kuvvetlendirmek için yemin gibi kullanılan müneccez olmayan talâk, vaki olmaz." demektedir.

Suriye kanununu şerheden Mustafa Sibâî insanların muallak talâkı yemin suretinde yaygın şekilde kullanmaları ve bunun aileleri zor durumda bırakması sebebi ile kanunun bu görüşü tercih ettiğini[518] bu görüşün talâk sınırlarını daralttığını ve insanlar için daha uygun olduğunu söylemektedir.[519]

Suriye Yargıtay mahkemesi kocanın talâk niyeti ile ta'lîk yapmadığına dair iddiasını yemin ederek ispat etme şartını getirmiştir.[520]

Abdurrahman Sâbûnî bu kanun maddesini şerh ederken İbn Teymiyye'nin görüşünün kontrol edilmesinin zor olduğunu ve bu ayrımın temelinin pek olmadığını söyleyerek, bu maddenin tamamen Zâhirîlerin görüşü doğrultusunda "Müneccez olmayan talâk geçerli değildir." şeklinde tadil edilmesini önermektedir.[521]

Suriye 86. maddede "Evli veya iddet içerisindeki kadın talâka mahaldir. Bu ikisinin dışındakilere yapılan şartlı talâklar geçerli değildir." denmektedir. Bu maddeye göre boşama niyeti ile yapılan şartlı boşamalarda kadının talâka mahal olması için ya sahih evlilik içerisinde ya da iddet içerisinde olması gerekmektedir. Yabancı bir kadına "Seninle evlenirsem boşsun/ Şöyle yaparsan boşsun." gibi şarta bağlanan boşamaların geçerli olmadığı kabul edilmiştir. Bu görüş boşanmanın evliliğe bağlandığı şartlı talâklarda Hanefî ve Mâlikîler hariç Cumhurun görüşüne

[518] Sibâî, **Şerhu Kanûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye**, 219.
[519] Sibâî, **el-Mer'etü Beyne'l-Fıkhi ve'l-Kânûn**, 95.
[520] Sâbûnî, **Şerhu Kanûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyyeti's-Sûriy**, 2/32.(21.11.1956 tarih 327 nolu karar)
[521] Sâbûnî, **Şerhu Kanûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyyeti's-Sûriy**, 2/34.

uygundur. Zira Hanefî ve Mâlikîlere göre boşanma evliliğe bağlandığı takdirde boşanmanın geçerli olacağını söylemişlerdir. Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise talâk meydana gelmez. Zira kişi boşamayı telaffuz ettiği anda malik olmadığı bir kadını müneccez olarak boşayamayacağı gibi ta'lîken de boşayamaz.[522] Suriye'ye ait bu madde, Fas eski kanununda[523] da geçerken, yapılan tadilatla, boşama mahkemenin gözetiminde ve şahitlerin huzurunda yapılması şartı getirilmiştir. Böylece şartlı talâk tamamen geçersiz kılınmıştır.[524]

d. Körfez Ülkeleri,[525] İmaret,[526] Sudan[527]ve Yemen[528]ahvâli şahsiye kanunları "Bir şeyi yapmaya veya yapmamaya bağlanılan muallak talâk geçerli değildir. Ancak boşama kastı/niyeti ile ta'lîk yapılırsa boşama gerçekleşir." şeklinde; Katar Ahvâli şahsiye kanunu da benzeri bir şekilde "Bir şeyin yapılmasını veya terkini sağlamak veya bir haberin tasdiki veya inkârı maksadı ile yapılan müneccez olmayan talâk geçerli değildir."[529] şeklindedir. Libya[530] ahvâli şahsiye kanunu da benzer olup "Bir şeyi yapmaya ve terk etmeye ta'lîk edilen muallak talâk geçerli değildir." denilmektedir.[531]

Bu ülkelere göre şarta bağlanılan talâk; yemin maksadı ile yani bir şeyi teşvik veya bir şeyden alıkoyma gayesi ile yapılmışsa boşama geçerli değildir. Eşinden boşanmak niyeti ile yapılmışsa şart gerçekleştiğinde boşama gerçekleşir. Bu görüş, kefaret meselesi hariç İbn Teymiyye'nin görüşü ile uyumludur. Bu kanunlarda kefaret gerektiğine dair bir beyanda bulunulmamıştır. Bu kanun, talâka niyet edilmemiş ise talâk geçerli değildir kısmı ile de Zâhirî ve Caferîler ile uyuşmaktadır.

---

[522] Meydânî, **el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb**, 3/46; Sa'dî, **et-Talâk ve Elfâzuhu'l-Muâsıra fî Dav'i'l-Fikhı'l-İslâmî**, 103; San'ânî, **Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûği'l-Merâm,** 3/47**;** Mergînânî, **el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî,** 1/243; Sertâvî, **Fikhu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye,** 145; Gandûr, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye …**, 399.

[523] 45. Madde

[524] 78, 79. Madde

[525] 85. Madde

[526] 103. Maddenin A Fıkrası

[527] 130. Madde A bendi

[528] 65. madde. Bu madde 2013 yılında tadil edilmiştir. 1992 yılındaki kanun maddesi "Bir şeyi yapmaya veya terk etmeye bağlanan muallak talâk, şartın gerçekleşmesi ile talâk gerçekleşir." şeklinde şartlı talâk tamamen geçerli sayılmaktaydı.

[529] 108. Maddenin 1. fıkrası

[530] 33. Madde B fıkrası

[531] Libya kanunun bu ibaresinden tüm muallak talâkların geçerli olmayabileceği manası da çıkabilmektedir. Kanunun şerhine baktığımızda muallak talâkta, maksat boşamak ise talâk vaki olacağı söylenmektedir.Abdüsselam Muhammed Şerif Âlim, **ez-Zevâc ve't-Talâk fi'l-Kânûni'l-Lîbî,** 214.

Yûsuf Karadâvî, yemin manasındaki talâkın geçersiz olduğu görüşünün ahvâl-i şahsiyye kanunlarına girmesinin büyük bir tadilat olduğunu söylemektedir.[532]

Bu kanun maddeleriile bir taraftan kadınla ilgili olmayıp üçüncü şahıslarla ilgili yapılan şartlı talâkların geçerliliği ibtal edilirken, diğer taraftan kadının belli bir şeyi yapmasını veya yapmamasını temin için kullanılan şartlı talâkın bir baskı aracı olarak kullanılmasını engellenmiştir.

e. DİB Din İşleri Yüksek Kurulu, "Şarta Bağlı Boşama (Muallak Talâk)" konusunda 10/07/2014 tarihinde şu mütalaada bulunmuştur: "Bu kurumdan ayrılırsam eşim boş olsun.", "Şunu yapmazsam eşim boş olsun." yahut "Şunu yaparsan boş ol." gibi boşama fiilinin şarta bağlandığı ifadelerin hangi sonuçları doğuracağı kullanan kişinin maksadına bağlı olduğundan hareketle bu gibi sözlerin;

a) Eşi ile arasındaki nikâh bağını sona erdirmek kastı ile söylenirse birer boşama ifadesi,

b) Söze kuvvet kazandırmak, bir işi teşvik ya da bir işe engel olmak amacı ile söylenmiş ise yemin olarak değerlendirilmesi gerektiği; "Falanca şu işi yaparsa boşsun." gibi karı-kocanın dışında üçüncü kişilerin fiiline bağlanan boşamaların, yemin anlamı taşımadığı için geçerli olduğu; şartlı boşama ifadelerinin ikrah altında söylenmesinin ise hiçbir sonuç doğurmayacağı; ileride yapacağı evlenme akdinin o anda boşama ile sonuçlanması şartına bağlı olarak yapılan boşamaların da herhangi bir hüküm ifade etmeyeceği mütalaa olundu."[533]

Diyanet İşleri Başkanlığı bu görüşü ile genel olarak İbn Teymiyye'nin görüşüne muvafık olmakla beraber "Falanca şu işi yaparsa boşsun." gibi karı koca dışında üçüncü kişilerin fiiline bağlanan boşamaların yemin anlamı taşımadığı görüşü ile İbn Teymiyye'nin görüşünden ayrılmaktadır. Talâkın üçüncü kişilerin fiillerine bağlanmasının yemin olmayacağı görüşü Diyanet İşleri Başkanlığına özgü bir görüş olup daha önce kimse bu hususu dile getirmemiştir.

---

[532]Karadâvî, **Fetâvâ Muâsıra**, 2/118.

[533]https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/4476/sarta-bagli-bosama--muallak-talâk- (03.09.2020); Diyanet İşleri Başkanlığı, **Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar,** 444.

1.2.4. Şarta Bağlanan Talâk İle İlgili Değerlendirme

Kur'ân ve Sünnette şarta bağlanan talâkın gerçekleşmesini ifade eden bir nass bulunmamaktadır. Bu konuda Resûlullâh (sav) dönemine ait bir örnek dahi bizlere nakledilmemiştir. İlk örneklerine sahabeye ait birkaç fetvada denk geldiğimiz bu konu, sonraki asırlarda gittikçe yaygınlaşmıştır. Şartın gerçekleşmesi ile talâkın gerçekleşeceği konusu ictihadi bir meseledir. Zira bu konuda bir nass bulunmamaktadır. Zamanla konu nazari olarak biraz da esastan uzaklaşarak genişçe ele alınmıştır.[534]

Bu konun nirengi noktası olacak soru şudur: Talâkın şarta bağlanması Sünnete uygun mudur? Bu meselede faraziyat olabilecek sorulara bile cevap aranmışken bu noktadan meseleye pek yaklaşılmamıştır. Bu meselenin Sünnete uygunluk açısından ele alınması isabetli olacaktır. Hadis rivayetlerinde bu boşama şeklinin Resûlullâh (sav) döneminde olmadığını görüyoruz. Sonradan ortaya çıkan ve sünnî boşama kapsamına girmeyen bu boşama türünün bid'î boşama kapsamına girdiğini söyleyebiliriz.

Allah ve Resulü, talâkın nasıl yapılacağını açıklamış ve belli sınırlar çizmek suretiyle insanların bu sınırları aşmaması gerektiğini özellikle vurgulamıştır. Kur'ânve Sünnete uygun olan talâk; ilişkiye girilmemiş bir temizlik döneminde, iki adil şahit huzurunda ve müneccez olarak kadına verilen talâktır. Temizlik dönemi içinde yapılmayan, iki adil şahit huzurunda olmayan veya şarta ve zamana bağlanan talâk, Kur'ân ve Sünnetle uyumlu olmayan bir talâk şeklidir. Şarta bağlanan talâklarda şart gerçekleştiğinde kadının temizlik döneminde olup olmayacağı önceden bilinmediği gibi, iki şahidin bulunması ve müneccez olması da söz konusu değildir.

Talâk bilinçli bir eylemdir. Kocanın hanımına yaklaşmadığı bir temizlik döneminde hanımını boşama yetkisi olup, bunun dışında hayız döneminde veya

---

[534] Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 4/77; Cin, **Eski Hukukumuzda Boşanma,** 58; Menderes Gürkan, "İslam Aile hukukunda Karıya Tanınan Boşama Yetkisi: Tefvizü't-Talâk", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Sayı 18, 296; Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd,** 76.

cinsel beraberliğin gerçekleştiği temizlik dönemlerinde boşanma yasaklanmıştır. Allah ve Peygamberinin bize bildirdikleri arasında, şarta bağlanan bir talâk şekli olmaması ve bu şekildeki talâk biçiminin Kur'ân ve Sünnette belirtilen prosedüre uymaması sebebiyle bu şekildeki talâkın geçersiz olduğu görüşü daha isabetlidir.[535]

Talâkı şarta bağlamak, evliliği mut'a evliliğine, geçici bir süreye çevirmektir. Hâlbuki evlilik daimilik üzere kuruludur. Mut'a ve geçici evlilikler caiz değildir. Bu durum şarta bağlanmış talâkların geçerli olmadığına delalet etmektedir.

Şarta bağlanmış bir talâk, ne zaman gerçekleşeceği bilinmediği için kadın devamlı baskı altında kalmakta ve ailenin her an parçalanma riski ile yaşamaktadır ki bu da kadına eziyettir. Çoğu zaman koca da yaptığı ta'lîkten pişman olmasına rağmen, bundan dönmesine izin verilmemektedir. Allahu Teâlâ kendi ismi anılarak yapılan yeminlerin bile bozulmasına izin verdiği halde kocanın kızgınlıkla yaptığı bir şartlı boşamadan pişmanlık duyarak koyduğu şartı kaldıramaması ve göz göre göre ailesinin parçalanması ile karşı karşıya gelmesi, şeriatın maksatlarına zıt bir durumdur.

Eğer talâk bir ihtiyaç haline gelmişse koca eşinden ayrılmak istiyorsa, kadına eziyet etmeden Allah'ın meşru kıldığı şekilde boşamayı yapabilir. Kocanın kafası net değilse ve ileride boşamak gibi bir düşüncesi varsa bunu ileriki bir zamana bırakır. Boşamayı düşündüğü vakit geldiğinde boşama ihtiyacı ve niyeti varsa boşar, ihtiyaç yoksa boşamaz. Bunun dışına çıkmak Allah'ın sınırlarını aşmak demektir.

Nikâhı şarta bağlamak nikâhtan beklenen gayeye ters olduğu gibi, talâkın da şarta bağlanması aile kurumundan-evlilikten beklenen gayeye terstir. Bu konuda kıyas yapılacaksa talâk borçlanmaya, azat etmeye değil; nikâha kıyas edilmelidir. Bir şarta bağlanan nikâh nasıl geçerli değilse, şarta bağlanan talâk da geçerli değildir.[536]

---

[535] Bkz. Osmanoğlu, **Şarta Bağlanan Talâk,** 35-52; Acar, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi,** 259.

[536] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/481; Şeltût - Sâyis, **Mukârenetü'l-Mezâhib fi'l-Fıkh**, 110; Zuhaylî,**el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6975; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/353; Fidan, **İslam Hukukuna Göre Boşamada İrade ve Beyan Uygunluğu**, 36.

Toplumumuzda yaygın olarak söylenen "Şu işi yaparsan boşsun.", "Falanca yere gidersen üç talâkla boşsun." şeklindeki şarta bağlanan boşamaların asıl amacı boşamak değildir. Daha çok birşeyi yaptırma veya engelleme manası ön plandadır. Akitlerde söz ve cümle şekillerine değil, maksat ve manaya bakılır. Şartlı talâkta, yeminde olduğu gibi bir şeyi engelleme veya yaptırmaya çalışılma veya onaylama manası vardır. Toplumda her ne kadar şartlı talâk yemin gibi kullanılsa da şeriatta böyle bir yemin biçimi olmadığından şartlı talâk, yemin de sayılmaz. Bu sebeple kefarette gerekmez. Yanlış bir tutumda bulunan bu şahsa tevbe etmesi ve yanlışına karşı taziren kefaret ödemesi veya iyiliğin hataları silmesi babından sadaka verebileceği söylenebilir.

Şarta bağlı boşamaların evlilik hayatını sona erdirmediği ile ilgili olarak İbn Hazm, kısmen de İbn Teymiyye ve İbn Kayyım çizgisinde devam eden ve günümüzde birçok İslam ülkesinde ahvâl-i şahsiyye kanunlarında hukuki düzenleme haline getirilen bu ictihad, İslam hukuku çerçevesinde üretilmiş muteber bir ictihaddır. "İctihadın ictihadı nakzetmeyeceği" kuralı çerçevesinde bu görüşle fetva vermede ve amel etmede nasslara aykırı düşen bir durum yoktur. Kamu otoritesi, zamanın maslahatını da göz önünde bulundurarak faklı ictihadlar arasında seçim yaparak, tercih ettiği görüşü pozitif hukuk kuralı haline getirebileceğinden birçok İslam ülkesi mezkûr ictihadı kanunlaştırmışlardır. Ülkemizde de bu fetva ile amel etmek isabetli olacaktır.[537]

Bu şekildeki fetvanın ülkemizde amel edilen Hanefî ve Şâfiî mezhebi ile örtüşmediği ileri sürülebilir. Ameli hükümlerin tatbikinde, dini hayatın istikrarlı bir şekilde sürdürülmesinde mezhep yapılanmasının önemli katkıları şüphesizdir. Bir konuda farklı bir mezheple amel etmek caiz olduğundan, delil açısından kuvvetli olanı tercih etme, farklı görüşler arasında günümüze uygun olanı seçme fıkhın ve hayatın bir gereğidir. Örneğin Mahmut Şeltût Hanefî mezhebi mensubu olmasına

[537] Okur, "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi", 24.

rağmen şarta bağlı boşama yemininin evlilik hayatını sonlandırmayacağına, boş bir sözden ibaret olduğuna fetva vermiştir.[538]

Pratik hayatta şarta bağlanan talâkla bir şeyin yaptırılması, engellenmesi veya tasdik edilmesi şeklinde yemin gibi kullanılması çokça karşılaşılan bir durum olup, bu mesele toplumsal ve ailevi problemdir.

Aile birliğinin muhafazasının zor olduğu günümüzde, İslam toplumunda boşanmanın kolaylaştırılmaması; boşanmayı prosedüre bağlayarak düzenleme getiren ictihadları tercih etmekte fayda vardır.[539] Boşamanın vaki olacağı ictihadı yerine Kur'ân ve Sünnetteki boşanma prosedürüne uygun, ailenin maslahatına uygun kararlar vermek daha uygun olacaktır.

Boşamayı şarta bağlayarak yapılan boşama biçiminin geçerli olmadığını söyleyebiliriz. Bu görüş makâsıdü'ş-şerîa ile uyumlu ve bu konudaki toplumsal probleme bir çözüm olup, talâk menfezinin/kapsamının daraltılması adına önemli bir adımdır.

1.3. TALÂKA YEMİN

Talâka yemin konusu geleneksel fıkha nazaran günümüzde ahvâl-i şahsiyye kanunlarında hükmü değişen konulardan biridir. Bu konuya ait eski ve yeni görüşleri ve uygulamaları ele alıp değerlendireceğiz.

1.3.1. Talâka Yemin Meselesi

Yemin, bir kimsenin kararlılığını pekiştirmek, başkalarını ikna etmek, bir şeyin yapılmasını veya terk edilmesini teşvik etmek veya bir haberi kuvvetlendirmek gayesi ile yapılır.[540]

"Talâka yemin ederim/bana talâk gerek olsun/şart olsun şu işi yapacağım/yapmayacağım.", "Talâk üzerime olsun ki dün filan yere gittim." şeklinde

[538] Şerebâsî, **Sorulu-Cevaplı İslam Fıkhı**, 2/382; Zerkâ, **el-Medhalü'l-Fikhiyyu'l-Âmm,** 1/262; Okur, "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi", 24.
[539] Okur, "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi", 25.
[540] Bkz. Boynukalın, "Yemin", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** 43/417; Meydânî, **el-Lübâb Fi-Şerhi'l- Kitâb**, 4/3.

bir şeyin gelecekte yapılmasını veya yapılmamasını isteme konusunda kararlılığını kuvvetlendirmek ya da geçmişteki bir haberin doğruluğunu kuvvetlendirmek için talâk üzerine yapılan yemin biçimine "talâka yemin" denmektedir. Yemin konusu olan iş; kocanın, hanımının veya üçüncü bir kişinin işi olabilmektedir. Kocanın eşi ile ilgili bir konuda "Babanın evine gidersen talâk üzerime olsun ki boşsun." demesi; kendisi ile ilgili bir konuda "Talâk üzerime olsun ki yarın buradan gideceğim/yarın gitmeyeceğim/dün gittim." demesi veya üçüncü şahıslarla ilgili olarak "Talâk üzerime olsun ki bunu şu kadar fiyata vereceksin" demesi talâka yemin örnekleridir.[541]

Talâka yeminde, boşama iradesi şart edatı kullanılmaksızın ortaya konarak bağlam itibari ile şart anlamı taşıdığından bu tür boşamalara "manevi ta'lîk " adı da verilir. "Talâka yemin ederim ki/bana talâk gereksin ki/şart olsun ki/talâk boynumun borcu olsun ki şu işi yapacağım/yapmayacağım." ifadeleri manen şart anlamı taşımaktadır. Bu gibi ifadeler "Eğer bu işi yaparsam/yapmasam eşim boş olsun." manasındadır. "Talâk üzerime olsun ki dediğim doğrudur." cümlesi "Eğer dediğim doğru değilse eşim boş olsun." manasındadır. Talâka yeminde, ta'lîk manası olduğundan şartlı/muallak talâkın bir türü olarak değerlendirenler de olmuştur.[542]

Boşama yeminini kimi fakihler hakiki kimide mecazi yemin olarak değerlendirmiştir.[543]Özellikle Hanefî müelliflerin şarta bağlı boşama ile boşama yemini arasındaki bağlantıyı vurguladıkları görülmektedir. Öyle ki şarta bağlı boşama konularını kimi Hanefîler "boşama ile ilgili yeminler (el-eymân fi't-talâk)"

---

[541] Hallâf, **Ahkâmu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 138; Ebû Zehra, **İmam İbn Teymiyye,** 404.

[542]Şelebî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'l-İslâm,** 515, 516; Okur, "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi",10,13; Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd,** 72,73; Mahlûf, **İslami Araştırmalar ve Şer'i Fetvalar**, 393. Boşamada talik iki kısımdır. Birincisi lafzi talik olup şart edatları açıkça zikredilen, şarta bağlanan muallak talâktır. İkincisi manevi talik olup şart edatları açıkça zikredilmeyip, şart manası taşıyan talâka yemin denilen husustur. Zuhaylî,**el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6969; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/349.

[543] Bkz. Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi',** 3/2, 5. Bkz. Osmanoğlu, **Şarta Bağlanan Talâk,** 29,30; Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/484.

kısmında ele alırken, kimileri "boşamanın şarta bağlanması (ta'lîku't-talâk)" kısmında ele alarak ikisi arasındaki bağlantıyı ortaya koymuşlardır.[544]

Her ne kadar bazı müellifler şarta bağlı boşamayı ve boşama yeminini beraber ele almışlarsa da, genelde fıkıh kitapları ve ahvâl-i şahsiyye kanunlarında ayrı ele alındığından biz de müstakil olarak ele aldık.

Talâka yeminle Resûlullâh (sav) döneminde ve sahabenin ilk döneminde karşılaşılmamaktadır. Bu, Hz. Peygamber (sav) ve sahabe dönemi sonrası çıkmış olup ve toplumda yaygınlaşan bir meseledir.[545] Talâka yemin meselesinin hükmünün ne olduğu hakkında açık bir delil olmadığından fukaha ihtilaf etmiştir. Bu konuda; talâkın gerçekleşeceği, gerçekleşmeyeceği, yemin kefaretinin gerekeceği şeklinde üç görüş ortaya çıkmıştır.

1.3.1.1. Talâkın Gerçekleşeceğini Söyleyenler

Fukahanın çoğuna göre talâka yemin etmekle, yemin bozulduğunda veya şart gerçekleştiğinde boşama da gerçekleşir. Dört mezhep, Zeydî ve İbâzîler bu görüştedir. Bu yeminde kişinin boşamaya niyet edip etmemesi önemli değildir. Çünkü boşamaya yemin, sarih bir talâktır.[546] Cumhura göre kişi talâka yemin edinceya yemininin bozulmaması için yeminine sadakat gösterecektir. Ya da yeminini bozduğu takdirde gereği meydana gelecektir. Bundan başka yol yoktur. Yeminini bozduğunda kefaret geçerli değildir.[547]

İbâzîlere göre talâka yemin edildiği takdirde yemin bozulduğunda boşama meydana gelir.[548] Câbir b. Zeyd'e (ö.93/711) göre bir kimse talâka yemin ederse ve

---

[544] Mergînânî, **el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî,** 1/243; Okur, "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi", 13.

[545] Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre**, 2/65;İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/48.

[546] Bkz. İbnu'l-Hümâm, **Fethu'l-Kadîr**, 4/116; Zuhaylî,**el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6969, 6972; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/349, 351; Okur, "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi", 10; Şelebî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'l-İslâm,** 516;Hallâf, **Ahkâmu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, 138; Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre**, 2/65; Benî Ahmed, **Muhâlefetü'l-İmâm İbn Hazm ez-Zâhirî li'l-Eimmeti'l-Erbaa …**, 178.

[547] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** 9/476; İbn Rüşd el-Kurtubî, **el-Mukaddemât el-Mümehhedât,** 1/576.

[548] Semînî, **Kitâbu'n-Nîl ve Şifâu'l-Alîl,** 2/442, 446.

yemini bozulursa talâk meydana gelir. O, talâkla yemin etmeyi kerih görüyordu.[549] Câbir b. Zeyd İbâzîlerin tabi olduğu fakih ve muhaddistir.[550]

Zeydîlere göre, talâka yemin edip yeminini bozan kimsenin talâkı vaki olur. Ancak bu yeminde ikrah söz konusu ise talâk meydana gelmez. Bir kimse talâka yemin ederek "10 kilo şeker almadan buradan gitmeyeceğim" deyip 10 kilo şeker aldığını zannederek oradan ayrılırsa ardından 9 kilo çıkarsa talâk meydana gelir. Zira yemin ettiği hususu yerine getirmemiştir.[551]

Delilleri

Talâkın gerçekleşeceğini söyleyenler şu delilleri öne sürmüşlerdir:

- ✓ Kocaya boşama yetkisi veren ayetlerin mutlak oluşu sebebi ile koca boşama yetkisini her türlü şekilde kullanabilir. Bu şekillerden biride boşama yeminidir.[552]
- ✓ Şâri' "Yeminlerinizi tutun."[553]diye emretmektedir. Bu sebeple yeminin gereği yapılmalıdır.
- ✓ Hz. Âişe'den şöyle rivayet edilmiştir: "Ne kadar büyük olursa olsun her yemine keffaret gerekir. Ancak azat etme ve talâk hariç."[554]
- ✓ Ayrıca Saîd b. Müseyyeb, Hasanı Basrî, Atâ, Şa'bî, Şureyh, Saîd b. Cübeyr, Mücâhid ve Katâde gibi birçok tabiîn büyükleri, boşama yemininin bozulması ile boşama gerçekleşeceğini söylemişlerdir. Sahâbe ve tabiînden hiç kimse boşamanın gerçekleşmeyip kefaret verilmesi gerektiğini söylememiştir. Sahabe ve tabiinden sonra gelen mezhep sahibi müctehidler de boşamanın gerçekleşeceğini söylemişlerdir.[555]

---

[549] İbn Ali, **Mevsûatü Âsâri'l-İmâm Câbir b. Zeyd el-Fıkhıyye**, 2/860.
[550] Ahmet Özdemir, **er-Rebî' b. Habîb ve el-Câmiu's-Sahîh Adlı Eseri,**(Doktora Tezi, Dicle Üniv. SBE, Diyarbakır 2017), 49.
[551] Müeyyed Billah, **Şerhu't-Tecrîd fi Fikhı'z-Zeydiyye,** 3/318; Ansî, **et-Tâcü'l-Müzehheb li Ahkâmi'l-Mezheb**,2/157, 158.
[552] Şa'bân, **el-Ahkâmu'ş-Şer'iyye li Ahvâli'ş-Şahsiyye,** 444, 445.
[553] Maide 5/89.
[554] Zuhaylî,**el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6973; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/352; Subkî, **ed-Durretü'l-Mudiyye fi'r-Reddi alâ İbn Teymiyye,** 17; İbn Abdilber, **et-Temhîd,** 20/90.
[555] Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 55, 56, 57; Subkî, **ed-Durretü'l-Mudiyye fi'r-Reddi alâ İbn Teymiyye,18.**

✓ Boşamaya yemin, sarih talâk lafzıdır. Herkes bu lafzın boşamada kullanıldığını bilir. Boşama yeminlerinde kullanılan lafızlar, sarih lafız olduğundan kişinin boşamaya niyet etmesine gerek olmaksızın ister müneccez ister muallak şekilde olsun boşama gerçekleşir.[556]

✓ Boşamaya yemin, muallak talâk gibidir. "Şöyle yaparsan talâk üzerime lazım olsun." demek ile "Şöyle yaparsan boşsun." benzeri manalardır. Sahabe şartlı boşamayı geçerli saydığından, boşama yemini de geçerlidir.[557]

✓ Akli çıkarım/kıyasi olarak bir kimse bir şeyi şarta bağlayarak kendine lazım kıldığında, şartın gerçekleşmesi ile o şey ona gerekli olur. Bir şarta bağlayarak talâkla yemin eden kimsede, şart gerçekleştiğinde talâk da gerçekleşecektir.[558]

✓ Boşanma, bir ıskat tasarrufu olup kişi boşama hakkını ıskat edebilir. Iskat tasarrufları, şarta bağlanabilen tasarruflar olduğundan, boşanma şarta bağlanılarak yemin edilebilir.[559]

✓ Talâka yeminin gerçekleşeceği konusunda icmâ vardır.[560]

1.3.1.2. Talâkın Gerçekleşmeyeceğini Söyleyenler

Bu görüş sahiplerine göre boşamaya yapılan yemin bozulduğu takdirde ne talâk ne de kefaret gerekir. Boşama yemini boş ve geçersiz bir cümledir. Zâhirî[561] ve Caferîler bu görüştedir.[562] Caferi Sâdık ve Muhammed Bâkır'dan bu şekilde rivayet edilmiştir.[563]

İbn Hazm ve İbn Kayyim; bu görüşü Hz. Ali, İbn Mesûd, Kâdî Şureyh (ö.78/679), İkrime (ö.105/723), Tavus (ö.106/724), Davud ez-Zâhirî ve ashabına nisbet etmektedir. Bunlara göre boşama yeminini bozan kimsenin talâkı gerçekleşmeyeceği gibi, kendisine yemin kefareti gibi bir şey de lazım

---

[556] Benî Ahmed, **Muhâlefetü'l-İmâm İbn Hazm ez-Zâhirî li'l-Eimmeti'l-Erbaa „„**, 178.
[557] Buhârî, Talâk 10; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 7/356.
[558] İmrânî, "el-Halfu bi't-Talâk Metâ Yeka'", 69.
[559] Ebu'l-Ayneyn Bedrân, **Ahkâmu'z-Zevâc ve't-Talâk fi'l-İslâm,** 237.
[560] İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/216;Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/486.
[561] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/476, 478.
[562] Bk. Fakîh, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye fî Fıkhi Ehli'l-Beyt**, 304-306; Abdulkadir Şener, "Şiiliğe Göre Furu'u'd-din (Ahvâli şahsiye)", **Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu,** İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul 1993, 456; Mugniyye, **el-Fıkhu alâ Mezâhibi'l-Hamse**, 414.
[563] İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/217.

gelmemektedir. Zira talâka yemin, yemin sayılmadığından yemin hükümlerini almamakta ve yemin kefareti dahi gerekmemektedir. Çünkü şeriatta böyle bir yemin çeşidi yoktur.[564]İbn Teymiyye dekendi zamanında bazı Hanefî, Şafiî ve Mâlikî âlimlerin boşama yeminin geçerli saymadıklarını söylemektedir.[565]

Şevkânî de talâkın gerçekleşmeyeceği görüşünde olup, "Talâk bana gereksin/şart olsun ki şöyle yapacağım." şeklinde yemin eden kimsenin maksadının boşamayı gerçekleştirmek olmadığını, karşıdaki insana bu işi ne denli yapmak istediğini ifade etmek olduğunu söylemektedir.[566]

Şâfiîlerden Kaffâl bazı yönleri ile talâka yemini geçerli saymamaktadır. Ona göre "الطلاق يلزمني" "Talâk bana gereksin ki" sözü ne sarih ne de kinayeli bir talâk biçimi olmayıp bununla talâk meydana gelmez. Çünkü talâkın, kadına izafe edilmesi gerekir. Talâk mahalli kadın olduğundan "Filan kadını boşadım, eşimi boşadım, seni boşadım" şeklinde olmalıdır. Zikredilen cümlede ise talâk kadına izafe edilmemiştir. Kadına izafe edilmeyen talâk geçerli değildir.[567]

Mâlikîlerden bazıları (Malikî fakihlerinden Eşheb), talâka yeminin bazı çeşitlerini geçerli saymamışlardır. Buna göre koca hanımının bir şey yapmaması hususunda talâka yemin ederse ve hanımı da kocasının yeminin bozulması için denilen hususu yaparsa talâk meydana gelmez. Örneğin koca hanımına "Şöyle yaparsan şart olsun." deyip talâka yemin ederse kadında o fiili işlerse boşama meydana gelmez. Kadının kendini boşaması ile kadın boşanmış olmaz. Çünkü talâk kadının elinde değildir, erkeğin elindedir.[568]

1.3.1.2.1. Zâhirîlerin Görüşleri

---

[564] İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk,** 93; İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/217; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**,1/211, 3/52, 53; Benî Ahmed, **Muhâlefetü'l-İmâm İbn Hazm ez-Zâhirî li'l-Eimmeti'l-Erbaa …**, 179; Ebû Zehra, **el-Ahvâlü'ş- Şahsiyye,** 301, 302.

[565] İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/131.

[566] Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre**, 2/67.

[567] İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk,** 100; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/54; Gandûr, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye …,** 424.

[568] İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/53; İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk,** 101; İbn Rüşd el-Kurtubî, **el-Mukaddemât el-Mümehhedât,** 1/576; İbn Ma'cûz, **Ahkâmü'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye Vifka Müdevveneti'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye,** 1/197.

Başta Davud ez-Zahirî ve ashabı olmak üzere Zâhirîlere göre talâka yemin geçerli değildir. Zahirlerden İbn Hazm'a (ö. 466/1064) göre boşama üzerine yapılan yeminin, ister yemine riayet edilsin ister yemin bozulsun herhangi bir geçerliliği yoktur. Boşama ancak Allah'ın emrettiği şekilde yapılır. Yeminle boşamak, talâk sayılmadığı gibi yeminde sayılmaz. Yemin sadece Allah'ın adı ile olabilir. Talâkla yemin, boş bir söz hükmündedir.[569] Bir günahı işlemeyi nezreden kişinin nezri geçerli olmadığı gibi talâka yemin edenin de yemini geçerli değildir.

1.3.1.2.2. Caferîlerin Görüşü

Caferîlere göre de talâka yapılan yeminlerin bozulması ile talâk gerçekleşmez. İki yönden boşama yeminin geçerli olmayacağını ifade etmişlerdir.

1- Boşamanın, cinsel beraberliğin olmadığı temizlik döneminde, iki şahit huzurunda ve müneccez olarak yapılması gerekmektedir. Yemine bağlanan boşamalar ta'lîk içerdiğinden boşamanın kadının temizlik dönemine denk gelip gelmeyeceği belli olmayıp, iki şahit bulunmadığından ve müneccez olmadığından bu boşama şekli geçerli değildir.

2- Talâk sîğası ile beraber talâk kastı da şarttır. Kocanın boşama lafzını kullanıp evlilik ilişkisini bitirmeyi kastetmiş olması gerekir. Bir şeyi teşvik, engelleme ve yemin maksadı ile yapılan boşamalar geçerli değildir. Zira burada talâk niyeti olmayıp başka bir şey için talâk sîğası ta'lîk suretinde kullanılmaktadır. Bu sebeple boşama yemini geçerli değildir.[570]

---

[569] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/476; İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk,** 93; Zuhaylî,**el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6974; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/352; Okur, "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi",15,16; Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre,** 2/67, 68; Benî Ahmed, **Muhâlefetü'l-İmâm İbn Hazm ez-Zâhirî li'l-Eimmeti'l-…**,179; Karadâvî, **Fetâvâ Muâsıra,** 1/556; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/48; Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/485.

[570] Bkz. Fakîh, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye fî Fıkhi Ehli'l-Beyt**, 304-306.

Caferi Sâdık ve Muhammed Bâkır'dan rivayet edilmiştir ki "Şeytanın izinden yürümeyin"[571] ayetindeki şeytanın izi talâkla yemin etmek, günahları nezretmek ve Allah'ın dışındaki varlıklara yemin etmektir.[572]

1.3.1.2.3. Talâkın Gerçekleşmeyeceği Konusunda Muasır Bazı İslam Hukukçularının Görüşleri

Cemâlüddîn Kâsimî'ye (ö.1914) göre Talâk suresindeki işhâd emrinin zahiri, talâk ve ric'atte şâhitliği vâcib kılmaktadır. İşhâdı emreden ayetten önce ve sonra gelen emirlerin vücup ifade ettiği hususunda icmâ vardır. İşhâd emrini vücuptan sarf edecek bir karîne olmadığına göre, önceki ve sonraki emirlerin vücup ifade etmesi gibi işhâd emri de vücup ifade etmektedir. Talâk esnasında şahit getirme vacip olunca, talâka yemin ve şartlı talâk şer'an talâk sayılmayacaktır. Çünkü burada boşama için şahit bulundurma arzusu yoktur. Boşayacak kimsenin boşamaya azmetmesi, hazırlanması ve niyet etmesi gerekir. Çünkü evlilik en güçlü şekilde bağlanmış bir bağ olduğundan Kur'ân'ın işaret ettiği gibi iki hakemin sulh için girişiminden sonra şahitlerle ancak boşama mümkündür. Bu meşru olan talâk biçimidir. Bunun dışındakiler bid'î şekillerdir.[573]

Abdulvahhâb Hallâf, talâkla yeminden maksadın boşama olmadığını, bir şeyi engelleme ve yaptırma gayesi güttüğünü, talâkla yeminin geçersiz olduğunu, bu şekildeki sözlerin boş bir söz olduğunu söylemektedir.[574]

Seyyid Sâbık da bu görüşü tercih etmektedir. Sadece kişiye istiğfar gerekeceğini söylemiştir.[575]

Hasaneyn Muhammed Mahlûf, talâka yemini muallak talâk kapsamında değerlendirmekte ve yemin maksatlı talâkların geçersiz olacağını söylemektedir.[576]

---

[571] Bakara 2/168.
[572] Âmilî, **Tafsîlu Vesâili'ş-Şîa ilâ tahsîli Mesâili'ş-Şerîa,** 22/46.
[573] Kâsimî, **Mehâsinü't-Te'vîl,** 9/255.
[574] Hallâf, **Ahkâmu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, 138.
[575] Sâbık, **Fikhu's-Sünne**, 3/18
[576] Mahlûf, **İslami Araştırmalar ve Şer'i Fetvalar**, 383, 393.

Allâl el-Fâsî, Fas toplumunda en sıkıntılı durumlardan birinin boşama yemini ile yemin etmek olduğunu, şahısların oyun oynarken veya ticari bir konuda tartışırken, kızgınlıkla yapıldığını, boşama yeminin ayrılmayı düşünmeyen, çok uyumlu birçok aileyi parçaladığını ve en tehlikeli bir içtimâî hastalık haline geldiğini ifade etmektedir.[577]

Hayrettin Karaman, dil alışkanlığı ile her sözün arasında vallahi diyerek yemin eden kimsenin yemine niyet etmedikçe, sorumlu olmayacağı gibi, aynı şekilde yemine ve boşamaya niyet etmeksizin "şart olsun", "boş olsun" sözlerini kullanan bir kimsenin bu sözleri ile eşini boşamış olmayacağını, bu sözlerin lağv yemini gibi geçersiz olduğunu söylemektedir. Bu şekildeki bir boşama biçiminin Hz. Peygamber'den (sav) sonra çıkması itibari ile de bid'î talâk olarak değerlendirmektedir.[578]

Süleyman Ateş ise şöyle der: "Yemin kastı olmadan 'Hayır vallahi, evet vallahi' gibi yeminler lağv yemini olduğu gibi, 'Üzerime talâk lazım gelsin ki, karım benden boş olsun ki şu iş şöyledir.' gibi yeminler de lağv sayılır. Önemli olan niyettir. Söz arasında böyle söyleyenin; asıl niyeti boşamak değil, sözünü ispat etmek olduğundan bu yeminlerle talâk olmaz. Kasıtlı olarak yapılan boşama yeminlerine gelince, doğru olan görüşe göre bunlarla da talâk olmaz. Ancak yemin sayıldığından yemin kefaret verilir."[579]

Muhammed Abduh[580], Mahmûd Şeltût,[581] Ahmet Muhammed Şâkir,[582] Ali Hasbullâh ve Allâl el-Fâsî bu görüştedir.[583] Şerkâvî "el-Halfu bi't-Talâk Bid'atün Müstehdesetün" adlı makalesinde bu görüşü savunmuştur.[584]

1.3.1.2.4. Talâkın Gerçekleşmeyeceğini Söyleyenlerin Delilleri

[577] İmrânî, "el-Halfu bi't-Talâk Metâ Yeka'", 69.
[578] Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, 1/364.
[579] Süleyman Ateş, "Kur'ânı Kerimde Evlenme ve Boşanma İle İlgili Ayetlerin Tefsiri", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** (Dipnot kısmı), c. 23, 271.
[580] İmrânî, "el-Halfu bi't-Talâk Metâ Yeka'", 69.
[581] Şeltût, **el-Fetâvâ**, 258, 262.
[582] Şâkir, **Nizâmü't-Talâk fi'l-İslâm**, 95.
[583] İmrânî, "el-Halfu bi't-Talâk Metâ Yeka'", 69, 70.
[584] Şerkâvî, "el-Halfu bi't-Talâk Bid'atün Müstehdesetün", 48-50.

✓ Kur'ân'da "Allah sizi, kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Fakat kasıtlı yaptığınız yeminlerinizden sizi sorumlu tutar."[585] buyrulmaktadır. Boşama yeminleri de konuşma sırasında ağız alışkanlığı ile yapılan yeminler olduğundan yemini lağv kısmına dâhil olmaktadır.[586]

✓ Peygamberimiz "Kim yemin etmek isterse sadece Allah'ın ismiyle etsin."[587] buyurmuştur. Hz. peygamber (sav) Hz. Ömer'in ataları ile yemin ettiğini gördüğünde ona "Allah, size atalarınızla yemin etmeyi yasakladı. Kim yemin edecekse Allah adı ile etsin veya sussun." demiştir.[588]Bu hadisler Allah'ın adı dışındaki şeylerle yemin edilmesinin caiz olmadığını göstermekte ve talâka yeminin, yemin sayılamayacağını ortaya koymaktadır.[589] Şeriatta talâka yemin diye bir yemin çeşidi bulunmamaktadır. Talâkın vazedilmesi karı kocanın belli kurallar çerçevesinde boşanmaları içindir. Talâk yemin etmek için vazedilmemiştir.

Allah'ın ismiyle olmayan yeminler, yemin hükümlerine tabi olmaz. Şeriatın bildirmediği bir tarzda yapılan boşama yemini ile ne talâk meydana gelir ne de kefaret meydana gelir.[590]

✓ Bu boşama biçiminin Hz. Peygamber'den (sav) sonra çıkması ve sünnî talâka muhalif olması itibari ile bid'î talâktır.[591] Hadisi Şerif mucibince her bidat, dalalettir. Her dalalette ateştedir.[592] Bidat üzere yapılan bir işe şer'î hüküm terettüp etmez.

✓ Allah Teâlâ boşamanın belli bir şekil üzerine yapılmasını istemiştir. Bu şekle uymayan boşamalar geçerli değildir. Talâka yemin şeklindeki boşama, Allah'ın belirlediği şekle uymadığından hem geçersiz olup hem de Allah'ın hududunu aşmak demektir.[593]

---

[585] Maide, 5/89.
[586] Süleyman Ateş, "Kur'ânı Kerimde Evlenme ve Boşanma İle İlgili Ayetlerin Tefsiri", (Dipnot kısmı), 271.
[587] Nesâî, Eyman,3; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, 2/20.
[588]Buhârî, Eymân ve'n-Nüzûr, 3
[589] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** 9/476.
[590] İmrânî, "el-Halfu bi't-Talâk Metâ Yeka'", 70. Bkz. Şerkâvî, "el-Halfu bi't-Talâk Bid'atün Müstehdesetün", 48.
[591] Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, 1/364.
[592]Müslim, el-Cum'a, 13; Nesâî, Salâtü'l-Îdeyn, 21.
[593] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/479; Benî Ahmed, **Muhâlefetü'l-İmâm İbn Hazm ez-Zâhirî li'l-Eimmeti'l-Erbaa fî Fıkhi'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye ve'l-Muâmelât,**180.

✓ Sahabe zamanında bu konuda boşama meydana gelmeyeceği hususunda sukûtî icmâ vardır. Hz. Ali talâka yemin konusunda boşamanın gerçekleşmeyeceğine hüküm verdiği halde sahabeden kimse ona itiraz etmemiştir.[594] Talâkın gerçekleşeceği konusunda ise iddia edildiği gibi bir icmâ da yoktur.[595]

✓ Abdurrezzâk'ın yaptığı rivayette Tâvûs: "Boşamaya yapılan yemin, batıl olup bir şey sayılmaz." demiştir.[596]

✓ İkrime: "Talâka yemin bir şey sayılmaz, o şeytanın adımlarından bir adımdır."[597] demiştir.

✓ Boşama yemini, insanların yemin anlamında kullandığı bir hususdur. İnsanların boşama için değil yemin için kullandıkları bir durumu, kastetmedikleri bir manada geçerli kılınamaz. Bu yönü ile boşama gerçekleşmeyeceği gibi şeriatta böyle bir yemin çeşidi de olmadığından kefaret de gerekmemektedir.[598]

✓ Talâkta asıl olan müneccez olmasıdır. İleriye yönelik yapılan boşama yeminleri geçerli değildir.[599]

✓ Boşama yemini geçerli kılındığında bunun zararı bütün bir topluma geri dönmektedir. Aileler parçalanmakta, karı koca birbirlerine dönmek için sözde şer'î hilelere başvurmaktadırlar. Talâkların geçerli olduğu görüşü toplumu ifsat etmektedir. Bu görüş Müslümanların maslahatına olmayan bir görüştür. Şeriat aileyi korumaya yönelik düzenlemeler getirmiştir.

✓ İslam dini karı koca arasında anlaşmazlık ve problemler olduğunda boşamaya hemen başvurulmayıp, tedavi için yol göstermekte, rehberlik etmekte ve sulh girişimi için insanların meseleye müdahalesini emretmektedir. Tüm bunlar

---

[594] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/478; Benî Ahmed, **Muhâlefetü'l-İmâm İbn Hazm ez-Zâhirî li'l-Eimmeti'l-Erbaa …**, 179, 180; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 1/212, 3/52, 53; İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk,** 93; Ebû Zehra, **el-Ahvâlü'ş- Şahsiyye,** 301, 302.

[595] İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/55.

[596] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** 9/478; Abdurrezzâk, **Musannef,** 6/406; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/53.

[597] İbn Hamdu'l-Hekîl, "İn'ikâdu'l-Yemîn bi-Sîgati't-Ta'lîk", 563; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 1/212; 3/53.

[598] İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 4/78; Şeltût - Sâyis, **Mukârenetü'l-Mezâhib fi'l-Fıkh**, 110; Zuhaylî, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/353.

[599] Bkz. İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/479, 481; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 4/78; Şeltût - Sâyis,**Mukârenetü'l-Mezâhib fi'l-Fıkh**, 109, 110; Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd,** 74,78.Benî Ahmed, **Muhâlefetü'l-İmâm İbn Hazm ez-Zâhirî li'l-Eimmeti'l-Erbaa …**,192; Şelebî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'l-İslâm,** 516.

çözüm olmadığında boşamanın nasıl yapılacağını beyan etmektedir. Buna rağmen bir malı satmak, bir haberi pekiştirmek maksadı ile talâkınyemin gibi kullanılması İslam dininin talâk için ortaya koyduğu ve yol gösterdiği prensiplerin ihmal edilmesine götürmektedir.[600]

1.3.1.3. Yemin Kefaretinin Gerekeceğini Söyleyenler

Boşama yemininde, yeminin bozulması ile boşama meydana gelmez, sadece kefaret gerekir. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim bu görüştedir.[601]Boşama yemini, bir şeyi teşvik, tasdik ve engelleme maksadı için kullanılan müslümanlara ait bir yemin çeşididir. İbn Teymiyye bu görüşün birçok Mâlikî alimden de nakledildiğini ve Mağribteki Mâlikî alimlerinin buna göre fetva verdiklerini söylemektedir.[602]

İbn Teymiyye'ye göre "Talâk bana gereksin ki şöyle yapacağım/yapmayacağım" veya "Eğer böyle yapmazsam talâk bana gereksin." şeklinde yemin sîğası ile ortaya konan ifadeler yemindir. Boşama yeminleri ittifakla yemin sayılmakta ve fukahanın örfünde de yemin kabul edilmektedir. O, boşama yeminleri ile evlilik birliğinin sona ermediğini düşünmekte, bunların hükmünün yeminleri düzenleyen nasslar çerçevesinde ele alınarak şartın gerçekleşmesi durumunda talâk yerine, yemin kefaretinin verilmesini yeterli görmektedir.[603] Bu görüşe göre talâka yemin, talâk olarak değil yemin olarak değerlendirilmektedir. علي طلاقkelimesiواالله لأطلقكmesabesindedir.[604]

Zira Allah Teâlâ "Allah yeminlerinizi bozmanızı size meşru kılmıştır." diyerek yeminlerin bozulabileceğini ifade etmektedir. Peygamberimiz (sav) de "Her kim bir hususta yemin eder de ondan başkasını daha hayırlı görürse, yemininden

---

[600] İmrânî, "el-Halfu bi't-Talâk Metâ Yeka'", 70,71.
[601] İmrânî, "el-Halfu bi't-Talâk Metâ Yeka'", 70; Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre**, 2/66.
[602] İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk**, 61, 62, 101, 102; İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/217.
[603]İbn Teymiyye, **Mecmûu Fetâvâ,** 33/58, 131, 140, 216, 219; İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk,** 61,62; İbn Teymiyye, **el-Fetâva'l-Kübrâ,** 3/234;Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6972; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/351; Okur, "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi", 13.
[604]Cuma, **el-Kelimu't-Tayyib Fetâvâ Asriyye,** 371, 381; İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 20/13; 33/45.

dolayı kefâret versin ve hayırlı olanı yapsın."[605] demektedir. Ayet ve hadis bu konuda sarihtir. Kefaret vererek yeminler bozulması mümkündür.

İbn Teymiyye "talâk bana gereksin/şart olsun" şeklinde nezir süretinde olan talâka yemin ile talâkın meydana gelmeyeceği konusunda yalnız olmadığınıbu görüşün Ebû Hanîfe'den (ö.150/767), Şâfiî âlimlerinden Kaffâl (ö.340/951) ve Ebû Saîd el-Mütevellî'den nakledildiğini,[606] ayrıca kendi zamanında Hanefî, Şâfiî, Mâlikî birçok âlimin ve Şiîlerin bu görüşe göre fetva verdiğini, İbn Hazm ve Dâvûd ez-Zâhirî'nin de boşama yeminini geçerli saymadığını ve selef âlimlerinden Tâvûs'un da boşamanın gerçekleşmeyeceği görüşünde olduğunu söylemektedir.[607] Ayrıca sahabeden İbn Ömer, İbn Abbâs, Ebû Hüreyre, annelerimizden Âişe, Ümmü Seleme ve Hafsa, köle azadı ile yapılan yeminlerde kölelerin azad olmayacağını bunun yerine yemin kefareti verileceğini söylemişlerdir. Talâka yemin de köle azadına yapılan yemin gibi olup, talâka yemin eden kimse de boşanmış olmaz, kefaret vermesi gerekir.[608]

İbn Teymiyye'ye göre talâka yemin, ya münakıde yemin tarzındadır ki bu durumda kefaret gerekir. Ya da Kâbe, melekler ve mahlûkat üzerine yapılan yemin tarzındadır ki, bu durumda yemini bozulması ile ne kefaret nede başka bir şey gerekli olur. Bu yemin geçersiz olur. Boşamaya yemin edip yemininde durmayan kimsenin boşanmış olması kitap ve sünnete aykırıdır.[609]

İbn Kayyim, "Talâka yemin, yemin olarak kabul edilecekse yeminin hükümleri geçerli olmalıdır. Yok, eğer yemin olarak kabul edilmeyecekse, o zaman şer'î olarak hiçbir hüküm meydana gelmez, batıl bir söz olmuş olur. Bu sözle bir şey meydana gelmez." demekte ve talâka yemini yemin olarak kabul etmektedir.[610]

---

[605] Müslim, Eymân, 3.
[606] İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/217.
[607] İbn Teymiyye, **el-Fetâva'l-Kübrâ,** 3/305; a.mlf.,**MecmûuFetâvâ,** 33/131; a.mlf., **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk**, 89-102;Ebû Zehra, **İmam İbn Teymiyye,** 404; Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/485, 486.
[608] İbn Teymiyye, **Fetâva'l-Kübrâ**, 3/308, 309; İmrânî, "el-Halfu bi't-Talâk Metâ Yeka'", 70.
[609] İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/142, 143; Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/487.
[610] İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/53.

İbn Teymiyye ve İbn Kayyim hiçbir sahabînin boşama yemini için boşamanın gerçekleştiğini söylemediğini,[611] hatta sahabe döneminde boşama yemini yapıldığına dair hiç bir bilgi de olmadığını, var olan şeklin şartlı boşama şeklinde boşama olduğunu, boşama yemininin Hz. Peygamber'den (sav) sonra ortaya çıkan bir bidat olduğunu söylemektedirler. İbn Teymiyye'ye göre boşama yemininde kişi yeminini yerine getirmediği takdirde boşamanın gerçekleşeceği görüşü sağlam dayanaktan yoksundur.[612]

1.3.1.3.1. Bu Görüşteki Bazı Muasır İslam Hukukçularının Görüşleri

Yusuf Karadâvî'ye göre, Allah Teâlâ talâkı, boşamaya yemin için meşru kılmamıştır. Boşama yemininde olduğu gibi bir kimseyi bir işe yapmaya zorlamak veya ona bir işi yasaklamak maksadı ile talâkın kullanılması, talâkı tabiatından çıkarmaktır. Kardâvî boşama yeminleri ile boşama meydana gelmeyeceğini ancak yemin kefareti verilmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca yemin konusunda İslam'ın metodu dışına çıkması sebebi ile de istiğfar etmesi gerekeceğini belirtmiştir.[613]

Ali Cuma, علي طلاق cümlesinin Allah'ın ismi ile yapılan yemin gibi olduğunu, bununla boşama meydana gelmeyeceğini ve yemin kefareti gerekeceğini söylemektedir.[614]

Abdurrahmân el-İmrânî"el-Halfu bi't-Talâk Metâ Yeka'" adlı makalede görüşleri değerlendirdikten sonra bu görüşü tercih ettiğini söylemektedir.[615]

Kaşif Hamdi Okur "İslam Hukuku'nda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi" adlı makalesinin sonuç kısmında boşama yemininin evliliği sonlandırmayacağını, ancak bu durumda yemin kefaret verilmesi gerekli olduğunu

---

[611] İbn Teymiyye, **el-Fetâva'l-Kübrâ**, 3/246; İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/45; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/48.

[612] İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk**, 60; İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/36; Bkz. Subkî, **Nakdu'l-İctimâ ve'l-İftirâk fî Mesâili'l-Eymân ve't-Talâk**, 49; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/48.

[613] Karadâvî, **Fetâvâ Muâsıra**, 1/556.

[614] Cuma, **el-Kelimu't-Tayyib Fetâvâ Asriyye,** 371.

[615] İmrânî, "el-Halfu bi't-Talâk Metâ Yeka'", 70.

söylemektedir.[616] Muasır hukukçulardan Abdulkerîm Zeydân da bu görüşü tercih etmiştir.[617]

1.3.1.3.2. Yemin Kefareti Gerekeceğini Söyleyenlerin Delilleri

i. Boşama yemini bir yemin biçimi olup, bozulduğunda kefaret gerekli olur. Çünkü Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: "Allah size yeminlerinizi çözmeyi meşrû kılmıştır."[618], "Allah sizi, kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Fakat kasıtlı yaptığınız yeminlerinizden sizi sorumlu tutar. Bozulan yeminin keffareti (cezası)… budur."[619], "Allah adına yaptığınız yeminleri, iyilik yapmanıza, takvâya ve insanlar arasında barışı gerçekleştirmenize engel kılmayın. Zira Allah, her şeyi duyandır; her şeyi bilendir."[620] Bu ayetlerden yeminlerin bozulabileceğini ve bunun karşılığında kefaretin verilmesinin gerekli olduğu anlaşılmaktadır.

ii. Talâk gerçekleşeceğine dair bir delil olmadığı: Boşama yemini ile talâkın vuku bulacağına dair Kitap ve Sünnette bir delil olmayıp, sahabe döneminden sonra boşamanın gerçekleşeceğine dair fetvalar verilmiştir. Hiçbir sahabeden boşama yemini ile boşamanın gerçekleşeceğine dair bir söz dahi bizlere ulaşmamıştır.[621]

iii. Talâka yemin müslümanların kullandıkları bir yemin biçimidir: Boşama yemini, Müslümanlar arasında kullanılan bir yemin biçimidir. Bu sebeple yemin bozulduğunda talâkın gerçekleşmesi değil, kefaret gerekecektir. Boşama yemininde bulunan kimse boşanmayı istememekte ve boşama, Allah katında da en hoş olmayan helalolduğu için vaki olduğu söylenemez.[622] Zira Peygamberimiz (sav) "Her kim bir hususta yemin eder de ondan başkasını daha hayırlı görürse, yemininden dolayı kefâret versin ve hayırlı olanı yapsın."[623] buyurmuştur.

Bu hadis lafız ve mana itibari ile Müslümanlar arasında yemin manasında kullanılan bütün yeminleri kapsamaktadır. İbn Teymiyye bu hadisten yola çıkarak

---

[616] Okur, "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi", 25.
[617] Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/489.
[618] Tahrîm, 66/2.
[619] Mâide, 5/89.
[620] Bakara 2/224.
[621] İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 1/211, 3/46; İmrânî, "el-Halfu bi't-Talâk Metâ Yeka'", 69.
[622] İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 52.
[623] Müslim, Eymân 11-13.

"Kim Müslümanların yemini ile yemin edip yeminini bozarsa ona yemin kefareti kâfidir." demektedir.[624]

Allah'ın adı ile yemin edip daha hayırlı bir durum görüldüğünde kefaretle beraber kişi sözünden rucû edebiliyorsa, boşama yemininde de kişi yemininin bozulması ile yemin kefareti vererek aile hayatına devam edebilir.[625] Talâk hayırlı bir şey veya Allah'a ibadet nevinden değil ki bu yemine vefa gösterilsin. Fert ve toplum yararına aykırı olan ve yemini edeni harama düşürecek nitelikte olan hususlarda yemini bozup kefaret vermek gerekir.[626]

Yemin noktasında Allah'ın adı ile yemin etmek talâkla yemin etmekten daha üstündür. Allah adı ile yemin etmede kefaret yeterli iken, talâk ile yeminde neden kefaret yeterli olmasın? Allah'ın kefaret takdir etmesi, yeminini bozan kimse için bir rahmet olup, daha büyük bir sıkıntıdan kurtuluşudur. Boşama yemini meselesinin ilacı ve çözümü kefarettir.

Talâka yemin, yemin olarak kabul edildiği takdirde boşama gerçekleşmeyip, kefaret gerekir. Eğer yemin olmadığı söylenirse herhangi bir kefaret de gerekmez. Boş bir sözdür.[627]

iv. Köle azadına kıyas: Sahabeden Abdullah b. Ömer, İbn Abbâs, Hafsa, Ümmü Seleme ve Zeynep b. Ümmü Seleme (Hz. Peygamberin üvey kızı) Leyla b. Acmâ' kıssasında "Şu işi yapmazsan bütün kölelerim hür olsun." şeklinde köle azadına yapılan yeminde, yemin bozulduğu takdirde köle azadının gerekmeyeceğine, sadece kefaret lazım geldiğine fetva vermişlerdir.[628]Bu mesele, sahabe döneminde boşama yemini olmadığından, sahabenin azat etmeye yönelik yapılan yemin ile ilgili görüşlerine kıyas edilir. Allah katında hayırlı bir iş olan köle azadına yapılan

[624] İbn Teymiyye, **Mecmûu Fetâvâ,** 33/59.
[625] İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk,** 68,69; Ebû Zehra, **İmam İbn Teymiyye,** 405.
[626] Ertuğrul Boynukalın, "Yemin", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2013**,** 43/418.
[627] Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/50-51; İmrânî, "el-Halfu bi't-Talâk Metâ Yeka'", 70.
[628] Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 10/66.

yeminde, şart gerçekleştiğinde kefaret yeterli oluyorsa, Allah katında sevimsiz bir durum olan talâka yemin edilince evleviyetle kefaret geçerli olmalıdır.[629]

v. Nezre kıyas: İbn Teymiyye göre nezir/adak, yemin niyeti ile yapılırsa yemin hükümleri geçerli olup kefaret verilmesi gerekmektedir. Bir kimse hacca gitmek veya malını sadaka vermek maksadı olmadığı halde yemin gayesi ile "Şöyle yaparsam üzerime hac vacip olsun/bütün malım sadaka olsun." diyerek nezre yemin ederse (nezru'l-lecâc),[630] bu konuda sahabe ve tabiinden birçok nakil gelmiştir ki bu durumda olan kimseye hac vacip olmaz, bütün malı da sadaka olmaz. Yemin kefareti kâfidir. Hz. Peygamber (sav) "Nezrin kefareti, yemin kefaretidir"[631], "Kızgınlıkla yapılan nezir geçerli olmayıp, kefareti yemin kefaretidir"[632] demiştir.[633]

Nezir, yemin gibi kullanıldığında yemin hükümlerini alıyorsa, talâk da yemin gibi kullanıldığında yemin hükümlerini alacaktır. Nezrin gereğini yerine getirme gerekliliği daha fazla ve nezir ibadet ve sevap gibi konularında olmasına rağmen kefaret vermesi mümkün ise gerçekleşmesi hoş olmayan talâka yemin için kefaret verilmesi daha fazla mümkün olmalıdır.

vi. Haram kılma konusuna kıyas:"Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmayı (ve kefaret ödemeyi) size meşru kılmıştır. Allah, sizin yardımcınızdır. O, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."[634] ayeti kerimesinde Peygamber'in

---

[629] İbn Teymiyye, **el-Fetâva'l-Kübrâ,** 3/235, 308, 309; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/49-51; Şerkâvî, "el-Halfu bi't-Talâk Bid'atün Müstehdesetün", 49; İmrânî, "el-Halfu bi't-Talâk Metâ Yeka'", 70.

[630] Nezru'l-lecâc: Bir fiile teşvik ya da ondan alıkoymak amacıyla yemin makamında sadır olan nezir. Erdoğan, **Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü,** 260.

[631] Müslim, en-Nezr, 5.

[632] Ahmed b. Hanbel, **Müsned,** 33/118.

[633] Bkz. İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk,** 63, 86; İbn Teymiyye, **Mecmûu Fetâvâ,** 33/36 45; Sa'dî, **et-Talâk ve Elfâzuhu'l-Muâsıra fî Dav'i'l-Fikhı'l-İslâmî**, 92; Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, (Dipnot kısmı), 2/66.

[634] Tahrim 66/1, 2. Bu ayetin sebebi nüzûlü ile ilgili olarak bir rivayette Hz Peygamber'in sav Hz Maria'yı (ra) kendisine haram kıldığı diğer bir rivayette ise Hz Peygamber'in sav balı kendisine haram kıldığı söylenmektedir. Hz. Maria (ra) ile ilgili rivayette Peygamberimiz (sav) Hz Hafsa'ya "Vallahi bir daha onaya yaklaşmayacağım. O bana haram olsun" demekte, nazil olan ayet Allah'ın helalini haram etmemesini ve yeminine kefareti öngörmektedir. (Subkî, **ed-**

(sav) bir şeyi kendisine "haram kılması" yemin olarak addedilip yeminini bozması istenmiş, Allah'ın gafur ve rahim olduğu hatırlatılmıştır. Allah'ın razı olmadığı hususlarda aslen yemin olmayan "haram" lafzı, yemin manasında kullanmakla, yemin kefareti verilerek yeminin bozulması istenmektedir. Bu örnekte Allah'ın razı olmadığı şey, Allah'ın helal kıldığı bir şeyin haram kılınmış olmasıdır. Aynı şekilde boşama da Allah'ın teşvik ettiği bir şey olmayıp en hoşlanmadığı helaldir. Koca boşama niyeti olmadan "talâk bana gereksin ki…" deyip boşama yemini ile yemin ettiğinde, kişi boşama yeminini yemin manasında kullandığından boşama gerçekleşmez, sadece yemin kefareti gerekli olur.

vii. Îlâ'ya kıyas: Îlâ, yemin olup kocanın eşine cinsel olarak yaklaşmayacağına Allah adına yemin etmesidir. Allah Teâlâ "Eşlerine yaklaşmamağa yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer (bu süre içinde) dönerlerse, şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."[635] buyurmaktadır. Koca îlâ durumunda ya yeminini bozup eşine dönerek yemin kefaretini verecektir. Ya da dönmeyip boşayacaktır. Îlâda yemin eden kimseye Allah yeminini bozarak kefaret ile fırsat verdiği halde, boşama yemininde bulunan kimseye neden yemininden vazgeçip yemin kefareti ile karısına dönme fırsatı verilmeyip boşamanın gerçekleşeceği söylenmektedir? Hz. Âişe (ra): "Allah Resulü eşlerine îlâ da bulundu. Helali kendisine haram kılmış oldu. Yeminine kefaret verdi."[636] demektedir.[637]

viii. Zıhâr'a kıyas: Koca zıhârda bulunduğunda zıhâr kefareti vererek eşine dönebilmektedir. Hâlbuki zihârda eşini, haramlıkta ebedi haram olan annesi ve kız kardeşine benzetme şeklinde en büyük bir şekilde haram kılma manası mevcuttur. Zihâr durumunda bile, kefaret ile kendisine ebedi olarak haram kıldığı eşine dönebiliyorsa, boşama yemininde de yemin kefareti ile eşine dönebilmelidir.

Durretü'l-Mudiyye fi'r-Reddi alâ İbn Teymiyye, 40.) Diğer rivayette ise "vallahi bir daha yemeyeceğim" diyerek balı kendisine haram kıldığından yemin kefareti öngörülmektedir.

[635] Bakara 2/226.

[636] Subkî, **ed-Durretü'l-Mudiyye fi'r-Reddi alâ İbn Teymiyye,** 40.

[637] Bkz. İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk,** 80-83.

Kişi îlâ ve zıhârda bulunduğunda veya eşini "haram" lafızları ile haram kıldığında; îlâ ve haram kılmada yemin kefareti; zihârda da zıhâr kefareti ile eşine dönebiliyorsa, talâka yemin durumunda da yemin kefareti ile dönebilmelidir.[638]

ix. Maslahat açısından: Eğer boşamaya yapılan yeminlerin kefaretle bozulmasına din fırsat vermeseydi Müslümanlar ciddi sıkıntı çekerlerdi. Şeran yasaklanan hülleye başvurmanın önemli bir sebebi talâka yemin edilmesidir.[639] Allah Teâlâ,"Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten meneder; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırlıklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirleri çözer."[640] buyurmaktadır. İslam dini yasaklanan hülleden beridir. Allah ve Peygamberi kötülüğü meneder, Müslümanlar üzerindeki ağırlıkları kaldırır. Hüllenin önemli oranda engellenmesi kefaretle mümkündür.[641]

1.3.2 Delillerin Değerlendirilmesi

Talâka yemin konusunda talâkın gerçekleşeceğini, gerçekleşmeyeceğini ve yemin kefaretinin gerekeceğini söyleyenlerin delillerini değerlendireceğiz.

1.3.2.1. Talâk Gerçekleşir Diyenlerin Delillerinin Değerlendirilmesi

Boşama yeminlerinin geçerli olduğu ile ilgili getirilen bazı deliller, talâkın şarta bağlanması konusunda getirilen delillerle aynı olduğundan onların değerlendirmesini şarta bağlı talâk kısmında yaptığımızdan burada tekrar etmeyeceğiz.

Cumhur "Yeminlerinizi tutun."[642] ayetinden talâka yeminin gereği olarak boşamanın gerçekleşeceğini ifade etmiştir. Ancak bu ayeti kerimede, yapılan yemine uygun davranışta bulunulması istenmektedir. Zira azim olan Allah'ın şahit kılındığı bir meselede Allah'ın ismine saygı gereği olarak yemin edilen hususa uygun davranmak gerekmektedir. Bu ayeti kerimede bir tarafta yeminin gereği istenirken

---

[638] Bkz. İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk,** 80-83; İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 35 74, 75.
[639] İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 35/295.
[640] A'râf 7/157.
[641] Bkz.İbn Teymiyye, **Mecmûu Fetâvâ,** 35/290; Şerkâvî, "el-Halfu bi't-Talâk Bid'atün Müstehdesetün", 49.
[642] Mâide 5/89.

bir tarafta da yemin bozulduğu takdirde kefaret imkânı getirilmiştir. Sıkıntı olabilecek, altından kalkılamayacak durumlarda yemini bozarak kefaretle kurtulma imkânı tanınmıştır. Talâka yemin meselesinde, talâka önem atfedilerek talâka yemin edilmektedir. Talâka yemini hakiki bir yemin olarak kabul etsek, yemin kefareti gerekecektir. Yemin olarak kabul etmediğimizde ise hiçbir şey lazım gelmeyecektir. Çünkü şeriatta talâka yemin bir şey yoktur. Şer'î yemin sadece Allah adı ile yapıldığından talâka yemin, yemin sayılmayacaktır. Bu sebeple bu ayeti kerime, talâka yeminin gerçekleşeceğine dair bir delil değildir.

Cumhur boşama yeminini yemin olarak değerlendirmesine rağmen hükme gelince yeminin hükümlerini değil boşamanın hükümlerini geçerli kılmıştır.

Boşama yemini ile ilgili Hz. Peygamber'den (sav) rivayet edilen bir hadis bulunmamaktadır. Sahabeden herhangi bir görüş nakledilmemiştir. Şartlı boşama ile ilgili sahabeden bazı rivayetler gelmiş ise de, talâka yemin konusunda sahabeden gelen bir rivayet yoktur. Zira talâka yemin konusu sonradan ortaya çıkan bir durumdur.[643]

Hz. Âişe'den "Ne kadar büyük olursa olsun her yemine keffaret gerekir. Ancak azat etme ve talâk hariç."[644] şeklinde talâk için kefaret olmayacağı ile ilgili bir rivayet zikredilmektedir. Yaptığımız araştırmalarda bu rivayet, Sübkî'nin "ed-Durretü'l-Mudiyye fi'r-Reddi alâ İbn Teymiyye" adlı kitabında ve İbn Abdilber'in "et-Temhîd" kitabında senedsiz olarak geçmekte olup, hadis kaynaklarında ise geçmemektedir. Bu nedenle senedi olmayan bir rivayet delil olarak kullanılamaz.

Saîd b. Müseyyeb, Hasanı Basrî, Atâ, Ş a'bî, Şureyh, Saîd b. Cübeyr, Mücâhid ve Katâde gibi daha birçok tabiîn büyükleri, boşama yemininin bozulması ile boşama gerçekleşeceğini söylemişlerdir. Tabiinden sonra gelen mezhep sahibi müctehidler de boşamanın gerçekleşeceğini söylemişlerdir.[645]

---

[643] İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/48; İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 35/259.

[644] Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6973; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/352; Subkî, **ed-Durretü'l-Mudiyye fi'r-Reddi alâ İbn Teymiyye,** 17; İbn Abdilber, **et-Temhîd**, 20/90.

[645] Kevserî, Muhammed Zâhid, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 55, 56, 57; Subkî, **ed-Durretü'l-Mudiyye fi'r-Reddi alâ İbn Teymiyye,** 18.

Boşama yemini Hz. Peygamber (sav) devri sonrası ortaya çıkan ve özellikle Emevîler döneminde sultana bey‘at yeminine dâhil edilmesiyle tâbiûn devrinde yayılan bir meseledir. Bu sebeple birçok tabiîn büyüğü, boşama yemininin bozulması ile boşama gerçekleşeceğini söylemişlerdir.[646]Boşama yeminin geçerli olacağına dair fetvalar tabiinin kendi içtihatlarıdır. Bu ictihad yerine Kur’ân ve Sünnetteki boşanma prosedürüne ve ailenin maslahatına uygun, boşamayı geçerli kılmayan ictihadları tercih etmek daha uygun olacaktır.

İslam'ın talâk ile ilgili öğretilerinde, boşama ile ilgiliprosedüründe talâka yemin diye bir şekil bulunmamaktadır. Bu sebeple talâka yemini bid‘î talâk olarak niteleyen âlimler olmuştur. Dinde olmayan bir şeyi ortaya çıkarmak ve bununla amel etmek makbul değildir. Talâka yemin etmek bid‘î olup, sünnî boşama yöntemine uymamaktadır. Talâk niyeti olmadığı halde insanların kendi aralarındaki muameleleri tevsik veya red etmek için talâkı kullanmaları, aile gibi önemli bir kurumu oyuncağa çevirmektedir. Evlilik hayatını ve boşanmayı ciddiye almayıp, hafife almaktır. Talâka yemin eden kişinin heybeti ve saygınlığı azalmaktadır.

Cumhura göre kocanın boşamaya yemin ettikten sonra pişmanlık duyması ile bu sözünü geri alması mümkün değildir. Çünkü boşama yemini ile talâk iradesi ifade edilmiş olup, yemin bozulunca da talâk gerçekleşecektir. Delillendirme mantığı itibari ile bu önerme ve sonuç, irdelenmesi gereken bir noktadır. Allahu Teâlâ kendi ismi anılarak yapılan yeminlerin bile bozulmasına izin verdiği halde, kocanın kızgınlıkla yaptığı boşama yemininde pişmanlık duyarak koyduğu şartı kaldıramamasıailenin parçalanmasına götürmektedir. Bu düşünceden olsa gerek ki İbn Teymiyye yemin bozulduğunda yemin kefareti verileceğini ve boşamanın gerçekleşmeyeceğini savunmuştur. İslam hukukundaki sünnî boşama prosedürü kocanın kararını gözden geçirmesine imkân verecek bir prosedür olarak öngörülmüştür.

Tencîz suretinde olmayan ve boşama niyetinin olmadığı bir şekildeki boşama geçerli olmamalıdır. Boşama bir ihtiyaca mebni yapılabilir. Eşler arası hayat

[646] Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi’t-Talâk**, 55, 56, 57; Subkî, **ed-Durretü’l-Mudiyye fi’r-Reddi alâ İbn Teymiyye,** 18.

çekilmez olduğunda boşanmaya gidilir. Allah'ın en sevmediği helal, talâktır. Buna rağmen boşanma niyeti olmaksızın boşamanın başka bir muameleye alet edilmesi caiz değildir.

Bir şeyi şarta bağlayarak kendine lazım kılan kimsenin, şartın gerçekleşmesi ile o şeyin ona lazım olacağı görüşü delil olmaktan uzaktır. Çünkü günahı, öldürmeyi, küfrü veya çarşıya gitme gibi ibadet nevinden olmayan mubah bir şeyi bir şarta bağlayarak kendine lazım kılan/nezreden kimse şartın gerçekleşmesi ile o günahı işlemesi caiz olmadığı gibi küfrü şart koşan kimsede kâfir olmamaktadır. İbadet nevinden olmayan mubah bir şeyin nezredilmesi ile de nezir olmamaktadır.[647] Hz. Peygamber (sav) "Kim bir günahı nezrederse, o günahı işlemesin."[648], "Günah olan konularda yapılan nezirlere vefa yoktur. Bunun kefâreti de yemin kefâretidir."[649] buyurmaktadır.

Talâka yeminin geçerli olduğu konusunda icmâın gerçekleştiği bilgisi, büyük ihtimalle dört mezhebin ittifakını ifade için kullanılmıştır. Çünkü bu mesele Hz. Peygamberden sonra ortaya çıkan bir meseledir. İcmanın varlığından bahsetmek için, icmânın dayandığı bir senedi olması gerekir.[650] Bu meselede bir dayanak da yoktur. Boşama yemini ile ilgili sahabeden bir rivayet dahi gelmemiştir. Sahabeden gelen mevkuf rivayetler daha çok nezir, ıtk ve küfrü kendine lazım kılma şeklinde yapılan ta'lîklerdir. Sahabe bu ta'lîkleri yemin gibi sayıp, yeminini bozduğunda kefaret verilmesi gerektiği hükmünü vermiştir.

Tabiîn döneminde fetva verenlerden kimi boşama yeminini geçerli, kimi de geçersiz saydığı bilgisi gelmişken icmâ iddiası geçerli değildir. Başta Tâvûs, İkrime olmak üzere tarih boyunca bazı müctehidler, Zâhirî ve Şîa mezhebleri bu konuda muhalefet etmişlerdir.[651]

---

[647] İmrânî, "el-Halfu bi't-Talâk Metâ Yeka'", 69.
[648] Buhârî, el-Eymân ve'n-Nüzûr, 27, 30.
[649] Ebû Dâvud, Eymân 23,
[650] Şa'bân, **İslam Hukuk İlminin Esasları**, 120.
[651] İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/55; İbn Hamdu'l-Hekîl, **"İn'ikâdu'l-Yemîn bi-Sîgati't-Ta'lîk"**, 563.

1.3.2.2. Talâkın Gerçekleşmeyeceğini Söyleyenlerin Delillerinin Değerlendirilmesi

Hz. Ali'den gelen bir örnekten yola çıkılarak boşamanın gerçekleşmeyeceği hususunda sukûtî icmâ olduğu ifade edilmektedir. Hâlbuki o dönemlerde boşama yemini pek bilinmeyen bir husus idi. Hz. Ali'den yapılan rivayet, boşamaya ta'lîk ile ilgili bir örnektir. Sübkî, gerek Hz. Ali'den gerekse Tâvûs'tan yapılan rivayeti eleştirerek Hz. Ali'nin ikrah sebebi ile boşamayı geçerli saymadığını söylemekte, Tâvûs'tan yapılan "Boşamaya yapılan yemin bir şey sayılmaz."[652] rivayetinde ise Abdurrezzâk'ın Musannef'inde mükreh talâk kısmında geçtiğini dolayısı ile bu rivayetin mükreh talâk ile ilgili olduğunu söylemektedir.[653]

Tâvûs'tan yapılan rivayet, mükreh talâk babında geçse dahi içerik olarak ikraha ait bir mesele değildir. Bu da müellifin kendi tasarrufu ile bu hadisi bu konuya aldığını ve kendi kanaatini ortaya koyduğunu göstermektedir.

İslam hukukunda boşama ve yemine ait usuller şer'an belirlenmiş olup bunlar arasında "talâka yemin" diye bir usul bulunmamaktadır. Talâka yeminde maksat, boşama olmayıp daha çok bir şeyin yaptırılması veya engellenmesidir. Halk nezdinde talâka yemin, yemin gibi kullanılmakla beraber şer'î olarak böyle bir yemin çeşidi bulunmadığından yemin de sayılmamalıdır. Bu sebeple talâka yeminle boşama meydana gelmeyeceği gibi yeminde meydana gelmemelidir. Yemin sayılmayacağından kefarete de gerek yoktur. Bu durumda talâka yemin lağv bir sözdür.

1.3.2.3. Yemin Kefaretinin Gerekeceğini Söyleyenlerin Delillerinin Değerlendirilmesi

Bu görüşte olanların delillerini şu üç noktada değerlendirmek mümkündür.

---

[652] Abdurrezzâk, **Musannef**, 6/406;İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/478; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 1/212, 3/53.

[653] Subkî, **ed-Durretü'l-Mudiyye fi'r-Reddi alâ İbn Teymiyye,** 15. Bkz. Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 57.

a. Talâka Yeminin, Yemin Sayılıp Sayılmayacağı: Allah'ın adı ve sıfatı ile yapılan yeminler geçerlidir. Boşama yemininde ise yapılan yemin Allah adıyla olmayıp, talâk iledir. Ayrıca bu yemin Allah'ın razı olmadığı ve hoşuna gitmediği bir şeye bağlanmaktadır. Peygamberimiz "Kim yemin etmek isterse sadece Allah'ın ismiyle etsin."[654] buyurmaktadır. Allah'tan başkasına yapılan yemin, yemin sayılmamakta ve günah işlenmiş olmaktadır.[655]

Allah'ın ismi dışında; kişinin şer'î bir şeye, en sevdiği kişiye ve eşyaya yemin etmesi ile yemin olur mu? sorusunu sormamız gerekir. Peygamberimiz'in (sav) yukarıdaki beyanı sebebi ile gerek şer'î hususlarla örneğin melekler, Kâbe, Harem ve oruç gibi dini hususlarla yapılan yeminler; gerekse kişinin babası, oğulları ve hocası vb. dini olmayan şeylerle yapılan yeminler yasaklanmıştır. Ayrıca Şerîatın yasakladığı hususlara; örneğin kiliseye, putlara yemin etmek ise büyük günahtır. Bunlarla yapılan yeminlere kefaret verilmesine gerek yoktur.[656]

Bir kimse "Kâbe'ye yemin olsun ki şu hırsızlığı yapacağım." dediğinde burada ilkin, yemin Kâbe'ye yapılmıştır. İkinci olarak da yemin Allah'ın hoşlanmadığı bir şeye bağlanmıştır. Kâbe'ye yemin etmede kefaret gerekmediği gibi, bu yeminle hırsızlıkta caiz olmamaktadır. Boşama yemini de buna benzemektedir. Boşama yemininde yemin, Allah adıyla değil talâkla yapılmakta ve yemindeki şart Allah'ın razı olmadığı boşamaya bağlanmaktadır. Aynı şekilde boşama yeminine kefaret gerekmeyeceği gibi, Allah'ın razı olmadığı boşamada da gerçekleşmeyecektir.

b. Nezre ve Köle Azadına Kıyas Edilmesi: Talâk, Allah'a ibadet nevinden bir şeyi kendine vacip kılma olan nezre veya köle azadına kıyas edilemez. "Şunu yaparsam üzerime hac/oruç/köle azadı vacip olsun." ifadesi ile "Şunu yaparsam bana talâk vacip olsun." ifadesi arasındaki fark açıktır. Hac, oruç ve köle azadı gibi hususlar teşvik edilen ve kişiyi Allah'ın rızasına yaklaştıracak ameller olup, adanan şeyi yerine getirmekle sevap kazanılır. Nezrin gereği yerine getirilmezse kefaret verecektir. Bir iyiliği yerine getiremediğinde başka bir iyiliği yerine ikame etmiş

[654] Nesâî, Eymân, 3; Buhârî, Eymân 4; Tirmizî, Nüzûr, 8; Ahmed b. Hanbel, 2/34; İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/476.
[655] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/477.
[656]İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/48.

olacaktır ki kefaret haddi zatında bir iyiliktir. Ancak talâk böyle değildir. Talâkta iyilik yoktur. Helaller içerisinde Allah'ın en fazla buğz ettiği şey talâk olup evliliği yok etme işlemidir. Nikâh nimetinin izalesidir. İslam şeriatında ise evliliği devam ettirme ve aileyi muhafaza anlayışı vardır. Ailenin talâkla dağıtılması teşvik edilmemektedir. Talâk ihtiyaç ve zarurette başvurulan bir ruhsat olarak değerlendirilmektedir.[657] Talâk vermek Allah'a itaat, ibadet ve hayır kapsamına girmediğinden "Kim Allah'a itaat olan bir şeyi nezrederse yerine getirsin."[658] hadisin kapsamına da girmemektedir. Talâk, Allah'ın rızasına ulaşma namına bir yol olmadığından, nezirle benzerlik taşımamaktadır. Bu durumda kefaret de gerekmemektedir.

İbn Teymiyye yeminleri taksim ederken 3. kısımda Allah için yemin başlığı altında bir şeye teşvik, bir şeyden alıkoyma, tasdik veya yalanlama maksadı ile talâk, nezir ve köle azadı gibi hususlarla yemin edilmesini zikretmektedir.[659] "Allah için boşamak" diye bir şey olmadığından boşama yemini Allah için yapılan yeminler kapsamına girmemektedir.[660] Boşama yeminini, Allah adı ile olmayan ve Allah rızası maksatlı da olmayan bir yemin diye isimlendirilebiliriz. Sübkî de boşama yemininin, Allah'ın rızası maksatlı olmayan bir yemin olduğunu söylemektedir.[661]

c. Haram Kılmaya ve Îlâ'ya Kıyas Edilmesi: Bazı rivayetlerde Hz. Peygamberin eşi Maria'yı kendisine haram kıldığı, bazı rivayetlerde de Allah adı ile yemin ederek bir daha ona yaklaşmayacağını ifade ettiği belirtilmektedir. Her iki halde de ayeti kerime, yapılan bu yemini bozmasını istemektedir. Burada "haram kılma" yemin sayılmış olabileceği gibi, bazı rivayetlerde geçen Hz. Peygamberin Allah adı ile yemin etmiş olduğu ve bu sebeple kefaretin istenmiş olması daha kuvvetlidir. Aynı şekilde îlâ da Allah adıyla yemin yapıldığı için kefaret söz konusudur. Bu ikisinde kefaretin sebebi Allah adı ile yemin edilmiş olmasındandır. Talâkta ise Allah adı ile yemin yapılmadığından kefaret olmamalıdır.

---

[657] Ebû Zehra, **İmam İbn Teymiyye,** 409, 410.
[658] Buhârî, Eymân ve'n-Nüzûr, 30.
[659] İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk**,76-78; İbn Teymiyye, **Mecmûu Fetâvâ,** 33/58; Ebû Zehra, **İmam İbn Teymiyye,** 408.
[660] Ebû Zehra, **İmam İbn Teymiyye**, 410.
[661] Subkî, **Nakdu'l-İctimâ ve'l-İftirâk fî Mesâili'l-Eymân ve't-Talâk**,52

İbn Teymiyye talâka yemin ile ilgili "Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk" isimli eseri yazmıştır. Takiyuddîn es-Sübkî ise buna reddiye olarak, "ed-Durretü'l-Mudiyye fi'r-Reddi alâ İbn Teymiyye" adlı kitabı telif etmiştir.

İbn Teymiyye talâka yemin konusundaki görüşleri ile dört mezhebin görüşünden ayrılmıştır. Talâka yemin meselesinde kefaretin gerekeceği hususunuonun dışında pek dillendiren fukahâya rastlamıyoruz.

İbn Teymiyye'nin boşama yemini ile boşamanın gerçekleşmeyeceği konusundaki görüşüne katılıyoruz. Ancak yemin kefareti verilmesi gerektiği görüşüne katılmıyoruz. Cumhurun görüşü boşanmanın gerçekleşmesi olduğundan İbn Teymiyye'nin bu görüşü çoğu zaman bir çözüm-çıkış yolu olarak kullanılmıştır. Günümüzde birçok İslam hukukçusu da bu görüşü dillendirmektedir. Uygulamada her ne kadar İbn Teymiyye bazı görüşlerinde dört mezhep dışına çıkmışsa da, âlimler müsteftîlerin problemlerine çözüm bulmak için dört mezhep dışında Zâhirîler ve Şîîler gibi mezheplerden fetva bulmaktansa, Hanbelî Mezhebine mensup İbn Teymiyye'den almayı tercih etmişlerdir. Günümüz ahvâl-i şahsiyye kanunlarının birçoğu esbâbı mûcibesinde İbn Teymiyye'yi referans vererek, onun görüşünü kanunlaştırmıştır.

1.3.3. Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında Talâka Yemin

Dört mezhebe göre talâka yemin geçerli sayıldığı halde ahvâl-i şahsiyye kanunlarında talâka yemini tamamen geçerli sayan bir kanuna rastlamadık. Ahvâl-i şahsiyye kanunlarıtalâka yemini ya geçerli saymamakta ya da kısmen geçerli saymaktadır.

1.3.3.1. Talâka Yemini Geçerli Saymayan Kanunlar

Mısır 1929 yılı 25 nolu kanunun 2. Maddesinde: "Bir eylemin yapılmasını teşvik veya engelleme amacı güdülen müneccez olmayan talâk gerçekleşmez." denilerek boşama yeminlerinin geçersiz olduğu kanunlaştırılmıştır.

Bu Kanunun Müzekkire izahiyesinde "Gerek talâka yemin, gerekse yemin manasındaki muallak talâk geçersizdir… Kanun, boşama yeminini bazı Hanefî, Mâlikî ve Şâfiî âlimlerinin, Dâvûd ez-Zâhirî ve ashabının görüşüne uyararak geçersiz

kılmıştır ki bu görüş İmam Ali ve Şureyh'in görüşüne muvafıktır." denmektedir. [662] Müzekkirede bazı Hanefî, Şâfiî ve Mâlikîlerin kim olduğuna değinmemektedir.

Fas[663], Katar[664], Sudan[665], Yemen[666], Irak[667], Umman[668] ve Libya[669]Ahvâl-i Şahsiyye Kanunları ise herhangi bir kayıt koymaksızın talâka yemini geçersiz kılmaktadırlar. "Talâka yemin ile talâk meydana gelmez." şeklinde bunu kanunlaştırmışlardır.

Katar eski Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu 113. Maddesinin B fıkrası ve Yemen eski Ahvâl-i Şahsiyye kanununun 66. maddesi "Talâka yeminde yemini bozmakla talâk gerçekleşmez. Ancak talâka yeminde boşama kastı/niyeti varsa talâk gerçekleşir." şeklinde iken çıkarılan yeni kanunda her halükarda talâka yemin geçersiz kılınmıştır.[670]

Tunus[671] ve Cezayir[672] ise talâkın sadece mahkeme nezdinde geçerli olacağını kanunlaştırarak, boşama yeminini lağv saymıştır.

Kuveyt[673] ve Moritanya[674] kanunlarında boşama yemini ile ilgili doğrudan bir kanun maddesi olmayıp "talâkın müneccez olma şartını" getirerek boşama yeminlerini geçersiz kılmıştır.

Kuveyt Caferî Ahvâl-i Şahsiyye kanununu ise "Talâk sîğasının tencîz suretinde ve bir şeye de ta'lîk edilmemiş olması gerekir. Tencîzden murad, talâk sîğasının söylendiği anda boşamayı gerçekleştirmektedir."[675] demektedir. Bu kanuna göre boşamanın müneccez olması gerektiği gibi bu tencîz sîğasının da bir şeye bağlı olmaması gerekmektedir. İran Medeni Kanunu ve Afganistan Şii Kanunu'na[676] göre

---

[662] https://manshurat.org/node/12369 (16.02.2020). Ayrıca bkz. İmrânî, "el-Halfu bi't-Talâk Metâ Yeka'", 69.
[663] 90. Madde
[664] 108. Maddenin 3. bendi
[665] 130. Madde B fıkrası
[666] 36. Madde
[667] 36. Madde
[668] 86. Madde A bendi (Umman, yemin manasında olan şartlı talâkı geçerli sayarken, boşama yeminini ise geçerli saymamıştır.)
[669] 33. Maddenin c bendi
[670] Katar 108. Maddenin 3. Bendi; Yemen 66. Madde.
[671] 30. Madde
[672] 49. Madde
[673] 105.Madde
[674] 86. Madde
[675] 163. Madde
[676] 143. Madde 4. fıkra

de boşamaların müneccez olması gerekir.[677] Ayrıca İran'a göre mahkeme sertifikası olmadan yapılan boşamalar da geçersizdir.[678] Dolayısı ile boşama yemini geçerli değildir.

Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi ise bu konuya değinmemiştir.

Birleşik Mısır ve Suriye Devleti Ahvâli Şahsiye Kanun Tasarısına göre talâkın müneccez olması ve bunun resmi görevlilere tescil ettirme şartı getirilmiştir.[679] Bu sebeple boşama yemini geçersiz addedilmektedir.

Bu kanunlara göre talâka yemin eden kimsenin yeminini bozması ile talâk meydana gelmediği gibi kefaret verilmesine de gerek yoktur. Bu görüş, İbn Hazm ve Şia'nın görüşüne muvafıktır.

Modern dönemlerde boşama yemininin geçersizliği ile ilgili öncülüğü 1929 da çıkarılan kanunla Mısır yapmıştır. Mısır'da boşama yemini ile ilgili yapılan bu düzenleme diğer İslam ülkelerinin Ahvâl-i Şahsiyye kanunlarına yansımıştır.

Mısır Ahvâl-i Şahsiyye kanununun boşama yeminini geçersiz kılmasından sonra aile hukuku ile ilgili çalışmalarda bu konu dört mezhep dışındaki mezhepler açısından mukayeseli olarak ele alınmış vemuasır müellifler arasında giderek rağbet kazanmıştır. Cumhurun görüşünü savunan muasır müelliflerde olmuştur.

Doktrinde boşamanın meydana gelip gelmeyeceğine dair her iki görüş tartışılsa da ahvâli şahsiye kanunlarının geçerli olduğu ülkelerde, uygulama kanuni düzenlemelere uygun olarak evliliğin sona ermeyeceği şeklinde gerçekleşmektedir.

Ahvâli şahsiye kanunları, talâka yeminin çokça yaygınlaşması, mefsedete sebebiyet vermesi ve topluma zarar vermesi gibi sebeplerle bu görüşü tercih etmişlerdir. Yanlış şekilde yapılan boşama ve yeminlere karşı bir mücadele olarak bu görüş alınmıştır.[680]

---

[677] 1135. Madde
[678] Temel (Ed.), **Güncel Uygulamalarıyla İslam Aile Hukuku,** 103.
[679] 76. Madde
[680] Şehbûn, **Şerhu Müdevveneti'l-Ahvâli'ş-Şahsiyyeti'l-Mağribiyye**, 215.

1.3.3.2. Talâka Yemini Kısmen Geçerli Sayan Kanunlar

Suriye,[681] Ürdün,[682] Körfez Ülkeleri[683] ve İmaret[684]Ahvâl-i Şahsiyye Kanunları talâka yemin meselesini iki ayrı boyutta değerlendirmişlerdir. Bu ülkelerin Ahvâli Şahsiye Kanunlarına göre talâka yemin bir şeyi yaptırma veya bir şeyi engelleme maksadı ile yapılmışsa talâka yemin geçerli olmayıp, talâk gerçekleşmemektedir. Eğer talâka yemin, boşama maksadı ile yapılmışsa talâka yemin geçerli olup şart gerçekleştiğinde talâk da gerçekleşmektedir.

Suriye Ahvâl-i Şahsiyye kanunu 90. Maddesi "Müneccez olmayan/derhal boşamayı ifade etmeyen talâk, bir işi yaptırmaya veya engellemeye yönelik ise veya sözü kuvvetlendirmek için talâkın yemin gibi kullanılması için ise talâk gerçekleşmez." demektedir. Suriye Ahvâl-i Şahsiyye kanunları şarta bağlı boşamayı ve boşama yeminini aynı kapsamda değerlendirerek aynı kanun maddesinde ele almışlardır. Diğer ülkeler ise boşama yeminini müstakil olarak ele almışlardır.

Ürdün de 87. Maddede bir şeyin yaptırma veya engellemeye yönelik müneccez olmayan talâkların geçerli olmadığını ifade ettikten sonra boşama yemini için müstakil bir madde (90. Madde) ekleyerek boşama yeminin hükmünü açıklamıştır. Buna göre "Talâk şart olsun/üzerime talâk gereksin" ve "haram olsun" şeklinde talâka yapılan yemin geçerli değildir. Ancak yemin sîğası, kişinin eşini boşama niyeti ile kullandığı takdirde boşama geçerlidir.

Körfez Ülkeleri[685] ve İmaret[686]Ahvâl-i Şahsiyye Kanunları da "Talâka yeminde, yemini bozmakla ve haram kelimesini yemin gibi kullanmakla talâk gerçekleşmez. Ancak talâka yeminde boşama kastı varsa talâk gerçekleşir." şeklinde bu ayrımı sarahaten ifade etmişlerdir.

Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığına göre insanlar tarafından yemin oluşu örf haline gelen her söz, yemin sayılır. Bu şekilde yemin edip sözünü yerine getirmeyen kimsenin yemini bozulmuş olur ve yemin keffareti gerekir. Türkiye'de bazı yörelerde kullanılan "şart olsun" sözü, kimi zaman yemin manasında kimi zaman "talâk" yani

[681] 90.madde
[682] 87. Madde A fıkrası
[683] 85. Madde B fıkrası
[684] 103. Madde 2. fırka
[685] 85. Madde B fıkrası
[686] 103. Madde 2. fırka

"karım boş olsun" anlamında kullanılmaktadır. Talâk manasında kullanılırsa boşama, yemin manasında kullanılırsa kefaret gerekir.[687]

Suudi Arabistan'da da boşama yemininin geçersiz olduğu yönünde fetva verilmektedir.[688]Şu anki Suûd Müftüsü Abdülazîz Âlü'ş-Şeyh ve önceki Suûd Müftüsü Abdulazîz b. Bâz kendilerine sorulan bir soruya verdikleri cevapta, talâkla yapılan yeminin maksadı kişinin kendisini bir şeyden alıkoymak için ise bunun yemin hükmünde olduğunu, yeminini bozduğunda yemin kefareti gerekeceğini, boşamanın meydana gelmeyeceğini söylemektedirler.[689] İbn Bâz cevabının devamında eğer boşama yemini, boşama niyeti ile yapılmış ise yemin bozulduğunda bununla bir boşama gerçekleşeceğini, yemin kefaretinin verilmeyeceğini söylemektedir.[690]

Yemen eski Ahvâl-i Şahsiyye Kanununa göre talâk niyeti olmadan boşamaya yapılan yeminlerin bozulduğu takdirde kefaret verilmesi gerektiğini hükme bağlarken,[691] bu kanun tadil edilerek her halükarda boşama yemininin geçerli olmadığı görüşü uygulamaya konulmuştur.[692]

Bu kanunlara göre talâka yemin eden kimsenin niyeti hanımını boşamak değil ise kişinin yeminini bozması ile hanımının boş olmayacağı; ancak boşama niyeti ile boşamaya yemin ettiği takdirde boşamanın meydana geleceği kanunlaştırılmıştır. Burada niyet belirleyici olmakta ve niyete göre hüküm değişmektedir.

Bu kanunlarda boşama yemini ile evliliğin sona ermeyeceği ifade edilirken yemin kefaretinden bahsedilmemektedir. Buradan yemin kefareti gerekmediği anlaşılmaktadır. Ancak Ebû Zehra, kefaretin kazâî bir husus olmadığını, kaza makamının bu konulara müdahale etmeyeceğini, kefaretin şahıslarla Allah arasında

---

[687] https://kurul.diyanet.gov.tr/Sorularim (15.12.2020)

[688] İbn Abdurrahman, Halid (Ed.), **el-Fetâva'ş-Şer'iyye fi'l-Mesâili'l-Asriyye min Fetâvâ Ulemâi Beledi'l-Harâm,** yy,Riyad 1999, 732,733; Okur, "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi", 21.

[689]Şeyh Abdülazîz b. Abdillâh b. Muhammed Âlu Şeyh, **Min Fetâvâ Şeyh Abdulazîz b. Abdillâh b. Muhammed Âlu Şeyh,** 164, 165. (PDF sine ulaşabildim ancak PDF'sinde nerede ve hangi yayın evi tarafından yayınlandığına dair üzerinde bilgiler mevcut değildir.)

[690] Abdülazîz b. Bâz, **Min Fetâvâ Semâheti'ş-Şeyh Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz**, 133. (PDF sine ulaşabildim ancak PDF'sinde nerede ve hangi yayın evi tarafından yayınlandığına dair üzerinde bilgiler mevcut değildir.)

[691] 1992 yılı 20 nolu Ahvâl-i Şahsiyye Kanununun 66. Maddesi

[692] 66. Madde

diyânî yönü olması sebebi ile kanunda kefaretin geçmemiş olabileceğini ifade etmektedir.[693] Yemin kefareti sadece Yemen eski Ahvâl-i Şahsiyye Kanununda ve günümüzde Suudi Arabistan'da verilen fetvalarda geçmektedir.

Kefaretin verilmesi gerektiği görüşü İbn Teymiyye'nin görüşü ile tam muvafıktır. Diğer devletler kefaret konusunda İbn Teymiyye'den ayrılmaktadırlar.

Bu görüşü beyan eden ahvâli şahsiye kanunlarının esbâbı mûcibesinde ve bu görüşe ait kanunların şerhlerinde insanların boşama yemini ile yemin etmeyi alışkanlık haline getirdiğini, bunun geçerli sayılmasının aileleri parçalaması sebebi ile bu görüşün alındığı ifade edilmektedir. [694]

1.3.3.3. Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında Haram Lafzı İle Yemin Meselesi

Boşama yemini, toplumlara göre şekli farklılaşabilmektedir. Farklı ülkelerde farklı sîğalar kullanılabilmektedir. Genelde "علي الطلاق" "Üzerime talâk lazım olsun ki/bana gereksin ki" kullanılmakla beraber, günümüzde Araplar, boşama yemini maksadı ile "علي الحرام""bana haram olsun" cümlesini de kullandıkları için bazı Ahvâl-i Şahsiyye kanunlarına bu kavram da girmiştir.

Ürdün[695], Körfez Ülkeleri[696] ve İmaret[697]ahvâl-i şahsiyye kanunları "(Eşim bana) haram olsun" cümlesini yemin olarak değerlendirip talâkın meydana gelmeyeceğini, ancak bununla boşamaya niyet edildiği takdirde boşamanın gerçekleşeceğini kanunlaştırmışlardır. Bu ülkeler bu meseleyi talâka yemin gibi değerlendirip aynı hükmü vermişlerdir.

Yemen[698] ve Umman[699]ahvâl-i şahsiyye kanunları ise "haram olsun" şeklindeki boşama yemininin ister boşamaya niyet etsin ister etmesin tamamen geçersiz olduğunu kanunlaştırmıştır.

---

[693] Ebû Zehra, **İmam İbn Teymiyye**, 412.
[694] Mustafa Sibâî, **Şerhu Kanûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye,** Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 2001, 219.
[695] 90. Madde
[696] 85. Madde B fıkrası
[697] 103. Madde 2. fırka
[698] 66. Madde
[699] 86. Madde A fıkrası

1.3.4. Talâka Yemin İle İlgili Değerlendirme

Boşama yemini ile ilgili doğrudan bir nass olmaması, bu şekildeki bir tarzın Resûlullâh (sav) döneminde varlığının bilinmemesi sebebi ilebu konuda farklı ictihadlar/görüşler ortaya çıkmıştır.[700]

Boşama yemini ile ilgili rivayetleri incelediğimizde Hz. Peygamber ve sahabe dönemine ait bir rivayet bulamıyoruz. O dönemde yapılan boşamalar ile ilgili birçok rivayet ayrıntılarına kadar bize ulaşırken, boşama yemini ile ilgili herhangi bir rivayet bize ulaşmamıştır. Boşama yemini ile ilgili söz ve nakiller daha çok tabiîn döneminde karşımıza çıkmaktadır. Çünkü boşama yemini Hz. Peygamber döneminde olmayıp sonradan ortaya çıkan bir meseledir. Tabiîn döneminde boşama yeminin yaygınlık kazanmasının önemli bir sebebi biat yeminleridir. İlk defa Emevîler döneminde Emevî valisi Haccâc b. Yusuf (ö. 95/714) hükümdara sadakat için "biat yemini" adı altında boşama yeminini (ve malların sadaka olmasını, kölelerin azad edilmesini içeren bir yemin) ihdas etmiştir.[701] Bundan önceki dönemlerde boşama yemini pek bilinmemektedir. Boşama yeminleri, biat yeminlerinde kullanılması ile beraber tabiîn döneminden itibaren her tarafa yayılmıştır. Ümmetin başına ciddi bir bela haline gelerek birçok hileyi de beraberinde getirmiştir.[702]

Bu konuda âlimlerin ihtilaf etme sebeplerinden biri boşama yeminin, yemin sayılıp sayılmaması ile ilgilidir. Cumhurun görüşüne göre bu yemin olup, yemin gerçekleştiğinde boşamada gerçekleşir. İbn Hazm'a göre böyle bir yemin çeşidi olmayıp boşama yemini, yemin olmadığından boşamada yeminde meydan gelmez. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'e göre ise boşama yemini yemin hükmünde olup,

---

[700] Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre**, 2/65; Bedrân, **Ahkâmu'z-Zevâc ve't-Talâk fi'l-İslâm,** 239.

[701] İbn Teymiyye, **Mecmûu Fetâvâ,** 33/36, 35/290; İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk**, (dipnot kısmı), 60;Okur, "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi", 19,20;İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn**, 3/53, 63; Subkî, **en-Nezerü'l-Muhakkik fi'l-Hilfi bi't-Talâki'l-Muallak**, 49; Boynukalın, "Yemin", **DİA**, 43, 418.

[702] İbn Teymiyye, **Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk**, (dipnot kısmı), 60, 63; Ebu Zehra, **İmam İbn Teymiyye,** 411; Şerkâvî, "el-Halfu bi't-Talâk Bid'atün Müstehdesetün", 48, 49.

yemin hükümlerine tabidir. Bu durumda boşama gerçekleşmeyeceğini, kefaretin gerekeceğini söylemişlerdir.[703]

İbn Teymiyye boşama yemini konusundaki cumhura muhalif görüşü ile kendi döneminden itibaren tepki almıştır. 20. yüzyılda İslam ülkelerinde ahvâli şahsiye alanında yapılan düzenlemelerde boşama yemini İbn Teymiyye ve İbn Hazm'ın görüşlerinden istifade edilerek kanunlaştırılmıştır.

İslam dininin temel kaynaklarında talâk üzerine yemin etmek diye bir şey olmaması, bu meselenin Hz. Peygamber'den (sav) sonra ortaya çıkması ve bu talâk biçiminin sünnî talâkla uyumlu olmaması sebebi ile sonradan ortaya çıkan bir bid'at, dolayısı ile bid'î boşama olduğunu söyleyebiliriz. Boşamaya yemin eden kimsenin yemininin ne zaman bozulacağı belli olmadığından, yeminin bozulma anının sünnî talâkta boşamanın vakti olan kadının temizlik dönemine denk gelip gelmeyeceği bilinememektedir. Boşama esnasında şahitler ve sulh teşebbüsü mümkün olmayacaktır.

Ayrıca Resûlullâh (sav) döneminde boşamalar nikâhta olduğu gibi ta'lîk suretinde değil tencîz suretinde yapılırdı. Yani ileriki bir zamana bağlı olarak gerçekleştirilmezdi. Boşama yeminleri ise ta'lîk suretinde yapıldığından sünnî talâka uymamaktadır.

Talâk, kendisi ile yemin edilsin diye de meşru kılınmamıştır. Yemin etmenin şeriata göre bir usulü vardır ki o da Allah Teâlâ adıyla yapılır. Talâka yemin ise Allah'ın ismi ile olmayan bir yemin biçimidir ki bu şer'î bir yemin biçimi değildir. Talâk, karı koca arasındaki bağlar kopmuşsa, nasihat vb. hususlar fayda vermiyorsa, hakemler devreye girdiği halde aralarını düzeltemiyorsa son çare olarak başvurulmak için meşru kılınmıştır. Bu durumda talâka başvurularak ayrılmaları halinde "Şayet ayrılırlarsa Allah bol lütfu ve nimetiyle onların her birini zengin kılar."[704] denilerek daha hayırlı olacağı beyan edilmiştir.[705]

[703] İmrânî, "el-Halfu bi't-Talâk Metâ Yeka'", 70.
[704] Nisâ 4/130.
[705] Karadâvî, **Fetâvâ Muâsıra**, 1/555.

Ayrıca talâkın, köle azadına veya nezre kıyas edilmesi doğru değildir. Köle azadı, sadaka vb. hususlar şâri‘ tarafından teşvik edilen ve sevap olan hususlardır. Ancak talâk, teşvik edilen veya ibadet nevinden sevap olan bir husus olmadığından köle azadına ve nezre kıyas edilemez. Talâk nezir gibi olmadığından bunun vaki olmaması gerekir.[706]

Boşama yemini, İslam toplumlarında hep bir sıkıntı ve fitne sebebi olmuştur. İnsanlar bu şekilde boşama yapmakta, ardından pişman olduklarında bir çıkış yolu için fetva makamlarını aşındırmaktadırlar. Bu durumda kimi, Hz. Peygamber'in (sav) "Kadını helal kılmak için evlenen kişiye de, o kocaya da Allah lanet etsin." dediği, yüz karası ve utanç olan hülleyi çıkış yolu göstermekte, kimi ilk nikâhın başka bir mezhebin şartının yerine gelmemesinden dolayı feshine hüküm verip çare bulmaya çalışmakta, kimi ise boşamaya yemin eden kimsenin yeminin bozulması ile boşamanın gerçekleşeceğini söylemektedir.

Günümüzde iftâ makamındaki kurum ve şahısların, bu gibi konularda gelen sorulara, sadece farklı görüşleri nakletmeleri veya sadece müsteftînin mezhebine göre cevap verilmesi yeterli değildir. Verilecek cevaplarla müsteftîlerin amel etmek durumunda kalacaklarını göz önüne alarak, ailenin geleceğini belirleyecek olan bu gibi konularda, ailelerin maslahatına olan ve günümüzde ahvâl-i şahsiyye kanunlarında da kabul edilen boşamanın gerçekleşemeyeceği görüşü tercih edilmelidir.[707]

Cumhurun görüşünü destekleyecek bir nass olmadığından ve boşama yemini diye bir yemin çeşidi bulunmadığından boşamanın gerçekleşmeyeceği ve kefaretin gerekmeyeceği görüşünü doğru buluyoruz. Birçok ahvâl-i şahsiyye kanunu da bu hükmü kabul etmiştir.

1.4. TALÂKA ŞAHİTLİK

Talâk konusunda önemli meselelerden biri de boşa-n-ma esnasında gerek kocanın gerekse boşama yetkisi alan kadının şahit bulundurmasının gerekli olup

[706] Ebû Zehra, **İmam İbn Teymiyye,** 411.
[707] Okur, "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi", 21, 22.

olmadığı meselesidir. Talâka şahitlikmeselesi önceki yüzyıllarda pek ele alınmayan ve tartışılmayan bir konu iken günümüzde sıklıkla gündeme gelen ve tartışılan önemli konulardandır. Talâk konusundafevrilikten kaçınılması, suiistimalin engellenmesi, boşanmaların sayısının azaltılması ve ailenin muhafazası adına talâka şahitlik sıklıkla ele alınmaktadır. Muasır birçok İslam Hukukçusu talâkta şahitliğin olması gerektiğini ifade etmekte ve bu görüş bazı ülkelerin ahvâl-i şahsiyye kanunlarına yansımış durumdadır.

Şahit bulundurmak boşamanın geçerlilik şartı mıdır? Ayetteki işhad emri[708]sadece bir tavsiye niteliğinde midir? Şahitlik emri talâkı kapsamakta mıdır? Bu konuda iki görüş vardır. Bazı fakihler talâkta şahit tutmanın müstehap olduğunu, bazıları da vacip olduğunu söylemektedir. Her iki tarafın görüşlerini ayrıntılı bir şekilde delilleri ile beraber inceleyeceğiz.

1.4.1. Talâka Şahit Göstermenin Müstehap Olduğu

Dört mezhep, Zeydîler ve İbâzîler bu görüştedir.

1.4.1.1. Dört Mezhebin Görüşü

Dört mezhebin hukukçularına göre boşama esnasında veya ric‘atte şahit bulundurmak şart olmayıp, menduptur. Talâkta şahit bulundurmanın talâkın şartlarından olmadığını ve şahitsiz talâkın geçerli olduğunu ifade etmektedirler. Bu

[708] “Boşanan kadınlar iddet sürelerinin sonuna ulaşınca onları ya güzelce tutun ya da güzel bir şekilde onlardan ayrılın; içinizden de adil iki şahit tutun. Şahitliği Allah için dosdoğru yapın. Allah’a ve ahiret gününe inananlara böyle öğüt verilir.” Talâk 65/2. İncelediğimiz bu ayeti kerimede konumuzla ilgili üç terim geçmektedir. **1.İmsak:** İddet içerisinde kocanın eşine dönerek, eskisi gibi evlilik hayatını devam ettirmesidir. Buna ric‘at diyoruz. Müfessirler ayetteki “imsak” kelimesinden ric‘at kastedildiği konusunda ittifak etmişlerdir. Ric‘at, yapılan talâkın hükmünü iptal ederek, tarafları evlilik hayatına geri döndüren bir eylemdir. Ric‘atte, inşa manası vardır. **2.Talâk:** Nikâh akdinin çözülmesi, evlilik bağının kesilmesi demektir. **3. Firâk:** İddet içerisinde kocanın ric‘at etmeyip boşanmanın tamamlanmasıdır. Firâk bir fiil ve olay olmayıp, önceden yapılan boşamanın hükmünü devam ettirmektir.(İbnü’l-Arabî, **Ahkâmu’l-Kur’ân,** thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2003,4/280; Ahmed b. Ali el-Cessâs, **Ahkâmu’l-Kur’ân,** Dârulhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 5/350, 351; a.mlf.,**Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî,** Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye**,** Beyrut 2010, 5/141; Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed el-Ezdî et-Tahâvî, **Ahkâmu’l-Kur’âni’l-Kerîm,** Merkezu’l-Buhûsi’l-İslâmiyye et-Tâbi li Vakfi’d-Diyâneti’t-Türkî, İstanbul 1998,2/329). Firak kelimesine sayıca az da olsa talâk manası verenler olmuştur (Ebû Hayyân el-Endelüsî, **el-Bahru’l-Muhît,** Dâru’l-Fikr, Beyrut 1420, 10/198; Türcan, “İslam Hukukunda Boşanmada (Talâk) Şahit Bulundurma Zorunluluğu”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** sy 1, 260).

konuda, asrısaadetteki uygulamalara bakarak ayetteki emir formunun tavsiye niteliğinde olduğunu diğer bir ifade ile söz konusu ayetteki emrin istihbâba - mendubluğa hamledilmesi gerektiğini, dolayısı ile şahitsiz boşamaların ve şahitsiz ric'atin geçerli olacağını belirtmişlerdir.[709] Hatta ayetteki emrin talâka atfedilmediğini dolayısı ile şahit getirme emrinin talâkabağlanamayacağını söyleyenler de olmuştur.[710] Hanefî,[711] Şâfiî,[712] Mâlikî[713]ve Hanbelî[714] mezhepleri bu görüştedirler. Bu mezheplere ait fıkıh kitaplarında talâka şahadet konusuna pek yer verilmeyip, daha ziyade ric'ate şahit tutulması konusu işlenmiştir.[715] Talâka şahitlik konusu birçok fıkıh kitabında geçmemektedir.

İbâzî[716] ve Zeydî[717] Mezhepleri de talâkta şahitliğin vacip olmadığı görüşündedirler. Bu iki mezhebin görüşünü müstakil olarak ele alacağız.

---

[709] Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** DârulHyâi't-Turâsi'l-Arabî,5/351; San'ânî, **Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûği'l-Merâm**, 3/348; İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/33,34;Serahsî, **Mebsût,** Dâru'l-Ma'rife, 6/19; a.mlf. **Mebsût,** Gümüşev Yayıncılık, 6/30, 31; Ebû Zehra, **el-Ahvâlü'ş- Şahsiyye,** 368; Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 87-90;Yaman, **İslam Aile Hukuku,** 110. Bkz. Türcan, "İslam Hukukunda Boşanmada (Talâk) Şahit Bulundurma Zorunluluğu", 266-268; Hamza Aktan, "Talâk", **İslam'da İnanç İbadet Ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul 997, 4/242; Aydın, "Aile Hayatı", **İlmihal II (İslam ve Toplum**), 238; H. İbrahim Acar, "Talâk", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** 39/498;Nihat Dalgın, **Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013, 370; Seyyid Sâbık, **Fikhu's-Sünne**, 3/19;Sâbûnî, **Medâ Hürriyyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 475; Hüseyin Atay, "İslam Hukuk Felsefesine Giriş" **İslam Hukuk Felsefesi** (Abdulvehhâb Hallâf'a ait kitabın tercümesine yazılan giriş)**,** Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1973,.11; Gandûr, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye**…, 330-332; Ali el-Hafîf, **Fıraku'z-Zevâc fi'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye,** Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 2008,124; Sâbûnî, **Nizâmü'l-Üsre ve Hallu Müşkilâtihâ fî Dav'i'l-İslâm**, 143;

[710] İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/33, 34; Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 87, 88.

[711] Cessâs ve Tahâvî ric'atte şahitliğe değinip, talâkta şahitliğin şart olmadığını ifade etmektedirler. Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** DârulHyâi't-Turâsi'l-Arabî, 5/350, 351; Cessâs, **Şerhu Muhtasari't-Tahâvî,** 5/141; Tahâvî, **Ahkâmu'l-Kur'âni'l-Kerîm,** ,2/329.

[712] Şâfiî, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** 2/131; Şâfiî, **el-Ümm**, 7/89;Remlî, **Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc**, 7/59; Şîrâzî, **el-Mühezzeb fî Fikhı'l-İmâmi'ş-Şâfiî,** 3/48; Şirbînî, **Mugni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc,** 5/4, 5.

[713] İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesıd**, 3/126. İbn Rüşd, talâka şahitlikten bahsetmeyip, ric'ate şahitlik konusunu ele almaktadır.

[714] Buhûtî, ric'atte şahitliğin müstehap olduğunu, ric'at için kadının ve velinin kabulüne ihtiyaç olmadığını, bey'de şahit tutmanın vacip olmaması gibi ric'atte de vacip olmadığını ancak ihtiyaten şahit getirmenin müstehap olduğunu söylemektedir. Buhûtî, **Keşşâfü'l-Kınâ' an Metni'l-İknâ',** 5/342, 343.

[715] Örneğin Şirbînî, şahitlik emrinin ric'at için olduğunu ve müstehaplık ifade ettiğini söylemektedir. Şirbînî, **Mugni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc,** 5/5.

[716] Şeyh Ahmed Amr, **et-Talâk Hükmü Mechûle fî Ahkâmi Mechûre,** (İbâzîlere ait el-Mektebetu'ş-Şâmile programı, Versiyon 3.47), 27, 38, 40; Muhammed b. Yusuf Ettafeyyiş, **Tefsîru Ettafeyyiş**, (İbâzîlere ait el-Mektebetu'ş-Şâmile programı, Versiyon 3.47), 11/222.

Bu görüşü savunanlar talâk esnasında şahidin gerekliliği hususunda ne Resûlullâh (sav) ve ne de sahabeden bir haber varid olmadığını, tefsirlerde nakledilen bazı rivayetlerin senetlerinin ise söz götürdüğünü yani pek sağlam olmadıklarını söylemişlerdir.[718]

Fıkıh usulcülerine göre asıl olan, emrin vücûba delalet etmesidir. Ancak emri vâciblikten nedbe çevirecek bir karine varsa vacip olmaktan o zaman çıkabilir. Allah Resûlünden (sav) ve sahabeden birçok talâk olayı nakledilmesine rağmen, talâka şahit tutmanın vücûbu ile ilgili bir beyan veya tatbikatın nakledilmemesi sebebi ile bu hukukçular "şahit getirin" emrinin farziyet ifade etmeyip nedbe hamledilmesi gerektiğini, emrin öğüt-tavsiye niteliğinde olduğunu söylemişlerdir. Emri vücûbtan nedbe çeviren delil, ne Hz. Peygamber'den nede sahabeden şahit tutmanın gerektiğine dair bir rivayetin olmamasıdır.[719] Bu durumda boşama esnasında şahit getirmek şart olmaktan çıkmakta ve şahitsiz boşama vuku bulmaktadır.[720] Hatta talâk için şahit bulundurmanın vacip olmadığı yönünde icmâ olduğu ifade edilmiştir.[721]

Eğer talâkta şahit tutmak farz olmuş olsaydı, sahabenin bunun bilmemesi mümkün olmazdı. Boşama sıklıkla olan bir hadise olmasına rağmen ve bu konuda çokça rivayet olmasına rağmen, boşamada şahit tutulması gerektiği ifade edilmemiştir.[722] Hadis kitaplarında Abdullah b. Ömer'in eşini hayızlı iken boşadığına

---

[717] Müeyyed Billah, **Şerhu't-Tecrîd fi Fikhı'z-Zeydiyye,** 3/261, 262; Yahya b. Hüseyin Hâdî İlelhak, **Kitâbu'l-Ahkâm fi'l-Halâl ve'l-Harâm,** thk. el-Murtazâ b. Zeyd el-Mahatvarî, Mektebetü Bedr li't-Tıbâati ve'n-Neşr ve't-Tevzî', Yemen 2013, 1/369; İbnü'l-Murtedâ Ahmed b. Yahyâ, **el-Bahrü'z-Zehhâr**, Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, Sana 1947, 3/207; Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr,** Mektebetu'l-Îmân, 6/295.

[718] Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 87,89; Hasan Haliloğlu, **Talâk Suresinin Tefsiri Ve Bu Suredeki Hukuki Prensipler**, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. SBE, İstanbul 1996), 99, 100; Ebû Zehra, **el-Ahvâlü'ş- Şahsiyye,** 368.

[719] İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/33, 34; Türcan, "İslam Hukukunda Boşanmada (Talâk) Şahit Bulundurma Zorunluluğu", 269; Aktan, "Talâk", 242.

[720] Atay, "İslam Hukuk Felsefesine Giriş"11;Fidan, **İslam Hukukuna Göre Boşamada İrade ve Beyan Uygunluğu**, 19.

[721] Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** Dârulhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 5/350, 351; İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/33, 34; Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr,** Mektebetu'l-Îmân, 6/295; San'ânî, **Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûği'l-Merâm,** 3/348; Remlî, **Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc**, 7/59; Sa'dî, **et-Talâk ve Elfâzuhu'l-Muâsıra fî Dav'i'l-Fikhı'l-İslâmî,** 64. Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**,89; Acar, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, 249.

[722] Hafîf, **Fıraku'z-Zevâc fi'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye,** 124.

dair birçok rivayet[723] varken bu rivayetlerde Resûlullâh (sav) Abdullah b. Ömer'e eşine dönmesini emrederken şahit getirmesini istememiştir.[724] Atâ, Saîd b. Müseyyeb, Hasanı Basri ve İbrahim en-Nehaî "(iddet içerisinde) kocanın eşi ile cima etmesi ric'attir."[725] demişlerdir. Burada ric'at esnasında şahit getirilmesinden bahsedilmediği gibi, cimaya şahit getirmekte mümkün değildir.

Hz. Peygamber (sav) döneminde birçok boşanma hadisesi olduğu halde Hz. Peygamber (sav) şahit tutulmasını şart koşmadığı gibi, boşayan kimseye şahit tutup tutmadığını da sormamıştır. Hz. Peygamber (sav) Cevn'in kızını boşadığında şahit tutmamıştır.[726]

Ayetin delaletinden yola çıkarak talâk ve ric'ate şahit tumanın vacip olduğunu kabul etsek dahi bu durum, şahitsiz boşama ve şahitsiz ric'atin geçerli olmadığı manasına gelmez. Allah Teâlâ hayız durumunda boşamayı yasakladığı halde İbn Ömer, eşini hayızlı döneminde boşadığında Hz. Peygamber ona eşine ric'at etmesini emredip, boşamasını geçerli saymıştır. Burada dikkat edilirse yasak bir durum işlendiği halde, boşamasının geçerli olmadığı beyan edilmemiştir. Aynı şekilde Sünnete uygun şahit getirmeden boşayan kimsenin de boşaması geçerlidir. Buhârî sünnî talâkı tarif ederken talâkta iki şahidin olmasını ifade ettikten sonra İbn Ömer hadisini zikretmiştir ki iddet içerisinde boşama yasaklandığı halde yapılan boşama geçerli olduğu gibi, şahit tutmak da sünnî talâkın bir gereği de olsa şahit tutmadan yapılan boşamaların geçerli olduğuna işaret etmektedir.[727]

Nikâh, dinimizde teşvik edilen bir muamele olup, şahitlerin bulunması ve insanlara duyurulması gerekmektedir. Boşama ise Allah katında sevimsiz bir hadise olduğundan nikâhta olduğu gibi şahitlere ve ilana gerek yoktur. Boşamadan bahseden ayetlerde boşama yetkisi kocaya verilmiştir. Koca mutlak olarak boşamaya yetkilidir.

---

[723] Buhârî, Talâk, 1; Müslim, Talâk, 1; Ebû Dâvûd, Talâk, 4.
[724] Aynî, **el-Binâye Şerhu'l-Hidâye,** 5/459; Ebû Malik, **Sahîhu Fıkhi's-Sünne ve Edilletuhû ve Tavdîhu Mezâhibi'l-Eimme**, 3/260.
[725] Tahâvî, **Ahkâmu'l-Kur'âni'l-Kerîm,** 2/329.
[726] Buhârî, Talâk,2.
[727] Avâyişe, **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetu'l-Müyessere …,** 5/307.

Bu yetkisini kullanırken diğer haklarında olduğu gibi beyyineye (şahide) ihtiyacı yoktur. Boşamanın gerçekleşmesi için şahitlerin bulunması zorunlu değildir.[728]

Bu görüşü savunan âlimler ayetteki işhâd emrinin talâka değil, firkat ve ric'ate râci olduğunu dolayısı ile talâk için şahitlik istenmediğini söylemektedirler. Bunlara göre şahit getirme emri ya ric'at ve firkati[729] ya da sadece ric'ati[730] kapsamaktadır. Firak kelimesinin talâk manasında olmadığını "Kocanın karısını iddet bitinceye kadar ric'atte bulunmaksızın bırakması" manasında olduğunu söylemişlerdir.[731]

Kur'ân'da aynı üslupla "Alışveriş yaptığınızda şahitler tutun…"[732] şeklinde alım-satıma şahit tutmak emredildiği halde kimse bu emrin vacip olduğunu söylememektedir. Buradaki emir de tavsiye için olup, vücup ifade etmemektedir.[733]

Taberî işhâd emrini imsaka atfederek "Eğer onları tutacaksanız tutmanıza/imsaka şahit getirin. Bu da ric'attir." şeklinde mana vermektedir.[734] Kurtubî de bu görüşün zahir olduğunu söylemektedir.[735]

İmam Şâfiî de söz konusu ayette Allah Teâlâ'nın talâk ve ric'atte şehadeti emrettiğini, şahitlerin sayısını belirttiğini, talâk ve ric'atin kemali/en uygun biçimi için iki erkek şahit bulunması gerektiğini ifade ettikten sonra; bu emrin bey' akdindeki işhâd emrinin taşıdığı ihtimalleri taşıdığını söyleyerek emrin vücûba değil nedbe delalet ettiğini ifade etmektedir.[736] O,talâka şahit tutmanın farz olmadığını,

---

[728]Acar, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, 249; Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 88.

[729] Zemahşerî, **el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl,** Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, 4/555; Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, **Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut (h) 1418, 5/220; Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** DâruIhyâi't-Turâsi'l-Arabî,5/350.

[730] Taberî, **Câmiu'l-Beyan fî Te'vîli'l-Kur'ân**, Müessesetü'r-Risâle, byy 2000, 23/444; Kurtubî, **el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,** 18/157, 158; Kiyâ el-Herrâsî, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983,420.

[731]İbnü'l-Arabî, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** 4/279, 280; Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** DâruIhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 5/350, 351; Cessâs, **Şerhu Muhtasari't-Tahâvî,** 5/141; Tahâvî, **Ahkâmu'l-Kur'âni'l-Kerîm,** 2/329; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, **el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,** Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 18/157; Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 88.

[732] Bakara 2/282.

[733] Râzî, **Mefâtîhu'l-Gayb et-Tefsîru'l-Kebîr**, 30/562; Tahâvî, **Ahkâmu'l-Kur'âni'l-Kerîm,** 2/329.

[734] Taberî, **Câmiu'l-Beyan fî Te'vîli'l-Kur'ân**, 23/444.

[735] Kurtubî, **el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,** 18/157.

[736] Şâfiî, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** 2/131; Şâfiî,**el-Ümm**, 7/89.

zamanında şahit tutmayan kimsenin sonradan da şahit tutabileceğini, boşama esnasında şahit tutmayanın günahkâr olmayacağını ve ilim ehlinden hiç kimseden şahit olmadan yapılan boşamanın haram olduğunu duymadığını söylemektedir.[737] Cessâs da "Talâkın gerçekleşmesi için şahitlik gerekeceğini kimse söylememiştir." demektedir. [738]

Bazı kitaplarda talâkta şahit tutmanın şart olmadığı, mendup olduğu konusunda icmâ olduğu geçmektedir.[739] İbn Teymiyye'ye göre; şahit tutmadan meydana gelen talâk geçerli olup, şahit tutma emri talâk için emredilmemiştir. Talâka şahit getirme şartı Kitab, Sünnet ve İcma'ya aykırıdır. Meşhur hiçbir âlim bu görüşü söylememiştir. Talâkta şahit tutmaya ihtiyaç yoktur. Boşama gerçekleşip iddet bittiğinde herkes ayrıldıklarını öğrenmektedir.[740] Firak ise talâk değildir. Müslümanların ittifakı ile şahit tutma emri ric'at içindir. İşhâd ayetinde ric'at için şahitlik emredilmiştir. Kimi âlimler ric'at için şahit tutmaya vâcib, kimi de müstehab demiştir.[741]

İbn Rüşd, bu konudaki ihtilafın sebebinin, kıyasın ayetin zahirine aykırı olmasından kaynaklandığını söyler. Ayetin zahiri, şahit tutmanın vacip olmasını gerektirmektedir. Ancak (ric'at ve boşama kocaya ait bir hak olduğundan) bu hakkı, insanların kendi elinde bulundurduğu diğer haklara kıyasladığımızda, şahit tutmanın vacip olmaması gerekmektedir. Zira kişinin elinde bulundurduğu haklar için şahit getirmesine gerek yoktur. Dolayısıyla ric'at (ve boşama) için de şahit tutmaya gerek yoktur. Burada kıyas ile ayetin zahiri çatıştığından ikisinin arasını cem' edilmesi, ayetteki emrin nedb/tavsiye olarak yorumlanması ile mümkündür.[742]

---

[737] Şâfiî, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** 2/131.
[738] Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** Dârulİhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 5/350, 351.
[739] Acar, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, 249,250; İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/33, 34; Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr,** Mektebetu'l-Îmân, 6/295**;** San'ânî, **Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûği'l-Merâm,** 3/348.
[740] İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/33, 34; Acar, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, 250; Dalgın, **Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular**, (Dipnot kısmı), 370.
[741] İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/33, 34.
[742] İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesıd**, 3/126; İbn Ferhûn İbrahim b. Ali b. Muhammed, **Tabsıratü'l-Hukkâm fî Usûli'l-Akdiyye ve Menâhici'l-Ahkâm**, Mektebetu'l-Külliyyâti'l-Ezheriyye, 1986, 1/250.

Muhammed Kadri Paşa el-Ahkâmu Şer'iyye fî Ahvâli'ş-Şahsiyye adlı kitabının 234. Maddesinde ric'ati tarif ederken şahit tutmadan ric'at edilebileceğini, fiili ric'attan sonra da olsa iki adil şahit tutmanın mendup olduğunu söylemektedir.[743]

Muhammed Zahid el-Kevserî, işhâdın, imsak ve firkate râci olabileceğini, boşanmaya râci olamayacağını, firkatin iddet bitinceye kadar ric'at etmeyip kadını kendi haline bırakmak anlamına geldiğini, firkatin boşama anlamında da olmadığını söylemektedir. İmsak ve mufârakata ait emrin de vücûb ifade etmediğini söylemektedir. Ahmed Muhammed Şakir'in talâkta şahit tutulması gerektiği görüşüne karşı yazdığı reddiyede, bu görüşün nev zuhûr bir görüş olup, Ehl-i sünneti kızdıran ve İmâmiyye'yi sevindiren bir görüş olduğunu söylemektedir. [744]

Ahmed Hacı el-Kürdî, maslahat ve örfe dayalı hükümlerin zamanın değişmesi ile değişebileceğini, ancak şahit tutmadan talâkın meydana geleceği hususunun örfe dayalı olmayıp, sabit naslara dayanmakta olduğunu, bu sebeple konunun ictihada mahal olmadığını söylemektedir.[745]

Serahsî[746], İbn Teymiyye[747], Aynî[748], Elmalılı[749] ve daha birçok ilim adamı boşamada şahit bulundurma emrinin vücûb ifade etmeyip, istihbâb için olduğu görüşündedirler.

Delilleri

Dört mezhebin görüşlerine ait delilleri topluca şöylece sıralayabiliriz.

1. Buradaki emir vücûb için değil nedb içindir. Zira Hz. Peygamberden ve sahabeden şahitliğin gerektiğine dair bir rivayet yoktur.[750] Bu sebeple talâkta şahit

[743] Muhammed Kadri Paşa,**el-Ahkâmu'ş-Şer'iyye fi'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye**, Şerh: Muhammed Zeyd el-İbyânî, Tahkik: Alî Cuma - Muhammed Ahmed Sirâc, Dâru's-Selâm, Kahire 2006, 2/576 (234. Madde).
[744] Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 87-89.
[745] Ahmet Hacı el-Kürdî, **İşhâd ale't-Talâk**, https://www.islamic-fatwa.com/library/article/813(10.01.2020)
[746] Serahsî, **Mebsût,** Dâru'l-Ma'rife, 6/19-21; a.mlf. **Mebsût,** Gümüşev Yayıncılık, 6/30-34.
[747] İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/33, 34.
[748] Aynî, **el-Binâye Şerhu'l-Hidâye,** 5/458, 459.
[749] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili**, Yenda, İstanbul 2000, 8/48.

getirmemek Sünnete muhalefet sayılmamaktadır. Sahabe boşamalar ile ilgili fetva verirken taraflara boşamanın şahitler huzurunda olup olmadığını sormamışlardır. Eğer şahit tutma boşamada şart olsaydı bu bilgi mutlaka Resûlullâh'tan (sav) nakledilirdi ve müctehit imamlara da ulaşırdı.

2. Boşama kocaya ait bir haktır. Kur'ân-ı Kerîm'deki ayetlerden anlaşılacağı üzere Şâri' talâk hakkını kocaya vermiştir. Koca bu hakkını şahide ihtiyacı olmaksızın, istediği zamanda ve istediği gibi kullanabilir. Kullanırken şahide ihtiyaç yoktur.[751]

Hz. Peygamber'den "Boşama yetkisi, şüphesiz kadının bacağını tutana (nikâhı elinde bulunduran kocaya) aittir." demiştir.[752] Fâtıma binti Kays da boşamasını anlatırken "Kocam, beni boşadığını haber gönderdi." [753] demiştir. Bu rivayetlerde boşama yetkisinin kocaya ait olduğu, kocanın istediği gibi boşaması mümkün olduğu, şahitlere gerek olmadığı ortaya çıkmaktadır.

3. Şahitlik emri talâka râci olmayıp, ric'at ve firkate râcidir. Firkat ise talâktan farklı bir husus olup, kadına iddeti bitinceye kadar ric'at etmeyip kendi haline bırakmaktır.[754] Öyle ise işhâd emrinin talâkla alakası yoktur.

4. Eğer şahit tutma emri talâka râci olsaydı, işhâd emrinin talâktan hemen sonra gelmesi gerekirdi. Bu durumda iddetin hesaplanması ve boşanan kadının evde ikameti gibi boşamanın sonuçlarını saymadan önce, "Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak boşayın.", "ve içinizden iki adil şahit tutunuz." şeklinde gelmesi gerekirdi. Kevserî'ye göre ayetteki işhâd emri, boşamada işhâda delalet etmemektedir.[755]

---

[750] Sâbûnî, **Medâ Hürriyyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 475; Gessân, **ez-Zevâc ve't-Talâk ve Teaddüdü'z-Zevcât fi'l-İslâm,** 139.

[751] Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 88; Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** Dâruİhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 5/351;Ebû Mâlik, **Sahîhu Fıkhi's-Sünne ve Edilletuhû ve Tavdîhu Mezâhibi'l-Eimme**, 3/260; İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesıd**, 3/126.

[752] İbn Mâce, Talâk, 31; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**,7/360; Elbânî hadisi hasen olarak nitelendirmiştir. Muhammed Nâsıruddînel-Elbânî, **İrvâu'l-Galîl fî Tahrîci Ehâdîsi Menâri's-Sebîl**, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1985, 7/108-110.

[753] Nesâî, Talâk, 15, 70.

[754] Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 87, 88.

[755] Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 88.

5. Şahit tutmaya ihtiyaç olmadığına dair icmâ vardır. Talâkta şahit tutulmasını kimse şart koşmamıştır.[756] Dört mezhebe göre de buradaki emir nedb için olup, vücûb ifade etmemektedir. Hatta bazı alimlere göre bu emir ricatla alakalı olup, talâkla ilgisi bulunmamaktadır.[757]

6. Sefer esnasında vasiyette, borç işleminde, alışverişte, yetimlerin mallarını geri verirken bütün bunlarla ilgili olarak şahitlik emri Kur'ân'da olmasına rağmen, bu işlemler şahitsiz yapıldığı takdirde geçerli olmayacağını kimse söylememiştir.[758] Alışverişe şahit tutmak vacip olamayıp, müstehaptır. Şahitlikten amaç inkâr edilmesinden emin olmak içindir.[759] Kıyas yolu ile talâkta da şahitliğin vücup ifade etmediği anlaşılmaktadır.

7. Ric'at ve müfârakatta işhâdın istenmesi, bu durumların inkâr edilme ihtimaline karşı ispat imkânı vermesi içindir. Ayeti derinlemesine düşünen kimse, burada kocanın boşanan eşine karşı yükümlü olduğu borçları yerine getirmesi gerektiğine işaret vardır. Çünkü iyilikle müfârakat, iddet bittiğinde kocanın eşinin haklarını tastamam vermesidir. İşhâd emri kocanın sorumluluklarını yaptığını ispat etmesi için vardır. Boşamanın inkârını önlemeye yönelik bir husustur. Şahit tutma boşamanın sıhhati ile bir ilgisi yoktur.[760]

8. Boşamada şahit bulundurma şartı Kitap, Sünnet, İcma ve Kıyasta bulunmamaktadır. Çok önemli olmasına rağmen, nikâhta şahitlik emri Kur'ân'da geçmeyip, Sünnet'te geçmektedir. Ric'at ve boşama ise, nikâhtan daha önemli olamaz.[761]

---

[756] Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** DârulIhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 5/350, 351; İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/33, 34; Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr,** Mektebetu'l-Îmân,6/295; San'ânî, **Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûği'l-Merâm,** 3/348; Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 89.

[757] Bkz. Şâfiî, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** 2/131; Şâfiî, **el-Ümm**, 7/89; İbn Teymiyye, **MecmûuFetâvâ,** 33/33, 34; Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 87, 88; Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** 5/350, 351; Cessâs, **Şerhu Muhtasari't-Tahâvî,** 5/141; Tahâvî, **Ahkâmu'l-Kur'âni'l-Kerîm,** 2/329; İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesıd**, 3/126; Buhûtî, **Keşşâfü'l-Kınâ' an Metni'l-İknâ',** 5/342, 343.

[758] Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**,89; Serahsî, **Mebsût,** Dâru'l-Ma'rife, 6/19; a.mlf. **Mebsût,** Gümüşev Yayıncılık, 6/31.

[759] Remlî, **Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc**, 7/59; Şirbînî, **Mugni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc,** 5/4, 5; Buhûtî, **Keşşâfü'l-Kınâ' an Metni'l-İknâ',** 5/342, 343.

[760] Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 89; Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** DârulIhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 5/350, 351; Cessâs, **Şerhu Muhtasari't-Tahâvî,** 5/141.

[761] Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 89.

9.Talâkın ciddisi de şakası da geçerlidir. Talâk sîğası sarih ise niyete bakılmadan ağızdan çıkmakla gerçekleşir. Kinevî ise kişinin niyeti esas alınır. Boşama için şahit tutma şartı aranmaz.[762]

10. İhtiyat, bu gibi durumlarda boşanmanın gerçekleşmesidir. Kadın ve erkeğin birbirine helal olması gibi önemli bir durumda, ağızdan boşama ile ilgili cümle çıktığı anda şahitlere gerek kalmadan ihtiyaten boşama gerçekleşir.[763]

Cumhur şahit tutmanın gerekliliği ile ilgili rivayetlere de şöyle cevap vermiştir: İbn Abbâs ve tabiinden şahit tutulması gerektiği ile ilgili rivayetler, talâkın geçersizliğine delalet etmeyip; şahitsiz boşamaların Sünnete muhalefet olduğunu ifade etmektedir.[764] Bu sebeple İmrân b. Husayn şahit tutmadan boşayan adama "boşaman geçersizdir." demeyip, Sünnete uygun yapılmadığını söylemektedir.

İslam'da şahitlik sadece nikâhta şarttır. Nikâh esnasında şahitlerin olmuş olması boşamada da şahitlerin bulunmasını gerektirmez. İkisi birbirinden farklı hususlardır. Nikâhta şahit tutulmasının sebebi namusun muhafazası, nesebin belli olması, hürmeti musâhara ve miras gibi hususlara verilen önemden kaynaklanmaktadır. Bunun için nikâh esnasında icab ve kabule şahit tutmak şarttır. Talâk ise kocanın elinde olup gerektiğinde kullandığı ve nikâhın aksine insanlara duyurmaya gerek olmayan bir husus olduğundan şahit tutmaya gerek yoktur.[765]

Ehl-i sünnetin bu konuda görüşleri böyle iken, Ehl-i sünnet ile aynı fikirde olan Zeydîlerin ve İbâzîlerin görüşleri de şu şekildedir:

1.4.1.2. Zeydîlerin Görüşü

Mezhebin öncü imamlarından Hâdî İlelhak (ö.298/911) ve Kâsım'a (ö.247/861)göre, şahit tutmadan boşayan ve ric'at eden kimse, aralarında ihtilaf ve münâzaa çıkma ihtimaline karşı şahit tutmaları gerekir. Ancak şahit tutmayı talâk ve ric'atin sıhhat şartı olarak görmemektedirler. Talâk emrini istihbâba

[762] Benî Ahmed, **Muhâlefetü'l-İmâm İbn Hazm ez-Zâhirî li'l-Eimmeti'l-Erbaa …,** 214.
[763] Bkz. Benî Ahmed, **Muhâlefetü'l-İmâm İbn Hazm ez-Zâhirî li'l-Eimmeti'l-Erbaa …,** 214.
[764] Abdünnâsır Ebu'l-Besal, "Medâ Sultatu Veliyyi'l-Emr fî Takyîdi Îkâi't-Talâk", **Mecelletü Ebhâsi'l-Yermûk,** cilt no: 11, Sayı 3, Ürdün 1995, ss. 213-247, 218.
[765] Ebu'l-Besal, "Medâ Sultatu Veliyyi'l-Emr fî Takyîdi Îkâi't-Talâk"**,** 218; Abdullah Assâf Temâm Avde, "el-işhâd ale't-Talâk", **Mecelletu'l-Ürdüniyye fî Dirâsâti'l-İslâmiyye**, sy. 2, 39.

hamletmektedirler. Zira Hz. Peygamber (sav) İbn Ömer'e eşine ric'at etmeyi emrettiğinde şahit tutması gerektiğini ifade etmemiştir. Hadi İlelhakbabasından yaptığı rivayette şahit tutmadan boşayan ve ric'at eden kimse hakkında "Aralarında ihtilaf ve münâzaa çıkma ihtimaline karşı şahit tutması gerekir." demiştir.[766]

Müeyyed Billâh (ö.411/1020) "İki adil şahit tutun." emrinin vücûb ifade edip etmediği ile ilgili hilaf olduğunu, ancak kendilerine göre buradaki emrin hem talâk hem ric'at için nedb ifade ettiğini söylemektedir. Hadi İlelhak"Kitâbu'l-Ahkâm" adlı kitabında talâk ile ilgili olarak işhâddan bahsetmekte ancak işhâdın şart olduğunu söylememektedir. Bu durum talâkta işhâdın şart olmadığına delalet etmektedir.[767]

Zeydî mezhebinde bu meselede ihtilaf olmakla birlikte Zeydî hukukçuların esas aldığı görüş talâk ve ric'atte şahitlik şart olmayıp, mendup olduğudur.[768] Zeydî Mezhebi talâka şahitlik konusunuEhl-i sünnet fıkıh mezhepleri gibi düşünmekte ve Şîa'dan ayrılmaktadır.

1.4.1.3. İbâzîlerin Görüşü

İbâzîlere göre talâkta şahitlik şartı yoktur, şahit tutma emri ric'at ve firkat içindir. Koca iddet içerisinde ric'at etmediği takdirde iddet bittiğinde talâkı ilan etmesi gerekir. Firkate şahit tutmak vaciptir.[769] Ric'at esnasında da iki adil şahit tutulması vaciptir, işhâd ric'atin sıhhat şartıdır. Nikâhta şahit şart olduğu gibi, ric'atte de şarttır. İbâzîler bu görüşlerinde yalnız olmadıklarına, İmam Şâfiî'nin de kavli kadiminde bu görüşte olduğuna vurgu yapmaktadırlar.[770] İbâzîlere göre; hanımına ric'at edecek kocanın ric'atine şahit tutarken "Şahitlik yapın ki ben hanımıma

---

[766] Müeyyed Billah, **Şerhu't-Tecrîd fi Fikhı'z-Zeydiyye,** 3/261, 262; Hâdî İlelhak, **Kitâbu'l-Ahkâm fi'l-Halâl ve'l-Harâm,** 1/369; İbnu'l-Murtedâ, **el-Bahrü'z-Zehhâr**, 3/207; Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr,** Mektebetu'l-Îmân, 6/295.

[767] Müeyyed Billah, **Şerhu't-Tecrîd fi Fikhı'z-Zeydiyye,** 3/262.

[768] Hâdî İlelhak, **Kitâbu'l-Ahkâm fi'l-Halâl ve'l-Harâm,** 1/367, 369; Müeyyed Billah, **Şerhu't-Tecrîd fi Fikhı'z-Zeydiyye,** 3/261. Zeydîlerden Nasır'a göre de ric'at esnasında iki şahit bulundurmak vaciptir. Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr,** Mektebetu'l-Îmân, 6/295.

[769] Amr, **et-Talâk Hükmü Mechûle fî Ahkâmi Mechûre,** 27, 38, 40; Ettafeyyiş, **Tefsîru Ettafeyyiş**, 11/222.

[770] Ettafeyyiş, **Tefsîru Ettafeyyiş**, 11/222; Amr, **et-Talâk Hükmü Mechûle fî Ahkâmi Mechûre,** 25,38.

döndüm/ona ric‘at ettim veya onu tuttum” gibi sözler söylemesi ve “Bu kadın bir veya iki boşama ile yanımdadır.” diye özellikle belirtmesi gerekmektedir.[771]

Câbir b. Zeyd, Ebû Ubeyde ve İbâzî fukahâsına göre iddet içerisinde şahit tutmadan eşi ile cinsel ilişkiye girmek haramdır.[772] Haram olduğu konusunda mezhepte ittifak vardır. Câbir b. Zeyd’den yapılan rivayete göre şahit tutmadan yapılan fiili ric‘at durumunda kadın kocaya ebedi olarak haram olur. Kadın başkası ile evlenip, ardından evlendiği bu koca vefat etse bile ilk kocasına bir daha helal olmaz.[773] İbâzîler sünnî talâkı, “Cinsi münasebetin olmadığı temizlik döneminde ve bir talâkla yapılan boşamadır.” şeklinde tarif ederek talâka şahitliği sünnî talâk kapsamına koymamışlardır.[774]

1.4.2. Talâka Şahit Göstermenin Vacip Olduğu

Muasır bazı İslam hukukçularına göre ve dört mezhebin dışındaki bazı mezheplere göre talâka şahit göstermek, talâkın bir rüknü ve sahih olmasının şartıdır. Şahitler olmadığı takdirde boşama vuku bulmaz. Bu görüşte olanlara göre ayetteki emir vücûb ifade edip, nedbe tevcihini gerektirecek bir karine bulunmamaktadır. Zahirî ekolünün en güçlü temsilcisi İbn Hazm ve Şîabu görüştedir.[775] Bu görüşe göre

---

[771] Fatma Doğramacı, **İslam Hukukunda Boşamada Şahit Bulundurma Zorunluluğu,**(Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Isparta 2013), 44.

[772] İbn Ali, **Mevsûatü Âsâri'l-İmâm Câbir b. Zeyd el-Fıkhıyye**, 1/290.

[773] İbn Ali, **Mevsûatü Âsâri'l-İmâm Câbir b. Zeyd el-Fıkhıyye**, 2/842.

[774] Ettafeyyiş, **Tefsîru Ettafeyyiş**, 11/218; Hûd b. Muhakkem el-Hevvârî, **Tefsîru Kitâbullâhi'l-Azîz**, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1990, 4/366.

[775] Şîa’dan İmâmiyye, Câferiyye, İsnâ Aşeriyye ve İsmâiliyye bu görüştedir. Bu konuda ihtilaf yoktur. İbnHazm, **el-Muhallâ bi‘l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr, 10/17;Ebû Zehra, **el-Ahvâlü’ş- Şahsiyye,** 368; Şâkir, **Nizâmü't-Talâk fi'l-İslâm**, 80,81; Seyyid Sâbık, **Fikhu's-Sünne**, 3/20; Sâbûnî, **Nizâmü'l-Üsre ve Hallu Müşkilâtihâ fî Dav'i'l-İslâm**, 143; Dalgın, **Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular**, 370;Yaman, **İslam Aile Hukuku**, 110;Cevâd Kâzımî, **Mesâliku'l-Efhâm ilâ Âyâti'l-Ahkâm**, Mektebetu'l-Murtedaviyye, Tahran trsz, 4/39; Atay “**İslam Hukuk Felsefesine Giriş",** 11; Hafîf, **Fıraku'z-Zevâc fi'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye**, 129; Ebû Caʿfer Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî, **et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut trsz, 10/32; Muhammed Bahru'l-Ulûm, **eş-Şehâdetü ale'z-Zevâc ve't-Talâk ve'r-Rec‘a fi'ş-Şerîati ve'l-Kânûn,** Dâru'z-Zehrâ, Beyrut trsz**,** 48; Bedrân, **Ahkâmu'z-Zevâc ve't-Talâk fi'l-İslâm**, 258; Gandûr, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye**…, 331-332; **Meşrû‘ Kânûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Muvahhad li-İklîmeyni'l-Mısr ve's-Sûrî**, 159; Hillî, **Şerâiu'l-İslâm,** 3/13; Mugniyye, **Fikhu'l-İmâm Ca‘feri's-Sâdık**, 6/12.

iki şahit olmadan boşama gerçekleşmemektedir. Mâlikîlerden Kadı Ebû Bekir Muhammed b. Bükeyr bâin talâkta iki şahidin olması gerektiğin söylemektedir.[776]

Günümüzde birçok İslam hukukçusu boşanmalarda şahitlerin olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu görüş ahvâl-i şahsiyye kanunlarına da girmiştir. İbn Hazm ve Şîa'nın görüşlerini müstakil bir başlık altında ele alacağız.

1.4.2.1. Bazı Muasır İslam Hukukçularının Görüşü

Günümüzde birçok muasır İslam Hukukçusu boşama esnasında iki şahit bulundurulmasının ya hukuken gerekli olduğu görüşünü benimsemişler ya da bu görüşe olan meyillerini ifade etmişlerdir.

Cemâlüddîn el-Kâsimî "İşhâd emrinin zahiri, talâk ve ric'atte şâhitliğin vâcib olduğuna delalet etmektedir. İşhâdı emreden ayetten önce ve sonra gelen emirlerin vücup ifade ettiği hususunda icmâ vardır. İşhâd emrini vücuptan sarf edecek bir karîne olmadığına göre, önceki ve sonraki emirlerin vücup ifade etmesi gibi işhâd emri de vücup ifade etmektedir."[777] demektedir.

Konu ile ilgili Yusuf el-Karadâvî şöyle demektedir: "Allah Teâlâ ric'atte ve ayrılma konusunda şahit tutulmasını emretmektedir. Kur'ân'da yer alan emirlerde asıl olan vaciplik ifade etmesidir. Eğer vaciplik manasını bir başka manaya çevirecek bir delil yoksa, emir vücup ifade edecektir. Ancak ben burada geçen bu emirlerin birçokları tarafından, neden ve neye dayanarak vücup manasında değil de, mendupluk ve müstehaplık anlamında yorumlandığını anlamış değilim. Ben aynı zamanda bunu vücûbluk manasından müstehap ve mendupluğa çeviren bir delilin varlığını bulabilmiş değilim. Ric'at konusunda da şahit bulundurmak vaciptir. Boşanmanın mahkemede tescil edilmesini ve mahkeme tarafından bunun eşe bildirilerek tamamlanacağını düşünüyorum. Hakların korunması için evlenmede tescil zorunlu olduğu gibi boşanmada da tescil zorunlu bir hal almıştır. Bu ise bugün Mısır ve birçok ülkede bilinen "Boşanma varakası/yazısı" diye adlandırılan belgedir.

[776] İbn Ferhûn, **Tabsıratü'l-Hukkâm fî Usûli'l-Akdiyye ve Menâhici'l-Ahkâm**, 1/250.
[777] Kâsimî, **Mehâsinü't-Te'vîl,** 9/255.

Evlilik kadı ve mezun (görevli kılınan kimse) huzurunda yapıldığı gibi, boşanma da bu ikisinden birinin huzurunda tamamlanmış olur."[778]

Muhammed Ebû Zehra, evliliğin başlangıcında iki şahit şart olduğu gibi evliliğin bitiminde de buna uygun olarak iki şahit bulundurmayı gerekli görmekte, bunun boşamayı güçleştireceği, anormal boşanmaları önleyeceği ve gerektiğinde ispatı kolaylaştıracağı düşüncesiyle şöyle demektedir: "Eğer Mısır'daki uygulama için bize imkân verilseydi boşamanın muteberliği için şahitlerin şart olduğu görüşünü tercih ederdik."[779]

Ali el-Hafîf, boşamaya şahit getirmenin maslahata daha uygun olduğu ve öfke halinde boşamaya engel olacağı, netice olarak boşamanın zorlaşacağı düşüncesinden hareketle şahit getirmenin lüzumunu belirtmektedir.[780]

Ahmet Muhammed Şâkir, "şahit getiriniz" emrininin talâk ve ric'ata râci olduğunu, emrin vücûb için olduğunu, bu emrin vâciblikten nedbe çevirecek bir karinenin bulunmadığını, şahitsiz boşanan kimsenin Allah'ın hududunu aşmış olacağını ve bu boşamasının geçerli olmayacağını söylemektedir.[781] "Anlayan, işiten iki adil şahit huzurunda yapılmayan talâk geçerli değildir." demektedir.[782] Her ne kadar bu görüş dört mezhebe muhalifte olsa, delillerin takviye ettiği görüş olup, Ehlibeyt ve İmâmiyye'nin görüşüne de muvafık olduğunu ifade etmektedir.[783]

Elbânî'ye göre iki şahit tutulmayan tüm boşamalar geçersizdir. Eğer koca boşamışsa ve şahidi yoksa iki şahit tutarak boşamayı onaylamış olur ya da olduğu gibi bırakır, talâkta meydana gelmez.[784] Ona göre şahit tutulmadan yapılan boşama bid'î talâk olup haramdır. Hükmü batıldır. Çünkü Hz. Peygamber (sav) "Kim

[778] Karadâvî, **Fetâvâ Muâsıra**, 3/384.
[779] Ebû Zehra, **el-Ahvâlü'ş- Şahsiyye,** 369; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, 1/365; Sâbûnî, **Nizâmü'l-Üsre ve Hallu Müşkilâtihâ fî Dav'i'l-İslâm**, 143.
[780] Hafîf, **Fıraku'z-Zevâc fi'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye,** 126; Atay "**İslam Hukuk Felsefesine Giriş",** 11.
[781] Şâkir, **Nizâmü't-Talâk fi'l-İslâm**, 80, 81.
[782] Şâkir, **Nizâmü't-Talâk fi'l-İslâm**, 95.
[783] Bahru'l-Ulûm es-Seyyid Muhammed, "el-Mezâhibü'l-İslâmiyye es-Seb'a ve Vucûbu'l-İşhâd ale'z-Zevâc ve't-Talâk ve'r-Rec'a Mukârenen bi'l-Kavânîni'l-Vad'iyye", 72.
[784] Avâyişe, **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetu'l-Müyessere …,** 5/264, 265, 306.

bizim bu dinimizde ondan olmayan bir şey ortaya çıkarırsa, o şey red edilir."[785] demiştir. Boşamak için karar vermek ve azmetmek gerekmektedir. "Eğer boşanmaya kesin kararlı iseler/azmetmişlerse (ayrılırlar.) Allah işiten ve her şeyi bilendir."[786] ayeti buna işaret etmektedir. Talâk için bazı şartlar konulmuştur. Bunlar talâkın rastgele meydan gelmesini önlemektedir. Bu şartlar gerçekleştiğinde talâk meydana gelir. Sanki şâri "Eğer talâka azmetti isen ve boşama yapmak istiyorsan iki adil şahit getir." demektedir.[787]

Mısır'da Ezher Fetva Komisyonu Başkanı Ali Ebu'l-Hasan "Şahit olmadan talâkın olmayacağına" fetva vermiştir.[788]

Abdurrahmân Sâbûnî, tarafların görüş ve delillerini ortaya koyduktan sonra "Bir anlık öfke ile meydana gelen birçok boşamanın sayısının azaltılması için boşamanın iki adil şahit huzurunda olması gerektiğini öneriyoruz." demektedir.[789]

Ahmed Gandûr ise özetle şöyle demektedir: Şahit tutma emrinin vacip olduğunu söyleyenlerin kimi bu emri talâka, kimi ric'ate, kimi de her ikisine bağlamaktadır. Doğru olan her ikisine bağlamaktır. Her ikisi de bir takım hakları doğurmaktadır ki talâk ve ric'atın inkâr edilmesi durumunda şahitlerle ispat edilebilecektir. Aile bağlarının korunması için talâkta şahit tutulmasının şart olması daha hayırlıdır. Şahitlikte, iki adil şahidin bulunması ve talâk lafzını duymaları gerekmektedir. Bu durumda çoğunlukla kızgınlık anında meydana gelen talâk oranları azalacaktır. Bu asırda boşanmanın sosyal bir problem arzedip, kanun koyucuların iki adil şahit huzurunda yapılmayan talâkın geçerli olmayacağını kanunlaştırmaları gerekmektedir. Ailenin maslahatı bunu gerektirmektedir. Bu problemin çözümü Kur'ân ve Sünnete dönmek ve Allah'ın hududunu aşmamakla

---

[785] Müslim, Akdiye, 8.
[786] Bakara 2/227.
[787] http://www.alalbany.net/play.php?catsmktba=9681(20.02.2020); Kubeysî, "el-İşhâd ale't-Talâk Dirâse Mukârene", 100, 101; Avâyişe, **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetu'l-Müyessere …,** 5/265, 306.
[788] https://www.albayan.ae/five-senses/2001-08-19-1.1126057 (23.03.2020); Kubeysî, "el-İşhâd ale't-Talâk Dirâse Mukârane", 117.
[789] Sâbûnî, **Medâ Hürriyyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 473-484.

mümkündür. Allah Teâlâ'nın dediği gibi "Bilemezsin olur ki Allah, yeni bir durum ortaya çıkarır."[790]

Ali Bardakoğlu, "Evlenme ve boşanma medeni ve örfi bir hadise olarak değerlendirilip dinin bu konuda korunması gerekli temel noktaları belirttiği, geri kalan kısmını toplumun düzenlenmesine bıraktığı benimsenebilirse, boşamanın bir takım kayıt ve şartlar altına alınması, bu arada boşamalarda –tıpkı evlenmede olduğu gibi- iki şahit istenmesi mümkün ve hatta gerekli olur." demektedir.[791]

Yunus Vehbi Yavuz, Kur'ân'da evlilik ile ilgili şahit bulundurma şartı olmadığı halde fıkıhta şahitliğin şart koşulduğunu, ancak boşanmada şahitlik emredildiği halde bunu nedbe yorumlandığını, tarih boyunca bu emrin çiğnendiğini ve kurala uyulmadığını belirtmekte[792] ve şöyle demektedir: "Allah Teâlâ boşamada adalet sahibi iki şahidin bulunmasını emretmiştir. Bu şahitler ister kadınlardan ister erkeklerden olsun fark etmez. Ancak önemli olan şahitler bulunmaksızın boşamanın geçerli olmamasıdır. Çünkü şahit tutma emri açık bir emir sîğası ile yapılmış olup bu olayı gerçekleştiren kimseleri bağlayıcıdır."[793]

Abdulaziz Bayındır, Talâk süresi 1 ve 2. ayetlerine göre boşamada şahit bulundurulması gerektiğini, şahit bulundurulmadığı takdirde boşamanın gerçekleşmeyeceğini, boşamada ve ric'at durumunda şahit getirmek gerektiğini söylemektedir.[794]

Ali Bakkal, şahitsiz talâkın geçerli olmayacağına dair fetva verilmesi gerektiğini belirtmektedir.[795]

---

[790] Gandûr, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye…,** 332; Bahru'l-Ulûm, "el-Mezâhibü'l-İslâmiyye es-Seb'a …", 69,70; Bahru'l-Ulûm, **eş-Şehâdetü ale'z-Zevâc ve't-Talâk …,** 92.

[791] Acar, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, 253.

[792] Diyanet İşleri Başkanlığı, **Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-I,** 252.

[793] Yunus Vehbi Yavuz, ,"Kur'ân'da Boşama Mertebeleri", **Kur'ân Mesajı İlmi Araştırma Dergisi**, Sy: 9, 32. Bkz. Yunus Vehbi Yavuz, **Kur'ânda Kadın Hak ve Özgürlüğü,** Feyiz Yayınları, İstanbul 2011, 105.

[794] Abdulaziz Bayındır, "Sosyal Hayatla ilgili Problemler-1", **Güncel Dini Meseleler İstişare toplantısı-II,** DİB yayınları, Ankara 2009, 72.

[795] Ali Bakkal, "Sosyal Hayatla ilgili Problemler-1", **Güncel Dini Meseleler İstişare toplantısı-II,** DİB yayınları, Ankara 2009, 74.

Nihat Dalgın, boşama esnasında iki şahidin bulunması gerektiğini ve boşama kararının bir makam huzurunda tescil edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.[796]

H. İbrahim Acar ayrılık esnasında şahitlerin bulunması ve boşanmaların tescil edilmesi gerektiğini önermektedir.[797]

Ahmed Yaman ise, sünnî talâkta boşamanın şahitler huzurunda olması gerektiğinden hareketle, günümüzde yapılacak olan boşamaların Sünnî olabilmesi için boşamanın yargı yoluyla gerçekleşmiş olması şartı aranabileceğini söylemektedir. O, böylece şahitliğin kurumsallaşacağına ve yargı huzurunda hem yazı ile hem de şahitlerin şahitliği ile boşamanın pekişeceğine işaret etmektedir.[798]

M. Yusuf Musa,[799] Kâsım Emin,[800] Mustafa ez-Zerkâ,[801] Bedrân Ebu'l-Ayneyn,[802] Muhammed Gazzâlî,[803] İzzet Derveze,[804] Hüseyin Hatemi,[805] Selahaddin Eroğlu,[806] Talip Türcan[807] Talâk süresi 2. ayetindeki iki şahit tutma emrinin talâkı kapsadığını ve emrin vücûb ifade ettiğini söylemektedirler.[808]

1.4.2.1.1. Kitap

Şâri', Kur'ân-ı Kerîm'de boşama için şahit tutulmasını emretmektedir. "Boşanan kadınlar iddet sürelerinin sonuna ulaşınca onları ya güzelce tutun ya da güzel bir şekilde onlardan ayrılın; içinizden de adil iki şahit tutun. Şahitliği Allah için

---

[796] Dalgın, **Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular**, 371; Nihat Dalgın, **İslam Hukukunda Boşama Yetkisi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, 46.
[797] Acar, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, 254-255.
[798] Yaman, **İslam Aile Hukuku**, 92.
[799] Sâbûnî, **Medâ Hürriyyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 484; Sâbûnî, **Nizâmü'l-Üsre ve Hallu Müşkilâtihâ fî Dav'i'l-İslâm**, 143.
[800] Kâsım Emîn, **Hürriyeti Nisvân**, Zeki Muğamiz (Çev.), Matbaayı Hayriyye ve Şürekâsı, İstanbul 1331, 218-219.
[801] **Meşrû' Kânûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Muvahhad li-İklîmeyni'l-Mısr ve's-Sûrî**, 168,169.
[802] Temâm Avde, "el-işhâd ale't-Talâk", 37.
[803] Muhammed Gazzâlî, **Kadâye'l-Mer'e,** Dâru'ş-Şurûk, byy trsz, 183.
[804] Derveze, **et-Tefsîru'l-Hadîs,** 8/334.
[805] Hüseyin Hatemi, "Modern Mahrem Ve İslam'ın Kadına Bakışı", **İslam Araştırmaları Dergisi**, Cilt 5, Sayı 4, 331.
[806] Selahaddin Eroğlu, "Talâk Hakkında Kur'ânı Kerimin Genel Tutumu", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** cilt 28, 165.
[807] Türcan, "İslam Hukukunda Boşanmada (Talâk) Şahit Bulundurma Zorunluluğu", 257-272.
[808] Dalgın, **Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular**, 370, 371.

dosdoğru yapın. Allah'a ve ahiret gününe inananlara böyle öğüt verilir."[809] Bu ayette şahit tutma emri aşikârdır. Müfessirler de ayetin zahirinin vücûb olduğunu ifade etmektedirler.[810]

Emirde asıl olan, vücûba delalet etmesidir. Emri vücûbluktan çıkaran bir delil olduğu takdirde nedbe çevrilir. Bu meselede ise emrin mendup olduğuna dair bir delil olmadığı gibi, vacip olduğuna dair birçok rivayet/delil bulunmaktır. Şahitlik emrinden önce "İddetleri içinde boşayın, iddeti sayın, evlerinden çıkarmayın, çıkmasınlar, bu Allah'ın sınırlarıdır." şeklinde emirler gelmiştir. Bu emirler vücûb ifade etmektedir. Şahitlik emrinden sonra "Şahitliği Allah için dosdoğru yapın." diyerek talâk için verilen şahitlik emri pekiştirilmektedir.[811]

Şahit gösterme emrinin, Talâk süresinin ilk ayetinde zikredilen talâka atfedilmişolması mümkündür. Yani "İki adil şahit getirin." emri bir önceki ayette zikri geçen "Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman onları iddetleri içinde boşayın." ifadesine atfedilmiş olup cevabı şart konumundadır. Şart edatıcümlesi " اذا طلقتم النساء""Kadınları boşayacağınız zaman" olup, cevap cümlesi "Onları iddetleri içinde boşayın ve iki adil kimseyi şahit tutun." takdirindedir. Buna göre boşama esnasında şahitlerin bulundurulması vaciptir.[812]

Birçok müfessir ise şahitlik emrini hem ric'ate hem de talâka bağlayarak "Talâk ve ric'at için şahit tutunuz." manasını vermişlerdir.[813] İbn Abbâs da bu manayı vermiştir.[814]O, bu ayetin sebebi nüzulü ile ilgili olarak şöyle

---

[809] Talâk 65/2.

[810] Ebû Hayyân el-Endelüsî, **el-Bahru'l-Muhît,**10/198; Begavî, **Meâlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân**, 5/109; Kâsimî, **Mehâsinü't-Te'vîl,** 9/255.

[811] Sâbûnî, **Medâ Hürriyyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 482; Sâbûnî, **Nizâmü'l-Üsre ve Hallu Müşkilâtihâ fî Dav'i'l-İslâm**,142.

[812] Seyyid Sâbık, **Fikhu's-Sünne**, 3/20-22;Acar, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, 251. Bazı müellifler işhâd emrinin birinci ayetin başındaki talâk emrine (onları iddetleri içerisinde boşayın) hamledilmesinin zahiren mümkün olmadığını söylemektedirler. Türcan, "İslam Hukukunda Boşanmada (Talâk) Şahit Bulundurma Zorunluluğu", 265; Sâbûnî, **Medâ Hürriyyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 481.

[813] Mukâtil b. Süleymân, **Tefsîru Mukâtil b. Süleymân**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, 3/371; Râzî, **Mefâtîhu'l-Gayb et-Tefsîru'l-Kebîr**, 30/562; Begavî, **Meâlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân**, 5/109; Ebû Hayyân el-Endelüsî, **el-Bahru'l-Muhît**, 10/198.

[814] İbn Abbâs, **Tenvîru'l-Mekâbis min Tefsîri İbn Abbâs**, 475.

demektedir:"Muhacirlerden bazıları iddete riayet etmeden karılarını boşamaları ve şahitsiz olarak tekrar onlara dönmeleri sebebi ile nazil olmuştur."[815]

Şahitlik emrinden sonra "Şahitliği Allah için dosdoğru yapın. Allah'a ve ahiret gününe inananlara böyle öğüt verilir."[816]cümlesi de Allah'a ve ahiret gününe iman edenlerin şahit tutması gerektiğini ve bu şahitliğin gerekliliğini pekiştirmiş olmaktadır.[817]

Şahit tutma emri, talâkın inşası ve ric'atın cevazından sonra geldiğinden, uygun olan bu emrin her ikisine de yönelik olmasıdır.[818] İşhâdın talâk ve ric'ate râci olduğuna dair sahabe ve tabiinden rivayetler gelmiştir.

1.4.2.1.2. Sünnetten Delilleri, Sahabe ve Tabiin Görüşleri

Sahabeden Hz. Ali, İmrân b. Husayn; tabiinden Saîd b. Cübeyr,[819] Atâ b. Ebî Rebâh, İbn Cüreyc ve İbn Sîrîn; ehli beyitten Muhammed Bâkır, Câferi Sadık ve diğer ehli beyt imamları talâkta şahit bulunmasının gerekli olduğu ve şahitsiz talâkın sahih olmadığı görüşündedirler.[820]

Buhârî sünnî talâkı tarif ederken "Sünnet olan boşama şekli, kadını temizlik döneminde ve cinsel birleşme olmaksızın, iki şahit huzurunda boşamaktır."[821] diyerek, talâkta şahit getirmenin sünnî boşamanın gereği olduğunu ifade etmiştir. Ancak konuyla ilgili merfû her hangi bir hadis rivayet etmemiştir.

Aynî, Buhârî'nin bu tarifi hakkında "Sünnete uygun boşama, kişinin eşini regl dönemi dışında temizlik döneminde ve bu zaman zarfında da ilişkiye girmeksizin, iki şahit huzurunda boşamasıdır. Bunun mefhumumuhalifi ise eşini regl halinde ya da ilişkide bulunduğu bir temizlik döneminde boşayan veya boşamayı

---

[815] İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, Dâru'l-Marife, 9/346; Avâyişe, **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetu'l-Müyessere …,** 5/293.
[816] Talâk 65/2.
[817] Hafîf, **Fıraku'z-Zevâc fi'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye,** 124.
[818] Ebû Zehra, **el-Ahvâlü'ş- Şahsiyye,** 369;
[819] Saîd b. Mansûr, **es-Sünen**, ed-Dâru's-Selefiyye, byy. 1982, 1/299.
[820] Avâyişe, **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetu'l-Müyessere …,** 5/302; Acar, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, 251; Sâbık, **Fikhu's-Sünne**, 3/20. Bkz. Acar, "Talâk", **DİA,** 39, 498.
[821] Buhârî, Talâk, 1.

şahitler huzurunda yapmayan kişinin boşamasının bid‘î boşama sayılmasıdır.”[822] demektedir.

Buhârî’nin Sünnî talâkı açıklamasından hemen sonra aynı babda İbn Ömer’in hanımını hayızlı iken boşama olayını zikretmesi, hayızlı kadını boşamanın ve şahit tutmadan boşamanın Sünnete aykırı ve bidat olduğunu göstermek içindir.[823]

İbn Abbâs, “Eşine ric‘at etmek isteyen kimse, Allah Teâlâ’nın ‘İçinizden iki adil kimseyi şahit tutun.’ sözünde olduğu gibi talâk ve ric‘at esnasında iki kişiyi şahit göstermesi gerekir.”[824] demekte, Talâk süresi 2. ayetindeki “İki adil şahit tutun.” emrinden ric‘ate ve talâka şahitlik yapılması gerektiğini anlamaktadır. Ayettin zahir manası da budur.[825]

Hz. Ali talâk konusunda kendisine soru soran kimseye “Boşarken, Allah’ın emrettiği gibi iki şahit tuttun mu?” diye sordu. Adam “Hayır” cevabı vermesi üzerine “Haydi git, senin boşanman geçerli değildir.” dedi.[826]

İmrân b. Husayn’a şahit tutmadan karısını boşayan, sonra da yine şahit tutmadan ona ric‘at eden kimsenin durumu sorulduğunda: “Sünnete aykırı olarak boşadın ve yine Sünnete aykırı olarak ric‘at ettin. Karını boşarken ve ona ric‘at ederken şahit bulundur. Bir daha böyle (şahitsiz boşamayı ve ric‘ati) yapma.” demiştir.[827] Beyhakî bu rivayeti “Öyleyse şimdi şahit tutsun.”[828] İbn Ebî Şeybe,

---

[822] Aynî, **Umdetü’l-KârîŞerhuSahîhi’l-Buhârî,** 20/226.
[823] Avâyişe, **el-Mevsûatü’l-Fıkhiyyetu’l-Müyessere …,** 5/302.
[824] Taberî, **Câmiu’l-Beyan fî Te’vîli’l-Kur’ân**, 23/444.
[825] Atay, “İslam Hukuk Felsefesine Giriş”, 11.
[826] Sâbık, **Fikhu’s-Sünne**, 3/20. Hz Ali ve Caferi Sâdık'a ait bu rivayetler Sünnî kaynaklardan değil, Şiî hadis kaynaklarından nakledilmiştir. Seyyid Sâbık bu hadisleri kullanmakla beraber kaynak verirken Şiî kaynaklarını da vermiştir. Bu konuda sünnî müellifler arasında Şia’nın delillerini kullanan başka bir müellif görmedim. Bu hadisler için bkz. Tûsî, **Tehzîbu’l-Ahkâm fî Şerhi’l-Muknia,** 8/109; Muhammed Ya‘kûb el-Kuleynî, **Furûu’l-Kâfî**, Dâru’t-Teâruf, Beyrut 1993, 4/63; Kâzımî, **Mesâliku’l-Efhâm ilâ Âyâti’l-Ahkâm**, 4/39; Bahru’l-Ulûm, **eş-Şehâdetü ale’z-Zevâc ve’t-Talâk…,**50; Sâbûnî, **Medâ Hürriyyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk fi’ş-Şerîati’l-İslâmiyye,** 481; Fakîh, **el-Ahvâlu’ş-Şahsiyye fî Fıkhi Ehli’l-Beyt**, 308.
[827] Ebû Dâvûd, Talâk, 5; İbn Mâce, Talâk, 5; Abdurrezzâk, **Musannef**, 6/136; İbn Ebî Şeybe, **Kitâbu’l-Musannef fi’l-Ahâdîs ve’l-Âsâr,** Mektebetü’r-Rüşd, 4/60; Tahâvî, **Ahkâmu’l-Kur’âni’l-Kerîm,** 2/328; Taberânî, **el-Mu‘cemü’l-Kebîr**, 18/130.“Bir daha böyle (şahitsiz boşamayı ve dönmeyi) yapma” kısmı İbn Mâce'de olmayıp Ebû Dâvûd’a aittir. İbn Ebî Şeybe’de ise “yaptığına şahit getir” ibaresi geçmektedir.
[828] Beyhakî, **es-Sünenü’l-Kübrâ**, 7/373.

"Yaptığına şahit getir."[829] Taberânî ise "ve Allah'a İstiğfarda bulunsun"[830] ziyadesi ile tahrîc etmiştir. İbn Hacer,[831] Elbânî,[832] Şuayb Arnavutî[833] senedin sahih olduğunu söylemektedir. Bu rivayet İmrân b. Husayn'dan üç ayrı yolla bize gelmiştir. Bu hadisin İbn Mâce ve Ebû Davud rivayeti ayni tarikle olup, İbn Ebî Şeybe'nin ve Beyhakî'nin senedleri ise birbirinden farklıdır.

Sahabenin "Bu Sünnettendir." demesi Peygamberimizin (sav) Sünnetini kast etmektedir ki bu da rivayetin Resûlullaha dayandırıldığı anlamına gelmektedir. Bu hadiste "Sünnete aykırı olarak boşadın." sözü hadisi hükmen merfu kılmaktadır. İmrân b. Husayn fetva ehli olan sahabelerden olup,[834] bu konuda şeriatın hükmünü ve Resûlullahın Sünnetini beyan etmiştir.[835]Şahitsiz boşama Sünnete muhalif olduğundan bid'îdir.

İmrân b Husayn'ın bu adamın yaptığını yadırgaması ve istiğfarda bulunmasını söylemesi talâkta şahit tutmayı vacip ve şahit getirilmeden yapılan boşamaları da günah saydığını göstermektedir.[836]

İmrân b. Husayn hadisi, "İki adil şahit tutunuz." ayetini açıklamış olmakta ve şahit tumanın ric'at ve talâk için olduğunu beyan etmektedir.[837] Onun "Bir daha böyle (şahitsiz boşamayı ve dönmeyi) yapma."[838] "Öyleyse şimdi şahit tutsun."[839] ifadelerinden şu üç husus anlaşılabilmektedir: Birincisi talim babından pek bilmedikleri bir Sünneti öğretme gayesi vardır.[840] İkincisi daha önce şahitsiz olarak

---

[829] İbn Ebî Şeybe, **Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ahâdîs ve'l-Âsâr,** Mektebetü'r-Rüşd, 4/60.
[830]Taberânî, **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, 18/181.
[831] San'ânî, **Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûği'l-Merâm**, 3/347.
[832] Elbânî, **İrvâu'l-Galîl fî Tahrîci Ehâdîsi Menâri's-Sebîl**, 7/160.
[833] Ebû Dâvûd, **Sünenü Ebî Dâvûd,,** Tahkik: Şuayb el-Arnavutî - Muhammed Kamil Karabeleli, Dâru'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009, 3/510.
[834] Ali Yardım, "İmrân b. Husayn", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2000, 22/232.
[835] Sâbık, **Fikhu's-Sünne**, 3/20,21; Hüseyin Kayapınar - Necati Yeniel, **Süneni Ebû Davud Terceme ve Şerhi**, Şamil Yayınevi, İstanbul 1989, 8/355; San'ânî, **Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûği'l-Merâm**,3/348; Avâyişe, **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetu'l-Müyessere …,** 5/303.
[836] Sâbık, **Fikhu's-Sünne**, 3/21; Avâyişe, **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetu'l-Müyessere …,** 5/264, 165.
[837] Avâyişe, **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetu'l-Müyessere …,** 5/306.
[838] Ebû Dâvûd, Talâk, 5; İbn Mâce, Talâk, 5; Abdurrezzâk, **Musannef**, 6/136; İbn Ebî Şeybe, **Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ahâdîs ve'l-Âsâr,** Mektebetü'r-Rüşd, 4/60; Tahâvî, **Ahkâmu'l-Kur'âni'l-Kerîm,** 2/328; Taberânî, **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, 18/130.
[839] Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 7/373.
[840] Avâyişe, **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetu'l-Müyessere …,** 5/306.

yapılan boşamayı ve şahitsiz olarak yapılan ric‘ati nafiz hale getirmek için şahit tutulmasını istiyor. Üçüncü olarak da şahitsiz yapılan boşamayı günah gösteriyor. Bir nevi “Şahitsiz boşadığın için yanlış bir iş yapmışsın ve günaha girmişsin, bu sebeple istiğfar/tövbe et ve bir daha bu yanlışı yapma.” denmiş oluyor.

İbn Sîrîn’in yaptığı rivayette ise “Bir adam, İmrân b. Husayn’a karısını şahitsiz boşayıp, sonra yine şahitsiz olarak karısına ric‘at eden kimsenin durumunu sordu. İmrân b. Husayn “Ne kötü yaptı. Bu kişi eşini bidat üzere boşadı. (Sonra) Sünnete aykırı bir şekilde dönüş yaptı. Boşarken ve ric‘at ederken şahit bulundursun ve Allah’a istiğfarda bulunsun.”[841] dedi. Ali b. Ziyâd’ın İmrân’dan yaptığı rivayet ise “Boşamaya ve ric‘atine şahit tut ve Allah’a istiğfar et”[842] şeklindedir.

Tâvûs, şahit tutmadan boşama yapan kimse ile ilgili olarak “Niye böyle (şahitsiz) boşadı? Bilmediğinden böyle boşadı. Öyleyse bunu öğrendiğinde şahit tutsun.” demiştir. Tâvûs, talâk ve ric‘ate şahit tutulmasını istemiştir.[843] İbn Ebî Şeybe de Tâvûs’un “Ric‘ate şahit tutmalıdır.”[844] sözünü nakletmiştir.

Hasan b. Revâha’nın yaptığı rivayet şöyledir: “Saîd bin Müseyyeb’e Hanımını gizlice boşayan ve gizlice ona dönen adamın durumun sordum. Saîd b. Müseyyeb: ‘Sünnete aykırı bir şekilde boşadın ve kör olarak/işin usulünü bilmeden cahilce ric‘at yaptın. Yaptığına şahit tut.’ dedi[845]. Saîd b. Müseyyeb boşama esnasında şahit getirilmesi gerektiğini söylemektedir.

İmam Mâlik, Rabîa ve Saîd b. Müseyyib’ten şöyle rivayet etmiştir: “Kim boşamak isterse boşamasına ve ric‘atine şahit tutsun.”[846]

Tâbiûn nesli fıkıhçılarından Saîd b. Cübeyr de aynı yaklaşımı benimsemektedir. O “Allah’ın boşamada emrettiği şekil (uyulmasını istediği prosedür) kocanın eşini temizlik döneminde ilişkiye girmeksizin boşamasıdır. Ayrıca

---

[841] Abdurrezzâk, **Musannef**, 6/136; Süyûtî, **ed-Dürrü’l-Mensûr fî Tefsîri’l-Me’sûr,** 8/195; Taberânî, **el-Mu‘cemü’l-Kebîr**, 18/181;Tahâvî, **Ahkâmu’l-Kur’âni’l-Kerîm,** 2/328; İbnHazm, **el-Muhallâ bi‘l-Âsâr,** Dâru’l-**Fikr,** 10/22; Sâbık, **Fikhu’s-Sünne**, 3/21.
[842] Tahâvî, **Ahkâmu’l-Kur’âni’l-Kerîm,** 2/328.
[843] Tahâvî, **Ahkâmu’l-Kur’âni’l-Kerîm,** 2/330.
[844] İbn Ebî Şeybe, **Kitâbu’l-Musannef fi’l-Ahâdîs ve’l-Âsâr,** Mektebetü’r-Rüşd, 4/59.
[845] İbnHazm, **el-Muhallâ bi‘l-Âsâr,** Dâru’l-**Fikr,** 10/22.
[846] Sahnûn, **el-Müdevvene,** 2/233.

boşadığına dair veya eşine tekrar dönmek istiyorsa döndüğüne dair şahit tutmasıdır. İşte Allah'ın uyulmasını emrettiği boşama şekli budur."[847]demektedir.

Hz. Peygamber (sav) döneminde boşanmaya şahitlik ile ilgili İbn Mâce de şu rivayeti aktarmıştır: Hz. Peygamber (sav): "Bir kadın kocasının kendisini boşadığını iddia eder ve bu iddiasına adil bir şahit de getirirse kocasından bu hususta yemin talep edilir. Kocası, (boşamadım diye) yemin ederse şahidin şehadeti batıl olur. Kocası yeminden kaçınırsa bu kaçınma ikinci şahit yerine geçer ve boşanma geçerli olur" buyrulmuştur.[848] Bu örnek şahitliğin şart olup olmadığını ifade etmemekle beraber Hz. peygamber (sav) döneminde talâka şahit getirme bulunmadığını iddia edenlere güzel bir cevaptır. Rivayette boşamanın ispatı üzerinde durulmaktadır. Eğer şahitler olmasa kadın boşamayı ispat edemeyecektir.

Tabiinden olan Süddî'den (ö.127/745) de İbn Abbâs'ın ayetle ilgili görüşünün aynısı nakledilmiştir. Süddî, işhâd ayetine "Talâk ve ric'ate sizden iki adil şahit getirin." manasını vermektedir.[849]

Tabiinden Atâ b. Rebâh "İçinizden adil iki şahit tutun." ayeti ile ilgili olarak "Allah'ın emrettiği şekilde iki adil şahit olmadan nikâh, talâk ve ric'at geçerli (caiz) değildir. Ancak bir özür durumu olması hariç." demiştir.[850] Atâ'nın "caiz değildir" sözü ona göre talâkta şahitlerin bulunmasının vacip olduğunu göstermektedir.[851]

Ata'dan diğer bir rivayette "Talâk, nikâh ve ric'at sadece beyyine ile olur." demiştir.[852]Ona göre talâk esnasında iki şahidin beraber şahitlik yapmaları gerekmektedir. Ayrı ayrı olarak talâka şahitlik ettikleri takdirde bu boşama geçerli değildir. Zira o "Koca, bir adamın yanında karısını boşayıp sonra gidip başka bir adamın yanında boşasa, bu boşama geçerli değildir. Zira boşama anında bir şahit

[847] Saîd b. Mansûr, **es-Sünen**, 1/299.
[848] İbn Mâce, Talâk, 12.
[849] Taberî, **Câmiu'l-Beyan fi Te'vîli'l-Kur'ân**, 23/444.
[850] İbn Kesîr Ebu'l-Fidâ' İsmâil b. Ömer, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,** Dâru Tayyibe, 1999, 8/145; Sâbık, **Fikhu's-Sünne**, 3/21.
[851] Sâbık, **Fikhu's-Sünne**, 3/21.
[852] İbn Ebî Şeybe, **Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ahâdîs ve'l-Âsâr,** Mektebetü'r-Rüşd, 4/60; Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** DârulHyâi't-Turâsi'l-Arabî, 5/350, 351.

hazır bulunmuştur."[853] demiştir. İki şahit beraber şahit olmamıştır. Abdurrezzâk ve Abd b. Humeyd, Atâ'nın şu sözünü nakletmektedirler: "Nikâh şahitle, talâk şahitle ve ric'at da şahitledir."[854]

İbn Cüreyc, "İki şahit olmaksızın nikâh, talâk ve ric'at caiz değildir. Eğer şahit tutmanın gerektiğini bilmeden ric'at edip eşi ile beraber olmuş ise bu bilgiyi öğrendiğinde Sünnet olan şekle dönsün ve iki adil şahit getirsin."[855] demektedir. İbn Cüreyc'in Sünnetten kastı Hz. Peygamber'in (sav) Sünnetidir. Dolayısı ile bu rivayet merfu hadis hükmünde olmalıdır.

İbn Cüreyc'in, Amr b. Şuayb'dan yaptığı şahitlik ile ilgili uzun bir rivayette, (Allah ve Resulünün zina konusunda dört şahidi emrettiğini, eğer şahitlik yapanların sayısı dörtten az olduğu takdirde seksen sopa ile cezalandırılacağını söyledikten sonra) "Talâka iki şahit, nikâha iki şahit gerekir. Talâk ve nikâha tek bir kişinin şahitlik etmesi caiz değildir."[856] demektedir.

Dahhâk "İçinizden adil iki şahit tutun." ayeti ile ilgili olarak talâk ve ric'atte şahitlik emredilmiştir." demiştir.[857]

1.4.2.1.3. Akli Delil

1. Evliliğin başlangıcında şahitlik nasıl varsa ve bu şekilde topluma bu evlilik deklare ediliyorsa, boşanma hususunda veya ric'at hususunda da şahitler aracılığı ile bu bilgi toplum ile paylaşılmalıdır. Nasıl evliliğin başında şahitler gerekiyorsa, sonunda da iki şahit gereklidir. Evlenmenin başı ve sonu, benzer olmalıdır.[858]

Nikâh bir binayı yapmak, talâk ise yıkmak gibidir. Hz. Peygamber'in (sav) "Nikâh, veli ve iki adil şahit olmadan geçerli değildir."[859] demesi sebebi ile iki şahit olmadan yapılan nikâhlar geçerli değildir. Nikâh binasının bozulması olan talâk,

---

[853] Abdurrezzâk, **Musannef**, 6/374.
[854] Süyûtî, **ed-Dürrü'l-Mensûr fî Tefsîri'l-Me'sûr,** 8/194.
[855] Abdurrezzâk, **Musannef**, 6/135.
[856] Abdurrezzâk, **Musannef**, 6/138.
[857] İbn Ebî Şeybe, **Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ahâdîs ve'l-Âsâr,** Mektebetü'r-Rüşd, 4/60.
[858] Ebû Zehra, **el-Ahvâlü'ş- Şahsiyye,** 369; Ebu'l-Besal, "Medâ Sultatu Veliyyi'l-Emr fî Takyîdi Îkâi't-Talâk"**,** 216; **Meşrû' Kânûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Muvahhad li-İklîmeyni'l-Mısr ve's-Sûrî**, 158.
[859] Buhârî, Nikah, 36; Ebû Dâvûd, Nikah,19.

nikâhtan daha az değerli değildir. Bu sebeple şahitlerin bulunması şart olması gerekmektedir.[860]

Evlenmeye şahit getirmek hadis ile sabit olup, boşanmada şahit getirmek ise ayetle sabit olmuştur. Evliliğin kurulması şahitle olduğu gibi, yıkılması da iki şahitle olur. Bu ileri de meydana gelecek ihtilaflara karşı önemli bir tedbirdir.

2. Talâk, Allah'ın en sevmediği helal olunca, talâk kapısını sonuna kadar açmak, talâk yolunu çok genişletmek makâsıdü'ş-şerîaya muvafık değildir. Şahitlerin bulundurulması gerektiği, talâk dairesinin sınırlarının daraltarak talâkın disiplin altına alınmasını sağlamaktadır. Bu da birçok maslahatı gerçekleştirmektedir.[861]

3. Allah ve Resulünün öğrettiği talâk şeklinin dışında yapılan boşamalar Allah'ın sınırlarının aşılmasıdır. Bu sebeple "Kim bizim işimize uygun olmayan bir şey yaparsa, o iş kabul edilmez"[862] hadisi mucibince red edilir.[863]

4. Ric'at ve talâk, kocaya ait tek taraflı işlemlerdir. Sonuçları ise karı kocayı ilgilendirmektedir ki her iki tarafın haklarının korunması için şahitler gerekmektedir.

5. Fıkıhtaki külli kaidelerden biri "Zarar izale olunur." kuralıdır. Talâk konusunda hakkın kötüye kullanıldığı, taraflara, çocuklara zarar verildiği, şâri'in maksadına aykırı şekilde boşamaların meydana geldiği ve bunun topluma yayıldığı günümüzde, ailenin korunması, zararın önlenmesi ve talâkın düzenleme altına alınması adına talâkın şahitler huzurunda olması zorulu kılınmalıdır. Bu sayede mefsedetin defi, maslahat ve makâsıdın gerçekleştirilmesi sağlanmış olacaktır.

6. Asıl olan evlilik akdinin devam etmesidir. Akdin çözülmesi ve ayrılığın gerçekleşmesi ise bir delile ihtiyacı vardır. O da şahitlerdir.

7. Evlilik ciddi bir müessese olduğu için nikâhta şahitlere, mehrin belirlenmesine ve cumhura göre velisinin iznine ihtiyaç duyulmaktadır. Nikâhın ciddiyeti boşama esnasında da devam etmelidir. Bu ciddiyetin önemli bir göstergesi

---

[860] http://www.alalbany.net/play.php?catsmktba=9681(20.02.2020); Şeyh Muhammed Kubeysî, "el-İşhâd ale't-Talâk Dirâse Mukârane", **Risâletü's-Sekaleyn Mecelle İslâmiyye Câmia,** sy. 69, 100, 101.

[861] Bkz. Sâbûnî, **Medâ Hürriyyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 482; Kâşifu'l-Gıtâ Muhammed Hüseyn, **Aslu'ş-Şîa**, Müessesetü İmâm Ali, Kum 1994, 280.

[862] Müslim, Akdiye, 17.

[863] İbnHazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr, 10/17;

şahitlerdir. Kocanın keyfince hiçbir kural tanımaksızın boşama yapması nikâhın ciddiyetine muvafık değildir.

1.4.2.2. Zâhirîlerin Görüşü

Zâhirîlere göre şahit bulundurma hem boşama hem de ric'at için gereklidir. Çünkü Allah Teâlâ talâk ve ric'ati zikrettikten sonra iki adaletli şahit bulundurulmasını emretmiştir. İbn Hazm bu konuda şöyle demektedir: "Yüce Allah 'Boşanan kadınlar iddet sürelerinin sonuna ulaşınca onları ya güzelce tutun ya da güzel bir şekilde onlardan ayrılın; içinizden de adil iki şahit tutun.'[864] diyerek ric'at, boşama ve şahit tutmanın arasını ayırmadı.[865] Dolayısıyla birini diğerinden ayırmak caiz değildir. Kim boşar ve iki adil kişiyi şahit tutmazsa veya ric'at edip ric'at ettiğine dair iki adil kişiyi şahit tutmazsa, Allah'ın koyduğu sınırları aşmış olur."[866]

İbn Hazm Allah'ın öğrettiği şeklin dışında yapılan boşamaların geçerli olmayacağı konusunda Hz. Peygamber'in (sav) "Kim bizim işimize uygun olmayan bir şey yaparsa, o iş kabul edilmez"[867] hadisini delil getirmiştir.[868] Bu hadise göre sünnete uygun olmayan ameller red edilir ve hüküm olarak geçersizdir. Talâka şahit tutulmaması sünnete aykırı olduğundan, şahit tutulmayan talâk geçersizdir.

İbn Hazm talâk dışında şahitliğin emredildiği âyetlerde işhâdın vâcib olmamasını Hz. Peygamberin Sünneti ile açıklamaktadır.[869]

1.4.2.3. Caferîlerin Görüşü

Caferîlere göre iki adaletli şahidin huzurunda yapılmayan boşama geçerli değildir, batıldır. Şahitlerin bulunması, boşamanın sıhhat şartlarındandır. Şahitlerin

---

[864] Talâk 65/2.

[865] "Ayırmadı" olarak tercüme ettiğimiz kelime kitapta "ayırdı" olarak geçmektedir. Ahmet Muhammed Şakir "ayırdı" kelimesinin matbaa hatası olduğunu doğrusunun "ayırmadı", olacağını ve yazmaların bunu doğruladığını söylemektedir. Şâkir, **Nizâmü't-Talâk fi'l-İslâm**, 81.

[866] İbnHazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr**,** 10/17.

[867] Müslim, Kitâbu'l-Akdiye, 17.

[868] İbnHazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr, 10/17, 18.

[869] İbnHazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr, 10/18. Bkz. Türcan, Talip, "İslam Hukukunda Boşanmada (Talâk) Şahit Bulundurma Zorunluluğu", 270.

talâkın gerçekleşmesi esnasında talâk sığasını bizzat duymaları,[870] erkek olmaları,[871] adil olmaları,[872] iki şahidin beraber boşamaya şahit olmaları[873] ve boşamanın ihbar suretinde değil de, inşa suretinde olması gerekmektedir.[874] Bu şartlar olmadığı takdirde talâk lağv olur. Talâkta şahit bulundurmanın vücûbu ile ilgili olarak sahabeden, ehli beytten birçok haber nakledilmekte[875] ve bu konuda ehli beytin icmâı ifade edilmektedir. Onlara göre imamlarının icmâı, kat'î bir hüccettir.[876]

Şîa müfessirleri şahit tutma emrinin talâka râci olduğu konusunda icmâ etmişlerdir.[877]Tabersî de işhâd âyeti ile ilgili olarak boşamaya şahit tutulmasının emredildiğini, âyetteki emrin vücup ifade ettiğini ve işhâdın boşamanın sıhhatinde şart olduğunu belirtmiştir.[878]

Caferîlere göre talâkın; sığa, boşayan, boşanan ve şahit tutma şeklinde dört rüknü vardır. Şahitlik boşamanın dördüncü rüknüdür.[879] Müslüman iki adil şahidin

---

[870] Fakîh, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye fî Fıkhi Ehli'l-Beyt**, 309; Hillî, **Şerâiu'l-İslâm,** 3/13; Tûsî, **Tehzîbu'l-Ahkâm fî Şerhi'l-Muknia,** 8/111.

[871] Et-Tûsî, **Tehzîbu'l-Ahkâm fî Şerhi'l-Muknia,** 8/109; Niyazov, "Caferi Fıkhında Boşama Mahdudiyetleri", 255; **Meşrû' Kânûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Muvahhad li-İklîmeyni'l-Mısr ve's-Sûrî**, 159; Mugniyye, **Fikhu'l-İmâm Ca'feri's-Sâdık**, 6/12.

[872] Fakîh, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye fî Fıkhi Ehli'l-Beyt**, 309; Hillî, **Şerâiu'l-İslâm,** 3/13.

[873] Fakîh, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye fî Fıkhi Ehli'l-Beyt**, 309,310; Hillî, **Şerâiu'l-İslâm,** 3/13, 14.

[874] Fakîh, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye fî Fıkhi Ehli'l-Beyt**, 309.

[875] Kâzımî, **Mesâliku'l-Efhâm ilâ Âyâti'l-Ahkâm,** 4/38, 39; Kuleynî, **Furûu'l-Kâfî**, 4/63; Et-Tûsî, **Tehzîbu'l-Ahkâm fî Şerhi'l-Muknia,** 8/86, 109; Âmilî, **Tafsîlu Vesâili'ş-Şîa ilâ tahsîli Mesâili'ş-Şerîa,** 22/27,28, 106; Bahru'l-Ulûm, **eş-Şehâdetü ale'z-Zevâc ve't-Talâk…, 50**; Sâbûnî, **Medâ Hürriyyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 481; Fakîh, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye fî Fıkhi Ehli'l-Beyt**, 308; Kâzımî, **Mesâliku'l-Efhâm ila Âyâti'l-Ahkâm**, 4/34; Sâbık, **Fikhu's-Sünne**, 3/21.

[876] Hillî, **Şerâiu'l-İslâm,** 3/13; Kâzımî, **Mesâliku'l-Efhâm ilâ Âyâti'l-Ahkâm,** 4/38-40; Haliloğlu, **Talâk Suresinin Tefsiri Ve Bu Suredeki Hukuki Prensipler**, 100; Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 451; Sâbık, **Fikhu's-Sünne**, 3/20; Acar, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, 68; Sâbûnî, **Medâ Hürriyyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 477. Fakîh, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye fî Fıkhi Ehli'l-Beyt**, 308, 309; Ebû Ali el-Fadl b. Hasan et-Tabersî, **Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, Dâru'l-Ulûm, Beyrut 2006, 10/32; Kâşifu'l-Gıtâ, **Aslu'ş-Şîa**, 278; Mugniyye, **Fikhu'l-İmâm Ca'feri's-Sâdık**, 6/12; Bahru'l-Ulûm, **eş-Şehâdetü ale'z-Zevâc ve't-Talâk…,**51.

[877] Kubeysî, "el-İşhâd ale't-Talâk Dirâse Mukârane", 94; Tûsî, **et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, 10/32.

[878] Tabersî, **Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, 10/32; Kubeysî, "el-İşhâd ale't-Talâk Dirâse Mukârane", 95.

[879] Âmilî, **er-Ravdatü'l-Behiyye fî Şerhi'l-Lumati'd-Dımaşkıyye**, 6/11.

olmadığı boşamalar geçersiz olduğundan bu şekilde yapılan boşamaya ait ifadeler boş bir söz olup, hükmü yoktur.[880]

Caferîlere göre boşama sünnî ve bid'î diye iki kısma ayrılmaktadır. Bid'î boşama, kocanın karısını hayız ve nifâs halinde, içinde cimanın olduğu temizlik halinde, iki şahit bulunmadan veya üç talâkla (bir lafızda veya peşpeşe) yapılan boşamalardır. Bunlardan birinin bulunması durumunda talâk diyaneten ve kazaen geçersizdir.[881] Bu mezhebe göre Sünnete muhalif olan tüm boşamalar batıl olup, hiç bir hukuki sonuç doğurmamaktadır.[882]

Caferîfukahâsına göre şahitliğin talâkın sıhhat şartı olduğu konusunda ittifak olup, ihtilaf yoktur.[883]

Seyyid Murtezâ "Bu konuda İmâmiyye'nin görüşü şudur. Talâkın gerçekleşmesi için iki adaletli şahidin bulunması şarttır. Eğer şahitler yoksa talâk gerçekleşmez. Allah Teâlâ 'İçinizden akil adil şahit getirin' buyurmuştur. Bu ayette Allah şahitliği emretmiş olup, emir de vücûba delalet etmektedir."[884] demektedir.

Cevâd Kâzımî, Ehl-i sünnetin işhâd ayetini nedbe yorumlamasını "Delil olmadan işhâd ayeti vücûbtan çıkarılıp nedbe hamledilemez." diyerek eleştirmektedir.[885]

Kâşifu'l-Gıtâ, Ehl-i sünnet âlimlerinin iki adil şahit şartı koşmamaları sebebi ile Ehl-i sünnet nezdinde talâk dairesinin çokça genişlediğini, ailevi problemlerin büyüdüğünü, talâkta şahitlik şartı yerine getirildiği takdirde şeriatın şahitlikle ilgili

---

[880] Et-Tûsî, **el-Mebsût fî fıkhi'l-İmâmiyye**, 5/4; Bahru'l-Ulûm, **eş-Şehâdetü ale'z-Zevâc ve't-Talâk…,**55.

[881] Hillî, **Şerâiu'l-İslâm,** 3/10; Niyazov, "Caferi Fıkhında Boşama Mahdudiyetleri", 246; Hamidullah Qeyam, **Hanefi ve Caferi Mezhepleriyle Mukayeseli Olarak Afgan Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, (Yüksek lisans Tezi, Selçuk Üniv. SBE, Konya 2009), 35; Mugniyye, **Fikhu'l-İmâm Ca'feri's-Sâdık**, 6/14.

[882] Qeyam, **Hanefi ve Caferi Mezhepleriyle Mukayeseli Olarak Afgan Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, 35.

[883] Tûsî, **el-Mebsût fî fıkhi'l-İmâmiyye**, 5/4; Kubeysî, "el-İşhâd ale't-Talâk Dirâse Mukârane", 97, 98:

[884] Sâbık, **Fikhu's-Sünne**, 3/21.

[885] Kâzımî, **Mesâliku'l-Efhâm ilâ Âyâti'l-Ahkâm,** 4/39.

maksadının yerine gelmiş olacağını ve ailelerde huzura vesile olacağını söylemektedir.[886]

Şîa'nın bu konudaki delilleri; a. Kur'ân-ı Kerîm (Talâk süresindeki işhâd, talâk râcidir), b. Ehli beyitten yapılan rivayetler, c. İcmadır.

1.4.2.4. Devlet Başkanının Maslahata Uygun Görüşü Seçme Yetkisi

Fıkıhta birçok meselenin hükmünde ihtilaf edilmiştir. Devlet başkanı ihtilaf edilen bir meselede mezheplerin görüşleri arasında maslahata uygun olan görüşü seçme hakkına sahiptir. Günümüzde boşamaya şahit tutulması ciddi bir ihtiyaç ve maslahat olması sebebi ile devlet başkanı bu görüşü tercih edip, uygulamaya koyabilir.[887]

Ahmet Muhammed Şâkir, âlim ve hukukçulardan bir komisyonun teşkil edilmesi, bu komisyonun belli bir mezhep ve görüşe bağlı olmadan, önüne tüm imamların, fukahanın görüşlerini ve fıkıh usul kurallarını koyarak, Kitap ve Sünnetin gereği çerçevesinde, ferî delillerden günümüz şartlarına uygun olan hükmü istinbat etmesi gerektiğini söylemektedir. Bu durumda istinbat edilen bu hükümlerin naslar ve dinin zarûriyyâtı ile çatışmaması, Kitap ve Sünnetin kaideleri altına girmiş olması kâfidir.[888]

Mustafa ez-Zerkâ'ya göre devlet başkanı insanları şeriatın yoluna yöneltme namına maslahat gerektiriyorsa bazı sınırlama ve düzenlemeler yapabilir. İşhâd emri Kur'ân'da olmasaydı bile ulu'l-emr, boşamanın resmi görevli ve şahitlerin huzurundaolmasını kanunlaştırabilir.[889]

Ebu'l-Besal "Medâ Sultatu Veliyyi'l-Emr fî Takyîdi Îkâi't-Talâk" adlı makalesinde, boşamada şahitlerin bulunup bulunmaması ile ilgili delilleri zikrettikten sonra üç hususa dikkat çekmektedir. 1. Cumhurun delilleri daha kuvvetlidir. 2. Veliyyü'l-emr işhâdı zorunlu hale getirip, şahit tutmadan boşayana taziren para

[886] Kâşifu'l-Gıtâ, **Aslu'ş-Şîa**, 280.
[887] Ebu'l-Besal, "Medâ Sultatu Veliyyi'l-Emr fî Takyîdi Îkâi't-Talâk"**,** 219; Behnesâvî, **Kavânînü'l-Üsre Beyne Aczi'n-Nisâ ve Da'fi'l-Ulemâ,** 171.
[888] Ebu'l-Besal, "Medâ Sultatu Veliyyi'l-Emr fî Takyîdi Îkâi't-Talâk"**,** 219.
[889] **Meşrû' Kânûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Muvahhad li-İklîmeyni'l-Mısır ve's-Sûrî,** 165.

cezası verilebilir. Bununla birlikte şahitsiz boşamalar geçerlidir. 3. Devlet başkanı bir konuda mezheplerin görüşleri arasında maslahata uygun olan görüşü seçme hakkına sahip olduğundan boşamada da şahit tutulması gerektiği görüşü seçebilir ve bunu uygulamaya koyabilir.[890]

Günümüzde yetkililer tarafından boşamada şahitlerin olması gerektiği görüşü tercih edilebilecektir. Bazıahvâl-i şahsiyye kanunları maslahat, seddi zerîa açısından bu görüşü tercih ederek kanunlaştırmışlardır.

1.4.2.5. Talâka Şahitlik İle İlgili Güncel Tartışmalar

Boşamada şahit olmasının gerektiği görüşünü beyan edenlere karşı bu görüşü benimsemeyenler de karşı cevap vermişlerdir. Örneğin Ahmed Muhammed Şâkir "Nizâmü't-Talâk" adlı kitabında boşamada şahit olmasının şart olduğunu savunurken, Muhammed Zahid Kevserî ona reddiye olarak "el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk" adlı kitabında boşama da şahide gerek olmadığını savunmuştur. Her ülkede her iki görüşü savunan âlimler olmuştur. Burada Mısır'da medyaya da yansıyan bir tartışmayı örnek vereceğiz.

Mısır'da Ezher Fetva Komisyonu Başkanı Ali Ebu'l-Hasan'ın "şahit olmadan talâkın olmayacağına" dair fetva vermesi üzerine Mısır'da ulema nezdinde ciddi tartışmalar çıkmıştır. Kimi bu fetvayı desteklemiş kimi de eleştirmiştir. Fetvaya karşı çıkanlar şaka dahi olsa talâk lafzının ağızdan çıkması ile talâkın gerçekleşeceğini, bu konuya müdahalenin caiz olmadığını söylemişlerdir. Dönemin Mısır Evkaf Vekili Mansûr Rifâî ise her iki görüşünde doğru olduğunu, yalnız ailelerin dağılmaması için şahitlik şartının daha iyi olacağını söylemiştir.[891]

Ebu'l-Hasen fetvasının dayanağı olarak Hz. Ali ve diğer bazı sahabeden rivayetler geldiğini ve bu görüşün Şîa mezhebinin görüşü olduğunu söylemektedir.

[890] Ebu'l-Besal, "Medâ Sultatu Veliyyi'l-Emr fî Takyîdi Îkâi't-Talâk", 219.
[891] https://www.albayan.ae/five-senses/2001-08-19-1.1126057 (23.03.2020)

Ehl-i sünnet âlimlerinin bu konuda ictihat etmeleri gerektiğini, Zeydî Mezhebine ait bu görüşü delillerin de desteklediğini söylemektedir.[892]

Kahire Yüksek İslam Meclisi üyesi Şeyh Bedrî, "İslam'ın nikâh akdi için şartlar getirip, sağlam olarak bağlayıp, ardından nikâhı bir kelime ile bozması mümkün değildir. Şahit tutma, boşama için şarttır. Talâkı bildirmek veya haber vermek şahit tutmak demek değildir."[893] demektedir.

Burada verdiğimiz bu örnek dışında da tartışmalar olmuştur.[894]

1.4.2.6. Evlenme ve Boşanmada Şahitliğin Kurumsallaştırılması

Nikâh muamelesinin ve boşanmanın sağlam kriterlere bağlanması aileyi daha fazla koruyacaktır. Kur'ân'da boşamanın şahitlikle takviye edilmesi, hakkın korunması ve zayi olmaması için önemli bir tedbirdir. Hakları bu derece gözeten bir kitaba sahip olmak biz Müslümanlar için önem arzetmektedir.

1.4.2.6.1. Şahitliğin mahkeme murakabesinde olması

İslam'da evlilik sağlam temeller üzerine oturtulmakta, bu amaçla şahitsiz olan evlilik akdi geçerli sayılmamakta, şahitler istenmektedir. Şahitle başlayan evlilik akdi, sona erdirileceği zaman da şahitler istenmektedir. Evliliğin başlangıcı veya boşanma, şahitler aracılığı ile bir nevi toplumla paylaşılmakta ve duyurulmaktadır. Bu emir birçok hikmeti barındırmaktadır. Şahitlerin istenmesi günümüzde boşanmaların tescil ve kayıt altına alınması gibibir ispat yöntemidir.

Boşama sadece karı koca haklarını değil, aynı zamanda çocukların da haklarını direkt ilgilendiren hukuki bir muameledir. Sonuçları tarafları ve bütün toplumu etkilediği için boşanmaların ispatı önem taşımaktadır. Yargılama hukukunda

---

[892] https://www.albayan.ae/five-senses/2001-08-19-1.1126057 (23.03.2020); Kubeysî, "el-İşhâd ale't-Talâk Dirâse Mukârane", 117. Ancak Zeydîler boşamada şâhidliği şart görmeyip, Şîa'nın diğer mezhepleri şahitliği şart olarak görmektedirler. Ehl-i sünnete mensup kimselerin Şîa'dan delil getirmektense, kendilerine daha yakın hissettikleri Zeydîlerden ve Zâhirîlerden delil getirmeyi tercih ettikleri gözlemlenmektedir.

[893] Kubeysî, "el-İşhâd ale't-Talâk Dirâse Mukârane", 118.

[894] Diğer tartışmalar için bkz. http://albedaiah.com/news/2017/02/05/130111 (20.05.2021); https://www.elbalad.news/4643062 (20.05. 2021); https://iumsonline.org/ar/ContentDetails.aspx?ID=11357 (20.05.2021).

önemli ispat vasıtalarından biri de şahitliktir. Bu sebeple Yüce Allah, boşama işini gerçekleştirenlere boşama esnasında şahit tutmalarını emretmiştir. Üstelik diğer şahitlerden farklı olarak boşama şahitlerinde adalet vasfını özellikle zikretmiş ve adil şahitlere Allah için doğru şahitlik etmelerini sıkı sıkıya tembih etmiştir.[895] Gerek nikâhta gerekse boşanmada şahitlerin istenmiş olması meselenin kamusal yönünü ifade etmektedir. Günümüzde kamusal boyutta haklara riayet edilmesi için evlilik ve boşanmanın tescil edilmesi gerekmektedir.[896]

Zamanımızda bazı aile problemlerinin çözümü, suiistimallerin ve haksızlıkların önlenmesi için Kur'ân'daki bu emrin İslam devletlerinde kanunlaştırılarak uygulamaya geçirilmesine ihtiyaç vardır. Boşanmanın, şahısların suiistimallerine fırsat verilmeksizin, Kur'ân'ın temel prensipleri çerçevesinde ve bu temel prensipleri muhafaza ve takviye edecek günümüz örf ve yaşayışına uygun uygulamaları da içine alacak şekilde kurumsallaştırılması ve devletin gözetimi altına alınması zaruridir.

İslam'ın ilk dönemlerinde sözlü olan şahitliği, günümüzde hem sözlü hem de yazılı hale getirmek, bunu mahkeme huzuruna veya devletçe belirlenen bir kurumda (Nüfus Müdürlüğü, Müftülük, me'zûn, noter vs. nezdinde) yaparak işi sağlama bağlamak, hayattaki gelişimin, değişimin, örfün ve dolayısı ile fıkhın kaçınılmaz bir gereğidir. Günümüzde pek çok ülkede ve ülkemizde boşanmalar mahkeme huzurunda yapıldığı gibi, şer'î olarak da boşa-n-maların, şahitlerin huzurunda ve mahkeme murakabesinde olması şartı getirilebilir.

1.4.2.6.2. Talâka Şahitlik Vazifesinin Mahkemedeki Görevlilere Verilmesi

Tanık tutulmasını emreden ayeti kerimede şahitlerin güvenilir olmasını şart koşmaktadır. Günümüzde bu kriter nasıl uygulanmalıdır? Şeriatın istediği hususları günümüzün ruhuna uygun olarak nasıl gerçekleştirilebilir? Zamanımızda şahitlik müessesesinin uygulanma biçimi nasıl olmalıdır?

---

[895] Talâk 65/2.

[896] Bilal Aybakan, "Kadın Hakları Bağlamında Boşanma Sorunu", **İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar III**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2000, 199.

Adil bir şahitlikten maksat, güvenilirliğin ve ispatın sağlanmasıdır. Günümüzde güvenirlilik adına ispatı yapan kurum noterlerdir. Ancak ülkemizde boşama hususuna noterler değil mahkemeler bakmaktadır. Şahitlerin mahkemedeki bu iş ile uğraşan kâtiplerin olmasına engel olacak şer'î bir durum olmadığı gibi, adil olmaları sebebi ile bunların şahitlik yapmaları daha uygundur. Bununla beraber mahkeme kâtipleri dışındaki kimselerin de şahitlik yapması mümkündür.

Bu amaçla kişilerin mahkemeye başvurmaları, iradelerini mahkeme huzurunda kullanmaları ve mahkemede kâtiplerin veya şahitlerin şehadeti ile boşamanın tescil edilmesi mümkündür. Bu tatbikat işhâd ayetini kemal noktada uygulanmasını sağlamış olacaktır. Şüpheleri, hile ve istismarları yok edecektir.

Şahitliğin kurumsallaştırılması (şahitliğin kontrol ve kayıt altına alınması), evlilik birliğini korumaya ve talâk olayının ciddiyetine yönelik önemli bir adımdır.

1.4.2.7. Ehl-i Sünnet Klasik Fıkıhçıların Talâkta Şahitlik Konusuna Pek Değinmemeleri

Fıkıh kitaplarında talâkla ilgili meselelerde en ince ayrıntı ve varsayımlar dahi ele alındığı, İslam hukukunun temel kaynağı olan Kur'ân'da talâka şahit göstermeye delalet edebilecek ifadeler, Sünnete ait bazı rivayetler bulunduğu halde bu mesele üzerinde pek durulmamıştır.

Fıkıhçıların bir taraftan bütün ifadelerini başta Kur'ân ve Sünnete dayandırma çabaları, diğer taraftan Kur'ân'da geçen boşamada şahit gösterme emrini vücûba hamletmeyip nedbe hamletmeleri, tarih boyunca Ehl-i sünnet Müslümanlar arasında talâka şahitlik uygulamasının olmayışıve fıkıh kitaplarında nazariyede dahi pek yer almaması dikkat çekicidir.[897] Bu konu tefsir kitaplarında Talâk Süresinin tefsirinde ve bazı hadis kaynaklarında geçmekte, ancak fıkıh kitaplarında ise detaylandırılmamıştır. Hem Müdevvene'de hem Mebsût'ta talâkta şahitlik ile ilgili ayrı bölümler açılmasına rağmen şahitliğin hukuki mahiyeti üzerine durulmayıp,

[897] Türcan, "İslam Hukukunda Boşanmada (Talâk) Şahit Bulundurma Zorunluluğu", 269, 271; Yavuz, "Kur'ân'da Boşama Mertebeleri", 32,33.

şehadet usûlu ve fer‘î meseleler üzerinde durulmuştur.[898] İbnu’l-Arabî işhâd ayeti ile ilgili onüç noktaya değinirken talâkta şahidin gerekli olup olmadığına ve bu konudaki ihtilafa hiç değinmemiştir.[899]

Fıkıh mezhepleri fer‘î konularda ihtilaf ettikleri halde bu konuda ihtilaf etmeyip şahitliğin talâkın şartı olmadığını söylemişlerdir. Tarih boyunca Kur’ân’da olmamasına rağmen fakihler, iki şahit bulunmaksızın akdedilen evliliği geçerli kabul etmemişlerdir. Buna karşılık Kur’ân’dakişahit tutma emrini nedbe hamletmiş olmalarına rağmen boşamada şahit tutmanın Sünnet boyutu bile ön plana alınmamıştır.

Aynı yaklaşımı Mecelle’ye göre bir mezhebe bağlılığı daha çok aşmış olan 25 Ekim 1917 tarihli Hukûk-ı Âile Kararnâmesi’nde de müşahede ediyoruz. Kararname boşanmadan önce her iki taraftan birer hakem tayini konusunu düzenlediği halde(md. 130) şahitlik konusunu düzenlememiştir.[900]

Dört mezhebe ait fıkıh kitapları doğrudan talâkta şahadet konusunu pek ele alamamakta bunun yerine ric‘atte şahit tutulması konusuna değinmişlerdir. Çok az talâka şahitliğe değinmişlerdir.

Şirbînî “İmam Şâfiî’nin cedîd kavline göre ric‘at esnasında şahit tutmak şart değildir. Çünkü ric‘at daha önceki nikâhın hükmünü devam ettirmektir. Bu sebeble veliye ve kadının rızasına da ihtiyaç yoktur. İmam Şâfiî’nin kadim görüşüne göre ise ric‘atte şahit şarttır. Ancak bunun şart olması nikâh kıyma gibi olmasından değil tamamen şu ayetin zahirindendir:‘Onları ya güzellikle tutun ya da güzellikle ayrılın. İçinizden adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun.” Bu şahit tutma, ric‘at anlamına gelen imsak içindir.’ demektedir. Şirbînî talâka şahitlik konusundan ise hiç bahsetmemektedir.[901]

---

[898] Sahnûn, **el-Müdevvene,** 2/91-94; Serahsî, **Mebsût,** Dâru’l-Ma‘rife, 6/145-154; a.mlf. **Mebsût,** Gümüşev Yayıncılık, 6/221-235.
[899] İbnü’l-Arabî, **Ahkâmu’l-Kur’ân,** 4/289-283.
[900] Türcan, “İslam Hukukunda Boşanmada (Talâk) Şahit Bulundurma Zorunluluğu”, 271.
[901] Şirbînî, **Mugni’l-Muhtâc ilâ Ma‘rifeti Meânî Elfâzi’l-Minhâc,** 5/4, 5;

Aynı bilgileri Şâfiî fukahasından Remlî de vermekte ve ardından sadece bir cümle ile talâkta şahit tutmanın vacip olmadığına dair icmâ olduğunu ve ric‘atinde bu konuda talâk gibi olduğunu söylemekle yetinmektedir.[902]

Hanbelî fukahasından Buhûtî de şahitlik konusunda, ric‘atte şahitliğin müstehap olduğunu, kadının ve velinin kabulüne ihtiyaç olmadığını, bey’de şahit tutmanın vacip olmaması gibi ric‘atte de vacip olmadığını ancak ihtiyaten şahit getirmenin müstehap olduğunu söylemektedir.[903]

Mâlikîlerden İbn Rüşd el-Hafîd, talâka şahitlikten bahsetmeyip, ric‘ate şahitlik konusunu ele alarak şöyle demektedir: “Ayetin zahiri, şahit tutmanın (ric‘atte) vacip oluşunu gerektirmektedir. Ancak bunu, insanların elinde bulundurduğu diğer haklara kıyasladığımızda, şahit tutmanın vacip olmamasını gerektirmektedir. Dolayısıyla kıyas ile ayetin zahiri çatıştığından, ikisini arasını cem‘ etmek için, ayetteki emrin nedb/tavsiye ifade ettiği söylenebilir.”[904]

Tahâvî ve Cessâs ric‘atte şahitliğe değinip, talâkta şahitliğin şart olmadığını ifade etmektedirler.[905]Aynî, ric‘ate şahit getirme başlığı altında işhâd ayetini zikretmekte emrin istihbâb için olduğunu söylemekte ve talâka şahitliğe değinmemektedir.[906]

Tarihte İbn Hazm ve Şîa’nın benimsemiş olduğu talâkta şahitlerin bulunması gerektiği görüşü,[907] İslam tarihi boyunca sünnî mezhepler tarafından pek dikkate alınmamış, sünnî fıkıh kitaplarında ric‘î talâkla boşanan kocanın ric‘atinde şahit tutmanın gerekli olup olmadığı konusu anlatılırken kısaca değinilmiştir. Görüldüğü gibi fıkıh kaynaklarımızda talâka şahitlik konusu üzerinde pek durulmamıştır.

---

[902] Remlî, **Nihâyetü’l-Muhtâc ilâ Şerhi’l-Minhâc**, 7/59.
[903] Buhûtî, **Keşşâfü’l-Kınâ‘ an Metni’l-İknâ‘,** 5/342, 343
[904] İbn Rüşd, **Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihâyetü’l-Muktesıd**, 3/126.
[905] Cessâs, **Ahkâmu’l-Kur’ân,** DârulİhyâI’t-Turâsi’l-Arabî, 5/350, 351; Cessâs, **Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî,** 5/141; Tahâvî, **Ahkâmu’l-Kur’âni’l-Kerîm,** 2/329.
[906] Aynî, **el-Binâye Şerhu’l-Hidâye,** 5/459.
[907] Şiî fıkıh kitaplarında bu görüşün sadece Şiîler tarafından kabul edildiği, diğer fakihlerin buna muhalif olduğu ısrarla vurgulanmaktadır.

1.4.3. Delillerin Değerlendirilmesi

Burada şimdiye kadar ele aldığımız konuları ve her iki tarafların delillerini genel bir şekilde değerlendireceğiz.

1. Ehl-i sünnet fukaha ve müfessirleri genelde talâka şahitliği mendup olarak nitelemişlerdir. Bu konuda Hz. Peygamber'den (sav) bunu takviye edecek bir şeyin nakledilmemiş olması sebebi ile ayetteki emrin nedbe delalet ettiğini söylemişlerdir.

Kur'ân'da boşanmak için şahitlerin sayılarının, vasıflarının bildirilmesi ve şahitliğin Allah için yapılmasının istenmesi, şahitliğin gerekliliği için başlı başına bir delildir. Hz. Peygamberden bunu takviye edecek bir şey nakledilmemiş olsa dahi, tek başına Kur'ân'ın açık beyanı yeterlidir.[908] Zira Hz. Peygamberden boşanmaya şahit getirildiğine dair bir rivayetin bize ulaşmamış olması Kur'ân'daki bu emrin, farziyyetten düşmesini gerektirmez.[909]

2. Hz. Peygamberden (sav) boşamada şahit tutulmasına yönelik doğrudan bir emir ve uygulama bize ulaşmamıştır. Ancak sahabeden İbn Abbâs ve İmrân b. Husayn'dan talâka şahit tutulması ile ilgili rivayetler gelmiştir. İbn Abbâs'a ait rivayet ilk dönemlere ait hadis kaynaklarında yer almayıp tefsir kitaplarında yer almaktadır. İmrân b. Husayn'dan gelen rivayet ise farklı varyantları ile bizlere ulaşmıştır. Tabiinden de bazı rivayetler gelmiştir.

İmrân b. Husayn'ın şahitsiz boşayan birine "Sünnet üzere boşamadın." demesi, şahit getirmenin Hz. Peygamber'in Sünneti olduğunu, şahit tutmamanın ise bidat olduğunu göstermektedir. Bidat şekil ise red edilen bir şekildir. İmrân b. Husayn'ın "Sünnet üzere boşamadın ve Sünnet üzere ric'at etmedin." sözünden sonra "Talâkına ve ric'atine şahit getir ve bir daha yapma." demesi şahidin şart olduğunu göstermektedir.

İbn Abbâs'tan "İki adil şahit tutun." ayeti ile ilgili olarak talâk ve ric'atte iki şahidin tutulması gerektiği, Atâ'dan "Allah'ın emrettiği şekilde iki şahit

[908] Türcan, "İslam Hukukunda Boşanmada (Talâk) Şahit Bulundurma Zorunluluğu", 272.
[909] Atay, "İslam Hukuk Felsefesine Giriş", 11, 12.

bulunmadıkça talâk ve ric'atın caiz olmayacağı" ve bunların dışında tabiinden Süddî, İbn Sîrîn, Saîd b. Müseyyeb ve İbn Cüreyc'ten birçok rivayette talâkta şahitliğin gerekli olduğu belirtilmiştir.

3. Ehl-i sünnet mezhebleri boşamada şahit tutmanın vacip olmadığı konusunda icmâ olduğunu söylemektedir. Şîa ise Ehl-i sünnet mezheblerinin tam tersini söyleyerek boşanmada şahit getirme hususunun vacip olduğunu, Ehli Beyt imamlarından birçok rivayet geldiğini, bu rivayetlerin tevatür derecesinde olduğunu ve bu konuda icmâ olduğunu ifade etmektedirler.[910] Şîa Hz. Ali, Muhammed Bâkır ve Caferi Sâdık'tan birçok rivayeti delil getirmiştir.[911] Bu iki görüşün ne kadar tezat bir durum olduğu ortadadır.

Hadis ve tefsir kaynaklarımızda da gerek sahabeden gerekse tabiinden bazı rivayetler bize ulaşmıştır. Şahitlerin bulunması gerektiği görüşü İbn Abbâs, İmrân b. Husayn, Ehli Beyt âlimleri, Atâ, Süddî, İbn Sîrîn, Saîd b. Müseyyeb ve İbn Cüreyc'ten nakledilmiştir.[912]

Talâkta şahitlerin bulunması hakkında yukarda zikri geçen sahabe, tabiîn görüşleri sabit olunca, Ehl-i sünnetin icmâ iddiasının dört mezhebe ait bir ittifak olduğu, ümmeti Muhammed'in ittifak ettiği ve fıkıh usulünde tarifi verilen icmâ kapsamına girmediği anlaşılmaktadır.

4. Nikâhlanmayı emreden ayetlerde şahitlik emredilmezken, boşanma esnasında şahitliğin emredildiğine delalet eden ayet mevcuttur. Bu da büyük ihtimalle boşanmanın ciddi sonuçlar doğurmasındandır.

Boşama ve evlilik esnasında şahitliğin şart olması, birbiri ile insicam halinde olup, birinde evlilik akdini, diğerinde evliliğin bitirildiğini ilan vardır. Nikâh akdi nasıl iki şahitle inikad ediyorsa aynı şekilde iki şahitle çözülmüş olmalıdır. "Bir akit

---

[910] Kâzımî, **Mesâliku'l-Efhâm ilâ Âyâti'l-Ahkâm**, 4/38, 39.

[911] Kuleynî, **Furûu'l-Kâfî**, 4/62, 63, 67; Sâbûnî, **Medâ Hürriyyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 481; Bahru'l-Ulûm, **eş-Şehâdetü ale'z-Zevâc ve't-Talâk…,**50.

[912] Sâbık, Seyyid, **Fikhu's-Sünne**, 3/21, 22; Avâyişe, **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetu'l-Müyessere …,** 5/304.

nasıl vücut buluyorsa gene öylece izale edilir", kaidesine uymak tutarlı bir yoldur. Bu çözüm yolu Kur'ân'ın da emrettiği yoldur.[913]

5. Buradaki ihtilaf edilen konu şudur: Kişi istediği zaman/şekilde eşini boşayabilir mi? Boşamak için belli kuralları gözetmeli midir? Şahitlik olmadan boşama tamamlanmış olur mu?

Bu meselede asıl olan, dindeki kurallara ve şartlara uygun olarak yapılan boşamaların geçerli sayılmasıdır. Yasaklanan boşama şekillerinin veya boşama ile ilgili emredilen hususların terki ile yapılan boşamaların ise geçerli sayılmamasıdır.[914]

Talâkta şahit bulundurmamayı, hayız halinde yapılan boşamaya benzetip şahitsiz talâkın gerçekleşeceğini söylemek yerine talâkta şahit bulundurma meselesini nikâhta şahit bulundurmaya kıyas etmek gerekir. Çünkü bu ikisi birbiri ile ilintilidir. Nikâhta şahit olmaması onun geçerli olmadığını gösterdiği gibi talâkta da şahit bulunmaması onun geçerli olmadığını gösterir. Nikâh iki şahitle gerçekleştiği gibi talâk ta iki şahitle gerçekleşmelidir.[915]

6. Boşama yetkisine en fazla düzenleme ve şartlar getiren mezhep Caferîlerdir. Bu mezhep aile hukukunda boşanmanın belli bir disiplin altına alınması, rastgelelikten kurtarılması ve boşanmanın oldubittiye getirilmemesi adına Ehl-i sünnet mezheplerinde olmayan kendilerine özgü bir takım sınırlamalar getirmişlerdir. Caferî Mezhebinde nikâhın kolaylığı karşısında boşanmanın zorluğu arasında ters orantılı bir durum sözkonusudur. Nikâh akdi kolayca kıyılabiliyorken öyle ki şahitler dahi şart değilken, boşamada ise takip edilmesi zorunlu bir prosedür bulunmaktadır.

İşhâdın şart koşulması, nikâh akdini ve eşler arasındaki birliği korumaya yönelik bir tedbirdir. Bu görüşün temel dayanağı başta Kur'ân'dır, sahabe ve tabiîn görüşleridir. Çok azda olsa İbn Hazm gibi müctehidler bunu ifade etmiştir.

7. Cumhur, boşamada şahit tutma emrini, borçlanma ve alışverişe şahit tutma emrine ("…Birbirinize borçlandığınız zaman… erkeklerinizden iki de şahit

[913] Atay, "İslam Hukuk Felsefesine Giriş", 11.
[914] Avâyişe, **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetu'l-Müyessere …,** 5/308.
[915] Avâyişe, **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetu'l-Müyessere …,** 5/311.

bulundurun.", "Alışveriş yaptığınızda şahitler tutun.") [916] ayetine kıyas yaparak, müdâyene ve alım-satıma şahit tutma emredildiği halde buradaki emrin tavsiye için olup, vücup ifade etmediğini, bunun gibi boşamada da şahit tutmanın vacip olmadığını söylemektedir.[917]

Ancak talâka şahit tutma ile borçlanma ve alışveriş işlemine şahit tutma birbirinden farklıdır. Zira müdâyene ayetinde şahit tutma emrinden sonra "Şayet birbirinize güvenirseniz..." denilerek şahit getirilmesi konusundaki vücûbu kaldırmaktadır. Boşamada ise şahit tutma emrini vücûbtan çıkaracak bir karine yoktur. Dolayısı ile talâk ve ric'at ile ilgili emir vücûb ifade etmektedir.

Taberî, alışverişe işhâd emrinin bazılarına göre vacip, bazılarına göre mendup olduğunu söylemektedir. Mendub olduğunu söyleyenlere göre alışverişe şahit tutma emrinden sonra "Şayet birbirinize güvenirseniz..." denilerek şahit getirilmesi konusundaki vücûbu kaldırılmaktadır. Şa'bî ise, alışverişte şahitliği emreden ayetle ilgili olarak; istersen şahit tut, istersen tutma. İşitmedin mi ki Allah Teâlâ "Eğer birbirinize güvenirseniz kendisine güvenilen kimse borcunu ödesin." diyerek alışverişte şahitliğin vacip olmadığını beyan ettiğini ifade etmektedir.[918]

8. Hadis kitaplarında Abdullah b. Ömer'in eşini hayızlı iken boşadığına dair birçok rivayet varken bu rivayetlerde Resûlullâh'ın (sav) Abdullah b. Ömer'e eşine dönmesini emrederken[919] şahit getirmesini emretmediği, bununda talâkta şahit bulunmasına gerek olmadığına delil olduğu zikredilmektedir.[920] Bu olayda Abdullah b. Ömer eşini hayızlı iken boşamıştır. Sünnî ve emredilen talâk biçimi, kişinin eşi temiz iken boşamasıdır. Resûlullâh (sav) Abdullah b. Ömer'e hayızlı halde eşini boşaması sebebi ile yanlış yaptığını ve tekrar eşine dönmesini emretmiştir. Fıkıhçılar Abdullah b. Ömer'in bu boşamasının talâk sayılıp sayılmadığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Kanaatimize göre Sünnete uymayan bu boşamanın geçerli olmadığını

---

[916] Bakara 2/282.

[917] Râzî, **Mefâtîhu'l-Gayb et-Tefsîru'l-Kebîr**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 30/562; Tahâvî, **Ahkâmu'l-Kur'âni'l-Kerîm,** 2/329; Remlî, **Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc**, 7/59; Şirbînî, **Mugni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc,** 5/4, 5; Buhûtî, **Keşşâfü'l-Kınâ' an Metni'l-İknâ',** 5/342, 343 Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 89; Serahsî, **Mebsût,** Dâru'l-Ma'rife, 6/19; a.mlf. **Mebsût,** Gümüşev Yayıncılık, 6/31.

[918] Taberî, **Câmiu'l-Beyan fî Te'vîli'l-Kur'ân**, 6/83.

[919] Buhârî, Talâk, 1;Müslim, Talâk, 1; Ebû Dâvûd, Talâk, 4.

[920] Aynî, **el-Binâye Şerhu'l-Hidâye,** 5/459.

beyan sadedinde Resûlullâh (sav) ona eşine geri dönmesini emretmiştir. Bu boşama geçerli sayılmadığından talâk veya ric'at için şahit tutmaya ihtiyaç yoktur. Bu sebeple Resûlullâh'ın (sav) şahit tutmasını emretmesine gerek bulunmamaktadır.

9. İbn Rüşd, ayetin zahirinin vücûb ifade ettiğini ancak kıyasla çatıştığından ayetteki emrin nedb/tavsiye olarak yorumlanması gerektiğini söylemektedir.[921]

Ayetin sarih ifadesi varken kıyasa gidilmesi doğru değildir. Kitap bu konuda hükmünü beyan ettikten sonra, başka bir örnekten yola çıkarak Kur'ân'ın hükmünü kıyas yolu ile nedbe çevrilmesi uygun düşmemektedir.[922]

10. Kur'ân ve hadislere göre boşama, kocaya ait bir haktır. Cumhura göre koca bu hakkını şahide ihtiyacı olmaksızın, istediği zamanda ve istediği gibi kullanabilir.[923] Cumhur bu konuda özellikle Hz. Peygamber'in (sav) "Boşama yetkisi, şüphesiz kadının bacağını tutana (nikâhı elinde bulunduran kocaya) aittir" hadisini delil getirmiştir.[924]

Ancak bu hadis, talâk hakkının sadece kocaya ait olduğu, başkasının koca yerine boşama yapamayacağını ifade etmektedir. Yoksa kocanın her şekilde talâkı gerçekleştirebileceğine izin verdiği manasına gelmemektedir.

1.4.4. Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında Talâka Şahitlik

Talâka şahitlik konusunda, şahitliği şart koşan ve koşmayan ile boşamanın tescili esnasında şahitliği şart kılan ahvâl-i şahsiyye kanunlarını ele alacağız.

1.4.4.1. Şahidi Şart Koşmayan Kanunlar

Bu kanunlarda boşamada genelde şahitliğe yer verilmiş ancak şart koşulmamıştır. Şahitsiz olarak yapılan boşamalar geçersiz sayılmamıştır.

---

[921] İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesıd**, 3/126; İbn Ferhûn, **Tabsıratü'l-Hukkâm fî Usûli'l-Akdiyye ve Menâhici'l-Ahkâm**, 1/250.

[922] Bahru'l-Ulûm, "el-Mezâhibü'l-İslâmiyye es-Seb'a …", 63.

[923] Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 88; Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** Dâruİhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 5/351.

[924] İbn Mâce, Talâk, 31; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**,7/360; Elbânî hadisi hasen olarak nitelendirmiştir. Elbânî, **İrvâu'l-Galîl fî Tahrîci Ehâdîsi Menâri's-Sebîl**, 7/108-110.

Osmanlının son dönemlerinde boşanma için şahitlerin bulunması gerektiği görüşüne paralel bazı uygulamalar geliştirilmiştir. 19. yy. sonlarına doğru hanımını boşayan erkeğin, şahitlere imzalatarak nüfus idaresine bir ilmühaberi vermesini zorunlu kılan uygulamalar bulunmaktadır.[925]

1914 tarihli Sicilli Nüfus Kanunu'nun 29. Maddesine göre boşanmanın vaki olması durumunda koca iki şahit huzurunda hazırlanan ilmühaberi, imam veya ruhani reislere tasdik ettirerek nüfus idaresine verecektir. Mahkemede vuku bulan boşanmaları da yine koca hâkimden alacağı ilmühaberle nüfus idaresine bildirecektir (md. 30).[926] Böylece Osmanlı'nın son dönemlerinde boşanmanın ispatı ve anlaşmazlıkların önüne geçmek için şahitlik noktasında ilk hukuki uygulamalar başlatılmıştır.

1917 tarihli Hukûk-ı Âile Kararnâmesinde ise "Zevcesini tatlik eden zevc keyfiyeti hakime beyan etmeğe mecburdur."[927] denilerek kocanın talâkı mahkemeye bildirmesi hükme bağlamıştır. Burada boşamanın geçerliliği için şahitlik söz konusu olmayıp, boşama gerçekleştikten sonra boşamaya dair iki şahit huzurunda hazırlanan ilmühaberin mahkemeye verilmesi söz konusudur.[928]

Körfez Ülkeleri,[929]Birleşik Arap Emirlikleri[930] ve Katar'a göre koca hâkim huzurunda sarih talâk ile boşama yapabileceği gibi mahkeme dışında yapılan boşamayı da şahitlerle ve ikrar ile tescil ettirilebilir.[931]

Birleşik Arap Emirlikleri, şahitlik konusuna münhasıran bir layiha çıkartmıştır. Boşama yapmak isteyen koca ilkin aile komisyonuna yönlendirilir. Aile komisyonun sulh girişimi başarısız olursa hâkim barıştırmaya çalışır. Hâkim de sulhu gerçekleştiremezse, hâkimin önünde boşama gerçekleştirilip tescil edilir. Kadın

[925] Bkz. Cin, **Eski Hukukumuzda Boşanma,** 124.
[926] Mehmet Akif Aydın, **İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları**, İz Yayıncılık, İstanbul 1996, 168, 169.
[927] 110. Madde.
[928] 1924 tarihli Aile Hukuku Kanun Tasarısında mahkeme ya da hakem heyeti huzurunda boşama yetkisinin kullanması zorunlu hale getirmiştir. Bkz. 1340 Tarihli Aile Kanunu Tasarısı md. 86; S. Şakir Ansay, **Eski Aile hukukumuza Bir Nazar,**İstiklal Matbaacılık ve Gazetecilik Kolektif Ortaklığı, Ankara 1952, 143. Ancak bu tasarı yürürlüğe girememiştir.
[929] 88-92. Maddeler
[930] 106-109. Maddeler
[931] Körfez 88. Madde; Birleşik Arap Emirlikleri 106. Madde; Katar 113. Madde.

mahkemede hazır değilse kanunun belirlediği şekilde boşamanın ilan edilmesi gerekir. Boşama mahkemede olmamış ise eşini boşayan kimse ismini, boşadığı eşinin ismini, evlenme yeri ve zamanını, cinsel beraberlik olup olmadığını, varsa çocukları, talâkın nasıl yapıldığı ve kaç talâkla boşamanın yapıldığına dair şahitlerin bilgisini boşama bilgi formuna yazarak hâkime teslim eder. Bundan sonra hâkim talâk belgesini çıkartır.[932]

Bu kanunlarda boşamada şahit tutulmasına yer verilmekle beraber şahit tutulmadan yapılan boşamaları geçersiz kılınmamaktadır. Mahkeme dışında yapılan boşamanın kaç talâkla ve ne şekilde yapıldığının tesbiti için şahit getirilebilecektir. Ancak şahitler olmasa da ikrar ile boşama tescil ettirebilmektedir.

Bu kanunlar klasik fıkha uygun olarak yapılan boşama biçimini esas almaktadırlar.

Suriye'ye göre kocanın yaptığı boşama otuz gün içinde ya iki şahitle ya da boşamaya ait ikrar-beyan ile aile mahkemesinde tescil edilmelidir. Burada boşama esnasında şahit tutulması istenmemekte, tescil esnasında şahit istenmektedir.[933]

Ürdün'e göre "Koca boşama ve ric'atini hâkimin huzurunda tescil ettirmelidir. Mahkeme dışında yapılan boşamalar bir ay içinde mahkemede tescil ettirilmelidir. Buna muhalefet edenler ceza kanununda belirtilen ceza ile cezalandırılır. Mahkemenin, talâk ve ric'atin tebliğini bir hafta içinde eşe bildirmesi gerekmektedir.[934] Ürdün kanunu kocanın yaptığı boşamayı sadece bir ay içinde tescil etmesi şartını getirmiştir. Şahitlerin gerekliliğinden bahsetmemiştir. 325. maddede kanunda belirtilmeyen hususlarda Hanefî Mezhebindeki râcih görüşe müracaat edileceği belirtilmiştir, Hanefî mezhebinde şahit tutma şartı bulunmamaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görüşü ise şöyledir. "Boşama esnasında şahit tutma, boşama işleminin geçerlilik şartı değildir. Bununla birlikte fakîhler bu

[932] 2007 yılı 476 nolu şahitlik ve noterlik layihası 21-27 nolu maddeler
[933] 93. madde
[934] 97. Madde

buyruğun, hakların zayi olmaması ve ihtilafların önlenmesi gibi amaçlar taşıdığı noktasında birleşmektedirler."[935]

1.4.4.2. Şahidi Şart Koşan Kanunlar

Bazı ahvâl-i şahsiyye kanunları ya doğrudan boşamada şahitlerin olmasını ya da boşamanın mahkeme huzurunda yapılmasını şart koşarak dolaylı olarak şahitlerin olmasını şart koşmuştur. Boşamanın mahkeme huzurunda yapılıp tescil edilmesi ile her hâlükârda şahitliğin de meydan gelmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Fas Ahvâl-i Şahsiyye Kanununa göre boşamalar, mahkeme murakabesinde ve hâkimin boşanmaya izin vermesinden sonra mahkemede görevli iki adil şahit huzurunda yapılır.[936]Bu kanun boşamada şahitlerin bulunmasının vacip olduğu ve şahitler bulunmadan boşamanın meydana gelmeyeceğini söyleyenlerin görüşünü esas almıştır.

Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Ahvâl-i Şahsiyye Kanununa göre talâk esnasında iki adil şahit olmadan veya iki adil şahide talâkı ikrar etmeden veya hâkim önünde boşama yapılmadan talâk meydana gelmez.[937]

Tunus,[938] Cezayir,[939] Irak[940] ve Libya[941] kanunlarına göre boşamanın mahkemede olma şartı vardır.

1924 tarihli Osmanlı Aile Hukuku Kanun Tasarısı ise boşama hakkı olan kocanın ve kocasından boşama hakkı alan kadının (tefvîzi talâk) mahkeme ya da hakem heyeti huzurunda bu yetkisini kullanmasını zorunlu hale getirmiştir.[942] Boşamanın mahkemede olması şahitliği de kapsamaktadır. Mahkeme huzurunda yapılan boşamalarda her hâlükârda şahitlik de meydana gelmektedir.

---

[935] https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/838/bosanma-esnasinda-sahit-bulundurmak-gerekir-mi- (10.04.2020); Diyanet İşleri Başkanlığı, **Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar,** 441.
[936] 78, 79. Madde. Ayrıca bkz. 138-141. Madde.
[937] 1959 yılına ait Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanununa yapılan tadilat ilgili 188 nolu kanunun 17. Maddesi
[938] 30. Madde.
[939] 48-57. Maddeler.
[940] 39. Madde.
[941] 28. Madde.
[942] Bkz. 1340 Tarihli Aile Kanunu Tasarısı md: 86; Ansay, **Eski Aile hukukumuza Bir Nazar,**143.

Boşanmanın mahkeme murakabesine verilmesi ile İslam hukukunun boşanmayı düzenleme biçiminin özünden uzaklaşmaksızın günümüzün ihtiyaçlarına uygun olarak boşanmanın gerçekleştirilmesi sağlanmaktadır.[943]

Birleşik Mısır ve Suriye Devleti Ahvâli Şahsiye Kanun Tasarısı'nda"Sadece resmi makam nezdinde yapılan boşamalar geçerlidir. Mahkemelerdeki kâtipler boşamayı dinleyerek, tescil eder ve boşama belgesini hazırlar. Talâk işlemi, nüfus müdürlüğüne ve karısına bildirilir. Bu kanun çıktıktan sonra mahkeme dışında yapılan boşamalar geçerli değildir." [944] denmektedir.

Müzekkirei izahiyede bu madde ile ilgili şu açıklamalarda bulunulmaktadır: Boşama sadece resmi makam nezdinde ve resmi görevlilerin şahitliğinde gerçekleştirilebilecektir. Komisyon talâkta şahitliği şart gören görüşü tercih etmiştir. Bu görüş günümüzde büyük maslahatlar barındırmaktadır. Nikâhta alenilik sağlandığı gibi talâkta da alenilik sağlanmış olacak, şüpheleri kaldıracak, acele ile verilen boşamaları azaltacak, boşama esnasındaki kızgınlığı hafifletip insanları sakinleştirecek, boşamayı sadece tasarlayan ve ısrar eden kimse yapabilecektir.[945] Müzekkireye göre Mahkeme huzurunda boşamak, Kur'ân'ın emrettiği şahitliğin, zamana uygun biçimi ve şahitlikten beklenilen adaletin gerçekleşmesidir. Bu maddenin günümüzde talâkın suiistimallerini en fazla yok edecek olan bir madde olduğu vurgulanmıştır.[946]

Ayrıca müzekkirede Kur'ân'daki işhâd emrinin bir tavsiyemi yoksa bir gereklilik mi olduğu tartışılarak vücûb ifade ettiği görüşü tercih edilmiş, mahkemedeki resmi görevlilerin şahit kılınmasının daha iyi olacağı üzerinde durulmuştur.[947]

Tasarıdaki bu maddeye göre şahit olmayan ve resmi makam nezdinde yapılmayan boşamalar geçerli değildir. Hazırlanan kanun ve taslaklar arasında

---

[943] Bkz. Aydın, **İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları,** 169.
[944] **Meşrû' Kânûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Muvahhad li-İklîmeyni'l-Mısr ve's-Sûrî**, (79. Madde), 155.
[945] **Meşrû' Kânûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Muvahhad li-İklîmeyni'l-Mısr ve's-Sûrî**, 159.
[946] **Meşrû' Kânûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Muvahhad li-İklîmeyni'l-Mısr ve's-Sûrî**, 171.
[947] **Meşrû' Kânûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Muvahhad li-İklîmeyni'l-Mısr ve's-Sûrî**, 157-161.

boşamada şahitliğin ve mahkeme huzurunda boşanmanın şart olduğunu ve bunun dışındaki boşamaların geçerli olmadığını en net ifade eden madde bu tasarıya ait maddedir.

Şîa mezheplerini esas alan ülkelerin Ahvâl-i Şahsiyye kanun ve tasarılarına göre boşamada şahitlerin bulunması şarttır. Şahit olmadan yapılan boşamalar geçersizdir.

İran'a göre talâkın, en az iki adil şahit huzurunda olması ve talâk sığasını duymaları gerekir. Aksi takdirde talâk geçersiz olur. İran şahitlerin erkek ve adil olmalarını şart koşmuştur.[948]

Afganistan Şiî Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu[949] ve Kuveyt Caferi'ye göre talâkta şahitlerin bulunması talâkın sıhhat şartıdır. Kuveyt Caferi'ye göre talâk sığasının, bir mecliste ve bir arada bulunan iki erkek adil şahidin huzurunda kullanılması vaciptir. Şahitlerin fasık olması veya kadın olması geçerli değildir.[950]

Kanunun müzekkirei izahiyesinde talâkta şahit tutmanın mütevatir bir bilgi olduğu, mezhebin müfessirlerinin bu konuda icmâ ettikleri, bu konuda bir ihtilaf olmadığı ve bu meselenin Caferî mezhebinin bir şiarı olduğu söylenmektedir. Şahitlerin erkek olma şartının, talâkın erkeklere has olması ve ayette şahit olacak kimselerin erkek olma vasfına delalet etmesi sebebi ile olduğu açıklanmaktadırlar.[951]

Kuveyt'in Sünnilere yönelik Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu ise şahit tutma esasını getirmemiştir. Kuveyt Sünnilere ait Ahvâl-i Şahsiyye kanununu şerheden Ahmet Gandûr "Kuveyt Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu Dört mezhebin görüşüne uyarak talâkta şahit tutmayı şart koşmamıştır. Keşke kanun, talâkta iki adil şahit şartını getirmiş

[948] İran Kanun Medeni: 1134. Madde.
[949] 142. ve 146. Madde
[950] 177, 178. Madde; Ayrıca Bkz. 2013 Irak'taki Caferîler için hazırlanan Ahvâl-i Şahsiyye Tasarısı göre talâk, iki adil adamın huzurunda olması ve bu iki şahidin talâk sığasını beraber duymaları şartı ile geçerlidir. (136. Maddenin 10. Fıkrası.) Muhallâ'da, iki adil adamın huzurunda ve muhâlea sığasını duymaları şartı ile geçerlidir (164. Madde 3. Fıkra).
[951] 177-179 nolu kanunlara ait müzekkirei izahiyye

olsaydı, zira ailenin maslahatı bu görüşü gerektirmektedir. Bu görüş sayesinde boşamaların oranı azalacaktır."[952] demektedir.

Ehl-i sünnet mezhep müntesiplerinin bulunduğu ülkelerde şahitlik şartı ya doğrudan istenerek ya da boşamanın mahkeme huzurunda yapılması gerektiği kanunlaştırılarak İslam âleminde yayılmaya devam etmektedir.

1917 tarihli Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nin boşama ile ilgili getirdiği yenilikler ile 1929'da Mısır'da aile hukuku alanında yapılan kanunlar, İslam Hukuk tarihi boyunca kabul görmemiş ancak zamanımıza uygun olabilecek içtihatlara eğilmeyi sağlamış ve bir kısım Sünnî âlimleri de bu gibi konularda cesaretlendirmiştir. Bu kanunlarda her ne kadar boşamada şahitlik şartı getirilmemiş olsa da, boşama sırasında iki şahit bulundurmanın gerekli olduğu görüşü bu bağlamda gündeme gelmiştir. İslam dünyasında bu görüş ilk olarak, yürürlüğe girme imkânı bulamayan Birleşik Mısır ve Suriye Devleti Ahvâli Şahsiye Kanun Tasarısı'na girmiştir. Ardından bazı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunları bu görüşü alarak kanunlaştırmışlardır. Hatta bazı ülkeler boşamanın ve boşamaya şahitliğin mahkeme huzurunda olma şartını getirmişlerdir.

Günümüzde birçok ülkede bu mesele tartışılmaya devam edilmekte ve güncelliğini korumaktadır. İslam âleminde en fazla dikkat çeken ve tartışılan maddelerden biri budur. Şahitlerin olması gerektiği görüşü çeşitli makale ve kitaplarda savunulmaya devam edilmektedir.

Bu konu ile ilintili olarak bütün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunları boşamaların tescil edilmesi gerektiği noktasında birleşmişlerdir. Bu tescil işlemi bazı ülkelerde sadece boşamanın ikrar yolu ile belgelendirilmesidir. Bu da günümüzdeki boşanma problemlerini çözmede yetersiz kalmaktadır. Boşanmalarda şahit getirmenin zorunlu kılınması ve bununmahkemede olma şartı getirilmelidir. Bu durumda keyfi boşamaların büyük oranda engelleneceği, aile kurumunun korunacağı tahmin edilmektedir. Boşamaların mahkeme murakabesinde gerçekleşmesi bir taraftan şahitliği sağlayacak diğer taraftan suiistimalleri engelleyecektir.

[952] Gandûr, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye…,** 332.

1.4.4.3. Boşamanın Tescilinde Şahidi Şart Koşan Kanunlar

Bu kanunlarda boşama esnasında değil, boşamanın tescili için şahitlik şart koşulmaktadır.

Mısır Ahvâli şahsiye kanununa göre yetkili makam önünde yapılan boşamalar şahitlerle tescil edildiği gibi, mahkeme ve yetkili makam dışında yapılan boşamalarında 30 gün içinde şahitlerle tescil edilmesi gerekir. Yetkililer nezdinde şahitlerle boşama tescil edilirken, boşama esnasında şahitlerin bulunması ise şart koşulmamıştır.[953]

Kanun inkâr ihtimaline karşı ispatın sağlanması için şahitlere itibar edileceğini şöyle beyan etmiştir. "Talâkın -inkâr edildiğinde- ispatı ancak şahitlik ile ve resmi belgeleme ile mümkündür." [954]

Osmanlı'nın son dönemlerinde de hanımını boşayan erkeğin iki şahit huzurunda imzalatılarak hazırlanan ilmühaberin nüfus idaresine veya mahkemeye verilmesi hükme bağlanmıştır.[955]

Lübnan'a göre de kocanın yaptığı boşamayı resmi kurumda iki şahitle tescil ettirmesi gerekir. Boşamayı tescil ettirmeyen kimse para cezası ile cezalandırılır.[956]

Bu üç uygulamada boşama esnasında şahitlerin varlığı şart koşulmamakta ancak ispat edilebilmesi adına boşamanın tescili için iki şahit istenmektedir. Aslında bu uygulama fıkhi olarak klasik fıkhın bir devamı niteliğinde olup, boşama esnasında şahit istenmemektedir. Ancak sosyal düzenin devlet tarafından takip edilmesi ve boşanmaların ispatı adına tescilde şahitlik istenmektedir. Böylece Osmanlı, Mısır ve Lübnan, sosyal zorunluluk haline gelen boşanmaların tescili ve iki şahitle ispatını zorunlu hale getirmiştir.

---

[953] Bkz. Mısır 1985 yılı 100 nolu kanun düzenlemesi 5. Maddesi
[954] Mısır 2000 yılı 1 nolu Kanunun 21 ve 22. Maddesi
[955] Bkz. Cin, **Eski Hukukumuzda Boşanma,** 124; Aydın, **İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları,** 168, 169.
[956] 1951 yılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu 23. ve 27. Madde

1.4.5. Talâka Şahitlikle İlgili Değerlendirme

İşhâd emrinin talâka mı, ric‘at ve firkate mi döndüğü, firkatin talâk anlamında olup olmadığı konusu ihtilaflı olmakla beraber, şahitlik emri kesindir. Cumhur şahit tutulmasını emreden ayetin hükmünü vacip olarak değerlendirmeyip Hz. Peygamber (sav) ve sahabe döneminde iki şahit huzurunda boşamaların şart kılındığında dair bir bilginin gelmediğini ifade ederek nedbe hamletmiştir. Ancak Kur’ân'daki bu emrin nedbe çevrildiğine dair Hz. Peygamber’den (sav) bize ulaşan bir rivayet de yoktur. Diğer taraf ise talâkta şahit tutulması gerektiği ile ilgili birçok rivayeti delil getirmektedir.[957]

İşhâd ayetindeki emri nedbe götürecek bir delil bulunmadığı gibi, işhâd emrinin tatbikindeki ferdi ve toplumsal maslahat ve faydalar da, şahitliğin önemini pekiştirmektedir. Şahitlik, boşanmanın sonuçlarına ait hakların muhafaza edilmesini sağlayan, usûle ilişkin hukuki bir prosedürdür/bir uygulamadır. Aynı zamanda talâk dairesini daraltmaktadır.

Cumhurun kocanın tek taraflı iradesiyle mutlak boşamaya yetkili olduğu, istediği zaman istediği şekilde boşama yapabileceği ve bu sebeple kocanın talâka şahit getirmesine gerek olmadığı görüşüne katılmıyoruz. Zira boşamayı kayıtlayan birçok husus bulunmaktadır.

Talâk, niyet ve kararlılık işidir. Allah Teâlâ bunu “Eğer boşamaya kararlı iseler”[958] diyerek vurgulamaktadır. Şahit tutma ve sünnî talak prosedürü bu kararlılığı ortaya çıkacaktır. Eğer kocanın gerçekten boşama azmi var ise diğer şartları da yerine getirerek, iki şahit huzurunda boşamayı yapacaktır. Eğer boşama teşebbüsü kızgınlıktan kaynaklanmışsa çoğu zaman şahitler, tarafları sakinleştirecek, eşlerin arasını bulacak ve boşamadan vazgeçireceklerdir. Günümüzde şahitsiz bir şekilde kızgınlıkla yapılan boşamalarda koca pişmanlığını ifade etmekte, “Öfkelenmiştim, ben eşimden boşanmak istemiyorum.” diyebilmektedir.[959]

---

[957] Sâbûnî, **Medâ Hürriyyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk fi’ş-Şerîati’l-İslâmiyye,** 478.
[958] Bakara 2/227.
[959] Avâyişe, **el-Mevsûatü’l-Fıkhiyyetu’l-Müyessere …,** 5/310.

Geçmişte ve günümüzde bazı Ehl-i sünnet âlimleri, boşamanın Sünnî olabilmesi için iki şahidin bulunmasını zikretmişlerdir.[960] Ancak bunu vücûb olarak değil nedb olarak değerlendirmişlerdir. Boşama esnasında iki şahidin bulundurulması hak ve menfaatlerin korunması için günümüzde zaruri hale gelmiştir.[961]Şahit göstermenin zorunlu hale getirilmesini engelleyecek bir durum yoktur. Şahit getirmeye ait şer'î dayanak, mezkûr ayeti kerime ve hadisler olabileceği gibi, bir prosedür olarak maslahat, örf ve seddi zerâi'deolabilecektir. Zira bu kaynaklarşeriatın genel prensiplerine ters düşmüyor ve genel prensipleri takviye ediyorsa delil olarak alınabilecektir.

Evliliklerin azaldığı boşanmaların sosyal bir problem oluşturduğu asrımızda, boşanmaların iki şahit huzurunda olması zorunlu hale getirilmelidir. Bu görüşün daha da geliştirilerek Müslümanların problemlerine bir çözüm oluşturulması ve şahitlik müessesesinin kurumsallaştırılması gerekmektedir. Bu anlayıştan hareketle günümüzde yapılan boşamaların yargı huzurunda en az iki kişinin şahitliğinde gerçekleşmiş olması şartı aranabilir.[962]

Şiî mezheplerine göre yapılan ahvâl-i şahsiyye kanunlarında talâkta şahitliği şart koşulduğu gibi, bazı Ehl-i sünnet İslam ülkelerinin ahvâl-i şahsiyye kanun ve tasarılarında da şahit tutulması zorunlu hale getirilmiştir. Hatta bazılarında sadece şahitlik yeterli görülmeyip, devletin belirlemiş olduğu resmi makam nezdinde/mahkemede şahitler huzurunda boşamanın yapılması ve tescil edilmesi şartı konulmuştur. Bu yaklaşım günümüz açısından makul ve mantıklı olması bir tarafa, bir zorunluluk haline gelmiştir. Boşamanın mahkemede olması bizatihi şahitliğin meydana gelmesi anlamına gelmektedir.

---

[960] Buhârî, Talâk, 1;Saîd b. Mansûr, **es-Sünen**, 1/299; İbn Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,** 8/120; Taberî, **Câmiu'l-Beyan fî Te'vîli'l-Kur'ân**, 23/444; Sâbık, **Fikhu's-Sünne**, 3/20; Dalgın, **Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular**, 370; Yaman, **İslam Aile Hukuku,** 110; Acar, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, 251; Hafîf, **Fıraku'z-Zevâc fi'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye,** 126.

[961] Acar, "Talâk", 498.

[962] Yaman, **İslam Aile Hukuku**, 92.

İKİNCİ BÖLÜM

KLASİK VE MODERN İSLAM HUKUKÇULARININ TALÂKA YAKLAŞIMLARININ MUKAYESESİ

Günümüzde talâk ile ilgili birçok hükümde değişim görülmektedir. Bu değişim daha çok eski dönemde zayıf görülen ve pek tutulmayan bir görüşün günümüzde yaygınlık kazanması, azınlığa ait görüşlerin günümüzde ahval şahsiyye kanunlarında esas alınarak mamulün bih haline gelmesi, fetva mercilerinin cumhurun görüşü dışında bir fetvayı esas almaları ve şahısların kendi mezheplerinin görüşünü terk edip farklı bir görüşü almaları şeklinde olmuştur.

Bu değişim esnasında, ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Yüzyıllardır mezheplerinin görüşü çerçevesinde uygulamada olan bir görüşün yerine başka bir görüşün getirilmesi kolay değildir. Her iki taraf açısından da ciddi zorlukları vardır. Değişimin gerekliliğini ifade edenlerin delillerini çok iyi sunmaları gerekmektedir. Yoksa bu yeni görüşler, âlimler ve insanlar nezdinde kabul görmeyecek hayat bulamayacaktır. Birçok âlim de cumhura muhalif olarak verilen bu yeni fetvalara ve yazılan kitaplara reddiyeler yazmıştır. Bu reddiyelerde farklı fetva verenlerin görüşleri eleştirilmiş, cumhurun görüşü veya mezheplerinin görüşü savunulmuştur.

Bu bölümde Cumhurun talâk ile ilgili meselelere yaklaşım biçimi ile günümüzde cumhurun bakış açışı ve görüşünü savunup yeni fetvalara reddiyeler yazan âlimlerin yaklaşım biçimlerini; cumhurdan farklı düşünen ve farklı sonuçlara ulaşan âlimlerin ve ahval şahsiyye kanunlarının yaklaşım tarzı ile kıyaslayacağız. Her iki tarafın talâk konularına yaklaşım biçimini örneklerle ele alacağız. Bu anlamda klasik tabirini daha çok eskiden meşhur ve yaygın olan ve o dönemde uygulamada geçerli olan görüş için kullanacağız. Modern tabirini ise daha çok

günümüz mantığına uygun olarak son bir yüzyıldır değişen, meşhur hale gelen ve ahvâl-i şahsiyye kanunlarına giren hükümler için kullanacağız.

Böylece her bir başlık altında bir taraftan klasik İslam hukukçularının talâk meselelerindeki bakış açılarını, değerlendirmelerini ve mantıklarını ortaya koyacağız. Diğer taraftan ahvâl-i şahsiyye kanunlarında yapılan düzenleme ve değişimleri de göz önüne alarak, modern İslam hukukçularının talâk meselelerindeki bakış açılarını, mantıklarını, bu konudaki değerlendirmelerini ele alacağız. Bir nevi klasik ve modern bakış açısı ve sonuçlarının farklı açılardan fotoğrafını çekerek farklı maddeler altında değerlendireceğiz. Her bir maddede talâka ait farklı bir husus ön planda olacaktır.

2.1. KOCANIN MUTLAK OLARAK TALÂK YETKİSİNE SAHİP OLUP OLMADIĞI

Koca karısını mutlak olarak, kayıtsız şartsız boşamaya yetkili midir? Koca Kur'ân'da boşama için zikredilen şartları yerine getirmek zorunda mıdır? Kur'ân ve Sünnetin getirdiği prosedüre uymayan talâklar geçerli midir? Bu sorular talâk meselesinin nirengi noktasını oluşturmaktadır.

2.1.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Klasik fakihlere göre talâk yetkisi mutlak olarak kocaya verilmiştir. Koca Kur'ân ve sünnetteki prensiplere davet edilmekle beraber talâk, kocanın şahsî tasarrufu olarak kabul edilmiş ve tamamen kocanın isteğine bırakılmıştır. Koca, Kur'ân ve Sünnetteki prosedüre uymadığında boşaması haram ve bid'î olmakla beraber geçerli sayılmıştır. Şekil şartına uymayan boşamalar geçerlidir.[963]

Kur'ân'daki talâk ile ilgili ayetler mutlak olup, talâkın meydana gelmesi herhangi bir şeyle kayıtlanmamıştır. Kural olarak mutlak olan bir hüküm, bir şeyle

[963] Bkz. Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî,5/351; İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesıd**, 3/107; Kurtubî, **el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,** 3/130; İbrahim Paçacı, "Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde Aile Hukuku (Evlenme ve Boşanma Örneği)", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy. 11, 87; Eroğlu, "Talâk Hakkında Kur'ânı Kerimin Genel Tutumu**",** 163; Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 88; Dalgın, **İslam Hukukunda Boşama Yetkisi**, 40; Doğanay, **İslâmda Talâkın Hükmü ve Hikmetleri**, 36, 37.

kayıtlandığına dair bir delil bulunmadığı sürece onunla mutlak olarak amel edilir. Mutlak olan bu ayetlerde kocaya nasıl boşayacağı konusunda bir sınırlama getirilmemiştir. Bundan dolayı kocanın ister tencîz suretiyle ister ta'lîk suretiyle veya bir başka şekilde dilediği gibi talâk verme hakkı vardır.[964]

Buna göre kocanın şekil şartlarına uyması gerekmediğinden ve mutlak boşamaya yetkili olduğundan;

a. Kocanın eşini boşamanın emredildiği temizlik dönemi dışında, hayızlı olduğu dönemde boşaması geçerlidir.

b. Koca üç talâka malik olduğundan eşini bir defada üç talâkla veya peşpeşe üç talâkla boşaması geçerlidir.

c. Boşama yetkisi kocaya ait olduğundan mahkemeye devredilemez. Kocanın mahkeme dışında yaptığı boşama geçerlidir. Hak sahibi olan koca boşama hakkını tek taraflı irade beyanı ile kadının rızasına ihtiyaç duymadan, doğrudan kendisi veya vekili aracılığı ile mahkemeye gitmeden gerçekleştirebilir. Erkeğin ayrılık ifade eden sözleri boşama için yeterlidir.[965]

Kocanın boşama yetkisinin alınıp mahkemeye verilmesi görüşü Kitap, Sünnet ve icmaya aykırıdır. Boşama hakkının hak sahiplerinden alınıp tamamen mahkemeye devredilmesi, insanları toptan sefih görmenin bir ifadesidir.[966]

d. İki adil şahit olmadan yapılan boşamalar geçerlidir. Talâk, erkeğin hakkı olup şahitlere gerek yoktur. Çünkü kişi hakkını kullanmak için şahitlere muhtaç değildir. Şahit tutmak, ihtiyattır,[967] boşamanın hukuken geçerliliği için şart değildir.

e. Zamana ve şarta bağlanan talâklar ile talâka yemin geçerlidir.

f. Bazı mezheplere göre mükrehin, sarhoşun, öfkelinin ve şaka yapanın talâkı geçerlidir.

---

[964] Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6972; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/351; Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 389.

[965] Böke, **İslam Hukukunda Tek Taraflı İşlemler**, 179.

[966] Bkz. NûreddînItr, **Ebgadü'l-Halâl,** Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1984, 156, 157; Şa'bân, **ez-Zevâc ve't-Talâk fi'l-İslâm,** 88-89; Dalgın, **Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular**, 392; Dalgın, **İslam Hukukunda Boşama Yetkisi**, 243; Ebu'l-Besal, "Medâ Sultatu Veliyyi'l-Emr fî Takyîdi Îkâi't-Talâk", 224.

[967] Şerebâsî, **Sorulu-Cevaplı İslam Fıkhı**, 2/383.

2.1.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Bazı fakihlere göre ise kocanın mutlak boşama yetkisi olmayıp Kur'ân ve Sünnette belirtilen icap ve şartlar, talâkın geçerliliği için riayet edilmesi gereken hususlardır. Bu şartlara riayet edilmediği takdirde talâk geçerli değildir.[968]

Şekil şartlarına uymayan boşamalar geçerli kılındığı takdirde, Kur'ân'ın boşanma için getirdiği belli süre süresiz, sınırlar sınırsız, mukayyet durumlar mutlak hale dönüştürülmekte, bir anda, bir kelime veya bir cümle ile koca boşama hakkını veya haklarını kullanmış sayılmaktadır.[969] Kocanın öfkesi yatıştığında, pişman olmakta, hanımına dönüş yapmak istediğinde, kendisine hile-i şer'iyyeler veya yasaklanan hülle, çözüm yolu olarak gösterilmektedir. Ayetlerdeki hususlara, prosedüre uyulmadığından taraflar mağdur olmakta, aileler çatırdamakta ve çocuklar perişan olmaktadır. Özellikle talâkla ilgili ayetlerde "Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır, sakın sınırı aşmayın."[970], "Bunlar Allah'ın sınırlarıdır, kim Allah'ın sınırlarını aşarsa şüphesiz kendisine zulmetmiş olur." denilmektedir.[971]

İslam'a göre şahsın sahip olduğu haklar, elinde bir emanet olup sınırsız değildir. Bireyler için mutlak haktan söz edilemeyeceği gibi hakkın kullanımının belli sınırlarının bulunması da kaçınılmazdır.[972]

Boşama veya boşanma sadece kocanın şahsını ilgilendiren ve mutlak olarak kocanın yetkisinde olan bir tasarruf değildir. Boşanma, Kur'ân ve Sünnette bir takım kayıt ve şartlarla sınırlandırılmıştır ki koca bu kayıt ve şartlara göre boşamayı gerçekleştirebilir.[973] Örneğin Şâri boşanma için belli bir vakit belirleyerek kadının

---

[968] Paçacı, "Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde Aile Hukuku (Evlenme ve Boşanma Örneği)", 87; Eroğlu, "Talâk Hakkında Kur'ânı Kerimin Genel Tutumu**",** 164.

[969] Yavuz, "Kadının Evlenmesi ve Boşanması", **Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-I,** 252.

[970] Bakara 2/229.

[971] Talâk 65/1.

[972] Ali Bardakoğlu, "Hak", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, 15/142, 147; Köse, **İslam Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması,** 43-45, 57; İbrahim Yılmaz, "Türk Medeni Kanunu'na (TMK) Göre Gerçekleşen Boşanmaların İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergis**i, sy. 14, 281; Aydın, "Aile Hayatı", **İlmihal II (İslam ve Toplum**), 238.

[973] Bkz. Ali Bardakoğlu, "Hukuki ve Sosyal Açıdan Boşanma", **Türk Aile Ansiklopedisi,** 1/204; Aktan, Hamza, "Kur'ân'a Göre Boşanma Prosedürü", 15; Mehmet Hayri Kırbaşoğlu, "Kadın Konusunda Kur'ân'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler", **İslami Araştırmalar,** cilt, 5, sy 4, 282; Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd,** 75, 76.

temizlik döneminde yapılmasını emretmiş, hayız döneminde yapılmasını ise yasaklamıştır. Hayız döneminde yapılan boşamaların geçerli olduğu hükmü verilirse şâriin emrine muhalefet edilmiş olur.[974] Bid'î talâkın haram olarak tavsif edilmesine rağmen, geçerli sayılması ile Kur'ân ve Sünnetin prensipleri ihmal edilmiş olmaktadır.

Kocanın mutlak olarak boşama yetkisinin olduğu anlayışı talâkın zamana, şarta bağlanmasını ve yemin gibi kullanılmasını getirebilmektedir.

Bu kabul İslam toplumunda boşanmayı proplem hale getirebilmekte, ailelerin dağılmasına ve toplumun zayıflamasına sebep olmaktadır. Evlilik bağının düşüncesizce ağızdan çıkan bir sözle bitirilmesi, evliliklerin bir nevi pamuk ipliğine bağlı olması zamanımızda birçok aileyi çıkmaza sokmaktadır. Kocanın eşine "Bu yıl tuttuğum takım şampiyon olmazsa, sen boşsun." deyip, şart gerçekleştiğinde evliliği bitirmek, evlilik gibi önemli bir kurumun ciddiyeti ile bağdaşmamaktadır.[975]

Mutlak boşama yetkisi, İslam toplumunda keyfi boşamalara sebep olmuştur. Keyfi boşanmalar, dinî ahlakî açıdan eleştirilmesine rağmen toplumda görülen bir vakıadır. Hatta bununla ilgili örnekler şiirlere, kitaplara konu olmuştur.[976]

Kocanın mutlak boşama yetkisi olduğu konusu üzerinden İslam hukukundaki boşanma sistemi eleştirilmiştir. Eleştiriyi yapanlar klasik fıkhın argümanlarını ortaya koyarak eleştirilerini yapmışlardır.[977]

Günümüzde kocanın mutlak boşama yetkisine sahip olmadığı ile ilgili olarak ahvâl-i şahsiyye kanunlarında birçok madde geçmektedir. Bu kanunlara göre

a. Koca, eşini boşamanın emredildiği temizlik dönemi dışında, hayızlı olduğu dönemde boşayamaz. Bu boşaması geçerli değildir.[978]

b. Koca eşini bir defada veya peşpeşe üç talâkla boşamaya yetkili değildir.[979]

---

[974] Yavuz, "Kadının Evlenmesi ve Boşanması", **Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-I,** 252.
[975] Bkz. Erbaş, "Boşanma Örneğinde Dini Ahkamın Kur'ân ve Sünnet Işığında Güncellenmesi", sy. 37, 25.
[976] Bkz. Okur, "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi", 25, 26.
[977] Yılmaz, **Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma**, 347-353.
[978] Katar 108. Maddenin 2. Fıkrası.

c. İki adil şahit olmadan yapılan boşamalar geçerli değildir.[980]

d. İkrah, hata, şaka, öfke ile verilen talâklar geçerli değildir.[981]

e.Zamana, şarta bağlanan talâk ile talâka yemin geçerli değildir.[982]

f. Boşamanın mahkeme nezdinde gerçekleştirilmesi ve tescil edilmesi şart koşulabilir. Fas,[983] Cezayir,[984] Tunus[985] ve Irak'a göre[986] talâk sadece mahkemede gerçekleşir.

g.Mahkemeye talâk için başvurulduğunda sulh girişimi olmadan boşama gerçekleşmeyecektir.[987]

ğ. Boşama sadece sarih lafızlarla yapılabilir. Kinevî lafızlara yapılan boşama geçerli değildir.[988]

2.2. YASAKLANAN BİR ŞEYİN, YAPILDIĞI TAKDİRDE SONUÇ DOĞURUP DOĞRUMAYACAĞI

Yasaklanan bir husus yapıldığı takdirde, bir sonuç doğurur mu? Yasaklanmasına ve haram sayılmasına rağmen bid'î talâk bir sonuç doğurur mu?

Bazı müellifler yasaklanan bir durum, yapıldığı takdirde günah olmakla beraber sonuç doğuracağını ifade ederek, bunu bid'î talâkın geçerli olduğuna delil getirmektedirler.[989] Bu yaklaşım biçimi, bid'î boşamanın geçerli olup olmadığı konusunda taraflarca delil olarak zikredildiğinden, tarafların bu meseledeki görüşlerini ve yaklaşımlarını ele alacağız.

---

[979] Ürdün 89; Katar 108. Maddenin 4. Fıkrası; Birleşik Arap Emirlikleri 102. Maddenin 3. Fıkrası.
[980] Fas 78, 79. Madde. Ayrıca bkz. 138-141. Madde.
[981] Fas 90. Madde; Ürdün 86. Madde; Katar 110; Körfez Ülkeleri 83. Maddenin B fıkrası; Suriye 89. Madde
[982] Kuveyt 105. Madde; Ürdün 87; Irak 36. Madde; Moritanya 86. Madde; Fas 91,93. Madde; Katar 108. Madde; Yemen 36. Madde; Libya 33. Madde.
[983] 78- 88. Madde.
[984] 49. Madde.
[985] 30. Madde.
[986] 39. Madde.
[987] Libya 36; Cezayir 49. Madde; Fas 78, 79; Suriye 88, Irak 41. Madde.
[988] Yemen 58. Madde.
[989] Tahâvî, **Şerhu'l-Meâni'l-Âsâr**, 3/55; Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1/388; Maverdî, **el-Hâvi'l-Kebîr,** 10/116, 117; Bilmen, **Hukûku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kâmûsu**, 2/210; Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/403, 424; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, 1/360; Râzî, **Mefâtîhu'l-Gayb et-Tefsîru'l-Kebîr**, 6/442.

2.2.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Nehyin muktezası her yerde aynı değildir. Nehiy amelin mahiyeti ve özü sebebiyle ise bu durum, nehyedilen amelin butlanını gerektirir. Bu sebeple meytenin, domuzun satışı batıldır. Şayet nehiy amelin icablarında olmayan fakat onu çevreleyen bir durumdan ötürü ise amelin butlanını gerektirmez. Amel sahih kalır ve kendisine normal sonuçlar bağlanır. Fakat hakkında nehiy olduğundan yapılması mekruhtur. Cuma namazı için ezan okunurken alışveriş yasaklanmış olmakla beraber geçerlidir. Eğer nehiy, amelin icablarından bir vasıftaki sakatlık sebebiyle ise Hanefîlere göre bu nehiy sadece vasfın fesadını gerektirir. Bayram günü oruç tutulması yasak edilmiştir, tutulursa oruç batıl olmaz, sadece mekruh olur. Cumhura göre ise hem aslın hem ede vasfın fesadını gerektirir.[990]

Hanefî literatüründe karşılaşılan nehyin sıhhate delâlet edeceği şeklindeki ifade, hakkında yasak vârit olan işin yapılmasının imkân dâhilinde oluşu yanında esasen aslın meşruiyetini anlatır.[991] Yasaklanan fiil vasıf itibariyle olmasa bile asıl itibariyle meşrû olduğu için yasağa rağmen yapıldığında şer'î veya hukukî varlık kazanır. Yasaklama, yasaklanan şeyin hukukî varlık kazanmasına engel teşkil etmez.[992]

Bazı hukukçular bu yaklaşım tarzından yola çıkarak bid'î boşama şeklini haram görmekle beraber, bid'î boşamanın geçerli olacağını söylemişlerdir. Onlara göre hakkında nehiy varid olan bir fiil, yapıldığı takdirde günah olmakla birlikte vaki olmaktadır. Bid'î boşama bidat ve haram olmakla beraber geçerlidir. Bir anda üç talâkla boşama her ne kadar haram olsa da, gerçekleşir. Bir şeyin yasak olması, yapıldığı takdirde sonucunun terettüp etmesine engel değildir.[993]

---

[990] Bkz. Şa'bân, **İslam Hukuk İlminin Esasları**, 342-344; Muhammed Ebû Zehra, **İslam Hukuku Metodolojisi**, Terc. Abdulkadir Şener, Fecr Yayınevi, Ankara 1994, 157; Fahrettin Atar, **Fıkıh Usûlü**, İFAV Yayınları, İstanbul 2002,184.

[991] H. Yunus Apaydın, "Nehiy", **Diyanet İslam Ansiklopedisi, C**ilt No: 32,TDV Yayınları, İstanbul 2006, 546.

[992] H. Yunus Apaydın, "Fesad", **Diyanet İslam Ansiklopedisi, C**ilt No: 12,TDV Yayınları, İstanbul 1995, 418.

[993] Bkz. Râzî, **Mefâtîhu'l-Gayb et-Tefsîru'l-Kebîr,**6/442. Bilmen, **Hukûku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kâmûsu**, 2/210; Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/403, 424; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, 1/360; Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd,** 121.

Cessâs, bu konuyu şöyle açıklamaktadır: "Koca boşamaya malik olduğundan, boşamanın yasak olan bir tarzda gerçekleştirilmesi, talâkların meydana gelmesine mani değildir. Nasıl ki zıhârda bulunmak, küfre girmek; yasaklanmış olmakla beraber, bunların neticeleri terettüp etmektedir. Veya bir kimse, şüpheyle (hanımı zannederek) kaynanasıyla cinsel ilişkiye girdiği takdirde, hanımı ona haram olmaktadır (sonuç terettüp etmektedir). Aynı şekilde yasaklanan boşama tarzı da yapıldığı takdirde geçerlidir."[994]

Kevserî ise Sünnete uygun olmayan bu boşamaların geçerli olduğuna dair şu örnekleri vermektedir: "Sünnete uygun olamayan boşamaların geçerli olması, gasbedilen toprak üzerinde kılınan namazın geçerli olması veya Cuma namazı için ezan okunduğunda yapılan alışverişin geçerli olması gibidir."[995]

Buradaki ihtilafı İbn Rüşd şöyle izah etmektedir: Cumhur sünnî talâk için sayılan şartları boşamanın sıhhat şartı olarak değil kemal şartı olarak görmektedir. Bu sebeple cumhura göre boşama gerçekleşmektedir. Ancak sünnî boşama şartlarını boşamanın sıhhat şartı olarak görenler ise boşamanın meydana gelmeyeceğini söylemektedirler.[996]

2.2.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Bid'î talakın geçerli olmadığını savunanlara göre, bir şeyin yasaklanmış olması, yasaklanan hususun zararlı olduğunu göstermektedir. Yasaklı bir şeyi geçerli saymak, ondaki zararı, mefsedeti ortaya çıkarmaktır ki bu da caiz değildir. Bu sebeple yasaklanmış hususlar hukuken geçerli olmamalıdır.[997]

Şeriatta helal ve haram şekli olan hususlar, akitler; helal tarz üzerine yapıldığı takdirde o hususlar geçerlidir. Haram tarzda yapıldığı takdirdehukukî geçerlilikleri bulunmamaktadır. Örneğin bey' ve nikâhın hem helal hem haram şekilleri vardır. Kişinin mahremi ile evliliği, iddet içinde iken kadının bir başkası ile yaptığı evlilik,

---

[994] Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1/388.
[995] Kevserî, **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, 13, 40.
[996] İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesıd**, 3/107.
[997] Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd,** 122; İbn Kayyim el-Cevziyye, **Zâdu'l-Meâd,** Dâru'l-Beyâni'l-Arabî, 3/316.

şiğâr nikâhı, muhallil nikâhı, kişinin aynı anda hanımı ve halasını nikâh altında tutması yasaklanmıştır. Domuz, leş ve hamrın satışı da Allah Teâlâ'nın haram kıldığı alışverişlerdir. Bunlar yapıldığı takdirde hukukî geçerlilikleri yoktur, batıl bir akit sayılmaktadır. Talâkın da nikâh ve bey‘ gibi helal ve haram olan şekli vardır. Haram ve yasaklanan bir tarzda meydana gelen talâk, Allah Teâlâ'nın izin verdiği ve helal kıldığı tarz gibi, nafiz ve lazım değildir. Zira yasaklık vasfı, yapıldığı takdirde geçersizliği gerektirmektedir. Bu sebeple ibadetlerde ve akitlerde asıl olan, izin verilmeyen ve yasaklanan şekilde yapılanların geçerli olmamasıdır.[998]

İbn Teymiyye'ye göre "Yasak, yasaklanan şeyin fasit olmasını gerektirmektedir. Yani nehiy fesadı gerektirir." Hayızlı iken yapılan boşamalar haram olup geçerli değildir. Böyle bir boşama Allah'ın emrine aykırıdır. Şâriin izin vermediği bir boşama geçerli değildir.[999]

Allah Teâlâ'nın nehyettiği, haram kıldığı talâk şeklinin geçerli olduğu kabul edilirse, şâriin kerih gördüğü bir fesat meydana getirilmiş olur. Bid'î talâkın yasaklanma sebebi ise fesadı engellemektir. Bir şeyin haram kılınması, o fiildeki mefsedetten dolayıdır. Haramlık vasfı da mefsedetin önlenmesi içindir. Bu sebeple şâri', bu fiilin yapılmasını yok saymıştır, geçerli saymamıştır.[1000] Eğer helal olan bir durum gibi, haram olan bir duruma da hüküm terettüp edip, bağlayıcı ve geçerli kılınırsa, şâriin gözettiği hikmetler ve faydalar meydana gelmeyeceği gibi şâriin istemediği ve yokluğu istenilen fesada da izin verilmiş olunur ki bu ise bir tenakuzdur. Böylece mefsedetlerin defi yerine tahsili gerçekleştirilmiş olunacaktır.[1001] Doğru olan görüş, haram olan nikâh ve bey‘in geçerli olmaması gibi, bid‘î ve haram olan talâkın da geçerli olmamasıdır. Bu sebeple bir lafızda üç talâk[1002] ve hayız esnasında yapılan boşama geçerli değildir. Kur'ân ve Sünnetteki prensipler, ihmal edilmesi için değil, amel edilmesi için gelmiştir.

---

[998] Bkz. İbn Teymiyye, **Mecmûu Fetâvâ,** 33/18, 19, 24, 26, 89-90.
[999] Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/392.
[1000] İbn Teymiyye, **Mecmûu Fetâvâ,** 33/23, 24.
[1001] Bkz. İbn Teymiyye, **Mecmûu Fetâvâ,** 33/25, 71; İbn Kayyim el-Cevziyye, **Zâdu'l-Meâd,** Dâru'l-Beyâni'l-Arabî, 3/317
[1002] İbn Teymiyye, **Mecmûu Fetâvâ**, 33/71.

İbn Kayyım'a görede bid'î talâk haram olup, haram bir fiilin sıhhatinden söz edilemez. Bir şeyin haram kılınması onun yasaklanması demektir. Yasak edilen bir şey yapıldığı takdirde, hukuken geçerli olmaması ve bir netice vermemesi gerekmektedir. Eğer bid'î boşama geçerli olursa bid'î boşamayı yasaklamanın bir anlamı kalmayacaktır. Yasak edilen bir şey geçerli sayılırsa helal ve haram arasındaki fark kaldırılmış olunur. Bir şeyin haram kılınması şâriin o şeyi kerih görmesi, ondan hoşlanmaması sebebi iledir. Yasaklanan şeyin vuku bulması Allah'ın kerih gördüğü hususu gerçekleştirmektedir. Şâriin haram kılma sebebi de kerih gördüğü hususun gerçekleşmesini engellemek içindir. Yasaklanan şeyin (talâkın) meydana geldiğini söylemek şâriin maksadına zıttır.[1003]

Yasaklanan nikâh çeşitleri nasıl geçerli olmuyorsa, yasaklanan talâk biçimleri de geçerli değildir. Hem nikâhta hem talâkta yasaklanan hususların yapılmasıyla nikâh veya talâk nefâz bulmaz. Yabancı kadın nasıl talâka mahal değil ise hayızlı kadın da talâk mahal değildir.[1004]

Peygamberimiz (s.a.v.) (من عمل عملا ليس عليه امرنا فهو رد) "Kim, bizim Sünnetimize uygun olmayan bir amel yaparsa, o ameli merdûddur."[1005] buyurmaktadır. Bir lafızda üç talâk ve hayız döneminde boşamak haram ve bid'îdir. Bidat olan her bir şey de reddedilmiştir. Bir şeyin yasaklanmış olması, onun yapıldığı takdirde butlanını gerektirmektedir.

Kur'ân'da vaz edilen icap ya da şartlar, talâkın hukukî geçerliliği için riayet edilmesi gereken şartlardır. Bu şartlara riayet edilmediği takdirde bu talâk geçerli olmayacaktır.[1006] Sünnî talâka ait şartlar boşamanın sıhhat şartıdır. Bu şartlar yerine gelmeden boşama meydana gelmez.[1007]

Bazı ahvâl-i şahsiyye kanunları bid'î sayılan;

[1003] İbn Kayyim el-Cevziyye, **Zâdu'l-Meâd,** Dâru'l-Beyâni'l-Arabî,3/316, 317.
[1004] İbn Kayyim el-Cevziyye, **Zâdu'l-Meâd,** Dâru'l-Beyâni'l-Arabî,3/317.
[1005] Müslim, Akdiye, 8.
[1006] Eroğlu, "Talâk Hakkında Kur'ânı Kerimin Genel Tutumu**",** 164.
[1007] Bkz. İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesıd**, 3/107; Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd**,136.

a. Bir lafızda veya peşpeşe üç talâkı, üç talak olarak geçerli saymamışlardır.[1008]

b. Hayız döneminde veya cinsel beraberliğin olduğu temizlik döneminde yapılan boşamanın meydana gelmeyeceğini hükme bağlamışlardır.[1009]

c. Hz Peygamber (sav) dönemi sonrası ortaya çıkan ve Sünnete muhalif olan boşama şekilleri bid'î boşama kapsamında olup, boşamanın şarta, zamana bağlanması veya boşamaya yemin edilmesi gibi durumlar bid'î boşama sayıldığından bunları geçerli sayılmamışlardır.[1010]

2.3. TALÂKIN ISKAT TASARRUFLARINDAN SAYILIP SAYILMAYACAĞI

Fukaha talâkı ve evliliği farklı yönleri ile değerlendirmiştir. Bunlardan biri de talâkın ıskat,[1011] evliliğin ise temlik[1012] akitlerinden sayılmasıdır. Fıkıh kitaplarında temlik ifade eden tasarrufların zamana ve şarta ta'lîk edilemeyeceği, boşanmanın ise ıskat tasarruflarından sayıldığı, ıskat tasarruflarının ise zamana ve şarta ta'lîk edilebileceği ve kişinin istediği gibi tasarrufa yetkili olduğu ifade edilmektedir. Bu bakış açısı talâkın sınırlarını aşırı bir şekilde genişlettiğinden tarafların konu hakkındaki görüşlerini irdelemek gerekmektedir.

[1008] Ürdün 89; Katar 108. Maddenin 4. Fıkrası; Birleşik Arap Emirlikleri 102. Maddenin 3. Fıkrası.

[1009] Katar 108. Maddenin 2. Fıkrası.

[1010] Kuveyt 105. Madde; Ürdün 87; Irak 36. Madde; Moritanya 86. Madde; Fas 91,93. Madde; Katar 108. Madde; Yemen 36. Madde; Libya 33. Madde.

[1011] Iskât: Fıkıh terimi olarak bir hak veya mükellefiyeti düşürme anlamında kullanılıp, hukuk dilinde "Bir mülkiyet veya hakkın, mâlik veya hak sahibine intikali söz konusu olmaksızın düşürülmesi" anlamındadır. Iskatın en başta gelen örnekleri talâk, köle âzât etmek (ıtk), kısastan af ve borçtan ibrâ gibi hukukî işlemler olup, bunlar ıskâtât/hakkı düşürücü olan tasarruflardır. Iskat, bir kimsenin başkasının hakkını ihlâl etmeden kendi hukukunu ilgilendiren bir tasarrufta bulunmasından ibaret olduğu için kural olarak câiz ve mubahtır. Iskatın rüknü olan sîğa, hak sahibinin hakkını düşürmeyi ifade eden sözü olup, genel akid nazariyesinde olduğu gibi icap ve kabul şeklinde iki ayrı parçadan değil sadece tek tarafın ıskat ifade eden sözünden ibarettir. Çünkü ıskat, tek taraflı bir hukukî işlem mahiyetinde olduğundan, hukuken sonuç doğurabilmesi için karşı tarafın kabulü kural olarak aranmaz. Ancak temlik, karşı tarafın kabulüne bağlı bir işlemdir. Temlik grubundaki hukukî işlemlerle, ıskat grubundaki işlemler arasındaki temel fark, karşı tarafın kabulüne ihtiyacın bulunup bulunmamasından ibarettir. Bkz. Bardakoğlu, "Iskat", 19/137, 138.

[1012] Temlik: Eşya üzerindeki mülkiyet hakkını veya malî bir hakkı başkasına devretmeyi ifade etmektedir. Hukukî işlemlerde mülkiyet devrini sağlayan akitlere temlîkât adı verilir. Aybakan, "Temlik", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2011, 40/428.

2.3.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Cumhura göre nikâh, bey‘ gibi akitler temlik ifade eden akitlerdendir. Temlik ifade eden akitlerde müneccez olma şartı olup, zamana izafesi veya şarta bağlanmaları geçerli değildir. Buna göre evlilik akdi derhal meydana gelecek şekilde yapılmadıkça geçerli olmamakta, evlilik akdinin ileriki bir zamana veya şarta bağlanması geçerli değildir.[1013]

Boşama ise azat etme, ibra, vakıf gibi bir ıskat tasarrufu olup; ıskat tasarruflarının şarta veya zamana ta‘lîki câiz ve mümkündür. Bir kimse borçlusuna "Şu işi yaparsan bana olan borcundan vazgeçeceğim." dese, o da işi yapsa borç düşer. "Ramazan ayı gelirse, sana olan alacağımdan vazgeçeceğim." dese Ramazan ayı geldiğinde ibrâ gerçekleşir. Talâkta bunun gibidir. Iskat tasarrufu olduğundan, zamana veya şarta bağlanırsa, zaman veya şart gerçekleştiğinde talâk meydana gelir.[1014]

İbn Rüşd bu konudaki ihtilafın sebebini şöyle izah etmektedir: Talâkı, nikâh ve bey‘e benzetenlere göre nikâh ve bey‘deki şartlar sıhhat şartı olduğu gibi talâk şartları da sıhhat şartıdır. Sünnî talâk şartları yerine gelmeden boşama olmaz. Talâkı yemin ve nezirlere benzetenlere göre ise koca talâk ile ilgili kendine ne lazım kıldıysa o geçerlidir. Ona göre bu konuda Cumhur, seddi zerîa ciheti ile talâkları geçerli sayarak aşırı hareket etmiş ve üç talâk gibi bir meselede şâriin tanıdığı ric‘at ruhsatı kaldırılmıştır.[1015]

Klasik İslam hukukçuları, talâkın ıskat tasarruflarından sayılmasını şarta, zamana ve yemine bağlanan talâkın geçerli kılınmasında bir delil olarak zikretmişlerdir.

[1013] Hallâf, **Ahkâmu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 137; Aybakan, "Temlik", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** 40/428, 430**;** Bardakoğlu, Ali, "Iskat", 19/137; Gessân, **ez-Zevâc ve't-Talâk ve Teaddüdü'z-Zevcât fi'l-İslâm,** 142.

[1014] Nevevî, **el-Mecmû‘ Şerhu'l-Mühezzeb,**17/152; Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6974; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/352; Döndüren, **Delilleri ile Aile İlmihali**, 388; Hallâf, **Ahkâmu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 137; Cin, **Eski Hukukumuzda Boşanma,** 58.

[1015] İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesıd**, 3/103.

2.3.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Akitlerin ve bazı tasarrufların temlîkât ve ıskâtât diye ayırıp, nikâhın temlîkât, talâkın ise ıskâtât nev'ine dâhil edilmesi ve boşamaya bu açıdan bakılıp, değerlendirilmesi boşamanın kapsamının çok genişletmiştir.

Talâkın ilerideki bir zamana ve bir şarta bağlanmasını mümkün görenler, nikâhın ileriki bir tarihe bağlanmasını mümkün görmeyerek, nikâhın müneccez olma şartını getirmişlerdir. Bu şekilde evlenmenin şartları ile boşanmanın şartları arasında bir paralellik meydana gelmemektedir. Aynı şekilde cumhur ric'atı temlik olarak değerlendirip, ileriki bir tarihe bağlanmasını mümkün görmemiştir.

Klasik fıkıhta nikâh ve ric'at temlik akitlerinden sayıldığından, namusun helal hale gelmesi sebebi ile önemine binaen ta'lîk edilemeyeceği ortaya konurken, talâkın ise böyle olmadığı ta'lîk edilebileceği söylenmektedir.[1016] Ancak namus helal hale gelirken dikkat edilen ve önem verilen bu duruma, kadının kocasından ayrılmasında ve bir başkasına helal hale gelmesinde dikkat edilmemekte, ta'lîk geçerli sayılmaktadır ki bu bir tenakuzdur.[1017]

Nikâh, talâk ve ric'at, ıskâtât ve temlîkât üzerinden değil kendilerine ait kurallar üzerinden değerlendirilmelidir.

Talâkın iyilik namına düşürülen fedakârlık cinsinden olan ıskât akitlerine kıyas edilmesi yerinde değildir. Bu anlamda azat etme ve borcu ibraya benzetilemez. Çünkü bu ikisi iyilik ve sevap iken talâk vermek sevap değildir. Talâk iyilik, teberru nevinden düşürülebilecek bir hak olmayıp ciddiyetle yapılması gereken bir husustur. Talâkın, ibra ve vakıf gibi hakkı düşürücü tasarruflara benzetilmesi, kıyas maalfârıktır. Kocanın talâk hakkı rastgele bir şekilde ıskatı kabul etmemektedir. "Ben üç boşama hakkımı ibtal ettim." demekle üç boşama hakkı iptal olmamaktadır.

[1016] Şîrâzî, **el-Mühezzeb fî Fikhı'l-İmâmi'ş-Şâfiî,** 3/48; Şirbînî, **Mugni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc,** 5/5; Remlî, **Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc**, 7/59; Serahsî, **Mebsût,** Dâru'l-Ma'rife, 6/22; a.mlf. **Mebsût,** Gümüşev Yayıncılık, 6/36; İbnu'l-Hümâm, **Fethu'l-Kadîr**, 4/161.

[1017] Bkz. Kâsimî, **Mehâsinü't-Te'vîl,** 9/255.

Aynı şekilde ben ric‘at hakkımı iptal ettim demekle de ric‘at hakkının iptal olmadığı klasik fıkhın kabul ettiği bir hususdur.[1018]

Talâk ve nikâh, malî tasarruflara kıyas edilecek bir muamele olmayıp insanlık, değer ve kıymetleri üzerine kurulmuştur. Kur’ân ve Sünnet, talâk için belli bir prosedür getirmiştir ve ona tabi olmak gerekir. O prosedüre uymayan uygulamalar geçerli olmamalıdır. Talâkı ıskat akitlerine benzetip, onlar gibi şarta bağlamak, zamana izafe ederek gerçekleştirmeye çalışmak toplumdaki aile yapısına zarar verecektir.

Bu konuda kıyas yapılacaksa talâk borçlanma ve azat etmeye değil; nikâha kıyas edilmelidir. Nasıl ki muzâf ve muallak nikâh geçersiz ise muzâf ve muallak boşanma da geçersizdir. Nasıl ki nikâh müneccez olduğunda geçerli ise talâk da müneccez olduğunda geçerlidir. Her ikisinde de ta‘lîk geçerli olmamalıdır.[1019] Nikâhı şarta bağlamak ondan beklenen gayeye ters olduğu gibi, talâkı da şarta bağlamak ondan beklenen gayeye terstir.

Talâk, ihtiyaç olduğu zaman başvurulacak bir husus olduğundan tencîz sîğası ile yapılmayı gerektirir. İleride ihtiyacın olup olmadığı bilinemeyeceğinden geleceğe izafe edilemez.

Cumhur ahlakî ve dinî olarak zaruret veya ihtiyaç olduğunda talâka başvurulabileceğini, talâktan uzak durmak gerektiğini ifade ettiği halde, onu diğer ıskat akitlerine kıyas etmesi boşamaları çoğaltmıştır. Bu da toplumsal, psikolojik ve ailevî problemlere sebep olmuştur.

Birçok ahvâl-i şahsiyye kanununa göre talâk ta‘lîk edilemez, zamana izafe edilemez. Talâk sadece müneccez olduğunda geçerlidir. Müneccez olmayan talâklar geçerli değildir. Bu sebeple;

[1018] Bkz. Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/510; Zuhaylî, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/364.

[1019] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi‘l-Âsâr,** Dâru’l-Fikr,9/479, 481; Dusûkî, **Fikhu’t-Talâk Beyne’t-Taklîd ve’t-Tecdîd,** 74, 78, 138;Gandûr, **Ahmed, el-Ahvâlu’ş-Şahsiyye …,**416; Zuhaylî,**el-Fikhu’l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru’l-Fikr, 9/6975; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/353; Şeltût - Sâyis,**Mukârenetü’l-Mezâhib fi’l-Fıkh**, 110; Fidan, **İslam Hukukuna Göre Boşamada İrade ve Beyan Uygunluğu,** 36

a. Boşamanın şarta bağlanması,

b. Zamana izafesi,

c. Boşamaya yemin edilmesi geçerli değildir.[1020]

2.4. TALÂKIN MAHKEME DENETİMİNE BIRAKILIP BIRAKILAMAYACAĞI

Günümüzde kocanın talâk yetkisini mahkeme murakabesinde kullanma zorunluluğu getirilip getirilmeyeceği veya boşama yetkisinin kocadan alınıp mahkemeye devredilip devredilemeyeceği ve bu durumda mahkeme dışındaki şifahî boşanmaların geçersiz kılınıp kılınmayacağı tartışılmaktadır.

2.4.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Cumhura göre boşama yetkisi kocaya ait bir hak olup mahkemeye devredilemez, mahkeme denetimine bağlanmaz. Kur'ân-ı Kerîm'deki talâk ile ilgili ayetler, talâk yetkisini kocaya vermiştir. "Nikâh bağı elinde bulunanın"[1021] diyerek kocadan bahsetmesi talâk yetkisinin erkeğe verildiğini göstermektedir. Koca bu yetkisini istediği zaman kullanabilir. Hz. Peygamber (sav) "Boşama yetkisi, şüphesiz kadının bacağını tutana (nikâhı elinde bulunduran kocaya) aittir, (kölenin efendisine ait değildir)." demektedir.[1022]

Hak sahibi olan koca boşama hakkını tek taraflı irade beyanı ile kadının rızasına ihtiyaç duymadan, doğrudan kendisi veya vekili aracılığı ile mahkemeye gitmeden gerçekleştirebilecektir. Erkeğin ayrılık için ifade eden sözleri boşama için yeterlidir.[1023] "Üç şeyin ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir. Talâk, nikâh, ric'at."[1024] hadisi kocanın sözlü olarak eşini boşayabileceğini ifade etmektedir. Ağızdan çıkan boşamaya ait her bir söz, geçerlidir. Bunun şakası olmaz. Mahkemeye gidilmeden boşama meydana gelir. Kocanın boşama yetkisi olduğundan bu yetkinin kullanımını

[1020] Ahvâl-i şahsiyye kanunlarında nasıl geçtiği ile olarak tezin birinci bölümüne bakınız.
[1021] Bakara 2/237.
[1022] İbn Mâce, Talâk, 31; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 7/360; Elbânî hadisi hasen olarak nitelendirmiştir. Elbânî, **İrvâu'l-Galîl fî Tahrîci Ehâdîsi Menâri's-Sebîl**, 7/108-110.
[1023] Böke, **İslam Hukukunda Tek Taraflı İşlemler**, 179.
[1024] Ebû Dâvûd, Talâk, 10.

mahkeme veya başka bir kuruma bağlanamaz. Kocanın mahkeme dışında yaptığı boşama geçerlidir.

Kocanın boşama yetkisinin alınıp mahkemeye verilmesi görüşü Kitap, Sünnet ve İcmaya aykırıdır. Boşama hakkının hak sahiplerinden alınması ve tamamen mahkemeye devredilmesi, insanları toptan sefih görmenin bir ifadesidir.[1025] Erkeğin talâk yetkisinin alınması, onu ehliyeti eksik kimseler konumuna getirmektedir. Kocanın boşama hakkını ondan almak bir hak ihlalidir.[1026] Bu anlayışa göre koca ve boşama yetkisini kocasından almışsa kadın boşama yetkilerini istedikleri zaman mahkemeye gerek kalmaksızın kullanabileceklerdir.

2.4.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Çağımız sanayi, teknoloji ve bilgi toplumunun bazı problemlerine eski toplumun yalın ve basit problemlerine çözüm olarak üretilen ictihad ve fetvalar yeterli olmayıp, meydana gelen değişime bağlı olarak yeni içtihatlara da ihtiyaç vardır. Bu anlamda günümüz mahkemelerinde ve kurumlarda ispat unsuru olarak yazılı ve görsel kayıtların, noter vb. vesikaların delil olarak kullanıldığı, evliliklerin belediye ve nüfusça kayıt altına alınmasının zorunlu olduğu, boşanmaların mahkemede zabt altına alınmasının şart olduğu bir dönemde yaşıyoruz ki bu hususlara dikkat edilmediğinde ve eski toplumlara verilen fetvalarla hareket edildiğinde ciddi suiistimaller ve haksızlıklar ortaya çıkmaktadır.[1027]

Çağımızda ki yeni meselelere ve değişimlere bağlı bağlı olarak yeni içtihatlara da ihtiyaç vardır. Bu anlamda günümüz mahkemelerinde ve kurumlarda ispat unsuru olarak yazılı ve görsel kayıtların, noter vb. vesikaların delil olarak kullanıldığı, evliliklerin belediye ve nüfusça kayıt altına alınmasının zorunlu olduğu, boşanmaların mahkemede zabt altına alınmasının şart olduğu bir dönemde yaşıyoruz

[1025] Şa'bân, **ez-Zevâc ve't-Talâk fi'l-İslâm,** 88-89; Dalgın, **Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular**, 392; Dalgın, **İslam Hukukunda Boşama Yetkisi**, 243; Ebu'l-Besal, "Medâ Sultatu Veliyyi'l-Emr fî Takyîdi Îkâi't-Talâk", 224.
[1026] Itr, **Ebğedü'l-Helal,**156,157.
[1027] Bkz. Aktan, "Kuran'a Göre Boşanma Prosedürü", 6, 7.

ki bu hususlara dikkat edilmediğinde suiistimaller ve haksızlıklar ortaya çıkabilmektedir.[1028]

Günümüzde düzenli kayıt sistemi ve sıkı mahkeme denetiminin tesis edildiği devlet sistemlerinde, meydan gelecek haksızlıklar sebebi ile boşanmayı ve sonuçlarını eski zamanlarda olduğu gibi sadece tarafların vicdanlarına bırakılması kabul edilebilir bir durum değildir.[1029]

Evlenme ve boşanma hukukî bir meseledir. Hukukî neticeler doğurmaktadır. Bu sebeple günümüzde hukukî sonuçlar doğuracak şekilde hem ispatlanabilir hem de hukuk sisteminin denetiminde olmalıdır. Yani hukukî güvence altında olması gerekir. Şahısların elinde kaldığı zaman haksızlıklara ve mağduriyetlere sebep olmaktadır. Özellikle de kadınlar mağdur olmaktadır.

Günümüzde boşanmanın hukukî sonuçlar doğurması, boşanma ile ilgili hak ve sorumlulukların yerine getirilmesi ve mağduriyetlerin oluşmaması için boşamaların mahkeme huzurunda yapılmasının daha uygun olduğunu söyleyebiliriz.[1030] Bu anlayıştan hareketle günümüzde yapılan boşamaların yargı huzurunda olması veya yargı yolu ile gerçekleşmesi ailenin maslahatına daha uygun gözükmektedir.[1031]

Karı koca boşama yetkilerini mahkeme huzurunda ve murakabesinde gerçekleştirmelerinden amaç; hem boşama prosedürüne uyulmasını, hem de kişilerin haklarının devlet garantisine alınmasını, sorumluluk sahibi tarafın sorumluluğunu eda etmesini sağlamak ve suiistimallere engel olmak içindir. Mahkeme sayesinde anlık bir öfke ile değil bilinçli bir iradeyle ile boşanmaya başvurulacak ve mahkemece sulh imkânı aranmış olacaktır.

Asrı sadette boşanan taraflar veya boşanmak isteyenler durumlarını Peygamberimize (sav) sormakta, Peygamberimiz (sav); kimine boşandığını, kimine ise "Sen tekrar eşine dön." diyerek boşamasını kabul etmediğini ve boşamayı nasıl

[1028] Bkz. Aktan, "Kuran'a Göre Boşanma Prosedürü", 6, 7.
[1029] Erbaş, "Boşanma Örneğinde Dini Ahkamın Kur'ân ve Sünnet Işığında Güncellenmesi", 38.
[1030] Diyanet İşleri Başkanlığı, **Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-I,** 263,264.
[1031] Yaman, **İslam Aile Hukuku**, 92.

yapması gerektiğini söylemekteydi. Kur'ân'ın boşama için iki adil şahidi emretmesi, temizlik dönemi içinde boşamayı emretmesi, iddet boyunca kadının evinden çıkarılmaması gerektiği, kadın hamile ise doğumla iddetin biteceği, talâkın keyfi ve sınırsız olmayışı ve Hz. peygamber dönemindeki uygulamalar, boşanma hususunda bir hukukî düzenlemenin var olduğunu göstermektedir.[1032]

Günümüzde modern hukukun son yüzyılda ulaştığı ve kabul ettiği tescilin-mahkeme huzurunda boşamanın, İslam'ın başlangıcında benzeri bir şekilde şahitlikle vaz edilmiş olması olağan üstü bir durumdur. Buradan yola çıkarak günümüzde boşanmanın mahkeme sürecine tabi kılınması mümkündür.

Boşama yetkisini tamamen mahkemeye devretme veya tamamen hukukî süreçten bağımsız, keyfi kullanım yerine; boşanma hakkı taraflarda kalmak şartı ile tarafların boşanma yetkilerini belli bir merci huzurunda/mahkeme denetiminde kullanmaları daha isabetli olacaktır.[1033] Boşanmaların mahkeme denetiminde olması ile erkeğin boşama yetkisi elinden alınmadığından nasslarla çatışmamaktadır. Bu hukukî düzenleme ile devlet, eşlerin iradesine değil, bu iradeyi nasıl kullanacaklarına müdahale etmektedir.[1034]

Bugün birçok ülkenin ahvâl-i şahsiyye kanununda ve yapılan tasarılarda boşanmanın mahkemede olma şartı getirilmiştir.[1035]

Boşamanın mahkemede olması ile aşağıdaki hususlar da işlerlik kazanacaktır.

[1032] Paçacı, "Kadının Evlenmesi ve Boşanması II", 263, 264.

[1033] Paçacı, "Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde Aile Hukuku (Evlenme ve Boşanma Örneği)", 92. Kamil Miras bu manayı tekid edecek şu yorumu yapmaktadır: "Ahlakı umûmiyesi bozuk olan cemiyetlerde hakkı talâk, fertlerin elinde suiistimale müsait bulunduğundan çok tehlikelidir, bu cihetle de hâkimin feshi daha isabetlidir." Kamil Miras'ın bu ifadesinden kocaların talâk haklarını suiistimal ettikleri takdirde mahkemenin devreye girebileceği anlaşılmaktadır. Miras, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi,** 11/337.

[1034] Bkz. Yılmaz, **Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma**, 403.

[1035] Fas 78. Madde; Irak 39. Madde; Libya 1984 yılı 10'lu kanunun 28. Maddesi; Tunus 30. Madde; Cezyir 48-57. Madde; 1924 Tarihli Hukuki Aile Kanun Tasarısı 86, 87. Madde; Birleşik Mısır ve Suriye Devleti Ahvâli Şahsiye Kanun Tasarısı 79. Madde.

2.4.2.1. Mahkemelerin Bid‘î Talâk Şekillerini Engelleyebileceği

Günümüz şartlarında sünnî talâk çerçevesinde bir boşamanın yapılandırılması, haram olan bid’î talâkın engellenmesi, gerekli tedbirlerin alınması, denetim ve kaydının yapılması pekâlâ mümkündür. Bu meseleler mahkeme eli ile yapılabilecektir. Boşama yetkisi olanların bu yetkilerini sünnî talâk çerçevesinde mahkeme gözetimine kullanmaları sağlanmış olacaktır. Boşanma süreci mahkeme gözetiminde yapıldığı takdirde sünnî olmayan biçime izin verilmeyecektir. Bunun için Kur’ân ve Sünnetle belirlenen süreç, İslam devletlerinde bağlayıcı birer hukuk kuralı haline getirilmelidir. Bunun hukuk kuralı haline getirilmesinde bir sakınca bulunmamaktadır.[1036]

Hz. peygamber (sav), boşama konusunda kendisine başvurulduğunda Kur’ân ve Sünnete uygun tarzda olmayan boşanmalara müdahalelerde bulunmuştur. Günümüzde de sünnî olmayan, haram addedilen ve İslam'a uymayan bid‘î boşamalara engel olunarak, talâkın sünnî tarz üzere gerçekleştirilmesi sağlanabilir. Böylece insanların haram işlemesi engellenerek sünnî talâkın rahmet boyutu ortaya çıkar ve birçok aile yıkılmaktan kurtulur. Bu mesele, Hz. Peygamber’in yaptığı gibi Kur’ân ve Sünnete uygun bir boşama sistemi sürecine alınmış olur.[1037]

Böylece Kur’ân ve Sünnete ters olan bid‘î talâk veya keyfi olarak yapılan sözlü beyanlarla yapılan talâk değil; sünnî talâka uygun olarak şuur yerindeyken yapılan ve boşama iradesinin resmî kurumlarca da tescil edildiği boşamalar geçerli olmuş olacaktır.[1038] Bu sayede anlaşmalı hülle denilen ahlaksızlıklara pek fırsat verilmeyecektir.

Bid‘î talâkın engellenmesi ile Sünnete uygun olarak aşağıdaki hususlar meydana gelecektir. Bu hususlar daha önce geçtiği gibi pek çok ahvâl-i şahsiyye kanunlarına girmiş durumdadır:

[1036] Erbaş, “Boşanma Örneğinde Dini Ahkamın Kur’ân ve Sünnet Işığında Güncellenmesi”, 39, 40.
[1037] Bkz. Erbaş, “Boşanma Örneğinde Dini Ahkamın Kur’ân ve Sünnet Işığında Güncellenmesi”, 39.
[1038] Erbaş, “Boşanma Örneğinde Dini Ahkamın Kur’ân ve Sünnet Işığında Güncellenmesi”, 28, 29.

1. Koca mahkemenin önünde kaç talâkla boşarsa boşasın bu boşama tek bir talâk sayılacaktır. Bir anda öfke ile yapılan üç talâk ile aileler parçalanmayacaktır.

2. Hayızlı dönemde ve cinsel beraberliğin olduğu temizlik döneminde boşanmaya izin verilmeyecektir.

3. Mahkeme huzurunda boşanma sayesinde emredilen şahitlik şartı meydana gelmiş olacaktır. Şahitsiz boşamalar geçerli sayılmayacaktır.

4. Zamana, şarta ve yemine bağlanan talâk biçimi geçersiz olacaktır.

2.4.2.2. Hul'un Mahkeme Denetiminde Meydana Gelmesi Gerektiği

Kocanın talâk hakkına karşılık kadının muhâlea hakkı vardır. Kadın kocasından çeşitli gerekçelerle ayrılmak istiyorsa, aldığı mehri veya kocasının zararını tazmin ederek ayrılma hakkı vardır. Günümüz şartlarında kocanın, talâk yetkisini mahkeme huzurunda kullanması gerekiyorsa, kadının muhâlea hakkı da mahkeme de neticeye bağlanmalıdır.

Eskiden beri muhâleanın hâkim izni ile olması gerektiğini söyleyenler olmuştur. Tâbiînden Hasanı Basrî ve İbn Sîrîn'e göre hul' ile ilgili ayetteki hitâb, yöneticilere yönelik olduğundan muhâleanın mahkeme kararıyla olması gerektiği görüşündedirler. Cumhura göre ise muhâleanın mahkemeye götürülmesi şart değildir.[1039]

Ancak günümüzde hakkın suiistimalin engellenmesi, günümüzün örfü çerçevesinde bütün boşanmaların mahkeme huzurunda olması daha uygun olduğu gibi sadece kocanın değil kadının da boşa-n-ma hakkını mahkeme huzurunda kullanması daha uygundur. Bazı ahvâl-i şahsiyye kanunları muhâleanın mahkemede olacağını kanunlaştırmıştır.[1040]

[1039] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/514; Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, 2/162; Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân,** 2/94; Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi',** 3/145; İbnKudâme, **el-Mugnî**, 7/324.

[1040] Bkz. Fas 114-120. Maddeler; Mısır 2000 senesi 1 nolu kanunun 20. Maddesi.

2.4.2.3. Şahitlik Emrinin Tatbik Edilmesinin Sağlanacağı

Kur'ân'da boşama için "iki adil şahit" emrinin uygulanması; fakihlerin, müslüman halkın ve devlet adamları üzerine bir vecibedir. Bunun uygulanması için devlet buna müdahil olmalıdır.[1041] Günümüzde boşamaların şahitler huzurunda olması gerektiği şartını mahkemeler yerine getirebilecektir.

Talâkta şahitliğin emredilmesi, ayrılığın ya da ric'atin meydana geldiğine dair daha sonra çıkabilecek bir anlaşmazlığın önüne geçilmesini sağlayacaktır. Boşanıp iddet bittikten sonra birisi ölebilir diğer taraf boşanmadıklarını iddia ederek mirastan hisse isteyebilir veya boşanmadıkları halde ölenin mirasçıları boşandıklarını iddia ederek sağ kalan eşi mirastan mahrum etmek isteyebilir.[1042] Boşanma, hak ve alacaklar açısından hukukî bir mesele olduğundan şahitlik ve tescil gereklidir.

Bugün bazı İslam ülkelerinin kanunlarında boşamada şahitlik şartı yeterli görülmeyip mahkeme ve şahitler huzurunda boşamanın tescil edilme şartı getirilmiştir.[1043]

2.4.2.4. Tahkim Usulünün Resmî Bir Nitelik Kazanacağı

Boşanmaların mahkeme denetiminde gerçekleştirilmesi sayesinde, boşama öncesi eşlerin tahkim usulüne başvurmalarını emreden ayet resmî bir nitelik kazanmış olacaktır. Bu sayede ilgili ayet, işlerlik kazanacak,[1044] toplum şâriin bu emrindeki hikmet ve maslahattan istifade edecektir. Birçok kimse boşanmadan barışma imkânı elde edecektir. Sulhun meydana gelmediği, boşanmanın ihtiyaç haline geldiği ve nefretin oluştuğu hallerde mahkeme boşanmaya izin verecek veya tarafları tefrik edecektir. Böylece tahkim usulü, boşama girişimi öncesi boşamayı kısmen önleyici bir sigorta olacaktır.

[1041] Bkz. Yavuz, Kur'ân'da Boşama Mertebeleri, 33.

[1042] Ahmet Ünsal, "Boşanma Üzerine Bir Etüd-1926 Öncesi Ve Sonrası", **İslamiyat Dergisi,** Cilt no: 10, 97; Kurtubî, **el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,** 18/158.

[1043] Fas 78. Madde.

[1044] Bkz. Osmanlı Hukuku Aile Kararnamesinde 130-131. Maddeler; Mısır 1985 yılı 100 numaralı kanunun 10. ve 11. maddeleri

2.4.2.5. Şifahî ve Fevrî Boşamaların Geçersiz Olacağı

Şifahî kültürün hâkim olduğu dönemde sözlü olarak boşamaların yapılması yeterli görülürken günümüzde bunun tesbitine ihtiyaç vardır. Boşanma konusunda ağızdan hangi şartlarda çıktığı belli olmayan sözlü beyanlara değil şuur yerindeyken mahkemede, şahitler huzurunda yapılan yazılı irade beyanlarına itibar etmek Kur'ân ve Sünnetin ruhuna uygun bir yaklaşım tarzı olacaktır.[1045] Zira günümüzde bu şekildeki tescilli yazılı belge, şifahî beyanlardan daha güçlü olup, suiistimaller önlenebilmektedir. Boşanmaların resmî kayıtlara girmesi, mahkeme kararı ile tescil edilmesi Kur'ân ve Sünnetin ortaya koyduğu prensiplere muvafıktır.[1046]

Boşanma yetkisinin mahkeme denetiminde kullanılmasının zorunlu olması ile erkek tarafından kızgınlık, öfke, üç talâk, şaka, hata ile yapılan şifahî boşamalar ve sarhoşken boşama tarihe karışmış olacaktır. Bir taraftan ailelerin parçalanması engellenecek, bir taraftan da boşamaya hukukî bir form kazandırılarak suiistimallerden kurtarılacaktır. Hülle uygulamaları en aza inecek, toplumsal bir maslahat meydana gelecektir. Kızgınlıkla eşini boşamak isteyen kimsenin, mahkemeye başvurup prosedürü tamamlayıncaya kadar geçen sürede çoğu kez kızgınlığı geçmiş olacak, aklı başında değerlendirmelerde bulunacak, belki aradaki problem çözülerek eşinden ayrılmama noktasına gelecektir. Böylece hem bir kısım boşanmaların önlenmesine hem de gerçekten boşanmak isteyenlere fırsat verilmiş olacaktır.

2.5. RİC'Î VE BÂİN TALÂKIN KAPSAMI

Ric'î boşama, iddet süresi içerisinde yeniden nikâh akdi gerekmeksizin ve kadının rızası aranmaksızın kocaya tek taraflı iradesiyle dönüş hakkı veren boşama şeklidir. Ric'at birinci ve ikinci boşamadan sonra iddet bitmeden önce mümkündür. Ric'atte yeni bir nikâha, mehre ve kadının rızasına ihtiyaç yoktur. İddet içerisinde ric'at olmamışsa ve iddet bitmiş ise bâin talâka dönüşür. Birinci ve ikinci boşamadan

[1045] Erbaş, "Boşanma Örneğinde Dini Ahkamın Kur'ân ve Sünnet Işığında Güncellenmesi", 28, 29.
[1046] Hamza Aktan, "Kadının Evlenmesi ve Boşanması", **Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-I,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, 250.

sonra ric‘at etmeden iddet biterse yeniden evlenmek için iki tarafın rızası, yeni bir nikâh ve mehir gerekmektedir.[1047]

Evliliği derhal sona erdiren ve yeni bir nikâh akdi olmadıkça evliliğin devam etmesine imkân vermeyen boşamaya da “bâin boşama” denir. Bâin boşama, evlilik bağını derhal ortadan kaldırmaktadır.[1048]

Bain talâk, kocanın ricat edememesi, üç talâk hakkı bitmemiş ise yeni bir evlilik için mehir gerekmesi ve üç talâk hakları bitmiş ise tekrar evlenememeleri gibi sebeblerle ric‘î talâka göre daha ağır şartları haizdir.

Ancak fukaha nezdinde hangi boşamanın bâin, hangisinin ric‘î olacağında ihtilaf vardır. Ayrıca koca iradesi ile boşamasını bâin boşamaya çevirebilir mi? Buna yetkili midir? Bu anlamda bâin talâk kapsamı genişletilebilir mi? Tarafların bunlarla ilgili görüşlerini ele alacağız.

2.5.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Klasik fıkıhta bâin boşamanın kapsamı, mezhepler arasında farklı olabilmektedir. Bazı mezheplerde bu kapsam geniş tutulabilmekte ve koca tarafından boşama bâine dönüştürebilmektedir.

Hanefîlere göre, şiddet, mübalağa ve kinayeli anlam taşıyan sözcükler yardımıyla esasen ric‘î olan boşama, bâine dönüştürülebilmektedir.[1049]

Dört mezhebe göre bir lafızda, peşpeşe ve iddet içerisinde yapılan üç talâk geçerlidir. Bu şekildeki boşama ile kocanın üç talâk hakkı bitmiş olur. Hatta bazı

[1047] Bkz. Acar, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, 66-69; Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 397.

[1048] Bain Talâk, beynûneti suğrâ (küçük ayrılık) ve beynûneti kübrâ (büyük ayrılık) olmak üzere ikiye ayrılır. Beynûneti Suğrâ: Yeni bir nikâh, yeni bir mehir ve kadının rızası ile tekrar evlilik imkânı veren talâktır. Beynûneti Kübrâ: Kişinin daha önce iki defa boşandığı eşini üçüncü defa boşayarak ayrılmalarıdır. Üç defa boşanan bir kadın kocası onunla tekrar evlenemez. Ancak kadın bir başka adamla evlenir, ardından bu ikinci kocası vefat eder veya boşanırlarsa yeni bir nikâhla eski eşi ile evlenebilir. Şelebî, **Ahkâmu’l-Üsre fi’l-İslâm,** 523;Zuhaylî, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi**, 9/341; Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 10/26, 44.

[1049] Bkz. Serahsî, **Mebsût,** Dâru’l-Ma‘rife, 6/124, 125, 135; a.mlf. **Mebsût,** Gümüşev Yayıncılık, 6/191, 207; Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 399; **Meşrû‘ Kânûni’l-Ahvâli’ş-Şahsiyye el-Muvahhad li-İklîmeyni’l-Mısr ve’s-Sûriy**, 179.

mezheplere göre bazı kinevî lafızlarla üç talâk meydana gelir, bazı lafızlarla da üç talâka niyet edilmiş ise üç talâk meydana gelir. Karı ve koca beynûnet-i kübrâ ile ayrılmış olur.[1050]

Hanbelîlere göre "Sen bâinsin, dönüşü olmayacak şekilde boşsun" sözleri ile üç boşama meydana gelir. Onlara göre bâin ayrılma, kesin ayrılma üç talâkla olur. Diğer kinevî lafızlarda da koca kaç boşamaya niyet etmiş ise o kadar boşama meydana gelir. Belli bir sayıya niyet etmemiş ise bir ric'î talâk olur.[1051]

Mâlikîlere göre "Sen kesinsin, bâinsin, ipin boynunda (istediğin yere git)" sözleri ile üç boşama meydana gelir. Çünkü kesin ifadesi aradaki tüm irtibatı kesmeyi gerektirir ki bu da üç talâkla olur.[1052]Şâfiîlere göre şiddetli ve mübalağalı sözlerle yapılan ve kinevî sözlerle yapılan boşamalar ise bir ric'î talâktır.[1053]

2.5.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Modern İslam Hukukçularının ric'î ve bâin talâk hakkındaki görüşleri şöyledir:

2.5.2.1. Ric'î Talâkın Kapsamı

Prensip olarak kocanın her boşaması ric'îdir. Yani dönüşü vardır.[1054] Ric'î talâk, zifaf gerçekleşen kadın hakkında kocanın yaptığı ilk iki talâka mahsustur. Koca tarafından yapılan ilk iki bütün boşamalar ric'îdir.[1055]Nasslar ric'î ve bâin boşama durumlarını beyan etmiştir. Kocanın ric'î boşamayı bâine çevirmesi mümkün değildir. Bâin boşama kadının muhâlea hakkı, mahkemenin tefriki ve üçüncü boşanması ile ilgili hususlarda geçerlidir.

Bundan yola çıkarak günümüzde ahvâli şahsiye kanunlarını hazırlayanlar ric'î talâk sayılması gereken boşamaların bâine çevrilmesine izin vermemeye çalışmışlardır. Bu şekilde bâin talâk kapsamının genişletilmesine imkân vermeksizin

[1050] Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 10/30, 36, 37.
[1051] Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,**10/30, 36.
[1052] Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,**10/36, 37.
[1053] Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,**10/31, 34.
[1054] Bigiyef, **Hatun,** 100.
[1055] Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/510.

ric‘î talâk kapsamı genişletilerek, evliliğe devam etmek isteyen kocaya ric‘at etme fırsatı sağlamışlardır.[1056]

Mısır,[1057] Suriye,[1058] Körfez Ülkeleri,[1059] Ürdün[1060] ve Kuveyt[1061] kanunlarına göre “Şunların dışındaki bütün boşamalar ric‘îdir: a. Üçüncü boşama, b. Zifaftan önceki boşama, c. Bedel/muhâlea ile yapılan boşama, d. Kanununda bâin diye belirtilen boşamalar.” Bu kanunlara göre zifaftan önceki boşama ve muhâlea bâin talâk sayılmıştır. Bir de kanunda özel olarak bâin olduğu ifade edilen boşamalar bâin sayılıp bunların dışındaki boşamalar ric‘î sayılmıştır.

2.5.2.2. Bain Talâkın Kapsamı

2.5.2.2.1. Beynûnet-i suğrâ(Küçük Ayrılık)

Boşamada esas olan ric‘î boşama olup, bâin boşama sayılan hususlarla sınırlıdır. Koca boşamasını bâine çeviremeyeceği gibi buna ihtiyacı da yoktur. Çünkü kocanın boşamasından sonra iddetin bitimi ile ric‘î boşama bâine dönüşmektedir.[1062]

Kinayeli sözcüklerle yapılan boşamada bâin talâka niyet edilmiş olsa da, boşama ric‘î boşama olarak gerçekleşir. Açık/sarih sözlerle ric‘î boşama meydana geliyorsa, hem talâk hem başka anlama gelen ve boşama konusunda daha zayıf anlam ifade eden kinayeli lafızlarla boşama niyeti olsa bile en fazla ric‘î boşama meydana gelmesi gerekir.[1063]

Kur’ân ve Sünnette sadece bâin olarak ifade edilen talâklar, bâin olarak değerlendirilmelidir. Bain talâk kapsamının genişletilmemesi gerekir. Ric‘î olan bir talâkın bâine dönüştürülmesi bir hak kaybıdır, kocanın ric‘at hakkının elinden alınmasıdır.

[1056] **Meşrû‘ Kânûni’l-Ahvâli’ş-Şahsiyye el-Muvahhad li-İklîmeyni’l-Mısr ve’s-Sûriy**, 158.
[1057] 1929 tarih 25 nolu kanunun 5. maddesi
[1058] 94. madde
[1059] 87. Madde.
[1060] 91. Madde
[1061] 110. Madde.
[1062] Bkz. Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 394,395; Kâsânî, **Bedâiu’s-Sanâi‘,** 3/96.
[1063] Bkz. Zuhaylî, **el-Fikhu’l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru’l-Fikr, 9/6982; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/344.

Ahvâl-i şahsiyye kanunlarında bâin boşamalar sınırlandırılmıştır. Mısır,[1064] Suriye,[1065] Körfez Ülkeleri,[1066] Ürdün[1067] ve Kuveyt[1068] kanunlarına göre zifaftan önceki boşama, muhâlea ile yapılan boşama ve kanunda bâin diye belirtilen boşamalar, bâin boşama olup bunun dışındaki ise ric'îdir. Kanunlarda bâin diye belirtilen boşamalar ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Örneğin Ürdün[1069] ve Kuveyt'e[1070] göre şikâk ve geçimsizlik sebebi ile tefrik; Kuveyt'e[1071] göre hapis sebebi ile tefrik; Suriye,[1072] Mağrib[1073] ve Ürdün'e [1074] göre tefvîzi talâk bâin boşama sayılmaktadır.

2.5.2.2.2. Beynûnet-i kübrâ (Büyük Ayrılık)

Koca üç talâkla veya bin talâkla da boşasa aslında meydana gelen talâk bir talâktır. Kinevî lafızlarla üç boşamaya niyet edilmesi ile üç boşama meydana gelmez. Çünkü sadece boşamaya niyet etmekle boşama gerçekleşmediği gibi üç boşamaya niyet edilmesi ile de niyet ettiği üç boşama gerçekleşmez. Bir ric'î boşama gerçekleşir.[1075]

Bir lafızda veya peşpeşe üç talâkın beynûnet-i kübrâ sayılacağı hükmü dinin kesin emri olmayıp, ictihadî bir görüştür. Üç talâk gerçekleştiğine dair sağlam bir delil bulunmamaktadır. Bu sebeple ahvâl-i şahsiyye kanunlarının çoğuna göre bir lafızda üç talâk ve peşpeşe üç talâkla üç talâk meydana gelmez. Bu bir ric'î talâk sayılmıştır.[1076]

[1064] 1929 tarih 25 nolu kanunun 5. maddesi
[1065] 94. madde
[1066] 87. Madde.
[1067] 91. Madde
[1068] 110. Madde.
[1069] 127. Madde
[1070] 130. Madde.
[1071] 138. Madde
[1072] 87. madde
[1073] 123. madde
[1074] 85. Madde
[1075] Bkz. Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 10/39.
[1076] Bkz. Ürdün 89; Katar 108. Maddenin 4. Fıkrası; Birleşik Arap Emirlikleri 102. Maddenin 3. Fıkrası; Suriye 92. Madde; Mısır 1929 tarih 25 nolu kanunun 3. Maddesi.

Bazı kanunlar kinevî talâkı geçerli saymamışlardır.[1077]Fas, Libya, Irak gibi ülkeler talâkın sözlü olarak değil mahkemede meydana gelmesini şart koşmuşlardır. Üç ayrı boşama ile beynûnet-i kübrâ meydana gelebilir.

2.5.2.3. Fesih Kapsamının Genişletilmesi

Günümüz ahvâli şahsiye kanunları genelde tefrike hüküm verdiklerinde bâin talâka değil nikâhın feshine hüküm vermektedirler. Bu şekilde klasik fıkıhtaki bâin talâkın kapsamını daraltıp, feshin kapsamını genişlettikleri görülmektedir. Ayrılığın bâin talâk değil de fesih sayılmasıyla kocanın üç boşama hakkından bir şey eksilmemektedir. Bu durum karı kocaya yeniden nikâhlanma imkânı vermektedir. Fıkıhta bazı ayrılık durumlarının fesih mi bâin talâk mı olacağı ihtilaflıdır. İhtilaflı olan bu hususlarda bâin talâk yerine fesih sayılması bu meselede insanlara bir genişlik sağlanmaktadır. Ahvâl-i şahsiyye kanunlarında aşağıdaki hususlar fesih sayılmıştır. Örneğin Suriye eski kanununa[1078] göre hastalık ve kusur sebebi ile tefrik, bâin boşama sayılırken, 2019'da yapılan tadilatla fesih sayılmıştır.[1079] Katar'a[1080] göre, kazâî bütün boşanmaları/tefrik kararlarını talâk değil fesih saymaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri,[1081] Katar[1082] ve Yemen'e[1083] göre muhâlea; Ürdün'e[1084] göre gâibin talâkı; Kuveyt[1085] ve Yemen'e[1086] göre kocanın irtidadı fesihtir.

2.5.2.4. İddet İçerisindeki Talâkların Geçerli Sayılmaması

Yemen,[1087] Katar,[1088] Ürdün,[1089] Kuveyt[1090]ahvâli şahsiye kanunları ve Birleşik Suriye ve Mısır Devleti Kanun Tasarısı[1091] göre iddet bekleyen kadın talâka

[1077] Yemen 58. Madde.
[1078] 1953 tarih ve 59 nolu kanunun 108. Maddesi
[1079] 108. Madde
[1080] 105. Madde.
[1081] 110. Madde
[1082] 118.Madde.
[1083] 54. Madde
[1084] 120. Madde.
[1085] 145. Madde
[1086] 49. Madde.
[1087] 62. madde
[1088] 116. madde
[1089] 81. Madde
[1090] 103. madde
[1091] 90. madde

mahal değildir. Kadının iddet içinde talâka mahal olup olmadığı birinci bölümde işlediğimiz için ayrıntıları oraya havale ediyoruz.

2.6. NİKÂHIN HEMEN BOZULAN BİR AKİT OLUP OLMADIĞI

Nikâh kıyılırken icab, kabul ve şahitler gibi şartlar olması gerekmekte ve bunlardan biri olmadığında nikâh akdi gerçekleşmemektedir. Talâk içinde bazı şartlar var mıdır? Var ise bu şartlar talâkın sıhhat şartları mıdır? Bu şartlara uymayan boşamalar geçerli midir? Ehliyetin sakatlandığı durumlarda boşama geçerli midir? Ağızdan çıkan boşama sözü ile nikâh çözülebilir mi? Boşanmaya yönelik bir takım şartlar getirilebilir mi? Bu sorulara yönelik tarafların bakış açılarını ele alacağız.

2.6.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı

2.6.1.1. Nikâhın Hemen Bozuluveren Bir Akit Olması

Klasik anlayışta koca dilediği anda, anlık bir kızgınlıkla veya hoşuna gitmeyen bir şeyin etkisi ile sözlü olarak boşamayı telaffuz ettiğinde evlilik birliğini sona erdirebilmektedir. Nikâh, ağızdan çıkan bir sözle hemen bozuluveren bir akittir. İrade beyanı sözlü, yazılı veya vekil aracılığı ile bildirilebilir. Boşama lafızları sarih ve kinayeli, tencîz ve muallak şeklinde olabilir.

2.6.1.2. Boşanmaya Ait Şartların Sıhhat Şartı Olmadığı

Klasik fıkıhta kocayı bağlayan pek bir kayıt bulunmamaktadır. Boşayanın akıllı ve ergin olması ve boşanılanla aralarında sahih veya hükmen bir evliliğin olması dışında boşamayı sınırlandırıcı ve düzenleyici bir tutum söz konusu değildir. Kur'ân ve Sünnette getirilen şartları talâkın sıhhat şartı kabul etmemişler ve bu şartlara uymayan boşamaları geçerli saymışlardır. Sarih boşama lafızlarında boşama niyeti olup olmaması ve ehliyeti sakatlayan durumlar pek göz önüne alınmamıştır. Koca her türlü şekilde, boşamayı gerçekleştirebilmektedir.

2.6.1.3. Talâk Kapsamının Genişletilmesi

Klasik fakihlerimiz boşanma dairesini çok geniş tutarak, bir nevi talâk kapısını ardına kadar açmışlardır. Aşağıdaki bazı örneklerde fukahanın talâkı ne

kadar geniş tuttukları ve karı koca arasında nikâhın çözülmesinde herhangi bir sıhhat şartı aramadıkları görülecektir. Talâkın telaffuzu ile beraber boşama ya tencîzen ya ta ta'lîken geçerli sayılmaktadır.

Öfke ile,[1092] şaka ile,[1093] ikrah ile,[1094] sarhoşken[1095] ve hata ile söylenen boşama sözleri[1096] ile boşama gerçekleşir. Bid'î boşama şekilleri geçerlidir. Zira koca boşama yetkisine sahip olup, her bir şekilde yaptığı boşama geçerlidir.

"Hoşsun" diyeceğine "boşsun" şeklinde boşama kastı olmadığı halde başka bir söz söylemek isterken yanlışlıkla, dili sürçüp talâk lafzını söyleme durumunda Hanbelî ve Hanefîler'e göre talâk meydana gelir.[1097]

Koca eşine "Ramazana girdiğimizde boşsun." dedikten sonra daha Ramazan ayı gelmeden Şaban ayının başında boşarsa bu bir boşama olmuş olur. Ramazan ayının girişinde de daha önce zamana bağlanılan talâk gerçekleşmiş olur. Zira zamana bağlanılan talâk geçerlidir. Böylece iki boşama meydana gelmiş olur. Çünkü iddet içerisinde boşanma geçerlidir.[1098]

Zührî ve İbn Sîrîn'e göre kişi boşama için bir söz söylemese de sadece boşamaya azmetse boşama gerçekleşir.[1099]

[1092] Cumhuru fukahâya göre şiddet derecesi ne olursa olsun öfke halinde verilen talâk geçerlidir. Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, 2/33, 34.

[1093] Hanefî, Şafiî, Maliki ve Hanbeli hukukçulara göre şaka ile yapılan boşamanın gerçekleşir. Caferîler, Bakır, Nasır gibi bazı imamlara göre şakadan boşayan kimsenin boşaması gerçekleşmemektedir. Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/340, 341; Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, 2/34.

[1094] Hanefîlere göre ikrah halindeki kişinin boşaması geçerlidir. Serahsî, **Mebsût,** Dâru'l-Ma'rife, 24/42; a.mlf. **Mebsût,** Gümüşev Yayıncılık, Serahsî, 24/61, 62; Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/328; Ali Bardakoğlu, "İkrah", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2000, 22/35.

[1095] Hanefî, Şafiî, Hanbeli ve Malikiler sarhoşun boşamasının geçerli olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Zâhirî ve Ca'ferîlere göre geçerli değildir. Abdülkerîm Zeydân**, el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2000, 129; Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/320.

[1096] Hanefîlere göre boşama kastı olmadığı halde başka bir söz söylemek isterken hata ile boşama sözünü söyleyen kimsenin boşaması geçerlidir. Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/344, 346; Zeydân, **el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh**, 115; Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6987; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/293.

[1097] Karaman Hayreddin, **Mukayeseli İslam Hukuku**, 348, 349; Acar, "Talâk", 39/497.

[1098] Bkz. Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 389.

[1099] Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, 2/42; Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/336.

Fetevâ-yı Kâdîhân'da şöyle bir mesele geçmektedir: Amre ve Zeynep adında iki karısı olan bir adam, Zeynep'e seslense de Amre cevap verse kocası da "Sen üç talâkla boşsun" dese, karısı olmak şartı ile cevap verenin üzerine boşamak vaki olur.[1100]

Talâk ileriki bir zamana, geçmiş zamana, bir şarta bağlanabilir, yemin konusu yapılabilir. Koca bu durumlarda koyduğu şarttan ve yeminden vazgeçemez. Zira kişinin ağzından çıktığı andan itibaren boşama iradesi meydana gelmiştir. Şart ve yemin gerçekleştiğinde boşama meydana gelir.[1101] Eğer talâk geçmiş zamana bağlanırsa, mesela koca eşine "Sen dün/geçen ay/ geçen sene boşsun" derse bu durumda dört mezhebe göre derhal talâk meydana gelir.[1102] Talâk, evlilik ile ilgili olmayan veya evliliğin ciddiyeti ile bağdaşmayan bir şarta bağlanırsa örneğin "Baykuş öttüğünde boş ol." dendiğinde şartın tahakkuku ile boşanma gerçekleşir.[1103]

Kişi evli olmadığı kimseyi şartlı talâkla boşayabilmektedir. Mâlikîlere göre koca "Eşim hayatta olduğu müddetçe evleneceğim her kadın boştur." derse eşi hayatta olduğu müddet evleneceği her kadından boş olmuş olur.[1104] Bir kimse "Evleneceğim her kadın benden boş olsun.", yabancı bir kadına "Seninle evlenirsem boş ol." derse Hanefîlere göre o kadınla evlendiğinde boş olur. Boşamanın geçerli olması için sözün söylendiği anda nikâh mülkiyetinin olması şart değildir. Şartın gerçekleştiği anda mülkiyetin olması kâfidir. Koca boşanma için bir gerekçe göstermesine de gerek yoktur.[1105] Mâlikîlere göre bütün kadınları kapsayan şartlı

[1100] Fidan, **İslam Hukukuna Göre Boşamada İrade ve Beyan Uygunluğu**, 54.

[1101] Bkz. Döndüren Hamdi, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 392.

[1102] Şâfiî, **el-Ümm**, 5/197; Şîrâzî, **el-Mühezzeb fî Fikhı'l-İmâmi'ş-Şâfiî**, 3/33 (Geçmiş zaman talik edildiğinde boşamanın gerçekleşmeyeceğine dair bir görüş gelmiştir.); Mâverdî, **el-Hâvi'l-Kebîr,**10/198; Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi',** 3/132; Haraşî, **Şerhu Muhtasar Halîl,** 4/55; Bilmen, **Hukûku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kâmûsu,** 2/255; Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre**, 2/56; Şirbînî**, Delilleri ile Büyük Şâfiî Fıkhı Muğni'l-Muhtâc,** 13/422; Cezîrî, **el-Fıkhu ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa,** 4/325**.**

[1103] Hamza Aktan, "Kadının Evlenmesi ve Boşanması", **Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-I,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2004, 250; Döndüren Hamdi, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 366, 367.

[1104] Bilmen, **Hukûku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kâmûsu**, 2/255.

[1105] Bkz. Aktan, Hamza, **Kur'ân'a Göre Boşanma Prosedürü,** (Erzurum Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ders Notları), trsz, 11; Necla Yasdıman, **Resmi Nikah ve Erkeklerin Eşlerine Karşı Vazifeleri**, yy., İzmir 2008, 24. Hanefîler "Nikahtan önce boşama yoktur." hadisini "Nikahtan önce boşama, derhal meydana gelmez." manasında anlamaktadırlar. Onlara göre "Şarta bağlı boşama geçerli olmaz" manasında değildir.

boşama hariç diğer tüm şartlı boşamalar geçerlidir. Bu mezheplere göre talâk nezir gibidir. Nasıl ki şarta bağlanılan nezir geçerli ise şarta bağlanılan talâk da geçerlidir.[1106]

Koca boşama niyeti ile bir kâğıda hanımını boşadığını yazsa boşama meydana gelmiş olur. Çünkü boşama niyeti ile yazılan yazı, boşama niyeti ile söylenen söz gibidir.[1107]

Koca boşamayı iki sayısı ile yaparsa iki talâk, üç talâk ile yaparsa üç talâk meydana gelir. Sayı söylemeden üç talâka niyet etmiş ise üç talâk meydana gelir. Boşama sarih lafızlarla olmasa bile boşama niyeti varsa kinayeli lafızlarla boşama meydana gelir. Kinayeli sözlerle yapılan boşamada da bir, iki ve üç talâka niyet edebilir. Niyetine göre talâk meydana gelir.[1108]

Geleneksel anlayışta nikâh adeta ağızdan çıkan bir sözle hemen bozuluveren bir akittir. Boşanma ile ilgili herhangi bir şekil şartı bulunmamaktadır. Fıkıh mezheplerine göre evlilik akdini bozmak diğer akitleri bozmaktan daha kolaydır. Talâk ile ilgili prosedür klasik fıkıhta genelde tavsiye niteliğinde olup, uyulmasa da hukukî olarak boşama geçerlidir. Ehl-i sünnet mezhepleri dışında Caferî hukukçulara göre ise boşamadaki kural ve sınırlamalara uyulması zorunludur. Uyulmadığı takdirde hukukî sonuçlar doğurmamaktadır.[1109]

[1106] Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/474, 482; Bilmen, **Hukûku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kâmûsu**, 2/255. Şâfiî ve Hanbelîler ise "Nikâhtan önce talâk yoktur." (Abdurrezzak, **Musannefu Abdirrezzâk**, 6/417; Dârimî, Talâk, 3; İbn Mâce, Talâk, 17), "Kocanın sahip olmadığı kadına talâk yetkisi yoktur." (İbn Mâce, Talâk, 17) hadisini delil getirerek nikâhtan önceki boşamaların geçerli olmayacağı görüşündedirler.

[1107] Bkz. Döndüren Hamdi, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 374.

[1108] Beşer, **Hanımlara Özel Fetvalar**, 235, 236; Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 373.

[1109] Hillî, **Şerâiu'l-İslâm,** 3/13; Kâzımî, **Mesâliku'l-Efhâm ilâ Âyâti'l-Ahkâm,** 4/38-39; Sâbık, Seyyid, **Fikhu's-Sünne**, 3/20; Acar, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, 68; Sâbûnî, **Medâ Hürriyyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 477; Fakîh, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye fî Fıkhi Ehli'l-Beyt**, 308, 309; Tabersî, **Mecmeu'l-Beyan fî Tefsîri'l-Kur'ân**, 10/32; Kâşifu'l-Gıtâ, **Aslu'ş-Şîa**, 278.

Buna karşın bazı fakihler ise talâk için Kur'ân ve Sünnete getirilen şartları sıhhat şartı kabul etmişler ve bu şartlara uymayan boşamaları geçerli saymamışlardır.[1110]

2.6.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Boşanma bilinçli bir sürecin ifadesidir. Boşanma öncesi karı ve kocanın Kur'ân'da ifade edilen hususları tatbik etmeleri, hakemlerin araya girmesi, aklî düşünce neticesinde boşamaya niyet ve kastın olması, boşamanın kadının ilişki olmayan temizlik dönemine denk getirilmesi, şahitlerin huzurunda olması gibi durumlara dikkat edilerek yapılması gerekir.

Talâkın kolayca hemen meydana gelmesi evlenmenin ebedî karakterine, evliliğin maksatlarına, ciddi bir müessese oluşuna ve Kur'ân'ın ruhuna zıt bir durumdur. Bu görüşler hadisler ile temellendirilmek istenmiştir. Ancak delil olarak getirilen bazı hadisler delalet ve sübût açısından yeterli olmayıp bu görüşlerin aksine hadis delilleri bulunmaktadır.[1111]

Nikâhı bozan şey ağızdan şu bu şekilde çıkan sözler değil, bu konuda tarafların ortaya koydukları bilinçli irade beyanları olmalıdır. Boşanma esnasında yükselen hararet sebebi ile bilinç ve iradeyi kontrol etmek mümkün olmadığından, böyle önemli bir konuda durumun normalleşip, öfkeler yatıştıktan sonra verilen kararlar esas alınmalıdır. Bu nedenledir ki Hz. Peygamber (sav) "Öfke halinde boşama muteber değildir."[1112] buyurmuştur.

Kadın, çocuklar ve diğer aile fertlerinin hukukuna taalluk eden bir müessese, bir sarhoşun hezeyanına feda edilemez. Bilinçsizce kullanılan talâk lafzı ile

---

[1110] Bkz. Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd**, 117-136; Aktan, "Kur'ân'a Göre Boşanma Prosedürü", **Dini Araştırmalar**, 14,15.

[1111] Bkz. Aktan, "Kur'ân'a Göre Boşanma Prosedürü", **Dini Araştırmalar**, 5, 6; Aktan, **Kur'ân'a Göre Boşanma Prosedürü, (**Erzurum Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ders Notları), 11-15; Ünsal, "Boşanma Üzerine Bir Etüd-1926 Öncesi Ve Sonrası", 95.

[1112] Ebû Dâvûd, Talâk, 8; İbn Mâce, Talâk, 16; Buhârî, Talâk, 10.

boşamanın vaki olacağı kabul edilirse, Kur'ân ve Sünnette evlilik birliğinin korunması ile ilgili getirilmiş bulunan bütün önlemler hükümsüz kılmış olur.[1113]

İslam hukukunun evliliklerini sürdüremeyeceklere boşanma ile bundan kurtulma imkânını vermesi fıtrata uygun iken, boşanma yolunun genişletilmesi ve nikâhın hemen bozuluveren bir akit olarak değerlendirilmesi ise aile ve topluma zarar vermektedir. Bu durumlarda koca çoğu kez pişman olabilmekte, ancak bu pişmanlık fayda vermemektedir.

İslam dinin hükümleri, talâk yolunu genişletmeksizin belli kurallar çerçevesinde gerçekleşmesini istemektedir. Ne zamanki karı koca beraber yaşayamaz hale gelmişlerse, nefret oluşmuşsa, beraber yaşamak istemiyorlarsa, koca gerçekten ayrılmak istiyorsa ve boşama bir ihtiyaç haline gelmişse dinin kuralları çerçevesinde boşa-n-maya başvurulabilir.[1114]

Günümüzde boşamayı disiplin altına alacak, sünnî talâkın şartlarını perçinleştirecek ve suiistimallere engel olacak düzenlemelere ihtiyaç vardır. Bu gibi düzenlemeler şeriatın maksatlarıyla uyumlu uygulamalardır.

Boşa-n-mayı düzen altına alacak ve kapsamını daraltacak en önemli hususlardan birincisi, boşama yetkisine sahip olanların bu yetkilerini şahitler eşliğinde mahkeme huzurunda kullanmalarını sağlamaktır. İkincisi de bid'î boşanmaların geçersiz sayılarak mahkemenin sadece sünnî boşamalara izin vermesidir. Böylece boşanmalar zabt altına alınmış olunacak ve rastgelelikten kurtulacaktır.[1115]

Nikâh ve talâkın amaç ve gayeleri çerçevesinde Şâri', talâk için birtakım kayıt ve şartlar getirmiştir. Bunlar talâkın rastgele meydan gelmesini önlemekte ve boşanmaları asgariye indirmektedir. Talâkın bu şartları sıhhat şartlarıdır.[1116]"الشيئ اذا كثرت شروطه وقيوده عز وجوده." "Bir şeyde şartlar ve kayıtlar çoğaldıkça, meydana

[1113] Aktan, **Kur'ân'a Göre Boşanma Prosedürü,** (Erzurum Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ders Notları), 14.
[1114] Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd,** 76. Bkz. Mugniyye, **el-Fıkhu alâ Mezâhibi'l-Hamse**, 413.
[1115] Bkz. Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd,** 76.
[1116] Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd**,136-138.

gelmesi de o kadar azalır."[1117] kuralında ifade edildiği üzere boşanmanın bir takım şart ve kaidelere bağlanması onun sayısını azaltacaktır. Hukukî engeller, toplum düzeninin devamına yönelik olup, hukuk normlarının gözettiği gayeyi gerçekleştirmeye matuftur.

Kur'ân ve Sünnetin getirdiği kayıt ve şartlardan yola çıkarak günümüze uygun aşağıdaki hukukî düzenlemeler yapılabilir.

1. Boşama esnasında iki adil şahit bulundurulması gerekmektedir.[1118] İki adil şahit olmadan yapılan boşamalar geçerli değildir.[1119]

2. Bir lafızda üç talâk, peşpeşe üç talâk ile üç talâk meydana gelmemekte ve iddet içerisinde kadın talâka mahal olmamaktadır.[1120] Boşama sayısı üç kez ile sınırlandırılmıştır. Bir defada bir kere boşanılabilir. Kişi boşadığı eş ile yeniden evlenmeden veya ric'at etmeden ikinci bir boşama yapması mümkün değildir.[1121] Birden fazla boşamalar bid'î boşamalardır.

3. Kadınların özel günlerinde kocalara boşama yetkilerini kullanmalarına izin verilmemiştir.[1122] Allah'ın temizlik sürelerinde boşamayı emretmesine rağmen, kişinin temizlik süresi dışında boşaması ile hanımı boş olmaz. Bu boşama geçerli değildir. Çünkü Şâri' boşanma için belli bir vakit belirlemiştir.[1123]

4. Eşi ile cinsel ilişkide olduğu temizlik döneminde boşamaya izin verilmemiştir.[1124] Zira bu dönemde boşama bid'îdir, yasaklanmıştır.

5. Boşama belli sarih kelimelerle olur. Kinevî lafızlarla boşama meydana gelmez.[1125] "Haram olsun" demekle talâk meydana gelmez.[1126]

[1117] Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd,**76; Bahru'l-Ulûm, "el-Mezâhibü'l-İslâmiyye es-Seb'a …", 73; Bahru'l-Ulûm**, eş-Şehâdetü ale'z-Zevâc ve't-Talâk …,**70.

[1118] İbnHazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr, 10/17; Sâbık, **Fikhu's-Sünne**, 3/20; Dalgın, **Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular**, 370; Yaman, **İslam Aile Hukuku,** 110; Hüseyin Atay, **Kur'an'a Göre Araştırmalar I-III**, Atay Yayınevi, Ankara 1997, 21, 24; Yavuz, **Kur'an'da Kadın Hak ve Özgürlüğü,** 105.

[1119] Fas 78, 79. Madde. Ayrıca bkz. 138-141. Maddeler.

[1120] Bkz. Kuveyt 103. Madde; Katar 18. Maddenin 2 ve 4. Fıkrası; Körfez Ülkeleri 84. Madde; Umman 84. Madde; Ürdün 89. Madde; Birleşik Arap Emirlikleri 106. Maddenin 3. Fıkrası; Birleşik Mısır ve Suriye Devleti Ahvâli Şahsiye Kanun Tasarısı 77. ve 82. Madde

[1121] Yemen 63. Madde; Umman 84. Madde c Fıkrası; Birleşik Arap Emirlikleri 103. Madde 3. fıkrası

[1122] İbn Kayyim el-Cevziyye, "İgâsetü'l-Lehfân fî Hükmi Talâki'l-Gadbân …", 9/ 275; İbn Kayyim el-Cevziyye, **Zâdu'l-Meâd,** Dâru'l-Beyâni'l-Arabî,3/316, 317; Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/399; Ebû Şakka, **Tahrîru'l-Mer'eİslam Kadın Ansiklopedisi,** 2/578.

[1123] Katar 18. Maddenin 2. Fırkası; Yunus Vehbi Yavuz "Kadının Evlenmesi ve Boşanması",252.

[1124] Katar 18. Maddenin 2. Fırkası

6. "Elin, başın, yüzün boş olsun" ,"Yarın, üçte birin boş olsun", "Yarım talâkla boş ol" veya "Boşamadan önce boş ol, boşamadan sonra boş ol."[1127] şeklinde talâkla istihzayı ifade eden, talâkın ciddiyeti ile mütenasip olmayan beyanlarla talâk olmaz. Talâk tüm şartlarla beraber, sarih, şüphe ifade etmeyen ve talâkın ciddiyetine uygun irade beyanı ile olmalıdır.

7. Şarta ve zaman izafe etmekle talâk meydan gelmez. Talâk müneccez olmalıdır.[1128]

8. Sadece talâk lafzının kullanılması ile boşama meydana gelmez. Boşama kastı ve niyeti olmayan boşamalar geçerli değildir.[1129] Boşama niyeti olmadan dil sürçmesi ile yapılan boşamalar, anlamını bilmeden Arapça söylenilen boşama lafızları ve şaka ile yapılan boşama geçerli değildir.[1130]

9. Boşamak için kocanın sağlıklı düşünebilecek bir durumda olması, kararlı olması ve azmetmesi gerekmektedir. "Eğer boşanmaya kesin kararlı iseler/azmetmişlerse Allah işiten ve her şeyi bilendir."[1131]ayeti buna işaret etmektedir.[1132] Aşırı kızgınlık, delilik anında, hata ile, sarhoşken ve tehdit altında yapılan boşamalar geçerli değildir.[1133]

10. Boşama öncesi Kur'ân'da emredilen hakemler devreye girmelidir.[1134] Hakemler devreye girmeden boşanma gerçekleşmemelidir. Günümüzde hukukî prosedürde boşanma öncesi hakemlerin devreye girmesi şart olmalıdır.[1135]

11. Günümüzde boşanmanın meydana gelmesi için tüm şartların yanında devletin resmî kurumuna başvurarak boşamanın tescil edilmesi ile boşama meydana

---

[1125] Yemen 58. Madde; Kuveyt Caferi 160. Madde; Bkz Hillî, **Şerâiu'l-İslâm,** 3/ 9:
[1126] Katar 108. Maddenin 3. Fıkrası; Fas 91. Madde; Libya 33. Maddenin C fıkrası.
[1127] Hillî, **Şerâiu'l-İslâm,** 3/12.
[1128] Bkz. Ürdün 87. Madde; Kuveyt 105.Madde, Irak 36. Madde; Fas 93.Madde. Ayrıca Bkz. Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd**, 138; Hillî, **Şerâiu'l-İslâm**, 3/10.
[1129] Musa Carullah Bigiyef, **Hatun,** Kitabiyyat, Ankara 2007, 100. Bkz. Libya 32. Madde;
[1130] Bkz. Atay, **Kur'ana Göre Araştırmalar I-III**, 23.
[1131] Bakara 2/227.
[1132] http://www.alalbany.net/play.php?catsmktba=9681 (20.02.2020); Kubeysî, "el-İşhâd ale't-Talâk Dirâse Mukârane", 100, 101.
[1133] İbn Kayyim el-Cevziyye, "İgâsetü'l-Lehfân fî Hükmi Talâki'l-Gadbân (Öfkeli Şahsın Talâkının Geçersizliğine Dair)", 275; Dalgın, "Boşanma İle İlgili Dini Hükümlere Yeni Yaklaşım Ve Yorumlar", 291; Ebû Şakka, **Tahrîru'l-Mer'eİslam Kadın Ansiklopedisi,** 2/579. Bkz. Katar 110. Madde; Umman 83. Madde; Fas 90. Madde; Ürdün 86. Madde;
[1134] Atay, **Kur'ana Göre Araştırmalar I-III**, 20.
[1135] Bkz. Fas 78- 88. Madde; Osmanlı Hukuku Aile Kararnamesinde 130-131. Madde; Tunus 32. Madde

gelir. Koca boşama yetkisini mahkeme huzurunda kullanmalıdır. Mahkeme huzurunda gerçekleşmeyen ve tescil edilmeyen boşanmalar geçerli değildir.[1136]

12. Yazmakla talâk meydana gelmez.[1137] Günümüzde resmî makama (mahkemeye) başvurmadan ve tescil edilmeden yazı ile veya SMS ile boşamak geçerli değildir.

13. Talâkın özel-genel, maddî-manevî makul bir gerekçesi olmalıdır. Boşamanın keyfi olamayacağını Hz. Peygamber (sav) şöyle ifade etmiştir: "Zorunlu bir gerekçe olmadan boşanmak isteyen kadına cennet kokusu haram olur."[1138] Boşanma sübjektif sebeplerle olduğunda zarar gören taraf kadın ise kendisine mut'a verilmesi, erkek ise zararının tazmin edilmesi gerekir.

14. Erkeğin yaptığı ilk iki boşamada, iddet içerisinde erkeğin pişman olması ve tekrar eşine dönmek istemesi durumunda hiçbir şekilde engel olunamaz. Ric'î boşama bâin boşamaya çevrilemez. Ric'at kocanın hakkıdır.[1139]

Bu maddeler bütün ahvâl-i şahsiyye kanunlarında olmasa da bazılarına girmiş bulunmaktadır.

2.7. TEFRİK SEBEPLERİNİN SINIRLI OLUP OLMADIĞI

Fıkıh mezhepleri incelediğimizde kadının mahkemeye müracaatı genelde belli hususlarla sınırlandırılmıştır. Tefrik sebepleri geçmişte fukahanın belirttiği sebeplerden mi ibarettir? Yoksa evliliğin sürdürülmesini zorlaştıran veya zamanla ortaya çıkabilecek başka sebeplerle de tefrike hükmedilebilir mi? Bu konudaki her iki tarafın bakış açısını ele alacağız.

2.7.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Klasik fıkıhta boşama konusunda kocaya geniş bir yetki tanınmasına rağmen kadının boşa-n-ması hakkında ciddi sınırlandırmalar getirilmiştir. Erkek herhangi bir sebep göstermeden tek taraflı eşini boşayabilmekte ve eşi ile yollarını

[1136] Tunus 30. Madde; Fas 248. Madde; Libya 28. Madde
[1137] Kuveyt Caferi 162. Madde.
[1138] İbn Mâce, Talâk, 11.
[1139] Bu amaçla ahvâl-i şahsiyye kanunları bain talâkları sınırlandırmıştır. Bkz. Mısır 1929 tarih 25 nolu kanunun 5. Maddesi; Suriye 94. Madde; Körfez Ülkeleri 87. Madde; Ürdün 91. Madde; Kuveyt 110. Madde.

ayırabilmektedir. Kadın ise muhâlea ve tefvîz dışında belli sebeplerle mahkemeye başvurmakta, belli sebeplerle tefrike hükmedilebilmektedir.

Klasik fıkıhta tefrik davası için boşanma sebepleri çok dar tutulmuştur. Kadın ancak çok sınırlı sebeplerle mahkemeye başvurma hakkı vardır. Koca ise mahkemeye başvurmasına gerek olmadan sözlü veya yazılı irade beyanı ile boşamayı gerçekleştirebilmektedir.[1140] Özellikle Hanefî ve Şâfiî Hukukçular kadına mahkemeye müracaat hakkı veren sebepleri çok sınırlı tutarken Mâlikî ve Hanbelîler ise evlilik birliğinin sağlıklı şekilde sürdürülmesini zorlaştıran sebepleri bu kapsama almışlardır.[1141]

Hanefîler kazâî boşanma sebeplerini üç-beş hususla sınırlandırdıklarından hul‘ davaları ayrı bir önem kazanmıştır. Ancak hul‘ bedelinin tesbit edilmesinde erkeğin yetkili olması ve hul‘ talebine kocanın itiraz hakkının olması sebebi ile kadınlar bu haklarını rahatlıkla kullanamamışlardır.[1142]

Kocanın hangi kusurları ve yaratılış noksanları sebebi ile kadının mahkemede dava açma hakkı olduğu ictihadî olduğundan fıkıh ekolleri değişik görüşler belirtmişlerdir.[1143]

2.7.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Boşanma nedenleri sadece naslarda geçen veya geçmişte fukahanın belirttiği sebeplerden ibaret olmayıp evliliğin sürdürülmesini zorlaştıran pek çok sebebin olabileceği, bunların zamanla ortaya çıkabileceği fukaha arasında kabul görülmüştür. Tefrik sebepleri mezheplerde sayılanlardan ibaret olmayıp, daha başka sebeplerle evlilik birliği sona erdirilebilir.[1144]

Kur’ân'da geçen boşanma sebeblerinden biri geçimsizliktir. Geçimsizliğin tek bir sebebi olmayıp farklı sebepleri vardır. Nisa Süresi 35. ayetinden de yola çıkarak

---

[1140] Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 450.
[1141] Aydın, “Aile Hayatı”, **İlmihal II (İslam ve Toplum**), 238; Bardakoğlu, “Türk Aile Hukukunun Tarihi Gelişimi”, 25/612; Acar, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, 148-150.
[1142] Dalgın, **İslam Hukukunda Boşama Yetkisi,** 121.
[1143] Dalgın, **İslam Hukukunda Boşama Yetkisi,** 121.
[1144] Acar, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, 151; Nihat Dalgın, “Kadının Evlenmesi ve Boşanması-II”, 285.

eşler arasında ortaya çıkan şikâk-geçimsizlik sebebiyle hakem müessesesinin işletilmesini emreden bu ayetin klasik fıkıhtaki kapsamının genişletilerek, boşanmaya ait problem ve talepler için tahkim usulüne başvurmak mümkündür.[1145] Bu ayetin kapsamının her bir problemi içine alacak genişlikte olmasını engelleyecek bir şey de yoktur. Bu yönü ile şikâk sebebiyle açılan tefrik davaları belli bir sebeple sınırlandırılmamalıdır.

Geçimsizlik durumunda iki taraftan birer hakemin seçilip sulh gayesi ile duruma müdahalenin emredilmiş olması, bu konuda topluma görev yüklemekte olup mahkemenin boşamadaki bu yetkisine işaret etmektedir.[1146]

Klasik fıkıhta mahkemede tefrik davası açılması daha çok kadınla ilintili olarak gündeme getirilmiştir. Erkek kadın fark etmeksizin tefrik davasına başvurabilmelidir. Günümüze uygun tefrik sebepleri genişletilebilir.[1147] Beraber yaşamak istemeyen ve tefrik için başvuran çiftlere aile mahkemeleri rehberlik edebilir. Tefrik dışında kocanın talâk, kadının ise muhâlea hakkı saklıdır.

Günümüz ahvâli şahsiye kanunlarında şu hususlarda tefrik hakkından bahsedilmektedir: Kusur ve hastalık, zarar ve şikâk, geçimsizlik, zifaftan önce mehri ödeyememe, fakirlik ve nafakayı temin edememe, kocanın utanç verici işler yapması ve suç işlemesi, çok eşlilik, eşlerin birbirlerini yanıltması, evden mazeretsiz iki yıl ayrılma, evlendiği eşine dört ay veya iki yıl cinsel beraber olmama, kocanın hapse girmesi, kocanın şarta uymaması, mefkûd veya gâib olması, îlâ, zıhâr ve liân gibi sebebler. Bu kanunların hepsinde tefrik sebepleri aynı değildir. Tefrik sebeplerinde belli bir sınırlama olmadığı görülmektedir.

Aile meclisinin ahvâl-i şahsiyye kanunlarına girmesi ile de mahkemeye başvurma ve tefrik sebepleri daha da genişletilmiştir. Yukarıdaki belli sebepler dışında niza durumunda eşler mahkemeye başvurabilmekte ve mahkeme sulh için

---

[1145] Atay, **Kur'an'a Göre Araştırmalar I-III**, 20; Ayşe Gürdal, **İslam Aile Hukuku Açısından İhtilafların Çözümünde Tahkim Yöntemi**(Yüksek Lisans, Çanakkale Onsekiz Mart Üniv. SBE, Çanakkale 2007), 2.

[1146] Bardakoğlu, "Türk Aile Hukukunun Tarihi Gelişimi", 25/613.

[1147] Bkz. Nihat Dalgın, "Kadının Evlenmesi ve Boşanması-II", **Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-I,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, 285.

hakemleri görevlendirmektedir. Mahkeme tarafından hakemler devreye girdiği halde sulh meydana gelmediği takdirde, kusur erkekte ise talâka, kadın da ise muhâleaya her ikisinde ise mehirden daha az bir tazminatla tefrike hükmedilmektedir.[1148]

2.8. MUHÂLEAYI KOCANIN KABUL ETMESİNİN ŞART OLUP OLMADIĞI

Muhâlea, talâk ve mahkemenin tefriki gibi müstakil bir boşanma yolu mudur? Yoksa talâkın kapsamında değerlendirilen ve kocanın iznine bağlı olan bir husus mudur? Tarafların görüşlerini ortaya koyacağız.

2.8.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı

İslam'da evlilik; talâk, muhâlea ve mahkeme yolu ile sonlandırılabilmektedir. Klasik anlayışta boşama yetkisi dendiğinde hep akla talâk gelmektedir. Talâkta kocaya ait bir yetkidir. Koca istediği zaman bu yetkiyi kullanarak eşini boşayabilir. Kadının talâk yetkisi yoktur. Kadın ya mahkeme yolu ile ya da kocanın rızası ile muhâlea yolu ile boşanabilir. Bunun dışında kadının tek taraflı isteği ile boşama meydana gelmemektedir. Bir kadın kocasından boşanmak istiyorsa mahkemede tefrik için bir sebep yoksa veya muhâlea yolu ile boşanmak istediği halde kocası buna razı olmuyorsa aldığı mehri geri iade etse bile boşanma meydana gelmemektedir. Zira kadının muhâlea hakkı, kadının tek başına alabileceği bir karar olmayıp, kocanın kabulüne bağlıdır. İbn Hazm da bu görüştedir.[1149]

Özellikle Hanefî ve Şâfiî Mezhepleri kadının boşanma için mahkemeye başvurma şartlarını çok darlaştırdığı için bu mezheplerin uygulandığı yerlerde kadınlar kocalarından ayrılmak için daha çok muhâleaya başvurmuşlardır.[1150]

[1148] Bkz. Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesimadde 130-131; Mısır 1985 yılı 100 numaralı kanunun 10. ve 11. Maddeleri.

[1149] İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr,9/511; Şirbînî**, Delilleri ile Büyük Şafiî Fıkhı Muğni'l-Muhtâc,** 13/197; Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 10/143.

[1150] Acar, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, 134.

2.8.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı

2.8.2.1. Muhâleanın Kocanın Kabulüne Bağlı Olmadığı

Muhâlea hakkı, erkeğin tek taraflı iradesi ile eşini boşamasına mukabil, kadına tanınan bir haktır.[1151] Muhâlea talâk gibi müstakil bir boşanma yöntemidir. Bu yöntem kadına ait bir yetkidir. Talâk erkeğe ait bir boşama şekli olduğundan temel prensip kadının mağduriyetten korunmasıdır. Koca eşini sevmediğinde boşanmanın maddî sorumlulukları üstlenerek boşama hakkı vardır. Muhâlea ise kadına ait bir boşama olduğundan temel prensip olarak erkeğin mağdur edilmesini önlemektir. Muhâlea ile bir tarafta kadına sevmediği kocası ile boşanma imkânı verilmekte diğer tarafta kusuru olmayan kocanın bazı zararları tazmin ettirilerek, mağdur edilmekten kurtarılmakta ve yeni bir evlilik için fırsat sunulmaktadır.

Talâk erkeğe ait bir hak olup, Kur'ân'da talâk fiilinin fâili erkek, mefûlü ise kadındır. Kadına evliliği sona erdirme yetkisini veren muhâlea (veya iftidânın) geçtiği ayette ise kadın fâil olarak gelmiştir. Kadın da belirli şartlarla evliliği sona erdirme hakkına sahiptir. Ancak erkek gibi talâk sözünü kullanarak ayrılamamaktadır. Kadının muhâlea talebini erkek kabul etmediği takdirde kadın bu hakkını yetkili mercie başvurarak kullanabilecektir.[1152]

Talâk ve muhâlea, daha çok tefriki gerektiren bir husus olmadığında başvurulan yollardır.

Koca malî yükümlülükleri (mehir ve yaptığı masraflar) sebebi ile boşama yetkisini istediği zaman kullanabiliyorsa kadın da boşanmanın malî yükümlülüklerini tazmin ederek istediği zaman ayrılabilmelidir. Erkeğin istediği zaman boşayabilmesi, kadının ise devam ettirmek istemediği bir evliliğe mahkûm olması aile saadeti ve insan hakları açısından sosyal bir problemdir. Bu problemin kaynağı muhâleanın

---

[1151] Bkz. Ebu'l-A'lael-Mevdudî, **İslam'da Aile Hukuku**, Memiş Tekin (Çev.), Esra Yayınları, Konya 1990, 69; Dalgın, **İslam Hukukunda Boşama Yetkisi,** 112; Acar, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**,127; Abdulhalim Ebû Şakka, **Tahrîru'l-Mer'e İslam Kadın Ansiklopedisi,** Ali Arslan, Osman Arpaçıkur (Çev.), Düşün Yayıncılık, İstanbul 2007, 2/586, 587; Derveze, **et-Tefsîru'l-Hadîs**, 6/424; İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesıd**, 2/110.

[1152] Bkz. Ebu'l-A'la Mevdûdî, **Tefhimu'l-Kur'an**, Komisyon (Çev.), İnsan Yayınları, İstanbul 1997, 1/180; a. mlf, **İslam'da Aile Hukuku**, 62, 70; Amine, **Kur'ân ve Kadın**, 108, 123; Yıldız, **Kur'ân Ve Sünnete Göre Kadının Evliliği Sona Erdirme Hakkı**, 104-106.

kocanın onayına bağlanmış olmasıdır. Kadının ayrılma talebini, kocası ona zarar vermek amacı ile veya şahsî çıkarlarına ters düştüğü için reddettiği takdirde kadının önünde bir çıkış yolu kalmamaktadır. Muhâleada kocanın razı olma şartı, kadının muhâleayı yeteri kadar kullanmasını engellemektedir. Günümüz de birçok İslam hukukçusu muhâleanın kocanın talâk yetkisine mukabil kadınlara verilmiş bir hak olduğunu kabul etmektedirler.[1153]

Hz. Peygamber dönemindeki hul‘ davalarında ve sonraki Raşit halifelerin uygulamalarında ilgili rivayetlerde, kadın kendisi açısından ailevî hayatı sürdüremeyeceğini beyan ediyorsa evliliğin sonlandırılmasında bir engelle karşılaşmamış, kocaya kadına verdiği mehri geri alması emredilmiştir.[1154] Her ne kadar cumhur bu emrin vücûb ifade etmediğini, tavsiye amaçlı olduğunu söylese de, buradaki emrin vücûb olarak anlaşılması daha uygun olacaktır. Zira emir vücûba delalet etmektedir. Seyyid Sâbık ve Yusuf el-Karadâvî buradaki emrin vücûb ifade ettiğini ve koca muhâleaya razı olmadığında hâkimin muhâleaya hükmedebileceğini benimsemişlerdir.[1155]

Mısır Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu’na göre muhâlea konusunda karı kocanın rızası gereklidir. Ancak koca razı olmadığı takdirde kadın aldığı mehri geri vermek ve malî haklarından vazgeçerek muhâlea yapmak isterse, mahkeme aralarını bulmaya çalışır. Mahkeme aralarını bulamaz ve kadın kocasını sevmediğini, Allah'ın hududunu aşmaktan korktuğunu ifade ederse mahkeme hul‘ yolu ile aralarını ayırır. Muhâlea ile meydana gelen boşanmalar bâin talâktır.[1156]

Cezayir’e[1157] göre muhâleada kocanın onaylama şartı yoktur. Birleşik Arap Emirlikleri’ne göre muhâleada karı kocanın rızası gerekir. Ancak koca hul‘a razı olmuyorsa ve kadın Allah’ın hududunu koruyamayacağından korkuyorsa mahkeme

---

[1153] Dalgın, “Boşanma İle İlgili Dini Hükümlere Yeni Yaklaşım Ve Yorumlar”, 297; Mehmet Akif Aydın, “Çağdaş Dünyada Kadın Problemleri İle İlgili Tartışmalar”, **Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-I,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, 265, 266; Yunus Vehbi Yavuz, “Kadının Evlenmesi ve Boşanması”, **Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı I,** 253; Atay, **Kur’ana Göre Araştırmalar I-III**, 24.

[1154] Buhârî, Talâk, 12; Ebû Dâvûd, Talâk, 17,18.

[1155] Sâbık, **Fikhu’s-Sünne**, 3/55; Dalgın, **İslam Hukukunda Boşama Yetkisi,** 151,152.

[1156] Mısır 2000 yılı 1 nolu ek Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu

[1157] 54. Madde.

belirleyeceği uygun bir bedel ile muhâleaya karar verir. Bu durumda muhâlea fesih sayılmaktadır.[1158]

Bu görüşün yanında birçok ahvâl-i şahsiyye kanunu muhâleanın gerçekleşmesini her iki tarafın rızasına bağlamıştır. Irak,[1159] Mağrib,[1160] Yemen,[1161] Libya[1162] ve Sudan'a[1163] göre muhâleada her iki tarafın rızası şarttır.

2.8.2.2. Muhâlea - İftidâ Ayırımı

Kimi İslam Hukukçuları muhâlea ve iftidâyı birbirinden ayırmakta ve Bakara 229. ayetinde iki farklı durumdan bahsedildiğini söylemektedir. Bunlara göre muhâlea karı kocanın birbiri ile anlaşarak kadının mehrin tamamını veya bir kısmını vererek ayrılmasıdır. Bu ayrılıkta karı kocanın karşılıklı rızası vardır. İftidâ ise kocanın boşanmaya razı olmadığı durumlarda kadının fidye vererek ayrılmasıdır. Evliliğin sürdürülemememe endişesi yaşandığı durumlarda kadınında ayrılma talebi varsa, mahkeme veya hakem heyeti de bu endişeyi paylaşıyorsa kadının fidye vererek ayrılma hakkının tanınmasına iftidâ denir.[1164]

Ürdün muhâlea ve iftidâyı birbirinden ayırarak hüküm vermiştir. Kanuna göre muhâlea, karı kocanın bir bedel üzerine anlaşarak yapılan boşamadır. Muhâleada her iki tarafın rızası söz konusu olup, bâin talâk sayılmaktadır. İftidâ ise kadının evlilik haklarından vazgeçip, aldığı mehri geri vererek ve kocanın rızasının olmadığı halde yaptığı boşanma talebidir. Kadının iftidâ talebinde bulununca mahkeme aralarını bulmak için hakem heyetini gönderir. Barışma gerçekleşmediği takdirde mahkeme aralarındaki nikâhı fesh eder. Kanuna göre iftidâ fesihtir.[1165]

[1158] 110. Madde 5. fıkra
[1159] 46. Madde
[1160] 120. Madde
[1161] 72, 73. Madde
[1162] 48. Madde
[1163] 142. Madde
[1164] Yıldız, **Kur'ân Ve Sünnete Göre Kadının Evliliği Sona Erdirme Hakk**ı, 38, 39, 43-45.
[1165] 102-114. Madde

2.9. TALÂKIN İHTİYATEN GEÇERLİ SAYILIP SAYILMAMASI

Boşama ile ilgili konularda, şüpheye düşülen hususlarda hüküm verilirken ihtiyaten boşamanın gerçekleştiğine mi yoksa gerçekleşmediğine ve nikâhın devam ettiğine mi karar verilmelidir? Şüphe ve zan ile talâk geçerli midir? Her iki tarafın bakış açısını ele alacağız.

2.9.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Cumhurun görüşünü savunanlara göre boşama şüphesi olan bazı durumlarda ihtiyaten boşamalar geçerli sayılmalıdır. Zira namusun muhafaza edilmesi önemli bir meseledir. Bu durumda karı kocanın boşanmış olma ihtimalleri vardır. Öyle ise birbirlerine haram olma ihtimali bulunduğundan namusun muhafazası adına bunları birbirinden ayırmalı ve boşama hükmü verilmelidir. Namusun muhafazası adına ihtiyat, şek durumlarında boşamanın geçerli kılınması ile mümkündür. Aksi takdirde boşama gerçekleştiği halde, boşanmanın gerçekleşmediğini söylemek tehlikelidir.[1166]

Boşama geçerli olmadığı söylendiği takdirde, kocalar ağzına geldiği şekilde defalarca boşayacaklar ve Allah'ın boşanma konusundaki ayetlerini eğlenceye almış olacaklardır. İhtiyaten boşamanın gerçekleşmeyeceği görüşü, insanları boşamanın ciddiyetinden uzaklaştırmakta ve Allah'ın sınırlarını aşmada cüret vermektedir. Talâk ciddi bir hadise olup ciddisi de şakası da vuku bulmaktadır. "Sakın Allah'ın ayetlerini eğlenceye almayın." ayeti bu şekilde boşamaların basitleştirilmesini red etmektedir. Boşanma hususunda ihtiyat, boşanmanın gerçekleşmesine hüküm vermektir.[1167]

Mâlikîlere göre "Sen bir bâin talâkla boşsun." sözü ile üç talâk meydana gelir. Çünkü bâin ayrılma üç talâkla olur. "Bir bâin" demekle bir boşama değil, üç boşama meydana gelir. İffetle ilgili konuda ihtiyat gösterme sebebi ile kocanın "bir" sözü dikkate alınmaz.[1168] Onlara göre koca boşadığından emin olur ancak boşamanın

[1166] Bkz. Benî Ahmed, **Muhâlefetü'l-İmâm İbn Hazm ez-Zâhirî li'l-Eimmeti'l-Erbaa …,**182; Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd,** 121.
[1167] Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, 2/69.
[1168] Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 10/37.

sayısında şüpheye düşerse kadın başka bir koca ile evlenip boşanmadıkça ona helal olmaz. Çünkü üç talâkla boşamış olması muhtemeldir.[1169]

Boşama konusunda boşamanın şekli, çeşidi veya sayısı üzerinde tereddüt oluşursa Hanbelî ve Şâfiîlere göre takva yolu seçilerek şüpheli kısım geçerli sayılır. Delileri Hz. Peygamber'in (sav) şu hadisleridir: "Kim şüpheli şeylerden kaçınırsa dinini ve ırzını korumuş olur."[1170], "Seni şüpheye düşüren şeyi bırak, şüpheye düşürmeyeni yap."[1171] Bu hadislere göre şüphe halinde takvanın gereği olarak talâkın vaki olduğu hükmü tercih edilip en kötü ihtimal alınmalıdır. Bir kimse talâkın sayısında iki mi üç mü diye şüphe ederse, üç sayısını esas alıp, kadın başka bir koca ile evlenip boşanmadıkça onunla nikâhlanamaz. Üç talâk mı verdi yoksa hiç boşamadı mı şeklinde şüphe ederse, kişi eşinin yakinen başkasına helal olması için onu üç talâkla boşamalıdır. Kişi talâkın bâin mi ric'î mi oluşunda şüphe etmiş ise evliliği sürdürmek istiyorsa yeniden nikâhı kıymalıdır.[1172]

İki evli adamın üstünden bir kuş geçtiğinde biri "Bu uçan kuş eğer karga ise eşim boş olsun.", diğeri de "Eğer karga değil ise eşim boş olsun." der ve ikisi işin içinden çıkamazlarsa hangisinin boşandığı belli olmadığından ikisinin de eşini boşamaları gerekir.[1173]

Zamana izafe edilen, şarta bağlanılan ve üzerine yemin yapılan boşamalarda namusların muhafazası adına ihtiyat, boşamanın gerçekleşmesidir.[1174] Bu durumlarda kullanılan boşama kelimeleri heder edilmemelidir. Zira "Kelâmın i'mâli ihmâlinden evladır."[1175]

Şahitler olmadan yapılan boşama geçerlidir. İhtiyat, bu gibi durumlarda boşanmanın gerçekleşmesidir. Kadın ve erkeğin birbirine helal olması gibi önemli bir

---

[1169] Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6982; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/359.
[1170] Buhârî, Îmân, 39; Müslim, Müsâkat, 107.
[1171] Buhârî, Büyû', 3; Tirmizî, Kıyâme, 60.
[1172] Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 450; Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6984; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/360.
[1173] Gessân, **ez-Zevâc ve't-Talâk ve Teaddüdü'z-Zevcât fi'l-İslâm,** 146.
[1174] Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** 2/69.
[1175] Mecelle 60. Madde.

durumda, ağızdan boşama ile ilgili cümle çıktığı anda şahitlere gerek kalmadan ihtiyaten boşama gerçekleşir.[1176]

Klasik fıkıhta bazı durumlarda ihtiyatın, aklî bir çıkarım-delil olarak kullanıldığı görülmektedir.

2.9.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Şeriatta nikâh akdi devamlılık üzere kurulu olup, bunun devamlı olması beklenir. Şüphe ile evlilik iptal edilemez. Boşanma konusunda şüpheli durumlarda "Kesin olarak bilinen bir şey, şüphe ile yok sayılamaz."[1177] kaidesi uygulanır. Nikâh akdi zannî bir şekilde değil yakîni bir şekilde izale olabilir. Evlilik kuvvetli bir düğüm olduğundan bu düğüm zannî görüş ve yorumlarla çözülmemelidir. Kesin olan nikâhın iptal edilebilmesi için boşamanın da kesin olması gerekmektedir.[1178]

Eşleri birbirine helal ve haram hale gelmesini sağlayan bu gibi önemli konularda hüküm verirken şüphe ve zanla hareket edilmemelidir. Bir kimsenin karı kocaya gelip "Sizin sütkardeş olduğunuzu zannediyorum." demesi ile evlilikleri sona ermez. Ancak şahitlerle desteklenip, ispatlanırsa nikâhları fesh olur.

Şüpheli kısmı atıp, yakîn ile amel etme hususundaki delil Abdullah b. Zeyd'in Resûlullâh'tan (sav) naklettiği şu hadistir. "Allah Resulüne, namazda iken abdestinin bozulduğunu sanan kişinin durumu sorulunca şu cevabı vermiştir: Bir ses veya koku duymadıkça namazdan ayrılmasın."[1179] Abdestli kimse abdesti bozulduğuna şüphe ederse şüpheli kısmını atarak yakîn kısmı ile amel eder.

Şeriatın aileyi korumaya yönelik çaba ve önerilerini göz önüne aldığımızda zan ve şüphelerle ailenin yıkılması değil korunmasının ihtiyat olduğu ortaya çıkmaktadır. Talâkın ciddi oluşu, zan ve şüphelerle hemen yıkılacağı anlamına gelmemektedir.

[1176] Benî Ahmed, **Muhâlefetü'l-İmâm İbn Hazm ez-Zâhirî li'l-Eimmeti'l-Erbaa …,** 214.
[1177] Mecellenin 4. Maddesi
[1178] Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd**, 122.
[1179] Buhârî, Vudû', 34.

Kesin olan nikâhın iptal edilebilmesi için boşamanın gerçekleştiğine dair Kitap, Sünnet ve icmâya dayanan şer'î bir delilin de bulunması gerekir. Şer'an boşamanın meydana geldiğine dair bir delil olduğu zaman boşanma meydana gelir. Şeriatta geçerli olduğuna dair bir delil bulunmayan boşamalar ihtiyaten nâfiz olmamalıdır. Zamana izafe edilen talâk, şartlı talâk ve talâka yemin durumlarında boşamanın geçerli olacağına dair şeriatta bir delil olmadığından, bu görüş yerine boşamanın geçerli olmayacağı görüşü namusun muhafazası adına ihtiyata daha uygundur.

Ahvâli şahsiye kanunları ve muasır birçok İslam hukukçusu muallak ve muzâf talâkın, talâka yeminin, bir lafızda üç talâkın geçerli olmayacağı görüşünü benimsemiştir.

Koca eşini boşayıp boşamadığında şüpheye düşerse, boşamaya hükmedilmez. Boşamanın ric'î mi yoksa bâin mi olduğunda şüphe ederse ric'î olduğuna hükmedilir. Boşama sayısında şüphe edilse en az sayı esas alınır. Üç defa boşamada şüphe edilse kesin kanaate varılıncaya kadar üç talâka hükmedilmez.[1180] İmâmiyye'ye göre de talâk şüphesi ile talâk meydana gelmez. Asıl olan evlilik bağının, nikâhın devam etmesidir.[1181]

Yemen Ahvâl-i Şahsiyye Kanununda ihtiyat ile ilgili şu örnek bulunmaktadır: "Karı ve koca boşamanın meydana geldiğinde ancak boşamanın bâin mi ric'î mi olduğunda ihtilaf ederlerse ihtiyaten ric'î boşamayı iddia eden kimsenin sözü kabul edilir. Karı koca geçmişte boşama olup olmadığı konusunda ihtilafa düşerlerse boşamayı kabul etmeyen kimsenin sözü kabul edilir.[1182]

Boşamada şüpheye yer kalmaması için ihtimal ve te'vilin bulunmadığı sarih lafızlarla, müneccez sığalarla yapılmalıdır. Ayrıca evlenme ve boşanmanın kayıt

[1180] Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 449; Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, 9/6982; a.mlf, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi,** 9/359.
[1181] Âmilî, **er-Ravdatü'l-Behiyye fî Şerhi'l-Lumati'd-Dımaşkıyye**, 6/37, 38; Hillî, **Şerâiu'l-İslâm,** 3/16.
[1182] 70. Madde

altına alındığı günümüzde boşanma mahkemelerde tescil edilerek kayıt altına alınmalıdır.[1183]

Bazı ahvâl-i şahsiyye kanunlarının boşamanın sadece mahkeme nezdinde olmasını kabul etmesi ile boşama işlemi şüphelerden uzak, sarih bir şekilde, şahitlerle kayıt altına alınmış olmaktadır.

2.10. TALÂKA LAFIZ AÇISINDAN YAKLAŞIM

Boşama için sadece boşama lafzının kullanılması kâfi midir? Boşama lafzı ile beraber kullanılan sıfatlar nasıl bir netice doğurur? Tarafların lafızların kullanımına yönelik bakış açılarını ele alacağız.

2.10.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Klasik fıkıhta ağızdan çıkan lafız önemsenip ona göre hüküm verilmektedir. Bazı mezheplere göre mükrehin, hâzilin, yanılanın ve sarhoşun boşamasında boşama kasıtları olmasa bile talâk lafzı kullanılmış olması sebebi ile boşama meydana gelir.[1184] Fıkıh kitaplarında boşama ile ilgili şu örnekler görülmektedir:

Koca iki karısından birine seslenip, diğeri ona cevap verdiğinde; kocası seslendiği karısı zannederek "Sen boşsun." dese seslenilen kadın değil karşılık verilen kadın boş olur.[1185]

Ebû Hanîfe'ye göre boşama niyeti olmaksızın dil sürçmesi ile meydana gelen boşamalar veya ikrah altında meydana gelen boşamalar geçerlidir.[1186]

Hanbelî mezhebine göre bir kimse eşine "Bir şahıs ile konuşursan boşsun ve uzun boylu bir adamla konuşursan boşsun, siyah yüzlü bir adamla konuşursan boşsun." dedikten sonra zevcesi uzun boylu, siyah yüzlü bir şahıs ile konuşsa üç

[1183] Bkz. Dusûkî, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd**, 137-138.
[1184] Bkz. Subkî, **ed-Durretü'l-Mudiyye fi'r-Reddi alâ İbn Teymiyye,** 35;Köse, **Çağdaş İhtiyaçlar ve İslam Hukuku,** 65; Serahsî, **Mebsût,** Dâru'l-Ma'rife, 24/40-42,63; a.mlf. **Mebsût,** Gümüşev Yayıncılık, 24/59, 61, 92**;** Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 9/328.
[1185] Şirbînî**, Delilleri ile Büyük Şafiî Fıkhı Muğni'l-Muhtâc,** 13/482.
[1186] İbn Kayyim el-Cevziyye, "İgâsetü'l-Lehfân fî Hükmi Talâki'l-Gadbân (Öfkeli Şahsın Talâkının Geçersizliğine Dair)", 274.

talâkla boş olmuş olur.[1187]Benzeri görüşler Şafiî ve Hanefî mezhebinde de mevcuttur.[1188]

Koca "Bu küpteki suyu içmesem boşsun." deyip küpün içinde su yoksa veya "Eğer filanı öldürmesem sen boşsun." deyip bu adam daha önce ölmüş ise derhal talâk meydana gelir.[1189]

Hanefî ve Hanbelîlere göre koca eşine "Sen her günde boşsun." derse üç günde üç talâk lazım gelir.[1190]

Şâfiî mezhebine göre "كلما/Her seferinde" kelimesi tekrar içindir. Zamana ve şarta bağlanan talâklarda şart edatı olarak "كلما" kelimesi kullanılırsa olayın tekrarı ile boşamanın vukuunun tekrar edeceği söylenmiştir. Koca eşine "Her ne zaman babanın evine gidersen boşsun." derse kaç defa giderse o kadar boş olur. Kadın birinci kez gittiğinde bir kere boş olur. İddet içerisinde bir daha giderse ikinci kez boş olmuş olur, üçüncü kez gittiğinde üçüncü kez boş olmuş olur. Çünkü lafız bunu gerektirmektedir.[1191] Burada dildeki anlamına göre fetva geliştirilmiş, talâkla ilgili prensipler göz önüne alınmamıştır.

Hanefîlere göre kişi "Evlendiğim her kadın her seferinde boş olsun" dendiğinde, her evlendiğinde anında talâk gerçekleşir. Tekrar aynı kadınla evlenirse tekrar hemen boşama gerçekleşir. Üçüncü defa evlenirse evlenmenin hemen akabinde boşanma meydana gelir. Kadın gidip başkası ile evlenip ve boşanıp tekrar o koca ile evlenirse, evlendiği anda hemen tekrar boşama gerçekleşir. Çünkü "her seferinde" sözünde daimilik anlamı vardır.[1192]

[1187] Bilmen, **Hukûku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kâmûsu**, 2//239.
[1188] Şirbînî**, Delilleri ile Büyük Şafiî Fıkhı Muğni'l-Muhtâc,** 13/451; Serahsî, **Mebsût,** Dâru'l-Ma'rife, 6/105; a.mlf. **Mebsût,** Gümüşev Yayıncılık, 6/163.
[1189] Gessân, **ez-Zevâc ve't-Talâk ve Teaddüdü'z-Zevcât fi'l-İslâm,** 145.
[1190] Cezîrî, **el-Fıkhu ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa**, 4/323; Bilmen, **Hukûku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kâmûsu**, 2//257.
[1191] Şîrâzî, **el-Mühezzeb fî Fikhı'l-İmâmi'ş-Şâfiî**, 3/21.
[1192] Gandûr, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye**, 421.

Mâlikîlere göre koca "Eşim hayatta olduğu müddetçe evleneceğim her kadın boştur." derse eşi hayatta olduğu müddet evleneceği her kadından boş olmuş olur.[1193]

Hanefîlere göre "Sen yarın ve bugün boşsun." dediğinde iki talâkla hem yarın için hem bugün için boş olur. Ancak "Sen bugün ve yarın boşsun" derse bugün bir talâkla boş olur. Bugünkü boş olmaya yarına da şamil olmaktadır.[1194]

Eğer talâk geçmiş zamana bağlanırsa, mesela koca eşine "Sen dün, geçen ay veya geçen sene boşsun" derse bu durumda Cumhura (dört mezhebe) göre derhal talâk meydana gelir. Talâkı geçmiş zamana bağlamak mümkündür.

"Kumar oynarsam boş olayım. Arabanı buraya park edersen hanım boş olsun. Filan ile konuşursan boşsun." gibi cümlelerde kocanın boşama gayesi olmasa da, boşamanın şarta bağlanması geçerlidir.

Klasik fıkıhta lafız esas alınarak hüküm verilmiş, talâk ile ilgili Kur'ân ve Sünnetin getirdiği kurallar nedbe yorumlanmıştır.

2.10.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Boşama için Kur'ân ve Sünnette konulan şartlar boşamanın sıhhat şartıdır. Boşama meşru ve izin verilen şekilde gerçekleşebilecektir. Sadece talâk lafzı ile her hâlükârda boşama meydana geleceği söylenemez

Boşayan kimsenin ne dediğini bilmesi gerekir. Ehliyeti ve iradeyi zedeleyen hususlardan uzak bir şekilde boşamanın yapılması gerekir. Ahvâl-i şahsiyye kanunları boşayan kimsede özellikle bu hususları şart koşmuşlardır.[1195]

Kur'ân ve Sünnette boşama için öngörülen şartlara riayet edilmeksizin ve kocanın iradesi ve ehliyetinin sakatlanmasına bakılmaksızın öfke ile boşamanın, mükrehin, hâzilin, şartlı boşamanın, hata ile boşayanın ve sarhoşun boşamasının

[1193] Bilmen, **Hukûku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kâmûsu**, 2/255.
[1194] Cezîrî, **el-Fıkhu ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa,** 4/320; Serahsî, **Mebsût,** Dâru'l-Ma'rife, 6/115, 116; a.mlf. **Mebsût,** Gümüşev Yayıncılık, 6/179.
[1195] Ürdün 80, 86. Madde; Libya 32. Madde; Suriye 89. Madde; Fas 90. Madde;

geçerli olduğunu söylemek bir çelişkidir. Talâk için öngörülen şekil şartları ve talâk ehliyeti mevcut ise talâka hüküm verilebilecektir.[1196]

Bazı ülkelerin ahvâl-i şahsiyye kanunlarında boşamanın mahkeme huzurunda olma şartı gibi bazı düzenlemeler getirilmiş ve bunlara uygun olmayan, iradenin sakatlandığı ve bid'î olarak yapılan boşamalar geçerli sayılmamıştır.[1197]

2.11. BİD'Î TALÂKIN KAPSAMI VE GEÇERLİLİĞİ

İslam'da boşanma hadisesi bütün aşamaları ile ciddi bir şekilde düzenlenmiştir. Kur'ân ve Sünnete aykırı olan uygulamalar bid'î talak sayılmış ve bu tür talaklar genelde fakihler tarafından haram kabul edilmiştir.[1198] Bu başlık altında Kur'ân ve Sünnet'te zikri geçen durumların talâkın hukukî geçerliliği için birer şartlar olup olmadığı, bu anlamda bid'î talâğın hukuken geçerliliği, kapsamı ve görüş sahiplerinin bid'î talâka ilgili bakış açıları ele alınacaktır.

2.11.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı

2.11.1.1. Bid'î Talâkın Kapsamı

Klasik fıkıh kaynaklarında genelde kadının hayız döneminde, birleşmenin olduğu temizlik döneminde ve üç talâkla yapılan boşamalar Kur'ân ve Sünnete aykırı görülüp, bid'î boşama kapsamında kabul edilmiştir. Buna karşın Hz. Peygamber (sav) döneminde olmayıp sonradan ortaya çıkan zamana izafe edilen, şarta bağlanan boşamalar ve boşama yeminleri gibi hususlar bid'î boşama kapsamında değerlendirilmemiştir. Dahası bunların sünnî boşama kapsamında olup olmamasından bahsedilmeksizin geçerli sayılmıştır. NitekimBoşama esnasında şahit

[1196] Bkz. Aktan, **Kur'ân'a Göre Boşanma Prosedürü** (Erzurum Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ders Notları), 15; İbn Kayyim el-Cevziyye, "İgâsetü'l-Lehfân fî Hükmi Talâki'l-Gadbân (Öfkeli Şahsın Talâkının Geçersizliğine Dair)", 274, 275.

[1197] Fas 90. Madde; Ürdün 86. Madde; Katar 110; Körfez Ülkeleri 83. Maddenin B fıkrası; Süriye 89. Madde; Katar 108. Maddenin 2. Fıkrası; Libya 36; Cezayir 49. Madde; Fas 78, 79; Suriye 88, Irak 41. Madde.

[1198] Şafiîlere göre birden fazla boşamak bid'î değildir.

bulundurulmasının mendup olduğu fıkıh ve tefsir kaynaklarında geçmekle beraber,[1199] şahitsiz boşama bid'î boşama kapsamında ele alınmamıştır.

2.11.1.2. Bid'î Talâkın Geçerliliği

Cumhura göre sünnî olsun bid'î olsun tüm boşamalar geçerli olup geçerlilik açısından her ikisi arasında fark bulunmamaktadır. Bid'î talâkın sünni talaktan farkı, yasak olması ve kişiyi günaha sokmasıdır.[1200] Cumhura göre Kur'ân ve Sünnette vaz edilen şartlar, talâkın hukukî geçerliliği için riayet edilmesi gereken şartlar değildir. Bu şartlara riayet etmek mendub olup, bu şartlara riayet edilmese bile talâk geçerlidir. Bu bağlamda Talâk konusu Kur'ân ve Sünnette çok geniş ele alınmasına rağmen, ayet ve hadislerdeki bazı prensip ve emirler tavsiye olarak değerlendirilmiştir. kaynakk

Bid'î talâkın geçerli olması sebebi ile İslam hukukunda boşanmalar hukuken çok kolay hale geldiği yönünde bazı iddialar bulunmaktadır. Buna karşın dinî, ahlakî ve sosyal açıdan boşamanın zorlaştırılması sebebiyle toplumda boşanma oranlarının iddia edildiği gibi çok artmadığı görülmektedir.[1201]

2.11.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı

2.11.2.1. Bid'î Talâkın Kapsamı

Modern dönem İslam hukukçularına göre Kur'ân ve Sünnette bahsedilen talâk biçimine muhalif olan, sonradan ortaya çıkan şekiller bid'î talâk içerisinde değerlendirilmelidir. Bunlara göre Hz. Peygamber (sav) döneminde talâka yemin, şarta ve zamana bağlı bir talâk çeşidi olmadığından bunlar sonradan ortaya çıkan şekiller olması sebebi ile bid'î talâk içerisinde ele alınmalıdır. Bu tür talaklar içerik ve şekil olarak sünnî talâkla uyumlu değillerdir.

[1199] Râzî, **Mefâtîhu'l-GaybTefsîru'l-Kebîr**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 30/562; Ebü's-Suûd, Muhammed b. Muhammed, **Tefsîru Ebi's-Suûd**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut trsz., 8/261; Kurtubî, **el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,** Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 18/157, 158; Hafîf, **Fıraku'z-Zevâc fi'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye,** 124;Sâbûnî, **Nizâmü'l-Üsre ve Hallu Müşkilâtihâ fî Dav'i'l-İslâm**, 143.

[1200] Bkz. Kuleysî, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, 2/72, 73; Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 404, 405.

[1201] Yılmaz, **Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma**, 446.

O halde Modern dönem İslam Hukukçularına göre sünnî ve bid‘î talâk şöyle tarif edilebilir: Sünnî boşama, Kur’ân’da ve Resûlullahın Sünnetinde belirlenen esaslara uygun olan, kocanın karısını ilişkinin bulunmadığı temizlik döneminde, sarih lafızlar ve müneccez sîğa ile; kızgınlık, sarhoşluk, şaka vb. hususlardan uzak olarak, akıl başında iken bilerek ve isteyerek, iki adil şahidin tanıklığı ile tek talâk ile boşayıp, iddet sona erinceye kadar bir daha boşamamasıdır. Bu hukukçulara göre bid‘î talâk ise Kur’ân ve Sünnette belirtilen esas ve kurallara uygun olmayan boşama şekilleridir. Bu anlamda kocanın karısını hayızlı iken veya ilişkide bulunulan temizlik döneminde, iki adil şahit olmaksızın, muallak veya muzâf sığalarla, talâka yemin ile sarih olmayan lafızlarla; aklı başında olmadan, istemeden veya ciddiyetten uzak bir şekilde ve birden fazla talâkla boşama bid’î talâk sayılmaktadır.[1202] Dolayısıyla bu görüşe göre sünnî boşama prosedürüne muhalif olan bütün boşamalar bid‘î boşama kapsamına girecektir.

2.11.2.2. Bid‘î Talâkın Geçerliliği

Modern dönem İslam Hukukçularına göre klasik fıkıhta bid‘î boşama olarak kabul edilen talağın geçerli kabul edilmesi doğrudan Kur’ân ve Sünnete değil ictihadlara dayanmaktadır. Zira bunlara göre Kur’ân ve Sünnete göre bu tip bid‘î boşamaların geçerli olduğuna dair bir delil yoktur.[1203] Bu şekilde düşünen hukukçular, bid‘î boşama şekillerinin geçerli olduğuna dair zayıf hadisler dahi kullanılırken, bu görüşe muhalif sahih hadisler ise ya tevil edilmiş ya da zayıf görülmüştür. Örneğin bir lafızda üç talâkın geçerli olduğuna dair getirilen hadis delilleri ya zayıftır ya da sahih olup üç talâkın geçerli olduğuna delalet etmemektedirler.[1204] Bir anda veya peşpeşe üç talâkın Hz. Peygamber (sav) döneminde bir talâk sayıldığını, Hz. Ömer döneminde ise bunun üç talâk olarak geçerli kılındığını ifade eden sahih hadisler ise tevil edilmiştir.[1205]

[1202] Bkz. https://www.youtube.com/watch?v=rxRerUa6xpY (11.06.2020); Dusûkî, **Fikhu’t-Talâk Beyne’t-Taklîd ve’t-Tecdîd**, 136.

[1203] Şerkâvî, “el-Halfu bi’t-Talâk Bid‘atün Müstehdesetün”, 50; Yavuz, “Kur’ân’da Boşama Mertebeleri”, 33; Osmanoğlu, **Şarta Bağlanan Talâk**, ıv.

[1204] Bkz. Yılmaz, **İslam Aile Hukukunda Bir Anda Yapılan Üç Talâk**, 67-108.

[1205] Bkz. Yılmaz, **İslam Aile Hukukunda Bir Anda Yapılan Üç Talâk**, 111-127.

Abdullah b. Ömer eşini hayızlı iken boşadığında Resûlullâh (sav) ona eşine geri dönmesini emretmekte ve Kur'ân'a uygun olarak temizlik döneminde boşamayı yapması gerektiğini ifade etmektedir. Bazı hadislerde hayız döneminde yapılan bu boşamanın geçerli sayılmadığı rivayet edilmektedir.[1206]

Bid'î talâkın geçerli olduğu konusu yakîni bir bilgi olmayıp, içtihâdî bir konu olup ihtilaflıdır. Karı kocanın nikâhlı oldukları bilgisi ise yakîni bir bilgidir. Kesin olan bir şey, şüpheli bir şey ile yok olmaz. Bid'î talâkın geçerli kılınması ile yakîn bir bilgi olmaksızın karı, kocasına haram hale gelmekte, başkasına ise helal kabul edilmektedir. Misakı galiz olan nikâh akdi; Sünnî olan talâkın şartları tamamen yerine getirilmesi ile çözülebilir. Bize düşen Sünnî talâkın gereğini yerine getirmektir.[1207] Sünnî talâkın gereği Müslümanlardan istenmelidir.

Kur'ân'da vaz edilen icap ya da şartlar talâkın hukukî geçerliliği için riayet edilmesi gereken şartlardır. Bu şartlara riayet edilmediği takdirde talâk geçerli olmayacaktır.[1208] Allah'ın "temizlik süresinde boşayın." emrine rağmen bir kimse bu süre dışında boşuyorsa bu boşaması geçerli değildir. Kur'ân'ın bu ilkesini uygularsak birçok aile ayrılmaktan kurtulur.[1209]

Günümüzde ahvâl-i şahsiyye kanunlarında:

a. Bir lafızda üç talâk bütün ahvâl-i şahsiyye kanunlarında bir talâk olarak geçerli sayılmıştır.[1210]

b. Bazı ahvâl-i şahsiyye kanunlarında bid'î sayılan hayız halinde veya cinsel birleşmenin olduğu temizlik döneminde yapılan boşamalar geçerli sayılmamıştır.[1211]

[1206] Ebû Dâvûd, Talâk, 4; Ahmet b. Hanbel, **Müsned,** 2/80, 102. Ayrıca bkz. Müslim, Talâk, 1; Nesâî, Talâk, 1.

[1207] Bkz. https://www.youtube.com/watch?v=rxRerUa6xpY (11.06.2020)

[1208] Eroğlu, Selahaddin, "Talâk Hakkında Kur'ânı Kerimin Genel Tutumu**",** 164; Atay, **Kur'ana Göre Araştırmalar I-III**, 24.

[1209] Yavuz, "Kadının Evlenmesi ve Boşanması", 252.

[1210] Bkz. Ürdün 89; Katar 108. Maddenin 4. Fıkrası; Birleşik Arap Emirlikleri 102. Maddenin 3. Fıkrası.

[1211] Bkz. Katar 108. Maddenin 2. Fırkası. Bkz. Afganistan Şiî Ahvâl-i şahsiyye Kanunu 145. Maddenin 1. ve 3. Fırkası; İran Medeni Kanunu 1141. Madde.

c. Sonradan ortaya çıkan muallak talâk, muzâf talâk ve boşama yemini gibi hususlar da geçersiz addedilmiştir.[1212]

2.12. TALÂKLA İLE İLGİLİ YENİ DÜZENLEMELER YAPMANIN MÜMKÜN OLUP OLMADIĞI

Fıkhın dinamizmi açısından her iki tarafın bakış açısını ele alacağız.

2.12.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Fıkıhçıların talâk ile ilgili fetva ve görüşlerine baktığımızda talâk meselelerini müdahale edilemez olarak değerlendiklerini görmekteyiz.[1213]Talâk bir taraftan dinî boyutu ağırlık bastığından dokunulmaz olarak değerlendirilirken diğer taraftan da sadece kocayı ilgilendiren bir hususiyet olarak değerlendirildiğinden talâka yönelik yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmamıştır. Bu sebeple son asrımıza kadar ihtiyaç duyulan yeni düzenlemelere pek gidilmemiştir.

2.12.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Talâk ile ilgili değişemeyecek, ictihada açık olmayan hususlar ve hükümler olduğu gibi değişebilecek hususlar veya yapılabilecek yeni düzenlemeler de vardır. Dinin muhkem ve sabit hükümleri hiçbir şekilde değişmemektedir. İctihadın söz konusu olmadığı bu saha muhkem nassların ortaya koyduğu ve üzerinde icmâ gerçekleşen hükümlerdir.[1214]

İctihada açık olmayan kat'î hususlara müdahale edilmemesi ve değiştirilmemesi gerektiği gibi, zannî olan hükümlerin de kat'î hale dönüştürülmemesi gerekir.[1215]

Değişebilen hükümler ictihad ve zanna dayanan, ihtilafı kabul eden, mekân, zaman, zaruret, örf ve ihtiyacının değişmesi ile beraber değişebilen hükümlerdir.[1216]

[1212] Kuveyt 105. Madde; Ürdün 87; Irak 36. Madde; Moritanya 86. Madde; Fas 91,93. Madde; Katar 108. Madde; Yemen 36. Madde; Libya 33. Madde.

[1213] Bkz. Erbaş, "Boşanma Örneğinde Dini Ahkamın Kuran ve Sünnet Işığında Güncellenmesi", 19.

[1214] Bkz. Karadâvî, **Günümüzde Fetvanın Değişebilirliği,** 24, 25;Karadâvî, **İslam Hukuku Evrensellik-Süreklilik,174.**

[1215] Bkz. Karadâvî, **İslam Hukuku Evrensellik-Süreklilik**, 174,175.

Bu hakikat Mecelle'de "Zamanın değişmesi ile hükmün değişeceği inkâr edilemez."[1217] şeklinde ifade edilmektedir.

Daha önce örfe ve maslahata göre verilen hükümler maslahat ve örfün değişmesi ile de değişirler. Bu durum aile hukuku içinde geçerlidir.[1218]

Günümüzün ailevî problemlerine yine Kur'an ve Sünnetten çıkarılan ve günümüz problemlerine derman olacak çözümler geliştirilmelidir. Bu sebeple aile hukukunu ilgilendiren konularda, sosyal değişimlere uygun çözümlerin getirilebilmesi için yeni meselelere uygun olarak Kur'an ve Sünnetten hükümlerin istinbat edilmesi ve İslam hukukuna ters olmayan, hatta Kur'an ve Sünnetin ruhuna uygun olup onu takviye eden yeni hukukî düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç vardır.[1219] Bunun için selefin zaman, mekân, örf vb. şartları gözeterek ictihat yaptıkları gibi zamanımızda da bu şekilde ictihad ve düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.[1220]

Hukuki Aile Kararnamesi layihasında, umuri caizede veliyyul-emrin tasarrufa salahiyeti kaidesinin müsellemattan olduğu ifade edilmektedir.[1221]

Mansurizâde Said "Devlet başkanı şeriatın menetmediklerini kanun yolu ile menedebilir ve mubah olan konularda da gerekli hukukî düzenlemeler yapabilir" diyerek devlet başkanının ihtiyaçlara uygun olarak velayeti saltanat hasebiyle kanun koymaya ve hukukî düzenlemeye yetkili olduğunu ortaya koymaktadır. Devletin bu yetkisinin aile hukukuna yansıması olarak da şöyle demektedir. "Şer'î ahkâmdan olmayan cevaza (caiz olan hususlara), tabiatıyla şeriat müdahale etmeyeceğinden,

---

[1216] Karadâvî, **Günümüzde Fetvanın Değişebilirliği,** 24, 25.
[1217] 39. Madde.
[1218] Paçacı, "Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde Aile Hukuku (Evlenme ve Boşanma Örneği)", 60, 61.
[1219] Bkz. Aktan, "Kuran'a Göre Boşanma Prosedürü", 6; Nuri Kahveci, "Boşanma Sonucu Manevi Tazminat Olgusuna İslam Aile Hukuku Açısından Bir Yaklaşım", **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi,** Cilt No: 3, 91.
[1220] Karadâvî, **Günümüzde Fetvanın Değişebilirliği,** 25; Bkz. Erbaş, "Boşanma Örneğinde Dini Ahkamın Kuran ve Sünnet Işığında Güncellenmesi", 40.
[1221] Çeker, **Osmanlı Hukuk-ı Aile kararnamesi**, 90.

çok kadınla evlilik, evlenme, boşanma gibi caiz olan şeyler hakkında devlet, milletin vicdanına ve asara uygun bir şekilde hükümler ve kanunlar vaz‘ ve tesis edebilir.”[1222]

Hayrettin Karaman'a göre “Aile yapısı ve ilişkileri ile ilgili İslami kurallar ve düzenlemelerin örf ve âdete, ictihada, mesâlihe dayalı olanları amaca uygun yenileri ile her zaman değiştirilebilir.”[1223]

Yusuf Karadâvî “Küllî, cüzî, yeni bir ictihad veya birkaç görüşten bir görüşü seçmek suretiyle yapılacak ictihadlarla çeşitli alanlarda İslam Fıkhının hükümlerini kanun maddeleri haline getirmek mümkündür. ‘Aile Kanunu’ veya ‘Ahvâli Şahsiyye Kanunları’ ilk olarak Hanefî Mezhebine bağlı kılınarak yazıldı. Daha sonraları bu kanunlar, dört mezhep imamının görüşleri çerçevesinde yazıldı. Sonra da İslam fıkhının tüm hazinesinden istifade edilerek ictihada devam edildi.” demektedir.[1224]

Hamdi Döndüren, evlenme ve boşanmanın malî sonuçlar doğuran muamelelerden olduğu için günümüzde müminlerin kendi isteğine bırakılamayacağını, devletin bu konularda düzenleme yapması gerektiğini söylemektedir.[1225]

Günümüzde dinî boşama adı altında kayıtsız ve prosedürsüz bir talâk sistemi anlaşılmaktadır. Müeyyidesi olmayan ve yaptırımı vicdanlara bırakılan böyle bir boşanma sistemi, çoğu zaman haksızlıklara sebep olmaktadır.

Hz. Ömer’in yaptığı gibi mevcut şartlar gereği bir uygulama şeklini seçmek veya düzenleme yapmak yetkililerin hak ve görevidir. Bugünkü idarecilerin de günümüze uygun düzenlemeleri yapmaları görevleridir. Daha önce Allah Resulünün halifesinin yaptığı bir işlemi, bugün din âlimlerince yapılamayacağını zannetmek bir çelişkidir.[1226]

[1222] Yılmaz, “Türk Medeni Kanunu’na (TMK) Göre Gerçekleşen Boşanmaların İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, 281,282.
[1223] Karaman, **İslam'da Kadın Ve Aile**, 350, 351.
[1224] Karadâvî, **Günümüzde Fetvanın Değişebilirliği,** 10;Karadâvî, **İslam Hukuku Evrensellik-Süreklilik,** 140.
[1225] Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 387.
[1226] Bkz. Erbaş, “Boşanma Örneğinde Dini Ahkamın Kur’ân ve Sünnet Işığında Güncellenmesi”, 40.

Aile birliğinin muhafazasının zor olduğu günümüzde, İslam toplumunda aile yuvasını parçalamayı engelleyen ictihadları tercih etmek ve dine muhalif olmayan yeni düzenlemeler yapmak sosyal bir zarurettir.[1227] Bu şekilde evrensel bir din olan İslam, günümüz boşama problemlerine çözüm getirebilecektir. Bu amaçla ahvâl-i şahsiyye kanunları çıkmış ve İslam ülkelerinde kabul edilmiştir. Ahvâl-i şahsiyye kanunları bazen mezheplerin görüşleri arasından bir görüşü tercih ederken bazen de yeni düzenlemeler getirmektedir.

Günümüz Ahvâli Şahsiye Kanunları kocanın gâib olması, mefkûd olması, kocanın hapse girmesi veya esir düşmesi gibi durumlarda belli bir süre takdir edilerek (genelde bir yıl-dört yıl arası) koca gelmediği takdirde tefrik edilebileceğini karar bağlamışlardır.[1228]

Kocanın hangi kusurları ve yaratılış noksanları sebebi ile kadının mahkemede dava açma hakkı olduğu ve talâk ile ilgili diğer birçok konu ictihadî olduğundan fıkıh ekollerinin aynı konuda çok farklı hükümler verdiklerini görmekteyiz. Geçmişte tefrik sebebi olarak zikredilmeyen ancak günün şartları itibari ile tefrik sebebi hale gelen meseleler belirlenerek kanunlaştırılabilir. Hâkim bu sebeplerden yola çıkarak tefrik kararı verebilir.[1229]Ahvâli şahsiyye kanunları kadına zarar veren birçok hususta kadına tefrik hakkı tanımıştır.[1230]

2.13. SULH GİRİŞİMİNİN ŞART OLUP OLMAMASI

Geçimsizlik halinde araya hakemlerin girmesi, eşleri barıştırma gayesine yöneliktir. Kur'ân'da eşler arasında "şikâk/şiddetli geçimsizlik ve fena muamele" baş gösterdiğinde, tahkime/sulh girişimine başvurulması istenmektedir. "Karı kocanın arasının açılmasından endişelenirseniz erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının

[1227] Okur, "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi", 25.
[1228] Katar 144, 145. Madde. Körfez Ülkeleri 110, 111. Madde; Ürdün 125. Madde.
[1229] Bkz. Dalgın, **İslam Hukukunda Boşama Yetkisi,** 121.
[1230] Bkz. Fas 94-112. Madde; Katar 123-145; Ürdün 115-144. Madde.

ailesinden bir hakem gönderin."[1231] ayetindeki sulh girişimi/hakem gönderilme emrinin vücûb mu nedb mi olduğu tartışılmıştır.[1232]

Günümüzde bazı ahvâl-i şahsiyye kanunları ve bazı İslam hukukçuları da sulh girişiminin boşanmanın şekil şartı olarak kabul edilebileceğini söylemektedirler. Her iki tarafın yaklaşımı şu şekildedir:

2.13.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Klasik hukukçulara göre sulh girişimi olmadan gerçekleşen boşamalar geçerlidir. Boşamanın sıhhat şartları arasında sulh girişimi bulunmamaktadır.

2.13.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Boşanmada dinî ve ahlakî tedbirlerin yanı sıra hukukî yollardan da boşanmaya yönelik bazı kriterler getirilmiştir.[1233] Boşanma; şahitlerin olması, hakemlerin sulh girişimi, talâkın üçle sınırlandırılması ve boşamanın belli bir vakitte yapılması gibi bir takım hukukî prensiplere bağlanmıştır. "Hakem müessesesi/sulh girişimi" boşanmanın hukuksal başka bir dayanağıdır.[1234] Aynı zamanda karı koca arasındaki arızayı tamire yönelik bir çalışmadır.

Klasik fıkıh doktrininde eşler arası geçimsizlik çıktığında Kur'ân'da emredilen "tahkim" müessesine başvurmanın gerekliliği ifade edilmiş, ancak "tahkim" müessesine başvurmayı emreden ayete gayrı resmî veya resmî (hukukî) bir işlerlik kazandırılmamıştır. Ancak günümüzde sosyal hayat şartları değişmiş, boşanma sadece bireyleri değil, toplumu ve devleti ilgilendirir hale gelmiştir. Bu sebeple "tahkim" ayetine hukukî bir düzen vermek ve boşanmayı belirli bir prosedüre bağlamak günümüz şartları açısından kaçınılmaz olmuştur.[1235]

[1231] Nisâ 4/35.

[1232] Bkz. Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 11/58, 59;Yılmaz, "İslam Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkim Müessesesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması", 339-341.

[1233] Aktan, "Talâk", İslam'da İnanç İbadet Ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, 239.

[1234] Bkz. Bayraktar Bayraklı, **Kadın, Sevgi ve Temel Haklar**, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2001, 74.

[1235] Bkz. İbrahim Yılmaz, "İslam Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkim Müessesesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması", **Turkish Studies,** sy. 12/10, 342.

Evliliğin devamına ve sulha yönelik çareler tüketilmiş olmadıkça boşanma bir çözüm olarak sunulmamalıdır. Boşanma öncesinde karı koca arasındaki niza durumunda hakemler sulh için devreye girmelidir. Günümüzde mahkemeler karı kocanın akrabalarından veya ihtiyaca göre bilirkişilerden aralarını bulmak için hakemleri seçerek göndermelidir. Mahkemeler hakemleri göndermeden boşamaya karar vermemelidir. Hakemlerin gönderilmesi boşamanın şekil şartı olarak kabul edilmelidir.[1236]

Kur'ân'ın bahsettiği hatta emrettiği bu hususu şekil şartı kabul etmeyi engelleyecek bir durum yoktur. Kur'ân'ın bu emri istihbâb olarak kabul edilse dahi ihtiyaca göre Kur'ân'ın emirlerine aykırı olmamak üzere yeni düzenlemeler yapılması mümkündür. Bu emir vücûb kabul edildiği takdirde sulh girişimi olmadan boşama meydana gelemeyecektir. Bu sebeple bazı hukukçulara göre hakem müessesi işletilmeden evlilik birliğinin sona erdirilmesine karar verilemeyecektir.[1237]

Boşanma konusunda "tahkim" meselesini işler hale getirilmesinin yolu boşanma sürecinde mahkemeye başvurulması ve tahkim müessesinin resmî olarak devreye sokulmasının zorunlu hale getirilmesi ile mümkündür.[1238]

Bunun için "Karı kocanın arasının açılmasından endişelenirseniz erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin."[1239] ayeti gereği günümüzde karı koca anlaşamıyorsa, evliliğin çekilmez hale geldiği kanaatinde iseler ve ayrılmak istiyorlarsa mahkemeye başvurmaları gerekir. Mahkeme, aralarının bulunması için hakem tayin etmelidir. Sulh girişimi başarılı olmadığı takdirde boşanma için gerekli işlemler yapılabilecektir.

[1236] Aktan, Hamza, "Kur'ân'a Göre Boşanma Prosedürü", **Dini Araştırmalar**, 15; Nihat Dalgın, "Boşanma İle İlgili Dini Hükümlere Yeni Yaklaşım Ve Yorumlar", **Küreselleşen Dünyada Aile,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010, 299; Murtaza Mutahharî, **İslam'da Kadın,** Önsöz Yayıncılık, İstanbul 2018, 355.

[1237] Bkz. Atay, **Kur'an'a Göre Araştırmalar I-III**, 20, 21; Dalgın, "Boşanma İle İlgili Dini Hükümlere Yeni Yaklaşım Ve Yorumlar", 300; Aktan, "Kur'ân'a Göre Boşanma Prosedürü", **Dini Araştırmalar**, 15; Mutahharî, **İslam'da Kadın,** 356.

[1238] Yılmaz, "İslam Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkim Müessesesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması", 352.

[1239] Nisâ 4/35.

Musa Cârullâh yukarıdaki ayetle ilgili olarak sulh heyetinin kurulması gerektiğini ifade ettikten sonra bu ayetin gerek İslam fakihleri gerekse İslam mahkemeleri tarafından her zaman ihmal edildiğini söylemektedir.[1240]

M. Reşid Rıza, karı koca arasında geçimsizlik olduğunda eşlerin tahkim usulüne başvurmalarının vacip olduğunu, ayetin zahirinin tahkim usulünü vacip kıldığını, ancak ulemanın bu emrin vücûb veya nedb mi ihtilafı ile meşgul olduğunu, ayetin hükmü ile amel etmeyi ihmal ettiklerini söylemektedir.[1241]

Ebû Zehra şikâkın, eşler arasında meydana gelen her türlü geçimsizliği ifade ettiğini, karı kocadan her ikisinin de fena muamele ve geçimsizlik halinde, tahkime başvurmalarının vacip olduğunu söylemektedir.[1242]

Abdulkerîm Zeydân da karı koca arasında geçimsizlik baş gösterdiğinde hakem heyetinin teşkil edilmesinin vacip olduğunu ifade etmektedir.[1243]

İbrahim Yılmaz, tarafların (özellikle de kocanın) talâka başvurmadan önce tahkim usulüne başvurması gerektiğini, tahkim usulünün resmî olarak devreye sokulmasının zorunlu hale getirilmesi gerektiğini ve buna başvurulmadan meydana gelen boşamaların dinen geçersiz olabileceğini söylemektedir.[1244]

Kur'ân'da emredilen hakemlik müessesi klasik fıkıh müdevvenatında hak ettiği yeri pek alamamıştır. Hakemlik müessesesine 1917'de Osmanlı Hukuki Aile Kararnamesinde "Aile Meclisi" ismi ile yer verilerek işlerlik kazandırılmaya çalışılmıştır (md. 130-131). Buna göre eşlerden biri boşanma talebi ile yargıya başvurması ile aile meclisi oluşturulması gerekli görülmüştür. Bu kararnameye göre hakemler ilkin ıslah girişiminde bulunur. Başarılı olmadıkları takdirde kusur koca da ise tefrik, kadın da ise muhâlea ile ayırılmalarına hüküm verilir.

[1240] Bigiyef, **Hatun,** 102.
[1241] Muhammed Reşid Rıza, **Tefsîrü'l-Menâr,** el-Hey'etü'l-Mısriyye el-Âmme li'l-Kitâb, 1990, 5/64.
[1242] Yılmaz, "İslam Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkim Müessesesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması", 341; Ebû Zehra, **el-Ahvâlü'ş-Şahsiyye,** 363, 365.
[1243] Zeydân, **Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi,** 11/59;Yılmaz, "İslam Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkim Müessesesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması", 341.
[1244] Yılmaz, "İslam Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkim Müessesesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması", 351, 352.

Günümüzde birçok İslam ülkesinin ahvâl-i şahsiyye kanunlarında talâk, muhâlea ve tefvîzi talâk ile ilgili olarak aile meclisi devreye sokulmaktadır. Niza durumunda eşler mahkemeye başvurabilmekte ve mahkeme sulh için hakemleri görevlendirmektedir. Mahkeme tarafından hakemler devreye girdiği halde sulh meydana gelmediği takdirde muhâlea veya tefrike hükmedilmektedir.[1245]

Fas Ahvâl-i Şahsiyye Kanununa göre kocanın talâk yetkisini ve kadının da tefvîzi talâk yetkisi kullanabilmesi için mahkeme, tarafların arasını bulmak için sulh girişiminde (aile meclisi, hakemler vb.) bulunması gerekmektedir. Sulh girişimi başarılı olmadığı takdirde, mahkeme boşamaya yetkili olan kimseye nüfus dairesinde şahitler huzurunda boşama yapmasına izin vermektedir.[1246]

Gayrı ciddi sebeplerle fevrî boşanmaları önleyici bir tedbir olarak tahkim müessesinin resmî olarak yürürlüğe konması insanların maslahatına olan bir durumdur. Boşanmanın hukukî bir prosedüre bağlanarak devletin denetimi altına alınmasında ve tahkim müessesinin resmî olarak devreye sokulmasında İslam hukukunun bu konudaki prensiplerine aykırı bir durum olmadığı gibi aksine muvafık bir durum sözkonusudur.[1247]

2.14. ÇÖZÜM İÇİN HİLE-İ ŞER‘İYYELERE BAŞVURULMASI

Özellikle üç boşama gerçekleştiği kabul edilen durumlarda karı koca tekrar aile hayatına devam etmek adına fetva arayışlarına girmişlerdir. Duruma göre dört mezhep içinde veya tabi olunan mezhep içinde boşamanın iptaline veya engellenmesine yönelik hile-i şer‘iyye isminde dolambaçlı, farklı çözüm yolları gelişmiştir.

2.14.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Klasik fıkıhta boşamanın kolay olması ve beynûneti kübrânın bir cümlede, bir anda gerçekleşebilmesi görüşü, insanları tekrar eşine dönebilmek için bir çözüm yolu

[1245] Bkz. Mısır 1985 yılı 100 numaralı kanunun 10. ve 11. maddeleri
[1246] 78-89. maddeler
[1247] Yılmaz, “İslam Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkim Müessesesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması”, 354.

araştırmaya sevketmiştir. Kişileri bu durumdan kurtarma adına hile-i şer‘iyyeler ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Hile-i şer‘iyyelerin gelişmesinin sebebi boşamanın çok kolay olmasından kaynaklanmaktadır. Mezheb görüşüne göre boşamanın gerçekleşmesi kabul edildikten sonra bu boşamanın geçersiz kılınmasına yönelik çeşitli çözüm yolları aranmaya başlanmaktadır. Fakihler, mezhebin hükümlerine sıkı sıkıya bağlılıktan doğan sıkıntılarından kurtulabilmek için hukukî çözüm olarak şer’î hilelere başvurmuşlardır.[1248]

Cumhura göre gerek bir lafızda söylenen üç talâk, gerekse üç talâkla yapılan boşama yemini ve şartlı talâk,[1249] (şart gerçekleştiğinde veya yemin bozulduğunda) üç talâk olarak geçerlidir. Bu durumda karı koca tekrar aile hayatına dönmek için fukahadan fetva arayışına girmektedirler. Fetva verenler onları tekrar aile hayatına döndürebilmek için ya şartın gerçekleşip gerçekleşmediği noktasında te’villere başvurmuş ya da mevcut nikâhta bir takım eksiklikler arayıp bu nikâhın zaten fasit olduğunu ileri sürerek yapılan üç boşamanın geçerli olmadığını veyaanlaşmalı hülle ile yeniden evlenebilecekleri şeklinde çözüm üretmeye çalışmışlardır.[1250]

Konu ile ilgili tarih boyunca çok sıkıntılı ve acı örnekler ortaya çıkmıştır. Kimi üç talâk hakkı bitti diye eşinden ayrılmakta, kimi bu durumu gizleyerek haram bir beraberlik içinde olduğunu düşünerek evlilik hayatına devam etmekte kimi ise hülle uygulamalarına başvurmaktadır. Hülle uygulamalarında getirilen bir çözüm ise genelde Saîd b. Müseyyib’e (ö. 94/712) nisbet edilen görüşe uygun olarak hülle için nikâh akdinin yeterli görülmesi, fiilî birleşme şartının aranmamasıdır. Bu görüş fıkıhta şâz diye bahsedilse de bir çözüm yolu olarak görülmüş, tahlil için nikâh akdinin yapılmasını yeterli gören uygulamalar yaşanmıştır.[1251]

Koca eşine “Şu işi yaparsan üç talâkla boşsun.” deyip kadının o işi yapması gerekiyorsa, bu durumda üç talâk meydana gelmemesi için şöyle bir çıkış yolu/hile zikredilmektedir: Koca karısının talâkını bağladığı böyle bir işi yapmak istemesi

[1248] Karadâvî, **İslam Hukuku Evrensellik-Süreklilik,** Marifet Yayınları, İstanbul 1999, 105.
[1249] Türkçede boşama yemininin üç talâk ile yapılması hususunda en yaygın biçim “…üçten dokuza şart olsun” şeklindedir. Okur, “İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”, 14.
[1250] Bkz. Okur, “İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”, 14.
[1251] Okur, “İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”, 14.

halinde karısını bir bâin talâkla boşar, bu arada o işi yapar, tekrar nikâh kıydırarak iki talâk hakkı ile aile hayatlarına devam edebilirler. Artık sürekli o işi yapabilir.[1252]

Ancak bazen boşamayı iptal etme şekilleri çok acayip olabilmektedir. Zira aşağıdaki örnekte olduğu gibi kocayı İslam'dan çıkarıp, aralarındaki nikâhı iptal edip ve aralarındaki birlikteliği gayrı meşru hale getirip, ardından tevbe ettirerek bir çözüm yoluna gidilmektedir.

Bir kimse eşini boşamışsa ona daha önce elfâzi küfür kelimelerini kullanıp kullanmadığı sorulur. Eğer elfâzi küfür sadır olmuşsa dinden çıkmıştır. Dinden çıktığı için de eşi ile arasında nikâh bağı kalmamış demektir. Zira irtidat ile karı koca arasındaki evlilik akdi sona ermektedir. Aralarında nikâh bağı kalmadığından en son yapılan boşama geçerli değildir. Bu durumda koca tevbe ederek, imanını tazeleyerek yeniden eşi ile nikâh yapma imkânına kavuşmuş olur.[1253]

Hanefî mezhebine göre kadın muhâlea yolu ile kocasından ayrılmak istediğinde muhâlea için kocanın onayı şarttır. Koca isterse muhâlaayı red edebilmektedir. Kadına yönelik fena muamele ve geçimsizlik kocadan kaynaklansa bile mahkemenin tefrik yetkisi bulunmamaktadır. Kadın eli kolu bağlı bir şekilde kocasının zulmünü çekmek zorundadır. Bu durumda kadın kocasından kurtulmak için bazen irtidat yolunu seçmekte ve dinden çıktıktan sonra tekrar İslam'a girmektedir. Böylece kocasının nikâh bağından kurtulmuş olmaktadır. Çünkü irtidat nikâh bağını düşürmektedir. [1254]

Bir başka çıkış yolu ikrahla boşatmadır. Hanefî mezhebine göre zorla yapılan evlilik ve boşanmalar geçerlidir. Kocanın muhâlaayı ret ettiği durumlarda ikrah ile zorla kabul ettirilmiştir.[1255] Tâbiînden Amr b. Şurahbil'in (ö. 63/683) anlattığına göre kocasına kin duyan bir kadın kocasından kendisini boşamasını istedi. Kocası kabul etmedi. Bir gün kocası uyurken kadın kılıcı eline alarak kocasını uyandırdı. Kocasına

[1252] Faruk Beşer, **Hanımlara Özel Fetvalar**, Nûn Yayıncılık, İstanbul, 2010, 234, 235, 239.
[1253] Acar, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, 229, 230.
[1254] Köse, **Çağdaş İhtiyaçlar ve İslam Hukuku,** 59.
[1255] Köse, **Çağdaş İhtiyaçlar ve İslam Hukuku,** 61.

"Ya beni üç talâkla boşarsın ya da seni öldürürüm." diye tehdit etti. Adam bu şartlar karşısında boşamak zorunda kaldı.[1256]

Hanefî ve Şâfiî mezhebine göre mefkûd kimsenin ölümüne hükmetmek için yaşıtlarının ölünceye kadar beklenmesi gerekmektedir. Savaş ve tehlikeli uzun seferlerde kaybolma durumunda eşlerinin bir ömür boyu beklemelerine mani olmak için yolculuğa çıkmadan önce kocaların, karılarını şartlı talâkla boşadıklarına rastlanmaktadır. Bu şartlı boşamalarda koca bir veya iki yıl içerisinde dönmediği takdirde karısının boş olduğunu söylemektedir. Bu süre içinde dönmediğinde kadın mahkeme kararı olmaksızın boşanmış olmaktadır. Böylece koca dönmediği takdirde kadın bir ömür boyu beklemek zorunda kalmamaktadır.[1257]

2.14.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Klasik anlayışta talâk dairesi çok geniş tutulduğu ve hemen talâka hüküm verildiğinden, karı kocayı tekrar bir araya getirmenin formülleri tarih boyunca aranmış ve birçok örnek ve hile ortaya çıkmıştır. Fıkıhta talâkın kapsamı çok geniş tutulup geriye dönüş yolu tanınmamasına rağmen insanlar tekrar biraya gelmeye gayret etmişler, bazı fetva veren kimseler de doğrudan fıkhın cevaz vermediği bu meselelerde hilelere başvurarak fetva vermişlerdir. Bu da bir taraftan aileyi yıkımdan kurtarmaya çalışırken diğer taraftan çoğu kez mefsedetleri de beraberinde getirebilmiştir.

Bir öfke neticesi eşini üç talâk boşayan, öfkesi dinince durumun vahametini anlayıp son derece pişman olan kimse aile yuvasının yıkılmasını kabullenmeyip kapı kapı dolaşarak çözüm arayışlarına girmekte, mezhebi içinde bir çıkar yol bulunmayınca kendisine kanuna karşı hile yöntemleri (hile-i şer'iyye) yol

[1256] Köse, **Çağdaş İhtiyaçlar ve İslam Hukuku,** 326.

[1257] Köse, **Çağdaş İhtiyaçlar ve İslam Hukuku,** 60. Osmanlı döneminde kadınların mağduriyet yaşamaması için bazen talâkın şarta bağlandığını görmekteyiz. Örneğin uzun yolculuklara çıkan şahıslar, dönmeme ihtimaline karşı şartlı talâkta bulunmuşlardır. Bu konuda 15 Recep 1243 (1 Şubat 1828) tarihli sicil kaydında şöyle denilmektedir: "Mehmed Selim huzuru şer'de şöyle takrir ider: 'Recebi şerifin nihayetinden olmak üzere yüz bir gün kadar Der aliye'ye varıp yine mahalle gelmez isem mezburei zevcem talâkı selâse ile boş olsun. Eğer vadi mezkûre kadar gelir isem zevcemdir. Gelmez isem dilediği yere varsun' deyu cevabı iş bu mahalle kayd edilmiştir." Burada kocanın uzun yolculukta başına bir şey gelerek kaybolması veya bilerek dönmemesi sebebi ile kadını korumaya matuf talâkın şarta bağlandığı anlaşılmaktadır. Hasan Moğol, "Osmanlı Aile Hukukunda Şartlı Talâk", **Diyanet Dergisi** cilt 27, sy 2, 137.

gösterilmektedir. Böylelikle kişi, Allah nezdinde gayrı meşru bir yol izlemediği, İslam hukukunun dışına çıkmadığı kanaati ile teselli olmaktadır.[1258]

Bu hileler hukukî çerçevede görülmekle beraber gerçekte şer'î hükümlerden kaçmaya da vesile olmuştur. Bütüncül olarak bu hile ve çözümleri değerlendirdiğimizde büyük bir kısmının, talâk konusunda mezheb darlığından dolayı meydana gelen zararı ortadan kaldırmak için kurtarıcı bir vesile olarak kullanıldığı görülmektedir. Böylece mezhebin darlığını genişletmişlerdir.[1259]Ancak bu gibi çözüm yolları ve hileler, bu problemlere karşı basit çözümler olup köklü çözümler değildir. Eğer ictihad ruhu zayıflamamış olsaydı, böyle dolambaçlı yollara sapılmasına gerek kalmayacak doğrudan meseleye çözümler bulunabilecekti.

Modern hukukçulara göre beynûneti kübrânın bir anda meydana gelmemesi, talâkın meydana gelmesi için belli şartların olması, talâk ile ilgili günümüze uygun yeni düzenlemeler yapılabilmesi sebebi ile hile-i şer'iyyelere pek ihtiyaç duyulmamaktadır. Boşama kapsamı klasik fıkıhtaki gibi çok geniş olmayıp, öfke ve düşüncesizce söylenen bir sözle hemen yok edilememektedir.

2.15. BOŞANMADA TALÂKIN ÖN PLANA ÇIKARILMASI

Karı kocanın fesih dışında birbirinden ayrılmasının/boşanmanın; talâk, mahkemenin tefriki ve muhâlea ile ayrılma şeklinde üç şekli vardır. Tefvîzi talâk erkeğin talâkı kapsamına girdiği için müstakil bir boşama sayılmamaktadır. Talâk için pek sınırlar konmazken ve boşanmaların çoğu talâk ile gerçekleşirken, muhâlea ve tefrik ise belli kayıtlarla sınırlandırılmıştır.

2.15.1. Klasik İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Karı kocanın ayrılması hep talâk üzerinden ele alınmıştır. Talâk hususî anlamda erkeğe ait bir hak olduğundan ayrılma/boşanma, genelde erkeğe ait bir hak olarak değerlendirilmiştir.

[1258] Sabri Erturhan, "İslam Hukuku Açısından Öfkeli Şahsın Talâkı", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** Cilt no: 6,208.
[1259] Yusuf Karadâvî, **İslam Hukuku Evrensellik-Süreklilik,** 105.

Klasik fıkıhta kocaya mutlak boşama yetkisi verilmiştir. Buna karşılık mahkemenin tefrik yetkisi Hanefî ve Şâfiî mezheplerinde çokça sınırlandırılırken, Mâlikî ve Hanbelîler'de ise evlilik birliğinin sağlıklı şekilde sürdürülmesini zorlaştıran sebepleri bu kapsama almışlardır.[1260] Yine Hanefî ve Şâfiî mezheblerine göre şikâk durumunda hakemlerin boşama yetkisi bulunmamaktadır. Hâkim kocanın yetkisi olan talâk hakkını kullanamaz. Kocanın haksız olduğu ispatlansa bile hâkim sadece tazir edebilir, ayırmaya karar verememektedir.[1261]

Muhâlea konusu da genelde talâk kapsamında ve kocaya bağlı bir husus olarak değerlendirildiğinden müstakil bir boşama olarak değerlendirilmemiştir. Bu yönü ile erkeğin talâk hakkına karşılık gelen kadına ait bir hak olarak ele alınamamıştır.

Kadın haksızlığa uğradığı zamanlarda kendisine tefvîzi talâk, muhâlea ve tefrik gibi hukukî bazı çıkış yolları gösterilmiş olsa de asırlarca evliliğin sona erdirilmesinde, erkeğin tek taraflı iradesi olan talâk yöntemi daha çok belirleyici olmuştur.[1262]

Oysa talâk, evliliği sona erdirme yollarından sadece bir tanesidir. Evliliği sona erdiren yollar talâktan ibaret değildir. Ancak fıkhımızda talâk, çok ön plana çıkarıldığından boşanma yollarından mahkemenin tefriki ve muhâlea yöntemleri geri planda kalmıştır. Bunun sebebi mahkeme ve muhâleanın şartlarının çok zorlaştırılmasıdır. Bu ikisi zorlaştırılıp sınırlandırılınca geriye İslam hukukunda evliliği sona erdirme yolu olarak hep talâk gösterilmiştir.

2.15.2. Modern İslam Hukukçularının Yaklaşımı

Boşanma, boşamadan daha geniş bir kavram olup, kocanın boşamasını (talâk), muhâlea ve tefriki kapsamaktadır. Her birisinin ayrı işlevi vardır. Mahkemenin tefrik yetkisi sınırlı değil karı koca arasındaki sıkıntıları giderecek şekilde geniş olmalıdır. Kadının muhâlea talebi de kocanın onayına değil mahkeme

[1260] Aydın, "Aile Hayatı", **İlmihal II (İslam ve Toplum**), 238; Bardakoğlu, "Türk Aile Hukukunun Tarihi Gelişimi", 25/612; Acar, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, 148-150.
[1261] Bilmen, **Hukûku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kâmûsu**, 2/363.
[1262] Yılmaz; "Kadının Boşanma Hakkı bağlamında Post Modern Bir Yaklaşım Örneği: İftida", 216.

murakabesine tabi tutulmalıdır. Boşanmalarda kocanın talâk yetkisi dışında mahkeme ve muhâlea yolu da işletilebilmelidir. Muhâleanın kocanın onayına bağlı olup olmamasını ve tefrik sebeplerinin sınırlı olup olmadığını daha önce ele almamız sebebi ile burada tekrar etmeyeceğiz.

SONUÇ

Bu çalışmada günümüzde talâk konusunda ahvâl-i şahsiyye kanunlarının geleneksel fıkıh düşüncesinden ayrıldığı bazı konuları ele alarak, klasik ve modern bakış açısını birbiri ile mukayese ettik. Modern asırda ahvâl-i şahsiyye kanunları ile talâk konusuna yeni bazı düzenlemeler getirilmeye çalışılmış ve bazı konularda dört mezhebin içinden bazı konularda ise dört mezhebin dışından görüşler alınmıştır. Yanı sıra geçmişte verilen şer'î hükümlerin kaynağı araştırılarak, daha önce meşhur olan görüşlerin dışında şaz görülen bazı görüşlerin alınabileceği ve tercih edilen bu hükümlerin Kur'ân ve Sünnete daha uygun olduğu ifade edilmiştir. Tezimizde geleneksel fıkıhla ahvâl-i şahsiyye kanunlarının birbirinden ayrıldığı talâkla ilgili konulardan iddet içinde kadının talâka mahal olup olmadığı, talâk esnasında şahitlerin bulunmasının şart kılınıp kılınamayacağı, boşanma yeminlerinin ve şarta bağlı boşanmaların geçersiz kılınıp kılınamayacağı hususlarının geçmişte ve günümüzde nasıl ele alındığı, delilleri zikredilerek ulaşılan neticeler dile getirilmiştir. Ayrıca bu çalışmada klasik fıkıh düşüncesi ile modern bakış açısının farkları, bunun yansımaları ve araştırmada ulaşılan fikirler ortaya konmuştur.

Talâk ile ilgili yapılan akademik çalışmalarda bazı ahvâl-i şahsiyye kanunlarına atıfta bulunulmakla beraber, bir konuda ahvâl-i şahsiyye kanunlarını bütünsel olarak ortaya koyan çalışma yoktur. Bu çalışmda özellikle işlenen konularda İslam âlemindeki ahvâl-i şahsiyye kanunlarına ait görüşleri bir araya getirilerek değerlendirme ve mukayese etme imkânı olmuştur.

Çalışmamızda elde ettiğimiz sonuç ve önerileri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Tezimizin birinci bölümünde ahvâl-i şahsiyye kanunlarının geleneksel fıkıhtan ayrıldığı dört konudan **ilkin "kadının iddet içerisinde talâka mahal olup olmadığı" konusunu ele aldık.**

Peşpeşe üç talâk, iddet içerisinde her bir temizlik döneminde bir defa boşayarak üç temizlik döneminde üç talâk, iddet içerisinde şarta ve zamana bağlanan talâk ve ric'at olmadan iddet içinde yapılan talâk meseleleri, iddet içerisinde kadının talâka mahal olup olmaması konusu kapsamına dâhil olmaktadır. Bu konular islam tarihi boyunca Müslüman ailelerde problemlere sebep olmuş, kimi zaman karı kocanın birbirinden ayrılmasına, kimi zamanda tekrar biraraya gelmeleri namına İslam'ın kerih gördüğü yollara tevessül edilmesine sebep olmuştur. Dolayısı ile kadının iddet içerisinde talâka mahal olup olmadığı önem arzeden bir konudur.

Hanefîler hariç bütün mezheplere göre bâin talâk iddeti içerisinde kadın, talâka mahal değildir. Zira bâin talâk iddeti içerisinde karı koca arasındaki bağlar tamamen kesilmiştir. Bu sebeple Cumhura göre koca bain talâk iddetinde boşamaya yetkili değildir. Bu konudaki ihtilaf bain talâktan ziyade ric'î talâk iddetindeki kadının talâka mahal olup olmadığı konusunda olduğundan bu husus ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Cumhura -dört mezheb ve İbn Hazm'a- göre ric'î talâk iddeti içerisinde kadın boşanmaya mahaldir. Bu sebeple iddet içerisinde yapılan diğer boşamalar -ikinci ve üçüncü boşama- geçerlidir. Yani talâka talâk eklenebilir. İddet içerisinde yapılan boşama ayrıca şarta, zamana ve yemine bağlanabilir. Çünkü ric'î boşamada iddet içerisinde evlilik bağı devam etmektedir. Bu konuda dört mezhep içerisinde görüş birliği vardır.

Bir kısım modern fukahâ, Zeydîler ve Caferîler'e göre ise ric'î talâk iddeti içerisindeki kadın talâka mahal değildir. İddet içerisinde ric'at olmadan ikinci talâk meydana gelmez.

Literatüre baktığımızda bu konuda Türkçe olarak yapılan bir çalışma bulunmamaktadır. Arapça kaynaklarda ise sayılı birkaç makale olduğunu ve bir-iki paragrafla bazı kitaplarda değinildiğini görmekteyiz. Bu konunun literatürde ele alınmamasının sebebi dört mezhep arasında bu meselenin hükmünde ittifak

olmasıdır. Arapça yapılan çalışmalar ise iddet içinde yapılan boşamaların geçersiz olduğu görüşünü savunan çalışmalardır.

Bizler konuyu ayet, hadis ve aklî deliller bağlamında uzun uzadıya ele alarak, olabilecek yakın ve uzak delilleri dile getirmeye çalıştık. Buna göre Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde iddet içerisinde talâkın gerçekleşeceğine dair sarih bir nass bulunmamaktadır. Ayetlerden anlaşılan husus, ilk iki boşamadan sonra kocanın hanımına ric'at edebileceğidir. Buradan ric'at hakkını yok eden uygulamaların geçerli olmadığını söyleyebiliriz.

Bu konuda Cumhurun delil olarak getirdiği merfu hadisler ya zayıftırlar ya da delaleti kat'î olmayan ve konu hakkında delil olmayan sahih hadislerdir. Bu konudaki sahabe ve tabiîn sözleri ise daha çok onların içtihatları olarak değerlendirmekteyiz.

Boşanmış kadının boşanılmasının bir anlamı bulunmamaktadır. Gerçekte iddet içerisinde yapılan boşamalar ilk boşamayı te'kid babındandır. Hakikatte ekstra değeri olmayıp, ihtiyaç bir boşama ile hâsıl olmaktadır.

Ric'î boşamada iddet bitinceye kadar karı koca arasında bazı hakların devam ediyor olmasında, boşamanın yapılabileceğine dair şer'î bir delil bulunmamaktadır. İddet, tekrar boşamanın yapılması için teşri kılınmamıştır, böyle bir şer'î işlevi bulunmamaktadır. İddet, tarafların yeniden düşünüp birbirlerine dönmelerine fırsat vermek veya boşama sürecinin tamamlanması için meşru kılınmıştır. İddet, boşama sürecinin bir parçası olup, boşanma süreci devam ettiği esnada ikinci bir talâkın meydana gelmesinin mümkün olmadığı kanaatindeyiz.

Dört mezhebe göre de kadın iddet içerisindeki ikinci ve üçüncü boşama sebebi ile ayrı bir iddet beklememektedir. Kadın sadece birinci boşamanın iddetini beklemektedir. Hâlbuki evli kadınların her boşamasında iddet beklemeleri emredilmiştir. Bu durumda iddet içerisinde yapılan boşamalarda kadınların beklemeleri gereken iddet süreleri iptal edilmiş olmaktadır. Bu da iddet içerisinde yapılan ikinci ve üçüncü boşamanın geçersiz olduğunu yani talâka talâk eklenemeyeceğini göstermektedir.

İddet içinde boşamak, genelde kocanın kızgınlık neticesinde öfke ile hanımından beynûnet-i kübrâ ile ayrılmak için İslam'ın talâk ile ilgili rahmet ve genişliğini daraltmaya çalışma çabasıdır. Bu şekilde boşamak, meşru ve izin verilen talâk biçimine ters olduğundan bid'î talâk çeşidi sayılmalı ve koca iddet içerisinde boşamaya yetkili olmadığından yapılan boşama kanaatimizce geçerli sayılmamalıdır.

Buna göre iddet içerisinde yapılan boşamalar geçerli olmayıp, peşpeşe yapılan üç talâk, farklı meclislerde yapılan üç talâk, her bir temizlik döneminde birer defa olmak üzere üç temizlik döneminde yapılan üç talâkın ilk talâkı hariç iddet içinde yapılan diğer talâklar geçerli değildir. Yine iddet içerisinde şarta ve zamana bağlanılan boşamalar, boşama yeminleri de geçerli olmamalıdır.

Beynûneti kübrâ meydana gelmesi için üç ayrı boşanma olması gerekmektedir. Üç ayrı boşama oluşmadan beynûnet-i kübrâ oluşmayacağı görüşü tercihe şayandır. Şârî' talâkı bir lafızda, peşpeşe veya iddet içinde meydana gelen talâklarla oldubittiye gelecek şekilde değil, tecrübeye fırsat verecek şekilde teşri' kılmıştır. İddet içerisinde ikinci veya üçüncü talâkın gerçekleşmesi talâkın üç defa olma hikmetine ters görünmektedir.

Her bir boşamanın ardından ya iddet içerisinde ric'at edilerek ya da iddet bittikten sonra yeni bir nikâhla sahih bir şekilde ve iyi niyetle evlenilmiş olmalıdır ki ikinci bir boşama meydana gelsin. Bu şekilde üçüncü boşama meydana gelirse beynûnet-i kübrâ meydana gelecektir. Bunun dışındaki hususlarla beynûnet-i kübrâ oluşmayacaktır.

Ürdün, Katar, Yemen, Körfez Ülkeleri, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt Sünnî, Kuveyt Câferî ve Umman ahvâl-i şahsiyye kanunları ile Birleşik Mısır ve Suriye Devleti Ahvâli Şahsiye Kanun Tasarısına göre kadın iddet içinde talâka mahal değildir. Fas, Tunus, Irak ve Cezayir'e göre boşanmalar mahkeme murakabesinde yapılması gerektiğinden iddet içinde kadın talâka mahal olmamaktadır. Bu ahvâl-i şahsiyye kanunlarına göre boşanma için kadının kocası ile sahih bir evlilik içerisinde olması ve kadının iddet içerisinde olmaması gerekmektedir. Koca birbirinden ayrı olarak gerçekleşen üç talâka sahip olup, bu ülkelere göre hükmen evlilik sayılan iddet içindeki boşamalar geçerli değildir.

2. Geleneksel fıkha nazaran asrımızda hükmü değişen talâk konularından ikincisi olarak "şarta bağlanan talâkı" ele aldık. Dört mezhep, İbâzîler ve Zeydîlere göre şarta bağlanan talâkta, şart gerçekleştiği takdirde boşamada gerçekleşmektedir. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'e göre şarta bağlanan talâkın gayesi boşamak ise boşama meydana gelir. Boşama kastı olmayıp talâkın yemin gibi kullanılması olduğu takdirde ise yemin hükümleri geçerli olup, boşama meydana gelmez, yemin kefareti gerekir. Zâhirî ve Caferîlere göre ise her hâlükârda boşama gerçekleşmemektedir.

Kur'ân ve Sünnette şarta bağlanan talâkın gerçekleşmesini ifade eden doğrudan bir nass bulunmamaktadır. Bu konuda Resûlullâh (sav) dönemine ait tek bir örnek dahi bizlere nakledilmemiştir. İlk örneklerine sahabeye ait birkaç fetvada denk geldiğimiz bu konu, sonraki asırlarda gittikçe yaygınlaşmıştır. Şartın gerçekleşmesi ile talâkın gerçekleşeceği konusu ictihadi bir meseledir. Zamanla konu nazari olarak biraz da esastan uzaklaşarak genişçe ele alınmıştır.

Şarta bağlanan talâklarda şart gerçekleştiğinde kadının temizlik döneminde olup olmayacağı önceden bilinmediği gibi, sulh imkânı, iki şahidin bulunması ve müneccez olması da söz konusu değildir. Evlilik geçici bir süreye bağlanmakta ve talâkın ciddiyetinden uzak bir tutum ortaya çıkmaktadır. Sonradan ortaya çıkan ve sünnî boşama kapsamına girmeyen bu boşama türünün bid'î boşama kapsamına girdiğini söyleyebiliriz.

Şarta bağlanan talâkın, ne zaman gerçekleşeceği bilinmediği için kadın devamlı baskı altında bırakılmaktadır. Koca yaptığı talikten pişman olsa da bundan dönmesine izin verilmemektedir. Allahu Teâlâ kendi ismi anılarak yapılan yeminlerin bile bozulmasına izin verdiği halde kocanın kızgınlıkla yaptığı şartlı boşamadan pişmanlık duyarak koyduğu şartı kaldıramaması, ailenin parçalanmasına neden olmaktadır.

Şartlı boşamak insanların ihtiyaç duyduğu bir boşama şekli değildir. Zira koca eşini boşamak istediği zaman sünnî boşama prosedürü çerçevesinde boşamaya yetkilidir. Bir şarta bağlanan nikâh nasıl geçerli değilse, şarta bağlanan talâk da geçerli olmamalıdır. Şarta bağlanan talâk bazen yemin gibi kullanılmakta, bazen de boşanmanın gerçekleşmesi amacı ile bir olaya bağlanmaktadır. Şartlı talâk, yemin

gibi kullanılsa bile şeriatta böyle bir yemin biçimi olmadığından yemin de sayılmamalıdır. Bu sebeple kefaret de gerekmemelidir.

Şarta bağlı boşamaların evlilik hayatını sona erdirmediği ile ilgili görüş günümüzde birçok İslam ülkesinin ahvâl-i şahsiyye kanunlarına girmiştir. Kuveyt, Moritanya ve Irak ahvâl-i şahsiyye kanunları şartlı talâkı geçersiz kılmışlardır. Tunus, Cezayir ve Fas gibi ülkeler talâkın sadece mahkeme nezdinde olabileceğini kanunlaştırarak şartlı boşamayı geçersiz saymışlardır.

Aile birliğinin muhafazasının zor olduğu günümüzde, İslam toplumunda aile yuvasının parçalanmasını engelleyen ve talâkı düzen altına alacak ictihadların tercih edilmesinde sosyal bir zaruret vardır. Boşamanın vaki olacağı ictihadı yerine temelini Kur'ân ve Sünnetten alan ve ailenin maslahatına uygun olan boşamanın vaki olmayacağı hükmünün verilmesi uygun olacaktır. Ahval şahsiyye kanunlarındaki şarta bağlı boşamanın geçerli olmadığı görüşü makâsıdü'ş-şerîa ile uyumlu, bu konudaki problemlere bir çözüm olup, talâk kapsamının daraltılması adına önemli bir adımdır.

3. Geleneksel fıkha nazaran hükmü değişen konulardan üçüncü olarak ele aldığımız konu "boşama yemini"dir. Cumhurun (Dört mezhep, İbâzîler ve Zeydîlere) görüşüne göre boşama yemini gerçekleştiğinde boşama da gerçekleşir. İbn Hazm ve Caferîlere göre boşama da yemin de meydana gelmez. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'e göre ise boşama yemini, yemin hükmünde olup, yemin hükümlerine tabidir. Bu durumda boşama gerçekleşmeyeceğini, kefaretin gerekeceğini söylemişlerdir.

Boşama yemini ile ilgili ne Hz. Peygamberden ne de sahabeden bir rivayet gelmemiştir. Bununla ile ilgili söz ve nakiller daha çok tabiîn döneminde karşımıza çıkmaktadır. Çünkü boşama yemini Hz. Peygamber döneminde olmayıp sonradan ortaya çıkan bir meseledir. Tabiîn döneminde boşama yeminin yaygınlık kazanmasının önemli bir sebebi biat yeminleridir. Boşama yemini, İslam toplumlarında hep bir sıkıntı ve fitne sebebi olmuştur.

İslam dininin temel kaynaklarında talâk üzerine yemin etmek diye bir şey olmaması, Hz. Peygamber'den (sav) sonra ortaya çıkması ve bu talâk biçiminin sünnî talâkla uyumlu olmaması sebebi ile bunun sonradan ortaya çıkan bir bidat, dolayısı

ile bid‘î boşama olduğunu söyleyebiliriz. Resûlullâh (sav) döneminde boşamalar nikâhta olduğu gibi ta‘lîk suretinde değil tencîz suretinde yapılırdı. Yani ileriki bir zamana bağlı olarak gerçekleştirilmezdi. Boşama yeminleri ise ta‘lîk suretinde yapıldığından sünnî talâka uymamaktadır.

Talâk, kendisi ile yemin edilsin diye de meşru kılınmamıştır. Yemin etmenin şeriata göre bir usulü vardır ki o da Allah azze ve celle adıyla yapılır. Talâka yemin ise Allah için ve Allah'ın ismi ile olmayan bir yemin biçimidir ki bu şer‘î bir yemin biçimi sayılmamakta, dolayısı ile kefaret de gerekmemektedir. Cumhurun görüşünü destekleyecek bir nass olmadığından, boşamanın gerçekleşmeyeceği ve kefaretin gerekmeyeceği görüşünü doğru buluyoruz.

Birçok ahvâl-i şahsiyye kanunu da boşama yemininin gerçekleşmeyeceği hükmünü kabul etmiştir. Mısır, Fas, Katar, Sudan, Yemen, Irak, Umman, Kuveyt, Moritanya ve Libya Ahvâl-i Şahsiyye Kanunları “Talâka yemin ile talâk meydana gelmez.” şeklinde bunu kanunlaştırmışlardır. Tunus ve Cezayir ise talâkın sadece mahkeme nezdinde geçerli olacağını kanunlaştırarak, boşama yeminini lağv saymıştır.

4. Geleneksel fıkha nazaran asrımızda hükmü değişebilen talâk konularından dördüncüsü olarak “talâkta şahitlik” konusu ele alınmıştır. İslam hukukunda genel olarak kocanın mutlak boşama yetkisi olduğu ve Hz Peygamber’den (sav) boşamada şahitlerin olması gerektiğine dair bir rivayet ve uygulamanın olmayışı sebebi ile şahitler bulunmadan boşamanın gerçekleşeceği görüşü benimsenmiştir. Şahitlik emri nedbe hamledilmiş olup boşama da şahit bulundurmak şart değildir. Ehl-i sünnet mezhepleri bu görüşte olup bu konuda icmâ olduğunu söylemişlerdir. Ancak boşamanın inkârına karşı ileride ispatı adına şahit tutmanın müstehap olduğu söylenmiştir. İbâzîler ve Zeydîler de bu görüştedir.

Boşama esnasında şahitliğin vacip olduğunu savunan Zâhirî ve Caferîlere göre boşamanın iki adil şahit huzurunda olması şarttır. Bu görüşe göre iki şahit olmadan boşama gerçekleşmemektedir. Câferîlere göre şahitlik talâkın sıhhat şartı olup, bu konuda Ehl-i beyt’ten birçok haber naklederek icmâ olduğunu ifade etmektedirler.

Kur’an’daki işhâd emrinin talâka mı yoksa ric‘at ve firkate mi döndüğü; firkatin talâk anlamında olup olmadığı konusu ihtilaflı olmakla beraber, şahitlik emri kesindir. Şahitliğin talâkta şart olduğunu söyleyenlere göre, işhâd ayetindeki emri nedbe götürecek bir delil bilinmemekte, Hz. Peygamber’den (sav) şahit tutulmasına gerek olmadığına dair bize ulaşan bir rivayet bulunmamaktadır. Aksine sahabe ve tabiinden boşamada şahit tutulması gerektiğine dair bazı rivayetler gelmiştir. Cumhur ise nedb meselesini Hz Peygamber ve sahabe döneminde bu uygulamanın olmayışı, işhâd ayetinin ise ya talâka bağlanamayacağı ya da Kur’an’daki diğer bazı emirlerde olduğu gibi buradaki emirin de vücûb ifade etmeyeceği şeklinde izah etmektedir.

Talâkta şahitlik konusu Ehl-i sünnet fukahâsı tarafından müstakil bir konu olarak ele alınmamıştır. Fıkıh kitaplarında ric‘ate şahitlik ve bu konudaki ihtilaf ele alındığı halde çok az bir şekilde talâka şahitliğe değinenler olmuştur. Hatta birçok müellif bu meseleye hiç değinmemiştir. Bu meseleyi dile getirmemeleri dört mezhebin talâkta şahitliği şart görmemeleri ile izah edilebilir.

İslam Hukukçuları boşama esnasında şahit getirilmesini genelde sünnî boşamanın bir parçası olarak da değerlendirmeyip, Sünnî boşamanın tarifinde şahitliğe değinmemişlerdir. Sadece Buhârî, sünnî boşamayı tarif ederken şahitlerin bulunmasının sünnî talâkın bir gereği olduğunu ifade etmiştir. Bazı klasik kaynaklar talâkta şahitlik konusu anlatılırken şahit getirmenin boşamanın inkârına karşı ispat için müstehab olduğunu vurgulasalar da sünnî talâk kapsamına almamışlardır. Bundan dolayı boşama pratiğine baktığımızda koca şahit tutmaya gerek kalmadan boşamayı gerçekleştirebilmektedir.

Kur’ân'daki şahitlik emrinin talâka olan ihtimali, hükmen merfu olabilecek bazı hadislerin varlığı, sahabe ve tabiinden bazılarının talâkta şahitliğin gerektiğini söylemeleri, makâsıd-ı şerîa, namusların muhafazası, rastgele yapılan talâklar sebebi ile meydana gelen mağduriyetlerin önlenmesi, talâkın belli bir disiplin altına alınabilmesi, ailelerin parçalanmaması ve evlilik hayatının devamı; şahitlerin olmasına delalet etmektedir. Boşamanın şahitler huzurunda olması pek çok hakkın korunması yanında, bazen boşanmanın önüne geçilmesi ve sulhun sağlanması gibi pratik yararı olan usûle ilişkin bir prosedürdür/uygulamadır. İşhâd emrinin

tatbikindeki ferdi ve toplumsal maslahat ve faydalar da, şahitliğin önemini pekiştirmektedir.

Şahit göstermenin bir prosedür olarak/şekil şartı olarak maslahat icabı bir kural haline getirilebilir. Şahit getirmeye ait şer'î dayanak, mezkûr ayeti kerime ve hadisler olabilecektir. Talâka şahitliğin gerekliliği konusunda şer'î bir nass olmasa bile maslahatı mürsele, seddi zerâi', örf, toplumsal zaruret, sosyal ihtiyaç ve devletin siyaset-i şer'iyyesi açısından; şahitlerin, tescilin veya mahkeme murakabesinin gerekli oluşu zamana bağlı olarak istenebilecek hukuki düzenlemelerdir. Zira bu düzenlemeler Kur'ân ve Sünnetteki emirlere muhalefet etmediği gibi onları pekiştirecek hususlardır.

Günümüzde birçok ahvâl-i şahsiyye kanunu boşamanın mahkeme huzurunda yapılmasını ve tescil edilmesini şart koşmaktadır. Boşamanın mahkeme huzurunda yapılıp tescil edilmesi ile her hâlükârda şahitliğin de meydan gelmiş olduğunu söyleyebiliriz. Bazı kanunlarda mahkeme huzurunda bile olsa iki şahidin olması gerektiğini belirtilmiştir. Örneğin Fas, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu ve Birleşik Mısır ve Suriye Devleti Ahvâli Şahsiye Kanun Tasarısı boşamanın mahkeme murakabesinde ve iki şahit huzurunda yapılması gerektiğini ifade etmektedir. İran ve Kuveyt Caferi Ahvâl-i Şahsiyye Kanununa göre de boşamanın iki adil şahit huzurunda olması şarttır.

Tunus, Cezayir, Irak ve Libya kanunlarına göre ise boşamanın mahkemede olma şartı vardır. 1924 tarihli Osmanlı Aile Hukuku Kanun Tasarısı da boşama hakkı olan kocanın ve kocasından boşama hakkı alan kadının (tefvîzi talâk) mahkeme ya da hakem heyeti huzurunda bu yetkisini kullanmasını zorunlu hale getirmiştir.

Bu yaklaşım ailenin maslahatına olan görüştür. Ulaştığımız kanaate göre günümüzde boşamaların iki adil şahit huzurunda yapılması zorunlu hale getirilebilir.

5.Ahvâl-i şahsiyye kanunlarında yeni hükümler ve düzenlemeler getirilmiştir: Boşanma ile ilgili geçmişteki bazı fetvaların boşanmanın kolay meydana gelmesine imkân vermesi ve günümüz kültür ve yaşamının geldiği boyut göz önüne alındığında, boşama ile ilgili işin uzmanları tarafından İslam hukukunun prensipleri çerçevesinde, ictihada açık olan ve olmayan hususlar göz önünde

bulundurularak, günümüze uygun bir boşama sistemine ihtiyaç vardır. İslam ülkeleri bunu ahvâl-i şahsiyye kanunları içerisinde yapmaya çalışmışlardır. Ahvâl-i şahsiyye kanunları boşama ile ilgili eskiye ait bazı görüşleri terketmiş ve yeni düzenlemeler getirmişlerdir.

Ahvâl-i şahsiyye kanunlarının bir kısmında kadının iddet içerisinde talâka mahal olmadığı, şahitler olmadan boşama olmayacağı, bir lafızda üç talâkın üç talâk olarak geçerli sayılmayacağı, kocanın kendi iradesi ile ric'î talâkı bâin talâka çeviremeyeceği, kinevî talâkın geçersiz olduğu, müneccez talâk dışındaki muallak, muzâf ve yemine bağlanan talâkın, iradesi sakatlanan mükreh, matûh, mecnûn, medhûş, muhti', baygın veya sekrân gibi kişilerin boşamasının geçerli olmadığı ifade edilmiştir. Yanı sıra bid'î boşama sayılan hayız halindeki boşamanın veya karı koca arasında cinsel birleşmenin olduğu temizlik döneminde yapılan boşamanın geçerli olmadığı, kadının farklı gerekçelerle tefrik için yargıya başvurabileceği, boşamanın mahkemede olması ve tescil edilmesi gerektiği, bu anlamda şifahi boşamaların geçerli olmadığı, iddet içerisinde ric'at olmuşsa bu ric'atin resmi kurumda tescil edilmesi gerektiği ve boşanılan kadına tazminat verilmesi gerektiği hususları kabul edilmiştir.

Bu görüşler farklı ahvâl-i şahsiyye kanunlarından derlediğimiz görüşlerdir. Bu konuların hepsinde bütün ahvâl-i şahsiyye kanunları aynı görüşe sahip değillerdir. Ahvâl-i şahsiyye kanunlarında kabul edilen bu görüşler o ülkedeki Müslümanları bağlamakta ve taraflar bu kanunlara göre hareket etmektedirler.

6. Geleneksel fıkıh düşüncesi ile Ahvâl-i şahsiyye kanunları arasında bakış açısı itibari ile bariz farklar vardır. Geleneksel fıkıh düşüncesinde boşama ile ilgili olarak -koca mutlak boşama yetkisine sahip olmamasına rağmen- kocanın yaptığı boşamaların birçok yerde geçerli sayıldığı, talâkın ıskat edilen haklar gibi değerlendirilip boşamaların vaki olduğu, yasaklanan bir şey yapıldığı takdirde -çoğu fakihlere göre- hukuken muteber sayıldığı için bid'î boşamaların da geçerli kılındığı, nikâh misakı galiz olmasına rağmen çözülmesinin kolay yapılabildiği, talâkın kapsamının çokça genişletildiği, boşamada lafızların esas alındığı, tefrik sebeplerinin sınırlı tutulduğu, muhâleanın esas muhatabı kadın olmakla birlikte hul'un kocanın

onayına bağlandığı ve talâk ile ortaya çıkan bazı problemlerin çözümü için hîle-i şer‘iyyelere başvurulduğu görülmektedir

Ahvâl-i şahsiyye kanunları ise hepsi aynı seviyede olmamakla beraber bir yüzyıldır bazı aşamalar kaydetmektedir. Buna göre bazı ahvâl-i şahsiyye kanunlarının getirdiği hükümler ve bakış açısının geleneksel fıkha göre değiştiğini; kocanın mutlak boşama yetkisine sahip olmadığını, boşamanın ıskat edilebilen tasarruflar gibi değerlendirilmeyip ta‘lîk edilemeyeceğini, boşamanın bir takım kayıt ve şartlarının olduğunu ve buna uymayan boşamaların geçerli olmadığını, bu anlamda bid‘î boşamaların geçersiz olduğunu, boşama için kullanılan lafızdan ziyade boşama salahiyetinin ve iradesinin önemli olduğunu, boşamanın hemen oldubittiye getirilemeyeceğini, tefrik sebeplerinin zamana-ihtiyaca göre genişletilebileceğini, muhâleanın kocanın onayına bağlı olmadığını, ihtiyaten boşamanın geçerli sayılamayacağını, bâin talâk kapsamının genişletilemeyeceğini, boşamaların şifahi durumdan kurtarılıp mahkeme denetimi altına alınması gerektiğini ve boşama konusunda yeni düzenlemeler yapılabileceğini ihtiva ettiğini görmekteyiz.

7. Ahvâl-i şahsiyye kanunları henüz kemale ermemiştir. Osmanlı döneminde başlayan ve diğer ülkelerce devam ettirilen ahvâl-i şahsiyye kanunları günümüze kadar bir gelişme içerisindedir. Bu süreçte her ülke kanununun önceden çıkan diğer ülkelerin kanunlarından istifade ettiğini, hatta bazı maddelerin aynı şekilde alındığını bu yönü ile ciddi bir etkileşme olduğunu tespit ettik. Çıkarılan bu kanunlar ülkeden ülkeye değişmekle beraber genelde on beş-yirmi senede bir tadil edilmekte, başlangıçta kabul edilmeyen ve değiştirilmez gibi addedilen bazı görüşler ileriki yıllarda değiştirilebilmektedir. Ancak bir yüzyıldır devam eden bu ahvâl-i şahsiyye kanunları istenilen manada daha kemale ermemiştir. Zira ahvâl-i şahsiyye kanunlarının çoğu belli bir mezhebi esas aldığından günümüze uygun düzenleme ve kanunlar getirmekte bazen yetersiz kalabilmektedirler. Bu sebeple İslam'a ait tüm muteber mezhep ve müctehidlerin görüşlerinden istifade ederek, Kur’ân ve Sünneti esas alarak günümüze uygun bir talâk sistemi oluşturulmalıdır. Gerek ülkemizde gerekse diğer İslam ülkelerinde buna ihtiyaç vardır. Bu noktada gelişme sürecinde olan ahvâl-i şahsiyye kanunları bazı maddelerde diğer ehli sünnet mezheplerinden bazı maddelerde ise dört mezhebin dışından görüşleri almış ve günümüze uygun bazı şekil şartları/prosedür getirmeye çalışmışlardır.

Günümüzde talâkla ilgili yapılacak en önemli hususlar; boşamaların mahkeme murakabesinde şahitlerin huzurunda olması, muhâleanın erkeğin talâk hakkına mukabil kadına verilen bir boşama hakkı ve yetkisi olduğu ve tefrik sebeplerinin bazı ictihadlarda da olduğu gibi sınırlı olmadığının kabul edilmesidir. Bunların talâka ait birçok problemin çözümünü sağlayacağı kanaatindeyiz.

Ayrıca günümüz Türkiye'sinde müslümanlar talâk ve evlilik konusunda laik olan kanunlar ile dini hükümler arasında sıkışmış durumdadırlar. Bu konuda bazen ikilemler yaşayabilmektedirler. Halkın çoğunun Müslüman olduğu ülkemizde insanların inançlarına uygun olarak evlilik ve boşanma gibi hususları gerçekleştirebilmelerinin önü açılmalı ve bu noktada hukuki düzenlemeler için çalışmalar yapılmalıdır.

8. İslam hukukunda değişime kapalı alan olduğu gibi değişime ve ictihada açık bir alanda bulunmaktadır. Bu aile hukuku için de geçerlidir. İçtihada açık bu alanda yeni düzenlemeler yapmak mümkündür.

İslam Hukuku ilahi menşeli bir hukuk sistemi olduğundan ictihada kapalı olup değiştirilemez bir takım hükümler içermesi yanında ictihada açık geniş bir alana da sahip olması; bu alandaki hükümlerin zaman, mekân, maslahat, örf vb. hususların etkisi ile değişebilmesi ve gelişimini ictihad düşüncesine dayanarak sürdürmesi onu diğer hukuk sistemlerinden ayıran en önemli özelliğidir. İslam hukuku Kur'ân, Sünnet, İcma', Kıyas, Maslahat ve Örf gibi kaynaklar ışığında ictihad hukuku olarak gelişimini sürdürmüş ve sürekli değişen hayatın ihtiyaçları ictihad müessesesinin işletilmesi ile karşılanmıştır. Bir taraftan sabitelerinin diğer taraftan değişken özelliğinin olması hem aslının korunmasını sağlamakta hem de ihtiyaç duyulan değişikliklerin yapılabilmesini sağlamaktadır. Bu durum aynı zamanda İslam hukukunu evrensel kılan bir özelliğidir. Değişime açık hususlar zamandan zamana ve ihtiyaçlara göre değişebilen tarafları göstermekte, böylece her çağın şartlarına göre yeni düzenlemeler getirme fırsatını vermektedir. Değişebilme ve yeni düzenlemeler getirilebilme özelliği boşanma hükümleri için de geçerlidir.

Boşanmanın cevazı, kocanın üç boşamaya sahip olması, kendisi ile zifaf gerçekleşen kadının boşanmadan sonra iddet beklemesi gibi hükümler

değiştirilemezdir. Çünkü Şâri tarafından beyan edilmişlerdir ve değiştirilebileceğine dair bir emare taşımamaktadırlar.

Değişime kapalı alandaki hususları pekiştirecek yeni düzenlemelerin yapılmasında bir sakınca bulunmamaktadır. Değişime kapalı denmesi o hükmün iptal edilememesi, başka bir hükümle değiştirilememesi demektir. Aslı sabit bırakılarak hükmü daha da pekiştirecek düzenlemelerin yapılması o hükmün değiştirilmesi manasına gelmemektedir. Örneğin koca boşama yetkisine sahip olup şifahi boşanması eskiden yeterli iken günümüzde kocanın boşama yetkisi iptal edilmeden mahkeme murakabesinde bu yetkisini kullanması, boşamanın tescil edilmesi veya bazı düzenlemeler getirilmesi bu kabildendir. Bu durum kocanın boşama yetkisini iptal etmemekte, tarafların hak ve sorumluluklarını yerine getirmesini ve boşanmanın sağlam esaslara bağlanmasını sağlamakta ve irade beyanını pekiştirmektedir. Bu sebeple böyle bir düzenleme şeriata mugayir olmadığı gibi günümüzün ciddi bir ihtiyacı olup örfleştiğinden şeriatın maksatlarına da uygundur.

Ayrıca bazen bir konuda farklı ictihadlar bulunmakta, delil olarak getirilen hadisler zayıf olmakta veya o konudaki bilgi değişebilmektedir. Bu durumlarda daha önce kabul edilen görüş farklı bir görüşle değiştirilebilir.

Değişime kapalı olan hususları açık hale getirmek dini tağyir etmek olduğu gibi, değişime açık olan hususları ise değişime kapalı hale getirmek ve insanların ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmamak ise insanları meşakkate koymakta ve bu durum İslam hukukunun evrensellik boyutuna da zarar vermektedir. Zira hayatta birçok yeni mesele meydana gelmektedir. Bu meseleler için yeni ictihatlar veya mevcut ictihatlardan bazı tercihlerin yapılması gerekebilmektedir. Bu sebeple değişime açık olan hususlar, ihtiyaca göre değişebilmeli ve yeni düzenlemeler yapılabilmelidir.

9. Talâk konusunda geçmişte şâz veya icmâya aykırı görülen içtihatların alınmasının mümkün olup olmadığını ve bu görüşlerin günümüzde kanunlaştırılmasının imkânı ve bağlayıcılığını irdeledik.

Araştırmamızda talâk ile ilgili bazı konuda ulaştığımız neticeler ile tarih boyunca meşhur olan ve dört mezhebin ittifakla ortaya koyduğu hükümler birbirinden farklı olabilmektedir. Talâk ile ilgili hususlarda bazen dört mezhep dışında kalan görüşler, kanaatimizce delil olarak daha kuvvetli olabilmektedir. Nitekim ahvâl-i şahsiyye kanunlarının bazı meselelerde şâz görülen görüşleri kanunlaştırdıklarını görmekteyiz. Bir zamanlar şâz sayılan, icmâya aykırı olduğu iddia edilen bir anda üç talâkın üç talâk sayılmayıp bunun bir talâk sayılacağı, boşama yeminlerinin, şarta ve zamana bağlı boşamaların da geçersizliği neredeyse tüm ahvâli şahsiye kanunlarına girmiştir. Cumhurun üç talâk konusundaki görüşü ve diğer konularda boşamanın gerçekleşeceği görüşü terkedilmiştir. Cumhurun ittifakla şart görmediği talâkta şahitlerin bulunması gerektiği görüşü ise şart görülmeye başlanmıştır. Bu konulardaki icmâ iddiası gerçek bir icma olmayıp daha çok dört mezhebin ittifakı anlamında olabilmektedir.

10. Ahvâl-i şahsiyye kanunları bağlamında devletin boşamaya düzenleme getirmesi mümkündür. İslam tarihinde boşanma hukuku ile ilgili olarak genelde mezheplerin görüşleri çerçevesinde fetvalar verilmiş ve son asra kadar devletin boşamaya müdahalesine ihtiyaç hissedilmemiştir. Bunun sebebi daha çok boşanma hükümlerinin dinin değiştirilemez hükümleri olduğu düşüncesi ve belli bir mezhebe olan bağlılıktır. Talâk konusu fıkıh kitaplarının talâk bölümünde geniş bir şekilde faraziyelerle birlikte alınmasına rağmen değişim konusunda ibadetler gibi algılanarak değişim dile getirilmemiştir. Bu sebeple Hz Ömer dönemi ve son yüzyıl hariç, boşamaya devletin müdahalesi pek olmamıştır. Kanunlaştırma hareketlerinde de en son düzenlemeler aile kısmında olmuştur. Özellikle asrımızda ahvâl-i şahsiyye kanunları bağlamında devletin boşanmaya müdahale edip edemeyeceği konusu gündeme gelmiştir.

Boşama hususunda devletin siyâset-i şer'iyye prensibi gereği toplumsal maslahatı gerektiren ve ihtiyaç olan konularda düzenlemelerde bulunması, var olan farklı görüşlerden birini tercih etmesi, mefsedetleri engellemesi ve hakkın kötüye kullanımının yaygınlaşması gibi gerekçelerle seddi zerâyi yönünden yasaklamalar getirmesi ve bunlara yönelik hukukî düzenlemeler yapması mümkündür. Bu anlamda devlet siyaset-i şer'iyye, seddi zerâyi, maslahat ve örf gibi İslam hukukunun

dinamizmini devreye sokarak, evlilik ve boşanmalar ile ilgili olarak zamanın ihtiyaçlarına göre Kur'ân ve Sünnetin prensiplerine aykırı olmamak şartı ile yeni şekil şartları getirebilecek ve bazı haklarda sınırlandırmaya gidilebilecektir. İslam ülkelerinde ahvâl-i şahsiyye kanunları da bu gerekçelerle ortaya çıkmıştır.

Boşanma karı kocayı ilgilendirir gibi görünse de aile fertlerini, akrabalarını ve daha geniş çerçeveden bakıldığında bütün toplumu ilgilendirmektedir. Bu sebeple boşanma devletin ilgi alanına girmekte ve günümüzde bütün devletler bu alanda hukuki düzenlemeler yapmaktadır. Evlenme, boşanma ve sonuçlarının günümüzde sadece kişilerin vicdanlarına bırakılması ve devlet müdahalesinin bulunmaması suiistimalleri beraberinde getirecektir.

Devletin boşamaya müdahalesini savunanlar; şâriin kesin emirlerinin ve üzerinde icmâ olan hususların değiştirilemeyeceğini, yeni bir düzenlemenin ancak dini bilgilerde mütehassıs kimselerden oluşan komisyonun kararından sonra yapılabileceğini söylemektedirler.

11. İslam hukukunun kendine has bir boşama sistemi mevcuttur. İslam evliliği teşvik etmekle beraber birbiri ile geçinemeyen eşlerin ayrılabilmelerine olanak tanımıştır. İslam'daki boşanma sistemi boşamayı serbest hale getiren ve tamamen yasaklayan sistem dışında kendine has bir sisteme sahip olup; kocaya, karıya ve mahkemeye boşanma yetkisi vermiştir. İslam dini boşama hususunda karı koca arasındaki hak ve sorumlulukları dengeli bir şekilde dağıtmıştır. Kocanın boşama yetkisine talâk, kadının boşanma yetkisine muhâlea (veya iftidâ), yargı yolu ile boşanmaya ise tefrik denmektedir. İslam hukukunda bu üç yol ile boşanma meydana gelmektedir.

Talâk erkeğe ait bir boşama şekli olup, temel prensip kadının mağduriyetten korunmasıdır. Muhâlea ise kadına ait bir boşanma şekli olduğundan temel prensip erkeğin mağdur edilmesini önlemektir. Tarafların talâk ve muhâlea dışında kusur, hastalık, geçimsizlik, cana kast vb. sebeplerle tefrik/yargıya başvurma hakları vardır. Tefrikten amaç suiistimalin engellenmesi ve zararın izalesidir. Evlilik iki şahıs arasındaki bir mesele olarak değerlendirilmeyip toplum adına ihtiyaç olduğunda

devlet-yargı müdahale edebilmektedir. Bazen tefrik ile ayrılma maddi sorumluluklar açısından talâk ve muhâlea ile ayrılmadan daha cazip olabilmektedir.

Ancak İslam tarihi boyunca kocanın boşama yetkisi olan talâk daha çok ön plana çıkmış, muhâlea ve tefrik geri planda kalmıştır. Bu sebeple İslam'da boşanma hakkının sadece erkeğe ait olduğu izlenimi ortaya çıkmıştır ki bu eksik ve yanlıştır. Ayrıca boşama/talâk ve boşanma/müfârakat kavramlarının, yani talâkın dar ve geniş anlamlarının birbirlerinin yerine kullanılması sonucu kavram kargaşasının meydana geldiğini ve meseleler izah edilirken işin içinden çıkılamadığını görmekteyiz.

Koca talâk yetkisine sahip de olsa bu yetkiye bazı tedbirler ve sınırlandırmalar getirilmiştir. Boşanma öncesi yapılması ve dikkat edilmesi gereken hususlar, boşanma zamanı, boşanma sayısı, hakkın kötüye kullanılmaması, iddet beklenmesi, kadın ve çocuklara ait haklar bağlamında talâk ve sonuçlarına yönelik düzenlemeler getirilmiştir.

12. Birinci bölümde seçtiğimiz dört konu arasına almadığımız tefrik konusu, içeriğinde meydana gelen değişim açısından başlı başına bir doktora tezinin kapsamına girmektedir. Klasik fıkıhtaki tefrik konuları ile günümüz ahvâl-i şahsiyye kanunlarındakiler bir hayli değişmiş ve gelişmiştir. Tıbbi, cinsi ve psikolojik tefrik sebepleri ortaya çıkabilmekte ve geçmişte verilen bazı hükümler değişebilmektedir. Bu değişim incelenmeye değerdir.

KAYNAKÇA

ABDURREZZÂK, İbn Hemmâm es-Sanânî (ö.211/826-827), **Musannefu Abdirrezzâk**, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1403.

ABDULLAH Sirâcuddîn (ö.2002), **Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye fî Mustalahi'l-Hadîs,** Matbaatü's-Sabâh, Halep trsz.

ABDÜLKERÎM ŞEHBÛN, **Şerhu Müdevveneti'l-Ahvâli'ş-Şahsiyyeti'l-Mağribiyye,** Dâru Neşri'l-Ma'rife, Rabat 1987.

ABDÜSSELÂM, Muhammed Şerîf Âlim, **ez-Zevâc ve't-Talâk fi'l-Kânûni'l-Lîbî,** Câmiatu Karyûnus, Bingazi 1992.

_____, **Nazariyyetü's-Siyâseti'ş-Şer'iyye**, Câmiatu Karyûnus, Bingazi 1996.

ACAR, H. İbrahim, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, EKEV yayınları, Erzurum 2000.

_____, "Talâk", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** Cilt No: 39, TDV Yayınları, İstanbul 2010.

AĞIRAKÇA, Muhammed Hamidullah, **Mısırda Kanunlaştırma Hareketleri,** Akdem Yayınları, İstanbul trsz.

AHMED B. HANBEL (241/855), **el-Müsned,** Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

_____,el-Müsned, Şârih: Ahmet Muhammet Şakir, Dârü'l-Hadis, Kahire 1995.

AHMED, Muhammed Alî Davud, **el-Ahvâlu**'**ş-Şahsiyye**, Dâru's-Sekâfe, Amman 2009.

AKTAN, Hamza, "Kadının Evlenmesi ve Boşanması", **Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-I,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004,

_____, "Kur'ân'a Göre Boşanma Prosedürü", **Dini Araştırmalar**, Cilt No: 5, sy 14, 2002, ss. 5-16.

_____,Kur'ân'a Göre Boşanma Prosedürü, (Erzurum Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ders Notları), trsz.

_____, "Sosyal Hayatla İlgili Problemler-1", **Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-II,** DİB yayınları, Ankara 2009.

_____, "Talâk", **İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, Cilt 4, ss. 238-245, İFAV yayınları, İstanbul 997.

ALHALASHEH, İbrahim, **Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunun Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi İle Mukayesesi,** (Doktora Tezi, Marmara Üniv. SBE), İstanbul 2009.

ÂLÛSÎ, Şehâbuddîn es-Seyyid Mahmud (ö.1270/1854), **Rûhu'l-Meânî,** Dâru'l-Fikr, Beyrut 1987.

ÂMİLÎ, Muhammed b. Hasen el-Hür (ö.1104/1693), **Tafsîlu Vesâili'ş-Şîa ilâ Tahsîli Mesâili'ş-Şerîa,** Müessesetü Âli Beyt, Kum 1414.

ÂMİLÎ, Zeynüddîn (ö.965/1558), **er-Ravdatü'l-Behiyye fî Şerhi'l-Lumati'd-Dımaşkıyye**, Dâru't-Teâruf, Beyrut trsz.

AMİNE, Wedûd-Muhsin, **Kur'ân ve Kadın**, Nazife Şişman (çev.), İz Yayıncılık, İstanbul 2005.

AMR, Şeyh Ahmed, **et-Talâk Hükmü Mechûle fî Ahkâmi Mechûre,** (İbâzîlere ait el-Mektebetu'ş-Şâmile programı, Versiyon 3.47)

ANSAY, S. Şakir, "Aile Hukuku", **Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 2,3, Ankara 1952, ss 20-32.

_____,Eski Aile hukukumuza Bir Nazar, İstiklal Matbaacılık ve Gazetecilik Kollektif Ortaklığı, Ankara 1952.

ANSÎ, Ahmed b. Kasım (ö.1390/1970), **et-Tâcü'l-Müzehheb li Ahkâmi'l-Mezheb**, Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, byy 1993.

APAYDIN, H. Yunus, "Hezl", **Diyanet İslam Ansiklopedisi, C**ilt No: 17,TDV Yayınları, İstanbul 1998.

_____, "Nehiy", **Diyanet İslam Ansiklopedisi, C**ilt No: 32,TDV Yayınları, İstanbul 2006.

_____, "Fesad", **Diyanet İslam Ansiklopedisi, C**ilt No: 12,TDV Yayınları, İstanbul 1995.

ARIK, M. Selim, "Boşanma (Talâk) Konusunda Bazı Yanlış Algılamalar", **Diyanet İlmi Dergi**, Cilt No: 40, sy 1, 2004, ss 101-112.

AŞKAR**,** Üsâme Umer Süleyman, **Müsteciddât Fıkhiyye fî Kadâyâ ez-Zevâc ve-Talâk,** Dâru'n-Nefâis, Ürdün 2010.

ATAR, Fahrettin, **Fıkıh Usûlü**, İFAV Yayınları, İstanbul 2002.

ATAY, Hüseyin, "İslam Hukuk Felsefesine Giriş", **İslam Hukuk Felsefesi (**Abdulvehhâb Hallâf'a ait kitabın tercümesine yazılan giriş**),** Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1973.

_____,Kur'an'a Göre Araştırmalar I-III, Atay Yayınevi, Ankara 1997.

ATEŞ, Süleyman, "Kur'ânı Kerimde Evlenme ve Boşanma İle İlgili Ayetlerin Tefsiri", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** Cilt No: 23, ss 221-286.

AVÂYİŞE, Hüseyin b. Avde, **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetu'l-Müyessere fî Fıkhi'l-Kitâb ve's-Sünneti'l-Mutahhara,** Mektebetu'l-İslâmiyye, Amman (h) 1429.

AYBAKAN, Bilal, "Temlik", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** Cilt No: 40, TDV Yayınları, İstanbul 2011.

_____, "Kadın Hakları Bağlamında Boşanma Sorunu", **İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar III**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2000, ss 195-199.

AYDIN, M. Akif, "Ahvâl-i Şahsiyye", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** Cilt No: 2, TDV Yayınları, İstanbul 1989.

_____, "Aile Hayatı", **İlmihal II(İslam ve Toplum**), TDV yayınları, Ankara 2002.

_____, "Çağdaş Dünyada Kadın Problemleri İle İlgili Tartışmalar", **Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-I,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.

_____, "Hukûk-ı Âile Kararnâmesi", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** Cilt No: 18,TDV Yayınları, İstanbul 1998.

_____, Mehmet Akif, **İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları**, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.

AYDINLI, Abdullah, **Hadis Istılahları Sözlüğü,** Timaş yayınları, İstanbul 1987.

AYNÎ, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed (ö.855/1451), **el-Binâye Şerhu'l-Hidâye,** Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.

_____,Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut trsz.

BÂCÎ, Ebû'l-Velid Süleyman (ö.474/1081), **el-Müntekâ,** Dâru'l-Fikri'l-Arabî, byy trsz.

BAHRU'L-ULÛM, es-Seyyid Muhammed, **eş-Şehâdetü ale'z-Zevâc ve't-Talâk ve'r-Rec'a fi'ş-Şerîati ve'l-Kânûn,** Dâru'z-Zehrâ, Beyrut trsz.

_____, "el-Mezâhibü'l-İslâmiyye es-Seb'a ve Vucûbu'l-İşhâd ale'z-Zevâc ve't-Talâk ve'r-Rec'a Mukârenen bi'l-Kavânîni'l-Vad'iyye", ss. 60-73.

BAKKAL, Ali, "Sosyal Hayatla ilgili Problemler-1", **Güncel Dini Meseleler İstişare toplantısı-II,** DİB yayınları, Ankara 2009.

BAKKALOĞLU, M. K. Abdussamet, **Suriye'de Aile Hukuku Alanındaki Gelişmeler ve Bunlar Üzerinde Osmanlı Tesirleri,** (Doktora Tezi, Marmara Üniv. SBE), İstanbul 2005.

BARDAKOĞLU, Ali, "Hak", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** Cilt No:15, TDV Yayınları, İstanbul 1997.

_____, "Hukuki ve Sosyal Açıdan Boşanma", **Türk Aile Ansiklopedisi,** Cilt No: 1, Ankara 1991.

_____, "Iskat", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** Cilt No:19, TDV Yayınları, İstanbul 1999.

_____, "İkrah", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** Cilt No:22, TDV Yayınları, İstanbul 2000.

_____ "Türk Aile Hukukunun Tarihi Gelişimi", **Türk Aile Ansiklopedisi,** Cilt No: 2, Ankara 1991.

BARDAKOĞLU, Ali - Mustafa ÇAĞRICI - M. Akif AYDIN - H. Yunus APAYDIN, **İlmihal**, TDV yayınları, Ankara 2002.

BAYINDIR, Abdulaziz, "Sosyal Hayatla ilgili Problemler-1", **Güncel Dini Meseleler İstişare toplantısı-II,** DİB yayınları, Ankara 2009.

BAYRAKLI, Bayraktar, **Kadın, Sevgi ve Temel Haklar**, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2001.

BEDRÂN, Ebu'l-Ayneyn Bedrân, **Ahkâmu'z-Zevâc ve't-Talâk fi'l-İslâm**, Matbaatu Dâri't-Te'lîf, Mısır 1961.

BEGAVÎ, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd (ö.516/1122), **Meâlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1420.

BEHNESÂVÎ, Sâlim, **Kavânînü'l-Üsre Beyne Aczi'n-Nisâ ve Da'fi'l-Ulemâ,** Dârü'l-Kalem, Kuveyt 1984.

BENÎ AHMED, Halid Alî Süleyman, **Muhâlefetü'l-İmâm İbn Hazm ez-Zâhirî li'l-Eimmeti'l-Erbaa fî Fıkhi'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye ve'l-Muâmelât,** Dârü'l-Hamid, Amman 2006.

BENNÂ, Ahmed Abdurrahman (ö.1958), **el-Fethu'l-Rabbânî mea Muhtasar Şerhihî Bulûgi'l-Emânî,** İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut trsz.

BEŞER, Faruk, **Hanımlara Özel Fetvalar**, Nûn Yayıncılık, İstanbul, 2010.

BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali (ö.458/1066), **es-Sünenü'l-Kübrâ**, Ta'lîk: İbn Türkmânî, Meclisü Dâireti'l-Meârifi'n-Nizâmiyye el-Kâine fi'l-Hind, byy. 1344.

BEYYÛMÎ, Hüseyin - Mahmûd ED-DÎNÂRÎ - Muhammed EL-İNÂNÎ, **Müzekkire bi'r-Red alâ Meşrûi'l-Kânûni'l-Hâs bi-Ba'di Ahkâmi'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye**, Matbaatü't-Tedâmüni'l-Ehavî, Kahire trsz.

BEYZÂVÎ, Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer (ö.685/1286), **Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1418.

BİGİYEF, Musa Carullah (ö.1949), **Hatun,** Kitabiyat, Ankara 2007.

BİLMEN, Ömer Nasûhi (ö.1971), **Hukûku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kâmûsu**, I-VIII, Bilmen Yayınevi, İstanbul trsz.

BOYNUKALIN, Ertuğrul, "Yemin", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** Cilt No: 43, TDV Yayınları, İstanbul 2013.

BÖKE, Emine Gümüş, **İslam Hukukunda Tek Taraflı İşlemler**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013.

BUĞÂ, Mustafa Hasan, **Kânûnu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye,** Câmiatu'l-İftirâdiyye es-Sûriyye, byy 2018.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (ö.256/869), **el-Câmiu's-SahîhI-VI**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

BUHÛTÎ, Mansûr b. Yunus (ö.1051/1641), **Keşşâfü'l-Kınâ' an Metni'l-İknâ',** Dâru'l-Fikr, Beyrut 1402.

BÛTÎ, Muhammed Saîd Ramazan, **Muhâdarât fi'l-Fıkhi'l-Mukâren**, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1981.

CESSÂS, Ahmed b. Ali (ö.370/981), **Ahkâmu'l-Kur'ân,** DâruİhyâI't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut (h) 1405. (el-Mektebetu'ş-Şâmile programı, Versiyon 3,65)

_____, Ahkâmu'l-Kur'ân, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1986.

_____, Şerhu Muhtasari't-Tahâvî, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2010.

CEZÎRÎ, Abdurrahman (ö.1941), **el-Fıkhu ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa**, Dâru'l-Fecr li't-Turâs, Kahire 2004.

CİN, Halil**, Eski Hukukumuzda Boşanma**, Ankara Ünv. Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1976.

CUMA, Ali, **el-Kelimu't-Tayyib Fetâvâ Asriyye,** Dârü's-Selâm, Kahire 2006.

ÇAKAN, İsmail Lütfü, **Hadis Usulü**, Marmara Ünv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul trsz.

DALGIN, Nihat, "Boşanma İle İlgili Dini Hükümlere Yeni Yaklaşım Ve Yorumlar", **Küreselleşen Dünyada Aile,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010.

_____, "Kadının Evlenmesi ve Boşanması-II", **Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-I,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.

_____, "Sosyal Hayatla ilgili Problemler-1", **Güncel Dini Meseleler İstişare toplantısı-II,** DİB yayınları, Ankara 2009.

_____,Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013.

_____, Nihat, **İslam Hukukunda Boşama Yetkisi**, Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.

DÂREKUTNÎ, Ali b. Ömer (ö.385/995), **es-Sünen**, Ta'lîk: Ebû Tayyib b. Muhammed Abadî, Âlemü'l-Kutub, Beyrut 1986.

_____,es-Sünen, Tahkik Şuayb el-Arnavut, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2004.

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân (ö.255/868), **es-Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

DEMİRCİ, Kadir - Mehmet ÜMİT, "Zeydi Kaynaklar Ve Zeydiyye Üzerine Yapılmış Çalışmalar", **İslami İlimler Dergisi**, 6. Sayı, 2011, ss 347-367.

DERVEZE, Muhammed İzzet (ö.1984), **et-Tefsîru'l-Hadîs**, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kahire 1383.

Diyanet İşleri Başkanlığı, **Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar,** DİB Yayınları, İzmir 2018.

DOĞANAY, Ekrem, **İslam'da Talağın Hükmü ve Hikmetleri**, Gonca yayınları, İstanbul trsz.

DOĞRAMACI, Fatma, **İslam Hukukunda Boşamada Şahit Bulundurma Zorunluluğu,** (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniv. SBE), Isparta 2013.

DÖNDÜREN, Hamdi, **Delilleriyle Aile İlmihali**, Altınoluk Yayınları, İstanbul 2001.

_____, "Sosyal Değişme Karşısında İslam Hukuku ve Yeni Yaklaşımlar", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, 2003, sy. 1, ss. 29-50.

DUSÛKÎ, Muhammed, **Fikhu't-Talâk Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd,** Evkaf Bakanlığı Yayınları, Kahire 2005.

_____, "el-İşhâd ale't-Talâk ve'r-Rec'a", **Elve'yu'l-İslâmî,** Sayı:369, 1996, 20-21.

EBÛ AVÂNE **(**ö.316/928), **Müsnedü Ebî Avâne,** Dâru'l-Marife, Beyrut 1998.

EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (ö.275/888), **Sünenü Ebî Dâvûd**, Tahkik: Şuayb el-Arnavutî - Muhammed Kamil Karabelli, Dâru'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.

EBÛ HAYYÂN EL-ENDELÜSÎ (ö.745/1344), **el-Bahru'l-Muhît**, Dâru'l-Fikr, Beyrut (h) 1420.

EBÛ MALİK EL-MİSRÎ, **Hanımlar İçin Kıyafet-Zinet-Nişan-Evlilik-Talâk ve Hükümleri**, Çeviren Metin Zirek, Polen Yayınları, İstanbul, trsz.

EBÛ MÂLİK, Kemal b. es-Seyyid Sâlim, **Sahîhu Fıkhi's-Sünne ve Edilletuhû ve Tavdîhu Mezâhibi'l-Eimme**, el-Mektebetü't-Tevfîkiyye, Kahire 2003.

EBÛ ZEHRA, Muhammed (ö.1974), **el-Ahvâlü'ş-Şahsiyye,** Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 1957.

_____,İmam İbn Teymiyye, Mehmet Erdoğan (Çev.), İslamoğlu, İstanbul 1988.

_____ , İslam Hukuku Metodolojisi, Terc. Abdulkadir Şener, Fecr Yayınevi, Ankara 1994.

EBU'L-BESAL, Abdünnâsır, "Medâ Sultatu Veliyyi'l-Emr fî Takyîdi Îkâi't-Talâk", **Mecelletü Ebhâsi'l-Yermûk,** cilt no: 11, Sayı 3, Ürdün 1995, ss. 213-247.

EBÜ'S-SUÛD, Muhammed b. Muhammed (ö.982/1574),**Tefsîru Ebi's-Suûd**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut trsz.

EBÛ ŞAKKA, Abdulhalim, **Tahrîru'l-Mer'eİslam Kadın Ansiklopedisi,** Ali Arslan - Osman Arpaçıkur (Çev.), Düşün Yayıncılık, İstanbul 2007.

EKİNCİ, Ahmet, **Zeydî Fıkhının Gelişiminde İmam Hâdî ve Hâdeviyye, (**Doktora Tezi, Necmeddin Erbakan Üniv. SBE), Konya 2019.

ELBÂNÎ, Muhammed Nâsıruddîn (ö.1999), **İrvâu'l-Galîl fî Tahrîci Ehâdîsi Menâri's-Sebîl**, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1985.

ER, Muhammed Emîn, **el-Hüccetü'd-Dâmiga fi'r-Red alâ Men Yüftî bi Enne't-Talâke's-Selâse Def'aten Vâhide Tekau bihî Vâhide,** Mektebetü'l-İslâmiyye, Diyarbakır, trsz.

ERBAŞ, Muammer, "Boşanma Örneğinde Dini Ahkâmın Kur'ân ve Sünnet Işığında Güncellenmesi", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı 37, 2013, ss. 9-47.

ERDOĞAN, Mehmet, **Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998.

_____, "Kadın Hakları Bağlamında Boşanma Sorunu", **İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar III**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2000.

EROĞLU, Selahaddin, "Talâk Hakkında Kur'ânı Kerimin Genel Tutumu**", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** Cilt No: 28, 1986, 159-165.

ERTURHAN, Sabri, "İslam Hukuku Açısından Öfkeli Şahsın Talâkı", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** Cilt no: 6,Sivas 2002, ss. 207-222.

ETTAFEYYİŞ, Muhammed b. Yusuf (ö.1332/1914), **Şerhu Kitâbi'n-Nîl ve Şifâi'l-Alîl,** Dâru'l-Feth**,** Beyrut 1972.

_____,Tefsîru Ettafeyyiş, (İbâzîlere ait el-Mektebetu'ş-Şâmile programı, Versiyon 3.47)

FAKÎH, el-Hucce eş-Şeyh Yusuf, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye fî Fıkhi Ehli'l-Beyt**, Dâru'l-Advâ', Beyrut 1989.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, "İbâziyye", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt no: 19, TDV Yayınları, İstanbul 1999.

FİDAN, Yılmaz, **İslam Hukukuna Göre Boşamada İrade ve Beyan Uygunluğu**, (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniv. SBE), Rize 2001.

GANDÛR, Ahmed, **el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye fî Teşrîi'l-İslâmî Mea Beyâni Kanûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye li'l-Kadâi fî Mehâkimi'l-Kuveyt**, Mektebetu'l-Felâh, Kuveyt 2006.

GAZZÂLÎ, Muhammed, **Kadâye'l-Mer'e,** Dâru'ş-Şurûk, byy trsz.

GENÂYİM, Muhammed Nebil, **Min Fikhı'l-Üsre fi'l-İslâm,** Dâru'l-Hidâye, byy 2006.

GESSÂN, Aşşâ, **ez-Zevâc ve't-Talâk ve Teaddüdü'z-Zevcât fi'l-İslâm,** Dârü's-Sekafî, Beyrut 2004.

GÖKALP, Yusuf, "Zeydiyye", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt No: 44, TDV Yayınları, İstanbul 2013.

GÜRDAL, Ayşe, **İslam Aile Hukuku Açısından İhtilafların Çözümünde Tahkim Yöntemi**(Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniv. SBE), Çanakkale 2007.

GÜRKAN, Menderes, "İslam Aile hukukunda Karıya Tanınan Boşama Yetkisi: Tefvizü't-Talâk", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Sayı 18, 2011, ss. 275-310.

HÂDÎ İLELHAK, Yahya b. Hüseyin (ö.298/911), **Kitâbu'l-Ahkâm fi'l-Halâl ve'l-Harâm,** thk. el-Murtazâ b. Zeyd el-Mahatvarî, Mektebetü Bedr li't-Tıbâati ve'n-Neşr ve't-Tevzî', Yemen 2013.

_____,el-Müntehab, Dârü'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, Sana 1993.

HAFÎF, Ali (ö.1978), **Fıraku'z-Zevâc fi'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye,** Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 2008.

HÂKİM, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbûrî (ö.405/1015), **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn,** Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

HALİLOĞLU, Hasan, **Talâk Suresinin Tefsiri Ve Bu Suredeki Hukuki Prensipler**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. SBE), İstanbul 1996.

HALLÂF, Abdulvahhâb (ö.1956), **Ahkâmu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** Dâru'l-Kalem, Kuveyt 1990.

HAMİDULLAH QEYAM, **Hanefi ve Caferi Mezhepleriyle Mukayeseli Olarak Afgan Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, (Yüksek lisans Tezi, Selçuk Üniv. SBE), Konya 2009.

HARAŞÎ, Muhammed b. Abdillâh b. Ali (ö.1101/1690), **Şerhu Muhtasari Halîl I-VIII,** Dâru'l-Fikr, Beyrut trsz.

HARMAN, Ömer Faruk, "Katoliklik", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** Cilt No: 25, TDV Yayınları, Ankara 2002.

HATEMİ, Hüseyin, "Modern Mahrem Ve İslam'ın Kadına Bakışı", **İslam Araştırmaları Dergisi**, Cilt 5, Sayı 4, 1991, ss. 328-331.

HATİBOĞLU, Haydar, **Sünen İbn Mâce Tercüme ve Şerhi,** Kahraman Yayınları, İstanbul 1983.

HEVVÂRÎ, Hûd b. Muhakkem (ö.280/893), **Tefsîru Kitâbullâhi'l-Azîz**, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1990.

HEYSEMÎ, Nûruddîn Ali b. Ebî Bekr (ö.807/1405), **Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid**, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Beyrut 1994.

HILLÎ, el-Hasen b. Yûsuf b. Mutahhar (ö.726/1325), **Muhtelefü'ş-Şîa fî Ahkâmi'ş-Şerîa**, Müessesetü Bûstân, Tahran 1423.

HİLLÎ, Ebu'l-Kasım Necmuddîn Cafer b. Hasen (ö.676/1277), **Şerâiu'l-İslâm,** Dâru'l-Kârî, Beyrut 2004.

ITR, Nûreddîn, **Ebgadü'l-Halâl,** Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1984.

İBN ABBÂS, Abdullah (ö.68/687), **Tenvîru'l-Mekâbis min Tefsîri İbn Abbâs**, Hazırlayanı/cem edeni: Mecdü'd-Dîn Ebû Tâhir Muhammed b. Yakûb el-Fîrûzâbâdî(ö.817), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan Trsz.

İBN ABDİLBER (ö.463/1071), **et-Temhîd,** Vizâretü Umûmi'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Mağrib 1387.

_____,İstizkâr, Müessesetü'r-Risale, Dımaşk, trsz.

İBN ABDURRAHMÂN, Halid (Ed.), **el-Fetâva'ş-Şer'iyye fi'l-Mesâili'l-Asriyye min Fetâvâ Ulemâi Beledi'l-Harâm,** yy, Riyad 1999.

İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülazîz (ö.1252/1836), **Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr I-VI,** Dâru'l-Fikr, Beyrut 1992.

İBN ALİ, İbrahim, **Mevsûatü Âsâri'l-İmâm Câbir b. Zeyd el-Fıkhıyye**, Mektebetü Muskit, Umman 2006.

İBN EBÎ ŞEYBE, Ebû Bekr Abdullah Muhammed (ö.235/849), **Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ahâdîs ve'l-Âsâr,** Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1409 (h).

_____,Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ahâdîs ve'l-Âsâr, Dâru't-Tâc, Beyrut 1989.

İBN FERHÛN, İbrahim b. Ali b. Muhammed (ö.799/1396), **Tabsıratü'l-Hukkâm fî Usûli'l-Akdiyye ve Menâhici'l-Ahkâm**, Mektebetu'l-Külliyyâti'l-Ezheriyye, 1986.

İBN HACER (ö.852/1449), **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî,** Dâru'l-Marife, Beyrut 1379.

_____, **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî,** Mektebetü Gazzâlî, Dımaşk trsz.

İBN HAMDU'L-HEKÎL, Müsâid Abdullah, "İn'ikâdu'l-Yemîn bi-Sîgati't-Ta'lîk", **Mecelletü'l-Cemiyyeti'l-Fıkhiyyeti's-Suûdiyye,** Sayı: 42, ss. 504-587.

İBNHAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd (ö.456/1064), **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Dâru'l-Fikr, Beyrut trsz.

_____, el-Muhallâ bi'l-Âsâr, thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Benderî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

İBN HİBBÂN (ö.354/965), **Sahîhu İbn Hibbân,** Tertîb: İbn Balaban el-Farisî (ö.739), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE, Muhammed b. Ebî Bekr (ö.751/1350**), İgâsetü'l-Lehfân min Mesâyidi'ş-Şeytân,** Dâru'l-Marife, Beyrut 1975.

_____, İgâsetü'l-Lehfân min Mesâyidi'ş-Şeytân, Dârü't-Takv**â** li't-Turâs, Kahire 1999.

_____, "İgâsetü'l-Lehfân fî Hükmi Talâki'l-Gadbân (Öfkeli Şahsın Talâkının Geçersizliğine Dair)", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi,** Muhammed Ali Danışman (Çev.), sy. 9, 2007, ss. 247-282.

_____, İ'lâmu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1991.

_____, Zâdu'l-Meâd, Dâru'l-Beyâni'l-Arabî, byy trsz.

_____, Zâdu'l-Meâd, Muzaffer Can (Çev.), Cantaş Yayınları, İstanbul 1991.

İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ' İsmâil b. Ömer (ö.774/1372), **Tefsîru'l-Kur**'**âni'l-Azîm**, Dâru Tayyibe, 1999.

İBN KUDÂME, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed (ö.620/1223), **el-Mugnî**, Mektebetu'l-Kahire, byy 1968.

_____, el-Mukni', Mektebetü's-Sevâdî, Cidde 2000.

İBN KUDÂME el-Makdisî (ö. 682/1283),**eş-Şerhu**'**l-Kebîr**, (el-Mektebetu'ş-Şâmile programı, Versiyon 3,65)

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö.273/886), **es-Sünen I-II,** Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

İBN MA'CÛZ, Muhammed, **Ahkâmü'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye Vifka Müdevveneti'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye,** Matbaatü'n-Necâhi'l-Cedîde, Dârülbeyzâ 1998.

İBN RÜŞD EL-KURTUBÎ, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed (ö.520/1126), **el-Mukaddemât el-Mümehhedât,** Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1988.

İBN RÜŞD, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Hafîd (ö.595/1198), **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesıd**, Dâru'l-Marife, Beyrut 2000.

İBN TEYMİYYE, Ebu'l-Abbâs Takiyyuddîn Ahmed b. Abdulhalîm b. Abdusselâm b. Abdullâh b. Muhammed (ö.728/1328), **Mecmûu FetâvâI-XXXVII**, Mecme'u'l-Melik Fehd li-tibaeti'l-Mushefi'ş-Şerîf, Medine 1995.

_____, el-Fetâva'l-Kübrâ, Dâru'-Kutubi'l-İlmiyye, byy. 1987.

_____, "Lemhatü'l-Muktetef fi'l-Fark Beyne't-Talâk ve'l-Hilf", **Advâ'ü'ş-Şerîa**, Tahkik Muhammed Seyyid Nidâ, c. 7, Riyad 1396, ss. 101-109.

_____, Risâletü'l-İctimâ' ve'l-İftirâk fi'l-Hilfi bi't-Talâk, Tahkik Muhammed b. Ahmed Seyyid Ahmed**,** Mektebu'l-Menâre**,** Mekke 1988.

İBNÜ'L-HÜMÂM, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdulvâhid es-Sivâsî (ö.861/1457), **Fethu'l-Kadîr I-X**, Dâru'l-Fikr, Beyrut trsz.

İBNÜ'L-ARABÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah (ö.543/1148), **Ahkâmu'l-Kur**'â**n,** thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

İBNÜ'L-MURTEDÂ, Ahmed b. Yahyâ (ö.840/1437), **el-Bahrü'z-Zehhâr**, Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, Sana 1947.

İLTAŞ, Davut, "Çağdaş Yaklaşımla İslam Hukuku" Adlı Çevirideki Hatalar Üzerine" . **Bilimname,** 2013 (2), ss. 101-132.

İMRÂNÎ, Abdurrahman, "el-Halfu bi't-Talâk Metâ Yeka'", **Elve'yu'l-İslâmî,** Sayı: 441, 1423 (h), 68-71.

_____, "Nezerü'l-Fukahâ fî Hükmi Talâki'l-Mereti fî İddetihâ", **Elve'yu'l-İslâmî**, Sayı 447, 1423(h), 72-75.

_____, "Hel Yuhteseb et-Talâkü'l-Muallak alâ Şart?", **Elve'yu'l-İslâmî,** sayı: 439, 1423(h),79-82.

KADRİ PAŞA, Muhammed (ö.1306/1888), **el-Ahkâmu'ş-Şer'iyye fi'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye**, Şerh: Muhammed Zeyd el-İbyânî, Tahkik: Alî Cuma - Muhammed Ahmed Sirâc, Dârü's-Selâm, Kahire 2006.

KARADÂVÎ, Yusuf, **Fetâvâ Muâsıra**, Dâru'l-Kalem, Kuveyt 2003.

_____, Günümüzde Fetvanın Değişebilirliği, Nida Yayıncılık, İstanbul 2012.

_____, İslam Hukuku Evrensellik-Süreklilik, Marifet Yayınları, İstanbul 1999.

KARAMAN, Hayreddin, **Mukayeseli İslam Hukuku**, İz yayıncılık, İstanbul 1999.

KARAN, Cuma, "Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi", **İlahiyat Akademi Dergisi,** Cilt No: 11, ss. 125-158.

KÂSÂNÎ, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd (ö.587/1191), **Bedâiu's-Sanâi'I-VI,** Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.

KÂSIM EMÎN (1908), **Hürriyeti Nisvân,** Zeki Muğamiz (Çev.), Matbaayı Hayriyye ve Şürekâsı, İstanbul 1331.

KÂSİMÎ, Cemâluddîn Muhammed b. Muhammed Saîd (ö.1332/1914), **Mehâsinü't-Te'vîl,** Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1418(h).

KÂŞİFU'L-GITÂ, Muhammed Huseyn (ö.1954), **Aslu'ş-Şîa**, Müessesetü İmâm Ali, Kum 1994.

KAYAPINAR, Hüseyin - Necati YENİEL, **Süneni Ebû Davud Terceme ve Şerhi**, Şamil Yayınevi, İstanbul 1989.

KÂZIMÎ, Cevâd, **Mesâliku'l-Efhâm ila Âyâti'l-Ahkâm**, Mektebetu'l-Murtedaviyye, Tahran trsz.

KESKİN, Mehmet, **Büyük Şafiî İlmihali**, Semerkant yayınları, İstanbul 2005.

KEVSERÎ, Muhammed Zâhid (ö.1371/1952), **el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk**, Âsitâne, byy trsz.

KILIÇ, Muhammed Tayyib, **İslam Hukukunda Kanunlaştırma Olgusu**, (Doktora Tezi, Ankara Üniv. SBE), Ankara 2008.

KIRBAŞOĞLU, Mehmet Hayri, "Kadın Konusunda Kur'ân'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler", **İslami Araştırmalar,** cilt, 5, sy 4, 1991, 271-283.

KİYÂ EL-HARRÂSÎ, İmâdü'd-Dîn b. Muhammed et-Taberî (ö.504/110), **Ahkâmu'l-Kur'ân,** Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.

KOCA Ferhat, İbn Teymiyye, **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, Cilt No: 20, İstanbul 1999.

KOÇKUZU, Ali Osman, "Ebü'z-Zinâd", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, Cilt No: 10, İstanbul 1994.

KOÇYİĞİT, Talat, **Hadis Terimleri Sözlüğü,** Rehber yayınları, Ankara 1992.

KOMİSYON, "Hükmü't-Talâki's-Selâs bi-Lafzin Vâhid", **Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye,** Sy. No:3, Riyad 1397, 27-174.

KÖSE, Saffet, **Çağdaş İhtiyaçlar ve İslam Hukuku,** Rağbet Yayınları, İstanbul 2004.

_____,İslam Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması, Marmara Üniv. İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.

_____, "Hâdî-İlelhak", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, Cilt No: 15, İstanbul 1997.

KUBEYSÎ, Şeyh Muhammed, "el-İşhâd ale't-Talâk Dirâse Mukârane", **Risâletü's-Sekaleyn Mecelle İslâmiyye Câmia,** sy. 69, Kum 2011, ss. 92-124.

KULEYNÎ, Muhammed Ya'kûb (ö.329/843), **Furûu'l-Kâfî**, Dâru't-Teâruf, Beyrut 1993.

KULEYSÎ, Ali Ahmed, **Ahkâmu'l-Üsre fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, Mektebetü Cîli'l-Cedîd, Sana 1993.

KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (ö.671/1273), **el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,** Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire 1964.

_____, el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân, M. Beşir Eryarsoy (Çev.), Buruc Yay., İstanbul 1997.

KUTUB, Seyyid, **Fi Zilali'l-Kur'ân,** Komisyon (Çev.), Emir Yayınları, İstanbul 1995.

KÜLEYB, Ahmed b. Muhammed Ahmed, **Mesâil Mukârane fi-Ahvâli'ş-Şahsiyye alâ Fıkhi'l-Mezâhibi'l-Erbaa ve'l-İmâm Tâvûs,** Dâru'n-Nefâis, Amman 2010.

LİV, Cemil, **İslam Aile Hukukunda Evlilik Akdinin ve Boşanmanın Tescili**, (Doktora, Ankara Üniv. SBE), Ankara 2014.

MAHLÛF, Haseneyn Muhammed (ö.1990), **İslami Araştırmalar ve Şer'i Fetvalar**, Naim Erdoğan (Çev.), Demir kitabevi, İstanbul 1971.

MÂLİK B. ENES (ö.179/795), **el-Muvatta**, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb (ö.450/1058), **el-Hâvi'l-Kebîr,** Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999.

MERGÎNÂNÎ, Ebu'l- Hasan Burhânuddîn Ali b. Ebû Bekr b. Abdülcelîl el-Fergânî (ö.593/1197), **el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî,** Dâru-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut trsz.

Meşrû' Kânûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye el-Muvahhad li-İklîmeyni'l-Mısr ve's-Sûrî, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1996.

MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'la (ö.1979), **Tefhimu'l-Kur'an,** Komisyon (Çev.), İnsan Yayınları, İstanbul 1997.

_____, İslam'da Aile Hukuku, Memiş Tekin (Çev.), Esra Yayınları, 1990 Konya.

MEVSILÎ, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd (ö.683/1284), **el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr,** Çağrı Yayınları, İstanbul 1991.

MEYDÂNÎ, Abdülganî el-Guneymî (ö.1298/1884), **el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb**, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut.

MİRAS Kamil (1376/1958), **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi**, trc. ve şerh: Ahmed Naim (I-II), Kâmil Miras (III-XII), DİB yayınları, Ankara trsz.

MİZZÎ, Cemâluddîn Ebû'l-Ferec Yusuf (ö.742/1341), **Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl,** Müessesetü'-Risâle, Beyrut 1985.

MOĞOL, Hasan, "Osmanlı Aile Hukukunda Şartlı Talâk", **Diyanet Dergisi**, cilt 27, sy 2, Ankara 1991, ss 135-139.

MUGNİYYE, Muhammed Cevâd, **el-Fıkhu alâ Mezâhibi'l-Hamse**, Dâru'l-Cevâd, Beyrut 2000.

_____,Fikhu'l-İmâm Ca'feri's-Sâdık, İntişârâtü Kudsî Muhammedî, Kum Trsz.

MUKÂTİL b. Süleyman (ö.150/767), **Tefsîru Mukâtil b. Süleymân**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

MUTAHHARÎ, Murtaza, **İslam'da Kadın,** Önsöz Yayıncılık, İstanbul 2018.

MÜEYYED BİLLÂH, Ahmed b. Huseyn el-Hasenî (ö.411/1020), **Şerhu't-Tecrîd fi Fikhı'z-Zeydiyye,** Merkezü't-Turâs ve'l-Buhûsi'l-Yemenî, Sana 2006.

MÜSLİM, İbn Haccâc Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyrî (ö.261/874), **el-Câmiu's-Sahîh I-III**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb (ö.303/915), **es-Sünenü'l-Kübrâ,** Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1991.

_____, es-SünenI-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

NEVEVÎ, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref (ö.676/1277), **el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1980.

_____, el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim, Dâru'l-Marife, Beyrut 1998.

NİYAZOV, Ahmet, "Caferi Fıkhında Boşama Mahdudiyetleri", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy.15, Ankara 2010, 241-264.

_____,Caferi Fıkhında Boşama Yetkisi, (Doktora Tezi, Selçuk Üniv. SBE), Konya 2006.

OKUR, Kaşif Hamdi, "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi", **Hitit Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi**, , c. 8, sayı 15, 2009, ss 5-30.

Osmanlı Hukuk-ı Aile kararnamesi, Yayına hazırlayan: Orhan Çeker, Mehir Vakfı, Konya 2012.

OSMANOĞLU, Murat, **Şarta Bağlanan Talâk**, (Yüksek lisans Tezi, İstanbul Üniv. SBE), İstanbul 2002.

ÖZDEŞ, Talip, "Çağdaş Dünyada Kadın Problemleri ile ilgili Tartışmalar", **Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-I,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004. (Dipnotta Ayı)

ÖZDEMİR, Ahmet, **er-Rebî' b. Habîb ve el-Câmiu's-Sahîh Adlı Eseri,**(Doktora Tezi, Dicle Üniv. SBE), Diyarbakır 2017.

ÖZTÜRK, Mustafa, "Kur'ân Hükümlerinin Tarihsel ve Yerel Bağlamı-Cahiliye devri Arap Toplumunda Ahvâl-i Şahsiyye Örneği-", **Birey ve Toplum**, Cilt 1, Sy 7, 43-104.

PAÇACI, İbrahim, "Kadının Evlenmesi ve Boşanması II", **Güncel Dini Meseleler İstişare toplantısı-I,** DİB yayınları, Ankara 2009.

_____, "Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde Aile Hukuku (Evlenme ve Boşanma Örneği)", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy 11, 2008, 59-92.

POLAT, Selahattin, "Mütâbaat", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** Cilt No: 32, TDV Yayınları, İstanbul 2006.

_____, "Şahid", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt No: 33, TDV Yayınları, İstanbul 2010.

RÂZÎ, Fahruddîn Muhammed b. Ömer (ö.606/1209) **Mefâtîhu'l-Gayb et-Tefsîru'l-Kebîr**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1997.

REMLÎ, Şemsuddîn Muhammed b. Ebi Abbas Ahmed (ö.1004/1596), **Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1984.

_____,Tefsîru'l-Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb, Komisyon. (Çev.), Akçağ Yayınları, Ankara 1995.

RIZA, Muhammed Reşid (ö.1354/1935),**Tefsîrü'l-Menâr,** el-Hey'etü'l-Mısriyye el-Âmme li'l-Kitâb, 1990.

_____,Tefsîrü'l-Menâr, Dâru'l-Fikr, byy trsz.

SÂBIK, Seyyid (ö.2000), **Fikhu's-Sünne**, Dâru'l-Feth, Kahire 1999.

SÂBÛNÎ, Abdurrahmân, **Medâ Hürriyyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,** Dârü'l-Fikr, Beyrut 1968.

_____, Şerhu Kanûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyyeti's-Sûriy, Câmiatu Dımaşk, Dımaşk 1986.

_____, Nizâmü'l-Üsre ve Hallu Müşkilâtihâ fî Dav'i'l-İslâm, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 2001.

SAHNÛN, Abdüsselâm b. Saîd Tenûhî (ö. 240/854), **el-Müdevvene,** Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994.(Dış kapakta yazar adı: Mâlik b. Enes)

SAÎD B. MANSÛR (ö.227/842), **es-Sünen,** ed-Dâru's-Selefiyye, 1982.

SÂLİMÎ, Nureddin, **Şerhu'l-Câmii's-Sahîh,** (İbâzîlere ait el-Mektebetu'ş-Şâmile programı, Versiyon 3.47)

SAN'ÂNÎ, Muhammed b İsmâîl el-Emîr (ö.1182/1768), **Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûği'l-Merâm**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

SA'DÎ, Abdulmelik Abdurrahman, **et-Talâk ve Elfâzuhu'l-Muâsıra fî Dav'i'l-Fikhı'l-İslâmî**, yy, Amman 2010.

SEMÂRA, Muhammed, **Ahkâm ve Âsâru'z-Zevciyye Şerhun Mukâren li-Kanûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye**, Dârü's-Sekâfe, Amman 2002.

SEMÎNÎ, Diyâuddîn Abdulazîz (ö.1808), **Kitâbu'n-Nîl ve Şifâu'l-Alîl,** Dâru'l-Fikri'l-İslâmî, Cezayir 1969. (İbâzîlere ait el-Mektebetu'ş-Şâmile programı, Versiyon 3.47)

SERAHSÎ, Şemsu'l-Eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed (ö.483/1090), **Mebsût,** Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1993.

_____, **Mebsût,** İhsan Kahveci, Osman Güman (Çev.), Gümüşev Yayıncılık, İstanbul 2008.

SERTÂVÎ, Mahmûd Ali, **Fikhu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye,** Dârü'l-Fikr, Amman 2013.

SİBÂÎ, Mustafa, **el-Mer'etü Beyne'l-Fıkhi ve'l-Kânûn**, Dârü's-Selâm, Kahire 2010.

_____, **Şerhu Kânûni'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye**, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 2001.

SOYSALDI, H. Mehmet, **Kur'ân ve Sünnete göre Evlenme ve Boşanma**, Şule Yayınları, İstanbul 1999.

SUBKÎ, Ebu'l-Hasen Takiyyuddîn Alî b. Abdülkâfî (ö.765/1355), **ed-Durretü'l-Mudiyye fi'r-Reddi alâ İbn Teymiyye,** Matbaatü't-Terakkî, Şam 1347.

_____, Nakdu'l-İctimâ ve'l-İftirâk fî Mesâili'l-Eymân ve't-Talâk, (*ed-Durretü'l-Mudiyye fi'r-Reddi alâ İbn Teymiyye* kitabının içinde basılmış), Matbaatü't-Terakkî, Şam 1347.

_____, en-Nezerü'l-Muhakkik fi'l-Hilfi bi't-Talâki'l-Muallak, Matbaatü't-Terakkî, Şam 1347.

SUYÛTÎ, Abdurrahman Celâluddîn (ö.911/1505), **ed-Dürrü'l-Mensûr fî Tefsîri'l-Me'sûr,** Dâru'l-Fikr, Beyrut 1983.

ŞA'BÂN, Zekiyyüddîn**, İslam Hukuk İlminin Esasları(Usûlü'l-Fıkh)**, İbrahim Kâfi Dönmez (Çev.), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996.

_____, ez-Zevâc ve't-Talâk fi'l-İslâm, ed-Dâru'l-Kavmiyye li't-Tıbâa ve'n-Neşr, Kahire 1964.

ŞÂFİÎ, Muhammed b. İdrîs (ö.204/819), **Ahkâmu'l-Kur'ân,** Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut (h) 1400.

_____, el-Ümm, Dâru'l-Marife, Beyrut 1990.

_____, Tertîbu'l-Müsnedi'l-İmâmi'l-Mu'zemi'l-Müctehid el-Mukaddem, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, byy 1951.

ŞÂKİR, Ahmed Muhammed (ö.1958), **Nizâmü't-Talâk fi'l-İslâm**, Mektebetü's-Sünne, Kahire trsz.

ŞELEBÎ, Muhammed Mustafa, **Ahkâmu'l-Üsre fi'l-İslâm,** ed-Dâru'l-Câmiiyye, Beyrut 1983.

_____, "Maslahatın Değişmesi Sebebiyle Hükümlerin Değişmesi", Çeviren: Şirin Gül, **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** Sayı 37, 2016, 291-310.

ŞELTÛT, Mahmûd (ö.1964), Muhammed Ali SÂYİS, **Mukârenetü'l-Mezâhib fi'l-Fıkh**, Dâru'l-Maârif, byy 1986.

_____,Mukayeseli Mezhebler Hukuku, Said Şimşek (Çev.), İlim yayınları, İstanbul trsz.

ŞELTÛT, Mahmûd (ö.1964), **el-Fetâvâ**, Dâru'l-Meşrûk, Kahire 2004.

ŞEMMÂ', Muhammed, **el-Müfîd mine'l-Ebhâs fî Ahkâmi'z-Zevâc ve't-Talâk ve'l-Mîrâs,** Dârü'l-Kalem, Dimeşk 1995.

ŞENER, Abdulkadir, "Şiiliğe Göre Furu'u'd-din (Ahvâli şahsiye)", **Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu,** İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul 1993.

ŞEREBÂSÎ, Ahmet (ö.1980), **Sorulu-Cevaplı İslam Fıkhı**, Mustafa Özcan, Ahmet İyibildiren, Bekir Ağlamaz (Çevirenler), Özgü yayınları, İstanbul 1998.

ŞERÎF, Şerîf b. Ali, **Talâku's-Selâs bi Lafzin Vâhid**, yy, byy trsz.

ŞERKÂVÎ, Muhammed Muhammed, "el-Halfu bi't-Talâk Bid'atün Müstehdesetün", **Elve'yu'l-İslâmî,** sayı: 338, 1994, 48-50.

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali (ö.1250/1834), **Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr,** Mektebetu'l-Îmân, Mansûra 1999.

_____, Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.

ŞINKÎTÎ, Muhammed Emin (ö. 1974),**Edvâu'l-Beyân fî Îdâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995.

ŞÎRÂZÎ, Ebû İshâk İbrahim b. Ali (ö.476/1083), **el-Mühezzeb fî Fikhı'l-İmâmi'ş-Şâfiî,** Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, (el-Mektebetu'ş-Şâmile programı, Versiyon 3,65)

ŞİRBÎNÎ**,** Muhammed b. Ahmed el-Hatîb (ö.977/1570), **Delilleri ile Büyük Şâfiî Fıkhı Muğni'l-Muhtâc,** Soner Duman (Çev.), Mirac Yayınları, İstanbul 2015.

_____,Mugni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc, el-Mektebetü't-Tevfîkiyye, Kahire trsz.

TABERÂNÎ, Süleyman b. Ahmed (ö.360/971), **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul 1983.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö.310/923), **Câmiu'l-Beyan fî Te'vîli'l-Kur'ân**, Müessesetü'r-Risâle, byy 2000.

TABERSÎ, Ebû Ali el-Fadl b. Hasan (ö.548/1154), **Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, Dâru'l-Ulûm, Beyrut 2006.

TAHÂVÎ, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed el-Ezdî (ö.321/933), **Ahkâmu'l-Kur'âni'l-Kerîm,** Merkezu'l-Buhûsi'l-İslâmiyye et-Tâbi li Vakfi'd-Diyâneti't-Türkî, İstanbul 1998.

_____, Şerhu'l-Meâni'l-Âsâr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.

TANTÂVÎ, Muhammed Seyyid, **et-Tefsîru'l-Vasıt li'l-Kur'âni'l-Kerîm,** Dâru Nahda, Mısır 1997.

TEMÂM AVDE, Abdullah Assâf, "el-işhâd ale't-Talâk", **Mecelletu'l-Ürdüniyye fî Dirâsâti'l-İslâmiyye**, sy. 2, 2010, ss. 35-47.

TEMEL, Ahmet (Ed.), **Güncel Uygulamalarıyla İslam Aile Hukuku,** Kayıhan Yayınları, İstanbul 2020.

TİRMİZÎ, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Serve (ö.279/892), **el-Câmiu's-sahîh,** Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

TÛSÎ, Ebû Caʿfer Muhammed b. el-Hasen (ö.460/1067) , **el-Mebsût fî fıkhi'l-İmâmiyye**, Thk. Muhammed el-Bâkır el-Behbevdî, Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, Beyrut trsz.

_____, et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut trsz.

_____, Tehzîbu'l-Ahkâm fî Şerhi'l-Muknia, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, Tahran 1386 (h).

TÜRCAN, Talip, "İslam Hukukunda Boşanmada (Talâk) Şahit Bulundurma Zorunluluğu", **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** sy 1, 1994, 257-276.

Türk Dil Kurumu, Genel Türkçe Sözlükhttps://sozluk.gov.tr/ (24.12.2020)

ÜNSAL, Ahmet, "Boşanma Üzerine Bir Etüd-1926 Öncesi Ve Sonrası", **İslamiyat Dergisi,** Cilt no: 10, 2007, 83-105.

YALÇIN, İsmail, **"Malezya'da İslam Hukuku uygulamaları: Yeni Gelişmeler ve Problemler (1981-2003)**", (Doktora Tezi, Marmara Üniv. SBE), İstanbul 2004.

YAMAN, Ahmet, **İslam Aile Hukuku**, Marifet yayınları, İstanbul 1999.

YARDIM, Ali, "İmrân b. Husayn", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt No 22, TDV Yayınları, İstanbul 2000.

YASDIMAN, Necla, **Resmi Nikah ve Erkeklerin Eşlerine Karşı Vazifeleri**, yy., İzmir 2008.

YAVUZ, Yunus Vehbi, "Kadının Evlenmesi ve Boşanması", **Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-I,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.

_____, "Kur'ân'da Boşama Mertebeleri", **Kur'ân Mesajı İlmi Araştırma Dergisi**, sy. 9, 1998, ss. 25-33.

_____, **Kur'an'da Kadın Hak ve Özgürlüğü,** Feyiz Yayınları, İstanbul 2011.

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi (ö.1942), **Hak Dini Kur'ân Dili**, Yenda, İstanbul 2000.

_____, **Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh Istılahları Kamusu**, Eser Neşriyat, İstanbul 1997.

YILDIZ, Fatma, **Kur'ân Ve Sünnete Göre Kadının Evliliği Sona Erdirme Hakkı,**(Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniv. SBE), İstanbul 2000.

YILMAZ, İbrahim, "Türk Medeni Kanunu'na (TMK) Göre Gerçekleşen Boşanmaların İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergis**i, sy 14, 267-290.

_____, Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma, Laçin Yayınları, Kayseri 2007.

_____, "Kadının Boşanma Hakkı bağlamında Post Modern Bir Yaklaşım Örneği: İftida"**,İslam Hukuku Araştırmalar Dergisi,** sy. 15, ss. 209-240.

_____, "İslam Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkim Müessesesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması", **Turkish Studies,** sy 12/10, ss 329-360.

YILMAZ, Selahattin, **İslam Aile Hukukunda Bir Anda Yapılan Üç Talâk**, (Yayınlanamamış Yüksek lisans Tezi, Selçuk Üniv. SBE), Konya 2003.

ZEMAHŞERÎ, Mahmûd b. Ömer (ö.538/1143**), el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl** Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.

_____, el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut 1407. (el-Mektebetu'ş-Şâmile programı, Versiyon 3,65)

ZERKÂ, Mustafa Ahmed, **el-Medhalü'l-Fikhiyyu'l-Âmm**, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 2004.

ZEYD B. ALİ (ö.122/740), **Müsnedü Zeyd b. Ali**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut trsz.

ZEYDÂN, Abdülkerîm (ö.2014)**, el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2000.

_____, Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi, Heyet (Çev.), Asalet Yayınları, İstanbul 2019.

ZEYLAÎ, Fahruddîn Osman b. Ali (ö.743/1343), **Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik**, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmî, Kahire 1313.

ZUHAYLÎ, Vehbe, **el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh,** Dâru'l-Fikr, Dimeşk1997.

_____, İslâm Fıkıh Ansiklopedisi, Komisyon (Çev.), Feza yay, İstanbul 1994.

ONLİNE KAYNAKLAR

https://www.youtube.com/watch?v=DCKmQPogr4s (07.04.2020)

http://www.alalbany.net/play.php?catsmktba=9681 (20.02.2020)

https://www.albayan.ae/five-senses/2001-08-19-1.1126057 (23.03.2020)

https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/838/bosanma-esnasinda-sahit-bulundurmak-gerekir-mi- (10.04.2020)

https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/4476/sarta-bagli-bosama--muallak-talâk- (03.09.2020)

https://manshurat.org/node/12369 (16.02.2020)

https://www.youtube.com/watch?v=rxRerUa6xpY (11.06.2020)

https://al-maktaba.org/book/432/559 , (23, 04, 2021).

http://albedaiah.com/news/2017/02/05/130111 (20.05.2021)

https://www.elbalad.news/4643062 (20.05. 2021)

https://iumsonline.org/ar/ContentDetails.aspx?ID=11357 (20.05.2021).

AHVALİ ŞAHSİYYE KANUNLARINA AİT ONLİNE KAYNAKLAR

Birleşik Arap Emirlikleri 2005 yılı 28 Nolu Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, http://www.dji.gov.ae/Lists/DJIBooks/Attachments/79/Ahwal%20Shakhsia%20Big%20WEB.pdf (25.02.2019); https://www.dc.gov.ae/PublicServices/LegislationDetails.aspx?LawKey=681 (30/10/2020)

Cezayir 1984 yılı 11-84 nolu Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, https://www.joradp.dz/trv/afam.pdf (30.10.2020) ve http://jafbase.fr/docMaghreb/Algeriecode_famille.pdf (30.10.2020)

Fas 2004 yılı 70.03 Nolu Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, http://adala.justice.gov.ma/production/legislation/ar/Nouveautes/%D9%85%D8%AF%D9%88%D9%86%D8%A9%20%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B3%D8%B1%D8%A9.pdf (30.10.2020)

Filistin Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu,http://www.plc.ps/ar (06.03.2020); http://arabic.dci-palestine.org/sites/arabic.dci-palestine.org/files/qanwn_al-ahwal_al-shkhsyh_lsnh_1976.pdf (30.10.2020)

Irak 1959 yılı 188 Nolu Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=5c76654f4 (30.10.2020)

Irak 2017 Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu tadilatı, http://arb.parliament.iq/archive/2017/09/14/%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D8%AA%D8%B9%D8%AF%D9%8A%D9%84-%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D9%88%D8%A7%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%B4%D8%AE%D8%B5%D9%8A%D8%A9-%D8%B1%D9%82%D9%85-18/ (06.02/2020)

Irak Kürdistanı 2008 yılı 15 Nolu Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu tadilatı, http://iraqld.hjc.iq:8080/LoadArticle.aspx?SC=020220151037642(30.10.2020)

İran Ahvâl-i Şahsiyye Kanunuhttps://www.usb.ac.ir/FileUpload/7242_2017-3-8-12-27-22.pdf(6.02.2020)

Katar 2006 senesi 22 Nolu Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, https://www.almeezan.qa/LawView.aspx?opt&LawID=2558& (6.02.2020)

Körfez Ülkeleri Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, https://adlm.moj.gov.sa/attach/951.pdf (30.10.2020)

Kuveyt 1984 yılı 51 Nolu Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu (Sünnî), file:///C:/Users/ASUS/Desktop/TEZ%20HAZIRLIK/AHVAL%C4%B0%20%C5%9EAHS%C4%B0YYE%20KANUNLARI/kuveyt/Kuveyt%20ve%20m%C3%BCzekkere%20izahiyye%20%20%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86%20%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D9%88%D8%A7%D9%84%20%D8%A7%D9%84%D8%B4%D8%AE%D8%B5%D9%8A%D8%A9%20%20httpswww.e.gov.kwsiteskgoArabicFormsQanoonAlAhwalAlMadaniyah.pdf%20ADRES%C4%B0NDEN%20ALIDI.pdf (09.02.2020)

Kuveyt 2019 yılı 124 Nolu Caferi Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, http://83.96.52.138/kwtoday/web/ContentDetails.asp?Display=Ar&CID=1&Yr=2019&Is=08%5C25&ArNo=15591 (30.10.2020)

Mısır Ahvâl-i Şahsiyye Kanunları (1920 yılı 25 nolu Kanun, 1929 Yılı 25 Nolu Kanun ve 1985 yılı 100 nolu tadili, 2000 yılı 1 Nolu Kanun), http://www.arabwomenlegal-emap.org/document%20legalsystem/%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86%20%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D9%88%D8%A7%D9%84%20%D8%A7%D9%84%D8%B4%D8%AE%D8%B5%D9%8A%D8%A9%20%D8%A7%D9%84%D8%B5%D8%A7%D8%AF%D8%B1%20%D8%A8%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%B3%D9%88%D9%85%20%D8%A8%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86%2025%20%D9%84%D8%B3%D9%86%D8%A9%201929%20%D9%88%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B9%D8%AF%D9%84%20%D8%A8%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86%20%D8%B1%D9%82%D9%85%201%20%D9%84%D8%B3%D9%86%D8%A9%202000.pdf (30.10.2020)

Mısır 1929 yılı 25 Nolu Kanun,https://manshurat.org/node/12369(09.02.2020); https://lawyeregypt.net/%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%83%D8%AA%D8%A8%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86%D9%8A%D8%A9/%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B0%D9%83%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%8A%D8%B6%D8%A7%D8%AD%D9%8A%D8%A9-%D9%84%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-

%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%AD%D9%88%D8%A7%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%B4/(09.02.2020)

Mısır Ezher Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu Taslağı, https://akhbarelyom.com/news/newdetails/2934123/1/-%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%B5-%D8%A7%D9%84%D9%83%D8%A7%D9%85%D9%84---%D9%86%D9%86%D8%B4%D8%B1-%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D9%88%D8%A7%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%B4%D8%AE%D8%B5%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%82%D8%AF%D9%85-%D9%85%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B2%D9%87%D8%B1-%D9%84%D9%84%D9%86%D9%88%D8%A7%D8%A8(30.10.2020)

Moritanya 2001 yılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, http://www.masef.gov.mr/IMG/pdf/codestatutpersonnelar.pdf(30.10.2020)

Libya 1984 yılı 10 Nolu Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, https://aladel.gov.ly/home/?p=1246 (30.10.2020)

Libya 2015 yılı 14 nolu kanunla tadil edilen bazı maddeleri, http://aladel.gov.ly/home/wp-content/uploads/2015/12/%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D8%B1%D9%82%D9%85-14-%D9%84%D8%B3%D9%86%D8%A9-2015%D9%85-%D8%A8%D8%AA%D8%B9%D8%AF%D9%8A%D9%84-%D8%A8%D8%B9%D8%B6-%D8%A3%D8%AD%D9%83%D8%A7%D9%85-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D8%B1%D9%82%D9%85-10-%D9%84%D8%B3%D9%86%D8%A9-1984%D9%85-%D8%A8%D8%B4%D8%A3%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D9%83%D8%A7%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%AE%D8%A7%D8%B5%D8%A9-%D8%A8%D8%A7%D9%84%D8%B2%D9%88%D8%A7%D8%AC-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%B7%D9%84%D8%A7%D9%82-%D9%88%D8%A2%D8%AB%D8%A7%D8%B1%D9%87%D9%85%D8%A7.pdf(30.10.2020)

Lübnan 1951 yılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu,

http://jafbase.fr/docAsie/Liban/lois%20communes.PDF(30.10.2020)

Sudan 1991 yılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu,http://www.lawsofsudan.net/dmdocuments/ahwal.pdf (30.10.2020)

Suriye 1953 yılı 59 Nolu Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu,http://parliament.gov.sy/arabic/index.php?node=201&nid=11333&ref=tree& (30.10.2020)

Suriye 2019 yılı 4 Nolu tadil edilen bazı Ahvâl-i Şahsiyye Kanun maddeleri,http://www.egov.sy/law/ar/294/0/%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86+%D8%B1%D9%82%D9%85+4+%D9%84%D8%B9%D8%A7%D9%85+2019+%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%A7%D8%B6%D9%8A+%D8%A8%D8%AA%D8%B9%D8%AF%D9%8A%D9%84+%D8%A8%D8%B9%D8%B6+%D9%85%D9%88%D8%A7%D8%AF+%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86+%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D9%88%D8%A7%D9%84+%D8%A7%D9%84%D8%B4%D8%AE%D8%B5%D9%8A%D8%A9+%D8%A7%D9%84%D8%B5%D8%A7%D8%AF%D8%B1+%D8%A8%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%B3%D9%88%D9%85+%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B4%D8%B1%D9%8A%D8%B9%D9%8A+%D8%B1%D9%82%D9%85+59+%D9%84%D8%B9%D8%A7%D9%85+1953%D9%88%D8%AA%D8%B9%D8%AF%D9%8A%D9%84%D8%A7%D8%AA%D9%87.html (09.02.2020)

Tunus 1956 yılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu,

http://www.legislation.tn/sites/default/files/codes/StatutpersonnelArabe.pdf (09.02.2020)

Umman 1997 yılı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu,

file:///C:/Users/ASUS/Downloads/%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86%20%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D9%88%D8%A7%D9%84%20%D8%A7%D9%84%D8%B4%D8%AE%D8%B5%D9%8A%D8%A9(1).pdf (30.10.2020); https://omanportal.gov.om/wps/wcm/connect/8b7389b0-9a86-45b8-

993d-d5f2533467e6/Personal+Status+Law+-+Marriage+%28Arabic%29.pdf?MOD=AJPERES (30.10.2020)

Ürdün 2010 yılı 36 Nolu Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu,https://www.aliftaa.jo/ShowContent.aspx?Id=205 (09.02.2020)

Yemen 1992 yılı 20 Nolu Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu,https://www.yemen-nic.info/db/laws_ye/detail.php?ID=11351 (09.02.2020)